

T.C
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

HASAN TAHSİN'İN ÇİN'DE İSLAMİYET ADLI ESERİNİN
TRANSKRİPSİYONU VE BİLGİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Sevcan TANER

Danışman
Doç. Dr. Bahattin GENÇAL

BOLU 2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Sevcan TANER'e ait "Hasan Tahsin'in Çin'de İslamiyet Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Bilgilerinin Değerlendirilmesi" adlı çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle/oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

28.06.2019

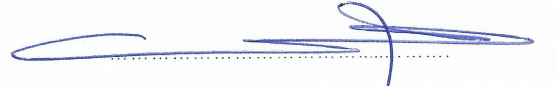
Unvan, Adı, Soyadı

İmza

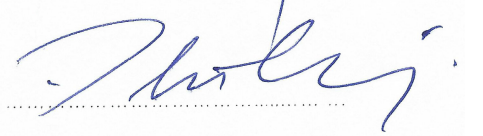
Üye (Tez Danışmanı) : Doç. Dr. Bahattin GENÇAL



Üye : Prof. Dr. Üçler BULDUK



Üye : Dr. Öğr. Üyesi Abdullah LÜLECİ



Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı



Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisan Tezi olarak sunduğum, “**Hasan Tahsin’in Çin’de İslamiyet Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Bilgilerinin Değerlendirmesi**” başlıklı çalışmamın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvurulan kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.


Sevcan TANER

28.06.2019

ÖN SÖZ

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışma, Hasan Tahsin'in "Çin'de İslamiyet" adlı eserinin değerlendirilmesi niteliğindedir. Çalışma sırasında "Çin'de İslamiyet" adlı eser esas alınmış, içeriğinde ki bilgilerin doğruluğu tespit edilmiştir. Hasan Tahsin'in bu eseri, Çin'de İslam'ın yayılma süreci hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu alanda kaynak ve bilgi eksikliği olduğundan "Çin'de İslamiyet" adlı kitabın çevrilmesinin yararlı olacağı düşünülmüştür. Çalışma sırasında Osmanlıca aslından çevrilen "Çin'de İslamiyet" adlı kitap ana kaynak niteliğindedir. Bunun yanında ikincil kaynaklardan da faydalanılmıştır.

Kitabı transkripsiyon ederken farklı sözlükler kullanarak kelimenin doğru çevrilmesine dikkat edilmiş, bu sırada eserde anlamı bilinmeyen kelimeler için sözlük oluşturulmuştur. Ayrıca çeviri sırasında eserin aslına bağlı kalınarak belli bir metot kullanılmıştır.

Yazarın bu eseri Tercüman-ı Hakikat gazetesinde kaleme aldığı yazıların toplanmasıyla H. 1322 / M. 1904-1905 yılında kitap haline getirilerek tamamlamıştır. Hasan Tahsin yazma aşamasında birçok eserden faydalanmıştır. Dolayısıyla eser araştırma-inceleme türünde bir kaynaktır. Yapmış olduğumuz bu çalışmada, Çin'de İslam'ın tarihsel sürecinden bahsedilse de Çinli Müslümanların sosyal, iktisadi idari ve demografik yapısı hakkında da önemli bilgilere yer verilmektedir.

Hazırlanan bu çalışmada Çin'de İslamiyet ve Çin'de yaşayan Müslümanlar üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Çin'de İslamiyet adlı eser oldukça önemlidir.

Tez konusunun belirlenmesinde yardımını esirgemeyen, tezim sırasında karşılaştığım meselelerde bana rehberlik yapan ve her anlamda anlayış gösteren tez

danışman hocam Doç. Dr. Bahattin GENCAL'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezim sırasında bana her türlü desteği sağlayan herkese teşekkür ederim.

Sevcan TANER

28.06.2019



ÖZET

HASAN TAHSİN ÇİN'DE İSLAMİYET ADLI ESERİN DEĞERLENDİRMESİ

Sevcan TANER

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Bahattin GENÇAL

Haziran 2019, 283 + x Sayfa

Müslümanların İslamiyet'i yayma, ticaret yapma ve bunun gibi çeşitli nedenlerle kendi ülkelerinden uzaklaşarak yerleştikleri ülkelere biri de Çin'dir. Çin'de, İslamiyet'in ilk defa ne zaman ve ne şekilde ortaya çıktığı, nasıl yayıldığı ve ne durumda olduğu hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Genel anlamda konu hakkında yeterli kaynakların olmayışı bu alanın incelenmesini zorunlu kılmıştır. Bu çalışma, Tercüman-ı Hakikat gazetesinde bölüm bölüm yazıldıktan sonra kitap haline getirilen Hasan Tahsin'in "*Çin'de İslamiyet*" adlı eserinin değerlendirilmesi niteliğindedir. Çalışmanın amacı, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Hasan Tahsin tarafından kaleme alınan bu değerli eseri Türkiye Türkçesine transkribe edip içeriğindeki bilgileri diğer kaynaklarda ki bilgilerle mukayese ederek Türk Tarihçiliğine katkı sağlamaktır. Ayrıca kitap çevrilirken kitabın her bir sayfasında ki satırlara numara verilmiş, içeriğindeki bilgilerin doğruluğunu ortaya çıkarma babında gerekli görülen bazı olaylar sayfa altına dipnot verilmek suretiyle burada değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada Çin Tarihi, Çin'de İslamiyet'in ortaya çıkışı ve Çinli Müslümanların dini, kültürel hayatlarına dair tespit edilen bilgilerin yanında onların günlük yaşamları hakkında da önemli bilgiler sunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Çin'de İslamiyet, Çin Tarihi, Huvey-Huvey, Çin Hanedanları, Çinli Müslümanlar

ABSTRACT

THE TRANSCRIPTION AND THE EVALUATION OF THE INFORMATION IN BOOK BY HASAN TAHSIN “ISLAM IN CHINA”

Sevcan TANER

Master Thesis

Department of History

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Bahattin GENÇAL

June 2019, 283 + x Pages

One of the countries that Muslim people settled by withdrawing from their own countries for various reasons is China. The information about how Islam spread for the first time in China, how it appeared and its situation is limited. Since there is not enough source on this subject, it is difficult to make research about it. This thesis is the qualification of the book by Hasan Tahsin “Islam in China” which became a book after written as parts in the newspaper called “Tercuman-ı Hakikat” the aim of this research is to bring in this precious work that Hasan Tahsin wrote in the last area of the Ottoman Empire into Turkish history by translating and comparing the information with other resources. Additionally, each page of the book was numbered and same significant events were investigated and glossed in this study so as to reveal the truth value of information in the book while the book was being translated. In this research, it is also offered essential information about Chinese history, appearance of Islam in China and religious, cultural and daily life of Chinese Muslim as well.

Key words: Islam in China, Chinese History, Huvey-Huvev, Chinese Dynasty, Chinese Muslims.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
1. ÇİN VE İSLAMİYET	5
1.1. Geçmişten 20. Yüzyıla Kadar Çin Tarihi	5
1.2. Çin’de İslamiyet	22
II. BÖLÜM	
2. ÇİN’DE İSLAMİYET ADLI ESERİN YAZARI VE ESERLERİ	30
2.1. Hasan Tahsin’in Hayatı	30
2.2. Yazarın Eserleri	32
2.3. Çin’de İslamiyet Adlı Eserin Transkripsiyonu	35
III. BÖLÜM	
3. SONUÇ	139
KAYNAKLAR	141
SÖZLÜK	147

EKLER

EK 1. Osmanlıca Metin	166
-----------------------------	-----



KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
B.	: Bin
Çev.	: Çeviren
H.	: Hicri
Hız.	: Hazreti
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
M.	: Miladi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
Sav	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
TC	: Türkiye Cumhuriyeti

GİRİŞ

İnsanlık tarihinde dünya üzerindeki en eski ve en köklü medeniyetlerden biri günümüzde dahi varlığını devam ettiren Çin medeniyetidir. M.Ö.2000 yılına kadar uzanan Çin Tarihi, sülale hanedanlıkları tarafından yönetildi. Fakat merkezi yönetimin zayıfladığı dönemlerde ülkede mahalli devletçikler kurulmuştu. Sık sık Türk boylarının saldırısına uğrayan Çin Hanedanlıklarında asırlar boyu karışıklıklar devam etti (Apak 2011: 41).

M.Ö. 17-21. yüzyılları arasında hakimiyeti elinde bulunduran Shang Hanedanlığı arkeolojik kayıtların bulunduğu en eski dönemdir. Bu dönemde atalara tapınma kültü ön plandaydı. Buna ek olarak tarımsal işler rahiplere ait bir takvime dayanarak hazırlanmaktaydı. M.Ö. 1054 yılında Shang hanedanlığının Chou hanedanlığı tarafından yıkılmasının ardından Çin tarihinde en uzun süre hakimiyet sağlayan Chou hanedanlığı (M.Ö. 1045-221) kuruldu. Bu hanedanlığın kurucuları erdemli yönetici kavramının öncüleri oldular. Chou hanedanlığı döneminde Çinlilerin dini inanışları, ritüelleri, uygulamaları ve ahlaki düşünceleri hakkında bilgi veren ilk Çinli yazıtlar ortaya çıkmaya başladı (Aydın 2016: 230). Chou hanedanlığından sonra başa Ch'in sülalesi geçti. Bu sülale başta Türkler olmak üzere Tibetliler ve Çinli olmayan başka kavimlerle karışmıştı. Hakimiyet süresi çok fazla olmayan Ch'in sülalesinden sonra ülkeyi M.Ö. 206'da Han sülalesi yönetmeye başladı. Bu dönemde önemli tarih kitapları yazıldı. M.S. 8. Yüzyılda Wang-mang, Han sülalesini yıkarak egemenliğini ilan etti. Yeni kanunlar oluşturarak devlet teşkilatını değiştirmeye çalıştı. Fakat ülkede çıkan isyanlar yüzünden Hsin sülalesi devrildi ve yerine tekrar Han sülalesi geçti. Bu şekilde siyasi egemenliği kurmak isteyen sülaleler arasındaki çatışmalar devam etti. Üç Devlet zamanından sonra siyasi birliğin kurulamamasıyla Altı Sülale Devri yaşandı. Sui hanedanı diğer krallıkları yenerek tekrar birliği sağladı. Fakat sağlamış olduğu hakimiyeti sağlamlaştıramadan 618 yılında yıkılarak yerini Tang hanedanlığına bıraktı (Çandarlıoğlu 1993: 321). Hem sanatsal hem de dini yönden

gelişmelerin olduğu ve hükümet yapısının güçlendiği Tang hanedanlığı döneminde Türklerle olan ilişkiler düzelmeye başladı. 907-1297 yılları arasında yeniden parçalanmışlık dönemi yaşanmışsada Moğolların ülkeyi ele geçirmesiyle Çin'in tamamına yabancı bir millet hakim oldu. Bu durum Mançuların ülkeyi 17. yüzyılda ele geçirmelerine kadar devam etti (Karaca 2004: 22). 1644-1911 yılları arasında Çin, Mançu kökenli bir aile olan Qing Hanedanlığı tarafından yönetildi (Dillon 2016: 23). Bu dönemde Çin ile Rusya arasında Türkistan üzerinde hakimiyet kurma mücadelesi başladı. Bu sırada Avrupalıların Çin'i tanınmasıyla kültürel ilişkiler arttı ve Batılılar 1821-1850 yılları arasında Çin'i sömürge haline getirmek için uğraştılar. Sun Yatsan/Sun Zhong Shan liderliğindeki milliyetçi Çinliler 1911 yılında cumhuriyeti ilan ettiler. Böylece ülkede komünizmle mücadele başladı. 1937 yılında meydana gelen Japon işgali ile Çin ekonomisi iyice sarsıldı. Bu sırada Komünist Partisinin lideri Mao, durumunu güçlendirerek iç savaştan fayda sağladı. 1966 yılında Kültür Devrimini başlattı ve konumunu 1975'e kadar korudu (Kurt 2017: 234).

Çin, tarih boyunca dış dünyaya hem deniz hem de kara yoluyla açılmıştır. Aynı zamanda bu yollar Çin'e de açılan kapılar olmuştur. Böylelikle maddi anlamda ticari ilişkiler sağlanırken, manevi anlamda da kültürlerarası etkileşim kurulmasına olanak tanındı (Ceylan 2016: 28). Kültürel anlamda Çin ile diğer devletlerarasında en fazla sağlanan etkileşim, din aracılığıyla meydana gelmiştir. Bu kültürel etkileşimin sonucu olarak Çin'de, İslamiyet, Hıristiyanlık ve Museviliğin dışında üç resmi din bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Jou Kiao; edip ve âlimlerin dinidir. Bu din Konfüçyüs'ün iyileştirerek oluşturduğu bir dindir. Üniversitelerde edebiyat ve ilim öğrenimi görenlerle eski imparatorluk hanedanına bağlı prensler bu dine bağlıdır. İkincisi Lao Tse tarafından kurularak öğrencilerinin çalışmalarıyla yaygınlaşan Taoizm dinidir (Günaltay 2016: 328-329). Chou hanedanlığının son dönemlerine doğru Konfüçyanizm'in ve Taoizm'in kurucusu Konfüçyüs ve Lao Tzu'nun öğretilerini geliştirdikleri rivayet edilir (Aydın 2016: 230). Üçüncüsü ise Çinlilerin "Fa" adını verdikleri Budda tarafından kurulup genişleyen Budizm dinidir (Günaltay 2016: 329).

İslam medeniyetinin Çin coğrafyası üzerindeki etkilerine baktığımızda günümüzde Çin'de yaşayan elli beş etnik kökenin on tanesini Müslümanlar oluşturur.

Çin hükümeti Müslüman nüfusuna dair geçmiş dönemlerdeki bilgileri gizli tuttuğu için ülkede ki Müslüman nüfusuna dair bilgilere ulaşılamamaktadır. 1936 yılında yapılan nüfus sayımına göre Çin’de ki Müslüman nüfus 47.437.000’dir. Fakat Komünist idarenin 1953 yılında yaptığı sayıma göre bu rakamın 10 milyona düştüğü görülmektedir. 1965’ten bu yana resmi Çin yıllıklarında gösterilen Müslüman nüfusu 10-20 milyon arasında değişiklik göstermektedir (Lee 1993: 327). 2016 Temmuz “ayında yapılan araştırmaya göre 1.373.541.278’lik Çin nüfusunun % 52.2’sini Ateistler, % 21.9’unu yerel dinlere inananlar, % 18.2’sini Budistler, %5.1’ini Hıristiyanlar, % 1.8’sini Müslümanlar, %0.1’ini Hindular, % 0.1’ini Yahudiler ve % 0.7’sini diğer dinler oluşturmaktadır. Müslümanlar %1.8 oranında nüfusa sahip olmalarına rağmen Çin, Müslümanların en fazla yaşadığı on beşinci ülkedir(Kurt 2017: 239). Pew Research Center’in 2010’da Çin Halk Cumhuriyeti’nin resmi rakamlarına dayanarak yaptığı araştırmaya göre ise Çin’de 23.3 milyon Müslüman vardır (Ceylan 2016: 34). Bu rakamlar 2016 yılının verileriyle kıyaslandığında Müslüman nüfusunda az da olsa bir artma söz konusudur. Çin’in batı ve Türkistan kesimindeki azınlık halkları İslam dinini daha çok tercih etmişlerdir (Kurt 2017: 239). Bugün Çin’de yaşayan Müslüman nüfusun kökeni çok eski yıllara dayanmaktadır. İslamiyet’in Çin’e ne zaman ulaştığına dair farklı rivayetler vardır. Bu noktada üç farklı ihtimalden söz edilebilir. Bu ihtimallerden birincisi Hz. Peygamber’in Mekke’den Medine’ye hicret etmesinden sonra etrafa dağılan ashaptan biri olan Vahhab ibn Raşe (Bazı kaynaklarda Vehb İbn Kebşe olarak da geçmektedir.) Çin’e gelmiş ve bu kavmin dilini ve âdetlerini öğrendikten sonra bu bölgede İslam’ı yaymaya başlamıştı. Şöhreti zamanla yayılmaya başlayınca Çin İmparatoruyla görüşme fırsatı bulmuş ve sonucunda imparatorun iltifatını kazanarak onun himayesine girmiş ve dinini yayma izni almıştır. Çin’de İslamiyetin yayılmasına dair ihtimallerden ikincisi Emeviler dönemindeki üst düzey kişilerden bazıları Emeviler tarafından gördükleri muamelelerden dolayı Türkistan-ı Çin’e gelip yaptıkları iyi işlerle Çin hükümetinin iznini alarak buraya yerleşmişlerdir. Üçüncü ihtimale göre ise hicretin 138. senesinde Çin’de meydana gelen olaylar üzerine Çin İmparatoru Bağdat’a bir heyet göndererek Abbasi Halifesi Ebu Cafer el Mansur’dan yardım istedi. Çin’e gelen 5 bin kişilik Bağdat askeri olayların durmasını sağladı. Bunun üzerine İmparator, onların İslam dinini yaymalarına izin vererek halkının İslam’a karşı riayette ve hürmette bulunmalarını emr eden bir yazı dağıtmıştır (Kulcalı 1904: 4-

5). Bu rivayetler daha da çoğaltılabilir. Fakat tarihçilerin çoğunluğu “*Chiu T’ang-shu’nun Hsi-yü Chüan*” belgesine dayanarak İslamiyet’in Çin’e girişinin Hz. Osman tarafından Çin’e gönderilen elçiyle birlikte gerçekleştiğini kabul ederler (Lee 1991: 29). Song Hanedanlığı dönemi Çin’deki Müslüman nüfusunun hızla arttığı dönemlerden birisidir. Yuan Hanedanlığı döneminde Çin’e gelen Müslümanlar, Tang ve Song dönemlerinden farklı bir yol takip ederek asker ve zanaatkâr olmak amacıyla bu coğrafyaya gelmişlerdir. Bu dönemde Çin’de yaşayan tüm Müslümanlara “Hui-hui” ismi verilmiştir. Yuan Hanedanlığının son bulmasıyla yönetimi ele geçiren Ming Hanedanlığı döneminde Çinli Müslümanların yeme, içme, evlenme, cenaze gibi günlük yaşamlarıyla ilgili konularda Çinlileştikleri görülmüştür. Müslümanlar ülkede artık yabancı ziyaretçi değil, Çin’in çok uluslu sosyal yapısının bir parçası haline geldiler. Çin tarihinin son hanedanlığı olan Qing sülalesi dönemi, Müslümanlar açısından en zor dönemlerden biridir. Bu dönemde Müslümanlar üzerindeki siyasi baskı sürekli artmaya başlamış, Çin tarihinde meydana gelen ayaklanmaların çoğunda bu dönemde yaşanmıştır. Kısaca tarih boyunca Çinli Müslümanlar, bu bölgeyi yöneten sülaleler tarafından bazen iyi karşılanmış ve kendilerine üst düzey memurluklar verilmiştir. Fakat bazen de kendilerine kötü davranılarak çeşitli katliamlara maruz kalmışlardır (Ceylan 2016: 31-34).

Osmanlı Devleti ile Çin arasındaki ilişkilere baktığımızda, iki devlet arasındaki diplomatik münasebetler fazla olmamakla beraber, dönem dönem elçilik heyetleri vasıtasıyla görüşmeler yapılmıştır. Özellikle 16. yüzyılda Çin kaynakları da Osmanlı-Çin ilişkilerinin yoğun olduğunu belirtmektedir (Feyzioğlu 2017: 90). Osmanlı Devleti, yeryüzündeki tüm Müslümanların halifesi olmasından doğan devlet politikasının bir sonucu olarak dünya üzerindeki hemen hemen bütün Müslümanlarla ilişki içerisine girmiştir. Bu bağlamda Çin Müslümanlarıyla da irtibat kurup, onlara bazen din âlimi yollamış, bazen de maddi yardımda bulunmuştur. Sultan Abdülaziz döneminde bu ilişkiler doruk noktasına ulaşmıştır (Sırma 2015: 19). Diğer bir Osmanlı padişahı olan II. Abdülhamit döneminde Panislamizm¹ siyaseti çerçevesinde zaman zaman Çin’e temsilciler ve heyetler gönderilerek, burada bulunan Müslümanlar, Osmanlı Halifesine bağlanmaya çalışılmıştır. II. Abdülhamit’in bu yöndeki ilk girişimi Çin’de meydana

¹ İslam birliği.

gelen 1899 isyanı sırasında gerçekleşti (Lee 1993: 327). 1899 yılında meydana gelen Müslüman ayaklanmalarına, Müslüman olmayan Çinlilerin de katılmasıyla, Batılı sömürgeci devletler bu durumdan rahatsız olmuş (Sırma 1988: 1113) ve Alman imparatoru II. Guillaume Çin Müslümanlarının bu isyana dahil olmalarını önlemek amacıyla halifeden yardım istemişti (Kurt 2017: 236). II. Abdülhamid, II. Guillaume'nin teklifine olumlu cevap vererek bu şekilde Çin Müslümanlarıyla ilişki kurmaya başladı. Bu süreçte II. Abdülhamid Çinli Müslümanları isyana karşı yatıştırmak yerine onları buna daha fazla teşvik etti. Onun amacı, Avrupa Devletleri'nin Uzakdoğu ile daha fazla meşgul olmalarını sağlayarak, Osmanlı Devletiyle uğraşmalarını önlemektir (Sırma 1988: 1113-1114). Avrupa Devletlerinin Çin'e karşı olduğu bu dönemde II. Abdülhamit hem propaganda yapmak hem de dünya devletleri üzerinde olumlu bir etki bırakmak amacıyla yaveri Mirliya Enver Paşa'yı Çin'e gönderdi (Lee 1993: 327). Fakat bu teşebbüs kısmen istenilen sonuca ulaşmış ve Çin Müslümanları, kapısında Osmanlı bayrağı dalgalanan Pekin Hamidiye Üniversitesi'ni onun adına açmışlardır (Sırma 1988: 1113). Daha sonra Osmanlı Devleti, Çin Müslümanlarının halifeye bağlanması teşebbüsüyle 1902'de din adamı Muhammet Ali'yi ve 1905'te ise Osmanlı devlet memuru Süleyman Şükrü'yü gizlice Çin'e yolladı. 1906'da Çin'de bulunan Müslümanların lideri Abdurrahman Wang Kuan İstanbul'u ziyaret etti ve II. Abdülhamit'ten buraya ulema göndermesini rica etti. Gönderilen ulemalar burada yüzden fazla Müslüman öğrenci yetiştirdiler. Abdülhamit'in bu girişimleri siyasi anlamda olmasa da bazı etkiler bırakmış, ismi cuma hutbelerinde okunmuştur (Lee 1993: 327). Osmanlı yönetiminin son zamanlarında Çin Müslümanlarına olan ilginin artması, Osmanlı basınında bu konuda yazılar ve haberler yayımlanmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı basınında Çinli Müslümanlarla alakalı İslam Dünyası, Sebilürreşad, Sırat-ı Müstakim, Servet-i Fünun, Tercüman-ı Hakikat gibi gazete ve dergilerde yazılar yayımlanmıştır. Çin'de İslamiyet, Çin'de eğitim konulu yazılara ek olarak Çin'de yaşanan siyasi olaylara da dair gelişmelerin de basına yansdığı görülmektedir (Kurt 2017: 236).

Bu doğrultuda Osmanlı basınında Çin'e dair yazılmış olan eserlerin en önemlilerinden biri Hasan Tahsin tarafından yazılan Çin'de İslamiyet adlı eserdir. Hasan Tahsin'in Çin'de İslamiyet adlı Osmanlıca eseri İslamiyet'in Çin'e ne zaman,

nasıl ve hangi yollarla ve kimler tarafından geldiğine dair önemli bilgiler sunarken burada yaşayan Müslümanların hangi bölgelerde ne şekilde yaşadıkları da aktarmaktadır. Çin'in Kanton, Yunnan ve Şensi vilayetleri İslamiyet'in en fazla yayıldığı üç önemli bölge olmakla beraber buralarda İslamiyet'in tarihsel sürecinden ve buradaki Müslüman nüfusundan da bahsedilmektedir. Tezin konusu Hasan Tahsin'in Çin'de İslamiyet adlı eserinin transkripsiyonu ve bilgilerinin değerlendirilmesi üzerine kuruludur. Araştırmalarda bu alanla ilgili kaynak sıkıntısı yaşanmaktadır. İslam kaynaklarında bu konu hakkında yeterli bilgi bulunmadığı gibi Çin kaynaklarında da Müslümanların Çin'deki tarihsel süreçleriyle alakalı pek fazla malumat bulunmamaktadır. Bundan dolayı Hasan Tahsin'in Çin'de İslamiyet adlı eseri içerdiği bilgilerle Çin'deki Müslümanların yaşantılarına dair siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda değerli bilgiler sunarak bu alandaki kaynak yokluğunu bir nebze de olsa doldurmaktadır. Ayrıca eser transkribe edildikten sonra gerekli yerlerde diğer kaynaklardaki bilgilerle karşılaştırılarak değerlendirilmelerde bulunulmuştur.

I. BÖLÜM

1. ÇİN VE İSLAMİYET

1.1. Geçmişten 20. Yüzyıla Kadar Çin Tarihi

Tarihi geçmişi 4000 yıl öncesine dayanan Çin, kaynaklarda verilen bilgilere göre ilk yerleşim yeri olarak Sarı Nehir (Huang-ho) kenarında kurulmuştur (Karaca 2004: 19). Arkeolojik çalışmalardan elde edilen bulgulara göre Çin kültürü M.Ö. 2000'li yıllarda başlar ve Çin tarihiyle alakalı ilk belgelere M.Ö. 1500'lü yıllarda Çin'de yazının kullanılmasıyla ulaşılır.

Çin'de yönetim şekli sülale hâkimiyeti şeklindedir (Çandarlıoğlu 1993: 321). Bu doğrultuda geçmişten günümüze kadar Çin Tarihini meydana getiren hanedanlar şunlardır (Baban 1983: 3):

1. Xia Hanedanı	M.Ö. 2205-1767
2. Shang (Şang) Hanedanı	M.Ö. 1766-1112
3. Chou Hanedanı	M.Ö. 1111-221
4. Ch'in/Qin Hanedanı	M.Ö. 221-206
5. Batı Han ya da Erken Han Hanedanı	M.Ö. 206- M.S. 9
6. Doğu Han ya da Geç Han Hanedanı	M.S. 23-220
7. Üç Krallık Dönemi	M.S. 220-280
8. Altı Hanedan Dönemi	M.S. 265-316
8.1. Batı Jin Hanedanı	M.S. 265-316
8.2. Doğu Jin Hanedanı	M.S. 316-419
8.3. Song Hanedanı	M.S. 420-479
8.4. Qi Hanedanı	M.S. 480-502

8.5.Liang Hanedanı	M.S. 502-556
8.6.Chen Hanedanı	M.S. 557-589
9. Sui Hanedanı	M.S. 589-618
10. Tang Hanedanı	M.S. 618-907
11. Beş Hanedan Dönemi	M.S. 907-960
11.1.Geç Liang Hanedanı	M.S. 907-923
11.2.Geç Tang Hanedanı	M.S. 923-936
11.3.Geç Jin Hanedanı	M.S. 936-946
11.4.Geç Han Hanedanı	M.S. 947-950
11.5.Geç Chou Hanedanı	M.S. 951-959
12. Kuzey Song Hanedanı	M.S.960-1126
13. Güney Song Hanedanı	M.S.1127-1279
14. Yuan Hanedanı	M.S. 1280-1368
15. Ming Hanedanı	M.S. 1368-1644
16. Qing Hanedanı	M.S. 1644-1911 (Türk Ansiklopedisi Cilt 12: 679)

Tarihi kaynaklarda verilen bilgilere göre Çin tarihinin ilk sülalesi Shang Hanedanlığıdır. Bu hanedanlık M.Ö. 1450-1050 yılları arasında hüküm sürmüştür. Shang Hanedanlığına ait belgelerde kendinden önce Xia Hanedanlığı olduğu yazmaktadır. Fakat Çin kayıtları Xia Hanedanlığından hiç bahsetmez ve ilk hanedan olarak Shang Hanedanlığı kabul edilir (Seyrek 2017: 5). M.Ö. 1450-1050 yılları arasında büyük bir kültürel mirasa sahip olan Shang Hanedanlığı, Çin kültürüne dair eksik bilgiler ihtiva ettiği için bu döneme Çin kültüründen önceki kültür ismi verilir (Karaca 2004: 19). M.Ö.15. yüzyılda ortaya çıkan Shang Hanedanlığı kuruluşunda medeniyet anlamında çok yüksek bir seviyeye ulaşmış ve varlığını yaklaşık 450 yıl devam ettirmiştir (Seyrek 2017:5).

Zamanla Shang'lar kuzeyde bulunan kavimlerden etkilenmeye başladılar. Bu kavimlerden biriside Choular'dı. Choular gittikçe güçlenen bir kabileydi. Shanglar ise beyliklerin itaatsizliklerinden dolayı zamanla güçlerini kaybediyorlardı (Seyrek 2017: 7). Chou Sülalesi, Shang Hanedanlığı döneminde ayrı bir devlet olarak yaşayan Türk

kabilesiydi. Bu kabile Türklerden ve Tibetlilerden oluşmaktaydı (Karaca 2004: 19). Batıda feodal bir yapıya sahip olan ve gittikçe güçlenen Choular, Shang hanedanlığına son verdi (Çandarlıoğlu 1993: 321). Bu olay Çin tarihinin başlangıcı olarak kabul edilir (Karaca 2004: 19). Çünkü Chou Hükümetinin başa geçmesiyle birlikte Türk, Shang ve Tibet kültürleri karışarak Çin kültürünün gerçek yapısını oluşturdu (Özçelik 2009: 242).

Çin’de toplam 770 yıldan fazla hüküm süren Chou Handanlığı babadan oğla geçen 39 hükümdar ile önceki hanedanlıklara kıyasla daha uzun yıllar tahta kaldı (Seyrek 201: 8). Başa geçen bu sülale, ülkeyi feodal sistemle yönetmeye başladı (Karaca 2004: 20). İdarenin feodal sistem şeklinde olmasının nedeni, ülkenin çeşitli bölgelerinde bulunan garnizonların eski kabile reislerinin yönetimi altında bulunması ve istilacıların yabancı olmasıydı (Eberhard 1995: 34). Fakat M.Ö. 750’den itibaren milli kahraman olarak görülen hanedanın kurucusundan sonra başa geçen hükümdarlar zamanında yönetimde bozulmalar meydana gelmiş, hırsız ve haris idareciler sayesinde ülkede maliye, adalet ve idari yapı sarsılmış, genel hizmetler zamanında yapılmamaya başlanmıştı (Özçelik 2009: 243).

M.Ö. 770’li yıllarda iç karışıklıklar nedeniyle Chou sülalesi Loyang’a taşındı. Bu olaydan sonra 100 kadar küçük feodal devlet yaklaşık 250 yıl boyunca birbiriyle çarpıştı (Çandarlıoğlu 1993: 321). M.Ö. 770-476 yıllarını kapsayan döneme “İlkbahar-Sonbahar” dönemi adı verilir. Chou Hanedanlığı İlkbahar-Sonbahar döneminde gerek siyasi anlamda gerekse toplumsal düzen anlamında yavaş yavaş çökmeye başladı (Seyrek 2017: 9). Derebeyliklere ayrılan ülkede zamanla çeşitli ihtilaflar ortaya çıktı. Bu ihtilaflar üzerine Chou, büyük derebeyliklerle birleşme yoluna gitti ve Çin bu olayla birlikte diktatörler devrine girdi. Çinlilerin “Muharip Derebeyleri Devri” adını verdikleri bu devir, M.Ö. 480-256 yılları arasında kapsamaktadır (Karaca 2004: 2). Başlangıçta sayıca çok fazla olan bu küçük beylikler birbirlerini savaş yoluyla ilhak ederek yedi büyük beylik haline geldiler. Bunlar “Yedi Güçlüler” olarak adlandırılan Qin, Chu, Han, Chou, Qi, Wei, Yan beylikleriydi (Çakan 2017: 117).

Ülkenin büyük zararlara uğradığı bu dönemde, Batı Çin’de feodal beyliklerden biri olan Qin hanedanı hükümdarı, feodal yapıya sahip tüm beylikleri kendi hükümdarlığı altına topladı (Özçelik 2009: 243). Ch’in/Ts-İn/Qin sülalesi, Chou sülalesinin ortadan kalkmasıyla Çin’in tek hâkimi oldu. Bu sülale özellikle Türkler başta olmak üzere Tibetliler ve diğer Çinli olmayan kavimlerle karışmıştı (Çandarlıoğlu 1993: 321). Qin Hanedanlığı döneminde yönetim gelişti ve bu dönemde şehirlerin gelişmesine paralel olarak ticarete artmaya başladı (Karaca 2004: 20). Ayrıca ağırlık, ölçü, yazı ve takvim sistemi ile para birimi her yerde aynı olacak şekilde düzenlendi. Dışarıya karşı toprakları genişletme siyaseti izlendi. İmparator, ülkenin kuzey tarafında tehlike arz etmeye başlayan Hunlardan korunabilmek için kuzeybatı sınırına kadar uzanan Büyük Çin Seddi²’ni yaptırdı (Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi 1999: 2398). Çin Seddi’nin yapımında birçok kişi hayatını kaybettiği için bu dönemde üretim azalarak tüketim artmaya başladı. Çin ekonomisi Qin Hanedanlığında neredeyse iflas etme noktasına geldi. Sonraki süreçte bu olumsuz mali durum, Han Hanedanlığının kurulduğu ilk yıllarda da devam etti (Seyrek 2017: 29).

Uzun süre varlığını devam ettiremeyen Qin sülalesi yerini (Çandarlıoğlu 1993: 321), M.Ö. 206 ile M.S. 8 yılları arasında Çin’i yönetimi altına alacak olan Batı Han sülalesine bıraktı (Çakan 2017: 118). M.Ö. 206 yılında Han Sülalesine adını veren Liu Pang imparator ilan edildi (Karaca 2004: 21). Kendisine İmparator anlamına gelen Kao-tsu (Gav-dzu) ismi verildi. Han Hanedanı devri, Çin Orta dönemlerinin başlangıcı kabul edilir (Eberhard 1995: 85). Han sülalesi zamanında feodal sistemin parçalanmasıyla birlikte köylerde büyük bir tabaka değişimi gerçekleşti (Karaca 2004: 21). Üst sınıf olan zengin ve asilzade sınıfının yerini, toprakların hâkimi olan köylüler almaya başladı. Feodal sistem yavaş yavaş ortadan kalkarak toprak alınıp satılmaya başlandı. İnsanlar siyasette yer alarak ve vergi toplayarak nüfuz elde etme fırsatı buldular. Böylece “Gentry” adı verilen bir sınıf ortaya çıktı (Seyrek 2017: 28). Eski asilzadelerin yerini toprağı büyüten köylüler ve toprak satın alarak şehirlerde yaşamaya başlayan bir tabaka aldı. Yani Gentry Devleti oluştu (Karaca 2004: 21). Bu sınıf hem âlim, hem mülk hem de memur sınıfıydı (Seyrek 2017: 28). Ayrıca Gentry’nin en önemli özelliklerinden

² Çin Seddi 9 metre genişliğinde, 15 metre yüksekliğinde ve düz bir hat halinde uzunluğu 1845 kilometredir (Kafesoğlu 1999: 60).

birisi despekülatörlük (vurgunculuk) ve faizle geçiniyor olmalarıydı. Hem vurgunculuk yapıp faiz alan hem de topraktan kira alarak zenginleşen gentry'ler zamanla siyasetin içine girmeye başladılar (Okur 2010: 102-104).

Bu dönemde batıda ve doğuda Çin hâkimiyeti gelişmeye devam etti. İlk defa Türkler hakkında sistemli kaynaklar yazıldı (Çandarlıoğlu 1993: 321). Kuzeyde ise T'ou-man'ın yerine geçen Mete (Mo-tun)³ çeşitli istilalarla, henüz tam manasıyla birleşemeyen Çin için tehdit oluşturmaya başladı. Mete'nin amacı Çin'i ele geçirip ülkesini göçebelikten kurtarmak ve daha fazla toprak sahibi olup daha fazla gıda elde etmektir. Fakat büyük bir nüfusa sahip olan Çin, yalnızca Çin'in içinden yönetilebilirdi. Bu da yerleşik hayata geçmek, sürülerini terk etmek ve Çinli olmak anlamına gelmekteydi (Karaca 2004: 21). Bu dönemde hem Çin hem de Hun devletleri siyasi birliğini tamamlamıştı. Zamanla küçük çatışmalar yerini büyük savaşlara bırakmaya başladı. Yaklaşık olarak Hunlarda 400.000, Han hanedanlığında ise 320.000 asker vardı. İmparator Liu Pang Çin'de iç savaşı bitirmeye çalışırken, bu durumdan yararlanan Mete yeni kurduğu göçebe koalisyondan bir ordu oluşturarak Çin sınırını aşmıştı (Seyrek 2017: 33). Savaş sırasında Mete ordularını aniden çekerek yeniliyormuş gibi gösterdi. Mete'nin peşine takılan İmparator, Hun ordusunun aniden durup Çin'in üzerine saldırmasıyla ne yapacağını bilemedi. Paiteng Kalesi⁴ önünde gerçekleşen muharebede Hun ordusu "sahte geri çekilme" taktiğiyle Çinlileri kaleye sıkıştırdı. Tarih boyunca bu taktik ilk defa kullanılıyordu. Kuşatma yedi gün sürdü ve Çinliler barış teklifinde bulunmak zorunda kaldı. Anlaşmaya göre Çinliler her yıl hediye adı altında Hunlara vergi verecek, kuzeyde bulunan savunma ve ticaret bölgesi Hunlara bırakılacak ve bir prenses verilecekti. Çinliler bu anlaşmaya Mete hayatta olduğu sürece sadık kaldı (Seyrek 2017: 34-36; Kafesoğlu 1999:).

Liu Pang, tahtta kaldığı yedi yıl boyunca merkezî otoriter yönetimini sağlamlaştırmak adına "Halka nefes aldırma" politikası uyguladı. M.Ö. 159 yılında

³ Hun imparatorluğunun kurucusu olan T'u-man'ın oğlu olarak MÖ. 234 yılında dünyaya geldi. Kendi oğlunun tahta geçmesini isteyen üvey annesi tarafından kışkırtılan T'u-man, Mete'yi tahttan mahrum bıraktı. Bunun üzerine Mete emrinde ki 10 bin atlı ile katıldığı bir avda T'u-man'ın öldürülmesiyle hükümdarlığını ilan etti. Devlet yapısına yeni bir düzen getirdi (Kafesoğlu 1999: 60)

⁴ Paiteng Kalesinde meydana gelen savaşta ilk defa "Turan Taktiği" kullanıldı.

ölmesiyle yerine Wui Di tahta geçti. Fakat devleti fiilen Liu Pang'ın karısı olan Lü Zhi yönetmeye başladı. 16 yıl boyunca iktidarı elinde tutan Lü Zhi, Çin tarihindeki sayılı kadın yöneticilerden biriydi. Bu dönemden sonra başa geçen yöneticiler de ülkeyi başarılı bir şekilde yönetti. Özellikle İmparator Zhao Di ve Xuan Di'nin toplam 38 yıl boyunca uyguladıkları “Halka nefes aldırma” politikası sayesinde hanedanın gücü iyice arttı. Fakat yerel yönetimin güçlenmesi Batı Han Hanedanı yönetimini önemli bir biçimde zayıflattı. Bu fırsatı kaçırmayan Wang-mang milattan sonra 8. yüzyılda iktidarı ele geçirerek Hsin hanedanlığını kurdu ve böylece Batı Han hanedanı yönetimi sona erdi (Çakan 2017: 118-119). Bir süre sonra meydana gelen isyanlar sonucunda Hsin sülalesi devrildi ve yerine “Doğu Han Sülalesi” ismiyle Han sülalesi kuruldu (Çandarlıoğlu 1993: 321).

Han hanedanlığının 220'de yıkılmasıyla birlikte Çin'de başlayan ve iki yüzyıldan fazla sürecek olan kargaşa döneminde Shu Han (221-263), Wei (220-265) ve Wu (277) adında üç farklı devlet ortaya çıktı (Seyrek 2017: 43). Bu yılları kapsayan döneme Üç Devlet zamanı adı verildi. Fakat yine birlik sağlanamadı. Daha sonra “Altı Sülale Devri” yaşandı (Çandarlıoğlu 1993: 321). Altı Sülale Devrinde Hun şeflerinden birisi kendisinin Han Sülalesinden geldiğini iddia ederek Tsing (Çin) sülalesinin memleketine sahip çıkmayı amaçladı. 311 yılında Çin sülalesinin merkezi durumunda bulunan Lo-yang'a yöneldi ve burayı ele geçirdi. Halkı katl ederek imparatoru esir alıp, öldürdü. Geride kalan halk güneye doğru ilerleyerek Nankin'e yerleşti. Böylece Hunlar, Kuzey Çin'de üç yüz yıl boyunca hüküm sürdü. Nankin bölgesinde ise beş tane sülale birbirini takip etti. Resmi Çin Devleti Nankin bölgesinde kaos ortamı içerisinde yaşadı. Tarihçiler Nankin'de geçen bu dönemi Roma dönemi içerisinde var olan Bizans zamanına çok benzettikleri için bu döneme Altı Sülale Devri adını verdiler (Baban 1983: 36).

580 yılında Sui hanedanı diğer krallıkları yenerek iktidarı ele geçirdi. Böylece Çin'de tekrar birlik sağlandı (Çandarlıoğlu 1993: 321). Sui Hanedanlığı Yang Jian tarafından kuruldu ve imparator Yang Di'nin 618'de ölümüne kadar toplam 37 yıl boyunca hüküm sürdü. Yang Di'nin halkın üzerine koyduğu ağır vergiler yüzünden isyan eden köylüler Jiangdu'da imparator Yang Di'yi idam ettiler (Seyrek 2017: 45-46).

Bu esnada Göktürk Devleti’de ikiye bölünmüştü. Çin’de tekrar birliği sağlayan Sui sülalesi, hâkimiyetini kuvvetlendirmeden yıkılarak 618 yılında yerini Tang hanedanına bıraktı (Çandarlıoğlu 1993: 321).

Tang sülalesi, Çin’i 618 yılından 907 yılına kadar toplam 289 yıl yönetti (An Shi İsyanı ile iki farklı döneme ayrılan Tang Hanedanı biri refah biri çöküş olmak üzere iki dönem yaşadı.) (Seyrek 2017: 46). Hem dini hem de sanatsal anlamda gelişmelerin yaşandığı ve merkezi hükümetin güç kazandığı Tang Hanedanlığı (619-907) dönemi, Li Shih-min’in Türklerle aralarında ki sorunları düzetmesiyle başladı (Karaca 2004: 22). Bu dönemde Çinliler Türklerle yaptıkları savaşlar sonunda Türkistan bölgesine girdi (Çandarlıoğlu 1993: 321). Li Shih-min döneminde Çin’de toprak reformu yaşandı. Toprak sahibi olmayanlara eşit şekilde toprak verildi ve büyük topraklara sahip olanların ellerinden toprakları alındı. İdareye yeni bir şekil verdi ve ağır cezaları kaldırdı. Büyük bir ordu kurdu. Moğolistan’dan başlayarak zamanla Türkistan’ın Batı Türklerini kendine bağladı. Türk-Hazar sahillerine kadar ulaştı. İmparator Tai Song’un söylediği şu sözler önem arz eder :

“Kuvvetle barışı kurdum. Oniki krallık isyandan vazgeçti. Dört deniz, barış denizi oldu. Uzaktaki barbarlar bile bana kendiliklerinden gelip imparatorluğuma tabi olacaklarını söylediler.” (Baban 1983: 50-51)

Tang Hanedanlığı döneminde Çinliler, Türgiş kağanı Su-Lu’nun ölümünün ardından Batı Türkistan’ı ele geçirmek için batıya yöneldiler. Bu da Çinlilerle Arapları karşı karşıya getirdi ve 751 senesinde Talas vadisinde iki tarafın orduları karşılaştı. Karluk Türkleri bu savaşta Türkistan’ın Çin egemenliğine girmesinden çekindiği için Arapların yanında yer aldı. Savaşta Çin ordusu mağlup oldu ve Türkistan’daki Arap egemenliği sağlamlaştı (Memiş 2015: 143). Abbasi yönetimi sırasında gerçekleşen Talas Savaşı, iki devlet arasında meydana gelen ilk ve son çatışmadır (Kaçaranoğlu 2012: 38). Hanedanlığın son dönemlerinde Çin’de çeşitli siyasi kargaşalıklar meydana geldi. Nin Li Siyasi Mücadelesi, ard arda yaşanan köylü isyanları ve hadımların devlet yönetimini ele geçirmesi hanedanı zor duruma soktu. En sonunda meydana gelen Huang Chao İsyanına katılan Zhu Wen, imparatoru tahttan indirerek kendisini Tang hanedanı imparatoru ilan etti. Sonuç olarak Tang hanedanı zamanı kapanarak Çin’de Beş

Hanedan Dönemi (M.S. 907-960) başladı. Sırasıyla Çin toprakları Geç Liang Hanedanı, Geç Tang Hanedanı, Geç Jin Hanedanı, Geç Han Hanedanı, Geç Chou Hanedanı tarafından yönetildi (Çakan 2017: 121-122).

960 yılında Cao Kuangyin adında bir subay Çin'e hâkimiyet kurarak Song Hanedanlığını kurdu. Çin tarihinde ordularını paralı askerlerden oluşturan tek hanedan Song Hanedanlığıdır. Song Hanedanlığı zamanında imparatorluk eski durgun dönemlerini atlattı (Huang 2007: 135-136). Çin'in kuzey bölgelerini bir araya getiren Kuzey Song Hanedanlığı ekonomik, kültürel ve toplumsal anlamda önemli gelişmeler kaydetti (Çakan 2017:122). Fakat her şeye rağmen Kubilay Han liderliğindeki Moğollar ülkeyi tamamıyla egemenliği altına aldı. Böylece Çin'in tamamına ilk defa yabancı bir millet hâkim olmuştu (Karaca 2004: 22). Bundan önce ülkeyi ele geçiren yabancılar, Çin'in yalnızca belli bir kısmına ele geçirmişlerdi.

Song Hanedanlığından sonra egemenliği ele geçiren Yuan Hanedanlığı, Çinliler tarafından değil de Moğollar tarafından kurulduğu için Çin tarihi açısından özel bir yere sahiptir. Kubilay Han 1279 yılında Çin'de hüküm süren Song hanedanlığını ortadan kaldırdı. Böylece 1279 ile 1368 yılları arasında Çin'e Yuan hanedanlığı hâkim oldu (Ceylan 2016: 32). Hemen hemen bütün Avrasya kıtasını bir araya getirerek yöneten ilk Hanedan, Kubilay Hanın kurduğu Yuan Hanedanıdır (Okur 2010: 219). Çin'e hakim olan bu yabancı kavmi diğer kavimlerden ayıran en önemli şey, Moğolların siyasi ittifaklarının diğer eski kavimlere nazaran çok daha kuvvetli olmasıdır. Bunun dışında Moğollar askeri anlamda da diğerlerinden daha iyiydi (Eberhard 1995: 259).

Moğollar için bu yeni devletin nasıl yönetileceği konusu büyük bir meseleydi. Kubilay Han, bu devletin bundan önce ele geçirdiği devletler gibi yönetilemeyeceğinin farkındaydı. Moğollar bu devlette azınlık statüsünde olduklarından, gelecekte bu durumun kendileri için bir tehlike oluşturacağını düşünüyorlardı. Bu sebeple Doğu Asya'da ilk defa "*milliyet kanunları*" hazırladılar. Bunu hazırlamalarında ki en önemli neden Moğolları koruma altına almaktı. Moğollar, ayrıcalıklı hükümdar tabakasını oluşturuyorlardı (Eberhard 1995: 261). Bu durum 17. yüzyılda Mançuların ülkeyi ele geçirmesine kadar devam etti (Karaca 2004: 22).

Moğollar zamanla zayıflamaya başladı. Kubilay Hanın istilalarının ardından kazandıkları askeri gücü barış zamanında devam ettiremediler. Askerler şatafatlı hayata alıştıkları için enerjilerini boşa harcamışlardı. Devlet işlerinde sadece Moğollara ya da başka yabancılara görev verip Çin gentrysini buradan tamamıyla uzak tutma isteği bazı suiistimallere neden oldu. Devlet, özellikle de köylüler gittikçe fakirleşiyor, bu da halkın isyanına sebebiyet veriyordu (Eberhard 1995: 268). Halk hem maddi hem de manevi sıkıntılara fazlasıyla maruz kalınca isyan etti (Çandarlıoğlu 1993: 322). 1333'e gelindiğinde dini örgütler ve diğer gizli örgütler tarafından meydana gelen ayaklanmalar ülkenin tamamına yayıldı. Bu dönemde gerçekleşen ayaklanma, Sarı Irmak bölgesinde yapılan ıslah çalışmalarına iştirak eden köylülerin başlattığı "*Kırmızı Başörtülü Ordu*"nun ortaya çıkmasıydı. Haozhou bölgesinde ki "*Kırmızı Başörtülü Ordu*"nun birlikleri Chu Yüan-Chang'ın önderliğinde "*Moğolları kovarak Çin'i yeniden kurmak*" sloganıyla büyük bir destek sağladı (Seyrek 2017: 60). Gerçekleşen isyana karşı Moğolların ırk kanunlarını arttırarak cevap vermesi isyanı millileştirdi ve yabancılara karşı bir cephe oluşturdu. Bunun sonucunda Ming hanedanlığı 1368 yılında Moğol hâkimiyetine son verdi ve Çin'de Ming Hanedanlığı (1368-1644) devri başladı (Karaca 2004: 23). Ming Hanedanlığı döneminde başa toplam on altı imparator geçti (Huang 2007: 211).

Ming Hanedanının kurucusu Chu Yüan-Chang, hükümdarlığı esnasında siyasi dört büyük "temizlik" yaptı. Başta subaylar ve yüksek dereceli memurlar olmak üzere aşiret reislerini, toprak sahiplerini ve birçok öğrenci ile memuru idam ettirdi (Okur 2010: 227). Bu dönemde milli bir şuur ortaya çıktı. Çinliler diğer halktan olanları kendilerinden aşağı görmeye başladı (Çandarlıoğlu 1993: 322). Çin'de meydana gelen klik mücadeleleri Ming Hanedanlığının zayıflamasına neden oldu (Karaca 2004: 23). Halk kısa sürede Ming Hanedanlığından bıktı (Okur 2010: 234). Zamanla köylerdeki mücadeleler arttı. Shanxi eyaletinde yöneticilerin 1627 yılında meydana gelen bir afet sırasında halktan zorla vergi alması köylü isyanlarına neden oldu. 1644 yılında on binlerce köylünün katıldığı isyan ordusu Beijing şehrine girdi. Bunun sonucunda imparator Cong Zhen'in kendini asması, Ming Hanedanlığı sona ermesine neden oldu (Çakan 2017: 126). Bundan sonra 1644 yılında kuzey doğu bölgesinden gelen Mançular Çin'i fethedip, Qing Hanedanlığını kurdu (Karaca 2004: 23). Böylece Çin, 1644-1911

yılları arasında Çin kökenli bir aile tarafından değil, Mançu kökeninden gelen Qing hanedanlığınca yönetildi (Dillon 2016: 23).

Mançular zamanında, Mançu milliyetçiliği hanedanda etkisini fazlasıyla gösterdi (Çandarlıoğlu 1993: 322). Ülkede yabancılar sayılmıyordu, hatta Çinlilerin Mançulara olan tabiyetlerini ön plana çıkartmak amacıyla onlardan saçlarını örmeleri ve Mançu kıyafetleri giymeleri isteniyordu. Kanunlar milli gururlarını rencide etmek üzere oluşturuluyordu (Eberhard 1995: 299). Bu tür ayrımlar ilerde hanedanın zayıflamasına neden olmuş ve Mançu hanedanı, Ming hanedanının çökmesine neden olan hataların bir benzerini daha tekrarlamıştı.

Mançular 18. yüzyılın ortalarında Çin imparatorluğunu hem güç hem de zenginlik olarak zirveye taşıdı (Karaca 2004: 23). Bu sülalenin Orta Asya'ya yayılmaya başlaması Çarlık Rusya'sının çıkarlarına ters düştüğü için tarihsel süreçte bu iki devlet ilk defa karşı karşıya geldi (Çandarlıoğlu 1993: 322). 19. yüzyılda çeşitli köylü ayaklanmalarına ve Batılı güçlerin müdahalelerine maruz kaldı. Bu durum Çin'in zayıflamasına neden oldu (Karaca 004: 23). İngilizler Çin'i bu dönemde adeta sömürge haline getirmiş, afyon karşılığında çay, ipek, porselen gibi değerli Çin mallarını almışlardır. Böylece İngilizler 19. yüzyılda Çin ile yapılan ticaretten fazlasıyla kar elde etmişlerdi (Karaca 2004: 23). 1839 yılında Çin hükümeti afyon kaçakçılığı yapan kişilere ölüm cezası getirdi. Afyon ticareti konusunda Çin Devleti'nin kararlı oluşu, İngiliz ticaretinin de aksamasına neden oldu. Çin'in Kanton'da aldığı tedbirler, iki ülke arasındaki gerginliği daha da arttırdı. Bunun üzerine İngiltere 1839 Ekiminde Çin'e askeri müdahale yapmaya karar verdi. Böylece İngiltere-Çin Savaşı da başlamış oldu. Savaş yaklaşık bir buçuk yıl sürdü. 1842 yılında İngiltere Şangay'a ve Nanking'e girdi. Bunun üzerine Çin barış istemek zorunda kaldı ve 29 Ağustos 1842'de Nanking Antlaşması imzalandı (Armaoğlu 2013: 721-722). 20. yüzyıl Çin açısından hem büyük siyasi bunalımların yaşandığı hem de toplumsal anlamda her kesim için yeniliklerin meydana geldiği bir dönem oldu. 1911 Devrimi'nde İmparatorluk sisteminin çökmesiyle yeni bir cumhuriyet kuruldu (Mitter 2012: 28). 1911 Devrimi için yaygın olarak kullanılan Çince isim Xinhai Gemin' dir (Dillon 2016: 163).

Milliyetçi Parti Kuomintang'ın yöneticisi Sun Yat-sen'in çalışmalarıyla Çin Cumhuriyeti kuruldu ve Çin'in 2000 yıllık imparatorluk rejimi sona erdi (Çakan 2017: 128). Fakat bu durum kendilerini hükümdar mevkisine getirmek isteyen generaller tarafından hoş karşılanmadı (Çandarlıoğlu 1993: 322). Çin Cumhuriyeti kağıt üzerinde 1911 yılında kurulmuş olsa da milliyetçiler, komünistler ve imparatorluk taraftarları arasında uzun süre güç mücadelesi olmaya devam etti (Tuna 2012: 57).

Rusya'da meydana gelen devrimin başarıyla sonuçlanmasından cesaret alan bir grup, 1921 yılında Çin Komünist Partisi (ÇKP)'ni kurdu (Çakan 2017: 128). Çin'in güneyinde Sun Yat-sen önderliğinde meydana gelen hükümet, kuzeyde komünist ideolojiye sahip olan hükümetle mücadeleye başladı. Chiang Chieh-shih, Sun Yat-sen'in ölümünden sonra idareye geçti ve 1927'de komünistleri ezdi (Çandarlıoğlu 1993: 322). Bu esnada Marksizmi benimseyen Mao Ts'e-tung ön plana çıktı. Bu şahıs 1931 yılında Çin Sovyet Kurultayı'na başkan olarak seçildi. Ancak liderliğini Chiang Chieh-shih'in yaptığı Kuo-min-tang (Halk Partisi) tüm Çin kıtasında üstünlüğünü devam ettirdi. Özellikle 1932-1934 yılları arasında komünistleri büyük bir yenilgiye uğrattı. Bu olayın ardından komünistlerin 12.000 kilometrelik yürüyüşleri başladı. Yen-an'da tekrar komünist hükümet egemenliği ele geçirdi. 1935 yılında Mao partinin başına geçti. Fakat 1937'de meydana gelen Japon işgali, zaten ekonomik anlamda zor durumda olan Çin için bir yıkım oldu (Çandarlıoğlu 1993: 322). İkinci Japon-Çin savaşına neden olan hadise ise "*Marko Polo Köprüsü*"⁵ hadisesi olarak adlandırılan, Japon ve Çinli askerler arasında zuhur eden küçük çaplı bir çatışmadır (Yolaç 2016: 289). Japonya gerçekleştirdiği bu harbi, batılı devletlerin dikkatini üzerine çekmeden ve olabildiğince çabuk bitirmeyi amaçlamıştı. Bu arada Çin kumandanları gereksiz tedbirlere zamanlarını ayırınca Japonlar Pekin'i savaşızsız ele geçirdi (Eberhard 1995: 358).

Mao toprak reformu yaparak köylüler arasında kendisine olan memnuniyeti artırarak iç savaş sırasında avantaj sağladı. Japonya'nın Çin'i terketmesi ve II. Dünya

⁵ Boksör ayaklanmasının ardından asker bulundurma hakkı verilen Japonya'nın, 7 Temmuz 1937'de Marko Polo köprüsü civarında yaptığı gece tatbikatı sırasında, kim olduğu bilinmeyen kişiler tarafından atılan iki el ateş sonrası meydana gelen hadisedir. Ateş tacizinin kaynağını araştıran Japon gözlem birliği, bu işin sorumlusu olarak Çinlileri raporlayınca, Japon bölge sorumlusu ateş emri verdi. İki gün devam eden çatışma ateşkes müzakereleriyle son buldu (Yolaç 2016: 289).

Savaşı'nın sona ermesiyle komünistlerle halk partisi arasındaki iç savaş tekrar başladı. Üç yıl süren bu iç savaşın ilk dönemlerinde Halk Partisi başarılı olduysa da daha sonra gerilla savaşına başlayan komünistler üstünlüğü ele geçirdi (Çandarlıoğlu 1993: 323). 1949 yılına gelindiğinde ise Mao Zedung Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti (Mitter 2012: 43). Mao ise hükümet başkanı seçildi. Mücadeleyi kazanamayan Halk Partisi Formaza adasında Milliyetçi Çin ismiyle cumhuriyet üzerine kurulu bir yönetim şekli meydana getirdi (Çandarlıoğlu 1993:322-323).

Cumhuriyetin ilan edildiği ilk 37 yıl boyunca Komünistler ülkeyi yönetmekte başarısız oldu (Mitter 2012: 43). Çin'in 1958 yılında başlattığı endüstri ile ziraati bir araya getirmeye dair düzenleme ve modernleşme hareketleri başarısızlığa uğrayınca, Mao politik anlamda zor durumda kaldı. Bunun sonucunda 1960'lı yıllarda Çin Komünist partisi Maocular ve pragmatistler olmak üzere ikiye ayrıldı. Mao, devrimi tamamlamak istiyordu ve hala ordu ona destek veriyordu (Çakan 2017: 129). Bundan dolayı 1966 yılında muhaliflerini yenerek "Kültür Devrimi" adı altında yeni değişim hareketi başlattı. Bu hareket çoğunlukla başarıya ulaştı ve 1975 yılında Mao'nun ölümüne kadar devam etti (Çandarlıoğlu 1993: 322). Mao'nun ölümünden sonra Kültür Devrimi dağıldı (Karaca 2004: 27). 1978 yılında Deng Xiaoping kontrolü ele aldı (Polat 2011: 24) ve 1978'den itibaren Deng Xiaoping reformist düşüncelerini kabul ettirmeye başladı. Yapılan bu ekonomik kalkınma, Çin'i olumlu yönde etkiledi (Karaca 2004: 27). 1980'li yıllarda ortaya çıkan inanç krizi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kültür devriminden sonra yaşadığı en büyük toplumsal krizdir. Bu inanç krizi üç önemli noktada güvensizlik olarak ortaya çıkmıştır. Bunlar Sosyalizme, Marksizm'e ve ÇKP'ye duyulan güven kayıplarıdır (Polat 2011: 24). Sovyet Rusya'nın dağılması ve yaşanan olumlu gelişmeler halkta siyasi reform arzusunu artırdı. Bu arzu, 1989 yılında öğrencilerin Tiananmen Meydanında bir araya gelmesiyle daha da arttı. Hükümet bunu bir başkaldırı olarak niteledi. Silahsız öğrencilerin arasına tanklarla girdi ve 200'den fazla öğrencinin ölmesine neden oldu. Bu olay Çin'in politik açılımına darbe vurdu. Deng Xiaoping'in 19 Şubat 1997'de ölmesiyle başa geçen Jiang Zemin zamanla gerçekleştirdiği olumlu politikalarla liderlik pozisyonunu kuvvetlendirdi (Karaca 2004: 27).

1.2. Çin’de İslamiyet

Tarih boyunca Çin’in yüzölçümü sürekli değişiklik göstermiştir. Bu ülke bazen bütün Türkistan ve Moğolistan’ı içine almış bazen de Sarı ırmak bölgesinde küçük bir devlet haline gelmiştir (Eberhard 1995: 1). Doğu-batı yönünde uzunluğu 5000, kuzey-güney yönünde uzunluğu ise 5500 kilometredir. Dünya üzerinde Bağımsız Devletler Topluluğu ve Kanada’dan sonra 9.571.300 km’lik alanıyla üçüncü en büyük yüzölçümüne sahip ülkedir. Hasan Tahsin eserinde Çin’in yüzölçümünü 11.5 milyon kilometre olarak vermiştir. Tarih boyunca toprak kayıplarının olması nedeniyle bu rakam 9.5 milyona düşmüştür. En önemli şehirleri nüfusu 3 milyonu aşan Şanghai, Tianjin, Şenyang, Wuhan ve Guangzhou’dur. Çin idari açıdan yirmi bir eyalet, Pekin, Şanghai ve Tianjin’den oluşan üç belediye yönetimi, Doğu Türkistan, İç Moğalistan, Ninghsia, Kuanghsi ve Tibet’i kapsayan beş özerk bölge, yirmi dokuz özerk il ve altmış dokuz özerk yönetime bölünmüştür (DİA 1993: 318). Bugün asıl Çin denilen kısımdan kast edilen batıda Kansu eyaletini sınırları içine alıp Türkistan’ı dışarıda bırakan, kuzeyde Çin Seddi ile çevrilen bölgedir (Eberhard 1995: 1). Coğrafi açıdan bu bölge kuzey ve güney olarak iki bölgeye ayrılır. Bu bölgeleri Orta Asya’da ki K’un-lun dağının doğu kısmında yer alan Ch’in-ling sıradağları birbirinden ayırır (Eberhard 1995: 1). Hasan Tahsin’in eserinde verdiği bilgilere göre Çin Devleti topraklarının Brahma Putra nehrinin Himalaya silsilesi boğazlarından çıktığı yer ile Liyau-tunğ Körfezi arasında bir yerde olduğu ve bu hattın Çin’i ikiye ayırdığı ifade edilsede bunun aksine Çin’i asıl ikiye ayıran kısmın Ch’in-ling sıradağları olduğu görülmektedir. Ayrıca yazar coğrafi anlamda Çin’i daha ayrıntılı anlatmış olsa da bu bilgiler akademik anlamda yetersiz kalmış bilgilerdir.

Çin, Endonezya, Hindistan ve Afrika kıtasındaki ülkeler, günümüzde Müslüman nüfusun çoğunluğunu içinde barındıran bölgelerdir. Bu bölgede yaşayan Müslümanlarla bölge halkı arasında az sayıda çatışma meydana gelmiş ve buralarda İslamiyet genellikle Müslüman ilim adamları, tüccar ve denizciler aracılığıyla yayılmıştır (Nargül 2012: 144). Bugün İslam, Çin’deki Hui (Hui-hui veya Dungan), Kırgız, Kazak, Tatar, Tacik, Özbek, Uygur, Tung-hsiang, Pao-an kavimlerinden oluşan etnik gruplar arasında benimsenmiş ve bu kavimlerin kültürel, iktisadi ve siyasi hayatları üzerinde büyük bir

etkiye sahip olmuştur. Çin’de yaşayan Müslümanlara verilen isimlere baktığımızda Çinli Müslümanlara farklı dönemlerde çeşitli isimler verildiği gözlemlenmektedir. Bundan dolayı farklı isimlere sahip olmuşlardır. Çinliler, tanıştıkları Arap olan Müslümanlara Ta-shi ismini vermişlerdir. Ta-shi “*Tay kelimesinden olan Arap*” anlamına gelmektedir. Bu kelime ilerleyen zamanlarda anlamını genişleterek Müslüman kelimesi anlamında da kullanılmaya başlandı. (Lee 1993: 327). Tang ve Song sülalesi zamanında İslamiyet kelimesi için Farsça kökenli bir kelime olan Dashi’den türeyen “Dashi jiao” veya “Dashi fa” kullanıldı. Bu kelime Arapların dini anlamına gelmekteydi. Yuan ve Ming Hanedanlıkları döneminde “Tianfang jiao” ve “Huihui jiao” kelimeleri kullanıldı (Ceylan 2016: 28). Çinli Müslümanlara, “Hoel-Tsee” ve “Hoey-Hoey” anlamına gelen Allah’a teslim olmuşlar ismi de verilmektedir. Bu tabirler, 1335’te Saytien-Tche isimli birinin müracaat etmesiyle Çin imparatoru Chun-Ty tarafından kabul edildi ve kullanılmaya başlandı. Ancak Çin’de bulunan Müslümanlar kendilerine “Musulmani” ve “Muminin” derler (Sırma 2015: 16). Çinli Müslümanları adlandırmada kullanılan diğer bir isim Dungan’dır. Bu bağlamda 19. yüzyılın sonlarında Doğu Türkistan coğrafyasında yaşayan Dungan âlimlerinden birisi Eski Çin lügatinde Dunganilere Huy Huy adı verildiğini ifade etmiştir. Dunganiler İslamiyet’i kabul ettikten sonra eski dinlerini bırakmış ve yaşam tarzlarını İslamiyet’e göre belirlediklerinden dolayı onlara Çinliler tarafından Huy adı verilmiştir (Gencal: 2013: 94). Anlam bakımından yaygın olarak dön- fiilinden türetilmiş olup “*başka bir dinden çıkıp Müslüman olan, mühtedi, dönme*” anlamına gelir. Dunganlar genellikle kendilerine Huizu de ismini vermişlerdir (Kılıç 2013: 2). Doğu Türkistan Türkleri ise bu kelimeyi bütün Çinli Müslümanlar için kullanmaktadır (Lee 1993: 327). 19. yüzyıl Doğu Türkistan coğrafyasında Dunganlar, Kurla, Karakul, Karakaş, Kuca, Aksu, Maralbaşı, Yangışaar, Yangihisar, Yarkend, Kaşgar, Hoten, Kargalık gibi şehirlerde ikamet etmekle birlikte bu şehirlerde muhtemelen 23-25 bin civarında Dungan yaşamaktaydı. Ayrıca Dunganlar, Doğu Türkistan bölgesinde yer alan Cungarya bölgesinde Da-lo-si-gung ve Korgosla Kulca arasında ikamet etmelerinin yanında Mogay, Piliçi ve Almatu boylarında da yaşamaktadırlar. Yine Dunganların Cungarya bölgesinde yaşadıkları yer ile alakalı Rus araştırmacı Kostenko’nun verdiği bilgilere göre Dunganlar Suydun, Tardji, Kulca, Çin-ça-ho-dzi ve Borohora ile Tiyan-Şan dağlarının kuzey taraflarındaki kısımlarda yaşamaktadırlar (Gencal 2016: 1033). Hasan

Tahsin Çinli Müslümanların genel olarak Huvey-huvey olarak isimlendirildiğini ifade etmiştir. Bu literatürdeki Huy-huy kelimesiyle aynıdır.

İslamiyet'in Çin'e nüfuz etmesi ve Çinliler tarafından özümsemesi hemen olmamış, uzun bir tarihsel süreçte gerçekleşmiştir (Lee 1993: 323). Bu tarihsel süreçte Çin'deki Müslümanların en önemli hedefi, Çin ortamında asimile olmadan hayatta kalabilmek olmuştur. Müslümanların varoluşları kolay olmamasına rağmen her zaman savunulabilir bir gerekçe olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir (Israeli 2003: 179). İslamiyet'in Çin'e girişi hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, kaynaklarda bu konuda birçok çelişkili görüş yer almaktadır.

“Ming Tarih Kayıtlarına” göre İslamiyet'in Çin'e girişi Sui Kaihuang döneminde (581-604) gerçekleşmiştir. Bu dönemde sahabeler Çin'e giriş yapmışlardır. Ming ve Qing Hanedanlıkları döneminde bu tarihi verilere inanılmaktadır (Ceylan 2016: 29). Aynı şekilde Hasan Tahsin'de bazı Çinli yazarların, İslam'ın Çin'e M.S. 586 senesinde Sui sülalesi zamanda girdiğini söylemelerine rağmen bu bilginin yanlış olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Peygamberimizin doğum tarihi miladi 571'dir. Peygamberlik görevi ise 610 yılında 40 yaşında kendisine gelmiş olup 622 yılında hicret olayı gerçekleşmiştir. Sui Hanedanlığı ise 589 ile 618 yılları arasında hüküm süren bir hanedandır. Verilen yıllara göre İslamiyet'in henüz Mekke dışına yayılmamışken Çin'e yayılma olasılığı bulunmamaktadır.

Diğer bir rivayete göre Hz. Peygamber zamanında akrabası olan Vehb bin Ebi Kebşe Çin'e elçi olarak gönderilmiştir. Aynı zamanda Sa'd b. Ebi Vakkas'ında⁶ Çin'e elçi olarak gönderildiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Muhtemelen Sa'd b. Ebi

⁶ Sa'd b. Ebi Vakkas 592 yılında Mekke'de dünyaya geldi. Soyu Beni Zühre'den olan babası aracılığıyla Kilap b. Mürre'de, Beni Ümmeyye'den olup annesi Hamne bint Süfyan b. Ümeyye aracılığıyla Abdülmenaf b. Kusay'da Hz. Peygamberin soyuyla birleşir. Dedesi Vüheyb b. Abdülmenaf b. Zühre, Hz. Peygamberin annesinin amcası olduğu için Hz. Peygamber kendisine dayı diye hitap ederdi (Hatipoğlu 2008: 372). Sa'd b. Ebi Vakkas İslamın önde gelen isimlerinden birisiydi. Hz. Peygamber ona çok değer verirdi. O, Hz. Peygamberin katıldığı bütün savaşlara katılmıştır. Irak ve İran seferlerine giden ordunun başkumandanı oldu (Kasaboğlu 1963: 20). Kadisiye Savaşında Sasanileri ağır bir yenilgiye uğrattı. Böylece yaptığı faaliyetlerle Sasani İmparatorluğundan gelecek tehlikeleri ortadan kaldırdı (Hatipoğlu 2008: 372). Aşere-i Mübeşşereden vefat eden son kişidir. Hicri 50-58 yıllarında 83 yaşındayken Medine'ye 7 mil uzaklıktaki Akik denilen yerde vefat etmiştir (Kasaboğlu 1963: 20).

Vakkas, Vehb'e göre daha çok tanındığından onun akrabasıymış gibi düşünülmüş ve zamanlarda Sa'd b. Ebi Vakkas olarak anılmıştır. Hasan Tahsin bu rivayete eserinde yer vermektedir. Buna göre Çinli İslam âlimleri, Çin kıtasına ilk ayak basan kişinin Vehb İbn Ebi Kebşe⁷ olduğunu ifade ederler. Avrupa bilginlerinden bazıları bu kişinin Hazreti Peygamber'in annesi Amine'nin erkek kardeşi olduğunu düşünse de bu bilgi doğru değildir. Tarihi kayıtlarda görüleceği şekilde Kanton'da gömülen ve İslam'ı kendilerine ulaştıran kişinin ismi, Sahabe-i Kiramdan Va-ka-sa veya Ovang-ka-ze ismi verilerek ismin öncesini Saad veya bazılarına göre Ebu ya da Ebi kelimelerden birini getirerek yazılmıştır. Bu isim kitabede Arap alfabesiyle yazılarak Saad İbn Ebi Vakkas şeklinde yazılır. Hâlbuki İslam tarihinde Aşere-i Mübeşşere'den Saad İbn Ebi Vakkas hazretlerinin Çin kıtasına asla gitmediği ve Hazreti Ömer zamanında gerçekleşen Kadisiye savaşını kazandıktan ve İran'ı ele geçirdikten sonra Medine'de defn edildiği yazılmaktadır. Dolayısıyla Kanton'da gömülmüş olan kişinin Saad İbn Ebi Vakkas olması mümkün değildir. Bu durumda burada gömülmüş olan kişinin Çin Müslümanlarının inandığı şekliyle Vehb İbn Ebi Kebşe olduğunu kabul etmek ve İslam Tarihinde de davet senesi adı verilen hicri 7. senede Hz. Muhammed tarafından Çin imparatoruna hediye götürmek ve İslamiyet'i tanıtmak amacıyla Çin'e gelmiş olduğunu onaylamak gerekir. Çin vakayinamelerinde Müslümanlar tarafından Çin'e gönderilen ilk elçinin hicretin 40. senesinde geldiği bildirilir. Aradaki bilgi farklılığına itiraz edenler için hicri 7. senesinde Arabistan kıtasının henüz Sasani Devletine bağlı olduğunu hatırlatmak gerekir. Bundan dolayı Çin vakayinameleri bu elçiden bahsetmemiştir. Hicri 3. asırda Çin'e gelmiş olan iki Arap seyyahın yazdığı Menakıb-ı Seyahat'te Ebu Vehb'in siyasi amaçla oraya gitmediği belirtilir. Bununla birlikte bu kişi imparatorun sarayına kabul edilmiştir. Kısacası Çin İslam ulemasına göre Vehb İbn Ebi Kebşe hicretin 7. ya da 8. yılında deniz yoluyla Çin'in Kanton şehrine ulaşarak hükümet merkezine gelmiş ve sahip olduğu ilm ve irfanla İmparator Tung-sang tarafından kabul edilerek, İslam'ın doğru bir din olduğunu kendilerine inandırmıştır. Daha sonra Kanton da bir cami yapılmasını ve hükümet sınırları içerisinde Müslümanların ibadetlerini

⁷ Ebu Kebşe, Hazreti Rasulallah'ın valideleri tarafından cedleri (Vehb Bin Abd Menaf)'ın künyesi idi. Hazreti Rasul güzel, hilye ve endam-ı cihetiyle merkuma şebih idi. Ali kul Ebu Kebşe Hazreti Rasul'ün murzia Halime-i Saadiyenin zevci künyesi idi. Yahud Müşarül ileyhi ann oğlunun amucası künyesi idi. Ve Ebu Kebşe Ashabdan Selim yahud (Usuldus) ve Ömer ve İbn Sadü'l Ammar'ı künyeleridir (Kamus). Kitabın kendisine ait olan bu dipnotta adı geçen Ebu Kebşe, S'ad b. Ebu Vakkas ile karıştırılmıştır. Çünkü S'ad b. Ebu Vakkas, Hz. Peygamber'in anne tarafından bir akrabasıdır. Rivayetlerde genel olarak bu iki kişi birbiriyle karıştırılmaktadır.

yapmaları konusunda izin almıştır. Görevini yerine getiren Vehb İbn Ebu Kebşe, Hz. Peygamberi görmek için yola çıkmış, Arabistan'da biraz dinlenmiştir. Hz. Peygamber'in öldüğünü öğrenmesi üzerine yanına Kur'an alarak tekrar Çin'e gitmiştir. Kanton'a gittiğinde bu duruma çok üzüldüğü için vefat edip buraya defn edilmiştir. Bugün mezarı Doğu Müslümanlarının ziyaretgâhıdır. Başka bir kaynakta da bu olay Hasan Tahsin'in anlattığı şekilde ele alınmıştır. Buna göre Vehb, bir sene süren Çin yolculuğundan sonra Çin'e ulaştı ve İmparatora İslam'ı tebliğ etti. Çinliler zamanla Müslüman olmaya başladı. Bunun üzerine orada devamlı kalıp tebliğ faaliyetlerini sürdürmek amacıyla Hz. Peygamber'den izin almak için Medine'ye geri döndü. Medine'ye vardığında Hz. Peygamberin öldüğünü öğrenince burada bir süre ikamet ettikten sonra Halife Hz. Ebubekir'den tekrar izin alıp Çin'e geri döndü. Hayatının sonuna kadar Çin'de tebliğ görevini üstlendi (Sırma 2015: 14).⁸ Kaynaklarda bu tür bir bilgiye yer verilmesine rağmen gerek Hasan Tahsin gerekse diğer kaynaklar bu bilgiyi sadece birer rivayet olarak değerlendirmişlerdir. Başka bir kaynakta da buna benzer bir yorum bulunmaktadır. Bu yorumda, Hz. Peygamber (sav) Sa'd bin Ebi Vakkas, Kasım ve ismi tam olarak bilinmeyen başka bir sahabiye İslamiyet'i yaymak için Çin'e yollamıştır. Bu sahabelerden Sa'd bin Ebi Vakkas hariç diğer ikisinin burada vefat ettiği ve de Sa'd adına burada bir mescid yapıldığı söylenir. Ancak İslamiyet'in Çin'e ne zaman girdiği hakkında kesin bilgilere hiçbir zaman ulaşılamamıştır. Zira Sa'd bin Ebi Vakkas hem aşere-i mübeşşere'den hem de sahabenin büyüklerindedir. Eğer böyle bir şey söz konusu olsaydı tarihçilerden ziyade muhaddisin-i kiram bunu mutlaka kayda alırdı (Okur 2012: 153-155).

Çin'de İslamiyetin yayılmasına dair diğer bir rivayete göre Mekke müşriklerinin Müslümanlara uyguladığı fiziki ve psikolojik baskıların sonucunda Mekke, Müslümanlar için yaşanmaz bir yer haline gelmişti. Bunun üzerine Müslümanların büyük bir bölümü 622 yılında Mekke'den Medine'ye hicret etti. İslam tarihi için 618-626 yılları arası önemlidir. Çünkü bu tarihler İslamiyet'in Mekke dışına çıktığı ve

⁸Bir Çin belgesinde Çin'e İslam'ın girişiyle alakalı şu ibareler yer almaktadır: "... *Batı'nın ulu azizi Muhammed, -ki sahabileri Kutsal Taş'a (Haceru'l-Esved'e) yönelip namaz kılarlar-, bu sahabilerden birini, dinini tebliğ etmek üzere Çin'e gönderdi... Bu sahibinin, deniz yoluyla Çin'e gelebilmesi bir seneden fazla sürdü. O Kanton'da karaya çıktı, Çin'in tamamını geçerek, Kanton'da dinini yerleştirdi.*"(Sırma 2015: 16).

Müslümanların hicret için uygun bir yer aradığı dönemlerdi. Bu dönemde Mekke dışına çıkan dört Müslüman deniz yoluyla Çin'e geldiler. Minshu kayıtlarına göre: Tang hanedanlığı Wu De döneminde Hz. Peygamber, İslam dinini yaymak amacıyla dört büyük erdemli insanı Çin'e yolladı. Bu dört kişiden ilki Guangzhou'da, ikincisi Yangzhou'da, üçüncüsü ve dördüncüsü ise Quanzhou'da dini yaydı (Ceylan 2016: 30). Bu konuda diğer bir kaynağa göre Çin'e deniz yoluyla gelenler Çin'in güney kısımlarına İslam'ı yaydılar. Deniz yoluyla gelen ilk Müslümanlar arasında dört önemli Müslüman bulunmaktaydı. Bunlar Tang hanedanlığının Tai Zung zamanında (MS.627) Çin'e gelmişlerdir. Bu dört kişiden ilki Kanton, ikincisi Yanco, üçüncüsü ve dördüncüsü ise Cuanço bölgesine yerleşti (Wang-Zin-Shan 1960: 159-160). Hasan Tahsin'de eserinde bu rivayete yer vermektedir. Ona göre Sareti ya da Sarta isimli birinin mezarının tamiri sırasında elde edilen bir kitabeğe göre Hz. Peygamber Cenab-ı Hakk'ın en sevgili kulunun dünyaya geldiğini imparatora bildirdi. İmparator bu işin aslını anlamak için hemen elçi gönderdi. Hz. Peygamber bu olaydan sonra Çin imparatoruna hediye götürmesi için Ashab-ı Kiramdan dört kişiye Kanton'a gitmesini söyledi. Kanton'da ki camiye inşa edenler bu dört kişidir. Bazılarının iddialarına göre bu kişiler Tang'lar zamanında ticaret amacıyla Kanton'a gelmiştir. Fakat bu iddia yanlıştır. Bu konu hakkında İslam kaynaklarında da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Olay sadece rivayete dayalı bir bilgidir.

Hasan Tahsin'in eserinde değindiği başka bir rivayete göre Çin'de bulunan bir kitabede Kanton'da şehit edilen 40 Müslüman hakkında da bilgi verilmektedir. Buna göre Hz. Peygamber'in emri ile 40 zat Kur'an'ın şanını ve İslam'ı yaymak amacıyla Ashab-ı Kiramdan Vang-ka-ze'nin önderliğinde Medine'den yola çıktılar. Çin'de ibadet ettikleri sırada bazı şahıslar tarafından şehit edildiler. Bir-i Maune olayında 70 kişinin ve Recı Vakasında 10 kişinin şehit edilmesi olayları dışında İslam tarihinde bu kadar Müslümanın tebliğ amacıyla öldürüldüğü başka olay bulunmamaktadır. Bu yüzden bilgi doğru değildir.

İslamiyet'in Çin'e girişi hakkında farklı rivayetler bulunsada tarihçilerin çoğu İslamiyet'in Tang Hanedanlığı döneminde Çin'e girdiğini kabul ederler. Bu bakımdan

Tang hanedanlığı İslamiyet'in hem Çin'e hem de Uzak Doğu'ya yayılmasında önemli bir dönemdir (Ceylan 2016: 30).

D.D. Leslie'nin "*Geleneksel Çin'de İslam*" adlı eserinde Çin'de ki İslam tarihinin dönemleri şu şekilde sınıflandırılmıştır:

1.1. Tang Dönemi (7.- 9. yüzyıllar)

Elçilerin ve tüccarların Çin'e gelişi "Çin'deki Yabancılar"

1.2. Song Dönemi (10.- 13. yüzyıllar)

Tüccar olarak başarılı olup Çin'de yerleşmeleri "Çin'de Yerleşen Yabancılar"

2. Yuan (Moğol) Dönemi (13.- 14. yüzyıllar)

Mali işlerde ve memuriyette başarılı ayrı bir sınıf "Çin'deki Müslümanlar"

2.1. Ming Dönemi (14.- 17. yüzyıllar)

Kültürlenme ve Çin toplumunda başarı "Çinli Müslümanlar" (yine de Han Çinlilerinden hâlâ farklı ve ayrılabilir durumdaki Huiler)

2.2. Erken Qing (Mançu) Dönemi (17.- 18. yüzyıllar)

Yabancılaşmanın başlangıcıyla birlikte sadık olanlar ve isyancılar diye ikiye ayrılan Müslümanlar

3. Geç Qing (Mançu) Dönemi (19. yüzyıl)

Yabancılaşma ve isyan

3.1. Cumhuriyet Dönemi (20. yüzyılın ilk yarısı)

Geçici rönesans

3.2. Halk Cumhuriyeti Dönemi (1950'den itibaren)

Baskı ve belirsizlik dönemi (Kılıç 2013: 6)

İslam'ın Çin coğrafyasına yayılmasını sağlayan en etkin ve en önemli özelliği Çin ile Arabistan arasında yapılan ticari ilişkilerdir (Kaçaranoğlu 2012: 29). Çin ve İslam arasındaki ilişkiler İslamiyet öncesi Arap-Çin ilişkilerine dayanır. Bu iki ülke coğrafi bakımdan birbirine çok uzak olmalarına rağmen müteşebbis insanlar için bu bir engel değildi (Hamidullah 1975: 139). Çin kaynaklarına göre 5. yüzyılda Arap tüccarları sıklıkla Çin ve Hint yarımadasına kadar gelmelerine rağmen Kamboçya,

Tongkin ve Annam bölgelerinden çok az Çinli Ortadoğu'ya gitmekteydi. 6. Yüzyılda Seylan üzerinden kurulan Çin-Arabistan ilişkileri, 7. Yüzyılda özellikle deniz yolunun kullanıldığı Çin-Arap-Arabistan arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesiyle Basra körfezindeki Siraf bölgesi Çinli tüccarlar, Çin'deki Kanton limanı ise Arap tüccarlar için önemli bir merkez haline gelmiştir (Lee 1993: 323). Araplar Çin'e gitmek için belirli bir yol takip ederlerdi. Uman körfezinde bulunan Maskat, yiyecek ve su ihtiyaçlarını karşıladıkları ilk limandı. Gemiler oradan yol alarak açık denizde yelken açarlar ve bir ay sonra Hindistan'a ulaşırlardı. Seylan'ın güney kıyılarına doğru ilerlerken, Nikobar takımadalarına ulaşıncaya kadar başka bir açık deniz yolu izlerlerdi. Gemiler Malaya yarımadasını dolaşarak on gün içerisinde Siyam körfezinde bulunuyorlardı. Buradan 15-20 gün sonra da Pulu Kondor adasına gelerek temiz su ihtiyaçlarını karşıyorlardı. Çin denizine doğru tekrar yola devam eden yorgun Arap gemiciler, bir ay süren yolculuk sonunda meşhur Çin limanı olan Kanton'a ulaşıyorlardı (Lee 1991: 35). Hem deniz hem de kara yolunu kullanarak Çine gelen Müslüman tüccarlar için, İslam dinini yayma görevi üstlenmek kaçınılmazdı. Deniz yolunu oluşturan hat: Kızıldeniz, Umman Denizi, Hint Okyanusu, Malakka Boğazı ve Güney Çin denizi hattıdır (Ceylan 2016: 28). Hasan Tahsin eserinde bu güzergâhı ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Genel olarak verilen bilgilerle eserdeki bilgiler örtüşmektedir. Yalnız Hasan Tahsin, seyahat sırasında Arap tacirlerinin yol güzergâhlarını gün gün ayrıntılı olarak ifade etmektedir. Kaynaklarda bu kadar ayrıntılı bilgilere rastlanmamakla birlikte, bu noktada harita üzerinden değerlendirme yapıldığında verdiği bilgilerin doğru olma ihtimali yüksektir.

İslamiyet, Çin'de ilk olarak Tang hanedanlığı döneminde kabul edildi (Gencal 2013: 79) ve Tang sülalesinin ikinci hükümdarı olan Tai Zun (627-650) döneminde İslamiyet'ten söz edilmeye başlandı (Lee 1988; Togan 1960). Arabistan ile İran arasındaki ilişkiler esnasında Sasanilerin, III. Yezdicerd'in tahta geçmesinin ardından Müslümanların fethettiği toprakları geri alma planları ve Sevad arazilerindeki yerli halkın Müslümanlarla yapılan anlaşmaya uymamalarının yanında ara ara isyana kalkışması savaşa neden oldu (Yücesoy 2001: 136). İslam ordusunun komutanı Sa'd b. Ebi Vakkas Kufe'ye 30 km uzaklıktaki Kadisiye'de ordugâhını kurdu ve İran hükümetinin başında Şehriyar'ın oğlu Yezdicerd bulunuyordu. Yezdicerd, Rüstem'in

komutasında 120 bin kişilik bir ordu hazırlayıp Müslümanların üzerine gönderdi. Yezdicerd'in Halife Ömer'in barış için gönderdiği elçileri geri çevirmesiyle savaş kaçınılmaz bir hal aldı (Hizmetli 2006: 427). Birbirlerini haftalar boyunca süren kollarıştan sonra başlayan savaş üç ya da dört gün boyunca devam etti. Ordu kumandanı olan Sa'd vücudunda çıkan çıbanlardan dolayı fiilen savaşa katılamadı ve orduyu yüksekçe bir çadırdan idare etti. Kaynaklarda savaşın günlerine "Yevmü'l Kadisiye, Yevmü İmas, Yevmü Ağuas ve Yevmü Ermas" ve geç saatlerine ise "Leyletü'l- Kadisiyye" adı verilir. İran ordusunda bulunan fillerden dolayı tecrübesizlik yaşayan Müslümanlar ilk gün zor anlar yaşadı. İkinci gün meydana gelen şiddetli çarpışmalarda ağır kayıplar verildi. Savaşın sonuna doğru Suriye'den gelen yaklaşık 6000 kişilik yardımcı kuvvet ve bazı kumandanların zekice manevraları sayesinde üstünlük Müslümanların eline geçti (Yücesoy 2001: 136). Araplar 637'de Kadisiye'de Persleri mağlup ederek imparatorluğun başkenti Ctesiphon'u ele geçirdiler (Lapidus 2013: 81). Sasanilerin son hükümdarları olan Yezdicerd, İslam ordularının önünden kaçarak sırasıyla Rey, İsfahan, Kirman ve son olarak Merv şehrine geçti. Bu topraklara Müslümanların ulaşamayacağını düşünerek İran halkını Araplara karşı organize etmeye çalıştı. Hz. Ömer, Yezdicerd'in faaliyetlerini engellemek amacıyla Anef b. Kays'ı Horasan'a gitmesi için görevlendirdi. Yezdicerd bunun üzerine Merv'e yakın bir şehir olan Merv er-Ruz bölgesine kaçarak Soğd kralı, Türk hakanı ve Çin idarecilerinden Araplar'a karşı kendisine yardım etmelerini istedi. Anef b. Kays'ın kendisini yakalamak için Merv'e yöneldiğini öğrenen Yezdicerd, Belh şehrine çekildi. Emrindeki askerlerin Hz. Ömer'in ordusuna mağlup olması üzerine Ceyhun nehrini geçerek Türk topraklarına sığındı (Apak 2011: 142-143). Araplar, Kadisiye ve Nihavend savaşlarında III. Yezdicerd'i yenerek onun doğuya doğru geri çekilmesini sağlayıp topraklarını yavaş yavaş teslim aldılar (Naskalı 2009: 176). Böylece Irak'ın tamamı ele geçirildi (Lapidus 2013: 81). 651 yılında Merv'de düşmanları tarafından öldürülen Yezdicerd'in ailesine mensup olanlar 8. yüzyıla kadar Çin sarayında sürgün hayatı yaşadılar (Naskalı 2009: 176). Yezdicerd'in ölümünden sonra başa geçen oğlu Firuz, 650 yılında Çin İmparatorundan Araplara karşı yardım talep etti. Fakat Çin İmparatoru muhtemelen hem Arapları çok iyi tanımadığından hem de ülkenin uzaklığından dolayı İran'a olumlu bir cevap vermedi. Ayrıca Hz. Osman'a bir elçi göndererek onlara karşı dostane bir yaklaşımda bulundu. Bu Çinli elçiye karşılık olarak Hz. Osman'da Çin'e bir elçi

gönderdi. 651 yılında meydana gelen bu olay iki imparatorluk arasında gerçekleşen ilk resmi temas oldu (Wang-Zin-Shan 1991: 30). Tarihçilerin çoğunluğu İslam'ın Çin'e ilk temas tarihini 651'de Tashi (Arabistan) kralının Çin sarayına elçi gönderdiğini kaydeden belgeye dayandırmaktadırlar (Lee 1993: 323). Söz konusu olan bu belgede şu bilgi kaydedilir:

“651 yılında Tashi (Arabistan) kralı Çin sarayına ilk olarak bir elçi gönderdiği aynı zamanda Tashi sarayının otuz dört yıldır üç kralla⁹ saltanat süre geldiğini ilan etti.”

Halife Hz Osman'ın emriyle ilk defa Çin'e giden elçi, 25 Ağustos 651'de Tang Hanedanlığına ulaştı. Bu elçi İmparator Kao-tsung (650-684) ile resmi bir görüşme yaparak İslam dini inancını açıkladı ve Tashi İmparatorluğunun genel durumu hakkında bilgi verdi (Lee 1988: 29). Bu olayı Hasan Tahsin eserinde aynı şekilde açıklamıştır. İki hükümet arasındaki siyasi ilişkileri, Firuz'un Çin hükümdarından yardım istemesinin ardından Çin imparatoru ve Hz. Osman'ın birbirlerine gönderdiği elçilere dayandırmaktadır. Tarihsel veriler çerçevesinde bu durum İslamiyet'in Çin'e girişinde en kuvvetli ihtimaldir. Öncesinde ifade edilen bilgilerin tümü birer rivayetten ibarettir. Yazar, Hz. Osman döneminde gerçekleşen bu olayın ardından hemen Emevi Halifesi I. Velid döneminde Horosan valisi tayin edilen Kuteybe b. Müslim'in fetihlerinden bahsetmiştir. Eserinde, Çin Müslümanları için önem teşkil eden bu olayı şöyle anlatmaktadır: Kuteybe İslam'ı yaymak için doğuya doğru ilerledi. Çin sınırına yaklaştığı sırada İmparatora ihtarname göndermek üzere bir heyet hazırladı. İhtarname, Çin İmparatoru Emevi Halifesine senelik vergi vermezse bu durumun İmparator için hayırlı olmayacağı anlatılmaktaydı. Bu elçilik heyeti imparatorun karşısına çıkarken ilk gün en iyi ve en zarif giysilerini giydi. İmparator onları hürmetle karşıladı. İkinci gün siyah ve kibar elbiselerini, üçüncü gün ise savaş elbiselerini giyerek imparatorun karşısına çıktılar. İmparator bunun nedenini sorduğunda elçiler cevap olarak ilk günkü kıyafetlerinin düğünlerde, ikinci gün giydiklerinin halifenin huzurunda, üçüncü gün giymiş oldukları kıyafetlerin ise savaşa çıktıkları zaman giydiği kıyafetler olduğunu söylediler. İmparator, bu olaydan, ihtarnameden ve sınırdan kendisine ulaşan bilgilerden korkmuş olduğundan Halife Velid hakkındaki

⁹ Hz Ebubekir, Hz Ömer, Hz. Osman (Lee 1988: 29).

düşüncelerini elçilik heyetine bildirip bu heyette bulunanlara ayrı ayrı iltifat ve ikramlar sunup, ailesinden dört prensi refakatlerine vererek Kuteybe'nin ordugâhına kadar kendilerini uğurlattı. Kuteybe bin Müslim'in hicri 95 yılında Maverâünnehir'i istila etmesi, Çin tarihinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü Huvey (Çinli Müslümanların) hükümeti olan Harezmi kıtasında İslam'ın yayılması bu zamanı kapsar diyerek bu konuyu kapatmıştır. Bu konu hakkında farklı bir görüşe ise Zekeriyâ Kitapçı'nın "*Türkistan'da İslamiyet ve Türkler*" adlı kitabında yer verilmektedir. Kitapta olay şu şekilde ifade edilmektedir: Kuteybe fetih hareketi olarak Kaşgar'a yönünü çevirdiği sırada Çin İmparatoru Kuteybe'den bir heyet göndermesini istedi. Taberi'nin rivayetine göre bu heyetin çağırılma amacı İslam dini hakkında bilgi verilmesi ve bu konuda onları aydınlatmasını istemeleridir. 12 kişiden oluşan gösterişli bir heyet Hübeyre b. Müşemrec El-Kilabi'nin başkanlığında Çin'e gönderildi. Fakat içlerinde İslam dinine hakkıyla vakıf olan tek bir âlim bile bulunmamaktaydı. Heyet burada kaldığı sürece askeri gösterişten başka bir şey yapmadı. Kuteybe'nin bu davranışı büyük stratejisini gerçekleştirmek adına doğru bir davranıştı. Çünkü onun asıl amacı Çin'de dahil olmak üzere bütün Türk yurtlarını fethetmek ve Arap hakimiyetini bu topraklara kesin olarak yerleştirmektir (Kitapçı 1988: 171). Ortaya çıkan bu farklı görüşler, İslamiyet'in Çin coğrafyasında nasıl bir tarihsel süreç geçirdiğinin tam olarak bilinmemesiyle alakalıdır.

Tang Hanedanlığı döneminden sonra Çin ile ilişkiler başlamış, daha sonraki dönemlerde Müslüman tüccarlardan Çin'e yerleşenler olmuştur. Böylece İslam, Çin'e samimi Müslümanların çabalarıyla yayılmıştır (Nargül 2012: 144). Sonuç olarak Araplar ve İslamiyet, Çinliler açısından dünya gündemini etkileyen önemli bir faktör olarak görülmeye başlandı (Wang-Zin-Shan 1960: 157). Tang hanedanlığı zamanında Çin'de İslamiyet'in yayılması sürecinde bu topraklara gelen Arap ve Persler (Farslar), daha sonraları Huizu adı verilecek olan yeni bir etnik grubun temelini oluşturmuştur. Özellikle de deniz yolu ile gerçekleştirilen ticari ilişkilerden dolayı Kanton şehri Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bir bölge olmuştur. Burada bulunan Huaisheng Cami, Çin'de yapılan ilk camidir (Ceylan 2016: 30).

Siyasi anlamda Çin İmparatorluğu ve İslam Devleti arasındaki en önemli olaylar Talas Savaşı ve An Lu-shan isyanıdır (Kaçaranoğlu 2012: 36). Çin Ordusunun Batı

Türkistan'a doğru ilerlediği 747-748 yıllarında, Göktürk Devleti yıkılmış ve bu devletin yerine Uygur Devleti kurulmuştu. Karluk, Basmil ve Uygurlar Göktürklerin yıkılış sürecinde önemli bir yere sahipti (Berber 2017: 11). Batıda Emevi-Arap ilerlemesini durdurmuş olan Türkiş hakanlığı, bu dönemde gittikçe zayıfladığından, Orta Asya Türk ülkelerini koruma görevi Karluklara düşmüştü. Çünkü Araplar tekrar Maveraünnehir'e girmiş, hatta Seyhun-ötesine kadar ilerleyebilmişti. Fakat bu ilerleme Emevilerin "imtiyazlı Arap milleti adına fetih" anlayışı yerine Abbasilerin tüm Müslümanlar arasında farklılıkların kaldırılması ve eşitliğin sağlanması şeklini almıştı. Eski devir Emevi istilacılığından farklı olan bu anlayış, Çinlilerin Orta Asya'da iktidar boşluğu olduğu fikrine kapılmalarına neden oldu (Kafesoğlu 2006: 147). Araplar ve Çinliler arasında meydana gelen Talas savaşının en önemli sebeplerinden birisi Türkistan bölgesinde özellikle de Batı Türkistan'da hâkim güç olmaktı. Bunun sonucunda Temmuz 751 yılında Talas Savaşı meydana geldi (Okudan 2018: 39). Ebu Müslim-el Horasani'nin kuvvetleri ile Çin ordusu Talas şehri yakınlarındaki Atlah bölgesinde karşılaştı. Savaş sırasında Karluklar Arap birliklerine yardım etti. Beş gün süren savaş sonunda Tang hanedanı askerleri Türkistan'dan çekilmek zorunda kaldı. Öyleki Çin kuvvetleri bundan sonra Batı Türkistan'ı ele geçirmek hedefiyle bir daha hareket etmediler (Berber 2017: 11). Batı Türkistan'da sarsılan Türk gücü yeniden sağlandı. 766 yılında Karluklar Tanrı dağları civarında bağımsız bir devlet kurdular. Bu yeni siyasi ortam ve nüfus değişimi ilerleyen zamanlarda Karahanlı Devletinin kurulmasına zemin hazırladı. İslamiyet Türkler arasında hızla yayıldı. Bu savaşın kültürel anlamda ortaya çıkan bir sonucu ise kâğıt yapımının esir alınan Çinliler tarafından ilk defa Çin dışında Semerkant'ta imal edilmesidir. Çin'de keten ve kenevirden yapılan kâğıt yapımı böylelikle zamanla diğer bölgelere de yayıldı (Taşağıl 2010: 501). Hasan Tahsin eserinde Talas Savaşının Emevi Halifesi II. Mervan döneminde gerçekleştiğini ifade etmiştir. Fakat Mervan 750 yılında vefat etmiş son Emevi Halifesidir. Talas Savaşı ise 751 yılında Çin ile Abbasi devletleri arasında meydana gelen bir savaştır. Ayrıca olayı eserinde şu şekilde anlatmıştır: Hicri 132'de İmparator Heyuen-sunğ Taşkent'i ele geçirdi. Taşkent valisiyle oğlunun yanında üst düzey bir memur Emevi halifesi II. Mervan'dan yardım isteyerek bu isteklerinin yerine getirilmesi karşılığında halifenin tabiiyetini kabul edeceklerini bildirdi. Mervan'ın sevk ettiği ordu Taraz yakınlarında Çin ordusunu bozguna uğrattı şeklinde ifade etmiştir. Hasan Tahsin'in Talas Savaşı

hakkında verdiği bilgiler hem zaman hem de olay bakımından yanlış bilgiler içermektedir.

Bu galibiyetten bir süre sonra 756 yılında Çin’de An-lu-şan adlı bir kumandan Çin İmparatoruna karşı isyan etti. Tang hanedanlığının 10. hükümdarı Şuen-Zum zamanında yönetimi altındaki Türklerden, An Lu-shan isminde bir kumandan, 755 yılında Çinlilere karşı isyan etti. Bu sırada Şuen-Zum tahttan geri çekildi ve yerine oğlu Zuzuna devlet yönetimine geçti (Wang-Zin-Shan 1960: 159). Çin İmparatoru isyanı bastıramayınca batıya heyet göndererek Arap ve Uygur ordularından yardım istedi. Abbasi Halifesi Ebu Cafer el Mansur 4000 veya başka bir rivayete göre 10.000 kişilik ordusunu Çin’e gönderdi (Lee 1993: 325). İmparator güçleri ile Müslümanların, isyan edenlere karşı gösterdiği mücadelede İmparator güçleri savaşı kazanarak isyancılardan kurtarılan arazi ve malları İmparatora iade ettiler (Cengiz 1983: 19). Ayrıca iki başkent olan Hanenfu ve Sianfu asilerin ellerinden kurtarıldı. İmparator, İslam ordusunun bu başarısına karşılık minnet ve şükranlarını göstermek amacıyla askerleri misafirleri gibi ağırladı. Onların Çin’de kalmalarına izin verdi (Wang-Zin-Shan 1960: 159). Verilen iznin ardından Horasan’a dönen küçük bir grup dışında kalanlar Chang-an ve Lo-yang’a yerleştiler (Lee 2008: 325). Halife Ebu Cafer el Mansur zamanında Çin İmparatoruna yardım etmek amacıyla gelen bu Müslüman askerlerin torunları, bugünkü Çin Müslümanlarının temelini oluşturur (Wang-Zin-Shan 1960:159). Çin’e yerleşen bu askerler başlangıçta kendi aralarında kız alıp verirken zamanla Çinli kızlarla da evlenmeye başladılar. Böylece bölgede Müslüman nüfusu artarak İslamiyet’in yayılışı hızlandı. Hasan Tahsin’de Çin’de gerçekleşen An Lu-shan isyanıyla birlikte Çin’e gelen bu 4000 Arap askerinin bölgeye yerleşerek Çinli kadınlarla evlendiğini ifade etmektedir. Halife Mansur tarafından gönderilen bu ordunun ahfadı, bugünkü Çin Müslümanlarının temelini oluşturur. Buraya gelen aileler, Ansi yani Kaşgar, Horasan ve Buhara gibi İslam’ın hâkim olduğu bölgelerden gelmişlerdi (Wang-Zin-Shan 1960: 159). Çin’de yaşayan Müslümanlar başlangıçta kendi aralarında kız alıp verirken zamanla Çinli kızlardada evlenmeye başladılar. Hasan Tahsin onların Arap, Türk ve Çin kanları taşıdığını ifade ederken bu olaydan bahsetmektedir. Çin’de yaşayan Müslümanlar İslami çerçevede bir hayat yaşamışlardır. Kur’an-ı Kerim’in yasakladığı davranışlardan uzak durup Hz. Peygamberin sünnetlerine uygun olarak hayatlarını düzenlemişlerdir.

Böylece İslam'ın kendilerine kattığı maddi ve manevi duyguları kaybetmemişlerdir. Ayrıca hem Talas Savaşı hem de An Lu-shan isyanı, ülkeler arasında meydana gelen olayların aradaki ilişkileri nasıl etkilediğinin birer kanıtıdır. Çünkü Talas Savaşı sırasında karşı karşıya kalan Çin ve Arap güçleri, yaklaşık beş sene sonra An Lu-shan isyanında birbirlerine yardım etmek amacıyla aynı tarafta yer almışlardır.

Çin'de Tang Hanedanlığı ile hemen hemen aynı büyüklüğe sahip olan Song Hanedanlığı arasında Beş Sülale Devri yaşandı. Bu dönemde Çin iki kısma ayrıldı. Çin topraklarının kuzey kısmı yabancılar tarafından yönetilirken güney kısmı Çinliler tarafından idare edildi (Eberhard 1995: 225). Müslümanlar Song Hanedanlığı (960-1279) boyunca Çin'e yerleşmeye devam etti. 1070'de Song İmparatorluğu Han ve Liao İmparatorluğunun (Karahıtaylılar¹⁰) arasında tampon oluşturmak için Buhara'dan 5.300 kişiyi Çin sınırlarına yerleştirmeye başladı. Bu topluluğa Çin'deki Müslümanların önderi sayılan Prens Emir Seyyid tarafından liderlik edildi. Prens Seyyid, aynı zamanda İslam'ı Huihui Jiao olarak yeniden adlandırdı ve İslam kültürünün Çin'e yerleşmesine katkıda bulunan kişi oldu. Dahası 1080 yılında yaklaşık 10.000 Arap erkek ve kadın Çin'in kuzey ve kuzeydoğu bölgelerine yerleşti. Song Hanedanlığı boyunca, Çin'deki Müslümanlar Çin ekonomisinin ayrılmaz bir parçası haline geldi. Müslümanlar basit becerisi olan tüccarlar olarak algılandı. Fakat onlar güney ve batıdaki ithalat ve ihracat ekonomisinde egemen olmaya başlayan önemli bir topluluktan (Jung 2009: 8-9). Bu yıllardan sonra Güney Çin'deki Güney Song Hanedanlığının dış ticaretinin genişlemesine paralel olarak Çin-Arap ticaretinde Hint Okyanusu ana güzergâh haline geldi. Böylece Müslümanlarla olan münasebet arttı ve İslamiyet bu bölgede yayılmaya

¹⁰ İlk olarak 4. yüzyılda tarih sahnesine çıkan ve Orhun kitabelerinde “doğudaki Türk düşmanı kavim” diye tanımlanan Moğol asıllı Hitayların anavatanı Mançurya'nın güneyidir. 10. Yüzyılın başlarında kavminin bütün boylarını itaati altına alan Yeh-lü A-pao-chi adlı Hitay reisi, Moğolistan'ın birçok kısmına egemen olarak 916 yılında kendini hükümdar ilan etti. Oğlu Te Kuang ise Kuzey Çin'in bir kısmını ele geçirek bu bölgede Çinlilerin Liao hanedanı dedikleri devleti kurdu. Bu devlet Çin'de yaklaşık iki yüzyıldan fazla hüküm sürdü. Hitaylar 1009 yılında batıya yöneldilerde Karahanlılar tarafından bozguna uğratıldılar. Liao hanedanlığının yıkılışından sonra Hitaylar birçok bölgeye dağıldılar. Liao İmparatorluğunun kurucusu olan A-pao-chi'nin soyundan gelen Prens Yeh-lü Ta-şi, birçok kavmin desteğini alarak Türkistan'a doğru ilerledi. 1121-1126 yılları arasında İslam âlemiyle temas geçen Yeh-lü Ta-şi kumandası altındaki Karahıtay ordusu bozguna uğratıldı. Fakat 1130 yılında Kırgız topraklarını geçerek Tarbagatay'da İmil şehrini kurarak Balasagun'a kadar gelip Kaşgar, Beşbalık ve Hoten'i kendisine bağlayarak başşehir Balasagun olan Karahıtay Devleti'ni kurdu. Bu devlet 1130-1211 yılları arasında Doğu ve Batı Türkistan'ın büyük bir kısmını egemenliği altına alan Moğol Devletidir. Karahıtay Devleti, Harezmsahlardan Moğol Naymanları ve Gürhan Ch'e-lu-ku'nun damadı olan Küçlüğ Han ile anlaşarak kendilerine ayrı yönlerden saldırılarıyla zayıflamış, son olarak Küçlüğ'ün kayınpederi olan Ch'e-lu-ku'yu esir etmesiyle devlet sona ermiştir (1211) (Taşağıl 2001: 415-416).

başladı. Meydana gelen bu ilişkiler sadece ekonomi alanında değil siyaset, kültür ve medeniyet alanlarında da kendini gösterdi (Kurt 2017: 238). Resmi kayıtlara göre Song Hanedanlığı döneminde Arabistan'dan Çin'e on iki elçi gönderilmiştir. Çin'e gelen Müslümanlara çok iyi muamele edilerek birçoğuna devlet tarafından yüksek düzeyde memurluklar ve unvanlar verildi. Ayrıca Müslümanlara gösterilen iyi niyetin sonucu olarak çok sayıda Müslüman Çin'e gitti (Kaçaranoğlu 2012: 40). Ming ve Yuan (Moğol) sülaleleri döneminde bu ilişkiler daha da arttı. Hatta Müslümanlara bazı gümrük dairelerinde görevler bile verildi (Kurt 2017: 238). Yuan hanedanlığının başkenti olan Dadu Müslüman bir sanatçı olan Amir al-Din tarafından inşa edildi (Jung 2009: 11). Buna ek olarak Hasan adındaki bir Müslüman nazırlık derecesine bile yükselmişti. *“İngiliz sinoloğu E.H.Parker'in yazdığına göre, Yuan sülalesi devrinde Araplar, Acemler, Buharalılar ve Türkistan Türkleri tufan gibi Çin'e yayılmışlardır.”* Bunlar arasında tabipler, astronomlar, seyyahlar ve din âlimleri de bulunmaktaydı (Wang-Zin-Shan 1960: 160). Müslümanların Çin'de önemli memurluklar elde etmesi, İslamiyet'in ve Müslümanların Çin'deki etkisinin boyutlarını göstermektedir (Cengiz 1983: 22). Kuşkusuz bunda aldıkları eğitimin iyi olmasının etkisi büyüktür. Çünkü İslamiyet'e uygun bir şekilde yetişen kişiler çevrelerine güven vererek bu makamlara layık görülmüştür.

Moğollar Çin'de güçlü Yuan Hanedanlığını kurduktan sonra ülkenin her yanına yayıldılar ve bu durum doğuda yayılan İslam için avantaj sağladı. Orta Asya'dan birçok Müslüman tüccar Çin'e geldi. Ayrıca İtalyan Seyyah Marco Polo ve Faslı bir Müslüman olan İbn Batuta, notlarında Müslümanların Çin'in her yerine yayıldığından ve Yuan Hanedanlığı zamanında camilerini kolayca inşa ettirilebildiklerinden bahseder. Bugün Güneydoğu Çin kıyısı ve Grand Jinghang Kanalı¹¹ boyunca var olan önemli şehirlerle birlikte Pekin ve Şensi, Orta Asya'daki Müslümanların Yuan Hanedanlığı döneminde yoğunlaştığı bölgelerdir (Guanglin 2005: 2). Müslümanların Çin'de en güçlü ve en etkili olduğu dönem olan Yuan Hanedanlığı döneminde, Moğollar birçok Müslüman bilim adamını Çin'e davet etmiş ya da zorla getirterek kendi yönetimleri altında onlara İslami faaliyetleri gerçekleştirmeleri için olanaklar sağlamışlardır (Çiftçi 2013: 866). Ayrıca İslamiyet, Moğol yönetimi sırasında inanılmaz bir şekilde Çin'e nüfuz etti.

¹¹ Büyük Çin Kanalı.

Kubilay Han Türk ve diğer Müslümanlar arasından yöneticiler seçerek onlara sarayda üst düzey yetkiler verdi. Bu dönemde Müslümanlar ülkenin her tarafına dağıldı. Kansu, Yen-an ve Suchou şehirleri İslami cemaat oluşturan ayrı birer yerleşim yeri haline geldiler (Lee 1993: 326).

Çin'deki İslam etkisi, Yuan hanedanlığı döneminde önemli bir büyümeyi tecrübe etti. Fakat Ming Hanedanlığı, Müslüman katılımcıların sanat ve kültür alanındaki ilerlemelerinden ve barışın uzun yıllar sürmesinden dolayı Çin'deki Müslümanların altın çağı olarak adlandırılır (Jung 2009: 11). Ming Hanedanlığının kurucusu Zhu Yuanzhang, hanedanlığını kurduktan sonra aşağı Yangzte vadisinde camiler inşa ettirdi ve günümüzde birçok camide görülebilecek dikilitaşlarda kayıtlı Hz. Peygamberi öven bir emir yayınladı (Aydın 2010: 9). Buna ek olarak bazı bilginler, imparatorun karısının ve güvendiği generallerin Müslüman oluşuna ve şarap içmeyi yasaklayışına dayanarak Ming Hanedanlığının kurucusu ve ilk hükümdarı olan Zhu Yuanzhang'ın Müslüman olduğunu iddia ederler (Jung 2009: 11). Ming Hanedanlığı (1368-1644) döneminin ortalarında, Çin'de İslamiyet'in durumu büyük bir değişikliğe uğradı. Müslümanlar Yuan hanedanlığı döneminde konum olarak Moğollardan sonra en üst sınıf statüsündeyken, Ming Hanedanlığı döneminde sahip oldukları avantajlarını yitirdiler. Hatta bu dönemde Müslümanlara asimilasyon hedeflendiğinden aynı soydan gelen kişilerin evlenmelerine kısıtlama getirildi (Kılıç 2013: 7).

Çin tarihinin son hanedanlığı olan Qing Hanedanlığı Mançular tarafından kuruldu. Bu dönem Müslümanlar açısından en ağır koşullara sahip dönemlerden biridir (Ceylan 2016: 33). Çin Müslümanlarının Yuan ve Ming döneminde toplumda gerçekleşen sosyal, ekonomik ve siyasi ilerlemelerine rağmen, Qing Hanedanlığı yönetimi esnasında Çin Müslümanlarına gösterilen toplumsal muamele keskin bir dönüş aldı (Jung 2009: 13). Çinli baskısının artması toplumda var olan hassas dengeyi bozdu. Bunun bir sonucu olarak Müslümanlar, Qing Hanedanlığı döneminde maruz kaldıkları bu baskılara öncekilere kıyasla daha fazla tepki verdi. Bunun en önemli nedeni Çin'i ele geçiren bu Hanedanın Çin kökenli olmayıp Mançu soyundan geliyor olması, Çin İslam'ının yükselen uyanışı ve Müslüman kimliğini terk etmeleri için artan Çinli baskısıydı (Israeli 2003: 164).

19. yüzyılın ikinci yarısında Qing hanedanlığı döneminde Afyon savaşlarının¹² ardından ülkede isyanlar baş gösterdi. Bunlar arasında en çok dikkat çeken ise Müslüman ayaklanmalarıdır. Müslümanlara uygulanan zorbalığın sonucunda üç müstakil savaş meydana gelmişti. Bunlardan birincisi Huilerin 1855-1873 yılları arasında gerçekleştirdiği Yunnan Ayaklanmasıdır (Kılıç 2013: 8). 19 Mayıs 1856 tarihinde Müslümanların dini bayramı olduğu sırada, Çinliler Ning Zhou'da yaklaşık 300 Müslüman aileyi öldürmüş, ardından da eşyalarına ve mallarına el koyarak camileri ve evleri yakmıştı. Buna karşılık Yunnan'daki bütün Müslümanlar birleşerek Çinlilere karşı isyan etti. İsyanın sonucunda güneydoğudaki Yunnan vilayetinde Sultan Süleyman (Du-wen Xiu) bağımsız bir İslam Devleti kurmayı başardı. Bu İslam Devleti 1856-1873 yılları arasında varlığını devam ettirmiştir (Kaçaranoğlu 2012: 51). İkincisi Şansi ve Gansu'nun kuzeybatı vilayetlerinde 1862-1878 yılları arasında gerçekleşen Hui isyanı; üçüncüsü ise Kaşgar'ı başkent yaparak bağımsızlığını ilan eden Yakup Bey'in 1865-1873 yılları arasında gerçekleştirdiği isyandır (Kılıç 2013: 8). Çin'de meydana gelen Dungan isyanlarının Doğu Türkistan bölgesinde duyulması, buraya daha önceden gelip yerleşen Dunganların yanı sıra Doğu Türkistan Türklerini de harekete geçirdi. Meydana gelen isyanların sonucunda Çinliler, Doğu Türkistan üzerindeki hâkimiyetlerini kaybettiler. Bu bağlamda Dunganlar, İshak Hacı ve Raşidin Han birleşerek Çinlileri yok etmek amacıyla Kuca şehrini ele geçirdiler. Ayrıca Turfandan Kumul şehrine kadar olan kısımlarda onların ellerine geçmişti. Ardından Kırgız Aliyar Bikin oğlu Sıddık Bik, 4 bin Kırgızla birlikte Kaşgarı ele geçirdi. Bölgenin hem Osmanlı Devletine hem de Rus

¹² Batı ile Çin arasındaki ilk çatışma afyon ticareti yüzünden ortaya çıkan Afyon Savaşı'dır. Çin 19. Yüzyılın ortalarında Batı'ya açılmasının ardından bu yıllarda İngiltere, Fransa, Portekiz ve ABD ile siyasi ve ticari münasebetler içerisine girdi. Bunlar arasında İngiltere, afyonu ve Hint pamuklarını, ipek ve çayla değiştirmiyordu (Seyrek 2017: 71). 1939'da İmparator Lin afyonu halka zarar vermesinden dolayı yasakladı ve İngilizlerin elinde bulunan afyon sandıklarını yaktı. İngiltere bunun üzerine 1840'ta Güney-doğu Çin sahillerine gelerek bu bölgeyi bombaladı. İngilizler Yang-tse ağzına kadar ilerlediler ve Nankin'i tehdit ettiler. Çin hem silah bakımından zayıf olduğundan hem de kendini müdafaa edemediğinden 1842'de İngilizlerle Nankin Anlaşmasını yapmaya mecbur kaldı. Buna göre Çin inhisarı kaldıracak, Hongkong'u İngilizlere terk edip savaş tazminatı ödeyecek ve bazı limanları Avrupa tüccarlarına açacaktı (Eberhard 1995: 316-317). İngilizler aldıkları hakları artırmak amacıyla Fransızların da katılımıyla 1856'da Çinli bir görevlinin Arrow adlı bir gemiye çıkararak İngiliz bayrağını indirmesini ve bu olaydan önce Fransız birinin öldürülmesini bahane ederek II. Afyon Savaşı'nı başlattı (Özmen ve Buluş 2017: 25-26). 1858 yılında İngiltere ve Fransa savaş sonunda Çin hükümetini Tianjin(Tientsin) Anlaşması'nı imzalamaya zorladı. Fakat Çin anlaşmayı kabul etmeyince savaş yeniden başladı ve 1860 Pekin Sözleşmesi'yle Çin, Tianjin Anlaşmasını kabul etmek zorunda kaldı (Seyrek 2017: 73). Yeni Tianjin Anlaşmasına göre: Yeni başka limanlar Avrupalı tüccarlara açılacak, Yang-tse'de trafik serbest bırakılacak, İngilizler Çin'de toprak satın alabilecek, İngilizler Çin mahkemelerine bağlı olmayarak kendi mahkemeleri tarafından yargılanacak, Honkong karşısında ki arazi terk edilecek ve misyonerliğe her tarafta izin verilecekti (Eberhard 1995: 321-322). Hasan Tahsin'in eserinde Afyon Savaşı hakkında verdiği bilgi doğrudur. Hicri takvim olarak verdiği tarihler miladi takvime çevrildiğinde tarihlerde uyumaktadır.

Çarlığına olan uzaklığı Doğu Türkistan Türklerini Hokand Hanlığına yönelterek onlardan bölgeyi yönetme anlamında yönetici istemelerine neden oldu (Gencal 2016: 1026). Doğu Türkistan bölgesinde siyasi ve askeri yönetimi ve istikrarı yeniden sağlamak isteyen Hokand Hanı Hudayar Han, bu amaçla bir grup asker ve gelecekte Kaşgar Hanı olacak olan Yakup Bey'in himayesinde Büzürg Han Töre'yi Kaşgar coğrafyasına gönderdi. Kaşgar'da siyasi ve askeri istikrar sağlandı. Yakup Bey'in Kaşgar şehrinde güçlenmesinden rahatsız olan Aksu tarafındaki Kuca hocaları ile Dunganlar Yakup Bey'e karşı sefere çıksalar da başarılı olamadılar. Bu sırada Fergana bölgesinin Rus Çarlığına eline geçmesiyle birlikte Fergana devlet büyüklerininde içerisinde olduğu iki bine yakın kişi Kaşgar'a geldi. Yakup Bey gelenlerin tamamını himayesi altına aldı. Bundan sonra ilerleyerek Yarkend, Hoten, Aksu ve Kuca gibi önemli şehirleri ele geçirdi (Gencal 2016: 1027). Doğu Türkistan bölgesinde 1862 yılından itibaren meydana gelen ayaklanmalar sonucunda 1864 yılında Doğu Türkistan'ın yedi vilayetini içine alan Kaşgariye Devletini ilan eden Yakup Bey Altay, İli, Urumçi ve bütün Doğu Türkistan'ı birleştirmek amacıyla mücadeleye girdi. 1877 Haziran ayında Yakup Bey'in aniden ölmesiyle oğulları ve kumandanı arasında ortaya çıkan taht kavgasından istifade eden Çin, Doğu Türkistan'ı işgal ederek Yakup Bey'in kurduğu devlete 1878 yılında tamamen son verdi (Dağcı ve Keskin 2013: 13). Eski çağlardan itibaren Doğu Türkistan şehirleri farklı zamanlarda Çin'in siyasi etkisi altına girmiştir. 1760'tan 1863'e kadar ki 103 senelik Mançu istilası döneminde Doğu Türkistan'da Kazaklar, Kırgızlar, Uygurlar gibi Türk grupları ve Çinli Müslümanlar dönem dönem ayaklanmış, fakat bu ayaklanmalar sırasında kendilerine liderlik edenler arasında birlik sağlanamaması ve Çin'in sayısal anlamda kendilerinden çok fazla olması ve Çin'in teknolojik anlamda üstün olması gibi çeşitli sebeplerden dolayı başarıya ulaşamadı. İsyanlar her seferinde Mançular tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı (Tuna 2012: 49-51)

Yunnan eyaletinde yaşayan Müslümanların kökü Moğol devrine kadar takip edilebilir. Meydana gelen isyanda yaklaşık 1 milyon can kaybı olduğu söylenece de bunlar gerçek olmayan verilere dayanmaktadır. Ancak resmi kayıtlar ne kadar eksik olsa da bu isyanların Çinliler tarafından büyük zulümlerle bastırıldığı açıkça söylenebilir. Bu isyanlara T'ai-p'ing, Nien-fei gibi diğer isyanları da eklersek, o zamanlarda Çin nüfusunun çok fazla azaldığını söylenebilir (Eberhard 1995: 324).

1930-1934 yılları arasında gelenekleri, sosyal yaşamları ve geçmişi birbirinden farklı olan Huiler ile diğer Türk asıllı halklar, aynı dinin mensupları olarak Çin'e karşı birlikte hareket ettiler. Fakat Şarki Türkistan İslam Cumhuriyetinin kurulması Huiler ile Türk halkları arasındaki ilişkiyi olumsuz etkiledi (Tuna 2012: 62). Ülkede 1949 yılından itibaren ideolojik nedenlerle çeşitli dinlere tabi olan kişilere baskı uygulanmış ve bu baskılara en çok maruz kalanlar ise Müslümanlar olmuştur (Kaçaranoğlu 2012: 16). Kültür Devrimi yönetimi altında azınlıkta bulunan kültürler tahrip edildi ve Huiler bunun dışında bırakılmadı (Jung 2009: 15).

1952 yılında ülkedeki Müslümanları temsil etmek amacıyla kurulan Çin İslam Cemiyeti, Komünist Partinin dine yönelik politikası kapsamında Çin Müslümanlarını kontrol etmek amacıyla kurulmuştur (Lee 1993: 328). Komünist yönetimin İslam'a karşı tutumu ılımlı pragmatist yönetimlerin iktidarda olduğu dönemlerde hoşgörülükten radikal hükümetler döneminde daha baskıcı bir hal almıştır. Komünistler partinin genel politikası olarak Müslümanlara dışarıdan daha anlayışlı görünürken, gerçekte daha baskıcı bir özelliğe sahipti. Baskı rejiminin daha fazla hissedildiği Kansu ve Doğu Türkistan'da yaşayan Müslümanların bazen ibadetleri bile yasaklanmıştı. Bu durum 1976 yılının sonlarına doğru radikal güçlerin iktidardan düşürülmesiyle daha hoşgörülü bir hal aldı (Kaçaranoğlu 2012: 16). Müslümanlara eski itibarları geri verildi ve dinlerine uygun lokantalar işletebilmeleri, okullar inşa edebilmeleri ve dini faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için devlet güvencesi sağlandı. Çin'de Doğu Türkistan bölgesi dışında yaşayan Müslümanlar, öteki devletlerden göç eden dindaşları aracılığıyla değil, kuşaklar boyunca ihtida eden kişiler aracılığıyla artmıştır (Lee 1993: 328).

Çin'de İslamiyet konusundaki diğer önemli bir husus ise, İslamiyet'in Çin'e yayılmasıyla beraber, az sayıda da olsa inşa edilen mescit ve camilerdir. Tang Hanedanlığı döneminde inşa edilmeye başlanan camilerin sayısında Ming ve Qing Hanedanlıkları döneminde önemli bir artış meydana geldi. Meşhur olan bu camilerin birçoğu imparatorluk tarafından inşa edilmiştir (Maerjiang 2018: 104-105). Camiler İslamiyet'in Çin'e girişinin en somut kanıtıdır (Ceylan 2016: 30). Çin'deki ilk caminin ne zaman inşa edildiğiyle alakalı farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden en yaygın olanı ise Tang Hanedanlığı ya da Song Hanedanlığı döneminde yapıldığına

dairdir (Maerjiang 2019: 50). Kanton’da Sa’d b. Ebi Vakkas’a ait olduğu düşünölen bir cami bulunmaktadır. Rivayete göre Hui-sheng-se isimli bu cami Çin’de inşa edilen ilk cami olup Sa’d b. Ebi Vakkas tarafından yaptırılmıştır (Lee 1991: 31). Hui-sheng-se kelime anlamı olarak “Hz. Muhammed’i Anma Camisi” demektir. Cami, Çin’in Kanton şehrinin Guangto caddesinde bulunmaktadır. Caminin salon girişlerinde Tang Hanedanı Kralı Cenguan tarafından 627 yılında inşa edilmiş olduğuna dair yazılı bir kitabe bulunmaktadır. Cami 1467 yılında Ming Hanedanlığı ve 1695 yılında Qing Hanedanlığı dönemlerinde yeniden restore edilmiştir. Çin’de yaşayan Müslöman topluluğu arasında yaygın olan bir rivayete göre Hz. Muhammed’i Anma Camii, Çin’e Tang Hanedanlığı döneminde gelen Sa’d b. Ebi Vakkas liderliğinde, Kanton şehrinde yaşayan Müslöman tüccarların maddi destekleriyle inşa edilmiştir (Maerjiang 2019: 49). Ayrıca caminin yakınında Sa’d b. Ebi Vakkas’a ait bir türbe bulunmaktadır. Buradaki mezar taşında onun hayat hikâyesi yazmaktadır (Lee 1991: 31). Fakat burada belirtmemiz gerekir ki Sa’d b. Ebi Vakkas’ın mezarı Medine’de bulunmaktadır. Mezarının burada olduğuna dair bilgiler önemli İslam tarihi kaynaklarında da geçmektedir. Çin’de bulunan mezarın kime ait olduğü tarihi belgelere değil çeşitli rivayetlere dayanmaktadır. Hasan Tahsin “Şen-si Vilayetinde İslamiyet’in Tarihi” adlı bölüme bu bölgede hicri 123 yılında ilk inşa edilen cami hakkında bilgi vererek başlamıştır. Burada verilen bilgilere göre cami 745 tarihinde Kubilay Hanın en güvenilir memurlarından biri olan Yunnan valisi Seyyidü’l Cel tarafından inşa edilmiştir. İslamiyet’in Şensi bölgesine ilk girişı ise 755 yılında An Lu-shan adında bir kumandanın Çin İmparatoruna isyan etmesinin ardından, İmparatorun Ebu Cafer el Mansur’dan yardım istemesiyle bölgeye gelen askerlerle başlamıştır. Bu askerler İmparatorun izniyle Lo-yang ve Chang-an’a yerleşmişlerdir. Chang-an ile Şensi aynı yerlerdir. Şensi’deki cami ise An Lu-shan isyanı sonrası bölgeye gelenler tarafından inşa edilmiştir. Kubilay Han, Yuan sülalesinin kurucusudur ve bu sülale 1280-1368 yılları arasında Çin’de hüküm sürmüştür. Bu doğrultuda Kubilay Hanın 745 yılında birini görevlendirerek cami yaptırması mümkün değildir. Hasan Tahsin ayrıca Şensi vilayetinde bulunan camilere iki, üç ve bazılarında dört tane fıkıh bilgini âlimi tayin edildiğinden ve bunların Akung veya Sofi olarak adlandırıldığından bahsetmektedir. Müslömanlar Çin’e geldiklerinde ilk olarak cami inşa etmek istediler. Mescitler sadece ibadet amacıyla kullanılan yerler olmanın dışında, eğitim-öğretimin verildiğü birer kurum görevinde görmekteydi. Bu görevi yerine getirecek olan kişiler

ahundlardı. Müslüman ailelerin evlerinde ya da mescitlerde yürütülen eğitim faaliyetlerinde dersler Arapça ve Farsça dillerinde gerçekleştirilmekteydi (Kurban 2012: 94). Müslümanların Çin'de yaşamaya başlamalarının ardından mescit inşa etmelerindeki amaçları hem ibadetlerini yaşayabilecekleri bir ortam sağlamak hem de aralarında bulunan Müslüman birliğini koruyabilmektir. Böylece benliklerini de kaybetmemiş olacaktı. Burada görevlendirilecek kişilerin ise İslam dinini çok iyi bilen kişilerden olmasına dikkat edilirdi. Ayrıca Hz. Peygamber döneminde inşa edilen mescidinde amacı buydu. Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti sırasında yaptığı ilk iş, oraya bir cami inşa etmek olmuştu. Bu cami hem ibadet edilen hem de ilim öğrenilen bir yerdi.

Kurban Ali Halidi'nin 19. yüzyılın sonlarına dair Çin hakkında verdiği bilgilere göre Çin'in başkenti Baçin (Pekin) şehridir. Çin bu dönemde 18 eyalete ayrılmaktadır. Bunların her birinde Müslümanlar yaşasalarda en fazla Müslüman nüfusunun bulunduğu eyalet Şensi'dir. Rivayete göre sadece Şensi'de dört yüzden fazla mescit ve medrese vardır. Bunların etrafında da yaklaşık beş milyon Müslüman nüfus yaşamaktadır. Diğer eyaletlerde de Müslüman nüfusu mevcut olup Çin'in tamamında 30 milyon Müslüman ikamet etmektedir. Bu eyaletlerde de mescit ve medreselerin her birine ait arazi ve vakıflar bulunmaktadır (Gencal 2013: 86).

II. BÖLÜM

2. ÇİN'DE İSLAMİYET ADLI ESERİN YAZARI VE ESERLERİ

2.1. Hasan Tahsin'in Hayatı

1905 yılında İstanbul'da Tercüman-ı Hakikat¹³ matbaasında basılan Çin'de İslamiyet adlı eserin yazarı Hasan Tahsin'dir. Hasan Tahsin'in hayatı, kişiliği, şahsiyeti ve eğitim durumu hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu özellikle Osmanlı Devletinin son dönemleriyle alakalı bir durumdur. Osmanlı Devletinin son dönemlerine bakıldığında birden fazla Hasan Tahsin'in olduğu ve bunların farklı eserler kaleme aldığı görülmektedir. Bu karışıklık, üzerinde çalıştığımız eserin hangi Hasan

¹³ 27 Haziran 1878 yılında ilk örneği yayımlanan Tercüman-ı Hakikat gazetesinin sahibi Mehmed Cevdet olarak görülsede gazeteyi kurup yöneten kişi Ahmed Mithat'tır (Tekin 2011: 497). 1844-1912 yılları arasında yaşamış olan Ahmed Mithat kitapları dışında pek çok gazete yazısı yayımladı. Kendisine ait olan Tercüman-ı Hakikat gazetesinde çeşitli başlıklarda yazılar yazdı (Köksal 2018: 837). 34 yıl boyunca ara vermeden yayınlanan gazete Ahmed Mithat'ın ölümünden sonra da çıkmaya devam etti. Gazetenin tespit edilen son sayısı 12 Ocak 1924 tarihli 15325. sayısıdır (Tekin 2011: 497). Ahmed Mithat yazılarıyla halkın kültür seviyesini artırmayı hedefleyerek gazetenin okul niteliği taşımasını öngörüyordu (Kabacalı 2000: 97). Özellikleriyle, dönemin padişahı II. Abdülhamid'in halkı eğitime ve onların zararlı düşüncelerden uzaklaşması esasıyla kültür ve edebiyat politikasıyla aynı yönde olduğu söylenebilir. Bu amaç ve düşünce birlikteliğinin siyasi iradeyle örtüşmesi gazeteye maddi ve manevi bir destek sağladı. Ayrıca gazete genç kalemlere kapılarını açarak onların yetişmesine yardımcı oldu. Ocağın eğitiminden geçenler arasında Ahmed Rasim, Hüseyin Rahmi Gürpınar, İkdamcı Ahmet Cevdet, Halide Edip Adıvar, Ahmet İhsan Tokgöz, Hüseyin Cahit Yalçın, Veled Çelebi İzbudak, Nigar Hanım sayılabilir. Gazete zamanla siyasi tartışmaların etkisiyle kendi politikasını kenara bırakarak 1908 inkılabıyla ortaya çıkan hareketli ortamda İttihat ve Terakki karşıtı bir yol izler ve bu partinin taraftarlarıyla tartışmalara girer. Tartışmalar hem Ahmed Mithat'ın hem de gazetenin itibarına zarar verir. Gazete Ahmed Mithat'ın ölümüyle el değiştirerek Ağaoğlu Ahmed'in başyazarlığına geçer. Ağaoğlu Ahmed İttihat ve Terakkiyi destekler. Mütareke yıllarında Ethem İzzet ve Peyami Safa da yazılarıyla gazeteye katılır. Eski seviyesini bir daha yakalayamayan gazete Cumhuriyet'in ilanından sonra bir süre daha faaliyet göstererek Ocak 1924 yılında kapanır (Tekin 2011: 497-498).

Tahsin tarafından yazıldığı bilgisinin tarafımızdan tam olarak açığa kavuşturulmasına engel teşkil etmektedir.

Hasan Tahsin denilince akla ilk olarak Yunanlılara karşı ilk kurşunu atan kişi gelmektedir. Bu kişinin gerçek ismi Osman Nevrez'dir. Osman Nevrez 1888 yılında Selanik'te dünyaya geldi. Hasan Tahsin takma adını, Romanya'ya Buxton Kardeşleri vurmak için gittiğinde almıştır (Taçalan 1998: 91). Yunan askerleri 15 Mayıs 1919 yılında İzmir'i işgal ederken, Hasan Tahsin Kordonboyu'nda düşman askerlerine karşı büyük bir cesaretle ateş açmıştır. İki Yunan askerini öldürdükten sonra kendisi burada şehit edilmiştir (Türk Ansiklopedisi 1971: 28-29). Bu kişinin *Çin'de İslamiyet* adlı kitabı yazan kişi olmadığı kesindir. Çünkü Osman Nevrez'in hayatına bakıldığında, kendisi Tercüman-ı Hakikat gazetesinde hiç yazmamıştır. Ayrıca bu eserin basım tarihi olan 1905 yılında Osman Nevrez henüz 17 yaşındadır. Dolayısıyla bu kadar genç yaşta bu eseri yazma olasılığı bulunmamaktadır.

Basın tarihi incelendiğinde karşımıza çıkan diğer bir Hasan Tahsin ise 1883-1914 yılları arasında yaşamış olan Silahçı Hasan Tahsin'dir. Atatürk'ün sınıf arkadaşı olan Hasan Tahsin, Harbiye'den çıktıktan sonra Van'daki Kuleli Askeri Lisesine öğretmen olarak atandı. Bir ara şair olarak anılan Hasan Tahsin küçük yaşta yazmaya başladı. Abdülhamid'in takibatına uğrayarak Mısır'a gitti ve Selanik'e geri döndüğünde İttihat ve Terakki'nin kuruluşunda bulundu. İstanbul'a Balkan Savaşları'ndan sonra gelerek 1913 yılında cemiyet içerisinde ortaya çıkan muhalif kısma katıldı. Selanik'te Silah gazetesi adında çıkardığı gazetesinde şiddetli yazılar yazdığı için Silahçı adı ile meşhur oldu. Muhalif kısımda yer alarak İstanbul'da tekrar Silah gazetesini çıkarmak isteyince iktidardaki İttihatçılar buna engel oldular. Türk ve Bulgarlardan oluşan bir mukavemet teşkilatının hazırlıklarını yapması için Sofya'ya gönderildi. Neden gittiğini çok iyi bilen Hasan Tahsin, her şeye rağmen bir ay sonra izinsiz geri döndü. Merkezde bir komplo kurularak Acı Hamam'da ki Teşkilat-ı Mahsusa merkez binasında boğduruldu (Oral 1967: 255). Silahçı lakaplı Hasan Tahsin de *Çin'de İslamiyet* adlı eseri yazan kişiyle aynı kişi değildir. Kendisi Tercüman-ı Hakikat gazetesinde değil kendisine ait olan Silah adlı gazetede yazılarını yayımlamıştır.

2.2. Yazarın Eserleri

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Hasan Tahsin adlı kişiler tarafından yazılmış olan çeşitli eserler bulunmaktadır. İBB Atatürk Kitaplığında Hasan Tahsin'in Çin'de İslamiyet adlı eseri araştırılırken yazara ait diğer eserler adında bir bölüm açılmaktadır. Burada Hasan Tahsin'e ait Sivas Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası (1932), Rehber-i Coğrafya (1908), Telhisü'l-Hesab (1883), Medhal-i Hendese(1885), Rehnüma-yı Ahlak (1910), Rehber-i Fenn-i Esliha (1896), Nev Usul Mükemmel İlm-i Hesab (1881), Coğrafya ve Tarih-i Hıttı-i Hicaziye ve Evsaf-ı Haremeyni'ş-Şerefeyn (1880), Gulizar-ı Musiki (1904) ve Yeni Usul Defteri (1890) isimli eserlerin olduğu görülmektedir. Hasan Tahsin tarafından yazıldığı düşünülen bu eserler, bizim incelediğimiz eserin basılma tarihine yakın bir zamanda basılmıştır. Bundan dolayı bunların aynı Hasan Tahsin tarafından yazılmış olma olasılığı bulunmaktadır. Gülzar-ı Musiki adlı eseri transkribe eden Gülçin Yahya Kaçar, Hasan Tahsin'in II. Abdülhamid dönemi Maarif Nezareti Celilesi¹⁴ evrak kalemi mümeyyiz-i sanisi olduğunu ve Hasan Tahsin hakkında çok bilgi bulunmamasının yanında kendisinin memuriyetinin dışında Türk Musikisi ile çok yakından ilgilendiğini ifade etmektedir (Kaçar 2012: 9-10)

“Çin'de İslamiyet” isimli eserin kaç yılları arasında Tercüman-ı Hakikat gazetesinde yayınlandığını araştırmak amacıyla gazeteler.ankara.edu.tr adlı siteyi kullandık. Türcüman-ı Hakikat gazetesine ait H. 1296 (M. 1878/1879)- Temmuz 1922 yıllarına ait gazeteler yıl yıl ayrılmış bir şekilde sitede sıralanmıştır. Eser 1322 yılında kitap haline getirildiğinden dolayı 1322 yılından başlayarak 1296 yılları arasındaki çoğu yıllara ait gazete verilerini incelememize rağmen bu eser hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Ayrıca sitede 1320, 1305,1301 yıllarındaki gazetelere yer verilmemiştir. Tahminen sayılarına ulaşamadığımız bu gazetelerde yayınlanma ihtimali olabilir.

Çin'de İslamiyet adlı eser, Hasan Tahsin tarafından Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış olup genel itibariyle Çin'de ki Müslümanlar hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Yazar bu eserini yazma amacı olarak kitabın başında “Çin'de İslamiyet'in zuhuru ile Çin'in ahvali coğrafiyesinden, Çin ahali-i İslamiyesinin nüfusundan, mebani-

¹⁴ Günümüzde ki karşılığı Milli Eğitim Bakanlığı.

i atika ve cevami-i şerifesinden, Çin Müslümanlarının ahval-i tarihiyesiyle ahlak ve adatından, fezail ve kemalatından, edebiyat ve sanayinden bahistir.” ibaresine yer vermektedir. İçerik olarak bu eser Çin’de yaşayan Müslümanların siyasi tarihinin yanında sosyal ve kültürel hayatlarına kadar birçok bilgi vermektedir. Yazar eserine, bir giriş yaparak Çin kıtasına ve Çin tarihine ait bilgiler vererek başlar. Daha sonra ki bölümlerde burada ki Müslümanların ne zaman buraya geldiklerinden, Yunnan, Şensi ve Kanton şehirlerine yerleşme süreçlerinden, günlük yaşayışlarından bahseder. Müslümanların Çin’e yerleşmeleri ve nüfus olarak zaman içerisinde artması buradaki varlıklarını güçlendirmiştir. Sonuç olarak Hasan Tahsin tarafından kaleme alınmış olan bu eser, Çin’de yaşayan Müslümanların sosyal, siyasal, kültürel, eğitim ve askeri faaliyetlerini bilmemiz ve anlamamız açısından Türk Tarihi araştırmacıları için önemli bir eserdir.

Konu hakkında yazılmış olan bilgilerin yetersiz olması sebebiyle bu kitapta yer alan bilgiler Çin’deki Müslümanlar hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Metinden eserin H. 1322- M. 1905 tarihinde tamamlandığı anlaşılmaktadır. Kitabın ilk sayfasında *“Tercüman-ı Hakikat gazetesinde tefrika idildikten sonra ayrıca kitap şeklinde tab’ idilmiştir.”* cümlesi yer almaktadır. Buna göre Hasan Tahsin’in bu eseri Tercüman-ı Hakikat gazetesinde çeşitli tarihlerde yazılmış olan yazıların bir araya getirilmesiyle kitaplaştırılmıştır. Kitap 115 sayfadan ve 18 bölümden meydana gelmektedir. Bu bölümler sırasıyla şunlardır:

- 1.Çin’de İslamiyet
2. Çin’de İslamların Vechi Tesmiyesi
3. İslamiyet’in Çin’e Duhulu
- 4.Çin’de Bulunan Ahali-yi Müslime
- 5.Çin’de Bulunan İslamların Evsaf-ı Maddiye ve Maneviyeleri
- 6.Çin’in Arabistan’la Olan Münasabâtı
- 7.Kanton Vilayetinde İslamiyet’in Tarihi
8. Yunnan Vilayetinde Tarih-i İslamiyet
9. Şen-si Vilayetinde Tarih-i İslamiyet
10. Talim ve Terbiye-i Etfal
11. Te’ehhül ve İzdivaç

12. Vezaif-i Ebeveyn
13. Çocukların Vazife ve Mecburiyetleri
14. Vezaif-i Zevciyyet
15. Vezaif-i Ehibba
16. Ahval-i Adiyе-i Hayata Müteallik Vezaif ve Adap
17. Cevami-i Şerife, Eimme ve Mektep Hevaceleri
18. Kütüb-ü İslamiye

“Çin’de İslamiyet” adlı eserin her bir sayfasında ikişer sütun bulunmaktadır. Teknik olarak sütunlarda bulunan her bir sıranın başına sıra sayısı verilmiştir ve sayfa sayıları koyu renkte yazılmıştır. Böylelikle Osmanlıca aslına bakıldığında istenilen sayfanın istenilen kısmına kolaylıkla ulaşılması hedeflenmiştir. Ayrıca *Çin’de İslamiyet* adlı eserde Türkçe olmayan kelimelerin fazla olmasından dolayı bu kelimeler için sözlük yapılmıştır. Hasan Tahsin eserini yazarken metin ile alakalı olarak dipnotlar vermiştir. Aynı şekilde bizde bu dipnotları çevirip metnin altına dipnot olarak verdik.

2.3. Çin’de İslamiyet Adlı Eserin Transkripsiyonu

1

ÇİNDE İSLAMİYET

4 Çin kıtasına dair malumat-ı muhtasara—Çin’in ahval-i coğrafiyesi – ahali—mezahibi—muhtasaran tarihi—bazı Çin ıstılahatı—Çinde Mançuların himmeti—1842 muahedesi ve Çin de beş liman--Tiyen-Çin muahedesi ve Pekin’e duhul--bilad ve kasabat-ı Çiniyeye ilave olunan kelimat.

¹Çin kıtasının ihtiva eylediği arazi on ²bir buçuk milyon kilometre terbindedir ki Avrupa’nın ³bir mislinden onda bir kere daha büyük demek olur. ⁴Brahma Putra nehrinin himalaya silsilesi ⁵boğazlarından çıktığı nokta ile (liyau—Tunğ) ⁶Körfezi arasına bir hattı müstakim vasl olunur ⁷ise bu hattın Çin kıtasını birbirinden tamamen farklı ⁸olmak üzere iki kısma ayırmış olduğu ⁹görlür. Bu hattı müstakimin şimal-i garbi tarafı ¹⁰Çine tabi olan Memalik-i Hariciyeyi ve cenubi ¹¹Şarkı ciheti dahi asıl Çin kıtasını teşkil ¹²ider. ¹³Mesahe-i sathiyesi yedi buçuk milyon ¹⁴kilometre terbinde bulunan Şimali garbi kısmı ¹⁵bütün memalik-i Çiniyenin beşte üçünden ibaret ¹⁶olup etrafı dağlarla çevrilmiş dahili bir ¹⁷yayla teşkil ider. Himalaya Silsile-i cibalinin ¹⁸ma ile Şimaliyesinden kademe vari olmak üzere ¹⁹aynen ve ibtidai emirde vusta olarak 4000 ²⁰metro rakamında bulunan vas’ı sedler, Gobi ²¹çölünü ve Moğalistan bozkırlarını hasıl iden ²²cesim münhat yerlere kadar tevali ider. Bu mahallin ²³en münhat tepeleri 900 ile 1100 metro²⁴rakamından aşağı inmez. Bu vas’ı Havzayı dahiliye ²⁵Şark ve cenub-i Şark taraflarına doğru ²⁶kuşatmış olan mıntıka-i cibaliye, aralarında ²⁷iktar-ı mürtefiadan gelen suları cenüb ve şark ²⁸cihetlerine doğru ceryan itdiren uzun ²⁹ve derin vadiler teşkil itmek üzere birbirine ³⁰mevazı olarak mutaaddid kıvrımlar hasıl itmiştir.

5 ¹Bu müteaddid miyah-ı cariyeden yalnız ikisi ²şarka doğru Çin kıtasını bir baştan ³diğer başa kadar kat ider. Bunlardan birisi ⁴hevanığ—hu yahut nehir-i esfer, diğeri ken—⁵şa-kiyanğ (altın kumlu nehir)ve yana—kiyanğ ⁶(büyük nehir) veyahut yan—se—keyanığ(okyanusun⁷oğlu nehir) namlarıyla tevsim olunup Avrupa’ca ⁸mavi nehir diye tanınmıştır. ⁹Çinliler ırk-ı esfere mensup olup ¹⁰yüzleri yassı, burunları basık, elmacık ¹¹kemikleri çıkık, gözleri çıkık ve uçları ¹²şakaklarına doğru kalkık ve boyları mütevassıf ¹³ademlerdir. ¹⁴Çinlilerin eşkali hariciyesi şu tarif ¹⁵eylediğimiz gibi olduğu misillü tarz-ı maişet vesaire ¹⁶leri de şayana tetkikdir: bunlar keşf ve ibda ¹⁷cihetiyle

değilse de taklid ve temsil cihetinden büyük ¹⁸bir zeka ve şayan-ı dikkat bir istidadi haiz olup ¹⁹kanaatleri, meşguliyyete ziyade katlanmaları, ²⁰fevkalade sabır ve teennileri vardır. Bereket-i tena- ²¹süliyeleride pek ziyadedir. Çinlilerde olduğu ²²kadar aile hürmeti ve peder ile çocukları arasında ²³revabıt-ı samimiye pek az bulunur. Çinlilerin ²⁴kuvve-i irtibatilerini arttıran esbabdan biride ²⁵muhabbet-i mütekabileleridir. Bir iş için memleketi ²⁶haricine çıkan Çinlilerin hiç biri ecnebi ²⁷bir memlekette defin olmağa razı olmadığı ²⁸gibi fakirlerinin cenazelerini de nakl için iane ²⁹cemiyetleri mevcuttur. ³⁰Çinin her tarafında tarz-ı vahidde bulunmayan ³¹bu ahali memleketin her tarafına gayrı müsavi bir ³²suretle dağılmıştır. Himalaya silsilesinin ³³yüksek sedleri üzerinde Tibetliler, Türkistan-ı ³⁴Çini de kısmı azamı Çinli ve Türkman karışığı ³⁵bir kavim, Moğolistan bozkırlarında Moğol ³⁶akvamı, amur nehri ile Çungarya nehri ³⁷Veliya-u-Tunğ körfezi sahili arasında şecaatle ³⁸maruf Mançular iskan iderler. Mançular ³⁹kabaili her ne kadar Çinin her tarafına birer parça ⁴⁰intişar ittilerse de (Kuey-çeu) vilayetinin⁴¹bazı nevahi-i cenubiyesiyle Formoza adası ahali-i ⁴²asliyesi istisna edildiği takdirde cümlesi Çin ⁴³ırkına mensup olan ahalinin ahlak ⁴⁴ve etvarını teaddiyle muvaffak olamadılar. ⁴⁵Hükümet-i Çiniyenin nüfus-u umumisi ⁴⁶364,250,000 kadar tahmin olunmuştur. Bu hesapça ⁴⁷keşafet nüfusu vusta olarak beher kilometroda ⁴⁸(23) ahalden ibaret oluyor. Lakin Çin hükümetinin ⁴⁹teşkil eylediği aksam-ı muhtelif göz önüne getirilir ⁵⁰ise asıl Çin kıtasının nüfusu 357,250,000 ⁵¹den ibaret olduğu görülecektir. Yani kilometro ⁵²başına 46 nüfus isabet idecektir. Mançuriye de ⁵³nüfus yedi buçuk milyon olup kilometro ⁵⁴başına 8 kişi isabet idiyor. Moğolistan da ⁵⁵6¹/₂ milyon nüfus var. Burada ise kilometro ⁵⁶başına bir ademden az isabet ider(0,6). Tibette ⁵⁷bir buçuk milyon, imparatora mahsus ⁵⁸arazide üç buçuk milyon nüfus vardır. ⁵⁹Burada keşafet-i nüfus kilometro merbe-i başına ⁶⁰(0,8) , Tibette ise (1)dir. ⁶¹Çinde başlıca dört mezhep vardırki ⁶²birincisi din-i Celil-i Muhammedi olup otuz ⁶³milyona karib olan İslamlar memleketin her ⁶⁴cihetinde bulunmaktadır. İkincisi Konfüsyus ⁶⁵11 tarafından ıslah olunan (yu) mezhebidir ki hükü ⁶⁶metin mezheb-i resmiyesidir. (Bu) mezhebine salık ⁶⁷olanlar Cenab-ı Hakkın vahdaniyetini tasdik iderler ⁶⁸ve kendilerine mahsus mabedleri vardır. Fakat ⁶⁹ruhban yoktur. Bu mezhep, vesaya-yı sairesi ⁷⁰meyanında evlada muhabbet, ihtiyarlara riayet ve ölümlere ⁷¹merhamet lazım olduğunu bildirir. Üçüncüsü ⁷²Tao mezhebi olup miladdan altı yüz ⁷³sene evvel filasof (Tav-çu) tarafından ⁷⁴ibda' idilmiş, fakat mürur-u zamanla salikanını ⁷⁵21 taaddid-i ilaha kail idecek derecede

bozulmuştur.²³ Bu mezhebin ruhbanı malayani ile iştilal²⁴ iderler. Dördüncüsü Çinlilerin (fu) tesmiye²⁵ ittikleri Buda mezheptir. Bu mezhep²⁶ en ziyade münteşir olanlardan birisi olup²⁷ Hindistan'ın şimal tarafında belki Keşmir kıta²⁸ sında gayet eski fakat bilinmeyen bir zamanda²⁹ Brahma mezhebinden teşa'ub itmiştir. Brahma mezhebiyle³⁰ olan farkı ahalinin sınıfını gözetmeyerek cümleyi³¹ hatta ecnebileri bile salikani arasında kabul³² itmesinden ibarettir. Miladın birinci asrında³³ bu mezhep Çine girip oradan Kore, Japonya³⁴ ve Tibete doğru intişar itti.³⁵ Bundan başka Çin'de Museviler ve bir miktarda³⁶ hristiyan vardır. Bunlar Cizvit papaslarının³⁷ delaletiyle tebdil-i mezhep iden Çinlilerden ibaret³⁸ olup 1,092,818 kişidir.³⁹ İdare-i Hükümet—Çin hükümetinin usul-i⁴⁰ idaresi havalinin aslı Çin kıtasına veya⁴¹ memalik-i mülhakaya mensup olmasına nazaran tebeddül⁴² ider. Bu son senelere kadar Çinliler iki büyük⁴³ nehrin ceryan ettiği kıta-yı vasiayı Çunğ⁴⁴ kuu(hükümeti vustaya) kua--kuu(Çiçekler⁴⁵ hükümeti) veya şu-**paşınğ**(on sekiz vilayet)⁴⁶ tesmiye idiyorlar idi. Asırlardan beri⁴⁷ kullanılan bu ism aslı Çin kıtasında idare-i⁴⁸ hükümet taksimatı iraa itmektedir. Muharebe-i⁴⁹ ahire neticesinde Japonya'ya terk olunan Fürmüz⁵⁰ adasıyla Türkistan —ı şarkiden ibaret olan⁵¹ (kan—su—san—kiyanğ) gibi iki vilayet⁵² teşkil olunduğu halde bile yine bu on sekiz⁵³ vilayet tabiri değiştirilmemiştir. Şu zamana kadar⁵⁴ Çinin Memalik-i mülhakasından madud olarak⁵⁵ (fan—panğ) ünvanını haiz olan bu hat⁷ doğrudan doğruya Çine ilhak olunmuştur.² Tibet bir Çin murahhası ile idare olunuyor.³ Moğol akvamı imparatora tabi hanların⁴ elindedir. Mançuri bir memur'u mahsus ile⁵ idare olunuyor.⁶ Çin esasen bir hükümetten ibarettir. Mesarımın⁷ ekserisi eyalet merkezlerince tayin ve tanzim⁸ idildiği cihetle merkez bütçesi Çinin ahval-i⁹ maliyesini gösteremez. Hatta ordu ve bahriyede¹⁰ böyledir.¹¹ asıl Çin kıtasının idare cihetinden¹² taksimatı ber vechi atidir:

¹³ VİLAYET	MESAHALAR	NÜFUS
¹⁴ Peçili(Çili)	300000	19350000
¹⁵ Şan-tunğ	145000	25000000
¹⁶ Şan-si	212000	11200000
¹⁷ Hu-nan	176000	22100000
¹⁸ Kiyan-su	100000	21000000
¹⁹ niğan-huey	142000	21000000
²⁰ Kiyan-si	180000	24600000
²¹ Fu-Kiyan	120000	20500000
²² Çe-Kiyan	95000	11800000
²³ Hu-pe	185000	30000000
²⁴ Hu-nan	216000	21000000
²⁵ Şen-si	195000	8300000
²⁶ Kan-su	325000	9300000
²⁷ Sü-çuen ¹⁵	566000	45500000
²⁸ Kuang-tung ¹⁶	259100	29700000
²⁹ Sen-Çiyang	1426000	1000000
³⁰ (veya kiyang)		
³¹ Yun-nan	380000	12000000
³² Kuey-çeu	174000	7700000
³³ Kuang-su	200000	5200000
	5397100	346250000
³⁴ (2) Mançuri	942000	7500000
³⁵ Moğalistan	3543000	2000000
³⁶ Tibet	1200000	1500000
³⁷ (3) emlak-i hassa	4743000	3500000
³⁸ Çin imparatorluğu	11581100	357250000

³⁹bu vilayetlerin merkez idareleri sırasıyla şunlardır: ⁴⁰Pekin, Ti-nan-fu, Tay-yuan-fu, ⁴¹Kay-fun-fu, Nangin, Niğan-kin-fu, ⁴²Nan-çan-fu, Fu-çeu, Han-çeu-fu, ⁴³Han-kuu yahut Çan-fu, Çan-şa-fu, ⁴⁴Si-niğan-fu, lan-çeu-fu, Çen-tu-⁴⁵fu, Kanton, Yun-nan-fu, Kuey-yanfu, ⁴⁶Çin'de leyali-i ezminenin hududu yoktur. Meşhur ⁴⁷(yu—şi)nin mevcudiyeti, doksan altı milyon ⁴⁸sene evvel olduğunu **tabin** ederler. Brahmanın zuhur ⁴⁹ittiği Hind diyarında bu hususta daha ileriye ⁵⁰varılarak nev'i beşerin kademi dört milyar üç ⁵¹yüz yirmi milyon seneye çıkarılmış. Bundan ⁵²sonra üç büyük devir, (üç hevanğlar gelir. ⁵³(Bunlar Çin tarihini zabt iden rahiplerdir. ⁵⁴Bunların dahi zamanlarında her tarafta hayret efza ⁵⁵ve en garip şeyler görüyorlar) üç hevanğlar ol ⁵⁶emirde kız yüzlü yılan, sonra bargir ayaklı ⁵⁷ejder ve daha sonra insan başlı kertenkele

¹⁵Tibet hududunda ki arazi ile beraber.

¹⁶ Haynan adası birlikte

devir-⁵⁸lerini ihtiva ediyor. Bunları müteakıb (ki) ⁵⁹tesmiye olunan on devir daha geliyor. Bunlar **8**¹ zamanında insanlar inlerde sakin oluyorlar. ²bu zamanlar mağara devri olup 1,100,850³sene imtidad idiyor. Devir-i rabia aid olan ⁴bu zamanda ve sekizinci devir ibdidasında insanlar ⁵mağaralarda ikamet adetini artık bırakıyorlar ⁶ve imparatorlar gergedan koşulu arabalara ⁷rakiben ol emirde ot ile ve daha sonra hayvan ⁸postlarıyla nasıl vücud setr olacağını ahaliye ⁹gösteriyorlar. ¹⁰İlk suret temekkinden sonra insanlar ¹¹ahşap evlere ve mesakin-i gadiriyeye çekiliyorlar. ¹²Dokuzuncu sülalenin son hükümdarı olan ¹³(şan—ki) hat, musiki, bakır ve sikke ¹⁴icad idiyor. Bu zatın sekiz gözü var ¹⁵imiş!!.. ¹⁶İşte bütün bu hükümdarların hükümetleri ¹⁷zamanında yeryüzü insanla doluyor. Beni¹⁸beşer bütün hayvanatı istihdama başlıyor. Horos ¹⁹sesi ve köpek uluması bir mahalden diğer mahalde işit ²⁰iliyor. İşte bu zamanda Çinlilerin vazı kanuni ²¹olan fuhi geliyor. Bu rivayatın efsanelerden ²²başka bir şey olmayacağı tabidir. ²³Çin vakayinamelerinde seksen bin, yüz bin ²⁴senelik vakalar mevcuttur. Mamafih ilk ²⁵vazı kanunları olan (fuhi) ile ilk ²⁶çiftçileri olan (yan—ti) veya (şan—nün)un ²⁷mevcudiyetlerini milattan otuz asır mukaddem ²⁸bir zamanda olduğunu akl kabul edebiliyor. ²⁹vakai tarihiyeye bir tafsil derc itmek ³⁰hariç az sadır olduğundan yalnız şunu beyan ³¹ile iktifa edelim ki 981 sene-i hicriyesindenberi ³²(şesan—tunağ) tarafından Vilayet-i Şimaliye’de ³³iskan etmelerine ruhsat verilen Mançular Pekin’i ³⁴zabt ittiler ve resisleri olan (şun—çi) ³⁵namzad bütün Çine imparator olduğunu ilan ³⁶eyledi (1054). Şimdi ki halde memleket-i ³⁷mezkurede Çin sülalesi namıyla bu Mançular ³⁸hüküm sürüyorlar. ³⁹Hükümet-i Çiniyenin hali hazırdaki vüsat ⁴⁰ve cesameti Mançu Sülalesinin himmetiyle vukua ⁴¹geldi. Kan—hi(1073 ile 1136) bütün ⁴²Moğalistan’ı ve Fürmüz adasını zabt itti. ⁴³Kiyen—lun (1148) Tibet, Kaşgar ve Cungari ⁴⁴ülkelerini aldı ve hudud-u hükümetini Buhara ⁴⁵ve Hindistan serhadlerine kadar tevsi eyledi. ⁴⁶1210 senesinde başlayan (kiya—ken)in ⁴⁷hükümeti zamanında şayan-ı kayd tezkar bir şey yoktur. ⁴⁸Bunun oğlu olup tav—kuan yani revnak ⁴⁹akl lakabıyla mülakkab olan (miyan—nen) ⁵⁰yasağına karşı memlekete afyon getirdiklerinden ⁵¹dolayı, İngilizlere ilan-ı harp itti. ⁵²(1256). Bu muharebe Çinlilerin cüz’i Mukavemeti ⁵³müteakıb İngilizlerin menfaatine olarak bir muahede ⁵⁴ile hitam buldu(1258). Bu muahede **9**¹ mucebince Çin Hükümeti beş limanını Avrupa²ticaretine küşad eyledi. 1273 senesi³İngilizler, bayraklarına Çinliler tarafından⁴hakaret edildiğini bahane ederek bu defa⁵Fransızlarla beraber Çine ilan-ı harb eylediler.⁶Kanton topa

tutuldu ve müttefikin tarafından⁷işgal olundu(1274). İmparator (hiyan-⁸funğ) kendisini Avrupalılara yeniden limanlar⁹küşadına ve daha ziyade imtiyazlar itasına mecbur¹⁰iden(Tiyen—Çin) muahedesini imzada¹¹muztar kaldı. (1858 haziran 28; 1275¹²hicri) Muahede-i mezkurenin bazı maddeleri¹³muhteviyatını Çinliler icra itmemek istediklerinden¹⁴İngiliz ve Fransızlar müttefikten Pekin'e giden (Yeyehu)¹⁵nehri mansılları zorladılar ve şiddetli bir müdafaya¹⁶tesadüf ittikten sonra Pekin'e girdiler ve mevad-ı¹⁷sulhiyeyi imparatora kabul ittirdiler(1277).¹⁸Çin bilad ve kasabatından ekserisinin ahirlerine¹⁹ilave olunarak bir manayı mutazammın olan²⁰kelimattan luzümi olanları ber vechi ati derc²¹idilmiştir.

Pe= Şimal

Tau= Ata

Nan= Cenup

Fu= Sancak Merkezi

Tunğ= Şark

Hiyen= Kaza Merkezi

Si= Garp

Çeu= Nahiye Merkezi

Şan= Dağ

Çinğ= Kasaba

Ling= Geçit

Ta/ tay= Büyük

Hu/ kiyang= Nehir

Hiba= Aşağı

Hu= Göl

Keu/Kuu= Liman, mansıp

Kunğ= Irmak

ÇİNDE İSLAMLARIN VECHİ TESMİYESİ

10 Çinliler ve İslamiyet- Çin Müslümanları- Eski Cami-i Şerif- (Huvey—Huvey)- İsmi ne vakit malum oldu?(Si-Liyau)lar- Çinde İslam Hükümetinin Nam ve ahvali nasıldır?- Harezmiler.

¹Çin Müslümanları Müslim ve mümin kelimelerini ²kendi lisanlarına tercüme ile (Huvey-Huvey) ³veya (Huvey-Çe) demişler. (Huvey) ⁴kelimesi hem rücu ve hem de itaat manalarına ⁵gelir; (çe) ise adet-ı selasetten biridir. ⁶Çinliler islamiyete (Huvey-Huvey- ⁷kiyau) veya hud (ten—çen kiyau) derler ki ⁸saf ve hakiki din dimektir. ⁹Bu isim 732 tarihi hicrisinden beri malum ¹⁰olup Çin Müslümanlarının bu namı resmen almaları ¹¹imparator (Şon—ti)¹⁷ tarafından tasdik ¹²olunmuştur. (Say—tiyen—çe) veyahud (Seyyidü'l ¹³Cel) namında zikri atide geçecek olan ¹⁴bir Müslüman bunu zikr olunan imparatorun ¹⁵talep eylemiş idi. ¹⁶O zamanda hükümetin makarr-ı idaresi olan ¹⁷(si—niğan—fu) şehrinde kain eski cami-i ¹⁸şerifin ismi bu müsaade-i resmiye üzerine ¹⁹(ten—çen—za) he tahvil idildi ki(mabed ²⁰saf ve hakiki) demektir. İbtida-i emirde ²¹bu camiin ismi ten—kiyau—za= Mabed-i ²²din saf olup daha sonraları Tanğ—men ²³za—Tanğların mabed revnakları tesmiye ²⁴olunmuş idi. ²⁵Şimdiki halde Çin de cevami-i şerife'ye (li- ²⁶pay—zu)nam veriliyor ki her ismi diniye mabedi **11**¹dimektir. İslamlar mümin ve Müslim isimlerini kulla- ²nırlar. Kuruni vustuda Çin civarında bir (Huvey- ³Huvey)hükümeti bulunuyor idi. Bunun ismi ⁴Çin tarihinde birinci defa olarak 518 ⁵tarihinde geçiyor ki bu zamanda (si--liyau) ⁶sülalesinin müessisi olan Ya-lu-ta-şi¹⁸⁷garp hükümetlerine karşı bir sefer-i azim açmış ⁸idi. Zan olunduğuna göre bu tarihe kadar ⁹(Huvey- Huvey) ismi Çin de malum ¹⁰değildi. 518 tarihinden 619 tarihine kadar ¹¹(Huvey- Huvey) hükümetinden tarih hiç ¹²bahs etmez. Bu son tarihte İslam hükümetinin ¹³nam ve ahvali Çin tarih-i umumiyesinden nakl ¹⁴olunan fıkra-i atiyede sarahaten beyan idilmiştir: ¹⁵((619 senesinde (1222 miladi) ¹⁶Temuçin Azim ordusunu üçe ayırıp ¹⁷kumandasını üç oğlu Çağatay, Ögeday ¹⁸ve Toluy'a viridi. Ögeday beş ay

¹⁷((Şon—ti)): Kubilay bin Tolu tarafından tesis olunan, ((yun)) yahud Moğol sülalesinin son hükümdarı olup asıl namı ((dokanmur))dur. Bu sülale 694-770 sene-i hicriyesine kadar payidar olmuştur.

¹⁸Yelutaşi: Semerkand'a vasil olduğu zaman 100000 neferden mürekkebe olup bir (**Gurkan**) kumandasında bulunan şark hükümetlerinin ordusuna tesadüf itti. Kurkan'ın ordusu tamamen münhezim¹⁸ oldu, saha on fersah mesafeye kadar insan cesetleriyle örtüldü. Yelutaşi Semerkand'da üç ay oturdu. Memleketinin bütün servetini vergü olmak üzere aldı. Si—liao (garp liyau)lara ((Karahitay)) dahi tesmiye olunup (Ordukent) tesmiye ittikleri Kaşgar'da oturuyorlar idi.

muhasaradan ¹⁹sonra (Otuluul=Otrar)¹⁹ şehrini ²⁰zabt itti. Çağatay (yu—lung—ki—şi=²¹Ürgenç) şehriyle Benaket²⁰ şehrini teshir ²²eyledi. Temuçin (Ban-lu-ha=Belh)²³ ve (Tali han=Talakan) beldelerini aldı. ²⁴Bu muvakkala beraber (Ver-ha-a-ul= Buhara)²⁵ ve (Si-ni-seje-kan=Semarkand)²⁶ muvakkaları eline geçdikten sonra ordu (Huvey-²⁷Huvey) hükümeti ilgasına girdi.) ²⁸(Huvey- Huvey) ın hükümdarı bahr-i ²⁹hazerden kain bir adada ecel-i mev'üdiyle vefat ³⁰etmiştir ki ismi Muhammed Kutbeddin bin Tekiş olup ³¹Harezmsah ünvanıyla malum olan âli Harezmi'nin ³²altıncısıdır. Temuçin'in hareket-ı askeriyesi ³³esnasında havza-i hükümeti Harezmi ve Karahitaylardan ³⁴zabt ettiği maverünnehir, Türkistan'ın bir kısmı, ³⁵Horosan, Irak-ı Acem, Gazne Hükümeti, Kirman ³⁶Mazenderan vesairenden ibaret idi. ³⁷Müşarün-ileyh Harezmsahı'nın son hükümdarı ad **12**¹olunup Harezim veya (Huvey-Huvey) hükümeti ²Temuçin'in evladı Vahfad idaresinde kalmıştır. ³Elyevm Harezmi kıtası Hive Hanlığıdır. ⁴(Huvey- Huvey) namına gelince bu da Emevilerin ⁵altıncısı olan (Velid) zamanında Kuteybe ⁶Bin Müslim tarafından İslama davet olunan ⁷Asya'nın birinci hükümeti burası olduğundan ⁸şüphe yok ki din-i mübin-i kabullerinden dolayı ⁹Çinliler tarafından bu vech ile tevsim olunmuşlardır. ¹⁰Kuteybe 88 sene-i hicriyesinde Horosan valisi ¹¹tayin olunmuş idi. ¹²Müşarül-ileyh Fars-i kadim mülhakatından olan ¹³Harezmi kıtasını zabt itti ve ahalisini ¹⁴Butberestlikten men idüp cevami-i şerife ¹⁵inşa ittirdi. ¹⁶Bu fütuhattan sonra(Semerkand) ve (Buhara) ¹⁷şehirlerini teshir eyledi. Bu şehirlerden birincisinde ¹⁸hala mevcut olan mükellef bir cami-i şerif ¹⁹bina ettirip bizzat din-i mübin hakkında ahaliye ²⁰vaaz u nasihat eyledi ve şeriat-ı mutahhara-ı ahkam²¹ celilesi ta Çin'e kadar intişar itti. ²²Kin sülalesine aid vekai-i tarihiye 533 ²³senesi imparator (hi—çunğ)un eyyam-ı ²⁴hükümetinde Çinde İslamlardan bir alay ²⁵asker bulunup vazifeleri düşman üzerine ²⁶savlet itmekten ibaret olduğunu yazmaktadır. ²⁷Moğol (yuan—şi) sülalesinin ²⁸vekayinamelerinde (657 ila 768) Müslümanlar ²⁹bazı kere(Huvey- Huvey) ve ekseriye (Huvey- ³⁰he) veya (Huvey-hu) namı altında zikr ³¹olunmuşlardır. Sonraki namlar Asya'nın bu kısmında ³²mühim bir vazife icra iden bir ümmetin namı olup ³³bu

¹⁹Doktor Peter Simon tarafından tersim edilen mükemmel Türkistan-ı garbı haritasında Otrar harabelerinin Mevki-i(Sir derya)nın Şimal Sahilinde ve Petrovski kalesiyle Türkistan kasabası arasında gösterilmiştir.

²⁰Benaket şehri Maverünnehirde ve Şaşi muzafatından 20 olup sultan Muhammed Harezmsah zamanında Harezimle Karahitay hükümdarı Küşlük Han arazisi arasında hudud teşkil idiyor idi. Talkan Toharistan biladinden olup şimdiki Afganistan dahilindedir.

esnada İslamiyeti kabul etmişler idi²¹. ³⁴Eski (Huvey- Huvey) lerin lisanına veya ³⁵(Huvey- Huvey) hükümetinin ahaliyesine (Huvey- ³⁶Huvey-şu) tesmiye olunur. ³⁷Amyu, Abildöre, Muza, Kulobrot, Şimit, ³⁸Puteye vesaire gibi mümtazSinolog²²lar (Huvey- ³⁹Huvey-şu)nun Buhara da kullanılan Farsi lisanı ⁴⁰olduğunu beyan etmişlerdir. Delilleri ise (Huvey ⁴¹Huvey-şu) yani Farsi el-lisan ve arab ⁴²harufaniyle yazılmış bir lugatçe ile beraber bir adres ⁴³mecmuasının Amyu'nun eline geçmesidir. Mumi-ileyh ⁴⁴bunları Latin ve Fransız dillerine tercüme etmiştir. ⁴⁵Bu mecmualar on altı ciltlik cisim bir eserin ⁴⁶parçaları olup imparator (Tanğ—hi)nin ⁴⁷emriyle adat ve elsine-i mevcude-i emmi ümeme öğrenmek ⁴⁸üzre Memalik-i muhtelifeye sevk olunan bir takım ⁴⁹malumatlı zevat tarafından tertib olunmuş idi. ⁵⁰Arab harufatıyla yazılan bu Farsi lisanına **13**¹Gaceba ne sebebden dolayı Buhara Farsisi namı ²virilmiştir. Burasını bir dürlü anlayamadığımızı ³itiraf ideriz. İhtimal ki Mösyö Abildöre ⁴muzanın farz ittiği gibi impartorun ⁵gönderdiği zatlar Buhara kıtasının öte tarafına ⁶geçmemişler ve adreslerden birçoğunu kendiliklerinden ⁷uydirmuşlardır. Bu farziyenin kıymeti hakkında ⁸uzun uzadıya münakaşatı bir tarafa bırakup ⁹(Huvey-huvey-şu) tabirinin(Huvey ¹⁰Huvey) lerin lisanı olan Arap hurufatıyla ¹¹yazılmış Farisi lisanı demek olduğunu itikadında ¹²bulunalım. (688) tarihinde Kubilay merkez-i hükümete ¹³bir mektep tesis itti. Burada (Huvey-Huvey) ¹⁴ve (Uygur) lisanları talim olunur idi. Ming ¹⁵sülalesinin üçüncü hükümdarı olan (Çing- ¹⁶su) dört daire tesis itti ki burada mekteb-i ¹⁷mezkureden çıkan talebe tercümeyle ¹⁸lıyordu. Bu tercüme dairelerinde sekiz lisan talim ¹⁹olunuyor idi ki şunlardır: Moğolca, Jevç ²⁰(Şark Tatarcası), Tibet lisanı(sifan), ²¹Sanskirit, Uygurca (kav çanğ), Birmani; ²²seyam ve (Huvey-Huvey) lisanları. ²³(1054) tarihinde bu tercüme daireleri yeniden ²⁴tesis olundu ve evvelce talim idilen sekiz lisana ²⁵(pap) lisanı dahi ilave idildi. Bu lisan ²⁶şimdiki halde (Şing) ve (Çing may) tesmiye ²⁷olunan ve (Laos) ile Birman hükümeti arasında ²⁸vaki ülkede müstamel idi. ²⁹Bundan başka evvelki müessesata yeni bir kısım ³⁰daha ilave olundu. Bu da hususi bir tercüme ³¹odası olup burada şakirtler metin tercümelerine ³²alıştırılıyor idi. İmparator (Kanğ-hi) ³³bu tercüme dairelerini daha ziyade tevsi' idup ³⁴Müslüman Türkler için sekiz ve Uygurlar içinde³⁵iki mütercim daha tayin ve ilave itti. ³⁶Hulasa-i kalam (Huvey-Huvey-Şu) tabiri ³⁷(Huvey-Huvey) lerin lisanı yani Arab ³⁸ve

²¹Bunların bir kısmı evvela Hıristiyan iken sonra Buda mezhebine girmiş ve Uygur namıyla tanınmıştır.

²²Sinolog: Çin yazılarını okumakla meşgul Avrupa ulemasına itlak olunur.

umumiyetle İslam hurufatıyla yazılmış Farisi ³⁹lisanı dımehtir. İmparator (şu—u) tarafından ⁴⁰ve 664 tarihinde Memalik-i Garbiyeye gönderilen ⁴¹sefir (ta-lu-hu-a-çi)nın yazmış olduğu ⁴²Sefaratname-i Resmiye’de şu fikre giriliyor: ⁴³((Şu-su hükümetinin on yedinci senesinde ⁴⁴Heyet-i Sefaret deniz üzerinde dört ay seyahatten ⁴⁵sonra (ku-lang)he²³ vasıl oldu ⁴⁶ve hükümdar (pi-la-ti)ye imparatora arz-ı ⁴⁷muhaleset eylemesini teklif etti. Hükümdar ol ⁴⁸zaman imparatora takdim olunmak üzere Arablar ⁴⁹tarafından kullanılan (Huvey-Huvey) ⁵⁰hurufatıyla bir name tahrir eylemesini (ken- ⁵¹nu-kıya-pu-la-mu) ya emr itti. ⁵²(İli)den (Şan-si) vilayeti hududuna **14**¹kadar münteşir olan İslamların kullandıkları ²diđer bir lisan daha vardır ki el an bu memleketin ³bazı taraflarında istimal olunmaktadır. Bu lisan ⁴eski Türk lisanı olup gerek Arab hurufatıyla ⁵ve gerek Uygur hurufatı tesmiye olunan Türk ⁶hurufatıyla yazılmaktadır²⁴. Misyoner amyü ⁷tarafından bulunmuş olduğunu balada beyan eylediğimiz ⁸ecnebi lisanıyla yazılan lügat kitapları içinde ⁹bir tanesi (kav-çanğ) lisanının kelimatını Uygurca ¹⁰mukabilleriyle göstermektedir. Dokuz yüz kelimeyi ¹¹havi olup cüzisi istisna idilince kusuru ¹²Uygurca veya Şark Türkçesi dinilen halis ¹³Türk lisanına aiddir. Bu keyfiyet kurunu vusta ¹⁴seyyahinin ifadeleri ve Mösyö Amyü, abildöre ¹⁵muza ve Klapurot taraflarından icra idilen ¹⁶tedkikat-ı mükemmele neticesinde tahakkuk itmiştir. ¹⁷Uygur müneccimlerinin talim eyledikleri saat ¹⁸isimleri (Uluğ Bey) tarafından bizlere zabt ¹⁹ve nakl idilmiş ve bu isimler tamamıyla Türkçe isimlerden ²⁰ibaret bulunmuştur. (Pekin) de mevcut tercüme ²¹dairesi memurlarının istimaline mahsus ²²olan lügatlerden ma’ada Uygurca içinde cesim ²³bir lügat kitabı tertib etmiş idi. ²⁴Mösyö Abil döre muzanın rivayetine göre ²⁵bu lügat kitabı Paris’te Rişilyu Caddesinde ²⁶kain Fransa kütüphanesinde mevcuddur ve havi ²⁷olduđu kelimat-ı safi Türkçedir. Mösyö(derablu) ²⁸Kütüphane-i Şarki namında ki eserinde Türk lisanıyla tahrir ²⁹olunmuş birçok muelifattan bahs ider. Velhasıl ³⁰bugüne kadar vuku bulan taharriyat neticesinde ³¹Uygurcanın Şarki Türk lisanı olduğu ³²ve elifbası yedinci ve sekizinci asır miladilerde

²³ Marco Polo’nun (Kuey-lun) tesmiye eylediği mevki.

²⁴ Hokand Hanlığında sakin olan Kıpçakların kullandıkları lisan Moğolca ile Çağatayca arasında en ala bir nokta-i intikal teşkil etmektedir. Buhara ve Hokand Hanlıklarında (Tacik) tesmiye olunan Hive Hanlığı (Sart)ları Harezmi ahali-i kadimesi ensalinden ²⁴buldukları halde lisan-ı mader ²⁴zadları olan Farsi’yi terk idüp şimdi Türkçe tekellüm ²⁴itmekdedürler. Hivelilerin kullandıkları lisan Çağatayca dinilen bir lehçe olup bu lisan Acemistanın Şimal-i garb cihetlerinde avam güruhunun ²⁴istimal ²⁴itmekte bulunduğu lisandan ziyade (Kazan)ların kullandıkları Tatarcaya yakın olduğunu Mösyö (Muravyef) Türkistan seyahatnamesinde beyan itmiştir.

³³Süryani papazları tarafından idhal edilen ³⁴elifbadan alınma idüğü anlaşılmıştır. ³⁵Ulemayı Arab'a göre lisan-ı Arabın münşeati ³⁶Kahtan İbn Amr İbn Samih'dir; ve Arab tesmiye ³⁷si Ya'rub bin Kahtan'dan dolaydır. Bunların ³⁸ikisi Yemen kıtasında devlet-i Hamiriye'yi tesis ³⁹ittiler. **Ebrak** evladı ahfadı tarafından ⁴⁰istimal olunan bu lisan; Arab, Süryani ve İbrani ⁴¹lisanlarına pek yaklaşıyor idi. Bunun içü ⁴²ndürki Hazreti İbrahim aleyhisselamın Kabe-i ⁴³şerifeye bina eylediği Hicaz kıtasında bulunan ⁴⁴Arablar bu lisanı az anlıyorlar idi. Mahdumi **15**¹Hazreti İsmail Aleyhisselam arz-ı Hicazda ²kaldığından aralarında bulunduğu Cürhüm kavminin lisanını ³öğrendi. Nebi müşarül-ileyh bu yeni lisanı ıslah ⁴eyledi. Bugün bilcümle akvam- Arab'ın yazdığı ⁵ve söylediği lisan bu lisanıdır. Süryani veya Keldani ⁶lisanı Ebu'l Ferec'e göre üç lehceden ibarettir. ⁷Bunlardan birincisi Arami lisanı olup Aram ⁸ve el-Cezire kıtalarında tedavül itmiştir. İkincisi ⁹Süryani lisanı olup Suriye ve Fırat ile bahr-u ¹⁰sefid arasında kain bütün memalikte söyleniyor ¹¹idi. Buna Filistin lehçesi dahi diniliyor idi. ¹²Üçüncüsü Lisan-ı Nebatı olup Asur dağlarında ¹³ve Irak yahud Keldanda meskun ahali tarafından ¹⁴kullanılıyor idi. Bu lehçe el sine-i Keldaniye'nin ¹⁵en eskisi olup İbrahim aleyhisselam ¹⁶ve ecdadı taraflarından söylenmiş ve Zerdüş'tün ¹⁷Zind veya Zind **Vüsta** isimli kitapları bu lisanı ¹⁸Farsi kadim lisanının bir mikdar karıştırılmasıyla ¹⁹meydana gelmiştir. Bu lisan Tang sülalesi zamanında ²⁰(626) Çin'de malum idi. Zira (si—²¹niğan—fu)da bulunan Katolik mezhebine müteallik bir ²²kitabe Süryani veya kadim Keldani hurufatıyla yazılmıştır. ²³(Zan doplan dukariyyen) nam zat, seyahatna ²⁴mesinde yazıyorki: Temuçin yeniden muharebe ²⁵tedarükatı körüp Uygurlar üzerine yürüdü, ²⁶onları mağlup itti. Moğollar yazı yazmağı bilmedi- ²⁷klerinden Uygurların elifbasını kabul ittiler²⁵, ²⁸Çin Müslümanlarına müteallik²⁶ olmak üzere Çinde ²⁹iki tabir

²⁵Temuçin (Nayman)ların hükümdarı olan (Tayanğ) hanı mağlup ettiği esnada hükümdarın hacesi olup kendisine pek ziyade hürmet ve riayet eylediği (ta-ta-Tunğ-u) namında ki zatı esir eylemiş idi. Muharebe gaib eylediği esnada (Ta-ta-tunğ-u) hükümdarın kendisine emniyet eylediği bir altın mührü olup kaçmak fikrinde bulundu. Fakat esir idildi ve Temuçinin nezdine getirildi. Temuçin bu mührün nasıl olupda kendi yanında bulunduğunu sual itti. Ta-ta-tunğ-u cevaben bu mühür hükümdar tarafından bana emniyet idildi ve bunu ailesine teslim itmeyi arzu eyliyor idim didi. Temuçin merkuba gayret ve sadakatını sena ittikten sonra mühürde bulunan hurufatı kendisine izah itmesini rica etti. Ve(Tayanığ) han nezdinde hizmet ittiği gibi kendi zamanında dahi hizmet itmek üzere mührü kendisine iade itti. Daha sonraları (Huvey-hu)ların adet ve ahlakı hakkında uzun uzadıya kendisine sualler sordu ve karındaş ve çocuklarına memleketin yazısını ve lisanını talim itmesini emr itti. Vezir (Yu-lu-çu-nusa)nın Moğollara öğretmiş olduğu Uygur ve Çin Hurufatı bu zamanda akvam-ı merkuma tarafından muamelat-ı umumiye kullanılmağa başlandı ve bu hal (Kubilay) Hanın zaman-ı hükümetine kadar devam itti (668). Kubilay Han mevki-i iktidara vasıl oldukça mesamisinden en birincisi Moğol lisanına

daha mevcuddurki bunlar suret-i ³⁰mahsusede muharrerat-ı resmiyyede kullanılır. **16**
¹bunlardan birisi ((huvey—pü=akvam-ı ²islamiye)) tabir olunup Bahr-ı Hazerden Çin
³hududuna kadar intişar itmiştir. ⁴Aile veya hane halkı tarafında defter-i nüfusa ⁵kayd
olmak üzere ayrılmış ve esasa İslam ⁶bulunmuş olan ailelere (Huvey—
huvey)tesmiye⁷olunur ki İslamhane halkı veya ailesi dimektir. ⁸hükümetin bütün
vilayetine yayılmış olan bu ⁹ahali virgü te'diyesi hususunda sair ahali ¹⁰aileleri arasında
tertibte dahil olmuştur. ¹¹Kansu vilayetinde kain (Hu-çeu) ¹²nahiyesinde bulunan ve
Salar nev'inde olan ¹³müslüman aileler yerlü hakimlerin idaresine ¹⁴bırakılmışlardır.
Bazılara göre (hamil) Uygu ¹⁵rları zan olunan bu Salarlar mezhebi Şii ¹⁶üzere kabul-u
İslam itmişler ve diğerlerine göre ¹⁷bunlar eski (huvey-hu)lar olup on ¹⁸birinci asır hicriye
doğru (Kansu) dan ¹⁹gelmiş olan Şii bir hacenin delaletiyle ²⁰mezhebi mezkure salık
olmuşlardır. İli ²¹sekenesi hemen umumiyetle yerlü İslam ailelerinden ²²ibaret olup hita-
i Çiniye-yi Asya-yı Garbiye ²³rabt iden Tarik-i Kebir üzerinde kain müstahkem
²⁴şehirlerin ekseriyesinde nüfuz-ü hakime bunlardan ²⁵ibarettir. ²⁶Kaşgar, Hotin vs
Türkistan şehirlerinin ²⁷sekenesi bütün ehli İslamdır. İli kıtasıda ²⁸dahil olduğu halde
buralarda bulunan nüfus-u ²⁹İslamiye 69,644 aileden ibaret idi. ³⁰Şimdi Çin'de bulunan
din kardeşlerimizin ³¹isimlerini ve mezheb-i islamı ve cevami-i şerifeye ³²verdikleri

daha muvafık hurufat tertib ittirmek olmuştur. Bu işi meşhur Tibetli (Paspa) namında birine havale itti. Bu madde hakkında neşir ittirdiği emr şu suretle idi: ((Şimal (Manğu) hükümetinin mühdi zuhurudur. Lisanımız şimdiye kadar Çinlilerden birçok kelime isti'are ittiği gibi Uygurlarında hurufatını almıştır. (Liyau)nun (kin)ler ve buna memail uzak memleketlerin hükümdarı kendi hükümetlerine mahsus harfleri olduğundan dolayı iftihar idiyorlar. Moğol kavminin vasıl olduğu derece-i terakki lisanının isti'dadına yakışır bir surette hurufatı olması arzu ider. Binaen-aleyh bu hususta icab iden o emri virdik ve bu tasavvurun icrası ki zaman-ı hükümetlerini tezyil ve tebcil idecektir. Bunuda Han zadenin muallim ve mürebbiyesi olan lama (Ya-ha-si-pa)ya havale ittik.)) Lama gayret ve maharetiyle hükümdarın tashihatını meydana getirdi. Dört harften mürekkebine kadar kelime teşkil ittiği bunların ikişer üçer dörder ve beşer terkibi muhtelif sadalar husule götürüyor ve (Manğu) lisanının bütün tabiratını tamamen ifa idiyor idi. Hükümdar, bu hizmete mükafaten tayav-savanğ unvanıyla beraber bir prenslik payesi virdi ve (607) tarihinde (dalay-ı lama) yani büyük rahib nasb itti. Ekseriya Uygur lisanıyla karıştırılan diğer bir lisan daha varki o da Tanğut yahud (fan) lisanıdır. Tibetlilerin lisan-ı mukaddesi olan bu lisanda tertib olunan bir takım duaları Çin, Japonya, Siyam ve Tibet papazları ekseriya manalarını anlamayarak hemen daima okurlar. Bu lisanın harfleri (Çav-tu-mağ) devir-i hükümetinde (424) (Heya=Tanğut) kraliyeti dahilinde Budi bir papaz tarafından ihtira' olunmuştur. Bu harfler (Pa-kan-siyav-çuen) tesmiye olunan Çin hurufatına pek müşabihdirler. Adedleri mahduttur.

isimleri vesaireleri öğrendik. ³³Bundan sonra da oralarda ne suretle zuhur ³⁴ve intişar ittiklerinden bahs idelim.



İSLAMİYETİN ÇİN'E DUHULU

17 Arap tacirlerinin hizmeti—Çine gidilecek yollar—Tanğ sülalesinin bidayet-i hükümetinde İslamlar—Bazı kitabeler—zaman-ı risaletde Çin'e sefere izamı--vasiliye fen tadjikatı—110 kadem İrtifa'inde bir Minare—Çinde İslam takvimi—Din-i mübin İslam hitta-i Çin'de ne suretle neşr envar-ı Hakikat itmeye başlamıştır?—Vehb ibn ebu kebşe kimdir?—Saad İbn Ebi Vakkas Çin'e gitmiş midir?—Kanton'da cami-i şerif inşası—Çin İslamlarının ecdadı kadimesi.

¹Çin kıtasına dahil olan ilk İsla-²mların Arap tacirleri olmaları lazım gelir. ³Asya ve Afrika akvamıyla Çin arasında bahren ⁴münasebat-i ticariye (Tan)²⁷ sülalesi zamanında ⁵'bedi' etmiştir.(Huyeu—yuan—ti) ve (Huyeu langğ—⁶ti) namında ki imparatorlar (151: ⁷175 m) tarihine kadar bahr-u şarki tarikiyle, Hind ⁸hükümdarları ve Roma imparatorları tarafından ⁹irsal olunan hedayayı aldılar²⁸. ((Liyangğ)lar ¹⁰devrinde (502 ile 557) ve imparator ((kav- **18**¹su)) nın eyyam-ı saltanatında birçok kıtada Çin ²sefineleri Seylan adasına ve Hind limanlarına giderek ³ahz ve i'ta eylediler. ⁴(Tanğ) sülalesinin ibtida-i hükümetinde ((Çin)) ⁵ile Arabistan ve İran arasında muamelat-ı ticariye ⁶hayliden hayliye kesb-i revac eyledi. Bu zamanda ⁷Çin ile Basra Körfezinin müdhali arasında ⁸bir siyaset-i Bahriyye (azimet ve avdet) bir senede ⁹birkaç ay fazla bir müddette icra olunabiliyor ¹⁰idi. Çinliler (Siraf) beldesine kadar gelüp ¹¹fırtınadan korktukları cihetle daha ziyade ¹²ilerülemeğe cesaret idemiyorlar idi. ¹³(Siraf) Basra Körfezi sahilinde bir ¹⁴şehir olup Cezayir halidat-ı mebde' olduğuna ¹⁵göre tulu 78 veya 79 derece ve arzı dahi ¹⁶28 derece, 40 dakika veya 50 derece, 29 dakika ¹⁷idi. Ebul Fidaya göre (Şiraz) dan badi(?) ¹⁸60 fersah ve diğer muelliflere göre 69 fersah ¹⁹bulunuyor idi. Burası Basra'dan ve Bahr-ı Ahmer ²⁰tarikiyle Mısır ve Arabistan'dan

²⁷Çin kıtasını hicretin üçüncü asrında ziyaret etmiş olan iki Arap tacirinin seyahatine malları rahib (Rotudu) tarafından Fransızcaya tercüme edilmiştir.

²⁸((Heyuen—ti)) nın zaman-ı hükümetinde Roma imparatoru (En-tun)un Çin'e bahren sefere irsal eylediğini tarih zikr ediyor. Ezmine-i kadimenin en kutlu iki hükümeti arasında cereyan eden bu münasebetin ne kadar müddet devam etmiş olduğu hakkında sahihen birşey söylenemez. Fakat (han) sülalesinin bütün eyyam-ı hükümetinde üçüncü asır miladının ibtidalarına kadar münasebat-i mezkurenin devam etmiş olması muhtemeldir. Çin taraflarına icra olunan esfari bahriye Mısır limanlarından ve Basra Körfezinden hareket edip Hind denizini geçerek (Kanton)a ve Çin'in diğer Cenubi limanlarına varıyor idi. (Han) sülalesinden sonra dahi Romalılarla olan malumat-ı ticariyenin devam ettiği zan olunuyor. Bu zamanda Romalılar cenub Çin'de kain ve makarrı hükümeti (kiyangğ—tangğ) şehrinde bulunan (o) hükümeti ile muamelat-ı ticariyede bulunuyor idi.

gelen birçok ²¹Arab vesaire sefaininin merkezi ictimai idi. ²²Sefain-i mezkure (Siraf)dan yelken açup ²³(Maskat)a ve Maskattan ((Kalikuta)) ve (Koşin) ²⁴olması muhtemel olan (Kankam), buradan (Kala) ²⁵veya (Kalabar) bir ay zarfında vasıl olur ²⁶idi. (Kala) denilen mahalle (Malabar) Biruni ²⁷yakınında bir ada idi. Buradan (Badonye)ya ²⁸altı günde varılıp sonra (senef)e ²⁹(Sindurfun)a uğranılarak (Kanton) iskele ³⁰sine muvasalat olunur idi. ³¹Ta'dad olunan liman isimlerinden ekserisi ³²elyevm mechuldur. Fakad 833 senesinde imparator ³³(Siyuend) tarafından irsal olunan resmi ³⁴bir heyet sefaretin tarik namesi ber vechi ati ³⁵nakl olunur ki, bu nev seyhatlerin o zamana kadar ³⁶sehuletle icra olunduğunu göstermektedir: ³⁷833 senesi on ikinci ayının²⁹³⁸1.günü beş kaplan ırmağı (fucau ³⁹fu—keyun)kurbunda bulunan (min) ırmağı ⁴⁰)mansıbından bad-ban guşay-ı azimet olunmuş, on ⁴¹altı gün deniz üzerinde gidilmiş, 16ncı günü ⁴²(Çan—Çing) a muvasalat olunmuş. Bu memleket ⁴³Kanton'un cenubu garbında ve tahminen 2,000 li ⁴⁴(takriben 200 Fersah) ba'dında bulunmaktadır. ⁴⁵(Kuşen Şin) cedidden ibaret olması lazım **19**¹ gelen bu ülkeye (tang)lar zamanında (çang—Pu) ²tesmiye olunur idi ve (Çan—Çing) ³hükümdarının makarrı idi. Burası daha ⁴sonraları (Sunğ) sülalesi zamanında ve dokuz ⁵uncu asır hicri ibtidalarına doğru (anam) ⁶Kraliyetinden zabt ve buraya ilave olunan memalike ⁷dahi ismi ta'mim edilmiştir. Şimal ve Şarkı ⁸bahrı muhiti kebir ile mahdud olup garben kiyou—çe ⁹(Çunğ—King)e ve cenuben dahi (Çen—la= ¹⁰Kamboc)a müntehi idi. Büyük bir (Jung)³⁰¹¹((fu—Kiyen))dan (Çan—çing) e ¹²kadar olan mesefeyi on günde kat' idebilir. ¹³843 senesi birinci ayının 11inci ¹⁴güne yelken açılmış, 25 gün seyhat ¹⁵idilmiş; ikinci ayın 6ncı günü (kua-¹⁶da=cava)ye ve (Sülümali= Surabaya)ya ¹⁷varılmış; altıncı ayın 16ncı günü yelken ¹⁸açılarak on bir gün seyhaten sonra ayın¹⁹27inci günü (Kin—kiyanğ= Sumatre ²⁰atasında baka boğazı)e muvasalat olunmuştur. ²¹Yedinci ayın birinci günü yelken açılarak 7 ²²gün seyhat idilmiş ve sekizinci günü (Manlaka ²³=Malaka veyahud Şebe Cezire üzerinde başka ²⁴bir mahalle)ye varılmıştır. Sekizinci ayın 8inci ²⁵günü yelken açılarak on gün seyhat idilmiş, ²⁶ayın on sekizinci günü (Sumantala= ²⁷Sumatra) ya

²⁹ Çinliler zamanı altmışar senelik devirlere taksim itmişlerdir. Bu altmış seneden her birinin birer namı vardır. Seneler şemsi olup birinci, ikinci üçüncü ilhden başka bir surette tesmiye olunmayan on iki aydan ibarettir. Aylar otuz ve yirmi dokuzar günlüktür. Sene-i şemsiyeden kalan noksanı on dokuz senelik bir müddette yedi defa birer ay ilavesiyle ikmal iderler. 1901 sene-i miladiyesi Çinlilerin devri hesaplarına göre 77inci devrin 62inci senesidir. Birinci devrin birinci senesi miladın 2697 sene-i mukaddemine çıkar.

³⁰ Jung: Hindu Çin taraflarında isti'mal olunan bir nev'i yelken sefineleridir.

muvasalat olunmuştur. Onuncu ayın ³⁰onuncu günü yelken açılmış, yirmi altı gün ³¹seyehatten sonra on birinci ayın altıncı günü ³²sey-lan(Seylan)a vasıl olunmuştur. ³³Buranın limanı (Piluli)dir. Ayın onuncu ³⁴günü yelken açılarak dokuz gün seyehatten ³⁵sonra ayın on sekizinci günü (kuli— ³⁶Kalikuna)ya³¹ varılmıştır. Ayın yirmi ikisinde ³⁷buradan yelken açılarak otuz beş günü ³⁸seyahatten sonra on ikinci ayın yirmi ³⁹altıncı günü Hürmüz'e vasıl olunmuştur. Bu seyahat ⁴⁰bir sene on beş günde ikmal edilmiştir. ⁴¹((835 senesi ikinci ayının 18inci ⁴²günü avdet olunarak altıncı ayın onuncu ⁴³günü dört ay sekiz gün imtidad iden seyehatten ⁴⁴sonra (lin—şan=lukut) adası ⁴⁵pişegahına muvasalat olunmuştur.)) ⁴⁶Bu mürürların icrasında der-kar olan ⁴⁷suhuletten naşi (Çin—la) yani Kamboc ⁴⁸hükümetinden ta Fars ve Arabistan cihetlerine ⁴⁹kadar olan memalik ile Çin hükümeti arasında ⁵⁰münasebat-ı ticariye Kermei' tam almaktan geri ⁵¹kalmadı. (Kuvanğ—Tunğ) yani Kanton vilayeti ⁵²vakayinamelerinde diniliyorki: ((Tanğ sülalesinin ²⁰ibtida-i hükümetinde Enam, Kamboç ve Medine-i Münevvere ²ve iktar saireden birçok adamlar (Kanton=³Kuvanğ ceu) şehrine geldiler. Bunlar Semaye(yani ⁴Cenab-ı Hakka) ibadet edip mabedlerinde ne heykel, ⁵ne büt ve ne resim var idi. Medine Hükümeti Hind ⁶(Tiyen—çu—fue)hükümetine karibdir. Fu (Buda) ⁷mezhebine tamamen mugayir olan bu adamların mezhebi ⁸işte bu hükümete zuhur etmiştir. Domuz eti ⁹yimezler, şarab içmezler ve ehli kitap tarafından ¹⁰zebh olunmayan bütün hayvan etlerine ğayrı tahir ¹¹nazarıyla bakarlar. Bunlara elyevm (huvey—huvey) ¹²tesmiye olunuyor. Tanğ sülalesinin mubade'i hükü- ¹³metinde tesis olunmuş bir camileri vardır. ¹⁴Mabedin yanı başında (Kuvanğ—ta=Gayrımızın kala) ¹⁵dinilen bir kala olup irtifa' 160 kadem ve müdevverdir. ¹⁶Bu adamlar hergün camiye gidüp ibadet ¹⁷idiyorlar idi Kantun'da birleşmek üzere ¹⁸imparatordan müsaade-i istihsal idüp ¹⁹bizimkilere mugayir bir usul-u mimari de mükellef ²⁰binalar inşa ittiler. Bunlar çok zengin idiler ²¹ve aralarında intihap olunan bir reise itaat ²²ediyorlar idi. Bunlar o kadar çok ve servetleri ²³sayesinde o kadar sahip nüfus idilerki ²⁴tarifi muhaldir. ²⁵Bazı Çin muharrirleri İslamların kıta-i ²⁶mezkureye duhuluni (Sui) sülalesi zamanına ²⁷yani miladin 586 ıncı senesine çıkarıyorlar. ²⁸Halbuki bu fikir tamamen mecruhtur; Zira hazret ²⁹risaletpenah efendimizin dünyayı teşrifleri miladin ³⁰569uncu senesi 12 nisanına tesadüf ider. 586 ³¹senesi henüz sene-i alileri on sekizde bulunuyor ³²idi. Zat-ı peya mirilerine kırk yaşında risalet ³³geldi. (610) hicret-i nebeviye 622 senesi

³¹ Kalikuna: Hindistan şibe ceziyesinin garb sahilinde bir beldededir.

³⁴temmuzunun 22sinde vuku buldu. Tarih-i ³⁵İslam bu zamandan bede' ider. Tanğ sülalesinden ³⁶ilk imparatorun makam-ı hükümete kuudu 610 ³⁷senesinde vuku bulmuştur. Çine İslamiyet'in duhuli ³⁸bu tarihte vuku bulmuş olması nefsu'l emre daha ³⁹muvafıktır. ⁴⁰İslamiyetin hangi zat vasıtasıyla neşr ⁴¹olunduğu meselesine gelince, burası henüz fasıl ⁴²olunamamıştır. Daha garibi şurası ki ahali-i ⁴³İslamiye, asılları hakkında bir şey bilmedikleri gibi ⁴⁴bu babdaki zan ve tahminleri ile mevcut olan ⁴⁵asar ve mahkukatmukayese olunur ise hakikate ⁴⁶asla tekarüb itmediklerine hükm olunur, asar-ı ⁴⁷mezkureden bazılarını buraya derc idiyoruz: ⁴⁸[Kanton'da kain (Huvey—şin—ze) ⁴⁹camii-şerifenin tamirine dair bir kitabenin ⁵⁰sureti] ⁵¹((Beyaz bulutlarla mestur olan cebelin ⁵²eteğinde tevatüren sabit olduğuna göre (Li-tanğ) ⁵³sülalesi devrinde garbten gelen bir zat tarafından ⁵⁴bina edilmiş gayet yüksek bir kale vardır. **21**¹Cenab-ı Hakkın nebiyyi zi-şanı olan Hazreti Muhammed ²Aleyhiselam ki—Ashab-ı Kiramı Hacer-i Mukaddese ³teveccühle Cenab-ı Hakka ibadet iderler—Ashabından ⁴(Sa—Ka—Ya)yı neşr-i din-i mübin için ⁵Çin'e i'zam buyurdu. ⁶Bu zamandan beri tahminen 800 sene geçmiştir. ⁷Sahabe-i müşarül-ileyhe bahren bizim memleketimize gelmek ⁸içün bir seneden ziyade zaman sarf etmiştir. ⁹Kanton'a çıktı. Çin'i dolaştı ve Kanton da ¹⁰neşr-i dine bede' eyledi. (Oanti)nin eyyam-ı ¹¹hükümetinin (Çe—çen)senesi onuncu ayının ¹²sekizinci günü (752 h) ¹³Cami-i Şerif-i Mezkure aid diğer bir ¹⁴kitabede fıkra-i atiyeye zikr olunmuştur: ¹⁵((Cami-i Şerifin kale (yani minare)sı ¹⁶(Tay—Song) eyyam-ı hükümetinin (Çen—kuan) ¹⁷senesi inşa edilmiştir. (Kanğ-hi)nin ¹⁸otuz yedinci senesi (1111) [(1166) ¹⁹senesi Kanton'da vefat etmiş olan Hacı ²⁰Muhammed namında ki zatın kitabesinin mezarıdır]: ²¹((Burada medfun olan zatın ismi Muhammed ²²Hacı bin Muhammed Hacıdır Ru—mu devleti ²³(Devlet-i Osmaniye) eşrafından olup (Tay—sunğ) ²⁴hükümetinin üçüncü (Çan—Kuan) senesinde ²⁵(9 hicret) vefat itmiş olan reisimiz (Saybu ²⁶ve Akasayı) ziyaret etmek üzere Kantona ²⁷gelmiştir. Reis-i müşarül-ileyh ise (Nay Hunk) eyyam-ı²⁸hükümetinin üçüncü (Çan—Kuan) senesi ²⁹burada vefat etmiştir.)) ³⁰İmparator (Bay—Sunğ) zaman-ı hükümetinde ³¹Kanton şehrinde şehit edilen kırk Müslüman ³²hakkında ki kitabe fıkra-i atiyeyi havidir: ³³((Hükema-yı İslamiyeden kırk zat-ı hazreti ³⁴Muhammed sallalhualeyhi ve sellemine emri celilelerine ³⁵ittibaen Çine Kur'an-ı azimü'ş şanı isal ve din-i ³⁶mübini neşr etmek üzere Ashab-ı Kiramdan ³⁷(Vanğ—Ka—Ze) refakatinde Medine-i Münevvere'den hareket ³⁸ittiler. Hükema-yı mezkure (Tay—Song) ³⁹hükümetinin (Çan—Kuan) senelerinde Çin'e

⁴⁰muvasalat eylediler. Esnay-ı ibadette bazı eşhas ⁴¹rezile tarafından şehit edilmişlerdir. (Kiya—Hung) ⁴²eyyam-ı hükümetinin yedinci senesi dördüncü ayı ⁴³(1216))) ⁴⁴Hakim-i Kadim Sareti veya Sarta'nın kabrinin ⁴⁵tamirini muhtar bir kitabeden ihraç olunan: ⁴⁶((Hazreti Risaletpenah Efendimizin daileri ⁴⁷olan hakim-i kadim (oantı) eyyam-ı hükümetinin ⁴⁸altıncı senesi (587 m) Çin'e gelmekle büyük ⁴⁹bir cesaret ibraz eyledi: Hazreti Fahri kainat ⁵⁰efendimizin dünyayı teşriflerinin ilk senesinde ⁵¹idi ki ilm ve fazlıyla pek ziyade şehri teşar bir ⁵²zat-ı memalik-i garbiyeden bir mahalde Cenab-ı Hakkın ⁵³en sevgili kulunun tevellüd eylemiş olduğunu imparatora ⁵⁴ilam etti. **22**¹İmparator bu işin hakikatini anlamak ²üzere derhal bir sefir-i azam itti. ³Biraz sonra Hazreti Muhammed sallallahu aleyhi ve selem ⁴Çin imparatoruna hediye götürmek üzere ashab-ı ⁵kiramdan dört zatı i'zam buyurdu. Kanton' ⁶da ki cami-i şerifi bina edenler bu zatlardır. ⁷Bazıları iddia ediyorlar ki hakim-i kadim Tanğlar ⁸zamanında ticaret maksadıyla Kanton'a geldi. ⁹Bu ifade kezb-i sarihdır. Müşarül-ileyhin (Sui) ¹⁰sülalesi zamanında Kanton'a gelmiş olduğu ¹¹muhakkaktır. Hazreti risaletpenah efendimizin dört ¹²nefer mebusları bilahare memleketlerine avdet ¹³etmişlerdir. Bu hadiseden yirmi şu kadar sene sonra ¹⁴imparator ((Yanğ—ti))coğrafya haritası götür ¹⁵mek üzere memalik-i garbiyeye diğer bir heyet-i sefaret ¹⁶i'zam eyledi. Hazreti Peygamber o zaman Hakim-i ¹⁷Kadimin ((Tunğ—Tu)) memleketine gidüp din-i Muhammediyi ¹⁸neşr eylemesini emr buyurdu. Hakim-i kadim hazreti ¹⁹fahri kainatın emr-i şeriflerine ittiba' itti. ²⁰ve ikmal ve vazife eylediği vakti mefahir-i mevcudat ²¹Efendimizin alemi ahreti teşrif buyurduklarını haber ²²almakla o derece müstagrak hüzn ve keder oldu ki ²³şu anda bulunmakta olduğunu (pan—yu ²⁴hiyen= Kanton) şehrinde vefat eyledi. ²⁵Hakim-i kadim Çin de bir müddet bir hayat olmuştur. ²⁶Merkadı (nay—Song) eyyam-ı hükümetinin ²⁷üçüncü ((Çen—Kuaz)) senesinde (9 Hicret) ²⁸inşa edilmiştir. Kiya—Hung devrinin yirmi ²⁹sene ikinci ayı. (1230) ³⁰Hakim-i Kadimin merkadinin tamirine dair ³¹bir kitabeden mahrec: ³²(Hazreti Seyyidül Mürselinin valide-i mükerrerleri ³³taallukatından bulunan hakim-i kadim imparator o anıtı ³⁴hükümetinin altıncı (Kay-huang) senesinde ³⁵(587) şeriatı mutahhara-i ahkamını Çinde neşr ³⁶eyledi. Sahabe-i müşarül-ileyh bu şehirde vefat etmiş ³⁷ve bu mahalle defn edilmiştir.) (tav-- Kuanğ) ³⁸devrinin yirmi sekizinci senesi ikinci ³⁹ayı (1243) ⁴⁰[Hakim-i Kadimin dahilinde medfun olduğu ⁴¹türbenin divarında mahkuk olan bir kitabeden ⁴²istihrac olunmuştur:] ⁴³((Bu zat-ı Ali Kadirin nam-ı mufahharet esamileri ⁴⁴sahabi olup ((Sarti)) namıyla dahi

şehr-i teşardır. ⁴⁵Hazreti Muhammed Sallallahu aleyhi ve sellem in dayılarıdır. ⁴⁶((Kihuanğ)) devrinin altıncı senesi ⁴⁷Çin’de bazı alaimi semaviyye nümayan oldu ve hükümetin ⁴⁸müneccimi bu halin garbde büyük bir zatın tevellüdüne ⁴⁹işaret olduğunu bildirdi. Fil vakı biraz ⁵⁰zaman sonra sürur-u kainatın Mekke-i Mükerrreme de alem-i ⁵¹dünyayı teşrif buyurdıkları ve kendilerine bir ⁵²kitab-ı celil nazil olup bunda vahdaniyet-i ⁵³ilahiyyeyi kendi ümmetine talim ve şeriat-ı muttahara ⁵⁴ahkâmının neşr ve tamimi emr buyurulduğu **23**¹duyuldu. O zaman imparator, Cenab-ı Peygamber ²zişana arz-ı hediye etmek ve zat-ı risaletpenahileri ³ile akd-ı münasebet eylemek üzere garbe bir büyük ⁴memur gönderdi. Arabistan da yazılan seyr-i ⁵nebevilerde hicretin altıncı senesi Çin impara ⁶torunun hazreti fahri kainata bir heyet-i sefaret ⁷irsal eylediği ve seyyidü’l mürselin tarafından dahi ⁸(Sarti) ve (Kanğu) namlarında iki zatın ⁹Çine i’zam kılındığı mesturdur. Bu zatlar ¹⁰Çin makarrı hükümetine vusul buldukları gibi ¹¹imparator kendilerini sureti hususiyede kabul ¹²itti ve mezheb-i Muhammedi hakkında uzun ¹³uzadıya isticvab eyledi. Bunun üzerine ¹⁴imparator der-akab ve kemal-i memnuniyetle şeriat-ı ¹⁵muttahara ahmediyenin (Tunğ—tu) dahilinde¹⁶neşr olunmasını (sarti)den rica eyledi. Ba’de ¹⁷Sarti (Pan—çeu) yani Kanton şehrindeki ¹⁸cami-i şerifi bina idup orada bir müddet ikamet ¹⁹eyledi. Müşarüleyh memleketine Çin avdetinde Hazreti ²⁰Seyyidü’l Kevneynin Alem-i ahreti teşrif buyurmuş ²¹olduğunu öğrendi. (Sarti) bundan tevellüd iden ²²yeis ve kederi tahfif eyledikten sonra hazreti ²³Peygamberin kendisine bir vasiyeti olup olmadığı ²⁴muhibbanından sual eyledi. Kur’an-ı azimü’ş-şanın ²⁵Cuma günleri okunmak üzere (Tunğ—tu) ²⁶memleketine götürülmesini Hazreti Risaletpenah Efendimizin ²⁷vasiyet eylemiş bulduklarını bütün dostları kendi ²⁸sine söylediler. O emri mukaddese-i Peygamberiye ²⁹imtisalen (Sarti) otuz cüzden ibaret olan ³⁰Kur’an-ı Kerimi Çin’e götürüp ahaliye tevzi ³¹eyledi. Bade bir müddet daha cami-i şerifde ber ³²hayat olduktan sonra Kantonda vefat ³³itti. Bu merkad anın için bina olunmuştur.) ³⁴Bu kitabenin tarihi yoktur; Fakad (1246) ³⁵senesinde hak idildiği maznundur. ³⁶[(si) namında Müslim bir mandarin tarafından ³⁷1866 veya 1867 sene-i miladilerinden birinde ³⁸(Pekin) şehrinde neşr olunan bir beyannamenin ³⁹muallim (Vasiliyef)in Çin’de İslamiyet’in terakkisi ⁴⁰namıyla yazdığı bir eserde görülen suret-i mütercime ⁴¹sinden istihrac olunan malumattır]: ⁴²Hicreti nebeviyeden (10) sene sonra impara ⁴³tor (bay—tunğ) devrinin altıncı (çen- ⁴⁴çuen) senesinde Hazreti risaletpenah efendimiz ⁴⁵henüz Arabistan da hal-i hayatta iken dayıları ⁴⁶(U Vang—

Ku—Çe= Ebu Hamza) namında ki zat ⁴⁷furkan-ı celile müstashaben ve üç bin kişi ⁴⁸maiyetlerinde olduğu halde Çin hükümeti vastiyyesine ⁴⁹dahil oldular. ⁵⁰((İmparator bu zat-ı şerifin terbiyeli ⁵¹ve malumatlı ilm-i hikmete vakıf olduğunu görerek ⁵²makarrı idare yani (Çan—niğan)valisine bir ⁵³camii-i şerif binasını emr itti ve Ebu Hamza'ya ⁵⁴(Çan—niğan=de kalması için musırrane rica **24**¹eyledi. (U Vanğ—Ku--çe) imparatorun ²teklifatını kabul eyleyup makarrı idarede kaldı. ³Bu yeni gelen adamlar günde beş defa ibadet ⁴(li--pay) itmek üzere bu camii-i şerifte ictima' ⁵ve garbe teveccüh iderek Cenab-ı Halik-i hakikiye ⁶secde idiyorlar idi. Bu camii'le bade (li- ⁷pay—ze) yani (pay)icra idilen mabed tesmiye ⁸olunuyor idi. Daha sonraları bu müminlerin ⁹miktarı çoğaldı ve imparator (tay--su) ¹⁰biri (nankin) diğeri (Kanton)da iki camii-i ¹¹şerif bina ittirdi ve Müslümanların bu iki şehirde ¹²ikametlerine ruhsat verdi.)) ¹³Kunğ—Tunğ (Kanton)vilayet-i vekayiname ¹⁴lerinden istihrac olunmuştur.] : ¹⁵(Huvey—şin—ze) yani yadigar-ı mukaddes ¹⁶camii-i kuanğ—çeu—fu(Kanton)şehrinin ¹⁷dahilinde kaindir. (Tanğ) sülalesi (629-907) ¹⁸devrinde ecnebiler tarafından bina edilmiştir. Kale- ¹⁹sinin yani minaresinin reisine devrani bir merdiven ²⁰ile çıkılır. Bu minare 160 kademe irtifa'ndadır. ²¹(Manğ) sülalesi (1368-1505) zamanında ²²Abdah namında bir ecnebi zabıt on yedi aile ²³ile bu caminin mülhakatında yaşıyorlar idi. ²⁴Minarenin re'sinde altundan mamul bir horoz ²⁵bulunup rüzgar ile döner idi. Senenin ²⁶beşinci altıncı aylarında bu ecnebilere bir cemaat ²⁷minareye çıkup yüksek sesle müsaid hava ²⁸olmasını dua iderler idi. 790 senesinde bir ²⁹tayfun fırtınası bu horozu devirdi. Par ³⁰çaları hazine kasasına vaz olundu. Altun ³¹horoz yerine sonradan konulan bakır bir ³²horoz dahi yine bir tayfun fırtınası esnasında ³³düşmüştür. Ol vakt yerine bir su kabağı vaz'ı ³⁴vaz'ı olundu ki (1002) el an mevcuddur. ³⁵(1801) fıkra-ı atıye (Han—Şi Tuan) tarafından ³⁶mezahib-i kadime kuyudatından istihrac olunmuştur: ³⁷Sui sülalesinin (581-600 m) ((key ³⁸Huvang)) senelerinde hükümet-i islamiye erkanından³⁹sahab, sahati, kuan—su—ku namında ki zatlar ⁴⁰Çinde mezheblerini neşr itmeye başladılar. İşte ⁴¹((Manğ)) sülalesinin ibtidayı hükümetinde (770) ⁴²islam takviminin İstimali bundan dolayıdır. ⁴³İmparator (Kan—hi)nin ikinci ⁴⁴senesinde (Huvey--huvey) lerin münşai ⁴⁵unvanıyla neşr olunan bir fıkranın suret-i müter ⁴⁶cimesidir: ⁴⁷((Tanğ sülalesinden imparator (tay— ⁴⁸Tanğ= Tancu) eyyamı hükümetinin ((Çen—kuan) ⁴⁹(7 h) senesi üçüncü ayının on sekizinde⁵⁰müneccimlerden vaka olan suale şu cevabı almıştır: ⁵¹(Kansu) vilayetinde bulunan(Kiya-yu) geçidinin

⁵²garbında kain memalikin (huvey huvey)lerinden biri ⁵³oraya geleceğini ve bundan başka bu adam (niyen—fan) ⁵⁴yani Arabistan ahalisinden olup bunların **25**¹padişahı zengin, kuvvetli sahib-i deha ve fazilet ²olduğunu ve miktar-ı külli muharebelerin gitmesini emr eylediğini ³ilaveten beyan eyledi. Bu hükümet her türlü madenlere ⁴maliktir ve ahalsinin etvar ve ahlakı müstahsendir. ⁵Onların hükümdarı gayet ali bir zat olup ⁶dünyayı teşriflerinde harikulade bazı vakayı ⁷cereyan itmiştir. Şöyle ki güneş beş renge girdi. ⁸Geceleyn beş defa sabah oldu. Ruyi ⁹semadaki mavi bulutlardan bir kitab-ı celil ¹⁰nazil oldu. Binaen-aleyh hükümetin menafi’i nokta-i ¹¹nazarından hazret-i risaletpenah (Sallalahualeyhi vesellem) ¹²ile münasebat –ı hasene tesisine kıyam itmek ehemdür. ¹³dedi. İmparator bu öğrendiği muvada üzerine ¹⁴uzun uzadıya sarfı fikr ittikten sonra ¹⁵taraf-ı Risaletpenahı (sallalahualeyhi vesellem)e hedaya-yı ¹⁶münasebe ve bir name ile beraber (Şu—Menğ—Tanğ) ¹⁷isminde bir sefir göndermeye karar verdi. Efdal-i ¹⁸mevcudat efendimiz hazretleri dahi ¹⁹taraf-ı risaletpenahilerinden, gayet fatin ve alim²⁰ olan ki –şiey, ue—si, korsan ²¹namlarında olan üç sahabe-i kiram i’zam ²²buyurdular. Bunlardan ikisi esna-ı rahda ²³irtihal-i dar-ı naim eyledi. (Korsan) Çine ²⁴vasl oldu ve imparator, kendisi ve maiyeti ²⁵efradı için mükellef bir daire ihzar ²⁶ittirdi. (Korsan)ın vürudundan birkaç ²⁷gün sonra imparator anı görmeye gitti. ²⁸ve kendi münecciminin şekil ve kıyafetini tarif ettiği ²⁹(forsan)a benzediğini fark itti. (Korsan) ³⁰dahi derhal imparatoru tanıyarak ihtiramat-ı ³¹lazımede bulundu ve anı hitaben: ((Hakkımda ³²vaka bulan hürmet ve riayetden dolayı memnun ³³ve müteşekkirim. İnsanlar ve eşyayı alem hakkında olan malu ³⁴mat-ı ve vasian derhal bana sizi tanıttırdı.)) didi. ³⁵İmparator bu cevaptan nihayet derecede mütehayyir ³⁶oldu ve ertesi günü kendisini dairesine celp ³⁷itdirerek memleketi üzerine uzun uzadıya ³⁸isticvab eyledi. Korsan didi ki: ((Benim ³⁹memleketim büyük bir ülkedir. Ahalsi iyi ⁴⁰ve adil kimselerdir. Semadan nazil olmuş ⁴¹ve Kur’an-ı Kerim tesmiye olunan bir kitab-ı ⁴²mukaddesimiz vardır. İnsanların tarik-i müstakim ⁴³ve saadete ne vecihle kendilerini sevk ide- ⁴⁴bileceklerini bildirdi. Bu kitab-ı celil dünya da ⁴⁵mevcud olan kütüb-i sairenin kafesinin ⁴⁶fevkindedir.)) Bu ve buna memail cevaplarından imparator ⁴⁷gayet mutmain oldu. (Kusen) birkaç ay ⁴⁸Çinde ikamet ittikten sonra avdet itmek ⁴⁹istedikte imparator kendi askerinden üç ⁵⁰büyük neferini muhafız sıfatıyla maiyetine verdi. ⁵¹Bunlar Arabistan da tevadün ittiler ve hazret-i ⁵²Peygamber (sallalahualeyhi vesellem) efendimiz hazretleri ⁵³dahi bunların yerine dayıları (ovangğ—ğassa ⁵⁴=Ebu

Hamza) ma'iyet üç bin asakir **26**¹İslamı Çin'e sevk buyurdular. Ebu Hamza Kur'an-ı ²Azımüşşamı dahi memleketi mezkureye götürmeye ³memur buyurulmuş idi. İmparator (Ta—⁴sung = Tagu) sefir müşarün-ileyhin adab-ı muaşarata ⁵olan vukuf-u külliyesine, zekasına ve ilm ve irfanına ⁶hayran olduğundan maiyetinde bulunan İslamlar ⁷için bir cami-i şerif bina edilmesi hakkında ⁸hükümet valisine emr verdi. (Uvang-ga-sa) ¹⁰İmparatorun teklifatını kabul ve maiyetinde bulunan ¹¹efrad ile (Çan-nigan) da ihtiyar ¹²ikamet eyledi. Yeni gelenlerin garbe müteveccih olarak ¹³günde beş defa cami-i şerifede ibadet ¹⁴eylediklerine ahali dikkat iderek cami (li—¹⁵pay—ze) tesmiye ittiler. Daha sonraları ¹⁶İslamlar teksir eylediğinden İmparator (Nankin) ¹⁷ve (Kanton) şehirlerinde ikamet ve bu şehirlerden ¹⁸her birinde birer cami-i şerifinşa etmek üzere ¹⁹müsaade ita eyledi. İşte din-i mübin ²⁰İslam, hitta-i Çin'de bu vecihle neşr-i envar-ı hakikat ²¹itmeye başlamışlardır. ²²Çin kıtasına İslamiyet'in duhulu hakkında ²³daha birçok kuyudat suretleri irae olunmak ²⁴kabl ise de bunlarda olanı zikr olunanların ²⁵aynı gibidir. Yani din-i mübin-i İslam'ın ilk ²⁶zaman-ı duhulünü vuzuhla meydana çıkaramıyorlar. ²⁷Hattı Çinliler bile şeriat-ı mutahhara ahkâmında²⁸ne zamandan beri memleketlerinde intişara başladığından ²⁹bi haberdirlir.

³⁰Mamafih mevcut olan kuyudattan din-i ³¹mübin-i Ahmediye'nin (Tang) sülalesi zamanında ve hicretin ³²dört sene mukaddiminden üç sene muahharına kadar ³³bir zamanda Çin'de neşr-i envar ittiğine hüküm ³⁴olunabilir. ³⁵Şimdi Hazreti Risalet Efendimizin Cenab-ı ³⁶aliyelerinden Çin'e izam ve irade neşr-i envar ³⁷hakikat itmeye memur buyurulan zatın ³⁸kim olduğuna nakl-ı kelam edelim: Yukarıda ³⁹görüldüğü vecihle bazıları bu zatı Uvang—ka—sa veyahud ⁴¹Uvang—ka—ze namında Hazreti Fahri Kainat⁴²Efendimizin biri dayıları olmak üzere rivayet ⁴³etmişler, diğerleri Sah-ha-pa yahud Sah—⁴⁴ha—pe tesmiye eylemişler ve birkaçı da Sareti veya Sarte ⁴⁵namını vermişler ve cümleside bu zatın hal-i Cenab-ı ⁴⁶Risaletpenahı olduğunda müttetik bulunmuşlardır. ⁴⁷Çin ulemay-ı İslamiyesi, neşr-i envar-ı Muhammedi ⁴⁸olmak üzere Çin kıtasına ilk ayak basan ⁴⁹zatın ashab-ı kiram (radiyallahu anhüma ecmain) dan ⁵⁰hal-i nebeviye (Vehb İbn Ebu Kebşe) [1] hazretleri **27**¹olduğunu beyan ederler. Doğrusu da bu olmak ²lazım gelir. Şehul Kastalani bu zattan bahs ³idiyor. Avrupa hükemasından bazıları valide-i ⁴hazreti seyyidü'l-kevneyn, hazreti Amine'nin ⁵erkek karındaşları olduğunu za'mında bulunmuşlar ⁶ise de bu kazaya sarf-ı hatadır. Şeyh

Kastalani ⁷ merhumdan ma'da, Ebu'l Fida Tarihi Umumiyesinin ⁸ ((Hazreti Rasullullahın akraba ve ta'allukat-ı alileri)) ⁹ namıyla mu'anven olan fasıl mahsusunda Hazreti ¹⁰ Muhammed Sallallahualeyhivesellem efendimizin valide-i mükerrereleri bir ¹¹ gün biraderlerinin ziyaretine gider iken Mekke-i ¹² Mükerre ile Medine-i Münevvere arasında Ebva ¹³ namındaki mahalde irtihal-ı dar-ı beka eylediklerini hikaye ¹⁴ idiyorsada isimlerini beyan itmemiştir. ¹⁵ Bilade derc ve beyan olunan Kuyudat'ı Tarihiye ¹⁶ suretlerinde görüleceği vecihle bir madde hakkında ¹⁷ imlay-ı sahayif eyleyen Çin isimlerinden ekseriyesi ¹⁸ Kanton da defin hak güfran olan ve envar-ı ¹⁹ şariat-ı mutahhareyi kendilerine ulaştıran Sahabe-i ²⁰ Kiramı Va-ka-sa veya Ovang-ka-ze ³² tesmiye ²¹ idüp evveline Saad ve bazı göre Ebu veya Ebi ²² kelimelerinden birini getirerek (va-ka-ze) suretinde ²³ yazarlar. Suret-i müstahrasesini dermiyan ²⁴ eylediğimiz kitabede bu isim Arap hurufatıyla ²⁵ yazılarak Saad Ebu Vakkas okunuyor. Halbu ki ²⁶ Tarih-i İslamda Aşere-i Mübeşşere (Rızvanullahi Teala ²⁷ Aleyhim Ecmain)den Saad İbn Ebi Vakkas Hazretleri ²⁸ var ise de kendileri Hıttı-i Çini asla teşrif ²⁹ itmedikleri gibi Hazreti Ömer ül-Faruk Raziallahu anha ³⁰ canibinden Fars'ta bulunan asakir-i İslamiye ³¹ üzerine kaid-i tayin buyurularak Hicret-i Nebeviyenin ³² on beşinci senesi Kadisiye muharebesini kaza ³³ ndıktan sonra Dicle Nehrini bilmerur payitaht-ı ³⁴ İran'ı zabt ve 55 senesi irtihal Dar-ı cenan ³⁵ eyleyerek Medine-i Münevvere'de medfun bulunmuşlardır. ³⁶ İmdi Kanton'da medfun olan zatın ³⁷ Saad İbn Ebi Vakkas(Raziallahu anh) olması ³⁸ mümkün değildir. Binaen aleyh Çin müellifleri bu kaziyede ³⁹ duçar hıttı olmuşlardır. Bu halde mahalli mezkurda ⁴⁰ medfun olan Sahabe-i Kiramın Çin müslüma ⁴¹ nlarının i'tikad ittikleri vech ile Hazreti ⁴² Rasullallah Sallallahu Alleyhi vesellem Efendimizin ⁴³ hal-i mübarekleri Vehb İbn Ebu Kebşe olduğunu **28**¹ kabul itmek ve tarih-i İslam'da da davet senesi tesmiye ² olunan yedinci sene-i hicriyede Cenab-ı Seyyidül Kev³neyn'den Çin İmparatoruna hediye götürmek ⁴ ve zuhuru İslamı bildirmek üzere Çine gelmiş ⁵ olduğunu tasdik itmek lazımdır. Çin vakayına ⁶ meleri, İslamlar tarafından gönderilen ilk sefirin ⁷ hicretin kırkinci senesi Çine vasıl olduğunu ⁸ beyan ittiklerinden bu sefirin daha evvel Çine gelmiş ⁹ ve Risaletpenah efendimiz tarafından memleket-i mezkureye ¹⁰ sefir gönderilmiş olmasını beyan edişimiz belki ¹¹ duçar itiraz olacaktır. Bu babda

³² Ovang-ka-ze: Çin muharirlerinden ekserisi bu zatı Çince (Ovang-Kasa) tesmiye iderler. Bu keyfiyet aynı harfin başta bulunduğu halde (Ovang) veya (O) veya (Ovah) okunmasından neşet itmiş bir hatadır. Saad veya doğrusunu Seyyid kelimesinin dahi sart, sarti veya sarta yapılması yine bu sebepten dolaydır.

itiraz¹² idenlerin hakkı vardır. Fakat şurasını feramuş¹³ itmemelidir ki hicretin yedinci senesi³³ Arabistan¹⁴ kıtası henüz Devlet-i Sasaniye tabi'yetinde bulunuyor¹⁵ idi. İşte bundan dolayı Çin vakayinameleri¹⁶ bu sefaretten bahs itmemiştir. Üçüncü asır hicride¹⁷ Çine gelmiş olan iki Arap seyyahın kaleme aldıkları¹⁸ menakıb-ı seyyahatte mevzu bahis olan taife-i¹⁹ karıştan Ebu Vehb nam zat dahi bir memuriyet-i²⁰ siyasiye ile oraya gitmemiş idi. Mamafih bu zat²¹ imparatorun sarayına kabul idilup müşarü'l ileyhle²² mülakat itmiştir. Hülasa-i Kelam Çin ulema-i²³ islamiyesinin fikirleri vech ile Vehb İbn Ebu Kebşe²⁴ Raziallahu Anha hicretin yedinci veya sekizinci senesi bahren²⁵ Çine gelerek (Kanton) iskelesine çıkmış ve oradan²⁶ makarrı hükümet olan (se-niğam-fu) ye azimet²⁷ itmiş ve asrında en ziyade cüd ve sağa İle meşhur²⁸ ve en ziyade sahib-i ilm ve irfan olan imparator²⁹ (Tunğ-Sanğ) tarafından kabul olunarak³⁰ esna-i mülakatta Din-i Mübin Muhammediye'nin doğruluğuna³¹ imparator tarafından kanaat hasıl olmağla³² Kanton da bir cami-i şerif bina ve hükümet dahilinde³³ ibadat-i islamiyenin icra idilmesi hakkında³⁴ müsade i'ta eylemiştir. Hazreti Vehb İbn³⁵ Ebi Kebşe ikmal-i vazife eyledikten sonra hazreti³⁶ Risaletpenah Efendimizle tekrar müşerref olmak³⁷ ve kendilerini bir me'busiyet-i azime istila eylediğinden³⁸ ve Arabistan da biraz istirahat itmiştir.³⁹ Vakta ki Hazreti Ebubekir Es-sıddık Raziallahu Anha⁴⁰ malum olduğu vech ile Kelamullah cem ittirdi.⁴¹ Müşarülieyhe bir kıt'a Kur'an-ı Azimüşşanı hamilen Çin'e⁴² tekrar azimet eyledi. Kanton'a vasıl olur olmaz⁴³ Meşakk-ı seferiyeden dolayı irtihal-ı dar-ı neim eyledi.⁴⁴ (Rahmetullahualeyh) Naş-ı Mübarekeni şehrin mülhekatından⁴⁵ birinde defn ittiler. Merkadı elyevm Müntehayı şarki⁴⁶ islamlarının ziyeratgahıdır. Çin imparator⁴⁷ luğunun iki payitahtından biri olan (si-nuğam-fu)⁴⁸ şehrinde bundan daha sonraları fakat Şimal-i Garp²⁹ cihetinde ilk bina olunan cami-i şerif imparator² (Men-Huan-ti) eyyam-ı hükümetinin birinci Niyan³ (-Pav) senesinde yani yüz yirmi üçüncü sene-i⁴ hicriyede inşa idilmiştir. Bu vaka, din-i mübinimizin⁵ Hitta-i ecnebiyenin şimal taraflarından dahile doğru⁶ müşarünileyh imparator zamanında intişar itmeye⁷ başlamış olduğunu zan ittirmektedir. Çin⁸ müverrihlerinden biri Din-i İslamın binlerce mil⁹ mesafede bulunan bilad-ı baideden bu zamanda Çine¹⁰ girdiğini beyan itmiştir.¹¹ Halbuki müverrih mumi-ileyh 123 sene-i hicriye¹² sinden çok evvel hükümet-i

³³Hicretin yedinci senesine Tarih-i İslamda davet ve risalet senesi tabir olunur. Bu risaletlerin en meşhurları Fars hükümdarı Hüsrev-i Pervis-i Sani ile Roma İmparatoru Herakliyus (Herakli) ye gönderilenlerdir. Herakliyus, Canib-i risaletpenahiden i'zam buyurulan zevatı pek büyük ziyade hürmet ve ikramlar ile kabul idüp kendilerine pek çok hedaye virmiş idi.

İmparatoriye ¹³Şimali garp taraflarında ve cihet-i cünübiyesinde ¹⁴ekseriyesi tüccardan ibaret olmak üzere cemaat-ı ¹⁵kesire teşkil iden İslamların vücudunu ¹⁶unutuyor. Bunlar ahali-i islama davet ¹⁷itmeyup kendilerini misafirliğe kabul iden ¹⁸toprakta az veya çok müddet ikamet ittikten ¹⁹sonra memleketlerine davet iderler idi. ²⁰Hıta-i Çiniyenin garp taraflarına ilk ²¹ğars idilen nevat-ı islamiye imparator ²²(Suntunğ)a muavenet itmek üzere 138 sene-i ²³hicriyesinde Abbasilerden Ebu Cafer'ul-Mansur ²⁴tarafından Çine i'zam olunarak nehr-i ahmer fırkası ²⁵(çe-şuvi-keyuf) namını haiz olan ²⁶dört bin Arap askeridir. İmparator ²⁷bunların ifa eyledikleri hidemata mükafatten hükümetinin ²⁸meşhur şehirlerinde ikamet itmek üzere kendilerine ²⁹müsaade virmiştir. Çin nisvanıyla izdivaç ³⁰eylemiş olan bu asakir-i islamiyeye Çin İsla ³²malarının icra-yı kadimesi nazarıyla bakılmaktadır.

ÇİNDE BULUNAN AHALİ-Yİ MÜSLİME

30 Çin de ne kadar ahali-yi İslam vardır?—İslamlar Çin de ne kadar suretle tekessür itmişlerdir?—Çin ceride-i resmiyesi—Mançu Kıtasının merkezinde cami-i şerif—İslam ticarethaneleri ve Çin Müslümanlarının alamet-i farika hususunda ki isabeti—Ahali-i İslamiye hakkında Çin mandarinlerinin i'ta ittikleri malumat.

¹Çin kıtasında sakin olan ehli İslam'ın ²mikadını Çin Müslümanları yirmi milyon ³tahmin idiyorlar. İslamiyet'in Çine zaman duhulu ⁴müntehayı şarkta nüfusun süratle tezayüdü; ⁵Bu memlekete ekseriye arz olan afat güna ⁶gün ile harap olan vilayetlerin tez zamanda ⁷tekrar ahali ile dolması, velhasıl müslüma ⁸nlığın günden güne tevessü eylemesi nazar-ı dikkate ⁹alınacak olur ise bu tahminin pekte ziyade ¹⁰olmayup belki noksan olduğu anlaşıla- ¹¹bilir. Çinde bulunan Müslümanların neşr-i ¹²mezhep itmek üzere mahirane tertip edilmiş ¹³planları olduğu şimdiye kadar Avrupaca ¹⁴zan edilmiş ise de eserinden pek çok ¹⁵istifade ettiğimiz mösyö (**Vabri¹⁶Dutiye Risan**) bu babda ulemayı İslamiyeden bir ¹⁷çoğuna müracaat iderek böyle bir şeyin aslı ¹⁸olmadığını ve hakikat halde her sene bir miktar ¹⁹müşriklerin islamiyeti kabul eylediklerini ve bunların ²⁰miktarı o kadar ziyade olmayup ihtida ise, ²¹islam aileleri arasında mevcut hüsn-ü ²²itilafın ve muvahhadının muttasıf olduğu rahm ²³ve şefkat gibi evsaf-ı aliyenin, Çinliler üzerine ²⁴icra eylediği tesirat-ı maneviyeden ileru geldiğini, ²⁵söylemekte olduklarını beyan idiyor. ²⁶Yine ulemayı mezkure dimişler ki: Çinlilerin ²⁷okumuşları böyle cehaletleri hasbiyle bizim efkar ²⁸ve itikadımızla klasik kitaplar üzerine bina ²⁹idilen Çin efkar ve itikadı arasında bir fark ³⁰olmadığını haliki kainat olan Cenab-ı Hakka **31**¹ettiğimiz ibadat ve taatin haşa sümme haşa ²semada bulunan Konfusiyus'e³⁴ idilen ³ibadetlerden farklı olmadığını, bizim alem-i kelimamız ⁴sair büyük feylesoflarının aynı olduğunu ⁵iddiaya kalkıyorlar. Fakad bu gibi müdeayatın ⁶hakikate karşı hiçbir tesir olamayacağından ⁷bu babda tedvil-i kelama hacet görülememiştir. ⁸Manehnü fihimize gelince, diyeceğiz ki İslam aile- ⁹leri

³⁴((Çin de bulunan ehli İslam'ın)) unvanlı bir makaleden:

((Çin'de bulunan ehli İslam'ın mezkur Yunnan vilayetine munhasır olmayup her tarafta kesret üzeredir. Hiçbir şehir ve kasaba yokdur ki la ekal anda bir cami olmaya. Ehli İslam'ın mahalleleri dahi ayrıdır. Hattı Yun namında meşahir-i ulema-yı İslam'dan Seyyid Yusuf'un lisan-ı Arabi üzere telifi olan(**Ekalimüs-Siyn**)namında ki kitabında beyan olunduğu vecihle Çin de yetmiş milyon ehli İslam'ın ve altı bin kadar cami-i şerif vardır. Salifü'l zikr eser dahi [Atide Yunnan vilayeti kassalına müracaat buyurula] Çin de nüfus-u islamiyenin evvel-i ol miktar olduğunu temin eylemiş idi.))

aralarında vuku bulan izdivaçlar yüzünden ¹⁰Çinde İslamiyet tedricen tezayüd itmektedir.)) ¹¹Bu son ifade tamamiyle sahihdir. ¹²Çin de bulunan on sekiz vilayet dahilinde¹³ meskün İslamların mikdarı ber vechi atidir: ¹⁴Kansu vilayeti 8,350,000 nüfus. ¹⁵(kuey—tu—çin) kazasında 1300 e ¹⁶mütecaviz cevami-i şerife mevcuddur.(lan¹⁷ ceu—fu) ve etrafında daha evvel cevami ¹⁸şerifenin adedi 2000'ye tecavüz idiyor ¹⁹idi. Kansu vilayetinde İslamın en ğalebelik ²⁰bulunduğu yerler şunlardır: (Nin—hiya—fu), ²¹(se—nin—fu leyan—çeu—fu), ²²(Kan—çeu—fu) (Kuvan—çan—fu). ²³Kansu vilayetinde ahali-i müslimenin sair ²⁴Çinlilere nisbeti 6—5 veya 6—4'tür. Huan—hu nehri ²⁵üzerinde kainticaretgah şehirlerden biri ²⁶ve (Tanğut)ların makarrı kadimi olan ²⁷(Lin—çeu) şehri ahalisinin kısm-ı azamı ²⁸İslamdır. Çin kıtasının müntehayışimalinde ²⁹olan (Liyan—çeu—fu) mutasarrıflığının İslam ³⁰nüfusu dahi bundan az değildir. İmparator ³¹(Kiyen—lun) devrinde (Salurlar) miktarı ³²tahminen 6.000 aileden ibaret idi. ³³Şen—si vilayeti 6,500,000 nüfus ³⁴Şen—si vilayetinin ber vechi bala 6,5 ³⁵milyondan ibaret olan nüfus-u İslamiyesi ³⁶Ançun—fu, Yulin—fu, Tun—çeu, ³⁷fu, Si—niğan—funun—tiyan—mutasarrı ³⁸fıklarıyla Tiyen—çeu, Len—çeu, Şan— ³⁹çeu kazaları dahiline intişar etmişlerdir. ⁴⁰Üç evvelki mutasarrıflık dahilinde bulunan İslamlar ⁴¹müsterihane emrar-ı hayat idiyorlar idi. ⁴²Şan—si de vali olan (Bi—yuen) ⁴³namında ki zatın i'ta eylediği lahiya üzerine impara ⁴⁴tor (Kiyen—lun) tarafından tastir kılınan **32**¹bir emirname mealinden anlaşılıyor ki (1195) ²((Bu vilayette Çin'in aksam-ı sairesine nispetle daha ³ziyade İslam vardır. (Si—niğan—fu) ⁴şehriyle cevanibinde Tun—çeu—fu mutasarrıflığında ⁵Uey—nan—hiyen, Lin—tun hiyen, Kavralin ⁶hiyen, Hiyen—yan—hiyen nahiyelerinde (Han— ⁷çun—fu) mutasarrıflığında kain Hua—çeu ⁸kazasında Nan—çen nahiyesinde ve daha sair kaza ⁹ve nahiyelerde ahali-i islamiye müteaddid (Çay) ¹⁰yani kasabat işgal etmektedirler. Si niğan ¹¹fu şehrinde elli bini mütecaviz İslam ¹²aileleri valinin (Yamen=Karargah)ının ¹³bulunduğu mahalde iskan idiyor. Bunların yedi ¹⁴cesim cevami-i şerifleri bulunup en büyüğü ¹⁵Tanğ sülalesi devrinde bina idilmiştir.)) ¹⁶Şan—si ve Moğolistan cenubunda 50,000 ¹⁷İslam vardır. Ta—tun—fu civarında ve Moğolistan ¹⁸hududuna kadar mevakide-i İslamlar bulunmaktadır. ¹⁹Moğolların Buda mezhebine olan meyillerine rağmen ²⁰burada bulunan Moğollardan birçoğu din-i İslamı ²¹kabul itmişlerdir. Moğolistan cenubunda kain²²her şehir ve kasabada birçok İslam bulunuyor. Moğolistanın makarrı idaresi olan (Kuhashutu= ²⁴Kuku—hut) şehrinde dahi İslam

bulunmaktadır. ²⁵Asrı sabık ibtidalarında Mançu kıtasının merkezi ²⁶olan (Çiçi har) şehrinde bir cami-i şerif ²⁷var idi. Şeriat-ı mutahharanın şimali şarken ²⁸en ziyade ilerlediği nokta burasıdır. Buradan ²⁹daha ileri Amur nehri üzerinde ve Rusya ³⁰hududunda kain (Ayğun—he—lun—kiyan) ³¹kasabasında İslam aileleri bulunduğu mervidir. ³²Çi—li (Peçili) vilayeti 250,000 nüfus. ³³(1248) tarihinde Pekin şehrinde bulunan ³⁴müslümanların miktarı 20,000 aile yani takriben ³⁵100,000 nüfustan ibaret idi. Makarrı hükümetin ³⁶etrafında sırf İslamlarla meskun birçok ³⁷kara ve kasabat mevcuttur. Pekinde on bir cami-i ³⁸şerif vardır. Sarayın civarında ve kasr-ı ³⁹imparatori ile karşı karşıya bina olunmuş ⁴⁰güzel bir cami-i şerif vardır ki (1148) ⁴¹senesinde imparator (Kiyen—lun) İslamların ⁴²şerefine olarak vücuda getirmiştir. ⁴³Doktor Martin tarafından Pekin hakkında yazılan ⁴⁴bir makalede (1290) Pekin İslamlarının hemen ⁴⁵kaffesi ticaretle meşgul olduğu bildirilmiştir. ⁴⁶İslam tacirlerinin ticaretgahları **mağazaluhası**⁴⁷üzerinde bir helal bulunduğundan dolayı diğerlerinden ⁴⁸tefrik edilir. İslamlar cevahircilik ve kür- ⁴⁹kçülük iderler. Kasap dükkanları ve hamamların kaffesi ⁵⁰ve belki bütünü İslamlar tarafından tutulmuştur. ⁵¹Aceze ve **biyü iken** için her Cuma ertesi ⁵²günü aralarında sadaka-i cem iderler. İslamlar ⁵³her cihetle sair Çinlilerden farklıdır. **33**¹Şan—tun vilayeti 200000 nüfus. ²Şan—tun vilayetinde sakin olan ³İslamların ekserisi asker ve postacıdır. ⁴Büyük kanal üzerinde kain (Lin—tin— ⁵çeu) şehri Çinde alem-i İslamın başlıca ⁶merkezlerinden birisidir. Pekin de bulunan ulema-ı ⁷din bura medreselerinde ulumu diniye tahsil ⁸iderler. Şan—tun vilayetinde 325 bab ⁹cevami-i şerife mevcuttur. ¹⁰Yun—nan vilayeti 5,00,000 ile ¹¹3,000,000 nüfus. ¹²Yun—nan vilayetinde üç buçuk ila dört ¹³milyon kadar nüfus-ü İslamiye mevcut olup ¹⁴Ta—li—fu, Şin—nin—fun, Yun—çan— ¹⁵fu, Çav—tun—fu, Pu—ul—fu, li— ¹⁶kıpan—fu, Kin—yun—fu, Kuan—nan— ¹⁷fu, Li—niğan—fu, Çe—heyun—fu ¹⁸mutasarrıflıkları dahiline yayılmıştır. İslamların ¹⁹kısm-ı küllisi Yun—çeu kazasında ve Kin— ²⁰yu—Tanğ ve Pun—pu—Tanğ nahiyelerinde dahi ²¹bulunmaktadırlar. ²²670 ile 695 senelerine kadar bu hatta ²³dolaşmış olan Marko Polo namında ki Seyyah ²⁴(Yun—nan) vilayet-i ahalisini (Karacan) ²⁵namıyla zikr idüp kısm-ı azamının Müslim ²⁶olduklarını haber viriyor. ²⁷Rical-i ilhaniyeden Reşidü'd-din namında ki zat ²⁸sekizinci asır hicri ibtidalarında tahrir eylemiş ²⁹olduğu Camiü't-tevarih isminde ki eserinde Yun—nan ³⁰vilayeti sekenesinin yani (Karacan) ların hemen ³¹kaffesini Müslüman olmak üzere kayd itmiştir. ³²İbni Batuta bu hakikati tasdik itmiş

ve o zamanda ³³nberi aksini iddia iden bir kimse bulunmamıştır. ³⁴Elyevm Yun—nan vilayetinin nüfus-u İslamiyesi üç ³⁵buçuk milyon kadardır. Birmanya hududu üzerinde ³⁶sakin olan akvam bu hesaba dahil değildir. ³⁷Bunlar (Yuen) yani Moğol sülalesi devrinde ³⁸İslamı kabul itmişlerdir. ³⁹Bunlardan başka: ⁴⁰Liyau—Tunğ vilayetinde 100000 nüfus ⁴¹Hu—nan; Hupe vilayetlerinde 50000 nüfus ⁴²Kiyan—si 4000 nüfus ⁴³Kiyan—su; Niğan—huvey 150000 nüfus ⁴⁴Kuan—Tunğ (Kanton) 21000 nüfus ⁴⁵bu vilayette 12 cami-i şerif vardır ⁴⁶Dördü (Hay—nan) adasında ⁴⁷Kuvan—si 15000 nüfus ⁴⁸Kuvey—çeu 40000 nüfus ⁴⁹Za—çuen 40000 nüfus ⁵⁰Hu—nan 200000 nüfus ⁵¹Çe—kiyan; Fu—kiyen 30000 nüfus ⁵²Hulasa-i kelim Çin'in ahali-i İslamiyesi ⁵³imparatorluğa tabi olan memalikte bulunan ⁵⁴Müslümanlar dahil olmadığı halde yirmiden yirmi ⁵⁵bir milyona kadar tahmin olunmaktadır. Bu malumat ⁵⁶mandarinler, ulema-yı İslamiye ve eşraf-ı vilayat ⁵⁷tarafından i'ta idildiği cihetle Mösyö (**Tiyersan**)

Fe---3

34 ¹Sahih ad itmek lazım geleceğini beyan itmiştir. ² Türkistan-ı şarki, Moğolistan, Tibet vesaire memalikte ³bulunan İslamlarda dahil hesap idilecek ⁴olursa elyevm Çin hükümet-i vesi'asında ⁵otuz milyoni mütecaviz muvahhidin mevcut ⁶olduğu tahkik ider. (Kesri hemah)

ÇİNDE BULUNAN İSLAMLARIN EVSAF-I MADDİYE VE MANEVİYELERİ

35 Çinde ki İslamlar ile asıl Çinlilerin ırk cihetiyle ihtilafı—Çin Müslümanlarının ecdad-ı kadimesi—Aksam-ı garbiye ve şarkiye arasında Tarık-ı muvasalayı kim küşad itti—Çin Müslümanlarının ihtilaf-ı ırkı hususunda müelliflerin mutaliatı --Çin Müslümanlarında metanet-i bedeniye ve fikriye—Bunların şariat-ı mutahhara-i Ahmediyeye riayetleri.

¹Çinli Müslümanlar sima ve ahlak cihetiyle ²diğer Çinlilerden esasen farklıdır. Bunlar ³yeni bir cins teşkil idüp Arap, Türk ve Çin ⁴kanlarının ihtilatından husule geldikleri ve **hille-i**⁵evlada fark ve temyiz olunur. Hiçbir memlekette ⁶mevcud olmayan bu ırkı iyüce anlamak için ⁷asıl ve zuhuru zamanına kadar çıkmak lazım ⁸gelir. Evvelce beyan eylediğimiz vech ile Çinli ⁹Müslümanların ecdad-ı kadimeleri (138) senesinde ¹⁰hulefa-yi Abbasiyeden Ebu Cafer'ül-Mansur tarafından ¹¹imparator (Su—Tunğ)un muavenete izam olunan ¹²ve bilahare imparatorun müsadese üzerine Çin'de ¹³yerleşüp Çinli kadınlarla izdivaç eyleyen dört bin ¹⁴Arap askeridir. Bundan üç asır sonra ¹⁵Temuçin Asya kıtasının aksam-ı garbiye ¹⁶ve şarkiyesi arasında geniş bir Tarık muvasala ¹⁷açmakla Süryani, Arap, Acem, Türk, Huvey— ¹⁸huvey Uygurlardan birçok halk tacir, ¹⁹sanatkar, asker ve muhacir sıfatıyla Çin'e ²⁰dahil olmağa başladılar. Bunlardan bir ²¹çoğu dahil memalikte yerleşmeye başladılar ²²ve o vakt icra-yı hükümet iden (Moğol) ²³sülalesinden bir derece hüsn-ü kabul gördüler. ²⁴Nail oldukları imtiyazat ve muafiyattan dolayı ²⁵dört asırdan beri yerli ahalinin uruk-u hasedini ²⁶tahrik itmekte bulunan bu ecnebler kesb-i ittisala ²⁷efradı kesir ve parlak bir heyet-i ictimaiye teşkil ²⁸ittiler. Evvelce bir dereceye kadar yalnız aralarında ²⁹kız alıp virmekte iken bilahare Çinlilerden de ³⁰kız almağa başladılar. ³¹Çin kıtasına duhullerinde meşhud olan ³²ırk ihtilafını yavaş yavaş gayb idüp **36**¹bu vech ile Çin ırkından ayrı bir ırk teşkil ²ittiler. ³Çinli İslamları müşahade iden bütün ⁴seyyahlar, simay-ı mahsusaları hasebiyle bunları ⁵hükümet-i semaviyenin diğer efrad-ı ahalisinden ⁶kolayca tefrik itmişlerdir. ⁷Çun Anderson diyor ki: ((Çinli ⁸islamlar umumiyetle iyi yapılı, pehlivan bünyeli ve kametleri ⁹vustıdır. Yüzleri uzun, gözleri hafifçe ¹⁰ma'il, elmacık kemikleri çıkıktır. Simaları ¹¹büsbütün merdane olup kuvvet ve metaneti irae ¹²ider. Bıyıkları sünneti seniye üzere kat idüp ¹³yüzlerinin diğer kısmını tıraş ittirirler. ¹⁴Başlıca serpuşları sarıktır. ¹⁵((Çinli Müslümanlar hiçbir vech ile taassup eseri ¹⁶göstermezler. Bunlar

mahir tacirdirler. Milel ¹⁷saire ile akd-u revabit ile menafii külliye istihsal ¹⁸itmek Tarıklarını iyuce bilirler. Namus ¹⁹ve istikametleri her dürlü tarifi fevkindedir. ²⁰şekavet-i ahire esnasında (Yun—nan) vilayetinin ²¹şimal taraflarında seyahat iden bir Çinli bana ²²dedi ki: ((Tibet'in şark tarafına giden bir azim ²³Karban imparator askeriyle (Pantay)ların ²⁴heman muharebeye girişmek üzere buldukları ²⁵bir noktaya geldi. İslamların kumandanı bunlara ²⁶yol virmek üzere hücum-ı mürurlarından ²⁷sonraya talik eyledi.)) Yine bu Çinli bana söyledi ki: ²⁸((Kendi vatandaşları olan Çinliler İslam-ı ²⁹mandarinleri diğer mandarinlere tercih ³⁰iderlermiş. Zira İslam mandarinler daha adil ³¹ve daha halim olup diğerleri gibi mürtekib ³²değillerdir.)) ³³Çinli Müslümanlar yabancı bir asıldan teşa'ub ³⁴eylemiş olduklarını gayet vazih suretde ³⁵göstermekte bazı nişanelere maliktirler. Şöyle ki Türk ³⁶ırkına mahsus olan hudud-i temyiziye Çinin ³⁷garp cihetlerinde meskun olan İslamların kısm-ı ³⁸azamında nümayan olur. ³⁹Çin kıtasında asılları Arap olan ⁴⁰diğer Müslümanlar dahi bulunup fakat bunların ⁴¹umumiyet itibarıyla Çinlilere pek ziyade benzediğini ⁴²ve anlardan farkı yalnız kamet, kuvvet ve daha metanetli ⁴³etvare malik olmalarından ibaret bulunduğunu ⁴⁴(Frans Garine) beyan itmiştir. ⁴⁵Bu müşabehet şüphesiz, Müslümanların İslam ⁴⁶aileleri arasında intihab eyledikleri zevce-i ⁴⁷meşruallerinden maada Çinli kızlardan odalık ⁴⁸almaları itiyadından ileri gelmektedir. (Yun—nan) ⁴⁹İslamlarının menşe-i hakikilerine gelince, bunlarında ⁵⁰Arapların Türk muhacirleri ve Çinli kanlarıyla ⁵¹karişmaklığından hasıl olmuş olduğunu yine ⁵²(Frans Garine) beyan itmektedir. ⁵³Doktor (Martin)e göre Pekin Müslümanlarının ⁵⁴ahlak ve etvarı diğer Çinlilerikinden çok **37**¹farklıdır. Her ne kadar cümlesi aynı tarzda telbis ²itmişlerse de Müslümanlar simalarıyla Çinlülerden ³kolayca tefrik olunabilirler. Rahip (Huk) ⁴Çin seyahatnamesinde İslamlar hakkında demiş ki: ⁵(Cild 11 Sayfa 76) ((İslamların simaları nevi maçinli ⁶simasıdır; Fakad fikirleri Çinli fikri değildir.)) ⁷Bundan başka rahip mumi-ileyh İslamlar daha ⁸metanetli olduğu cihetle bu keyfiyetin Çinlilere ⁹hürmet fikri ilka eylediğini ilaveten beyan ¹⁰itmiştir. Mumi-ileyh bunda hakkı vardır. ¹¹Hattı daha ileri gidilup dinilebilir ki, bir gün ¹²gelecek Müslümanlık bütün Çine hakim olacaktır. ¹³(İnşallahu'r-rahman) ¹⁴Hita-i Çini'yeyi enine boyuna dolaşmış ¹⁵olan meşhur misyoner (David) Çinli ¹⁶Müslümanlarda asla taassub eseri görülmediğini, ¹⁷şarap ve lahm-i hınzırdan ictinab ittiklerini ve hitan ¹⁸vesaire gibi sünen-i seniyyeye ittibalı ber kemal olup ¹⁹içlerinde birçoklarının fariza-i haccı şerifi ifa ²⁰eylemekte olduğunu beyan itmiştir. ²¹Çin

hükümetinin her cihetinde seyahat-ı adide ²²icra iderek Çinli Müslümanların ahval ve adatını ²³herkesten ziyade tahkike muvaffak olmuş bulunan ²⁴Mösyö (Dubui) ber vechi ati takdiratta ²⁵bulunmaktadır: ²⁶((Sin—şan taraflarında müteaddid camiler ²⁷gördük. İçlerinden biri letafet ve ihtişamıyla ²⁸bize şark yani İstanbul camilerini der-hatır ²⁹ittirdi. Keskin nazarı, malum olan vakar ³⁰ve endam ve etvarıyla Arap ırkının timsali orada ³¹gözümüze pekte görünmüyor idi. ³²((Bütün İslamlar beyaz ve murabıtın (Ha—³³hung) yani ulema sınıfı yeşil sarık sararlar. ³⁴((Çin kanıyla olan ihtilatın az veya ³⁵çokluğuna göre bu Arap, Türk ve Çinli ırkı, ³⁶şahsen tahallüf göstermektedir. Bu vech ile ³⁷müslümanların az bulunduğu vilayetlerde bunlar ³⁸daha metin kıyafetleri, uzun yüzleri ve daha ³⁹sık ve kısa bıyıklarıyla diğer Çinlilerden fark ⁴⁰olunurlar. Bilakis diğer vilayette ve alel-husus ⁴¹imparatorluğun şimal ve garp cihetlerinde bu ⁴²ırkın evsaf-ı mümeyyezesi pek aşikâr olarak ⁴³görlür. Bunlar kamet-i vustiyeden biraz kısa ⁴⁴boylu olup erkeklerin azası mütenasip ⁴⁵vazlı, ve kadınlar erkeklerden biraz daha kısa ⁴⁶boylu olup sadırları oldukça geniş ⁴⁷ve kalçaları çıkıktır. El ve ayakları küçüklük ⁴⁸cihetiyle şayan-ı dikkat bir derece, fakat zayıfçadır. ⁴⁹Zengin ailelere mensup olan kadınlardan ⁵⁰ekseri tazyik ile ayakları küçültmek ⁵¹adetini kabul itmişlerdir. Vilayetlerin ekserisinde ⁵²adi sınıfa mensup kadınlar bu garip adeti⁵³ittiba' eylemeyi istememişlerdir. İslam Çinlilerin ⁵⁴cildi zeytuniye mail sarı olan diğer **38**¹Çinlilerden ya daha esmer veya daha beyazdır. ²Saçları siyah ve telleri kalındır. ³((Mamafih garp taraflarında kumral saçlılar ⁴nadir değildir. Sakalları daha tok ve daha incedir. ⁵Çehreleri beyaz, gözleri hafifçe mail ve daha ⁶büyüktür. Elmacık kemikleri daha çıkık burunları ⁷oldukça tavil ve kabarıktır. Erkeklerin asar-ı ⁸besalet ve ciddiyeti irae iden simaları, diğer ⁹Çinlilerin gevşeklik ve hilekarlık gösteren ¹⁰vecihleriyle tam bir tezdad hasıl ider. ¹¹((Çinli İslamların edebiyatla evvel kader-i iştigalleri ¹²olmayup silahşörlük ve ticaret-i sanayia tercih ¹³iderler. Umumi de istikamet ve namus ashabındadırlar. ¹⁴Hükümet-i memuriyetlerinde istihdam olunanlarını ¹⁵ahali sever, ve kendilerine riayet iderler. Ticaretle ¹⁶meşgul olanlar ise itibar-ı azim sahibidirler. ¹⁷Çinli İslamlar şefkat perver adamlar olup ¹⁸bütün azası yekdiğeri himaye ve muhafaza eyleyen ¹⁹cesim bir aileye benzerler. ²⁰((Çin de bulunan İslamlar hükümet-i imparatoriye de ²¹tebaa-yı sairenin malik oldukları bilcümle hukuk ²²ve imtiyazata sahiptirler. İslamlar çiftçi, amele, ²³tacir ve mütehayyizan ahali sırasında bulunabildikleri ²⁴gibi vesaid-i nakdiye

ve liyakat-ı derkar olanlar, ²⁵mandarin³⁵ sınıfında dahi bulunabilirler. ²⁶((İslamlar orduda, muhakim-i sulhiyede (Han- ²⁷—len)³⁶ler encümen-i fenünunda, hatta nezd-i impara ²⁸toride bile icrayı memuriyet itmektedir. ²⁹Mamafih (Konfüsyus)un müteasib tilmizlerinden ³⁰bulunan Çinli memurları gücendirmemek üzere ³¹kendilerini unutturmağa daima dikkat iderler. Diğer ³²Çinliler gibi uzun ruye iktisa iderler ³³ve serpuşimilliyi taşırırlarsa da cevam-i şerife de ³⁴buldukları zaman mahrut nakıs yani fes ³⁵biçiminde ve muhtelif elvanda takiyeye ve külah giyerler. ³⁶Büyük memuriyet işgal iden İslamlar mahkeme-i ³⁷mezahib marifetiyle tekarrür itmiş olan ibadat ³⁸ve taati bila tereddüt-ü ifa iderler. Hülasa-i kelim **39**¹kaffesi de hükümet-i imparatoriyenin bilcümle kavanin ²ve adatına tatbik-i hareketle vezaif-i İslamiyeyi yerine ³getirmektedirler. ⁴((Tesadüfen İslamlar Çin ulemasıyla ⁵mübahasat-ı mezhebiyede bulunacak olur ise ⁶Hazreti Risaletpenah Efendimiz hazretlerinin nehy ⁷buyurdıklarından dolayı ekl-i lehm hınzır ve şurb-u ⁸hamr, zina ve kumar vesaire hakkında ki ahkamı tadad ⁹iderler. Çinlülerin en malumatlı sınıflarında bile ¹⁰İslamların şu beyanatı iktisab-ı rüchan ¹¹itmeye başlamıştır. Elyevm İslamiyet'e Konfüsyus ¹²ve Buda mezheplerinden memzuc bir din nazarıyla ¹³bakıyorlar ise de pek yakında gelecek olan ¹⁴bir günde din-i mübin-i Ahmediye'nin hakikatını anlayarak ¹⁵tekmil-i Çin alem-i İslamiyete dahil olacaktır. ¹⁶Hükümet her zaman İslamları az çok ¹⁷himaye itmiştir. Bu babda müteaddid emirnameler neşr ¹⁸olunmuştur ki halkı İslamiyet'in uluviyetini takdire ¹⁹ve İslamlara eza ve cefadan men-a hizmet itmiştir. ³⁷²⁰(1147) senesinde Din-i Muhammedi hakkında ²¹müftereyat ve kezb ile mali bir rapor takdimine ²²cesaret eylemiş olan (Nefan—huvey)

³⁵ Mandarin: Mandarin kelimesi Latince emr demek manasına gelen Mandare Mandare kelimesinden Portekiz lisanına alınmış olan (Mandar) kelimesinden veya tahrif edilmiş bir kelime-i Hindiye'den me'huzdur. Çincesi (Ku—han) dır. Avrupalular rehabin(Kurtuluş) ile onların büyük memurlarını bu namla tesmiye iderler. Mandarinler askeri ve mülki namıyla iki sınıftan ibarettir. İmparatorun müşavirleri olan dört zat bunların riyasetinde bulunarak birinci sınıf mandarinleri teşkil iderler. Bunlardan sonra ikinci sınıf müşavirleri idare-i devlette bulunan me'murin-i aliye ve vilayet valileri olan mandarinler gelir. Büyük mandarinlerin miktarı dokuz bin raddesinde bulunup madun olan mandarinlerin miktarı bundan çok fazladır. Mandarinler bir heyet-i mahsusa teşkil itmezler. Fakat her birinin riyaset-i tahtında idare-i hükümetin bir kısmıyla meşgul olan bir mahkeme veya **lem** vardır. Her mandarin kendi daire-i nüfuzunda icrayı muamelat eyler.

³⁶ Encümen-i danış azası.

³⁷ Mang sülalesinden imparator (Tay—su), yedi yüz seksen beş senesi ekabir-i İslamiyeden bir zata ita eylediği yüz harften mürekkep bir levhada bizzat Hazreti Fahri Kainat Efendimiz Hazretlerinin medh ve senasında bulunmuştur. Levha-i mezkurenin mündercatı şundan ibaret idi: ((Kütüb-i İslamiye hilkat-ı kainatı izah ider. Din-i mübin-i İslam'ın şari ve naşiri garpta tevellüt eylemiş büyük bir zat-ı şeriftir. Kendilerine otuz cüz'i kitab-ı celil nazil oldu ve bununla bütün alemi tenvir itti.

hakimine²³imparator (Bun—çin) tarafından tastir olunan ²⁴şiddetli bir tevcihname şu suretle idare-i lisan ²⁵olunmuştur: ((İslamlar memleketin evladıdır. Bunlar ²⁶sair Çinliler gibi Çin ailesine mensup bulunuyorlar. ²⁷İslamların serbestçe merasim-i diniyelerini icra ²⁸eylemeleri matlubumdur. Memleketin kavaniyetine riayet ²⁹eyledikçe haklarında sair-i teba' misillü muamele ³⁰olunsun. Mezhep, sarf-ı vicdanı bir keyfiyettir ki ³¹ona dair tahkikat teftişatta bulunmak hiç ³²kimsenin salahiyeti dahilinde değildir.))



ÇİN'İN ARABİSTAN'LA OLAN MÜNASEBATI

40 Çin ile Arabistan arasında münasebat ne zaman başladı?—Arabistan hakkında Çin müelliflerinin malumatı—Yezdi cerd-i salis—Kuteybe bin Müsliminin Çin'e Seferi—Çin imparatoruna heyet-i mahsusa i'zam eylemesi.

¹Arabistan kıtası Çin'de İslamiyet'in intişarı ²hususunda mühim bir hizmet ifa eylemiştir. Binaenaleyh ³merkez-i intişar şeriat-ı garrayı Muhammedi'ye olan Arabistan ⁴kıtasıyla Çin arasında evvelden beri ne gibi münasebat ⁵mevcud olduğunu öğrenmek lazımdır. ⁶(Han) sülalesi zamanına kadar Çinliler ⁷Asya-yı merkezide (Hindukuş)dan ayrılarak ⁸(Uluk Tağ)a kesb-i irtibad iden (Bolur) ⁹dağlarının garp cihetleri hakkında gayet meşuk ¹⁰malumata malik idilir. Hicret-i Nebeviyeden 496 ¹¹sene mukaddem (Çang—k'ien)namında bir Ceneral maiyetinde ¹²yüz kişi olduğu halde işidilmemiş bir cüretle ¹³o zaman Maveraünnehir'i işgal itmek üzere bulunan ¹⁴(Yu—çu)ların memleketine akın viridi. Bu ¹⁵seferden maksadı kuvveti günden güne tezayid ve hükümeti ¹⁶ciddi bir surette duçar-ı ızdırap itmekte bulunan ¹⁷(Heyun—fu) yani Hunlara karşı (Yu—çu)lar ¹⁸ile ittifak-ı akd itmek idi. (Çang—k'ien) ¹⁹esnayı rahda Hunlar tarafından esir idildi. ²⁰On sene esaretten sonra firara muvaffak oldu. ²¹Bin türlü mehaliki atlayarak (Yu—çu) ların ²²memleketine varabildi. Burada Fars, Hind **41**¹Arabistan (Taş)³⁸ cihetlerine dair gayet ²müfid malumat istihsal eyledi. ³Bu zamandan itibaren Çin kıtasıyla memalik-i ⁴garbiye arasında ebvab-ı münasebat açıldı. ⁵İmparatora hediye itmek üzere hükümat-ı muhtelifeden ⁶izam olunan sefaret heyetlerinden ve sanatlarının ⁷mahsulatını mübadele itmek üzere gelen karbanlardan ⁸istihsal olunan malumat-ı tarihiye ve coğrafiye ⁹hükümetin emriyle tabi olunup kamilen neşr ¹⁰idildi. Ancak şu suretle istihsal olunan ¹¹malumatın kaffesi bittabi muvaffık-ı sıhhat ve hakikat ¹²değil idi. Fakat ecanibe aid hususatta ¹³ahalinin gayet

³⁸ Bu (Taş) veya (Taç) namı memleket ve ahali-i Fars'ın nam-ı kadimi veyahud (Part)ların tesmiye-i milliyesi olup muahharan kendi tebaaları olan Farşlılara intifal eylemiş bulunması muhtemeldir. İbtidayı emirde Çinlüler Fars kıtasını ve Arabistan gibi buraya merbut olan kıtaat-ı saireyi (Teyavçu) ismiyle tesmiye iderler idi. Bu ismin (Bursiz)e tahvili daha sonraları vuku bulmuştur ki (Pars) kelimesinin fena suretle telfizden husule gelmiştir. Moğollar Fars kıtasını zabt eyledikleri zamanda Arabistan'ın Çinliler nezdinde olan namı (Tiyen—tan—bitah) veya (Tiyen—fan—cent) idi. Çin muharrirlerinden bazıları mahal-i saadet demek olan (Tiyen—fan) tabir-i Arabi de diyar-ı mukaddes manasına olan seymen kelimesi mana nedir demişler ise de diyar-ı mukaddes, arz-ı hicaz olup Yemen kıtası, kible-i mükerreremenin sağ tarafında bulunduğundan dolayı cihet-i yemin manasına olan (Yemen) namıyla tevsim olunmuştur. Hatta (Şam) dahi sol taraf dimektir. Arabistan namı bu diyarın ilk hükümdarı olan (**Barib**)in isminden alınmıştır.

lakayd bulunduğunu bilen memurlar ¹⁴bununla çokça meşgul olmadıkları gibi asırlar-
¹⁵dan beri takip ide gelmekte bulunduğu usul-u ¹⁶mucibince hükümet dahi bu dürlü
mesail ¹⁷hakkında amme-i ahaliyi haberdar itmeye gayret ¹⁸itmiyor idi. ¹⁹Arabistan ile
Araplar hakkında Çinlilerin ²⁰edinebildikleri malumatı havi olan Çin ²¹müellifatında
bazı fıkraların buraya derci mümkün ²²ise de bunların kaffesi kezb-i mahz olduğundan
²³aynen dercinden sarf-ı nazar ittik. ²⁴Çin ile Arabistan kıtaları arasında ki ²⁵münasebat-ı
ticariyenin (Sin) sülalesi zamanlarına ²⁶kadar çıktığını evvelce beyan itmiş idik.
²⁷Halbuki bu iki hükümet meyanında münasebat-ı ²⁸siyasiye (Tanğ) sülalesini öteye
geçemez; ²⁹yani bu münasebat Fars hükümdarı Yezdi cerd-i ³⁰Salisin şüc'an-ı İslamiyan
tarafından mağlup ³¹idilmesi zamanında bed' itmiştir. (Sene-i hicriye ³²28 veya 29).
Acemistan da ahali arasında kalmış ³³olan tevatüre nazaran Yezdi Cerd'in Kadisiye
Muharebesinde ³⁴mağlup olması üzerine (Sit) akvamına ilticaya ³⁵mecbur olmuş ve ta
hükümet-i vastiyenin hududuna ³⁶kadar ilerlemiştir. Hatta mücevheratıyla
Nuşirevan'ın ³⁷hazinelerini Çin veya Tataristan hakanına virdiğini ³⁸ve hakanın ise bunu
bir daha kiruye virmediğini ³⁹söyleyenlerde vardır. Her ne ise Yezdi Cerd'in vefatından
⁴²sonra Çinlilerin (Yi—lu—sez) tesmiye eyledikleri ²Firuz namında ki oğlu
Toharistan'a çekildi. ³Ve imparator (Kao-tsung) dan Araplara karşı ⁴muavenetini niyaz
eyledi. İmparator bilad-ı Fars'ın ⁵uzaklığından dolayı imdad göndermek mümkün
⁶olamayacağını ve fakad kendi hakkında Halife-i Zişan ⁷Hazreti Osman Radiallahu-anh
Efendimizden şfaat ⁸talep ideceğini cevaben bildirdi. ⁹Hicretin 28 inci senesi asakir-i
¹⁰İslamiye Maveräünnehir'e dahil oldu. İmparator ¹¹tarafından gönderilen sefir Hazret-i
Osman'ın hüsn-ü ¹²kabulüne mazhar oldu. Halife-i müşarün-ileyh ¹³hazretleri
ümerasından birisini hin-i avdette ¹⁴sefir ile Çin'e gönderdi. Bu zat hicretin ¹⁵29uncu
senesi (Çan—niğan)a vasıl olup ¹⁶pek büyük merasim ile kabul idildi. ¹⁷Hulefa-i
Emeviye'den birinci Velid'in eyyam-ı hükü ¹⁸metinde Kuteybe bin Müslim'ül Bahi
Horasan valisi ¹⁹tayin olunarak (95) tarihinde Amu Derya'yı ²⁰geçti. Maveräünnehire
dahil oldu. İmpara- ²¹tor (Hiyuen—Tunğ) un yeğeni kumandasında ²²bulunan orduyu
mağlup ve merkez olan (Buhara) ²³şehrini zabt eyledi. ³⁹²⁴Biraz zaman sonra Harezm
Hanı bulunan ²⁵mağuri dahi duçar-ı inhizam idüp o eyyamda ²⁶Asya kıtasının belli başlı
bazargahlarından biri ²⁷ve Hind ve Çin emti'asının en mühim mecmayı ²⁸Semer kand

³⁹ Maveräünnehir'e ibtida gaza iden Ubeydullah bin Ziyad'tır. Müşarün-ileyh 54 senesi Ceyhun'u geçip
Beykent ve eymen **venf** Ve Nef namıdeğer Nahşip şehirlerini zabt idüp galiben döndü. Bade (56) da
Said bin Osman tekrar gaza itti. Fakat Semerkand'lılar müşarün-ileyhe akd-ı musalaha eylediler.

şehrine ilticaya mecbur itti. Şehrin ²⁹bulunduğu ova mahsuldarlığıyla meşhur olup ³⁰Asya'nın en mamur mahalli ad olunuyordu. Kuteybe ³¹şehri muhasara itti. Kaht yüzünden son ³²dereceye gelmiş olan müdafinin şiddetli bir mukave ³³metten sonra teslimine mecbur olup senevi ³⁴1000 dinar virgu 3000 köle virmek ³⁵şartıyla din-i mübin-i İslamı kabul ettiler. ³⁶Kuteybe mükellef bir cami-i şerif bina ittirup ³⁷akaid-i İslamiye hakkında bizzat halka vaaz ³⁸ve nasihat eyledi. Bade müşarün-ileyh Buhara ³⁹şehrinde dahi diğer bir cami-i şerif bina ⁴⁰ittirdi. Bütün memleket din-i İslami kabul ⁴¹eyledi. Kuteybe neşr şeriat-ı garra maksad-ı ⁴²celileyle şarka doğru ilerledi. Çin ⁴³hududuna yaklaştığı sırada imparatora ⁴⁴bir ihtarname götürmek üzere bir heyet-i ⁴⁵mahsusa i'zam eyledi. ⁴⁶Müşarün-ileyh ihtarnamesinde eğer halifeye ⁴⁷senevi virgü virmek şartıyla arz-ı itaat itmez ⁴⁸ise hakkında hayırlı olmayacağını bildiriyor idi. ⁴⁹Bu heyet-i mahsusa (Hebire bin Meşmere) riyasetinde ⁵⁰olup ulemadan olmakla beraber umur-u askeriye de ⁴³vakıf on zattan mürekkebi idi. Bu heyet-i ²imparatorun nezdine çıktıkları zaman gayet mükellef ³elbise giyinmiş ve en latif itriyyat sürünmüş⁴ idiler. Bu ziyaretleri esnasında imparatorun ⁵yanında hiçbir söz söylemeyerek bir müddet sonra ⁶çekildiler. Bu hal kendilerini fevkalade ⁷hürmetle kabul iden imparatorun taaccübini mucip ⁸oldu. ⁹İkinci gün siyah ve kibar libas giyinmiş ¹⁰oldukları halde yine imparatorun yanına çıkıp ¹¹bir gün evvelki gibi hareket ittiler. Fakat ¹²üçüncü günü harp libasları giyinmiş ve tepeden ¹³tırnağa müselleh bulunmuş oldukları halde tekrar ¹⁴imparatorun karşısına çıktılar. Bu halde impara ¹⁵tor kendilerine tevcih-i hitap idüp sebep-i ¹⁶vürudlarını ve üç gün sırasıyla tebdil-i kıyafet ¹⁷iderek kendi yanına gelmelerinden maksatları ¹⁸ne olduğunu sual eyledi. Hebire cevaben: ((Birinci ¹⁹gün ki kıyafetimiz düğünlerde iktisa eylediğimiz ²⁰libasdır. İkinci gün ki huzur-u halifede ²¹bulduğumuz zaman ki kıyafetimizdir. Bu üçüncü ²²günü taşıdığımız elbise ise muharebeye çıktığımız ²³vakitte ki kıyafetimizdir.)) demiştir. ²⁴İmparator gerek bu noktadan ve gerek Hebire'nin ²⁵hamil olduğu ihtarnameden ürkmüş ve her an ²⁶huddan aldığı havadislerle korkmuş oldu ²⁷ğundan pek çok pare i'tasıyla beraber Velid ²⁸hakkında ki hissiyat-ı ihtiramkaranesi heyet-i ²⁹sefarete bildirdi ve bunlardan her birine ayrı ³⁰ayrı iltifat ve ikram iderek azayı aile ³¹sinde dört prensi refakatlerine virüp ta Kuteybe ³²ordugahına kadar kendilerini teşyi' ittirdi. ³³Kuteybe bin Müslim tarafından 95 sene-i ³⁴hicriyesinde Maverünnehir'in istilası Çin İsla ³⁵miyeti tarihinde gayet mühim bir vaka teşkil ider. ³⁶Zira bilahare (Huvey) veya Çinli İslamlar ³⁷hükümeti olan Harezmi kütasında din-i

mübin-i ³⁸İslamın tesisi bu zamandan bed' ider. ³⁹Hicretin 99uncu senesi Çinlilerden ⁴⁰hoşnud olmayan bazı ahali Asya-yı garbi de ⁴¹bulunan Çin memurlarını memlekettten tard itmek ⁴²üzere Hulefa-yi Emeviye'den Ömer bin Abdülaziz ile ⁴³Tibet hükümdarından muavenet ricasında bulundular. ⁴⁴Halife tarafından sevk olunan kıtaat-ı askeriye ⁴⁵ile Tibetliler Kaşgar memleketinde iki şehri ⁴⁶muhasara ittiler. Fakat Çinlilerde li'ecl'l-muavene ⁴⁷gelmiş ve Turfan civarında ahz-ı mevziylemiş ⁴⁸olan müteaddid Çinlilerin kendilerini hırpalamakta ⁴⁹olduğundan dolayı muhasara ittikleri şehirleri ⁵⁰terke mecbur oldular ve Çin ile garb Türkleri ⁵¹ve Tibetlileri beyninde bir mütareke akd olundu. ⁵²Hicretin 101inci senesi Soğd ve civarında ⁵³bulunan memalik-i hükümdarları Araplara karşı ⁵⁴kendilerini himaye itmek talebiyle imparator **44**¹(Hiyuen—Sung) nezdine sefirler izam ittiler. ²İmparator (Nay—Sung)un eyyam-ı hükümetinde ³ot—şan⁴⁰Kipen yani (Kufen)⁴¹⁴ve Semerkand hükümdarları Çin imparatoruna ⁵tabiiyyet ile tanıdılar ve fütuhât-ı İslamiyeye rağmen ⁶daima ana sadık kaldılar. 106 sene-i hicriyesinde ⁷Halife-i Emevi Hişam, imparatora hediyeler ⁸gönderdi. Bunlar arasında atlar, kemerler ⁹vesaire bulunuyor idi. ¹⁰Hicretin 121inci senesi Hişam tarafından ¹¹hedaya-yı cedide ile vürud iden Süleyman namında ¹²bir sefir pek büyük ihtiramatla kabul olunup ¹³kendisine (Kui) unvanı ile beraber kırmızı ¹⁴renkli bir nus ve mükellef bir kemer ita olundu. ¹⁵Bundan böyle Emeviler ile Çin İmparatoru ¹⁶arasında münesebat hayliden hayliye kesb-i ¹⁷samimiyet itti. 125 senesi Şaşı¹⁸hükümdarı Araplara karşı imparatorun muavenetini ¹⁹talep eylediği halde red olunup vaka Hişam tarafına ²⁰bildirildi.⁴²²¹ Buhara ve Maveraünnehir Müslümanlarından bir cem-i ²²gafirin ve Arap tacirlerinin Emeviler ile impara- ²³torun arasında mevcut olan münasebat-ı ²⁴haseneden istifade iderek taharri-i servet maksadıyla ²⁵Çin'e dahil

⁴⁰ Hind şimali hükümeti olup (o—fu—nu) dahi tesmiye olunur idi. Tulı 500 fersah olup ahalişi gayet zengin, ve fakat hilekar ve mahir adamlardır. Mezhepleri Buda ayinidir. Lisan yazıları Hindin sair cihetlerinin aynı olup fenn-i tahrirde gayet mahir kimselerdir.

⁴¹ Bu hükümet (Çung—ling) silsilesinin cenubunda kaındır. Hükümdarı (Siyeutiyen—çung) isminde ve Fan—yen (Banyen)ın 9 mil şimalinde ve (Takı)nın 6 mil şarkında (Kuu—çeu)nun 660 mil ba'dinde olan bir şehirde sakindir. Memleket müstevi, gayet kurak ve iklimi mutedildir. Ahalinin ahşap ve maden işlemek hususlarında gayet mahareti vardır. Üzerlerinde at tasviri bulunan altın ve gümüş meskukat kullanup ticarete istidadları derkardır.

⁴² Papas (Ğobil), bu keyfiyetin hicretin 182inci senesi Harun'ur-Reşid tarafından Çin'e izam olunan üç sefirin teşebbüsü üzerine husule geldiğini beyan idiyorsa da Tanğ vakayinamelerinin beyanatı rahip merkumun bu ifadesine tevafuk itmiyor.

olup (Çan—niğan)⁴³ şehrine **45**¹ geldiklerini ve orada iş ve güçleriyle uğraşmak ²üzere ikamet için ruhsat aldıklarını ³müverrihin-i İslamiye beyan itmektedirler. ⁴(Ma—uen—pin)e göre (Çan—⁵niğan) şehrinde ilk cami-i şerif bu zamanda ⁶bina olunup (Tin—kiyau—ze) yani mezhep ⁷saf mabedi tesmiye olunmuş idi. **(Lu—tiyen—seyu)** ⁸isminde bir mandarin İslamlar üzerine nazır-ı ⁹umumi tayin idildi. Birkaç sene sonra (Nin—¹⁰kiyau—ze)namı İmparatorun emriyle ¹¹(Tan—min—sez) ismine tahvil idildi. ¹²Hicretin 132inci senesi İmparator ¹³(Heyuen—sunğ) Şaşi memleketini zapt ¹⁴itti. Memleket-i mezkure valisi ve oğlu ¹⁵ile ekabir-i memurini Emevilerden Mervan-ı ¹⁶saninin muaveneti istirham iderek mesulleri ¹⁷is’afolunduğu surette tabiyetini kabul ¹⁸ideceklerini bildirdiler. ((Mervan)) ın alel- ¹⁹isti’cal sevk idildiği ordu (Taraz) kurbunda ²⁰Çin ordusunu külliye duçar inhizam eyledi. ²¹Hicretin 135inci senesi Semerkand’ın şimal ²²garbinde ki memalikten ibaret olan garbi (Çav) ²³hükümdarıyla şehir-i mezkurun şarkında kain (Niğan) ²⁴hükümdarı Abbasilere karşı himaye olunmalarını ²⁵Çin imparatorundan istirham eylediler. ²⁶Ebu Cafer’ül Mansur, güç yani (Ebu Hamza)⁴⁴²⁷ namında bir zat kumandasıyla 4000 müntehab-ı ²⁸askeri İmparator (Su—sunğ)a muavenet ²⁹içün gönderdi. Birçok müverrihlere göre ³⁰i’ta perişan idildikten sonra bu dört ³¹bin Arap memleketlerine avdet itmediler.⁴⁵³²Kanton valisi bu dört bin Arap’ın ³³Çin’de kalmalarına müsaade-i imparatoriyi ³⁴istihsal itti. İşte bilahare bu dört ³⁵bin Arap askeri memleket kadınlarını tezvic ³⁶ittiler. Elyevm orada münteşir

⁴³ Çin İslamları bu (Çan—nan) veya (Si—niğan—fu) şehrinde ve Çin—Keldani lisanlarıyla müşteriken yazılmış olan mahkukat-ı Hıristiyaniyenin keşf olunduğu mahallede ilk cami-i şerifin zaman-ı inşası olan 125 tarihine aid bir abide-i İslamiye keşf olunduğunu iddia ederler. (Çan—niğan) şehrini tarif ve tavsif iden müellefatta ne bu cami-i şeriften ve ne mezheb-i İslamiden bahs olunmadığı cihetle bu keyfiyetin izahı müşkildir. Bu hal isbat idiyor ki o zamanda İslamların ayruca bir namı yok idi ve üç veya dört mezheple birçok tarikatları irae iden (ta—teğ—kiyau) mezhebiyle karıştırılıyor idi. Bahs eylediğimiz cami-i şerif 521 senesi (Ha—tu—la) namında bir askeri mandaranın himmetiyle müceddeden bina edilmiştir. (Yuan) yani Moğol sülalesi eyyam-ı hükümetinde (Pu—**yu**) isminde olan (Kuvay niğan) hükümdarı imparator tarafından uşbu cami-i şerifin tamirine memur olmuş idi. Hükümdar müşarül-ileyh (Tan—min—si) namının Çin İslamlarının mezheplerini tesmiye ittikleri (Tin—çin—keyau) isminin menşei olan (Tin—çin—zu) ismine tahvil olunması müsaadesini İmparatorundan istihsal itmiş idi.

⁴⁴ Bu Araplar Çin’de büyük nüfuz sahibi olmuşlar idi. (141) (Güç)ün makarrı hükümete vürudu zamanında (Tevayan—ayu)namında biri (Huvey—hu)lar tarafından sefaretle gelmiş idi. Nezd-i İmparatoriye ilk evvel girmek emrinde bu iki zat arasında münaza’ zuhur itti. Nihayet İmparatorun teşrifatçısı her ikisinde aynı derecede muteber olan ayrı ayrı kapılardan idhal iderek münaza’anın önünü aldı.

⁴⁵ Diğer bir rivayete göre bu dört bin Arap (Harezme) döndüler. Fakat İslam ordusu başkumandanının emriyle tekrar Çin’e avdet ittiler. Orada ikamet etmek üzere izin aldılar.

olan ehli İslam ³⁷bunların ahfadından ibarettir. ³⁸(Su—Sunğ=Suncu)un halefi olan ³⁹(Bay—Sunğ)un eyyam-ı hükümetinde (Tibet)liler **46**¹üç yüz bin asker ile hududu istila ²itmeleri üzerine Ebu Cafer el-Mansur istianeye ³mecbur oldu. Müşarünileyh sevk ve irsal ⁴eylediği kuvve-i askeriye'nin efradı o derece ⁵ getir idi ki bunları iâşe ve idare için ⁶hükümet cay-ı rüsumunu tez'ife lüzum gördü. ⁷1711 senesi (Huvey-he) ümerasından biri ⁸Çin prenslerinden biriyle akd-ı izdivac mutalebesinde ⁹bulunduğu sırada vükeladan biri (Tibet)lilere ¹⁰karşu bu (Huvey-he)lerle akd-ı ittifak itmek ¹¹ lüzumunu imparator (Tu-sung)a anlattı. ¹²Hattı (Yun-nan) ve Hind hükümetleri ve Abbasilerle ¹³ittifak idilmek üzere müzakerata şüru olunması ¹⁴lüzumunu imparatora beyan eyledi. ¹⁵Alelhusus (Tibet)lilerin en şedid ¹⁶düşmanları ve garbın en ziyade sahib-i şevket ¹⁷bir hükümeti olan Abbasilerin muavenetleri ¹⁸istihsal olunmak babında ısrar itti. ¹⁹İmparator bu zatın reini istihsan iderek ²⁰ (Huvey-he) hanına bir prensi tezvic ide ²¹ceğini vaad etti. Yunnan hükümdarına, Hind²²prenslerine ve Abbasilere sefirler gönderdi. ²³178 sene-i hicriyesinde Harun er Reşid, ²⁴Çin İmparatoru nezdine Hamza, Evki, Şapu ²⁵namlarında üç sefir gönderdi. Bazı ²⁶müverrihler bu üç sefiri Hamza yahud (Müfti) ²⁷namıyla bire tenzil iderler ki İmparator ²⁸bu zatı müstağrik in'am eyledikten sonra ²⁹(Çun-lan-hiyan) unvanını virmiştir. ³⁰Bu zamanda Asya kıtası altı büyük hükümete taksim ³¹olunmuş idi. Şöyle ki: Şark-ı cihette Çin, ³²cünubunda şimdiki halde Çin'in (Yun-nan) namını ³³haiz olan vilayet-i malumesinden başka Ganc nehrinin ³⁴öte taraflarına kadar Hind'in bir büyük kısmından ³⁵ibaret olan (Yun-nan) veya (Nan-tav) ³⁶hükümeti ve (Tiyen-şu) ³⁷yahud Hindistan ³⁸.....en muktedir hükümeti olan (Magada) ³⁹Kraliyeti, garpta Hükümet-i Abbasiye, vustada ⁴⁰günden güne büyümekte olan Tibet Hükümeti ⁴¹ve şimalde ise Bahr-ı Hazar'a kadar uzanan (Huvey- ⁴²he) yahud (Kuvey-ka) hükümeti bulunmakta ⁴³ idi. (Tibet)liler Araplarla aleddevam muharib ⁴⁴bulunuyorlar idi. ⁴⁵Binaenaleyh hudud-u hükümet üzerinde ekseriya ⁴⁶akınlar icra itmekte bulunan (Tibet)lileri ⁴⁷püskürtebilmek için Araplar ile müttelik bulunmak ⁴⁸Çinlilerin menafi iktizasından idi. ⁴⁹Hicret-i Nebeviyenin 262inci senesinde ⁵⁰Arabistan ile Çin arasında mevcut olan ⁵¹münasebet-i siyasiye ve ticariye eski halinden çıkmıştır. ⁵²Araplarla Çin arasında münasebat-ı siyasiye ⁵³hicretin üçüncü, dördüncü ve beşinci asırlarında ⁵⁴devam etmiştir. (Sung) sülalesi tarihi ⁵⁵349 senesinden 679 senesine kadar Arablar tarafından **47** ¹izam edilmiş olan iki heyet-i sefaretten ²bahs ider. (Sung)lar bütün Çin kıtasına ³sahip değil idiler. Şimal vilayetleri ol ⁴emirde

(Liyau)lara ve bade (Kin)lere tabi ⁵olmuş idi. (Liyau)ların tarihi bu sülalenin ⁶ilk hükümdarı olan (Apav-ki) ⁷304 ile 315 hicrinin (312)sene-i hicriyesinde ⁸(Huvey-he)lerin eski makarrı hükümeti olan ¹⁰(Bökü Han) şehrinde bir Arap heyet-i sefaretini ¹¹kabul eylemiş olduğunu yazar. Zikr olunan ¹²(Bökü Han) şehrinin yerine daha sonraları ¹³(Karakurum) şehri bina olunmuştur. ¹⁴840 sene-i hicriyesinde şa-seyen namında bir ¹⁵Arap sefiri imparatora hedaya-yı muhtelife götür¹⁶müştür ki bunlar meyanındadahi var ¹⁷idi. Bu sefirden sonra Arabistan ile Çin ¹⁸arasında münasebat-ı siyasiye münkatı olmuştur.



KANTON VİLAYETİNDE İSLAMİYETİN TARİHİ

Çinde İslamların nüfus-u siyasileri -- Arap seyyahları – Arap Tacirleri—Çin’de
Maarif ve Edebiyat—Cevami-i Şerife

48¹Çinli İslamlar muktezayat-ı mezhebiyelerini ²serbestçe icra itmek müsadesini istihsal ³ittikleri gündən beri hükümetin ahali-i sairesi ⁴gibi emrar-ı hayat itmekte bulunmuşlardır. İslamlar ⁵sair Çinlilerin haiz olduğu bilcümle hukuk ⁶ve imtiyazata malik olarak (Tang) sülalesinden ⁷zamanımıza kadar vukua gelen bilcümle vaka-i siya ⁸siyeye iştirak itmişlerdir. ⁹İmdi bunların tarihi kısmen Çin’in ¹⁰tarihiyle karışmaktadır. Yalnız İslamların bugün ¹¹Çin içinde bir hükümet teşkil idecek ¹²derecede kesb-i iktidar eylemeye nasıl muvaffak ¹³oldukalarını, i’sar-ı muhtelifede onların ahval-i ¹⁴siyasiye, mezhebiye ve medeniyelerinin ne merkezde ¹⁵bulunduğunu velhasıl hem İslam olmak ¹⁶hem de Çin ailesi a’zasından bulunmak hesabıyla ¹⁷nasıl bir vazife icra eylediklerini bilmek faideden ¹⁸hali olmaz. ¹⁹Kanton vilayetinde Din-i Mübin-i İslamın neşri ²⁰Bahr-i Ahmer iskelelerinden gelen Arap tacirlerinin ³¹himmetleriyle vücüd bezir olmuştur. Bu keyfiyet gerek ²²Müverrihin-i Çin Arabın beyanatı ve gerek yukarılarda ²³zıkr-i sebk iden vakayinameler mündericatıyla ²⁴tahakkuk itmiştir. ²⁵Kezalik Çin’de ilk cami-i şerif dahi ²⁶ehli İslam’dan Çin’e birinci defa dahil ²⁷olan aleyhissalatu vesselam Efendimizin hal-i ²⁸risaletpenahileri Ashab-ı Kiramdan (Vehb bin ²⁹Ebu Kebşe) radiyallahu anha canibinden Kanton şehrinde ³⁰bina olmuştur. Çinin cenuptaraflarında **49**¹(Tanğ) sülalesinden (Yuan) sülalesine kadar ²(659) İslamlar tarihinde şayan-ı dikkat küyuda ³tesadüf olunmuyor. İslamların Çin kıtasının ⁴her tarafında icra-i nüfuz eylemleri bu tarihten ⁵yani, Çin imparatorluğunun Timuçin ahfadına ⁶geçtiği zamandan bede’ ider. Arap ve Çin tacir ⁷leri arasında menafi-i ticariye cari olmasından ⁸dolayı Çinliler Araplarla mümkün olabildiği ⁹derecede münasebet-i hasenenin idamesine sarf-ı ¹⁰mukadderet itmişlerdir. Arap tacirlerinin yanaşdı ¹¹kları iskelelerin valileri bunlara suret-i ¹²mahsusede riayet iderler idi. Hatta Çin ¹³Kanununun tarifatından hariç suretde bina ¹⁴inşası içinde kendilerine müsaade verirler ¹⁵idi. ¹⁶Hicretin ilk asrında Sahil-i Bahr’da bulunan ¹⁷ticaretgahları ticaret-i hariciye nokta-i nazarından en ¹⁸ziyade calibi memnuniyet ahvalide bulunuyorlar idi. ¹⁹Bahren (Kanton)dan avdet iden Arap ²⁰tacirleri tarafından getirölüp Arap muharrirleri ²¹tarafından hafz idilmiş olan malumata göre ²²islamlar hükümet-i imparatoriye iskele veya limanlarından ²³hüsn-ü kabule mazhar

olmuşlardır. Fasl-ı sabıkta ²⁴dahi beyan idildiği vecihle Ebu Cafer El-Mansur ²⁵tarafından imparator (Su—sung) mu’avenet ²⁶zımında dört büyük Arap gönderilmiştir. ²⁷Hicretin üçüncü asrında(Kanton) şehrinde ²⁸İslamların bir kazısı bulunmuş ve halife-i İslam ²⁹namına hutbe-i kıraat olunmuştur. ³⁰Hicretin üç yüz kırk senelerine doğru ³¹ber hayat olan mesbudi, Çin hükümetinin ³²Kanton gümrüğünden şikayet babında bir istid’a-name ³³vermiş olan bir Arap tacirinin davasıyla ³⁴nasıl meşgul olduğunu ve ebna-i karıştan birini ³⁵ne vecihle kabul eylediğini ber tafsil nakl ider. ³⁶bu vaka Arapça el yazısı bir kitapta görülmekle ³⁷ber vechi ati nakl olunur: ³⁸((Vaktiyle Basra şehrinde karıştan ve (Ebbar ³⁹bin El Asud) ahfadından (Ebu Vehb) tesmiye ⁴⁰olunur bir zat var idi. Bu zat (Basra) dan ⁴¹çıkup (Sayraf)a geldi. Oradan Çin’e ⁴²hareket itmeye müheyya bir gemi buldu. Mezkur⁴³sefineye rakiben hareket etti. Çin’e vasil ⁴⁴olduğu zaman kendisinde daire-i hükümeti ziyaret ⁴⁵itmek meramı hasıl oldu. İki ay seya- ⁴⁶hatten sonra (Kanfu) şehriden (Kumbudan) ⁴⁷şehrine gitti. Müddet-i Medide orada oturdu ⁴⁸ve sadatdan olduğunu Mübin-i hükümete müteadid ⁴⁹beyannameler viridi. Bunun üzerine hükümdar, ⁵⁰kendisine bir hane virilmesini ve muhtaç olduğu ⁵¹eşyanın tedarik olunmasını emr itti. Mamafih ⁵²bu zatın sadattan olup olmadığını Arap ⁵³tacirlerinden tahkik idilmesi hakkında (Kanfu) ⁵⁴valisine tebliğat icra eyledi. (Kanfu) valisi **50** ¹sözünün sıhhatini tasdik itti. O zaman ²hükümdar anınla mülakat itti ve hedaya-yı ³giran-baha i’ta eyledi. Zair hedaya-yı alarak ⁴Irak’a muavedet itti. ⁵((Bu zat Çin hükümdarıyla vuku bulan ⁶mülakatlarının birinde hükümdarın Araplar hakkında ⁷kendisinden hayli şeyler ve alehusus Fars ⁸hükümetini ne suretle mahv eylediklerini sual ⁹eylediğini bize hikaye eyledi. Ebu Vehb cevaben ¹⁰dimiş ki: (Bu muzafferiyet Cenab-ı Hakkın avn ¹¹ve inayetiyle olmuştur. Zira Farisler putperest ¹²idiler.) Hükümdar buna cevaben Arapların en ¹³zengin ve en güzel bir memleket feth eylediklerini ¹⁴söyleyerek beyan-ı takdirat itmiştir. Bade hükümdar, ¹⁵Hazreti Rasullallah Efendimiz ile Peygamberan-ı Zışan ¹⁶hazeratı haklarında bazı sualler irad ittikten ¹⁷sonra niçün memleketimi terk eylediğimi sordu. ¹⁸Bende cevaben seyahat kastıyla Basra’dan¹⁹(Sayraf) beldesine geldiğimi ve Çin memleketini ²⁰hinziyaretimde görmüş olduğumu aca’ibat-ı nakl ²¹idüp memleketimi avdet ittiğim zaman hükümdarın ²²muamelat-ı müstahsenesini hikaye ideceğimi beyan ²³eyledim. Bunun üzerine hükümdar bana hedaya-yı giran-baha ²⁴viridi ve posta bargirlerine rakiben (Kanfu)ya ²⁵izam olunmaktığımı emr eyledi. Her yerde hakkımda ²⁶hüsn muamele idildi. Çinden

avdet ittiğim ²⁷esnalarda birçok kıymetli hediyeler almış idim.)) ²⁸Bu zamanda Çinin cenup cihetlerinde bulunan ²⁹İslamların miktarı külliyetli idi. ³⁰((İmparator (Hi-Sunğ) eyyamı hükümetinin ³¹altıncı (Kiyen-fu) veya (Kan-fu) sene ³²sinde ok atmakta mahir ve gayet haris şöhret ³³(Huanğ-çav) isminde ehli ilm bir kimse ³⁴(Keyu-zin) yani hakim rütbesine istihsal ³⁵idemediğinden dolayı (Kuan-nan= Çinin ³⁶taraf-ı cenubiyesi) ahalisinden bazılarını ³⁷topladı ve Kuan-Çeu (Kanton)⁴⁶ şehrine ³⁸doğru yürüdü. **51**¹Çin müverrihleri bu vakayı zikr itmiyorlar. ²Fakad bu keyfiyet Arap seyyahların ifadatının adem-i ³sıhhatine delil olamaz. Çin vakanüvisleri ⁴o zamanlarda (Fan-jin) tesmiye ittikleri ⁵ecnebilere aid vakayinin tafsilatında gayet ihtiyatkar⁶davranmışlardır. Acaba bunların bu vechle hareket ⁷eylemeleri cehaletlerinden mi yoksa tarafdarlık ⁸fikrinden mi ileri gelmiştir? Hatta (Han-lan) ⁹yani Encümeni Daniş azaları bugün bile hiç ¹⁰bir malumat-ı fenniyeye Sahip değildirlere. Kezalik ¹¹memleketinin tarih ve edebiyatına katiyen vukufları yoktur. ¹²Zaten sahip oldukları tarihte pek sathidir. ¹³İşte bu sebepten dolaydır ki (Tanğ) ve (Sunğ) ¹⁴sülaleleri zamanında yazılan müellifatta hiçbir Arap ¹⁵ismi zikr olunmamıştır. Halbuki o zamanlarda ¹⁶hükümet-i imparatoriyenin gerek şimal ve gerek ¹⁷cenup taraflarında Araplar kesretle bulunmakta idi. ¹⁸Çin erbab-ı kalemi cehalet eseri olmak üzere bir de ¹⁹kayıtsızlık ilave itmişlerdir. Bunlar (Kanfu ²⁰seyus) un telamizi olup hakim-i mezkurun ²¹insanı bizzat nefesine karşı dahi bütün aczi ²²bütün nekayis, bütün alel ve hatayatu ile yalnız ²³bırakan ve ümid-i istikbali üzerinden ref iden ²⁴felsefe-i reybiyesine ittiba itmişlerdir. ²⁵Binaenaleyh Çin müverrihlerinin İslam'ın ²⁶vücutundan bahs itmemiş oldukları ta'acüb ²⁷olunacak bir keyfiyet değildir. Mezheb-i celil ²⁸islamın Tanğ sülalesinden (Moğol) sülalesine ²⁹kadar

⁴⁶ Bazı müverrihlere göre (Kanfu) şehri sahilinden 7 kilometru mesafede ve (Çurkiyan) yani İncu nehri boyunda idi. (Kanfu) şehri mevzusi bu dereceye kadar tayin iden müverrihlerin ne gibi delail-i muharrereye istinad ittiklerini bilemiyoruz. İki Arap seyehatnamelerinde yalnız (bay-şu) veya (bay-şua) yani (Huanğ-Çam) namında bir serkerdenin deniz kenarına yakın büyük bir nehir üzerinde mebni ve Arap tacirlerinin kesretle bulunmakta oldukları (Kanfu) şehri üzerine yürüdüğü zikr eyliyorlar. İki Arap tacirlerinin Kanton şehrini (Hevanğ-Çam) tarafından yağma idildiğini bildirdikleri zamanda şehir mezkur sahil-i Bahr da (Çu-Kiyan) nehri kıyısında bulunmakta idi. Bu halde (Kanfu) şimdiki (Kanton) şehridir. Bunun böyle olduğuna delil, karıştan Ebu Vehb yine bu şehir limanında gemiden çıktığı ve imparatorudan mülakat talebinde bulunduğu sırada sadat-ı karıştan olup olmadığının tahkik-i zımında Kanton valisine testir olunan emirnamenin şehri mezkur vekayinamelerinde munderic bulunmasıdır. Bu hatanın sebebi ise (Tan-fu) senesinin (Kanfu) şehriyle karıştırılmasından ibaret olması pek mümkün ve belki hakikat derecesindedir. Bazılar bu (Kanfu) şehrini (Çe Kiyang) vilayetinde bulunan (Kan-pu) şehri zan itmektedirler.

ne namla tevsim olunduğu hakkında ki malumat ³⁰dahi pek ehemmiyetsizdir ⁴⁷. Bu vakayı teyid iden ³¹delail-i tarihiyeden biri budur ki iki Arap³²seyyahına göre (Kanton) şehri (Hüvanğ-çav) ³³tarafından ğaret idildikten sonra Arapların bahren ³⁴Çin ile olan ticaretleri 349 senesine kadar bir ³⁵çok seneler tamamen munkatı olmak derecelerine ³⁶varup bu tarihten sonra şüphesiz yeniden kesb-i ³⁷keremi eylemiştir. Zira (Tay-Tunğ hükümetinin ³⁸üçüncü (Çen-hevan) senesinde (nan-hay) da ³⁹bulunan Arap tacirleri imparatora mensucat-ı ⁴⁰kutniyye, nakışlar, yeşim tokalı kemerler ihda edüp ⁴¹bunların pek ziyade beğenildiğini Kanton (Kuan ⁴²—Tunğ) vakayinameleri zikr itmektir. ⁴³414 sene-i hicriyesinde ve imparator (Zen— ⁴⁴Sunğ) zamanında Ta—şi(Arabistan hükümetinden ⁴⁵birçok ecnebiler Kanton'a gelmişlerdir. Reisleri ⁴⁶olan (Pu—si—pu) imparatora müteaddit **52**¹defalar hedaya-yı giran-baha virup mukabilinde mükafat-ı ²kesireye mazhar olmuştur. ³461 sene-i hicriyesinde imparator (Şan— ⁴Sunğ) bu ecnebilere (senya—ta—lu) namında ki ⁵zatı bütün Arap tacirlerinin emr idaresine ⁶memur itmiştir. Bu zata (Huan—hua—seyan ⁷kiyu) ünvanı virildi. Bu memur ecnebilere ⁸mahallata tevzi itti ve aileler defaz-ı hükümete ⁹kayd olundu. Bade bunlara karşı tedabir-i şedide ¹⁰ittihaz olunduğu kuyan zan idiliyor. Zira ¹¹bunların bir kısmı (Kiyunğ—çeu—fu= ¹²hay—nan adası) ye hicret idüp el an ¹³mevcut olan dört bab cami-i şerifi bina ¹⁴itmişlerdir. (Bu) tesmiye olunan bu eski ailelerden ¹⁵birinin a'kabı mezkur atada bulunmaktadır. ¹⁶O zamandan itibaren Kanton şehrinin ecnebilere ¹⁷olan ticareti günden güne azaldı. İçlerinden ¹⁸ekserisi memleketlerine avdet ittiler. Timuçin'in ¹⁹muasırı (550 ile 625 hicri) olan bir ²⁰muharrir Kanton ticaretinden bahsi eylediği sırada ²¹bu şehirde İslamların adedi azaldığını ve hiç ²²bir hükm ve nüfuz sahibi olmadıklarını beyan itmiştir. ²³(Yuan) sülalesi zamanında (659) Arap ²⁴tacirleri İslamların (Kubilay) nezdinde ²⁵sahip oldukları hükm ve nüfuzdan istifade ²⁶iderek Çin ile büyük bir mikyasta tecdid-i münasebet ²⁷eylediler. Fakat ekserisi (Kanton)a avdet ²⁸ideceğine (fu-kiyan) (Çu--kiyan) ²⁹(Kiyan--su) vesair vilayate geldiler⁴⁸ Bundan ³⁰dolayı (Nüen—Çeu=Fukyen)limanı ³¹büyük bir merkez-i ticaret oldu. Ecnebi sefineleri ta ³²(Nan—kin)e kadar ta kiyan (Ban—çe—kiyanğ= ³³Mavi nehir) vadisinde

⁴⁷ Çin İslamları tarafından yazılan eserlerde daha sahih ve alel husus daha mufassal izahat bulunacağı ümit edilirse de maat-teessüf ilk Çin İslam tarihleri yakın zamanda yazılmış olması bu mesail-i mühimmeden malumat-ı lazıme virmeye mani olmuştur.

⁴⁸ Bugün Kanton şehrinde İslamların pek az bulunmasının esbabını bu hal izah idiyor. Şimdi ki halde şehri mezkurede 800 aile kadar İslam bulunmaktadır.

ilerliyor idi. Bununla ³⁴beraber 765 sene-i hicriyesinde Kanton'da tevatdun iden ³⁵ecnebilerin miktarı hala ziyade olduğu o zamanda ³⁶yazılmış olup ileride tercümesi irae idile ³⁷cek olan bir kitabeden anlaşılmaktadır. ³⁸870 sene-i hicriyesinde imparator (Çün—ti) ³⁹zamanında İslam tacirleri Van—Niğav ⁴⁰(Makau) adasına yerleştirilir, burada daha ⁴¹sühuletle muamelat-ı ticariyelerini icra idiyorlar ⁴²idi. Bu zamandan itibaren İslam tacirleri ⁴³rahatsızlığa uğramadılar ve hükümet dahilinde ⁴⁴tebaa-i sairenin nail oldukları hukuk ve imtiyazın ⁴⁵kâffesinden bir suret-i müsterihanede istifade ⁴⁶eylediler. ⁴⁷kuan—Tunğ (Kanton) vilayetinde bulunan ⁴⁸cevam-i şerifenin adedi on ikiye balığ ⁴⁹olup bunlardan beşi nefis-i Kanton'da ⁴⁹53¹üçi (şav—king—fu)şehrinde ve dördü ²dahi ay—nan(haynan) adasındadır. ³Kanton şehrinde bulunan cevami—i şerifenin ⁴en kadim ve en mühimi Hazreti Seyyid-ül Kevneyn ⁵sallallahu aleyhi vesellem Efendimizin hal-i saadetleri ⁶olup hicretin altıncı veya yedinci senesi Çine ⁷gelmiş bulunan Vehb İbn Ebi Kebşe radiyallahu anh ⁸tarafından bina idilen (Huvey—şan—za)yani ⁹yadigar-ı muazzez cami-i şerifidir. Binası Çin'de ¹⁰bulunan diğer cevami-i şerifenin binasına müşabihtir. ¹¹Tuli 45 ve arzı 32 kadem olup üstü bir Çin ¹²damıyla mesturdur. Binanın etrafında bir revak ¹³bulunup murabbai bir havlunun vastındadır. Cami-i ¹⁴şerifin derununa hasır tefriş edilmiştir. ¹⁵Ayat-ı Kur'an'ıye ve ahadis-i nebeviyeden bazıları ¹⁶kırmızı veya sarı renge ipek kağıt üzerine ¹⁷tahrir olunarak bu vechle hasıl olan levhalarla ¹⁸dahil tezyin edilmiştir. ¹⁹Cami-i şerifin kubbesinden aşağı top ²⁰kandiller ve avizeler talik olunmuştur. Revakın ²¹sağ ve solunda bulunan hücrelerde (Akunğ= ²²Ağund) yani mekatibi sıbyan muallimleri ikamet ²³iderler. Şadırvan havlunun sağındadır. Cami-i ²⁴şerifin yakınında aynı tarihte bina edilmiş bir ²⁵minare görülür. Bu minareye (Kuanğ—ta) ²⁶ismi virilup müdevver ve Afrika ve Suriye ²⁷minarelerinde görüldüğü gibi yekdiğerinden girilmek ²⁸üzere üç katı taksim olunmuş Arap usulü ²⁹cesim bir kaleden başka bir şey değildir. ³⁰İrtifa'i takriben 165 kademdir. Bizim minarelerde ³¹olduğu gibi müezzin şerefeye helezoni bir merdivenden ³²çıkarak. Minarenin kapusu beş kademe irtifa' kadar ³³elyevm enkazı ile kapadılmıştır. ³⁴Cami-i şerif derununda binanın tamir ³⁶ve tecdidini mübeyyen iki kitabe vardır.

⁴⁹ Kanton'da bulunan beş bab cami-i şerifin isami ve mevaki-i ber vech ati beyan olunur: (Kuan—ta—kiye) caddesinde (Huvey—şen—za)camii-i; (Nan—şun—li—kiye) caddesinde (Jen—çan—ze) cami-i, (Hav—nan—keya) caddesinde (nan—cem—ze) cami, şimal kapusunun haricinde olup Vehb ibn Ebi Kebşe radiallallahu anhin türbe-i şerifesini haviy(?) olan (un—çen—za)camii, şark kapusu haricinde kain (siyav—tun—yu)varuşunda (tun—yu—ze)camii

Birincisinin ³⁷tarihi (751) olup şu ibare muharrerdir. ³⁸((Bu cesim cami-i şerif, mesud bir bedayete ³⁹ve zekayı kuvveyesiyle memduh bir akibete mazhar olan Seyid ⁴⁰Mahmud tarafından bina idilmiştir. Seyid müşarün-ileyh ⁴¹bu himmetiyle efal-i hasenenin en yüksek mertebesine ⁴²irtika eyledi. Cami-i şerifin binası 751 ⁴³senesi recebinde başladı. Cenab-ı Hak ⁴⁴kendisinden hoşnud olsun.)) (Bundan ⁴⁵sonra gelen birkaç Türkçe kelimeler okunamıyormuş. ⁴⁶Mamafih burası kitabenin tarih-i tahriri olup ⁴⁷ancak 90 rakamı bellu imiş.)⁴⁸Bunun alt tarafında kitabeyi tertip ⁴⁹ve tahrir iden zevatın isimleri yazılmıştır. **54**¹Kanton şehrinin haricinde varoşların ²nihayet bulunduğu noktada hita-i Çiniye de ³mevcud olan cevam-i şerifenin en muazzezlerinden ⁴biri olup Ashab-ı Kiramdan Vehb İbn Ebi Kebşe ⁵Radiyallahu Anh merkad-ı şeriflerini muhtevi bulunan ⁶(Sen—Çen—Za) cami bina idilmiştir. Bu cami-i ⁷şerif şehrin hisarından yarım mil şimalde ⁸(Nun—Hua) kasabası tariki üzerinde (Çav—ten— ⁹sen) karagoluyla (liyu u hua) köprüsünün beri ¹⁰tarafındadır. Camiye merbud olan arazinin ¹¹vüs'ati on ceribini yani on iki dönüm vüsatında ¹²olup ebniye-i müştemilesi tuğla ile bina idilmiştir. ¹³Sarf olunan vakt ve ihtimam sebebiyle binanın heyet-i ¹⁴mecmuası nazara gayet latif bir suret ve ruhaniyet ¹⁵bahş ider. Bütün mekaber-i islamiye de bulunduğu vech ile ¹⁶cesim ve asr-ı dide ağaçlar mezarlarını teru ¹⁷taze sayeleriyle muhafaza ve tezyin iderler. ¹⁸Zair ol emirde bir dehliz ve biryan ¹⁹kapudan geçerek tahminen elli kadem mürebbi'i vüsatında ²⁰taş döşeli bir havluya dahil olur. ²¹Bu havlunun ortasında bir kameriye bina idilmiştir. ²²Zairinin istirahatını temin itmek üzere sandalye ²³ve kanepeler konulmuştur. Havlunun garp cephesinde ²⁴iki geniş oda vardır. Bunlardan birinin ²⁵zeminine tahta ve üzerine hasır ferş idilerek ²⁶eday-ı salat ve ibadete tahsis idilmiştir. Hav- ²⁷lunun şark cephesinde (Köten) dinilen bir sa- ²⁸lon (Akun) yani imam efendiye mahsustur. ²⁹Havlunun mukabil tarafında yani eday-ı salata ³⁰mahsus olan dairenin ittisalında ki mahal cami-i ³¹hademelerine virilmiştir. Tecdid-i vuzu için ³²iktiza iden su havlunun şimal tarafında bulunan ³³çeşmeden tedarik olunur. Gerek kamerriyenin etrafında ³⁴ve gerek mescid ve odalarda bazı ayat-ı kerimeyi ³⁵havi levhalar ve adakları irae ider. ³⁶Çince yazılı şerid vari muharrerat bulunur⁵⁰. ³⁷En kadim mezarlara varmak için havlunun ³⁸merkez ve iki cenahlarında bulunarak üstleri ³⁹ahşap revaklarda müzeyyen olan üç kapıdan ⁴⁰geçilir. Revaklarında makama münasib ⁴¹sözler muharrirdir. Mezaristanda otuzu ⁴²mütecaviz-ı keniiye bulunup kaffesi tuğladan mamul

⁵⁰ Havlu tuğla bir divarla daire madar-ı muhat olup buradan açılan bir kapu vasıtasıyla Kabristana girilir.

⁴³gereçle sıvalı ve hiç birinde kitabe yoktur. ⁴⁴Kabristanın merkezinde 5,63 metru irtifa'nda bir kubbe ⁴⁵ile mestur mürebbi'i bir bina vardır. Vebn İbni Ebi ⁴⁶Kebşe hazretlerinin Kabri şerifi işte bu küçük bina ⁴⁷dahilindedir. Buraya (Kıyan—fen) ⁴⁸tesmiye iderler. Divarlarının sihanı 0,50 ⁴⁹metru ve arzı 6,60 metrudur. Bina dahiline küçük ⁵⁰bir kapudan girilir. Mezkur kapunun üzerine ⁵¹Arabü'l ibare bir münacat hak olunmuştur. ⁵²Odanın orta yerinde tulı 6,50 arzı ⁵³1,02 ve irtifa'i 0,40 metru olan tuğladan ⁵⁴mamul bir sanduka sahabe-i kiramin gunude bulunduğu ⁵⁵mahalli irae ider. ⁵⁶Sandukanın karşusunda bulunan bir küçük ⁵⁷iskemle üzerinde aled-devam buhurat yakılır. ⁵⁸Divarlarda ayat-ı kerime muharrerdir.



YUNNAN VİLAYETİNDE TARİH-İ İSLAMİYET

55 Yunnan vilayetinde neşr-i din iden Seyyidü'l-celddür—Bir tazarru-name --Bu vilayet dahilinde ki İslamların ahvali

¹Bu vilayet evvelleri (si-i-tiyen-ku) ²tesmiye olup vilayeti haziranın bir kısmından ³ibaret idi. Çuu sülalesinin intihasıyla Çin ⁴kıtasının yedi hükümete ayrıldığı bir hengâmede ⁵(huvey) namında ki (tu) hükümdarı (hu—nan) lı ⁶Ceneral (Çevanğ—kiyav) ye (yu—lar) hükümeti ⁷dahilinde bulunan ber vechi bala (si—i—tiyen—ku) ⁸vilayetinin cenup hududlarına izam itti. ⁹Bir müddet sonra (Sen) hükümdarı (Sü) kralını ¹⁰mağlup ve (Niyan—şun) şehrini zabt itti ¹¹kten sonra Ceneral (Cüvanğ—kiyav) artık ¹²(Sü) memleketine avdet itmek kendisi için ğayri ¹³mümkün olduğunu gördükten (Yu—lanğ) ve (Si—¹⁴i—tiyen) de hükümdarlığını ilan itti. ¹⁵te'akub-u eyyam ile (Sen) hükümdarı (Ze—şuen) ¹⁶şehrini zabt idüp (Si—i—tiyan) kralını ¹⁷dahi taht-ı itaate almağı niyet itti. Bunun ¹⁸içün beş kadem arzında yol dimek olan ¹⁹(u—çu—tav) dinilen tariki tanzim itti ²⁰rup bu vasıtaıyla sevk eylediği ardu (Se—n)²¹hükümdarları idaresinde bulunan bütün memaliki ²²taht-ı inkiyada aldı. ²³(Hiyav—u—ti) zaman-ı hükümetinde ²⁴(Si—i—tiyen) vilayetine aid küçük ²⁵bir hükümetten (i—çen—kiyun) imaratını ²⁶teşkil itti. Bu imarat za—şuen ²⁷vilayetinin cenub-u ğarbisinde bulunan müteaddid (Hiyen) ²⁸yani nahiyeleri müştemil idi ve anlardan birine ²⁹yun—nan—hiyen yani (yün—yan) ³⁰dağlarının cenubunda kain nahije dinilir idi. ³¹Daha sonraları (yun—nan) nahiyesi (bun—³²çan) imaretiyle (niğay—lav) ve (Pe—nan) ³³nahiyeleri arasında mahdud kaldı. ³⁴(Han) sülalesinin nihayet hükümetlerine **56**¹doğru (liyuu) tesmiye idilen (Ze—şuen) ²hükümdarı (yun—nan) nahiyesini bir imarete ³tahvil itti. (yun—çan) ve (Kiyen—uey) ⁴nahiyeleri buraya tabi idi. ⁵Yun—nan imareti (lun—tun—⁶çuen) namıyla yeni bir şehr bina ve burayı makarr-ı ⁷hükümeti ittihaz eyledi. ⁸(En) sülalesi zamanında (yun—nan) ⁹imaretinin namı (nen—men) imaretine, daha ¹⁰sonraları (nen—çu) ye ve bu nam ise (Tanğ)lar ¹¹zamanında (o—te) senesinin dördüncisinde ¹²(Yau—çeu) ye tebdil idildi. Bu (Çeu)nun ¹³reisine (Man—vanğ) yani (Man kralı) ünvanı ¹⁴virilup otuz iki (Çeu) ye kumanda idiyor ¹⁵idi. Hükümdar (Lun—nun—çuen) makarrını bir ¹⁶müddet terk ittikten sonra (Len—te) senesinin ¹⁷birincisinde yine avdet eyledi. (42 mukaddem hicret) ¹⁸ve her sene Çin fağfurina hediyeler göndermekte ¹⁹devam itti.) ²⁰Tiyen—yav senelerinin nihayetine doğru ²¹(136 hicri) Man Kralı

(Kolofon) hareket-ı gayri layıka ²²fikrine düştü. (Ze—şuen) vilayeti ²³valisi (Yuen—şuay) keyfiyeti başvekili ²⁴(Yan—ku—çun) a ihbar eyledi. Derhal ²⁵Ceneral (Siyen—yu—çun—tun) kuma- ²⁶ndasıyla 10,000 asker sevk olundu. ²⁷Kolofon imparator askerlerini mağlup itti ²⁸ve tebettülileri taht-ı hükmine alarak (ze—şuen) ²⁹hududunda tahribata başladı. (Çen—yuen) ³⁰senesinde (167 h) ze—şuen vilayetinden ³¹(uey—kav) namında bir (si—tu—ze) ³²manların reisi olan (i—mu—en)ye taht-ı ³³itaate almağa muvaffak oldu. İmparator ³⁴dahi bu defa (Nan—çav) hükümetine tevcih ³⁵itti. (Nan—çav) manların memleketine bu esnada ³⁶virilen bir tesmiye-i diğerdır. 171 senesi ³⁷(nan—çav) kralı Kuvan—tun yani Kanton ³⁸manlarıyla birleşerek ze—şuen vilayetinin bir kısmını ³⁹zabt eyledi. Bu vechle huze—i hükümeti ⁴⁰imparatorluğunun cenub-u garbında kain hükümetlerin ⁴¹cümlesinden daha büyük oldu. Hükümet-i mezkure ⁴²otuz dört (Çeu) ile bütün sekinesi hiç ⁴³bir mezhep ve kanuna tabi olmayup büsbütün vahşi ⁴⁴olan manlardan ibaret olmak üzere yüzi ⁴⁵mütecaviz nahiyeden müteşekkil idi. 178 senesi ⁴⁶(i—mu—sen) imparator ordularının mu’avenetiyle⁴⁷tebettülleri mağlup itti. Bunlardan yüz bini ⁴⁸mütecaviz adem-i imparatora arz-ı teb’iyyet ⁴⁹ittiler. 245 senesi Nan—çav kralı ⁵⁰kendisine Ta-li hükümdarı ünvanını virerek ⁵¹imparatorluğa aid olan pu—çeursen—çeu ⁵²şehirleri yekdiğerini müteakib zabt eyledi. ⁵³İrtesi sene (Tun—ken) yani (Tonkir)ji ⁵⁴istila idüp kendisine karşı imparator **57**¹tarafından sevk olunan otuz bin kişilik ²ordunun önünden geri çekildi. 249 senesi ³yeniden (Tun—ken) hücum ve orada bulunan ⁴askeri mağlup itti. Hududlarda meskun⁵olan bilcümle manlar bu hükümete teb’iyyet kabul ⁶ittiler. 252 senesi Nançav ve ta-li kralı ⁷Ceneral (Kav-yen) mağlup iderek (Tun—⁸ken)ye istirdad eyledi. 254 senesi (i—⁹mu—nan) imparator (hi—sun) le akd-i ¹⁰musalaha eyledi. İmparator kendisine bir prens ¹¹tecviz itti. (Sun) sülalesinin inkırazına ¹²değın tarihlerinde artık (Nan—çav) meselesinden ¹³bahs idilmiyor. ¹⁴650 senesi (Kiyen) sülalesi (Sun) ¹⁵sülalesiyle birlikte icray-ı hükümet eylediği ¹⁶sırada (Nan—çav) hükümet-i kadimesi ¹⁷Çin’den büsbütün ayrı birçok hükümet-i sağıraya ¹⁸munkasımolmuştu. Kısmı garbide kain Ta—li ¹⁹şehri bu küçük hükümetlerden birinin merkezi ²⁰olup Kubilay Han buranın tahribine teşebbüs ²¹eyledi. Bu hükümdar (Te—len) memleketine vasıl ²²oldukta her biri başka başka yol takib ²³itmek üzere ordusunu üç kısma ayırdı. ²⁴(U—luan—u—tan) cenup cihetinden ²⁵garp yolu tarihiyle (Yen—ten) üzerine ²⁶teveccüh eyledi. Prens (Su—tu—u—li—²⁷li) şark yolundan beyaz manlar

(Pe—man) ²⁸üzerine yürüdü. Kubilay Han ise üçüncü ²⁹fırka ile (Şen—si) vilayetinde karargahını ³⁰tesis itmiş olduğu (Len—tav) mevkinden ³¹hareketle vusta yolu tutup sarp dağlık ³²ve uçurumluk bir memleket içerüsünden 200 fersah ³³mesafe kat ittikten sonra (Ken—şa—kiyan) ³⁴nehri sahiline çıktı. Sallar yaptırdı. ³⁵Bu vasıta ile ordusunu nehirden geçirüp do- ³⁶ğruca Mu—su—man yani Mu-su vahşileri ³⁷üzerine yürüdü. Prenslerin acelelen arz-ı ³⁸tabiat eyledi. Kubilay Han oradan tali ³⁹üzerine tevcih inan eyledi. Buraya daha 40 ⁴⁰fersah yol var idi. On birinci ayda ⁴¹Kubilay Han bu cihetlere Ceneral (Yu—len—çu)yi ⁴²gönderdi ve kendisi (Pe—man)lar üzerine ⁴³gönderdiği ordu ile birleşmek üzere akvam-ı ⁴⁴mezkure nevahisine doğru hareket eyledi. ⁴⁵Pe—manların reisi asla mukabelede bulunmadı. ⁴⁶Fakad yakınlarından biri imaretin makarrını zabt ile ⁴⁷burada ilan-ı hükümete teşebbüs itmesi üzerine ⁴⁸Kubilay Han şehri hücum-u cebri ile zabt ⁴⁹itti. Andan sonra bu taraf ahalisi cümleten ⁵⁰taarruzdan mahfuz kalup hükümete tabi oldular. ⁵¹Kubilay Han (Yu—len—çu) nın avdet ⁵²itmemesi üzerine ((Ta—li)) üzerine hareket ⁵³itti. Burada ((Tuan—ze)) isminde bir ⁵⁴hükümdar bulunuyor idi. Şehri zabt **58** ¹itti. Ta—li şehrinin muhafazasıyla kabail-i ²mütecavirenin taht-ı itaate alınması hususlarını ³(lu—luan—u—tey) ve (len—siku ⁴tun) Havale iderek Kubilay Han avdet ⁵itti. Bu halde (u—luan—u—tey) ⁶U—man yani siyah manlar üzerine hareket eyledi. ⁷Mankular bunlara Karacan tesmiye idüp ⁸Pe—man yani beyaz manları dahi Şağan Can ⁹namıyla tanırlardı. Su—manların merkezi (Ya—¹⁰çe—çen)⁵¹ şehri olup gayet müstahkem ¹¹ve her tarafı su ile muhat idi. Bu zamanda ¹²Karacalar (Yun—nan—fu) daire-i hazırasının ¹³tamamına sahip idiler. (Su—luan—su—kanı) ¹⁴Fu—tu, Şan—can şehirlerini zabt iderek ¹⁵u—manların (Lan—şan) dağı dibinde mağlup ¹⁶ve (Lu—pu—şen) şehrini zabt ile (Ya—çe—çen)ye ¹⁷muhasaraya koyuldular. Şehri mezkur bila müdafaa ¹⁸arzı teslimiyet eyledi. Bunun üzerine Kubilay ¹⁹ta—li Karacan ve Şağan Can ve Müsüman vesaire ²⁰gibi ufak tefek hükümetler arazisini birleştirerek

⁵¹ Reşidüddin ve Marko Polo taraflarından Karacaların makarr-ı hükümeti dinilen ve bir çok müellifin tarafından büsbütün Yun—nan vilayeti ad idilen (Pa—çe—cen) şehri elyevm mevcut değildir. Harabeleri (Yun—nan—fu) dairesi dahilinde ve (Lu—se) nahiyesi merkezinden az bir mesafede müşahede olunmaktadır. (Ka—hua—fu) dan dört konak mesafede bulunan (Hevayan) kurbunda dağlık bir kıta arazi bulunmakta olup elyevm her birisinin ayrı ayrı reisleri olan bir takım akvam tarafından iskan olduğu ve cümlesi Hevayan kurbunda ikamet iden bir hükümdara tabi oldukları rivayet olunmaktadır. Bu hükümdar Yun—nan vilayetine sahip olan hükümdarlar sülalesinden bulunduğunu iddia ittikten maada (Yun—nan) (Kuey—çeu) ve (Kuvan—si) vilayetlerinde sakin olan bilcümle akvam üzerine Hakk-ı hakimiyet da'va idiyormuş. Akvam-ı mezbure reusası filhakika bu hükümete karşı ihtiramatta bulunurlar ve hedaya'yı-kesire irsal iderler. Bütün etrafda bulunan dağlar ve kabilelerin hükümdarı olduğunu beyan iderek oturduğu mahalın ismine (Heyusen—siyen) dinilir.

²¹bir vilayet teşkil ve namını (Yun—nan) tesmiye ²²eyledi ve vilayat-ı mezkurenin idaresini 693 ²³senesi bazıları tarafından Amr ve diğerleri tarafından ²⁴(Se—tiyen—çe—şan—ze—ten) Seyyidü'l Cel⁵²²⁵ ismi virilen ümeradan bir zata havale eyledi. ²⁶(Na—sen) sülale-i imparatorisine aid coğrafya-yı ²⁷kebirden istinbat olunduğu vecihle (Bun—nan) ²⁸vilayetini işgal idüp Karacan (U—man) ²⁹Şağan Can (Bu—man) ve Musu—man vesaire ³⁰gibi küçük hükümetler tesis iden akvam ³¹ve kabail-i Seyyidü'l-celin bu taraflara azimetlerinden ³²evvel medeniyetten büsbütün bi behre hal-i bedavette **59** ¹emrar-ı hayat iden, arazisini sürmek bilmeyen,²karada ve sularda buldukları avlarla ta'ayyüş³İden ve hiç bir din ile mütedeyyin olmaksızın⁴ölülerini yakan, tamamıyla vahşi bir takım insanlardan⁵ibaret idi. Seyyidü'l Cal bunlara toprağı⁶ekmeyi, vezaif-i beşeriye ve ictimaiyeyi, yazı yazmağı⁷öğretti ve nizam-ı makule ile bunları daire-i⁸medeniyete almağa ve kendilerinde hassasiyat-ı ahlakiye ⁹uyandırmaya muvaffak oldu. Müşarün-ileyh kebil-i¹⁰merkumeye din-i islami telkin idüp bunun¹¹üzerine şehirlerde Cevami-i şerife inşa¹²ve bünyad olundu⁵³. Seyyidü'l Cel etraftan¹³bir çok ulemay-ı islamiye celb ile ¹⁴haklarında hürmet ve bezl-i iltaftan göre durmadı. ¹⁵Bu vecihle onların Yun—nan vilayetinde yerleşmeleri ¹⁶esbabını tehyi'e eyledi. Bu suretle Yun—nan ¹⁷vilayetini altı sene idare idüp bade ¹⁸vefat itti. Müşarün-ileyh irtilali bütün ¹⁹ahalinin teessür-ü azimini mucib oldu. (Ken—²⁰men) nahiyesinde elyevm meşhud olan mükellif ²¹türbe te'yd ve tezkar name için (Yun—nan)lılar ²²tarafından bina ittirilmiştir. Kubilay, müşarün-ileyh ²³namına bir mescid-i şerif bina ittirdi ve vefatından ²⁴sonra kendisine (Han—yanvan) ünvanını ²⁵ifa eyledi. ²⁶Seyyidü'l-Cel'in nasulane (Nasireddin) Hüseyin ²⁷Hasan, Şan—za—tez (Şemseddin) Ma—su—²⁸hu (Messih) namlarında beş oğlu vardı. ²⁹Nasireddin Yun-nan valisi tayin ³⁰olundu ve pederinin mesleğinde devam eyledi. ³¹Altun madenlerinin işletmesine müsaade itti. ³²Alel husus (Tun—kin) ve (Birmaniya) da ³³vuku bulan muharebatıyla kesb-i temyiz itmiştir ki ³⁴bundan dolayı Birmanya'nın bir kısmı Çin'e ilhak ³⁵olunmuştur. Müşarün-ileyh'in vefatında on iki oğlu ³⁶kaldı. Bunlardan Sadi isminde olanı keza ³⁷(Yun-nan) valisi oldu. ³⁸İşte müşarün-ileyh (Se—tiyen—ce) ³⁹yahud Seyyidü'l-Cel'dir ki 693 sene-i

⁵² Se—tiyen—çe—şan—ze—tan dinilen zat ki Amr dahi tesmiye olunur, sülale-i tahire-i hazreti Seyyidü'l Mürselinden idi. (Se—tiyen—çe) tabiri memleketinde ailesinin asaletini beyan ider. Müşarün-ileyh Buharalı idi. Kubilay Müşarün-ileyhi evvelen maliye nazırı ve muahharan Yun—nan valisi nasb ve tayin eyledi.

⁵³ Kiyun—men nahiyesinde kain (Şa—hua) dağı üzerinde Seyyidü'l Cel tarafından bina idilmiş bir mescid el an mevcuttur.

hicriyesinde ⁴⁰Yun—nan vilayetinde neşr-i İslamiyet gibi Cenab-ı ⁴¹Hak ve peygamber zişanımızı hoşnud idecek ⁴²bir hizmet-i dindarane ve müftehirane bulunmuştur. ⁴³Reşidüddin ve Marko Polo'nun ifadelerinden ⁴⁴müsteban olduğuna göre (677-698) bütün ⁴⁵Kuvacan ahalisi yani (Yun—nan)lılar ehli ⁴⁶İslam idilir. ⁴⁷702 senesi u—se, u—nun, tun—çuen, ⁴⁸man—pu ve man—uten kebil-i imparator askerinin ⁴⁹kendilerini angarya altında ezdiklerinden bahs ⁵⁰ile şikayatta bulundular. Bil ahire Ceneral (Liyeu—⁵¹kua—kiyeu) tarafından malup ve reisleri (Şi—⁵²şe) namında ki zatı esir oldu. 709 senesi Si— ⁶⁰A—çe—li, Ta—çe—li, Pa—pe—si—fu dinilen ²Man akvamı Yun—nan valisi Su—le— ³ti—ol—evvi tarafından itaate alındı. ⁴725 senesi Yun—nan vilayeti kraliyete ⁵irtika idüp (Çen—sun)un yekni ⁶(Kuşi—la) buraya hükümdar tayin olundu ⁷ise de vazifesi başına gitmeyüp saray hükümde- ⁸rida kaldı. 725 senesi prenslerden (Van ⁹—çen), (Lean—van) ünvanıyla evvelkinin ¹⁰yerine kaim olup vefatına değin Kraliyeti idare ¹¹itti. Bunun ahlaflı (Man) sülalesi zamanında ¹²dahi 785 tarihine değin (Lean—van) ¹³ünvanını muhafaza ittiler. İmparator (Tey—su) ¹⁴sandal-i hükümete kuud idince (Van—uey) ¹⁵tesmiye olunan bir (Han—ley—yuen) yani ¹⁶sefiri (Yun—nan) hükümdarı nezdine ¹⁷gönderdi. (Pa—sala—ova—ul—mi) ¹⁸namında olan Yun—nan hükümdarı sefiri hüsnü ¹⁹suretle kabul eyledi. Bu sırada (Yuen) ²⁰sülalesinin son hükümdarı olan (Şun—ni) ²¹yani Tokathur Yunnan'a bir Ceneral gönderdiğinden ²²(Vansuey) bir şeye muvaffak olamadı. 780 ²³senesi imparator (Tay—nu) nın izam ²⁴eylediği ikinci bir sefir hükümdarın emriyle kabul ²⁵olunmadı. ²⁶783 senesi üç yüz bin neferden mürekkep ²⁷olan ordu (Ken—sunğ) kurbunda Yunnan'lıları ²⁸mağlup ve on bin kişiden ziyade telafata düşür ²⁹idüp ilerüledi. Yunnanlıları dağlar ara- ³⁰sında kain (Kuna—çay) dinilen (Fu—men— ³¹çeu) namında ki müstahkem kasabaya iltica eylediler. ³²Bundan sonra bütün Yunnan vilayeti ³³sükkanı (Manğ) lara itaat ittiler. 787 ³⁴senesi (Mu—yuen) Yunnan vilayeti valiliğine ³⁵tayin olundu. Vilayet-i mezkure on iki daire, ³⁶bir mutasarrıflık ve altmış altı nahiyeden mürekkep ³⁷idi. ³⁸(Manğ)lar hükümetinin Mançu Tatarlarına ³⁹hin-i intikalinde bir dereceye kadar hizmeti meşhud ⁴⁰olan Ceneral (U—san—kuey) 1083 ⁴¹senesinde (Yen—si—ovan) ünvanıyla ⁴²(Yunnan) ve (Kuey—çeu) hakimi⁴³ nasb olundu. İmparator (Kan—hi) tarafından ⁴⁴Makarr-ı hükümete davet olunduğu esnada ((Eğer ⁴⁵beni tazyik itmekte devam iderler ise Pekin'e ⁴⁶80,000 asker ile geleceğim)) yollı cevap ⁴⁷virmesi bir takım şüpheler uyandırdı. ⁴⁸(Ben—si—ovan)ın beyanat-ı beyhude değil ⁴⁹idi. Dört vilayet kendi tarafını

ilzam ⁵⁰ittiler. Kanton, Fu—kiyen ve Fürmüz prensleri ⁵¹daha sonra kendisine iltihak ittiler. Temuçin ⁵²evladından biriside bu fırsattan istifade ile ⁵³Çin hükümdarlığını davaya kıyam eyledi.(Kan ⁵⁴—hi) ola Moğol prensine hücum itmekle işe **61** ¹başlayarak bunu esir itti. Diğer müttelikler ²birbirinden ayrıldılar veya arz-ı itaat eylediler. ³(U—san—kuey), hükümetini muhafaza ide ⁴bildi. 1089 senesi vefat idüp oğlu ⁵(On—hun—hua) hükümdar oldu ise de ⁶1091 senesi vefat itti. Yunnan kıtası ⁷yeni baştan hükümetin vilayat-ı adadına dahil⁸oldu. ⁹Bundan sonra 1231 sene-i hicriyesine kadar ¹⁰Yunnan vilayetinde şayan-ı ehemmiyet bir vaka zuhura ¹¹gelmedi. Ahalinin kısm-ı azamını teşkil iden ¹²İslamlar istirahat-ı mükemmeleye sahip olup ¹³ibadat ve taat ve ahz ve italarıyla meşgul ¹⁴oluyorlar idi.

ŞEN—Sİ VİLAYETİNDE TARİH-İ İSLAMİYET

62 Şansi vilayetinde ilk inşa olunan cevami-i şerife—Çin kıtasında mevcut Ashab-ı Tarikat'ın miktarı—Ahali-i islamiye hakkında Çin hükümdarlarının emirnamesi—İslamiyete verilen muhtelif vasıflar—Çin'de muhafaza-i İslamiyet—Çin ve Maçın tabirlerinin esası nereden gelmiş?—Çin ekabir-i rical İslamiyesi

¹Çin müelliflerinin ifadelerine nazaran (Şen—si) ²vilayetinde ilk defa olarak inşa edilen cevami-i ³şerife, Hicret-i nebeviyenin yüz yirmi üçüncü ⁴senesine tesadüf eden ve hükümdar (Manğ—hevan—ti) ⁵eyyam-ı hükümetinin (Tiyen—pav) birinci senesinde ⁶vilayet-i mezkurenin bütün Çin kıtasının ⁷makarrı olan (Çen—niğan—fu) veya (Si—niğan ⁸fu) şehrinde bina edilmiş olan mabed-i mübarekedir. ⁹Cevami-i şerif-i mezkure (Çen—kiyau—za) yani ¹⁰(Çen) mezhebi ibadethanesi namı virilerek ¹¹(Lu—tiyen—siyu) namında bir mandarinin nezaretine ¹²terk olunmuştur. Bu zat aynı zamanda vilayetde ¹³sakin bütün Müslümanlarında amiri idi. Birkaç ¹⁴sene sonra hükümdar cami-i şerifin (Tanğ—¹⁵men—za) yani (Tanğların mabed-i revnak-darı) tesmiye ¹⁶olunmasını emr eylemiştir. ¹⁷Cami-i şerif (Sunğ) sülalesi zamanında ¹⁸Ha—tu—la (Abdah) isminde bir asker mandarin ¹⁹ tarafından tamir edilmiştir. (521), (Yuen) ²⁰sülalesinin ibtida-i hükümetinde (Kuen—niğan) ²¹hükümdarı olan (Pu—pu) namında bir İslam, ²²cami-i mezkuru tecdid ve ihya eylemiştir. Cami-i şerif-i ²³mezkur, evvelce Kubilay hanın en muteber memuru ²⁴olup bilahere (Yun—nan) valisi tayin edilmiş ²⁵olan Seyyidü'l Cel tarafından yedi yüz kırk beş ²⁶tarihinde tamir edilmiş ve müşarül-ileyh cami-i şerife ²⁷isminin (Sen—çen—ze)e yani (hakiki ²⁸ve saf ibadethane)ye tahvil eylemiştir. ²⁹(Si—neğan—fu) da kain bir cami-i ³⁰şerifde mevcut olan Tanğ sülalesi zamanına ³¹aid bir kitabe-i kadimeye ve Çin müelliflerinden (ma—³²tuen—panğ)ın beyanına göre din-i islamin ³³(Şen—si) kıtasına duhulü, hükümdar ³⁴(Manğ—hevan—ti) eyyam-ı hükümetine tesadüf **63**¹itmektedir. (Si—yu—çuen) yani (Asya ²kıtasının nevahi-i garbiyesine dair rivayat) ³namında ki eserin müellifi diyor ki: ((Kay—yuen ⁴senelerinin (93—123) devrinde garp ⁵cihetinden, gayet uzak bir mesafeden ve yüzlerce ⁶hükümet ahalisinden bir sürü halk kütüb-i ⁷mukaddeselerini hamilen Çine geldiler. ⁸Bunların kitapları, kütüb-i mukaddese ve kanuniye ⁹tercümesine mahsus daireye vaz idildi. ¹⁰Hükümet-i vustaya dahilinde edyan-ı muhtelifenin ¹¹intişarı işte bundan ileri gelmiştir. Bunların ¹²inşa itmiş oldukları mabedlerin miktarından ¹³mukteda-yı

mezhepleri hakkında bir fikir tahmini hasıl¹⁴ olur. Bu zamanda hita-i Çiniyede 5358¹⁵ ibadethane ve 75,028'i erkek, 50,576'sı¹⁶ kadın olmak üzere birçok ashab-ı tarikat¹⁷ mevcut idi. Bunların miktarını tahkik¹⁸ itmek üzere imparator her iki makar-ı hükümete¹⁹ bir müfettiş tayin eyledi.)²⁰ Burrada şayan-ı hayret görünen bir şey varsa²¹ o da miladın 781 ve hicretin 163 tarihinde²² tertip olunarak Si—niğan—fu şehrinde bulunan²³ ve Katolik mezhebine aid kitabe hakkında devr-u deraz²⁴ bahş iden Çin müelliflerinin mezheb-i İslam²⁵ hakkında hiçbir beyanatta bulunmamalarıdır. Dokuzuncu²⁶ (Çen—kuvan) senesi (13 hicret) Çan—²⁷ niğan şehrine vasıl olan (Ulupan)ın bina²⁸ ittiği kilise Çinliler tarafından Fars kilisesi²⁹ (Pu—ze) tesmiye olundu. Hicretin 17inci³⁰ senesinde bu kilisenin (Ta—senğ) yani büyük³¹ Senğ kilisesi tesmiye olunmuş, hakkında emirname-i³² hükümdarı yazılmıştır. ³³İ—funğ senelerinde (34 ile 35) kilisenin³⁴ nam-ı kadimiyle tesmiyesi hakkında hükümet tarafından³⁵ emir verilmiş. Bade hükümdar (Manğ—hevan)³⁶ mezkur kilisenin tekrar (Ta—senğ) namıyla³⁷ tanınması hakkında yeniden emirname-i ısdar eylemiştir. ³⁸(126). ³⁹123 seneyi hicriyesinde İslamlar bir cami⁴⁰ bina itmek üzere hükümdardan ruhsat talep⁴¹ eyledikleri zaman cami-i şerifenin ismine Çinliler⁴² (Sen—keyau—ze) didiler ki (Sen) mezhebi⁴³ ibadethanesi dimektir. (Sen) namı, Cenab-ı⁴⁴ haliku's-semavati vel arza ibadet iden bütün⁴⁵ mezahib halkına Çinlilerin verdiği bir nam-ı umu⁴⁶ miyedir. Yalnız mezahib-i yekdiğerden tefrik⁴⁷ itmek için Katolikliğe (Ken—kiyau) ve din-i⁴⁸ mübin-i İslam'a (Sen—kiyau=mezheb-i saf)⁴⁹ vasıfları tahsis idilmiştir. Din-i islama⁵⁰ virilen vasfı mezkur, evvelen (Menğ—burak)⁵¹ ve bil ahire (Ten—çen= saf ve hakiki)⁵² tahvil ile mümtaz kılınmıştır. ⁵³Şen—si Müslümanları hakkında neşr olunan⁵⁴ emirnamenin sureti ber vech-i atidir. **64**¹((Kana—su vilayetinde sakin olup altı² bin aileden ibaret olan Salurlara dair³ merciinden irsal kılınan layiha hakkında, tedkikat⁴ icrası için me'mur idilen (Şen—si)⁵ valisi (Fey—yuen), taht idaresinde⁶ bulunan (Şen—si) vilayetinde sakin Müslümanlara⁷ dair ber vech-i ati muhtıra ile arz-ı malumat⁸ eylemiştir: ⁹((Şen—si vilayetinde nüfus-u islamiye¹⁰ kesretlidir. Hükümetin makarrı idaresinde, Çan¹¹ niğan, len—tun, kau—len, han—yan nahiyeleri¹² nde, Çun—çeu—fu dairesinde, Hua—çeu¹³ mutasarrıflığında, Ta—li—fu ve Hun—çeu—fu¹⁴ dairelerinde, Han—çen nahiyesinde ve daha bir¹⁵ çok daire, mutasarrıflık ve nevahi arazisinde, ¹⁶ ahali-i islamiye bi-gayet kesir ve müteaddid Çay (Müstahkem¹⁷ kasaba)lar işgal itmişlerdir. Yalnız (Si—niğan—¹⁸ fu)da birçok binlerce (dört veya beş bin)¹⁹ İslam ailesi bulunup

bunlardan birçoğu ²⁰hükümet konağı kurbunda iskan iderler. İcra-yı ²¹ibadet için yedi bab cesim cami-i Şerifleri ²²vardır. Bunların en cesimi (Tan) sülalesi ²³eyyam-ı hükümetinde inşa edilmiş idi. Her cami-i ²⁴şerife iki, üç ve bazı dört fakih tayin ²⁵olunmuştur ki bunlara Akunğ (Ahund—hace) ²⁶veyahut Ze—fu (Sofi) tesmiye olunur. Bunlar ehli ²⁷sünnet kimselerdir. Ahundlar Si—niğan—fu daire ²⁸sinde meskun İslamlar umur-u ziraiye ve hayvanat ²⁹beslemekle iştiğal iderler. Bazıları pek zengindir. ³⁰Aralarında her rütbeden askeri mandarinler kesretle ³¹bulunur. İslamlar arasında birçok ehli ilm ³²zatlar vardır. Bunların telamizi her sene icra ³³olunan müsabaka imtihanlarında, edebiyatta ibraz-ı ³⁴ehliyet iderler. Vilayetin her cihetinde olduğu ³⁵gibi makarrı hükümet olan Si—niğan—fu şehrinde ³⁶dahi bu İslamlar Şayan-ı hürmet ve gayet mu'teber ³⁷kimselerdir. Her ne tarafta ki bir miktar İslam ³⁸sakini olsa oraya bir cami-i şerife bina edilerek ³⁹bir imamın idaresine virilir. Bu zat ahkam-ı ⁴⁰celile-i diniyeyi talim ider. Maaşını talim ⁴¹eylediği cemaatten alır. Şen—si vilayetinde ⁴²bulunan İslamlar ((Nan)) sülalesi devrinden beri ⁴³burada iskan itmektedirler. Elh...)) ⁴⁴Kuey—çeu vesaire gibi Çin vilayet-i ⁴⁵merkeziyesinde sakin ehli İslam'ın tarihi ⁴⁶mevcudiyetlerinde belli başlı vakayia tesadüf ⁴⁷olunmaz. Çinde mer'iyü'l-icra olan serbesti-i ⁴⁸mezahibten bila istifade İslamlar gerek daire-i ⁴⁹hükümdari de ve gerek vilayette meham-ı umur ile ⁵⁰iştigal iden mezhebdaşlarının himayeleri ⁵¹altında oldukları halde ticaret ve sanatlarıyla ⁵²meşgul olurlar. ⁵³655 senesi neşr olunan bir emirname-i ⁵⁴hükümdarı, Çin hükümetinin İslamlar hakkında ⁶⁵ne derecede ibraz-ı müessir dirayet ve fetanet eylemekte ²olduğunu göstermektedir: ³((Niğan—huvey vilayetinde birinci hakim olan ⁴(Hu—huvey) namında ki kimse hıta-i Çiniye de ⁵müslümanların miktarı pek çok olduğunu, ⁶bizimkinin gayri biri takvim kullandıklarını, ⁷başlarına beyaz renkli serpuş giydiklerini, ⁸savme riayet ettiklerini velhasıl bezm-i adat ⁹ve etvarımızın zıttına hareket eylediklerini bana ¹⁰bir lahiya ile ihbar eyledi. ¹¹Bu lahiyayı devr-ü dıraz tadvik eyledim; ¹²Kararım şundan ibarettir: Çoktan beri Çin ¹³kıtasında sakin olan Müslümanlar, diğer ahali ¹⁴misillü memleketinin evladı ve Çin aile-i cesimesinin ¹⁵a'zası olmuşlardır. Son emirnamenin ¹⁶neşrinden beri, İslamların mucib-i şikayet ¹⁷hal ve hareketde buldukları işidilmemiştir. ¹⁸Hatt-ı edebiyat imtihanlarında hayliden hayliye ¹⁹kesretli olarak isbat-ı vücud etmekte oldukları ²⁰görülmüştür. İmdi anları tebrik itmekten başka ²¹bir şey dinemez. Müslümanlar arasında pek çok ²²rical-i devlet bulunmaktadır. Mukaddema Ma—en—le anğ ²³ma—

heyun... Elh gibi zat-ı hükümetin saadet ²⁴hali yolunda büyük büyük hizmetler ifa ittiler. ²⁵Elyevm Ha—yuen—sen, Ma—hu—mu (Mahmud) ²⁶ve daha pek çokları fevkalade meşhurdurlar. ²⁷Evvelce neşr olunan emirnamelerin birinde beyan ²⁸idildiği vech ile onların mezheb ecdadlarının ²⁹mezhebidir. Kavanin-i hükümeti ihlal itmemek ³⁰şartıyla herkes beğendiği mezhebin erkânını icra ³¹eylemekte muhtardır. ³²Sekizinci Yung—Çeng senesinin beşinci ³³ayının on beşinci günü.) ³⁴Hıta-i Çin ve Maçin⁵⁴ vilayet-i saire ³⁵sinde tarih-i İslam vilayat-ı mezkureden her birinde ³⁶sakin olan ahalinin tarihinden ibarettir. ³⁷Artık bunlardan bahse lüzum görmedik. Yalnız ³⁸şurasını beyan itmek lazımdır ki (Yuen) ³⁹sülalesinin zaman-ı hükümetinden itibaren İslamlardan ⁴⁰birçok zevat gerek payitahtta ve gerek vilayette ⁴¹gayet mühim ve ali-yi mevki ve memuriyetlerde ⁴²bulundular. Pekinde heyet-i vükelaya dahil⁴³olmuş, ordu kumandanlıklarında, vilayet ⁶⁶valiliklerinde ve hizmet-ı mühime-i sairede bulunmuş ²hayli Müslüman ta'dad olunabilir. İsimleri ³Çinde en ziyade meşhur ve ma'ruf olan ⁴İslamlar meyanında: Evvelce Kubilay hanın ⁵hidmetinde bulunup muahharan Yun—nan valisi ⁶tayin edilen Say—tiyen ce (Seyyidü'-cel) ile ⁷müşarül-ileyhin Nasıreddin, Hasan, Hüseyin, ⁸Şan—dun—ding (Şemseddin) veyahut ⁹Molla, ve Ma—su—hu (Mesih) namlarında ¹⁰ve her biri hükümet-i Çiniyede büyük büyük memur ¹¹iyetlerde bulunan beş nefer oğlanı; mancınık ¹²inşası fenninde gayet mahir olan Alauddin ¹³Cefai, Sadi, Mahmud Yalvac, Abdurrahman, ¹⁴Cebi—Hunudtu, Cella Timur ve İsmail namında ki ¹⁵zevatı; he' yetşinas meşhur Cemaleddin ¹⁶(Cemaladdağ); ulum-u riyaziye medresesi müdürü ¹⁷Ma—pe—tiyen vesaire ki bunların kaffesinin¹⁸namları Çin tarihinde hürmetle yad olunmaktadır.

⁵⁴ Kurun-i vusti da Çin kıtası şimal tarafı ((Hıta) ve cenup tarafı Mağ imparatorluğu namlarıyla iki kısma ayrılmış idi. İşte coğrafya kitaplarımızda ve haritalarımızda vaktiyle kullanılmakta iken, elyevm metruk olan ((Maçin)) tabiri uşbu Mağ kelimesinden mehuzdur. Şöyle ki bu kelime bazı Avrupa seyyahını taraflarından ((Mançi)) suretinde Latinceye nakl olunarak Çin-i cenubiye ilm olmuş ve buradan takdim ve tehir ile uşbu Maçin tabiri lisanımızda şive bulmuştur. Bu takdirce Çin ve Maçin terkibi asıl Çin kıtasının şimal ve cenububı yani tamamını irae ider. Lehçe-i Osmani de: ((Maçin—mahaçin muhaffefi; Çin ve Maçin: Çin şimali ve cenubu)) diye tarif idilmiştir.

TALİM VE TERBİYE-İ ETFAL

67 Çin İslamları çocuklarını nasıl terbiye idiyorlar? Arabi, Farsi, Çince talimi—Kızların talim ve terbiyesi—Çin İslamlarının talim ve terbiye-i etfale aid kitapları—Çin hurufatı—Çin mekteplerinin mevcudu—Edebiyat imtihanlarının suret-i icrası.

¹Hıta-i Çiniye de İslam çocuklarının talim ²ve terbiyesi, aynı zamanda onların istidad-ı ³tabi'yye, ahlakiye ve mefkurelerini tenemmüv ve tekemmül ⁴ittirmek maksadına ibtina edilmiştir. ⁵Çocuklar Cenab-ı Hakka ibadetin manasını ⁶anlayacak ve bunu icra idebilecek sına ⁷vasıl oldukça derhal usul-ı ibadet kendilerine ⁸talim olunur. Bir çocuk dört sene dört ⁹günlük oldukça cami-i şerife götürülür. ¹⁰Ebeveyni, ehli takva ve sahib-i akl ve zeka¹¹ olmasını Cenab-ı Haktan istirham eyler. Altı ¹²veya yedi yaşına vasıl oldukça edebiyat talim ¹³ve tedrisine ibtidar olunur ki bu da çocuğunun ¹⁴ilerüde ulema-yı din sırasında bulunacağına, ¹⁵hükümet memuru olacağına veya bir sanata süluk ¹⁶ideceğine nazaran tahalüf ider. ¹⁷Tarik-i ilmiyeye süluk idecek çocuklar ¹⁸her cami-i şerifte imam ve haceler tarafından ¹⁹idare olunan mekteplere gönderilir, burada ²⁰çocuklara, vusta olarak senede dört ²¹veya beş guruş [Bizim guruşla tahminen yirmi ²²guruş] ücret-i tedrisiye mukabilinde Çince ²³Arabi, Farsi talim olunur. Ol emirde ²⁴hurufat-ı arabiyenin şeklini ve sureti telaffuzunu ²⁵belletmekten başlanılır. Bade çocukların ellerine ²⁶Elifba kitabı virilir. Hurufatın yekdiğeri ²⁷rabdı ve harekatı öğredildikten sonra Kur'an-ı ²⁸Azam'üş-şan talimine beda olunur. Bundan sonra ²⁹Farisi talimiyle beraber Çince tedrisi başlar. ³⁰Çin ulema-yı İslamiyesinden (Liu—çe—len) ³¹namında ki zatın Çinceden Arapçaya tercüme ³²eylediği üç kelimeli kitap, dört kelimeli kitap **68**¹vesaire gibi müteaddid klasik kitaplar vardır. ²Bir kaç sene talim ve tedristen sonra çocuklar ³vezaifi diniyelerini icra idecek mertebede ⁴Arabi, Farsi lisanlarına kesb-i vukuf idebilir ⁵lerse de lisan-ı mader zadları olan Çin lisanı ⁶hakkında ki malumatları pek noksan kalır. Hacegan ⁷sınıfı arasında Çin lisanından (Kiyu—jin) ⁸yani mader niyet rütbesini haiz olanlar pek mahdud ⁹olduğu halde diğer sınıflarda bulunan İslamlardan ¹⁰mezuniyet şahadetnamesi almış ve encümen-i danişe ¹¹a'za olmuş birçok zevat her zaman görilmektedir. ¹²Meratib-i aliyeye nail olmak hususunun şeraiti ¹³Çin lisanı layıkıyla tahsil itmektir. Bunu ¹⁴bilen çocuk babaları saai maliyeleri müsaid ¹⁵olduğu mertebe de hiçbir fedakarlıktan çekinmeyerek ¹⁶icra olunan müsabakalarda kazanıp hükümet ¹⁷memuru sırasında bulunmak üzere çocuklarına

¹⁸Çince öğretmeye sai itmektedirler. ¹⁹Kız çocuklar, talim ve tedris pek az ²⁰görürler. Bunun başlıca sebebi analar ve babalar kızlarının ²¹talim ve terbiyesi için evsaf-ı lazıme-yi cami ²²bir muallime bulamayacaklarını iddia etmekle beraber ²³çocuklarını nezaret-i mütemadiye altında bulundıra- ²⁴mayacağından dolayı hacelere teslimi muvaffak ²⁵olmaması fikri sakimidir. Bundan maa'da bir kadının ²⁶vazife-i asliyesi hane-i umuriyla iştiğalden ibaret ²⁷olduğu halde, erkeklere lüzum-u derkar olup fakat ²⁸kadınların derece-i akl ve fetanetleriyle mütenasip ²⁹olmayan edebiyatla uğraşmak kendileri için ³⁰faideden ziyade mazarrat husule getireceği zamanda ³¹bulunuyorlar. ³²Erkek çocukların mebdde tahsili altı veya yedi ³³yaşından başlar. Çocukların talim ve terbiyesi ³⁴için ebeveyn kitabü'l erkanda irae olunan ³⁵usule tatbik hareket itmelidir. Mamafih ço ³⁶cuk babalarının bundan başka müracaat oluna- ³⁷cak bir çok reh-nümalar ve terbiye-i etfal risaleleri ³⁸vardır ki bunların en mühimi (Çu—hi) namında bir ³⁹zat tarafından tertip idilen (Siyau—heyu= ⁴⁰mütala'a-i sağira) risalesidir. Müellif-i mumailiyh ⁴¹bu risalesinde diyor ki: ⁴²((Çocuklarını hüsn-ü suretle terbiye etmek ⁴³isteyen bir peder hiçbir cihette lüzum görmiyerek ⁴⁴onları halim, merhametli, şefkatli, safdil, güler ⁴⁵yüzlü ve kelimelerinde olduğu gibi tavr ve hare- ⁴⁶ketlerinde dahi ihtiyatkar ve hüsn-ü tazim ve hürmet ⁴⁷ilka iden kadınların ağuş-u terbiyetine terk ve tevdi ⁴⁸itmelidir. Çocuk lakrı söylemeye başladığı ⁴⁹zaman eğer erkek ise süratle ve cesaretle ⁵⁰cevap vermeye ve eğer kız ise ağır ağır ve neza- ⁵¹ketle mukabele ittirmeye alıştırmalı. Yedi yaşında ⁵²ta'dada ve cihat-ı Erbaa-i asliyeye dair malumat ⁵³virmeli, bu yaşta iken artık erkek çocuklar ⁵⁴hemşireleriyle beraber bir yatakta yatmağa ve bir seferde **69**¹taam itmeye müsaade olunmamalı. Sekiz yaşına basdı- ²kte kendi mafevklerine karşı vezaifi neden ³ibaret olduğunu öğrenmeli ve kendini sevdiği ⁴kadar diğer ebna-yı nev'ine muhabbet etmek lazım ⁵geleceğini anlatmalıdır. ⁶((On yaşına vasıl oldukta erkek çocuklar ⁷bir mektebe gönderilir. Orada gündüz ve gece ⁸yazı ve hesap öğrenirler. Libasları daima ⁹sade olur. Bu senede takip idecekleri hatt-u ¹⁰hareket kendilerine bildirilir. Ve daima hulus ¹¹ve sadakat ile hareket etmek kazıye-i mühimmesi ¹²zihinlerine yerleştirilir. On üç yaşında ¹³musiki ve şiir talim idilir. On altı yaşında ¹⁴silah ve araba kullanmak usulü gösterilir. ¹⁵Yirmi yaş ki bir çocuğun erkeklik çağıdır. ¹⁶Bu senede vezaif-i medeniye'nin cihet-i ameliyesi ¹⁷talim idilir. Bu sene de bulunan delikanlı şefkat-i ¹⁸ferzendanenin gavamızına vakıf olduğunu ebeveynine ¹⁹ispat edecek ve bu zamana kadar kesb itmiş ²⁰olduğu malumat ve seyyiasından dolayı tefahurdan

²¹ictinap eyleyecektir. Otuz yaşında tehhül ²²idebilir. Hususat-ı zatiyesini de ²³ru'yet eyler. Kırk yaşında hükümet-i ²⁴memurini sırasına dahil olabilir. Elli ²⁵yaşında rical-i hükümet sırasında bulunabilir. ²⁶Yetmiş yaşında **ihra**-yı tekaüdini istid'aya hakkı²⁷ olur. Çocuklara daima hakikati söylemeli, ²⁸mevkilerini muhafaza itmeyi ve söylenen bir kelamı ²⁹hürmet ve dikkatle istima eylemeyi öğretmelidir. ³⁰Eyu bir şakird mualliminin kelamını daima nezaket ³¹ve tevazula telakki ve kabul itmelidir. Fazilet perver ³²zevata tesadüf idildiği halde onların hareketini ³³taklid ve güzel misüller işidildiği takdirde ³⁴anlara tatbik-i hareket itmelidir. Zihne gelen ³⁵bütün fena fikirleri red idüp tarik-i ³⁶istikametten asla ayrılmamalıdır. Kendisine nesahi-yi ³⁷akilane viren ve kalbinin hissiyat ve temayulatını ³⁸tedkik ve tefahhus iden kimselerin meclisine mülazım ³⁹olmalı. Her hal u karda intizam bulunmalı. Her sabah ⁴⁰yeniden bir şey öğrenüp akşamleyin anı muhatara ⁴¹sından tekrar geçirmelidir.)) ⁴²İşte nazariyat bundan ibaret. Gelelim işin ⁴³hakikatine: Bir erkek çocuk altı veya yedi yaşına ⁴⁴girdikte aile reisi ona bir muallim aramağla ⁴⁵meşgul olur, bir pederin derece-i malumatı ⁴⁶ne olur ise olsun meşguliyet-i zatiyesinden ⁴⁷dolayı evladını talim idebilmesi pek nadir ⁴⁸vakı olur. Bunun için eğer aile zengin ⁴⁹ise çocuğu için hanesine bir muallim celb ⁵⁰idebilir. Veya bazı akraba ve ehibba toplanarak ⁵¹beş altı veya on çocuk için bir muallim celb ⁵²iderler. Alel ekser çocuk umumi mekteplerden ⁵³birine gönderilir. Bu dürlü mekteplerde ondan ⁵⁴kırka kadar çocuk cem' olup bunların **70** ¹talim ve terbiyesini, cihet-i tedrisiyeyi hükümet ²memuriyetine tercih iden ve icra olunan müsabaka ³imtihanlarında kazanamayan bir namzet der uhde ider. ⁴Bunların maaşı muhtelifdir. Şehirlerde bir çocuktan ⁵şehri yirmi beşden kırk guruşa kadar ücret-i ⁶tedrisiye alınır. Köylerde senevi yetmiş beş, yüz ⁷yirmi beş guruştan ma'ada eyyam-ı mübarekede ⁸üç dört defa hediye dahi alınır. Ailelere devam ⁹iden hususi muallimler senevi dokuz, on ¹⁰bin guruş alırlar. Hükümet tarafından idare ¹¹olunan mektepler mevcut değildir. Umumi mekteplere ¹²harici talebe devam ider. Mektepler büyük veya ¹³küçük birer salondan ibaret olup tezyinat ¹⁴ve tefrişatı her talebe için birer rahle ile birer ¹⁵iskemle ve haceyeye mahsus bir kürsiden ¹⁶ibarettir. ¹⁷Bir Müslüman, çocuğunu mektebe götürdüğü ¹⁸zaman hace bir dua ider. Çocuk da hacenin ¹⁹elini öpdükten sonra emr-i tedrisde kendisine ²⁰güzel bir rehber olmasını rica ider. ²¹Tahsil zamanları tulu-u şemsden itibaren ²²zevalden iki saat evveline ve zevalden yarım saat ²³evvelinden zevalden beş saat sonraya kadar imtidat ²⁴ider. Yazın öğle taamından sonra ders yoktur.

²⁵Fakat kışın şakirdan öğleden sonra iki ²⁶saat daha meşgul olurlar. İşçilerle ²⁷gündelikçilere mahsus mektepler akşamları ²⁸küşad ider. ²⁹Şakirdler mektebe gider iken hacelerini ³⁰selamlayup mahalli mahsuslarına otururlar. ³¹Mübtedilere mahsus rahleler üzerinde (San— ³²çe—kenğ) yani üç kelime kitabı bulunur. Hace ³³avaz-ı bülendle ve hurufatın mahreçlerine riayet ³⁴iderek birinci satırı okur. Şakirdler hep ³⁵bir ağızdan ve yüksek sesle bunu tekrar iderler. ³⁶Her şakird bu satırı belledikten ve bir ağızdan ³⁷okumasını münasip suretle tekrar eyledikten ³⁸sonra her birine ayrı ayrı okutur. Üç ³⁹kelime kitabı tamam eyledikten sonra bin kelime kitabına ⁴⁰ve (Za—şu) ve (O—kenğ)⁵⁵ dinilen kitaplardan ⁴¹hulasa idilen bahislere geçilir. ⁴²Hace şakirdanına yazı öğretmek ⁴³içün bu zikr olunan eserlerde ki hurufatı ⁴⁴evvelen saman kağıdıyla taklid ittirmekten başlaya- **71** ¹rak doğrudan doğruya furça ile ezbere ²tersim ittirinceye kadar bu talime devam ider. ³Bu vech ile şakirdan birkaç bin haruf ile⁵⁶⁴ kesb-i ünsiyyet idinceye kadar bir veya iki ⁵sene zaman mürur ider. Hace aynı usuli ⁶takep iderek cümlelerin, kelimelerin ve her harfin ⁷manalarını şerh ve izah iderek tamamıyla anla- ⁸tmağa gayret ider. ⁹Emr-i tahsile hasır idilen senelerin adedi ¹⁰ebeveynin hal ve vaktine ve birde çocukları hakkında ki ¹¹tasavvurlarına tabidir. Tacirler, ameleler ve köylerde ¹²emrar-ı hayat iden kimseler çocuklarına ¹³kütüb-i müsta'mile hakkında miktar-ı kafi malumat ¹⁴hasıl ittirdikten sonra hususat-ı ¹⁵zatiyelerini yoluyla idare idebilecek bir talimle ¹⁶kanaat iderler. Klasik kitaplarla memleketin ¹⁷tarih ve edebiyatından ma'ada şakirdane hiçbir şey ¹⁸öğredilmemesi bu dürlü talim ve terbiyede ki ¹⁹nekayısdandır. Ulum-i tabi'iyye, riyaziye, tarih-i ²⁰tabi'i, coğrafya, harf ve sınayi ve elsine-i

⁵⁵ (O—kenğ) yani Kütüb-i Mukaddese-i Hamse şunlardır: İ—kenğ. (Kitab-ı şunat) Şu—kenğ (Kitab-ı Evail); Şu—kenğ (Kitabü'l-ebyat); Li—ki (Merasim-i diniye); Çun—şeyu (Bahar ve Hazan) Dört kitap manasına olan (Ze—şu) şunlardır: Ta—hiyu (Mutala'i-i kebir), Çunğ—yunğ (Muhid la yetğir) Len—yu (Musahabat veya makalat-ı ahlakiye), Munğ—çe [Feylesof Mang—çe'nin Kitabı] İkinci sınıftan olan kütüb-ü nizamiye arasında Heyau—keğ (Muhabbet-i ferzendane) ve Seyau—hiyu (Mutame-i sağira) kitapları dahi vardır.

⁵⁶ Çin lisanında elli altmış bin kadar harf mevcut olup bunların içinden tahminen yirmi dört bini muamelat-ı cariyede ve o kadarı ahval-i mahdude de kullanılır. Diğerlerine gelince onlarda şekilleri muhtelif olduğu halde evvelkilerin manaca müteradifi olduğundan asla kullanılmaz. Hurufatından bazıları yirmi dört çizgiden hasıl olmuştur. Bu lisanın tahsilinde derkar olan müşkilata bununla hükm itmeli. Mamafih on bin harfin tanımı, Çince yazılmış bütün eserleri okumağa ve her madde hakkında kalem kullanmağa kafidir. Çin yazılarını okumağa maruf (Peremar) [1170-1735 miladi] dört veya beş bin harfin bellennesi her türlü ihtiyaca kiyafet ideceğini iddia ile beraber üçte ikisi yani üç bin kadar harfle hall-i meşkülata ideceğini iddia itmiştir.

Yukarıda isimleri zikr olunan dokuz kitapta ancak dört bin altı yüz aded muhtelif harf vardır. Mamafih mümtaz bir Sinolog olmak için harikulade bir zeka, son derece sabır ve teenni ve müddet-i medide tahsil lazımdır.

²¹ecnebiyeye dair asla malumat virilmez. ²²O derece ki mesela ticarete süluk itmek isteyen ²³bir çocuk mektepten çıktıktan sonra hususi ²⁴muallimlerden hesap tahsiline mecbur olur. ²⁵İdadi ve ali şahadetnamesi almak ²⁶istemeyen bir şakird alelumum üç dört ²⁷sene mektebe devam ider. Eğer ailesi hal-i ²⁸refahda değil ise bu müddet ekseriya daha az ²⁹olur. Fakir çocukları ancak bir sene ve en-nihaye ³⁰iki sene kadar mektebe devam idebilirler. Etfalin ³¹kısm-ı izamı hiç talim ve terbiye görmeyup ³²vadi-i cehalette puyan olunur. Çin de tahsil-i ³³ilm ve marifet mecburi değildir. ³⁴Hükümet-i Çiniye maarif-i umumiye ve talim ³⁵ve terbiye-i avam namına hiçbir para sarf itmez. ³⁶Çinluların ilm ve marifetten ne kadara kadar ³⁷behreminde olduklarını takdir itmek gayri mümkün gibidir. ³⁸Çünkü bu derecat-ı vilayetlere, şehirler ve kasabalara **72**¹ göre cüz'i ve külli fark ider. Şehirlerde ²bağçıvanlar, balıkçılar, sandalcılar, hamallar ³vesaire müstesna olduğu halde herkes okumağı ⁴bilir. Hatta zikr olunan esnaf bile ⁵hurufattan bir miktarını tanıyabilir. ⁶Kezalik şehirlerde ahalinin onda iki ve üç ⁷mükemmel tahsil gördüklerinden edebiyatla iştiğal ⁸iderler. Bilakis köylerde erkek ahalinin ⁹ancak üçte ikisi veya nısfı okumak bilir. ¹⁰Çinde mekatib-i ibtidaiyeden ma'ada idadi ¹¹mektepleri ve mekanib-i aliye dahi vardır. ¹²Kantonda on dört mekatib-i aliye ve otuz ¹³idadi vardır. Bu idadilerin üçü gayet ¹⁴büyük olup beherinde ikişer yüz talebe ve iki ¹⁵veya üç muallim bulunur. Bu müessesattan intizar ¹⁶olunan fevaid-i edebiyat müsabakasına namzet ¹⁷olan şakirdanı hazırlamaktır. Edebiyat-ı ¹⁸erba' derecelerinden birinin istihsalini arzu ¹⁹iden bir şakirdin iktiham ideceği mezahım, ²⁰alelhusus furça ile yazı yazmak, inzar-ı ²¹rağbetten düşmeyen müellifat-ı kadime-i meşhureyi ²²kendine mahsus üslub ifade ve tasavuratıyla ²³taklid itmek, bazı ebyat kafiyelemekten ibarettir. ²⁴Zikr olunan dört dereceden birincisi ²⁵olan (Seyu—çay) şahadetnamesini istihsal ²⁶idebilmek için üç müsabaka imtihanına dahil²⁷ olmalıdır. ²⁸Bunların birincisi nahiye müdürü (Heyu—²⁹çeng) tesmiye olunan bir memurun muvacehesinde ³⁰ikincisi mutasarrıf ile maarif nezaretinden ³¹memur diğer bir zatın muvacehelerinde, üçüncüsü ³²ise vilayet merkezinde icra olunur. ³³İkinci derece (Keyu—jin) Şaha ³⁴detnamesi olup bu, vilayet merkezlerinde icra ³⁵olunan (Seyu—çay) imtihanları arasında ³⁶üç sene icra olunan müsabaka imtihanları ³⁷neticesinde kazanılır. Müsabakaların sevkinde ³⁸memalik-i Çiniyenin her tarafında cem'en bin iki yüz ³⁹veya bin üç yüz namzet (Keyu—jin) olmak ⁴⁰üzere kabul idilir. ⁴¹Üçüncü derece olan (Çen—ze) ⁴²derecesi, Pekin'de üç yılda bir kere icra ⁴³olunan müsabaka neticesinde (Keyu—

jin) ⁴⁴şahadetnamesi alan müsabakalara i'ta olunur. ⁴⁵Dördüncü derece olan (Han—lan) ⁴⁶yani encümen-i daniş azalığı Pekin'de icra ⁴⁷olunan müsabaka imtihanında kazanılır. ⁴⁸Aynı isimleri haiz olan askeri ⁴⁹dereceleri dahi müsabakalar neticesinde ihraz ⁵⁰idebilir. Yalnız fark şurasında ki bu ⁵¹müsabakalara dahil olan namzedlerden malumat-ı ⁵²askeriye talep olunmaz. Ancak Tu'na bir ata ⁵³çeviklikle yenmek, büyük veya küçük kıt'ada ⁵⁴yay bağlamak, herhangi bir mesafeye ok atmak, **73**¹maharetle kılıç kullanmak, pehlivanları duçar ²hayret idecek derecede ağır şeyler kaldırmak ³gibi idman talimleri istenilir. ⁴Türkistan-ı şarki yani Kaşgar'da çocuklar ⁵sekiz veya on yaşına varınca mektebe gönderilir. ⁶Erkek ve kız çocuklar birlikte mektebe giderler ⁷ise de dershanenin bir ciheti erkek ve diğer ciheti ⁸kız çocuklara tahsis edilerek hevacenin ⁹rahle-i tedrisiyle nihayet bulan bir yol iki ¹⁰ciheti yekdiğerden ayırır. On iki yaşından ¹¹sonra kız çocuklar mektebe gitmezler. Fakat ¹²erkek çocuklar için had tayin edilmemiştir. ¹³Çocuklar bütün gün mektebde kalırlar ve şehri ¹⁴haceye bir veya biricik (Tanğa=Tenge) ücret ¹⁵virir. [Tenge Buhara ve Asya-yı vasatide mütedavil ¹⁶bir sikkenin ismi olup takriben üç guruş ¹⁷kıymetindedir.] Tahsil mecburi değildir. Mamafih ¹⁸evladını mektebe göndermek için ebeveyn bir ¹⁹derece icbar edilir. İslamiyet nokta-i ²⁰nazarından daha ali tahsil görülmesi ²¹arzu edilen İslam çocukları medreseye ²²gönderilir. Burada ulum-u aliye ve aliye, kavanin, ²³tıp, şiir, tarih, hat ve hesap talim ²⁴ve tedris olunur. Ulum-u tabi'iyeye dahi tedris ²⁵olunmakta ise de pek etraflı şehirlerde her cami-i ²⁶şerifin birer medrese veya mektebi vardır. Ashab-ı ²⁷hayrat tarafından tesis edilmiş olan bu müessesat-ı ²⁸ilmiyeye birçok vakıflar tahsis edilmiştir.

TE'EHHÜL VE İZDİVAÇ

74 Çin'de te'ehhül—Görücüler—Tahkikat-ı evveliye—Tarafların muvafakatı—
Hediyeler—Nikah merasimi—Düğününün sureti icrası—Zifaf. Hukuk-u nisa—Talak—
Çin'de İslam kadınlarının evsafı--Çin kabail-i muhtelif-i İslamiyesinde te'ehhül--
Tevellüdat

¹Hükümet-i Çiniye dahilinde meskun Müslim ²halkın emr-i izdivaçları hemen bizimkinin aynıdır. ³Mamafih bazı noktalarda bizimkinden ayrılmakta ⁴olduğu cihetle malumat kabilinden olmak üzere ⁵ber vech-i ati beyan olundu: ⁶Erkek evladını evlendirmek arzu eden ⁷bir kimse, alacağı kızın mensup olduğu ⁸ailenin servet ve samanında ziyade o ailenin ⁹sahib-i namus ve ahlakı olup olmadığını ¹⁰tahkikle iştiğal eder. Evveli emirde bu aile ¹¹nereden gelmiştir, ne ile meşguldür, ibadet ¹²ve taatla meşguliyetleri ne derecedir? Bunları ¹³mümkün mertebe vuzuhla bilmek için aile-i ¹⁴mezkura hakkında malumat-ı lazıme edinir. ¹⁵Bundan sonra gelin ve güveyinin ahvali maddiye ¹⁶ve maneviyelerini nazar-ı dikkate alır ve ebeveyninin ahval-i ¹⁷maliyesini son olarak mevki-i bahse vaz' ider. Ber vechi ¹⁸maruz kız ailesi hakkında malumat-ı lazıma ahz ¹⁹ve telakki idildikten sonra iki aile beyninde tesis-i ²⁰revabıt eylemek arzusuyla kız ailesine kılağuz ²¹gönderilir. Eğer kızın ana ve babası bu hususa ²²rıza gösterirlerse, güvey ailesinin, dedelerinin, ²³güvey ve ana ve babasının hakkında malumat almak üzere ²⁴taraflarından güvey hanesine bir kılağuz gönderirler. ²⁵Güvey ailesinin reisi, talep edilen malumatı ²⁶derhal ve tahiren i'ta-yı aile efradından olupta ²⁷büyük küçük bir memuriyet veya sanat sahibi ²⁸olanların esamiyesini dahi buna tahrir eder. ²⁹Güvey ailesi de aynı suallerin cevabını daima ³⁰bir kılağuz vasıtasıyla gelin ailesinden talep ³¹eder. Eğer kızın anası babası vefat etmişlerse ³²aile reisi onlara vekalet eder. İleride **75**¹aileler arasında kıl u kali mucip olmamak ²için iki tarafın birbirine karşı verdiği³malumatın sahih olması icap eder. Eğer güvey ⁴ve gelin aileleri evvelden yekdiğeri tanıyorlarsa ⁵bu türlü merasim icrası bi lüzumdur. Bu halde ⁶yalnız gelin ve güveyi ile validelerinin isimleri ⁷tahiren i'ta olunur. ⁸Gelin ailesi hakkında adi kılağuzlar ⁹tarafından virilen malumat da gerek ihtiyari ¹⁰ve gerek gayri ihtiyari hata vuku bulup ¹¹bulmadığını anlamak üzere güvey ailesi izdivaç ¹²meselelerinde malumat-ı mükemmelesi olmağla beraber ¹³gelin ailesiyle ma'arifesi bulunan akrabalarından ¹⁴birinin veya iz-i ihbasından bir zatın vesatını ¹⁵niyaz eder. İki aile halkı arasında

muvafakat ¹⁶hasıl oldukta (Çu—en) yani kılağuz en ¹⁷güzel libasını telbis eylemiş olduğu halde ¹⁸güveyinin ebeveyni tarafından suret-i mahsusa da ¹⁹tahrir edilmiş olan teşekkür nameyi gelinin ²⁰ebeveynine takdim eder. ²¹Kılağuz gelinin hanesine vasıl oldukta ²²oturması rica olunur. Mevzu' bahis ²³olan teşekkür nameyi maiyetinde olan zevattan ²⁴biri kılağuz verilir. O da kemal-i tazim ile ²⁵aile reisine takdim eder. Reis kılağuzu ²⁶selamladıktan sonra birkaç dakika kendisine ²⁷müsaade olunmasını rica eder. Bunun üzerine ²⁸reis aile başka bir odaya çekilerek aldığı ²⁹mektubun mündercatını, mesele de alakadar olan ³⁰sair-i erkan-ı aileye bildirir. Bade bir cevapname ³¹tanzim edilerek kılağuz virilir; oda mayietinde ³²olan vezattan birine teslim eder. ³³Bu cevapname kılağuz teslim edilirken, ³⁴şu vazife kendisine havale edildiğinden dolayı ³⁵husule gelecek zahmete katlandığı için, ³⁶mümkün olduğu mertebe nezaketle beyan-ı i'tizar ³⁷olunur. Kılağuz güvey hanesine avdet ve hamil ³⁸olduğu mektubu aile reisine i'ta eder. Buna ³⁹mukabilde kendisi taama davet olunur. ⁴⁰Bu işi bittikten sonra, usulen teb'iyet için ⁴¹hiç bir mecburiyet yok ise de fakat alel-umum ⁴²riayet ve icra edile gelmekte olan bir adet daha ⁴³vardır ki bu da kılağuz gelin tarafından cevabını ⁴⁴güvey tarafına getirdikten sonra aile reisinin ⁴⁵biraderi veya bir hasmının yanında olduğu ⁴⁶halde gelin ailesinin hanesine muvasalat ve savt-ı ⁴⁷bülent ile beyan-ı teşekkür eylemesinden ibarettir. Ertesi ⁴⁸günü bu ziyaret gelin ailesi azasından biri ⁴⁹tarafından iade edilir. Merasim-i muharrire ifa edidi- ⁵⁰kden sonra iki aile yekdiğere hediyeler takdim ⁵¹ederler. Şöyle ki güvey ailesi gelin tarafına ⁵²ipekli kumaşlar irsal eder ve ailenin ⁵³iktidarına göre, bu kumaşlara kürkler, ⁵⁴mücevherat, elbise, meyve vesaire ilave **76**¹edilebilir. Takdim olunan ipek kumaşın kıymeti ²la akl bir nail(Tahminen kırk kuruş) olmalıdır. ³Mer'iyül icra olan diğer bir adet daha vardır ki ⁴o da aile reisinin izdivaç hakkında rızası ⁵istihsal olunduğu günde gelinin işine ⁶yarayacak altın veya gümüşden mamul bir veya ⁷iki parça şeyi veya dört adet küçük altın ⁸sikkeyi gelin ailesine göndermekten ibarettir. ⁹Bundan başka yevm-i izdivaçtan bir veya iki gün ¹⁰mukaddem yine gelin ailesine yukarıda beyan olunan ¹¹hedayanın bir aynını daha göndermek usul-u ¹²mer'iyeye iktizasındandır. Bu adetlere zengin ¹³kimseler örf-i iktizası olarak teb'iyet ¹⁴ederler. Yoksa kanunen mecburiyet yoktur. ¹⁵Hatta bazı ahvelde buna gayet fena nazarla bakılır. ¹⁶Zira güvey ailesi gönderdiği hediyelerle gelini ¹⁷satın almış gibi görünür ki bu da ileride ¹⁸iki aile zevc ve zevce arasında vücudi ¹⁹lazım olan hüsn-ü amiziş ve vifakı mübeddel ²⁰nifak itmeye sebep olur. Bundan maada bazı ²¹kimseler bu

türlü adata teb'iyet etmek istedikleri ²²halde paranın fıkdanından dolayı muvaffak ²³olamazlar. Bu da emr-i izdivac-ı tehire uğratar. ²⁴Para buluncaya kadar gelin yaşanır. Neticede ²⁵izdivaçtan beklenen semerat-ı nafiaya hâle-i tari ²⁶olur. ²⁷Hedaya-yı mu'tada takdim olunduktan sonra ²⁸güvey ailesi bir kılağuz vesadatıyla gelin tarafına ²⁹bir mektup gönderir. Bunda yevm-i izdivacın ³⁰(San—ki) tayin olunması rica edilir. Gelin ³¹ailesinin reisi derhal cevap i'ta eder ³²Yevm-i maiyetten üç gün evvel gelinin akrabasından ³³bir zat (Şu—kuen) namı virilen adam nikah ³⁴mukavelenamesinin tanziminde hazır bulunmak üzere ³⁵güvey ailesi nezdine gider. ³⁶Umumiyetle teb'iyet edilegelen diğer bir adete göre ³⁷gelin ailesinin bütün erkânı nikah akdi ³⁸merasimine davet edilir. O gün beldenin reisü'l ³⁹uleması olan zatta davet olunarak kendisine ⁴⁰gayet temiz bir oda ihzar edilir ve mumaileyhin ⁴¹evamir ve vesayasını icra etmek üzere aile ⁴²erkânından iki kimse intihab ve tayin olunur. ⁴³İki taraf ailesinin muvafakatını istihsal ⁴⁴hususunda hizmeti sabık etmiş olan kılağuz ⁴⁵şimdide davetlilerle ve izdivaç mukavelesine ⁴⁶müteallik merasimle meşgul olması kendisinden ⁴⁷rica olunur. Yevm-i mezkure de kılağuz elbise-i ⁴⁸müzeyyene iktisa eylediği gibi güvey ailesinin ⁴⁹bütün erkânı dahi en yeni libaslarını labis ⁵⁰olurlar. Gelinin pederiyle sair müdavin güvey ⁵¹hanesine vasıl oldukça aile erkânının en ⁵²müsenneleri hanenin harici kapusunda kendilerini ⁵³istikbal ederler; bunlar orta kapuda, çocuklar ⁵⁴salon kapusunda davetlileri kabul ederler. **77** ¹Salona girildikte güvey tarafı sol cihete, ²gelin tarafı sağ cihete dizilirler. Ba'de ³davetliler salonun baş sedirinde, aile erkânı ⁴garb cihette, ehibba, imam vesaire şark ⁵cihetinde otururlar. Bu esnada üçer fincan çay ⁶içilir. Merasim reisi ayağa kalkar, gelin ⁷ailesinden bulunan med'uvvine yüzlerini garba ⁸tevhiye etmek üzere şark cihetine geçmelerini ⁹rica eder. Güvey ailesine mensup müdavin ¹⁰dahi garp cihetine geçüp güvey ailesinin ön ¹¹tarafında ahz-ı mevki' eylerler. Merasim reisi ¹²bir miktar garpta bulunur. Davetliler aile ¹³erkânının önüne büyük bir halı ferş olunur. ¹⁴Ba'de merasim reisi gelin ailesi erka- ¹⁵nıyla davetlilerine dört rekat namaz kılmalarını ¹⁶ihtar eder. Bunlar namazı eda ettikten ¹⁷sonra güvey ailesi ile davetlileri de ¹⁸dört rekat namaz kılarlar. Müteakiben herkes ¹⁹yerli yerine oturur. O zaman bir masa getirilerek ²⁰odanın orta yerine konur. Bunun üzerinde ²¹nikah mukavelenamesi yazmak için her şey ²²mevcuddur. Masanın ortasına bir buhurdan ²³ve bunun iki tarafa çiçekler ve meyveler konulmuştur. ²⁴Nikah mukavelenamesi için kullanılan kağıdın ²⁵rengi kırmızıdır ve mevcut olan kağıtlarında ²⁶en alasıdır. ²⁷Masanın gerisinde imam için bir

sandalye ²⁸olunur. Gelin ailesi ve davetlileri sol ²⁹tarafda, güvey ailesi ve davetlileri sağ ³⁰tarafda otururlar. Güvey elbise-i müzeyyene labis ³¹oldığı ve başında nikah resmine mahsus serpuş ³²bulunduğu halde diz çökerek oturur. İmam-ı ³³nazırünü selamlar. Buna karşı kemal-i ta'zimle ³⁴mukabele idilir. Bade vezaif-i izdivaç hakkında ³⁵cemiyete hitaben irad-ı makale ederek yerine oturur. ³⁶Güvey ve gelinin pederleri isimlerini takdim ³⁷olunan hedayanın miktarını kırmızı kağıt³⁸üzerine tahrir eder. Kağıt bütün med'uvvine ³⁹ira'e olunur. Sonra masa üzerinde bulunan ⁴⁰tabaktan üç meyve alarak güveye atar. ⁴¹Bunun üzerine güvey kalkar ve taama nezaret ⁴²itmek üzere gider. İzdivaçtan bu suretle akd ⁴³edilmiş olur. Yevm-i izdivaçtan bir iki gün evvel ⁴⁴gelinin ebeveyni, servetlerinin derecesine ve kavanin-i ⁴⁵mevzuaya tatbiken kızlarına nakd, esas-ı beytiye, ⁴⁶elbise vesaire⁵⁷ olarak verdikleri cehazı ⁴⁷güveyinin hanesine gönderirler. **78** ¹Bir kıza daima bir erkek çocuğa verilen ²miktarın nısfı verilir. Eğer bir ailede bir erkek ³ve bir kız çocuk var ise kızlardan her biri ⁴erkek karındaşının aldığı hissenin nısfını alır. ⁵Eğer bir erkek iki kız var ise kızlardan her ⁶biri erkek karındaşlarının aldığı hissenin ⁷rabi'ni alır. Eğer iki erkek bir kız var ise ⁸kız çocuk beşte bir alır ve eğer ailenin yalnız bir ⁹kız çocuğu var ise o halde ebeveynin nısf-ı malına ¹⁰sahip olur. Bazı kız ailelerinin kanunen tayin ¹¹olunan miktardan fazla cihaz verdikleri ve hatta bu ¹²hususla istikraz akdine bile mecbur oldukları ¹³ekseriya vaki' olur. Bunun neticesi olarakda ¹⁴ebeveyn duçar-ı zaruret oldukları gibi diğer ¹⁵çocuklarını dahi bu zarurete duçar iderler. ¹⁶Bazı aileler ise cihaz namına kızlarına bir şey ¹⁷virmezler ki bu da şayan-ı teessüf bir hal olur. ¹⁸Çünkü bu muamele güvey ailesiyle aralarında ¹⁹hiç bir zaman mücadelenin eksik olmamasına ²⁰sebebiyet virir. Bir de damat kendisine cihaz ²¹i'tası hususunda ebeveynini icbar iderse ²²bu da usul-ü mevzuaya mugayyirdir. Kanun, takip ²³olunması lazım gelen kavaidi tayin eylemiştir.

⁵⁷ Kavanin-i mevcudiyeye nazaran Çin'de iki yüz bin tail yani takriben on altı milyon guruş serveti ve yalnız bir kız evladı olan aile cihaz olarak kızına tahminen yüz elli bin guruş kıymetinde er eşyası, elbise vesaire beheri onar bin guruş kıymetinde eşya ve yetmiş seksen bin guruş nakid verir. Eğer ailenin birden ziyade kız evladı var ise adedleriyle mütenasiben hisse efrac olunur. Aile bilfarz beş veya altı kız babası ise beherine kırk binden elli bin guruşa kadar verir. Yedi yüz elli bin guruş nakdi ve yalnız bir kız evlat sahibi olan aile kızına ancak yirmi beş bin guruş cihaz verir. Yüz yirmi bin guruş olan aile kızına dört veya beş bin guruş cihaz virir. Çiftçi bir ailenin kızına vereceği cihaz, elbise ve akçeden ma'ada karasığır, koyun vesaire gibi hayvanattan ibarettir.

Zevc, hane-yi tamire veya tevsie mecburdur. Bundan ma'ada yatak takımı tedariki yine zevce aiddir. Kibar ailelerde iki bin, iki bin beş yüz guruş masrafla tedarik olunur. Düğün masrafını dahi damada virirse de sarfiyatın nısfı müdavin tarafından tesviye idilir. Bu masraf zengin aile düğünlerinde atmış beş binden yüz bin guruşa kadar reside olur.

²⁴Yevm-i muinde damad bir sedye [Çinin şimal ²⁵cihetlerinde ise bir araba], dört fenar, iki ²⁶çift buhurdan tedarik itdirir. Eğer ashab-ı ²⁷rütbe ve memuriyetden ise şems siperler ve rütbe ²⁸ve memuriyetine mahsus alametler ihzar ider. ²⁹Damat en güzel libaslarını giyinir ve ailesinden ³⁰ayrılmazdan evvel pederinin önüne diz çöker. ³¹Pederi kendisine vesaya-yı hikmeyane de bulunur. ³²Bu resm ve adete (Sen—yuen) veya (Aranğ—se) ³³dirler. Ba'de damat ata, arabaya veya sedyeye rakip ³⁴olur. Gelin alayının tertibi: Dört fenarcı önden ³⁵gider. Daha sonra damadın memuriyetine mahsus ³⁶debdebe, bunu müteakib buhurdan çekenler, gelinin ³⁷rükubüne mahsus sedye veya araba, bargir üstünde ³⁸damat, akraba ve ta'allukat, ehibba en sonda hizmetçiler ³⁹bulunur. Gelinin hanesi kapusuna muvasalat ⁴⁰olundukta buhurlar yakılmağa başlanır. Damat atdan ⁴¹iner. Kayınpeder kendisini eve davet ider. ⁴²Fenarcılar vesaire iki sıra olarak kapunun ⁴³önünde beklerler. Buhurdancılar orta kapıdan **79** ¹girerler. Damat, kayınpeder tarafından salonda ²kabul edilir ve salonun bir köşesinde oturur. ³Kendisine refakat iden zevat salonun ⁴iki cihetinde ahz-ı mevki iderler. Alayın ⁵vüruduna intizar iden gelin anası kızına ⁶güzel güzel nasihatler verir. Ahkam-ı şeriyyeye ⁷teb'an ne vecihle hürmet itmesi lazım geleceğini ⁸tefhim ve beyan ider. Gelin dahi düğüne mahsus ⁹elbisesini giyinmiş ve saçını düzeltmiş olduğu ¹⁰halde odasından çıkar ve pederinin nesayih ¹¹ve vesayasını yeniden istima' ider. Bu iş tamam ¹²olduktan sonra babasının, anasının büyüklerinin ¹³önünde diz çöker. Kenarları işlemeli ¹⁴ipek bir örtü ile başı setr olunur ¹⁵ve kimseye yüzünü göstermeksizin rukübuna ¹⁶mahsus olan araba ve sedyeye oturur. Pederi, ¹⁷zevci ve mahremlerinden bir kadın kendisine refakat ¹⁸ider. Peder ata biner. Damat önde, zevcesi ¹⁹arkada olduğu halde evvelce beyan olunan sıra ²⁰mucibince damadın evine doğru avdet ²¹ider. ²²Gelin damat evinin kapusuna gelince ²³fenarencılar, buhurcular vesaire havlıya dahil²⁴olurlar. Gelini hamil olan sedye orta kapu ²⁵önünde vasıl olunca damat hayvandan iner. ²⁶Orta kapuda haneye mensup iki kadın içerye ²⁷girmesini gelinden istirham ider. ²⁸O zaman ellerinde şamdanlar bulunan iki ²⁹kadın ve buhurdan çeken iki küçük oğlan ³⁰hanenin son cihetinde bulunması lazım gelen hacleye ³¹kadar geline refakat iderler. ³²Damat validesi gelin ile beraber odaya ³³girerek başından örtüsünü alır ve oturmak ³⁴içün yer gösterir. Damadın akraba ve taallukatı ³⁵gelin odasına giremezler. Bu esnada aile reisi ³⁶güvey yemeğinde bulunmalarını davetlilerden rica ider⁵⁸. ³⁷Akşam olunca haclede et'ime-i mütenevvia,

⁵⁸ Yevm-i izdivaçta damadın akraba ve ahibbası, tebrik-i izdivaçla beraber dürlü dürlü hediyeler

alel husus ³⁸çörek, şekerlemeler vesaireden mürettib bulunan ³⁹bir sefere izhar idilir. Güvey sofranın bir tarafına ⁴⁰gelin dahi diğer tarafına oturur ve yekdiğere ⁴¹birkaç çörek ikram iderler. Davetli kadınlar ⁴²odaya girebilirler ve zevc ve zevceye meyve ⁴³ve çörek ikram iderler. Bir müddet-i mürurundan ⁴⁴sonra sofraya kaldırılarak leğen ibrik getirilir. ⁴⁵Zevc ve zevce el ve ağızlarını yıkarlar. Odanın ⁴⁶dört köşesine birer miktar su serpilir. ⁴⁷Bundan sonra herkes hacleyi terk ider. ⁴⁸Ertesi gün gelin gayet erken kalkar. Saçını ⁴⁹başını tanzim ider. Gelin ailesi kısm-ı azamı **80**¹çörek ve meyveden ibaret olmak üzere suret-i ²mahsusa da ihzar idilen taamı kızlarına ³gönderirler. Bu da kayınpeder ve kayınvalidesine ⁴takdim ider. Bunlarda öğle taamından sonra ⁵gelinlerini ailenin diğer efradına takdim iderler. ⁶Diğer usule göre gelin zifafın ertesi günü ⁷kayınpeder ve kayınvalidesine hediyeler takdim ider. ⁸Daha ertesi günü yanlarına çıkar. Bu adet ⁹her yerde cari değildir. Şu kadar ki kayınpeder ve kayın ¹⁰valideden maada diğer akraba ve taallukatın zifafın ¹¹üçüncü günü ziyaret idilmesinde bir beis yoktur. ¹²Güveyi dahi aynı günde kayınpeder ve kayınvalidesini ¹³ziyarete gider ve ihtiram-ı lazıme icrasıyla ¹⁴hediyelerini takdim ider. Bade hanesine muavedetle ¹⁵peder ve validesinin ve akrabasının yeniden ¹⁶ayaklarını öper. Bugünün akşamı fıkra sadakalar ¹⁷tevzi etmek suretiyle ayin-i izdivaca hatime ¹⁸virilir. ¹⁹Te'ehhül iden kimse dört türlü mecburiyet ²⁰altına girer. Evvela: Zevc ile zevce yekcihet ²¹ve yekvücut olmalıdır. Saniyen: Kadın şer'i şerife ²²mugayir hareket itmedikçe zevcin ana su-i muamele ²³itmeye hakkı yoktur. Salisen: Zevc bir mahale seyahat ²⁴itmek isterse evvela zevcesine müracaatla reini ²⁵istihsal itmelidir. Rabien: Erkek bir daha te'ehhül ²⁶itmek arzu iderse zevcenin bunda rızası ²⁷olmak lazumdur. ²⁸Çin'de ilk nikah idilen kadına (Si) ²⁹tesmiye iderler ve Çin kanununa nazaran bu kadın ³⁰hal-i hayatta oldukça ve zevc-i talak ile ³¹ondan ayrılmadıkça zevce-i meşruanın ³²malik olduğu kaffe-i hukuk ve imtiyazata sahip ³³olduktan maada zevcin hoşlanarak hane dahiline ³⁴sokabildiği ikinci kadınlar üzerine dahi ³⁵hükm ve nüfuzu şamildir. ³⁶Bu ikinci kadınlar, hiçbir merasime tabi ³⁷olmayarak yalnız kılağuzlar arasında kaleme ³⁸alınan ve bunda kızın ebeveyni tarafından kendi ³⁹kızları falan kimsenin ikinci karısı olmağa ⁴⁰razı olduğundan dolayı kendi taraflarından ⁴¹ilelebet terk olduğu ve kızın hin-i tevellüdünden ⁴²bu ana kadar ihtiyar eyledikleri şu kadar miktar ⁴³meblağı aldıklarından dolayı bahtiyar oldukları ⁴⁴dermiyan

gönderirler. Gelinin muhibbeleri saçlarını tezyin etmek üzere çiçekler ve akraba ve taallukatı dahi bilezikler, saç iğneleri, kozmetik vesaire şeyler gönderirler. Gelinin arkadaşları son gün ve geceyi birlikte emrar ider.

kılınan nikah mukavelenemeleriyle doğrudan ⁴⁵doğruya yazılır. ⁴⁶Bu ikinci kadınlar birinci kadının maiyetindedir ki ⁴⁷birinci kadın bunları kabahatlerinden dolayı ⁴⁸bihakkın **müve'heze/muahaza(?)** idilebilir. Zevc dahi birinci ⁴⁹kadına karşı aynı hukuka maliktir. Görülüyor ki ⁵⁰Çin'de kadının daire-i hükm ve nüfuzu vasidir ⁵¹ve kanun dahi bu hukuku muhafaza itmektedir. ⁵²Her kim birinci karısını ikinci karı menzilesine ⁵³indirmek isterse cezaya müstahak olur. ⁵⁴Her kim birinci karısı hal-i hayatta ikinci **81**¹derece kadınlardan birini birinci mertebeye irtika ²itmek isterse kezalik cezaya müstahak olur. ³Bu iki halde birinci kadın ailesi hanesine ⁴avdet itmeye mezundur. Her kim ki birinci kadınla ⁵te'ehhül ittikten sonra ikinci bir kadın daha alarak ⁶anı birinci karısı ad iderse kezalik cezaya ⁷müstahak olduğu gibi ikinci izdivacında ⁸hükmi olmaz ve ikinci kadın ailesi nezdine ⁹avdet idebilir⁵⁹. ¹⁰Fakad kanun aynı zamanda gerek birinci kadının ¹¹gerek ikinci kadından tevellüd idecek ¹²çocukların kaffesini meşru tanımakla beraber bütün ¹³çocukları aynı hukuka iştirak ittirmiştir. ¹⁴Hukuk-u zevciyat içinde bir derece tayin itmiştir. ¹⁵Çin kanunu bir kadının erkek tarafından ¹⁶tatlikine ol emirde zina töhmetinden dolayı müsaade ¹⁷idüp ber vechi ati yedi sebeple dahi talaka ¹⁸müsaade itmiştir. ¹⁹Ukm, fuhuş, zevcin peder ve validesine ²⁰adem-i itaat, gevezelik veya **fesallık**, sirkate ²¹meyl, hased, gayr-ı kabil tedavi bir maraz. ²²Bir kadının akim olduğu kırk yaşına varmadan ²³kabul edilmez. ²⁴Dul kadınlar tekrar ere varabilirler. ²⁵Fakad ne kendi ailesi ne de müteveffa zevcenin ²⁶ebeveyn ve taallukatı bu hususta kendisini icbara ²⁷hakları olmaz. Bir dul kadının izdivacı ²⁸meşru olmak için dul olmayanlar hakkında ²⁹icra olunan merasimin kaffesi icra idilir. ³⁰Aynı aile ismini taşıyan iki kişi ³¹arasında akd-ı izdivaç memnudur⁶⁰. Bundan ³²maada evvelce vuku bulan bir izdivaç ³³münasevetiyle dördüncü derecede hısm olan ³⁴kimseler ve başka başka babalardan hasıl olan ³⁵üvey hemşire ve kızlar diğer bir babanın oğluyla

⁵⁹Çin'de iki cinsten esra vardır. Bunların eşhas-ı mutebere ile akd-ı nikâh eylesini kanun men eylemiştir. Fakat esra-i i'tak idilmesi suretiyle vuku bulan münakahat makbul ad olunur. Bir rütbe-i edebiyeyi haiz veya hükümet-i memurini sırasında bulunan bir zat bir oyuncu kızını tezvicle birinci veya ikinci karısı sırasında bulundurduğu kanun men ider. Bu halde vuku bulan münakahat ke'en-lem-yekün hükmündedir. Memurin-i hükümet, taht-ı idarelerinde bulunan memalikte meskûn ailelerden kız alamazlar.

⁶⁰Çin'de aile isimleri yani (Sang)lar beş yüzden ziyade değildir. Elyevm dört yüz milyon nüfusa karib-i ahalden ibaret olan bilumum Çin aileleri: Şa, Şan, Şen...Elh gibi bu (Sang) lardan bir veya diğerini hamildir. Bundan başka her Çinli'ye, bazı hin-i tevellüdün de tesmiye olunduğu, bir güzel mektep ismi (Heyu-Manğ) ve kitab-ı merasim-i diniye (Li—ki) nin beyanına göre yirmi yaşına vasıl oldukça birine (Lakap) virilir.

³⁶ve ilk kocasının kızlarıyla ikinci kocasının ³⁷oğlu arasında vuku bulacak izdivaç ³⁸men idilmiştir.

6—fe

82 ¹Bazı esbattan dolayı tehili arzu²itmeyerek bakir kalmak isteyen kızların veya tekrar ³evlenmek arzusunda bulunmayan dul kadınların taraf-ı ⁴hükümetten bir mükafat ahzine hakları olabilir. ⁵Yekdiğerle hoş geçinmeyerek müştereken ⁶ayırılmağı arzu iden zevc ve zevceye karşı ⁷kanun muhalefet itmez. Bir kadın, kocasıyla ⁸birlikte yaşayamayacağını bahane iderek hane-i zevci ⁹terk iderse anı tekrar eve getirebilmek ¹⁰hakkını haizdir. Zevcenin gaybubetinin bil istifade ¹¹başka bir erkekle akd-ı izdivaç iden kadın en ¹²ağır mücazata mahkum olur. Şu iki cürmi ¹³irtikab iden kadın ikinci derece kadınlardan ¹⁴ise ceza iki derece tahfif olunur. ¹⁵Çin İslamlarında talak ender olarak vuku ¹⁶bulur. Hükümet-i mahalliyenin bu hususta nadiren ¹⁷muvafakatini manzum olup ekser ahvalde tarafeyn ¹⁸arasında bir suret tesfiye bulunur. ¹⁹Hulasa, taadid-i zevcat Çin de mevcuttur. ²⁰Fakad bunun büyük bir miyasta mevki’i tatbika ²¹vaz edilmiş olduğunu zan itmek yanlıştır. ²²Köylerde ve çiftçi sınıfında bir kadından ziyade ²³zevceye malik olan erkek nadirdir. Halbu ki ²⁴tacirlerin, hükümet-i memurlarının, alelumum ²⁵refah-ı hal ashabının tahminen beşte ikisi müteaddid ²⁶zevce sahibleridir. Ekser zamanda erkeklerin ²⁷müteaddid kadın almaları erkek zürriyet yetiştirmek ²⁸maksadına mübtenidir. Garibi şurası ki ²⁹birinci kadın, o zamana kadar Cenab-ı Hakkın ³⁰kendine ihsan eylemediği bir erkek çocuk ³¹doğurur ve ihtiyarlık zamanında ber mucib-i kanun ³²kendisine bakar fikriyle veyahud hane dahilinde³³kendisine hizmet iden kadınların fazla olması ³⁴nokta-i nazarıyla, ekseriya kocasını ikinci ³⁵derece kadın almağa teşvik ider. ³⁶Şu vechle Çin’de tesis itmiş olan ³⁷taadid zevcat kanunu hanenin sahabe-i mutlakası ³⁸olmak üzere yalnız bir zevce-i meşrua kabul ³⁹ider. Bundan başka çocuklar aynı hukuk ⁴⁰ve imtiyazata malik olduklarından miras meseleleri ⁴¹Çin de pek kolaylıkla hal ve fasl olunur. Hüsn-ü ⁴²ahlakın muhafazasını ve bizzat çocukların menafini ⁴³nazar-ı dikkate alan kanun, akd-i izdivaç hukukunu ⁴⁴babaya, büyük babaya veyahud bunların yerine kaim ⁴⁵olan zevata bahş itmiştir. Bu vechle ⁴⁶te’ehhül hususunda ebeveyninin arzusuna teb’iyyetle ⁴⁷kendisi için intihab olunan kızı almağa ve evini ⁴⁸idare itmeye mecburdur. Bundan sonra ise ⁴⁹beğendiği ikinci kadını almakda serbesttir. ⁵⁰Mamafih bir genç ecnebi bir

kızla akd-i izdivaç ⁵¹ iderse veya gurbette olunursa o zaman ebeveyninin ⁵² rızasını tahsile lüzum görmez ve bu izdivacada ⁵³ sahih nazarıyla bakılır. ⁵⁴ Çin’de kadın erkek birbirinden ayrı yaşarlar. **83**¹ Bazı vilayette kadınlar, kocası ve çocuklarıyla ² beraber taam ider. Bazı mahallelerde ise ayrı ³ ayrı yemek yirler. Davetlilerle beraber kadınlar asla ⁴ taam-ı seferesinde bulunmazlar. Gerek İslam gerek ⁵ Mecusi Çin kadınları tesettür itmezler ve tehhül iden ⁶ kadınlar lüzumi derecesinde serbestiye malikdirler. ⁷ Eğniya kadınları zamanlarının en büyük kısmını oyun ⁸ oynamak, muhibbelerin ziyaret itmek ile emrar ⁹ iderler. Hane umuriyle o kadar iştigalleri olmayup ¹⁰ bu vazifeyi kayın validelerine veya hizmetçilerine ¹¹ havale iderler. Çin de nısvan alelade ¹² öğleden iki veya üç saat evvel yataktan kalkarlar. ¹³ Zamanını tuvalete hasr iderler. Bundan sonra ya kendisi ¹⁴ ziyarete gider veya ziyaretine gelenleri kabul iderler, uyku ¹⁵ zamamı ise gece yarısından iki saat evveldir. ¹⁶ Avam güruhuna mensup kadınlar, gerek ¹⁷ şehirlerde ve gerek köylerde olsun bilakis ¹⁸ pek çok çalışırlar. Hatta Çin kadınları ¹⁹ kadar çalışkan kadınlar hiçbir memlekette yoktur ²⁰ dinse becadır. Çinli kadın her türlü işte ²¹ kocasına mu’ayyen olur, hane işlerine nezaret ²² ider, çocuklarını büyütür velhasıl herhal ²³ ve zamanda kendisinin bir refika-i müşfike ve mutia ²⁴ olduğunu isbata cehd ve gayret ider. ²⁵ Çin nisvanının hal ve şanına nakısa viren ²⁶ bir cihet varsa evde talim ve tahsil görme- ²⁷ melidir. Nısvan Çin meyanında yüzde ikisi ²⁸ ancak okuyup yazmak bilir. Her hangi ²⁹ sınıfa mensup olur ise olsun Çin İslam ³⁰ kadınları ihtiyatkarlıkları, tavr ve hareketleri ³¹ ve vazifelerinin icrasında ibraz ittikleri sai ³² ve gayretleriyle sair nısvan Çin’den tamamıyla temyiz ³³ olunurlar. Bu kadınlar en müşfik ve en merhametli ³⁴ valideleridir. Hükümet-i Çiniyenin her tarafında ³⁵ hemen teammüm itmiş olan mahv-ı nevzad cinayetini ³⁶ İslam kadınları hiçbir zaman irtikab ³⁷ itmezler. ³⁸ Türkistan-ı şarkide keyfiyet-i izdivaç Çin’de ³⁹ olanın aynı değildir. Burada kadınlar ahkam-ı ⁴⁰ şer’i şerife tamamıyla teb’iyyete mecburdurlar. Kadınlar ⁴¹ erkeklerden ayrı emrar-ı hayat iderler. Hususiyle ⁴² şehirlerde çarşafsız sokağa çıkamazlar. ⁴³ Güvey köy ve kırlarda ise kadınlar kocalarının ⁴⁴ tarz-ı maişetlerine iştirak eyledikleri ve barkir ⁴⁵ suretinde onlarla beraber her tarafa gittikleri ⁴⁶ cihetle emr-i testirde biraz mübalatsızlıkları ⁴⁷ görülür. Burada meskun ahali-i İslamiyenin ⁴⁸ sunuf-u aliyesinde ve köylüleri meyanında çocuklar ⁴⁹ daha pek küçük iken nişanlanırlar. ⁵⁰ Yalnız izdivac çocuklar senbuluğa irişt- ⁵¹ kleri zaman vuku bulur ki bu da on dört ⁵² ile on altı yaş arasında tehalif ider. ⁵³ Nişanlılar devr-i şebaba vasil olunca ⁵⁴ tezevvüclerinitalep iderler. Eğer bir genç evvelce **84**¹ ebeveyni

tarafından nişanlanmamış ise tezevvüc itmek ²istediği kızın ismini peder ve validesine bildirerek ³müsaadelerini talep eder. Peder ve valide oğullar ⁴ının talep olduğu kızın ailesini evvelce ⁵bilmiyorsa anlar hakkında malumat aldıktan ⁶sonra usulen bir talepname gönderirler mer'i olan ⁷bir adete göre bu talepname iki defa kız ebeveyni ⁸tarafından red ve ancak üçüncü defa vuku bula ⁹cak talep üzerine is'af olunur. Muvafakat-ı ¹⁰istihsal olunduğu halde oğlanın ana ve babası ¹¹kıza bir yüzükle bir de mektup gönderirler ¹²ve bu münasebetle kız ailesinden gönderilen ¹³çay ve şekeri alırlar. Bu taahhüt icra olunduktan ¹⁴on veya on iki gün sonra veya beş, altı ¹⁵ay nihayetinde nikah akd idilebilir. ¹⁶Velime günü tekrar idince kızın peder ve taallukatı ¹⁷hükümet dairesine bil azime keyfiyeti ilam iderler. ¹⁸Gelin ve güveyinin isim, sen ve mahal-i ikametlerini ¹⁹mübeyyin olmak üzere kendilerine bir izdivaç ruhsat ²⁰namesi ita olunur. Bu ruhsat name ²¹defter-i mahsusuna kayd olunur ve bu ilerude ²²bir hacet-i şeriye olmak üzere tanılır. ²³Güveyi bu esnada geline getireceği cehazın ²⁴tedarikiyle meşgul olur. Bu cehaz gelinin vesait-i ²⁵tezyiniyesi, elbisesi, mücevheratı, inci gerdanlık, ²⁶küpe vesairenden ibarettir ki miktarı herkesin ²⁷derece-i servetine göre tebdil idebilir. Fıkra-i ²⁸guruhu, kıymeti kırk guruştan ibaret olan ²⁹bir başlık ve bir çift ayakkabı takdimiyle iktifa ³⁰iderler. Cehaz izhar olunduğu gibi, güveyi ³¹bir veya birkaç reis koyun, piriç ve iç yağıyla ³²birlikte bunu nişanlısının hanesine gönderir. ³³Bu münasebetle güveyinin pederi, validesi ³⁴ve taallukatı kendisiyle beraber kızın hanesine ³⁵giderek sekiz gün kalırlar. Bu müddet ³⁶şevk ve sürur ile emrar idilir. Dördüncü ³⁷gün kız kendi zıfıf-ı cehazını nişanlısına ³⁸takdim eder. Bu da elbise ve esas-ı beytiyeden mürekkebtir. ³⁹Bade kız aile dostlarının en müsenlerinden ⁴⁰birini (Toy Ata) yani düğün babası namıyla ⁴¹intihab eder. Bu zat molla veya imamla birlikte ⁴²şerait ve mukavele-i izdivaciyeyi tertip ve tahrir ⁴³ider. Toy Ata, muvafakati manzum olmadığı ⁴⁴halde zevcesini bir şehirden şehri ahire nakl ⁴⁵idemeyeceğine, hiçbir hata irtikab itmediği ⁴⁶halde ana eza ve cefa etmeyeceğine, karısının ⁴⁷rızası olmadıkça üzerine başka kadın alamaya- ⁴⁸çağına, izdivacın ilk altı ayında hiç ⁴⁹bir tarafa seyahate gidemeyeceğine, eğer bu zamandan ⁵⁰sonra seyahate çıkacak olur ise evine ⁵¹altı aylık erzak iddihar ideceğine ⁵²velhasıl zevcesine her zaman için ⁵³anasını babasını ve yakın akraba ve taallukatını ziyarete ⁵⁴gitmek üzere müsaade eyleyeceğine dair güveyi **85** ¹ağzından söz alır. İki tarafın muvafakati²istihsal olunduktan sonra molla veya imam efendi³bu hususa müteallik Ayat-ı Kur'an'ı ve Ahadis-i⁴Nebeviye'yi kıraat ve bir dua ile meclise hitam

virur.⁵Hazırın izhar-ı şad-mani ider. Bazı kere⁶bu merasim birkaç şahid muvacehesinde nikah⁷varakasının kazı tarafından kıraatiyle de tamam olur.⁸Bade bir miktar tuz alınıp bir az su⁹dürununda ezidilir. Kız ve oğlan babaları¹⁰ellerinde bulunan birer parça ekmeği bu suda¹¹ıslatmak üzere yekdiğere müsabaka iderler. Eğer¹²gelinin babası elinde bulunan ekmeği evvelce ıslada¹³bilirse güveyi için fevkalade alamet-i hayr¹⁴ad olunur. Zevc ve zevce bundan sonra güveyinin¹⁵hanesine methiye-yi azimet olurlar. Esna-yı rahda¹⁶çocuklar bunların önlerine ip gererek yol¹⁷virmemek suretiyle kendileriyle eğlenirler ve ufak¹⁸tefek hediyeler virmeye mecbur iderler. Genç kız¹⁹hane-i pederi terk idince bütün akraba ve taallukatının²⁰göz yaşı akıtması adettir. Gelin, kocasının²¹hanesine dahil olduğu esnada kapunun önüne²²yayılmış olan bir halı veya keçenin üzerine²³oturur, karşusunda büyük bir ateş yakılır.²⁴Güvey ailesinde en yaşlı kadın kim ise²⁵halının dört ucundan tutarak gelini ateşin²⁶etrafında dolaştırır ve bade hane dahiline²⁷götürür. Gelin ile beraber güveyi evine²⁸gelen ve umumen kızlardan ibaret olan²⁹taallukatı, üç gün kendisiyle beraber kalırlar.³⁰Gelin hamil olduğu zaman kendisine civan³¹tesmiye iderler ve bu vaka-yı mesude münasebetiyle aileler³²arasında mesruriyyet hükm-ferma olur.³³Çinde dahi zevcat-ı meşruanın adedi³⁴dörttür. Fakat ikiden ziyade zevce sahibi olan³⁵erkek enderdir.³⁶Talak-ı kavanin-i şeri'ye'ye tatbiken icra³⁷olunur. Kazi tarafından talak hükmi i'ta³⁸idildikte iki taraf kazinin mühriyle mahtum³⁹birer talaknameyi hafz iderler. Tarih-i⁴⁰talaktan üç mah mürurunda kadın tekrar bir⁴¹ere varabilir. Talak-ı vuku'unda çocuklar⁴²alelade taksim olunurlar. Şöyle ki erkek⁴³çocuklar pedere ve kız çocuklar valideye virilir.⁴⁴Talak vuku'unda kadın hamil ise veya emzirdiği⁴⁵çocuğu var ise erkek kendisine bir miktar⁴⁶nafaka i'tasına mecburdur.⁴⁷Sarıkol⁶¹ havalisinde izdivaca müteallik⁴⁸merasim ve adat bir az farklıdır. Buralarda⁴⁹erkek ailesi kız ailesine koyun, barkir vesaire **86** ¹virir. Bade izdivaç ayininin icra olunacağı gün²tayin idilir. Yevm-i mezkurede, güveyinin akraba ve taallukatı³ve konu komşusu muvacehesinde ve ziyafetler,⁴oyunlar, çalgılar vesaire ile izhar olunan⁵sürur ve şad-mani arasında molla rabita-i izdivacı⁶akd ider. Şöyle ki: İki nişanlı bir halı⁷üzerinde yan yana otururlar. Molla bunların⁸önünde ayakta kısa bir dua okur ve mevcut⁹olan şahidler muvacehesinde geline¹⁰hitaben: ((Bu adamı zevceliğe kabule muvafakat¹¹idiyor musunuz?)) diye üç defa sual¹²ider. Gelin her defasında:

⁶¹ Sarıkol: Tamamıyla arya cinsinden olan Sarıkol ahalisinin miktarı on yedi bin beş yüz nüfustan ibarettir. Bunlar umumiyetle Şiidir. Bununla birlikte Hanefi mezhebine ait yüzlerce aile bunlar arasında bulunmaktadır. Reislerinin Sünni olduğu ve ahkâm-ı şeriyeye riayeti bulunduğu rivayet ediliyor.

((Muvafakat idiyorum))¹³cevabını virir. Aynı suali üç defa da güveyiye¹⁴irad ider. Bu da her defasında muvafakatını beyan eyler.¹⁵Bade molla ihzar idilen koyun kebabından bir parça¹⁶alup ikiye ayırır ve üzerine bir dua okuyup¹⁷ufaladıktan sonra tuza baturup bir parçasını¹⁸sağ eliyle güveyinin ağzına, diğer parçasını sol¹⁹eliyle gelinin ağzına virir. O halde şahidlere²⁰doğru dönerek: ((Bu erkek ve bu kadın fi ma bad²¹yek vücud olmuşlardır. Cenab-ı Hakkın birleştir-²²diğini kulu ayıramaz.)) dir. Zevc ve zevce²³kıyam iderler. Dostlarının tebrikleriyle beraber²⁴kendilerine takdim ittikleri hediyeleri kabul²⁵iderler. Üç gün üç gece oyun ve çalgılarla²⁶izhar-ı şad-manı olunur. Bu esnada bir miktar²⁷deve ve koyun **zih/zeh(?)** ve ekl olunur. Üçüncü²⁸gün davetliler avdet ider. Güvey zevcesini²⁹kendi hanesine getirir.³⁰Keyfiyet-i talak buralarda malum değildir.³¹Ruusa müstesna olmak şartıyla, ilk zevcesi hal-i³²hayatta olan bir kimse diğer bir kadınla akd-i³³rabita-i izdivaç idemez. Dul kadın birisine³⁴icra-yı matemden sonra tekrar te'ehhül idebilir.³⁵Eğer bir sene sonra da te'ehhül itmeyecek olursa³⁶hane-i pedere avdet ider. Kadınlar ziraat³⁷işlerinde erkeklerine muavenet ittikleri gibi³⁸hane idaresi tamamıyla kendilerindedir. Sarıkol³⁹(Sarı kul) havalisinde kadınlara kocaları⁴⁰tarafından pek çok hürmet ve riayet olunur.⁴¹Burada yalnız ruusa zevceleriyle kızları tesettür⁴²iderler ve erkeklerden ayrı yerde emrar-ı hayat⁴³eylerler.⁴⁴Kırgız⁶²ların ayin-i izdivacı Sarıkol⁴⁵ahalisinin icra idegeldikleri merasime iyice⁴⁶müşabihdir. Kırgızların kadınlarına emniyet-i⁴⁷kamileleri ve hürmet-i fevkaladeleri var⁴⁸ise de revabıd-ı izdivaciyenin o kadar sıkı olma⁴⁹masından dolayı ekseriya aileler arasında adem-i⁵⁰imtizac zuhura gelmektedir. Kırgızlarda kadınlar⁵¹mensup oldukları ailenin vaka ve haysiyetiyle⁵²mütenasip olan bir miktar cihaz alırlar. Bu **87**¹cehaz, nakdi olmayup mevaşı ve melbusat²cinsinden ve miktarı ise dokuz adedinin³misüllerinden ibarettir.⁴Esasen İslam olan Lob⁶³aha⁵lisinin izdivaç hususunda gayet garip bir⁶adetleri vardır. İlkbahar ve yaz mevsimlerinde⁷gençler ırmak boylarında koşu yapmaya çıkarlar.⁸Altı ve sekiz kız her biri kendi küçük⁹sandalına rakip olduğu halde evvelce tayin¹⁰idilen bir

⁶² Kırgızlar sefiyül mezhep oldukları halde ahkâm-ı celile-i İslamiyeye dair malumatlar azdır.

⁶³ Lob: Türkistan-i Şarkınin Tibet hududunda ve tarım nehrinin gaib olduğu Lob gölü etraf ve civarında bulunan Lob kıtasında kulübeler dâhilinde ve kayıklar içinde yetmiş bin raddesinde nüfuz yaşamaktadır. Kırgız ve Kalmuk'lardan ibaret olan bu ahalinin kaffesi İslam olup imam ve mollaları vardır. Bunlar biri ve mecri sayd ittikleri hayvanat ve balık etleriyle ve besledikleri sürilerin mahsulatıyla taayyüş iderler. Lob ahalisinin külliyyetli koyun, keçi ve öküz sürileri vardır. Kendi kendilerini dâhilen idare iderler. Miralay (Pryevalskiy)esna-yı seyahatinde (Kurla) şehrinden 416 kilo metru mesafede ve (Lob) gölünün cenubunda yetmiş aileden ibaret olan bir kasaba gördüğünü beyan ider.

mahallede tecemmu iderler. Kızların adedi ¹¹kadar delikanlı dahi her biri atlarına süvari ¹²oldukları halde sahilde toplanırlar. Virilen ¹³bir işaretle yarış başlar. Sandal ve atlar tayin ¹⁴idilmiş olan noktaya doğru süratle giderler. ¹⁵Eğer koşuyu kızlar kazanırlarsa noktaya muvasalat ¹⁶sırasına göre delikanlıları intihab iderler ¹⁷ve eğer delikanlılar kazanırlar ise kızları intihab ¹⁸itmek hakkı onlara aid olur ve bunun üzerine ¹⁹nikah akd edilir. ²⁰Yarkend suyu boyunca (Maralbaşı) hava- ²¹lisinde iskan iden (Dolan)lar dahi İslamlardır. ²²Bunların meskenleri toprak içine oyulmuş ²³tuğlanı hufrelerden ibaret olup damları ²⁴kavak ağaçlarından tedarik olunan kirişler ²⁵üzerine ferş idilen kamışlarla vücuda gelmiştir. ²⁶Damların irtifai hemen fark ve temyiz olunamayacak ²⁷derecede zemin tesviyesinden yükselmiştir. Gayet ²⁸bayağı kulübelerden ibaret olan bu meskenlere ²⁹aileler hayvanatıyla beraber sığınmışlardır. Ma ³⁰mafih kışın şiddetli bürudetlerinden ve yazın ³¹hararetlerinden insanları muhafaza itmektedir. ³²Dolanlar gayet fakir ve okuyup yazmaktan bi behere ³³dirler. Bunların belli başlı meşguliyetleri havya ³⁴nlarını ra'i itmek, ısınacağı mevadı cem ³⁵eylemek, pazara götürüp satacağı kirli tuzu ³⁶çölden toplamak ve derilerini sattığı tilki ³⁷ve kuşları avlamaktan ibarettir. Dolanlar ³⁸imamlarına Hace dirler. ³⁹Türkistan-ı Şarki nısvanının başluca meşgu- ⁴⁰liyetleri iplik bükme, nakş ve dantela işlemekten ⁴¹ibarettir. Şehirlerde bazı kadınlar attar dükkanı⁴²işletir, firuncılık veya dikişçilik ider. ⁴³Ziraatla iştilgal olunan nevahide kadınlar, **88** ¹alehusus hasad zamanı, tarla işlerine ²yardım iderler veyahud hanede kalan hayvanata ³bakmakla meşgul olurlar. ⁴Kırgız kadınları halı ve keçe dokurlar ⁵ve cümlesi hayvanat-ı ehliyeye bakmak ve hane işlerini ⁶tesviye itmekle iştilgal eylerler. ⁷Türkistan-ı şarkinin her cihetinde kadınlar ⁸musikiyi ve raksı çok severler ve bu türlü ⁹eklentileri evlerde ve aralarında tertip iderler. ¹⁰Umuma karşı bir kadının çalgı çalması ve raks ¹¹itmesi gayrı vakidir. Kadınlar, sahib-i sanat ¹²hüner-verler tarafından icra olunan müsamere-i ¹³musikiye de ve hanende cemiyetlerinde dahi ¹⁴bulunabilirler. ¹⁵Türkistan'da bir erkek çocuk tevellüd ittikte ¹⁶derhal ziyafetler ve şenlikler tertip ve konu komşu ¹⁷ve akraba oda buna iştilgal itmek üzere davet ¹⁸olunur. Kız çocuk tevellüdüde asar-ı sürur ¹⁹ve habur-u meşhud olmaz. Türkistan'da kız ²⁰çocuk tevellüdatıyla erkek çocuk tevellüdatı ²¹arasında nisbet 2/1 olduğu rivayet olunuyor. ²²Bu taraflarda seyahat iden kimseler kız ço-²³cukların oğlan çocuklara adedce tefevvuk²⁴zahiriyle olduğunu beyan iderler ki işte²⁵balade ki nisbet tefevvuk-i mezkurun hakikatini isbat²⁶ıdiyor. Türkistan da ebe kadınlar mechuldur.²⁷Lohusanın validesi veya

bir komşu kadın vaz'ı²⁸ ahmel esnasında icrası lazım gelen muamelatın²⁹ kaffesini yapar. Habl-sürreviyi (Yani nevzadın³⁰ göbeğine haricen merbud olan bağırsağı)³¹ çocuğunun alnı hizasına kadar kaldırarak bu³² irtifada kat ider. Yokdan bir muhafaza içinde³³ olarak göbeği üzerine toplar ve brt tülbent³⁴ ile üzerini bağlar. Göbek, vaz'ı hamlin yedinci³⁵ veya sekizinci günü kendi kendine düşer.³⁶ Vaz'ı haml münasebetiyle zebh olunan kurbanın derisi³⁷ bazı göre alınup toz haline getirilmiş zaferan³⁸ ve kuşur⁶⁴ dan mürekkep bir mahlut deri üzerine³⁹ sürüldükten sonra sıcak sıcak lohosanın⁴⁰ karmına ve arkasına sardırılarak yirmi dört⁴¹ saat halı üzere bırakılır. Bu vechle deri⁴² lohosanın etlerini sıkıştıracağını ve derhal⁴³ vücuda şekl-i tabisini iade ideceğini iddia⁴⁴ iderler. Zengin aileler çocuğı erza' için **89**¹ alehusus bir sudnuna celb derler. Loğusa² kırk gün yatağında kalır, bade hamama gider³ ve muhibbelerinin ziyaretini kabul eyler ve yine bu gün⁴ çocuğa bir nam virilir. Bazı kere isim vermek⁵ kaziyesi bila merasim icra olunursa da ekseriya⁶ bir Hace davet olunur. Bade çocuk kundağa⁷ sarılarak beşiğe konur. Ta sütten kesilinceye⁸ kadar beşikte yatar.⁹ Çocuk doğar doğmaz ağzına bir miktar¹⁰ şekerli su akıtılır. Valide yedi gün¹¹ çocuğunu yanında bulundurur. Sekizinci günü¹² yanından ayırırlar. Yalnız meme vermesi iktiza¹³ ittiği zaman validesinin kucağına virirler.¹⁴ Çocuğun, tevellüdünün akabinde bir Hace davet¹⁵ idilerek kulağına ezan-ı Muhammedi'ye okutulur.¹⁶ Eğer nevzat erkek ise kırk gün sonra¹⁷ saçları kestirilir ve bu işi gören berbere¹⁸ saçı ağırlığınca gümüş para virilir. Sen¹⁹ buluğa kadar erkek çocuğa oğul-bulak,²⁰ ve kız çocuğa kız-bulak dirler. Sen buluğda²¹ erkek çocuk yiğit ve kız çocuk çavkan²² namını alır.²³ Bir de Türkistan-ı şarki de (İli) ile Hamil²⁴ (Hami) arasında kain nevahide Tunğani veya²⁵ Tunğanı namıyla maruf bir milyondan ziyade ahali-i²⁶ İslamiye mevcuttur. Türkistan'da müstamel olan²⁷ Türk lehçesine göre ((Döne)) demek olan²⁸ Tuncan, Dunkan veya Tunğanlar, sekizinci²⁹ asır hicride emir-i Kürğanın bu taraflarda³⁰ icra iylediği sefer esnasında, maiyetinde bulunan³¹ Şam ulemasından bir zatın himmetiyle Mezheb-i Şafii³² yi kabul ve el an Çince tekellüm iden bir takım Çinlu-³³ lerdir. Bu Çinluler mukaddemeleri (Nun—Jin) tesmiye³⁴ olunan

⁶⁴ Kuşur: kelimesi Şeyh Süleyman Efendi merhumun tertip eylediği lügat-ı Çağatay ve Türki-i Osmani namında ki eserde mevcut olmadığından ne gibi bir madde olduğunu anlamak üzere Türkistan'a civar olan Hokanlı bir kimseden dahi istizah-ı keyfiyet eylemiş isem de adem-i malumatın başka bir ifadeye bulunmadığı ve bu kelimenin vezn itibariyle Türki olmayup lügat-ı Arabi olduğu varid-i hatır olmakla kamusa müracaat olunarak: ((Kuşur: Habur vezninde şol daruya itlak olunur ki anınla çehrenin kilları ve kalınca beşeresi sıyrılıp nezaketlenur...Elh)) tarzında bir tarif görülmüş ise de Türkistan'da müstamel olan kuşur bu meydirdir ve bu olduğu halde lisanımızda mukabili nedir, tahkik idilememiştir.

hudud askerleri idi ki hükümet ³⁵bunları hududu muhafaza itmek ve kabail-i ³⁶mütecavirenin Çin dahilinde icra idecekleri ³⁷akınlara karşı kovmak üzere sevk ve tertip ³⁸eylemiş idi. İmparator (Kiyen—lung) ³⁹eyyam-ı hükümetinde 1177 tarihine doğru Çungar- ⁴⁰ların duçar-ı hezimet olmalarından dolayı boş ⁴¹kalan araziye işgal itmek üzere Mançu ⁴²ve Çağarlardan intihab olunan on bin asker aile- ⁴³leriyle beraber Çungarya ve alehusus Urumçi ⁴⁴civarında sevk olundu ve kendilerine tohumluk ⁴⁵ve tarla virilmiş idi. Bilahare bunların kaffeside ⁴⁶din-i İslamı kabul ve Tunğanilerin miktarını ⁴⁷tezyid ittiler.



VEZAI'İ EBEVEYN

90 ¹Çin Müslümanlarının kava'id-i adap ve hükemeyatına ²nazaran ebeveyn her şeyden akdem, çocukları için ³rahim ve şefik olmalıdırlar. Vezaif-i ebeveyn ⁴ber vechi ati maddelerden ibarettir. ⁵(1) Ebeveyn ahkam-ı şer'i şerife ittiba ⁶mecburdurlar. Ceninin rahmi maderde teşekkülünden yani ⁷hamel zamanı malum olduktan sonra ebeveyn mu'tedilane ⁸hareket itmelidirler. Aynı zamanda kadın, kendisini ⁹eyüce gözetmeye, münasebetsiz akvalden ictinab itmeye ¹⁰mecburdur. Hamil bir kadın mümkün olduğu merteye ¹¹zihn ve fikrini müsterihane tutmalı, sakinane ¹²bir hayat geçirmeli, mukavvi taam yimeli ve bir hasta- ¹³lığı veya kırıklığı davet idecek her türlü ¹⁴hal ve hareketten sakınmalıdır. Çocuk dünyaya ¹⁵geldiği zaman bal ve şekerli su, unnap vesaire ¹⁶gibi tatlı bir maddeyi emzirtüp bade meme virmelidir. ¹⁷(2) Çocuk üç günlük olduktan onu ¹⁸bir namla tesmiye itmelidir ve bu nam Peygamberan-ı İzam ¹⁹ve Evliya-ı Kiram isimlerinden biri veya kıymettar ²⁰eşyadan birinin ismi olmalıdır. Çocuğa bir ²¹taam veya hayvan ismi vermek caiz değildir. ²²Keza çocuğun ismi, pederinin, validesinin, ²³birader ve hemşerisinin isminden gayri olmalıdır. ²⁴(3) Erzağ-ı hengamında, çocuğun sıhhatine ²⁵zarar iras itmemek için her dürlü ²⁶tedabir-i ihtiyadiyeye tevessül itmeye mecbur kılmalıdır. ²⁷(4)Tevellüdün yedinci günü Cenab-ı Hakka arz-ı ²⁸şükran için (Akika) zebh kurban eylemelidir. ²⁹Eğer nevzad erkek ise iki, kız ise bir koyun ³⁰kurban idilir. ³¹(5)en küçük ef'al ve harekatına varıncaya ³²kadar çocuğu nezaret altında bulundurmalıdır. ³³(6) Çocuğun; gazasına ve melbusatına dahi ³⁴tamamıyla dikkat itmelidir. Temizlik sıhhatin temelidir. ³⁵(7) Çocuğu ciddiyetle talim ve terbiye itmeli ³⁶ve hataları görüldükçe tashih olunmalı. ³⁷(8) Cenab-ı Hakkın kendisine ihsan eylemiş ³⁸olduğu akl ve fatanetiyle mütenasib bir sanat ³⁹veya meslek intihab etmek için çocuğun efkar ve ⁴⁰temayülatını mu-şikafane tedkik itmelidir. Eğer **91**¹çocuk akul-u mahdude ashabından ise onu ²tahsil-i ulum ve fununa ile uzun uzadıya ³uğraştırmak beyhudedir. Eğer çocuk ⁴seniyle gayri mütenasib bir eser-i zeka irae ider ⁵ve çalışmak için kendisinde fevkalade ⁶merak ve heves görülirse bu cihetler nazar-ı dikkate ⁷alınarak onu ne zevkına ve ne tabiatına muvafık ⁸bulamayacağı bir sanat ve mesleğe virmek münasebet ⁹almaz. ¹⁰(9) Çocuklar, tahsil-i ilm ve marifete ¹¹başladıkları zaman, vesaid-i nakdiyeleri müsaid ¹²olduğu mertebede, onları beslemek ve kiyindirmek ¹³ebeveynin cümle-i vezaifindedir. Dünyada mevcut ¹⁴nimetlerin azamı

tahsil-i ilm ve marifet olduğundan ¹⁵bu ciheti ihtiyar eyleyen bir çocuğun her hangi ¹⁶bir sanat çırağından daha fazla ihtimam görmesi ¹⁷lazımdır. Tahsil için elzem olan eşyanın ¹⁸noksanı çocuğun iktisab-ı feyz ve terakkisi ¹⁹nokta-i nazarından pek azim su-i tesir icra eder. ²⁰Ebeveyn, dünyada her kesin çalışmağa mecbur ²¹olduğunu ve bir amel ne kadar asir olur ise ²²ondan iktidaf idilecek semeratın o nisbette ²³ala olacağını çocuklarının zihnine yerleştirmeye ²⁴gayret itmelidir. ²⁵(10) Çocuklar sen şebabı yani erkek ²⁶yirmi ve kız on altı yaşını buldukta artık ²⁷onları evlendirmek çarelerini düşünmelidir. ²⁸Sema ve arz Cenab-ı Halik kainatın emr-i ilahisiyle ²⁹bilcümle mahlukatı besliyor. Valide ve peder ise ³⁰Cenab-ı Hakkın takdir-i ilahisiyle nev'i beşerin teksir-i ³¹insal ve akabına yardım idiyorlar. Bunların fiili ³²sema ve arzın fiilinden daha ziyade değerlidir. ³³Fahri kainat Sallallahu aleyhivessellem Efendimizin ³⁴buyurdıkları vech ile aile namı ilelebet muhafaza ³⁵ideceğini düşünerek bir erkek evladını kızına ³⁶tercih etmek ne kadar haksız ve abes bir muabeledir. ³⁷Çünkü ne kadar evlad, babasının hüsn-i sitini ³⁸lekedat itmiştir ve bir erkek evlad, ebeveynine yardım ³⁹idebiliyorsa da aynı zamanda anları mutazarrır ⁴⁰itmesi de muhtemeldir. Bir çocuğun dünyaya gelmesi ⁴¹takdir-i ilahisi neticesi olduğunu ve esbabını ⁴²anlamakta aciz bulunduğumuz iradat-ı samedaniyeye ⁴³daima inkiyad etmek cümle-i vezaifemizden bulunduğunu ⁴⁴asla hatırdan çıkarmamalıdır. ⁴⁵Öyle ise derece-i akl ve zekası, mahasin ⁴⁶ve kabayih-i cismaniyesi her ne olur ise olsun ⁴⁷erkek evlad ve kız evlad, evladından başka bir şey ⁴⁸değildir. Bina-berin anların her birine aynı ⁴⁹derecede hilm ve mülayemetle muamele itmelidir. Onlara ⁵⁰vezaif-i diniye ve medeniyelerini talim itmeli, kendi ⁵¹lerini fakr-u zaruretten vekaya idebilecek ⁵²vesaid-i tedarik eylemeli. Hasıl-ı Cenab-ı Hakkın ⁵³Kitab-ı Keriminde emr u ferman buyurduğu vech ile ⁵⁴onları erkek ve kadın itmeli. Bu vazifede ⁹²¹noksanı olan ebeveyn bundan dolayı son ²derecede günahkardır ve yevm-i ahrette düçar-ı ³itab olacaklardır.

⁴Çin de bir kimsenin erkek çocuğu ⁵olmazsa, biraderi ailesinden bir erkek çocuk ⁶intihab iderek kendisine veled-i manevi ittihaz ider. Bu veled-i ⁷maneviyeye ((Çe—ki—seu)) namı virilir ki veraset ⁸içün intihab olunmuş çocuk demektir. Eğer ⁹o kimsenin biraderi yok ise veyahud biraderi ¹⁰olupta valide-i manevi olarak virilecek fazla ¹¹çocuğu olmaz ise o zaman yabancı bir çocuk ¹²evladlığa kabul ve kabul idilmiş yabancı manasına ¹³olarak (Yau—yan—sue) tesmiye idilir. Birinci veya ¹⁴ikinci

hareminden tevellüd itmiş olan bütün çocuklar ¹⁵kanun nazırında ve aynı hukuka malikdirler. Veraset ¹⁶vukuunda veya emvalin hin-i taksiminde bütün ¹⁷erkek evlad aynı miktarda hisseye sahip ¹⁸olur. Ecnebi bir hatundan tevellüd eden erkek ¹⁹çocuk biraderlerinin aldığı bir hissenin nısfına ²⁰sahip olur. Bir veled-i manevinin kabul olunduğu ²¹ailede erkek çocuk yok ise emvalin kaffesine ²²merkum sahip olur. Eğer bir ecnebi kadından ²³tevellüd itmiş erkek çocuk bir çok varsa emval ²⁴aralarında taksim olunur. Eğer ailede ne erkek ²⁵evlad ve ne veled-i maneviye mevcut değil ise emval-i ²⁶metruke kızlara aid olur. Kız evlatta olmadığı ²⁷takdirde emval yabancı veled-i maneviyelerin hakkıdır. Eğer ²⁸yabancı veled-i maneviyelerde mevcut değilse emval-i mütevefanın ²⁹biraderine ve bulunmadığı takdirde hemşirelerine ³⁰aiddir. Bundan sonra varis olanlar baba ³¹veya ana tarafından en yakın olan akrabadır. ³²Emval-i taksim olunduktan beş sene sonra, ³³bir kısmı satılmak lazım geldikte, bunu satan ³⁴varis emvalin tamamen taksim idilmiş olduğunu ³⁵mübeyyin bir tasdikname iraz itmedikçe keyfiyet-i ³⁶furuhat kanunen makbul olmaz. ³⁷Çin de ((Kiye—Çan) tesmiye olunan aile ³⁸reisi gayet vasi'i iktidar ve imtiyaz sahibidir. ³⁹Fakad aynı zamanda kanun, bu zatı büyük bir ⁴⁰mesuliyet altına sokmuştur. Kanunen aile ⁴¹reisinin uhdesinde tertip iden vezaifden ⁴²biri çocukları sicil-i nüfusa kayd ittirmek ⁴³vazifesidir. Aile resisi (Man—pay) dinilen ⁴⁴küçük levhalar üzerine, bir tam altında ⁴⁵kendisiyle beraber bulunan kaffe-i nüfusun esamisini ⁴⁶kayd ittikten maada dört yaşına kadem nihade ⁴⁷olan bilcümle erkek çocukları Ti—pau ⁴⁸(şehirlerde mahalle reisi) veya U—keya veyahud ⁴⁹Pau—çen (Köy ve kırlarda belediye memuri) ⁵⁰ihbara mecburdur. Bu memurlar dahi ihbar ⁵¹nameleri sicil-i nüfusa kayd itmekle muvazzaf ⁵²olan Ce—heyen (Nahiye Müdürü) ⁵³gönderirler. Bu sicil defterlerinin birer nüshası ⁵⁴Çu—fu (Mutasarrıf) ve Fan—tay (Veznedar) **93** ¹ taraflarından hafz edilip her 3 senede bir ² maliye nezaretine irsal olunur. ³ Mukaddemleri bu hükmü kanun her fertten ⁴ tamamına talep ediliyor idi. Elyevm emlak ⁵ sahipleri buna ittibaen hareket etmektedirler. ⁶ Dörtle on altı yaş arasında bulunan bir erkek ⁷ çocuğun vefatını müteakip aile reisi (ti—⁸ pay) veya (pau--çen) ne malumat virir. Bu da ⁹ keyfiyet-i vefatı nahiye müdirine tebliğ ider. Kız ¹⁰ çocuklarla o kadar iştiğal olunmaz ve suret-i ¹¹ mahsusede emr u vuku bulmadıkça bir hane dahilinde ¹² bulunan nüfusu gösteren levhalar tetkik idilmez. ¹³ Binaen aleyh Çin kıtasında sakin ahalinin ¹⁴ miktarını tahmini olarak bile, tayin etmek ¹⁵ Çin hükümetince gayri mümkündür. Misyoner Tiyersan ¹⁶ diyor ki: ((sakin olduğumuz şehirlerde bulunan

¹⁷rical-i hükümetle olan münasebat-ı hasenemize rağmen ¹⁸bu şehirlerden hiçbirinin miktar-ı nüfusunu sahihen ¹⁹öğrenmek mümkün olmadı. Çünkü kimse do- ²⁰ğrusunu bilmiyordu.) ²¹Bir erkek çocuk on altı yaşına vasıl ²²oldukta aile reisi yeniden ahbar-ı resmiyede ²³bulunacaktır. Bu sene de bulunan bir çocuğun ²⁴Şab (Çen—ten) olduğu ilan edilir, ²⁵ve hizmet-i umumiyeye tabi tutulur ki la akl ²⁶idadı şhadetname-i edebiyesini haiz olan ²⁷zevatla mandarin oğlu olan kimseler bu ²⁸hidmetten istisna edilmiştir. Ahval-i sairede ²⁹altmış yaşına kadar bilcümle ahal-i memurin tara ³⁰fından vuku bulan davete derhal icabet ³¹itmeye mecburdur. Bunlar bir mahkeme veya bir memur ³²maiyetinde mübaşirlik gibi, askerlik misillü veya ³³amelelik gibi işlerde istihdam olunurlar. Sakat ³⁴ve alil olanlar hidmetten muaf ad olunurlar. ³⁵Hidmete davet olunmayan her şahıs senevi hükümete ³⁶bir miktar virgü i'ta ider. Hükümete aid bir ³⁷işin **ru'yeti** zamanında memurinden her hangi ³⁸biri istediği kadar amele celp ve cem' itmek ³⁹hakkını haizdir. Kırk sekiz saat zarfında ⁴⁰emrine icabet itmeyen kimse haps cezasına ⁴¹mahkum olur. Bedel virmek dahi mümkün ola- ⁴²bilir. Efrad-ı askeriye cem'ine gelince, evvela memurin ⁴³askeriye tarafından lüzumi olan efradın adedi ⁴⁴nahiye müdürlüğüne ilam olunur. Nahiye müdiri de ⁴⁵(Ki—Pau) veya (Pau—Çen)e tebliğ-i keyfiyet ⁴⁶ider. Askerin silah altına cem'i bunlar vasıta ⁴⁷sıyla icra olunur. Bir nefer hastalık veya sakatlığı ⁴⁸olmadıkça hizmet-i askeriye altmış yaşına kadar ⁴⁹devam ider. Fakad bir neferi altmış yaşına kadar ⁵⁰hidet ittirmek cebr ve şiddet neticesi ⁵¹değildir. Silah altına davet olunan kimselerden ⁵²askerlikte kalmağı arzu itmeyenler memleketlerine ⁵³iade ve onların yerlerine bir maaşa nail olmak ⁵⁴sevdasında bulunan kökliler ikame olunurlar. **94**¹Mahkemelerde mübaşir sıfatıyla bulunan kimseler ²birbirini müteakip üç sene ifa-yı vazife iderler. ³Katip sıfatıyla istihdam olunanlar beş sene hizmet ⁴ifa ittikten sonra aileleri nezdine gide ⁵bilirlerse de yine bir hizmet zuhurunda gayrı muin ⁶bir müddet için yine davet idilirler. ⁷Müslümanlarda sair Çinlüler misillü uşbu ⁸mecburiyet-i kanuniyeye tabidirler.

ÇOCUKLARIN VAZİFE VE MECBURİYETLERİ

95 ¹Çocukların aba ve ümmehatına karşı vazife ²ve mecburiyetleri ber vechi ati on maddeden ibarettir: ³Evvelen: Babaya, anaya tazim, hürmet ve itaat ⁴itmek, emr olunan işleri görmek. ⁵Saniyen: Kuvve-i mümeyyize-i akliye ve evamir-i celile-i ⁶diniyeye teb'an, onların madar-ı maişetlerini tedarik ⁷ve ihtiyaçlarını def'a ve ref'a sai ve ihtimam itmek. ⁸Salisen: İş ve güçlerine muavenet itmek. ⁹Rabian: Sanat ve mesleklerine müte'allik vezaifi ¹⁰icra itmek. ¹¹Hamisen: Tahsil-i ulum ve fununa rağb olmak. ¹²Sadisen: Şahıslara zarar virecek hal ¹³ve harekette bulunmamak. ¹⁴Sabian: Hüsnü sitlerini muhafazaya gayret ¹⁵itmek. ¹⁶Saminen: Ebeveynden sadır olan nekayis ¹⁷ve hati'atın izalesi ve hiç olmazsa derecesinin ¹⁸tenzili yolunda bütün vus ve kudretini sarf itmek. ¹⁹Tasien: Ebeveynin arzularını yerine getirmek. ²⁰Aşren: Vefatlarından sonra hatıralarını ²¹harfiyyen muhafaza itmek. ²²Anifen beyan olunan vezaife-i aşere şefkat-ı ²³ferzendaneyi hasıl ider ki bununda esas ²⁴hürmet ve riayettir. Kur'an-ı Azimüşşanda bu babda ²⁵bir çok hitab-ı izzet variddir. Şefkat ²⁶ve ebeveyine karşı şakir-i nimet ve minnetdar ol. ²⁷Her şeyin bir masdar ve mebdei olur. Su menbaından, ²⁸ağaç kökünden, beden insanı ebeveynden, ruh ²⁹ferzidane, çocukların ifasına mecbur buldukları ³⁰üç mühim vazifeyi muhtevidir: ³¹(1) Çocuklar, sefahate meyil iderek ³²bu vecihle ebeveynini incitmemek için nefeslerini ³³muhafaza itmelidir. ³⁴(2) Akraba ve taallukatının muhabbetini celp itmek ³⁵içün anlara izhar-ı muhabbet itmeli ve bu yüzden ³⁶ebeveyninin badei hoşnudisi olmalıdır. ³⁷(3) Sahib-i fazilet ve fedanet olan ³⁸kimselerin meclislerine devam idüp onların tavr ³⁹ve hareketlerinden ve nasayih-i kamilenelerinden istifade ⁴⁰iderek insan-ı kamil olmalı ve böylece ebeveynini ⁴¹mesut ve bahtiyar itmelidir. ⁴²Hadis-i şerifte dahi bu yolda pek çok ⁴³te'yidat-ı nübevvet-penahi vardır. ⁴⁴Bir veled ana ve babasının bir hata veya kabahat **96**¹irtikab ittiklerine kesb-i kanaat eyleyse ²onu hürmet-i azime ve son derece bir hilmiiyetle ³kendilerine anlatmağa gayret eylemelidir. Virdikleri ⁴evamir, muktezayat-ı şeriyeye muhalif olmadığı ⁵takdirde derhal icrasına sarf-ı mukadderet ⁶itmelidir. Virilen bir emrin icrasında ⁷çocuğun zaafı derkar ise o işte kendisine ⁸muavenet itmek üzere diğer bir kimsenin de tayin ⁹olunmasını ebeveynden rica eylemelidir. ¹⁰Çocuk, bais-i hayatı olan ana ve babası ¹¹karşusunda daima bir tavr-ı ta'zimkarane takınmalı ¹²ve ibraz-ı mahviyyet itmelidir. Savt-ı bülendle konu- ¹³şmamalı. El vesair-i i'za hareketiyle

münasebetsiz ¹⁴işaretlerde bulunmamalı. Eğer öksürecek ise ¹⁵yavaşça ve mümkün olduğu mertebe az sada ile ¹⁶öksürmeli. Burnunu silecek ise başını ¹⁷bir tarafa çevirmeli. Babasına veya anasına söz ¹⁸söylerken daima yüzlerine bakarak söylemeli. ¹⁹Ebeveyninin yanında otururken bir ayağını ²⁰diğerinin üzerine atmamalı. Tevsiyesi iktiza ²¹iden bazı ihtiyacat-ı tabiiyesi varsa sebebini ²²kimseye anlatmayarak, oradan sıvışmalı. ²³İyi bir çocuk ebeveyni hali hayatta oldukça ²⁴berri veya bahri uzun seyahatlere teşebbüs eylememeli ²⁵ve mehalike kendini ilka eylememelidir. Ebeveyninin ruhsatı ²⁶olmadıkça ailenin servetini tezyid itmek ²⁷bahanesiyle, kendilerinden ayrılmamalıdır. Hasılı²⁸bir çocuk, malik olduğu vesaidin kaffesini²⁹ebeveyninin mümkün olduğu mertebede müsterihane ³⁰bir halde hayat geçirmesi yoluna sarf itmelidir. ³¹Sahib-i teklif olmayan bir çocuk, esnay-ı ³²salatda ebeveyninin sualine cevap virebilir. ³³Cami-i şerifde iken ebeveyninin hastalığını haber ³⁴alırsa derhal oradan ayrılarak ebeveyni ³⁵nezdine şitab idebilir. İyi bir çocuk peder veya ³⁶validesinin vefatından sonra, servetinin derecesine ³⁷göre evamir-i diniye mukteziyatını ifa itmelidir. ³⁸İyiliklerinin hatırasını ilelebet muhafaza eylemeli. ³⁹Sevdikleri şeyleri sevmeli, muvaffak olmak ⁴⁰istedikleri ve ziyade muhabbet gösterdikleri şeylere ⁴¹muvaffak olmağa gayret itmeli ve ziyade muhabbet göster-⁴²melidir. ⁴³Şefkat-ı ferzendaneye müteallik vezaif gerek ⁴⁴din-i İslamla mütedeyyin bulunan ve gerek diğer bir ⁴⁵mezhebe salık olan Çinli çocukların zihnine ⁴⁶o derecede yerleştirilmiştir ki her hal ve karda ⁴⁷sebeb-i hayatları olan baba ve analarına karşı ⁴⁸mecbur oldukları hürmet ve riayeti ve merbudiyet-i ⁴⁹tammeyi ibrazdan bir an hali kalmazlar. Çinin ⁵⁰muhafaza-i mevcudiyeti şefkat-ı ferzendane ile kaim ⁵¹olmuştur. Vazı kanunlar, bu şefkat-i ferzendane ⁵²kazıyyesini devam ve bekayı hükümetin ve saadet-i ⁵³beşeriyenin en muhkem esaslarından biri olmak ⁵⁴üzere tesis itmişlerdir.

VEZÂİF-İ ZEVCİYYET

97 ¹Zevcin uhdesine terettüb iden vazife-i ²evveliyeye zevcesine muhabbet itmektir. Zevce, ³feraiz-i hamse-i islamiye ile beraber yemek pişir- ⁴mek veya ihzarına nezaret itmek, umur-u ⁵beytiyeyi idare eylemek, çocuklara güzelce bakmak ⁶gibi kendisine terettüb iden vezaif-i hususiyeyi ⁷bilmeli ve bu mevadda asla tecviz-i terahi olunma- ⁸malıdır. Bir erkek refikasını helal parasıyla ⁹infak ve iâşe itmelidir. ¹⁰Bir erkek ne israf ne de tama' vadilerine ¹¹sapmayarak, derece-i servetine göre mesarımını tanzim ¹²ve tertip itmelidir. Aile içinde bir intizam ve asayiş ¹³tam tesis iderek bunun gerek dahilen ve gerek ¹⁴haricen zevcesi ve hizmetkarları taraflarından ¹⁵hüsn-ü suretle muhafaza edilmesine nezaret itmeli ¹⁶ve kendi ruhsatı olmaksızın kadınlar bir tarafa ¹⁷gitmemeli ve en yakın akrabalarından başka bir kimsenin ¹⁸ziyaretini dahi kabul itmemeli. Erkek zevcesiyle ¹⁹mücaleden ictinab itmelidir. Mücadele, ²⁰zevc ile zevce arasında cay-gir olması elzem ²¹olan ahenk-i maişeti ihlale ve anları birleştiren ²²revabıt-ı ünsiyeti ve muhabbeti kesr iderek birbirinden ²³teb'ide sebep olur. Kadın, bir günah veya ²⁴kabahat işlerse, zevc kelimat-ı tayyibe ve nesayih-i ²⁵akilane ile bunları teshihe cihet ve gayret ²⁶itmelidir. ²⁷Bir erkek, zevcesini bi mani ve hafif ²⁸kabahatlerinden dolayı ıtlak itmemelidir. Zira ²⁹bu misillü ahval neticesinde kadın sirkat ³⁰vesair fenalığa meyyal olur. ³¹Mamafih kadın, kocasının ebeveynine adem-i ³²itaat ve hürmet gösterir, şefkat-ı ferzendaneyeye ³³müteallık-ı vezaifi ifa itmez ve vezaif-i beytiyede ³⁴mütemadi ihmalleri görülür, erkek vesaid-i ³⁵iknaye ve hilmiyenin cümlesini tatbik ettikten ³⁶sonra da, kadını yola getiremezse o zaman ³⁷terk itmesi evladır. ³⁸Bir erkek fakr-u zaruretinden veya çirkinliğinden ³⁹dolayı zevcesinden ikrah itmemelidir. Daima ⁴⁰anınla hoş geçinmelidir. Bir misafirin vücudu ⁴¹veya sair sebep mevcud olmadıkça beraber taam ⁴²itmeli. İşte bir hanede muhabbet ve sükunetin devamına ⁴³başlıca vasıta budur. Bir kadının iffet ve ismeti, ⁴⁴servet-i zatiye ve mehasin-i tabiiyesinden yüz kat **98**¹değerlidir. ²Bir erkek zevcesini güzelliğinden dolayı ³değil, belki fezail-i ahlakiyesinden naşi sevmelidir. ⁴Yohsa hüsn ve anı için sevilen bir kadının ⁵kendisiyle çokça meşgul olarak, gid ⁶gide fezail veya evsaf bir güzidesini ⁷ğaiib itmek muhatarası vardır. Bir zevc ⁸her şeyden evvel karısına, kendi peder ve validesine ⁹hidmet etmeyi öğretmelidir. Bir erkek aile ¹⁰efradını teksir itmek ve ebeveynine hidmet görmek ¹¹hususlarında kendisine muavenet idecek bir ¹²kadını zevceliğine intihab

itmeli. Bir hanede ¹³oğul, ailenin taşra işleriyle meşgul ¹⁴olmalıdır. Gelin ise hane işlerine bakmalıdır. ¹⁵Bu vezaifin ikmalıyla şefkat-ı ferzendenenin icabatı ¹⁶tamam olmuş olur. Müttekaddimin gelini, hanenin ¹⁷birinci hizmetçisi namıyla yad iderlerdi.

¹⁸Bir zevce, cümleden evvel kendi zevcine ¹⁹tazim ve hürmet etmelidir. Zevcenin vezaifi, ²⁰ber vechi ati beş maddeden ibarettir: (1) Zevcenin ²¹evamirini ısga etmek, (2) Zevcenin bir şeyi ²²virmek veya almak üzere vaki olan tenbihlerine ²³itaat eylemek, (3) Zevcenin izni olmaksızın ²⁴hafiyen sokağa çıkmamak, (4) zevcenin rızası ²⁵olmaksızın haricden bir kimse ile görüşmemek, ²⁶(5)zevcin bütün arzu ve maksatlarını yerine ²⁷getirmek. ²⁸Bir kadının, zevcinin evamirini ısga ²⁹eylemesi, her ne hususda olur ise olsun ³⁰zevci kendisine bir şey emr iderken anu ³¹kemal-i sabr ve sükunetle dinlemek ve kazara zevc ³²hata idiyor ise hilmiyet ve nezaket daire- ³³sinde o hata veya kabahatini kendisine anlatmaya ³⁴gayret etmek dimumdur. Haricden bir kimse ile ³⁵görüştürmemekten maksad ve meram, zevcenin ³⁶ailesine mensub olmayan eşhasla mu'arefe de ³⁷bulunmamasıdır. ³⁸Hılkıyyet-i tab'ı iktizası olarak erkekte ³⁹az çok hiddet ve şiddet asarı bulunur. Zevce ⁴⁰her hal u karda ana ru-i tazim ve terkim ⁴¹göstermeli, hiçbir suretle gazap ve tehevürünü ⁴²izhara kalkışmamalıdır. Eğer zevci kendisini ⁴³sevmiyorsa veyahud kendisi öyle zann id- ⁴⁴iyorsa zevcin muhabbetini kazanmak için bütün ⁴⁵mesaisini sarf etmelidir. Cenab-ı vacibü'l-vücut ⁴⁶hazretleri bile, kendini zevcine sevdirmek ⁴⁷hususunda yapabileceği şeylerin kaffesini icra ⁴⁸eylemesini kadına emr eylemiştir. Binaenaleyh kendini ⁴⁹zevcine sevdirmek hususunda noksanı olan ⁵⁰bir kadının evamir-i ilahiyeye karşı noksanı olmuş ⁵¹olur. ⁵²Zevc kendisinden bir şey hakkında sual ⁵³ittikte, asla hakikat-ı maddeyi ketm ve ihfa ⁵⁴itmemelidir. Erkek kendisini çağırıldığı halde, ⁵⁵99¹ davete icabet itmemek için, zevce bir sebep ⁵⁶aramağa kıyam itmemelidir. Eğer bu esnada zevce ⁵⁷mühim bir işle meşgul ise kendisine haber vermeli ⁵⁸ve yana zevc gelmesini talep ider ise behemehal ⁵⁹anun arzusuna tab'an hareket itmeli. ⁶⁰Eğer kocası; kendisine bir işin ⁶¹yapılmasını sipariş itmiş ise, o işi ⁶²hizmetçisine havale itmemelidir. Çünkü bir ⁶³erkek haremine veya hizmetçilerinden birine havale ⁶⁴ve sipariş ideceği işin derecesini pekala ⁶⁵bilir ve çünkü emre itaatle beraber hürmet ⁶⁶ve riayet, muhabbet-i hakikiyenin rükn-ü rekinlerinden ⁶⁷birdir. Eğer zevc, haremine hiddetlenmiş ise, ⁶⁸14¹ kabahat erkekte olsa bile kadın anunla ⁶⁹15¹ şiddetli münaza'a ve mücadeleye girişmemelidir. ⁷⁰16¹ Kadın tatlı sözleriyle erkeğin gazab ve

şiddetini ¹⁷teskine sarf-ı mukadderat eylemelidir. ¹⁸Sabır ve teenni bir zevcenin fezail-i evveliyesinden ¹⁹birdir. Eğer zevci ğazab ve hiddet halinde ²⁰ise ne yanından kaçmalı, ne şiddeti münaza'ata ²¹girişmeli ve ne sükutu muhafaza itmeli. ²²Kadın hilmiyeti ve son derece fetanetiyle erkeğin ²³akıl ve fikrine sükunet ve istirahat getirmek ²⁴vesaitini aramalıdır. ²⁵Bir zevcenin güzelliği, yüreğinin güzellik ²⁶ve temizliğinden ibarettir. Yoksa hüsn-ü letafet ²⁷zahiri ve cismaniyesi değildir. ²⁸Bir kadının sahip olacağı fezail-i ahla ²⁹kiyenin en büyüklerinden birincisi temayülat-ı seyyie ³⁰ile beraber heva ve hevesatına hakim olmağı bilmek ³¹ve diğeri de tabi'an hasud olmamaktır. ³²Ailede fakr u zaruret baş gösterdikte ³³zevce asla vezaif-i zevciyesini unutmamalı ³⁴ve bundan dolayı asla şikayet itmemelidir. Kadın, ³⁵her halükarda zevcin sürur ve kederlerine ³⁶iştirak eylemeyi bilmelidir. ³⁷Zevce-i mükemmele şu kadına dinür ki zevcenin ³⁸'i'tap ve serzenişlerini sükunet ve teslimiyetle telakki ³⁹ve kabul eder, kendi hata'ıyyat ve noksanlarını ⁴⁰tashih etmek vesaitini cüst-cu eyler. Feraiz-i ⁴¹diniyeyi ve vezaif-i aileyi tamamıyla icra ve ebeveynine ⁴²hüsn-ü hizmet ifa eyler. ⁴³Az söyleyen fakat söylediği zaman münasebetli ⁴⁴laf iden bir kadın daima hürmet görür. Bir kadın ⁴⁵hareket ve ef'alinde müteyakkızane davrandıkça, ⁴⁶zevcenin şöret ve itibarı her dürlü tahtı'eden ⁴⁷masun olur. ⁴⁸Sinn-i bülüğa ermiş olan genç kızlar, ⁴⁹amca ve dayı ve kardeşleri gibi en yakın ⁵⁰akrabalar müstesna olduğu halde, hiçbir erkeğe ⁵¹münasebet-i dostane de bulunmamalıdır. Bir kadının ⁵²en giran-baha hazinesi kendi iffet ve ismetidir ⁵³Binaenaleyh bunu muhafaza etmek için hiçbir ⁵⁴suretle ihmal caiz değildir.

VEZÂİF-İ EHİBBA

100. ¹Dost olan kimseler: (Evvela) arzu ²ve meyilleriyle yekdiğere merbud olmalı; (Saniyen) ³fikirleri adil ve hakkaniyet ve istikamet noktalarında ⁴yekdiğere mutabık bulunmalı, (Salisen) yekdiğere ⁵karşu devamlı ve samimi hulus sahibi olmalı. ⁶İki kimse arasında muhabbet ve dostluk sahih ⁷ve daim olmak için o iki kimsenin lezzet ⁸aldıkları eşya ile temayülatı birbirinin aynı ⁹olmak lazımdır. Mesela idare-i devlette bir memuriyet ¹⁰elde etmek üzere icap iden ulum ve fünunu ¹¹tahsilde bulunan bir zatla vesaid maişet-i tarik-i ¹²ticarete aramakta olan bir kimse muhalefet-i meslek ¹³cihetiyle layıkıyla dost olmayacakları gibi iki ¹⁴kişi mesela aynı meslekten lezzet alan iki tacir ¹⁵dahi istikamet ve muhafaza-i haysiyet noktalarında ¹⁶aynı hissiyata malik olmazlarsa birbiriyle iyi ¹⁷ahbab olamazlar. ¹⁸Bir kimse ile dost olmak istenildikte ¹⁹o kimsenin servet, hesap ve nisip gibi ²⁰meziyat-ı şahsiyesinden evvel, evsaf-ı kalbiye ²¹ve fezail-i ahlakiyesini nazar-ı dikkate almalıdır. ²²Üç türlü dost vardır. Birincisi ²³istikamet ve sadakatleri cihetiyle muhabbet idilenler, ²⁴ikincisi kendi yüzlerinden istifade itmek ²⁵ümidiyle sevilenler, üçüncüsü rüfeka-yı zevk ²⁶olmak sıfatıyla mazhar-ı muhabbet olanlardır. Akil olan ²⁷kimse iki evvel ki sınıftan olan dostlarla ²⁸muhafaza-i merbutiyet eyler. ²⁹Mukaddema, derece-i servet ve gına dostların ³⁰adedinden ibarettir dirlermiş. Lakin ³¹kavlen dost olmamalı, kalben dost olmalı. ³²Bir dost için bir işe başladıkta mutlaka ³³onu tamam itmelidir. İki dost münasebat-ı ³⁴mütakabilelerinde daima adap ve erkana riayet itmelidir. ³⁵Bundan maada bir dost diğer dostunu bir hatadan ³⁶veya bir felaketten kurtarmak maksadıyla, ana nasayih ³⁷akilane virmelidir. ³⁸Meşhur dur ki ((Dostluk fazilet-i mükemmelenin ³⁹temelidir.))

AHVAL-İ ADİYE-İ HAYATA MÜTEALLİK VEZAIİ VE ADAP

101¹Mesakin, melbusat ve me'külat gibi ²hayatın ahval-i adiyesine taalluk eden şeyler ³hakkında riayet edilmesi elzem olan bazı vezaif ve ⁴adap mevcuttur. Bunlara riayet itmemek o emr-i ⁵şeriyeye adem-i riayet ad olunur. ⁶Mesakin-ü beşeriye için şayan istifade beş ⁷türlü malzeme vardır: ⁸Ağaç, gümüş, taş, toprak ve tüyler deriler; ⁹Bundan başka insanlar isti'mal etmek için ¹⁰altun, kumuş, bakır, kalay ve demirden ibaret ¹¹beş maden ve melbusatta kullanılmak üzere ¹²pamuk, ipek, kenevir, kupu ve tüylü ¹³derilerden ibaret beş madde: Hububat , nebatat¹⁴esmar, lühum hayvanat ve mayi'attan ibaret olmak ¹⁵üzere beş nev' me'külat dahi vardır. ¹⁶Bu nev'alardan her birisi dahi tekrar beşer ¹⁷nev'ine taksim olmuştur. Mesela hububat: Pirinç, ¹⁸buğday, süpürge otu, hamil züyut daneler, ¹⁹kabuklu daneler; Nebatat: Fesaiye[Kabak, hıyar, ²⁰kavun karpuz vesaire]. Nebatat-ı maiye, nebatat-ı ²¹berraniyye, nebatat-ı bostaniye ve sebzeler; meyvelerde: ²²Ağaç, ot, sarmaşık, nebatat-ı maiye ²³ve toprakta hasıl olan enmare; Lühum-u ²⁴hayvanat dahi; havada, karada suda yaşayan ²⁵hayvanlar lühumiyle zü'l-ma'aşeyn ve hayvanat-ı zahife ²⁶etlerine; mayi'at dahi; Su, süt, bal ²⁷meyvelerden hasıl olan mayi'at-ı çiçeklerden ²⁸hasıl olan mayi'at namlarıyla beşer-i kısıma ²⁹ayrılmıştır. İnsanların alel ekseri isti'mal ³⁰itmekte oldukları mevadın adedi kırka baliğ ³¹olur. ³²Cenab-ı vacibü'l vücudun, isti'mal nev'i ³³beşer için hulk ve ihsan buyurduğu eşya ³⁴arasında bazıları vardır ki münasip ve mu'tedil ³⁵surette kullanılmazsa bilahare insan için ³⁶muzır olabilir. İşte bunları kullarına ³⁷bildirmek üzere Hak Teala ve tekaddes hazretleri ³⁸Peygamberan-I azam hazeratını ba's ve irsal ³⁹buyurmuşlardır.

102

MESAKİN

¹Hazreti risaletpenah efendimiz, İslamların ²iyi ve namuslu aileler civarında mesken tedarik ³eylemelerini emr ve tavsiye buyurmuşlardır. Şehirlerde ⁴ve biraz kalabalık mahallelerde iskan etmek daha hayır ⁵lıdır. Çünkü hukema ve ulema memuri olmayan ⁶ıssız mahallelerde, kuvve-i akıliye ve mümeyyize faaliyetini ğaib ⁷ittiği halde nüfusu ziyade olan merakiz-i beşeriye- ⁸de ilm, fen, sanat daha ziyadedir. ⁹Bir mesken intihab idileceği zaman, kavga ¹⁰ve cidaldenihtiraz etmek için, konu komşunun ¹¹iyi veya fena adamlar olup olmadığını tahkik etmek ¹²lazımdır. Bir kaya sükûtuyla veya harap bir divarın ¹³inhidamıylaezilmek tehlikesi olan mahallelerde su ¹⁴altında kalup

boğulmak; hayvanat-ı müfterise ¹⁵hücumuna uğramak melhuz olan yerlerde ¹⁶velhasıl bir mazarrat vuku has olunan ¹⁷tarafalarda mesken tedariki gayri caizdir. Bundan ¹⁸maada şahsi, serveti ve namusu duçar tehlike ¹⁹olacak mertebe de münferit bir mesken tedariki dahi ²⁰caiz değildir. ²¹Yekdiğerden dört yüz metru uzakta ²²iskan iden veyahud geceleyin seslerini birbirine ²³işittiremeyen komşuların mevzu dahi muvafik ²⁴değildir. Bir kimse, meçhul olan bir mahallede ²⁵geceleyin yolculuk ittikte yahud düşman bir ²⁶memleketten mürur ider iken daima ihtiyatlı ²⁷bulunmalıdır. ²⁸İbadet itmek için cami-i şerife ²⁹müdavim olmalıdır. Tekellümittiği lisanında ³⁰gayri bir lisan kullanılan ve ahalisinin ahlak ³¹ve adatı kendi memleketin tabayi ve örfüne muvaffik ³²olmayan ecnebi bir memleket ziyaret idildiği halde, ³³kendi kavmiyetinin ahlak ve tabayini gaib itmek ³⁴mahzurine mebni, orada uzun uzadıya ³⁵ikamet itmemelidir. ³⁶Gerek zikur ve gerek nisa taifesinden, on ³⁷altı yaşından otuz yaşına kadar gençler bir sofrada ³⁸oturamazlar. Ondan on beş yaşına kadar ola-³⁹ların ise kardaş, akraba muallim ve şakirtlik ⁴⁰müstesna olduğu halde yine bir sofrada birlikte ⁴¹oturmaları caiz değildir. Bekar erkekler ⁴²dul kadınlarla beraber sakin olmamalıdır. ⁴³Su-i şöhret sahibi olan bir ailenin hanesi ⁴⁴önünden mürur etmemelidir.

⁴⁵ME'KULAT

⁴⁶Cenab-ı vacibü'l vücud mahlukattan⁴⁷bazılarını münhasıran nev'i beşerin gazası ⁴⁸olarak halk ve ihsan buyurmuştur. İşte ⁴⁹me'kulat olarak yalnız bunlardan istifade ⁵⁰olunmalıdır. Hayvanat arasında ekli İslamlara ⁵¹helal olanlar⁶⁵akilü'l-hububat

⁶⁵ (Kitaba ait olmayan bir dipnot) Gıda ihtiyacı insanın yaşamını sürdürebilmesi için en önemli ihtiyaçlarından birisidir. Bu ihtiyacın giderilmesi için helal ve temiz olan gıda maddeleri insanların yararına sunulmuştur. Helal ve haram sınırına dikkat etmek, özellikle gıdalar söz konusu olduğunda ayrı bir önem taşımaktadır (Okur 2009: 7-8). Helal gıda hayvansal, bitkisel, mikrobiyal ya da kimyasal kaynaklı gıda ürünlerinin hammadde, katkı maddeleri, işletme koşulları, işletme yöntemleri, işlem yardımcı maddelerinin ve bileşenleri İslami kurallara uygunluğunun ifadesidir. Helal olan gıdaları tüketmek insan sağlığı açısından önem arz eder. Kur'an-ı Kerim'de Allah bütün insanlığa seslenerek, helal, temiz, hoş ve sağlıklı gıdaları tüketmeleri ve zararlı pis, çirkin ve haram olan yiyeceklerden uzak durmalarını emretmiştir (Batu 2012: 52). Hayvan kökenli yenilmesi haram kılınan gıdalar, akitilmiş kan, leş, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar olmak üzere dört tanedir. Bu konu ikisi Mekke'de (Nahl, En'am) diğer ikisi de Medine'de (Maide, Bakara) inmiş olan dört surede tekrarlanmıştır (Okur 2009: 14). Bu ayetler şunlardır:

Bakara suresinin 173. ayetinde "*Allah, size ancak ölüyü (leşi), kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Her kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa, başkasının hakkına saldırmadan ve haddi aşmadan bir miktar yemesinde günah yoktur. Şüphesiz Allah çokça bağışlayan, çokça esirgeyendir.*" (Karaman 2017: 25) buyrulur.

olan tuyur-u ⁵²vahşiyye ile akilü'l-nebat olan hayvanattır. **103**¹Minkarı tavuk minkarına müşabih olan ²kuşların ekli helal olup kartal minkarına ³benzeyenlerin ise lehmi haramdır. Böceklerle tagazzi ⁴iden su kuşlarının ekli caizdir. Arabistan da ⁵hayvanat-ı ehliye deve, at, öküz, koyun, ⁶merkep ve esterden ibarettir. Bu hayvanat meyanında ⁷at, merkep ve ester muhtelif hizmetlerde ⁸kullanılır; fakat eti yenilmez. Deve ile ⁹öküze gelince bunlar hem hıdmat-ı muhtelif de ¹⁰istihdam olunur hem lehmi ekl olunabilir. ¹¹Koyun ise yalnız tagazzi için beslenilir. ¹²Deve, öküz ve koyunun eti ala ve mukavvidir. At ¹³etini her ne kadar Hindistan ahalisi ekl ider ¹⁴ise de o kadar mukavvi değildir. ¹⁵Decaciye yani tavuk nev'inin yabanileri ¹⁶arasında ekle Salih olanların esamiyesi ¹⁷şunlardır: Adi tavuğa müşabih fakat ondan ¹⁸daha küçük olup alel ekseri evkatını hızran ¹⁹çubukları üzerinde geçiren Çu—ki; Adi ²⁰tavuk cesametinde, başının yan tarafları mavi ²¹renkli olup çam ağaçlarında bulunan Şa— ²²ki; tüyleri sarıya mail kırmızı ile ²³beyaz olup (İn—pey) dinilen meyveyi ²⁴akl ittiğinden dolayı (İn—pay) dinilen ²⁵decace; Yangğ—ki dinilen su kuşu; başında ²⁶ibiği bulunup ayakları uzun olan Tanğğ— ²⁷ki namında su kuşu; bunun dişisi benekli ²⁸olur; gayet uzun kuyruklu ve gayet

En'am suresinin 121. ayetinde “*Üzerlerine Allah ismi anılmamış olanlardan yemeyin, çünkü onu yemek yoldan çıkmaktır. Şeytanlar, dostlarına, sizinle mücadele etmeleri için telkinde bulunurlar. Eğer onlara uyarsanız, muhakkak ki, Allah'a ortak koşanlardan olursunuz.*” buyrulur (Yazır 2012: 103).

Nahl suresinin ayetinde 115. Ayetinde “*O size ancak ölü hayvanı, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilenleri haram kıldı. Her kim bu haram şeyleri yemeye mecbur kalırsa, başkasının hakkına saldırmadan ve aşırı gitmeden yiyebilir. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhametlidir.*” buyrulur (Yazır 2012: 200).

Maide suresinin 3. Ayetinde “*Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen; boğulmuş, vurulmuş, yukardan düşmüş, boynuzlanmış, canavar yırtmış olup da canlı iken kesmedikleriniz; dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanan hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. Bunların hepsi doğru yoldan çıkmaktır. Bugün kafirler, dininizi kemale erdirdim, size nimetini tamamladım. Size din olarak İslamiyet'i beğendikim aılıktan daralır, günaha istekle yönelmeden bunlardan yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Çünkü Allah bağışlayan, merhamet edendir.*” Buyrulur (Yazır 2012: 80).

Kur'an-ı Kerim'de yenilmesi yasaklanan hayvansal gıdalara ek olarak fukahanın çoğu aslan, kurt, kaplan gibi yırtıcı hayvanların yenilemeyeceği fikrindedirler. Akbaba, şahin, doğan vb. yırtıcı ve leş yiyen kuşların yenilmesi çoğunluk tarafından olumsuz karşılanır. Ayrıca çoğunluk yılan, akrep, kurbağa, karınca, fare vb. böcek ve haşerelerin yenilemeyeceğini ifade etmektedir. Sürüngen ve yırtıcı hayvanların yenilip yenilmeyeceği konusunda fukaha ihtilafa düşmüştür. Örneğin tilki, sırtlan ve keler Hanefi mezhebine göre yenilemezken Şafii mezhebi bu üç hayvanın yenilebileceği görüşündedir. Hanbelilere göre ise tilki hariç sırtlan ve kelerin yenilmesi caizdir. Bu konularda ihtilafa düşülmesinin nedeni olarak konuyla ilgili bazı hadislerin tespit ve yorumlanmasındaki görüş ayrılıklarının yanında kabul edilen ilkelerin somut durumlarda uygulanmasından meydana gelen farklılıklar olduğu söylenebilir (Okur 2009: 18-20). İslam hukukçuları genel olarak helal ve haramı özel olarak da gıda ürünlerinden helal olan ve olmayanlarını belirlerken bazı kriterler belirlemişlerdir. Kriter belirlerken bu nesnenin neden helal ya da neden haram olduğu sorgulanır (Kahraman 2012: 457).

cüsseli ²⁹ olup bazı kere yedi kadem boylularına ³⁰ tesadüf idilen Tu—ki (Deve Tavuğu); ³¹ tüylerinden elbise imal olunabilen Hu—ki ³² (Ateş Tavuğu); gagası gayet sivri, ³³ kuyruğu siyah benekli olup (Tan—Mav) ³⁴ dinen bir nevi yaban ördeği; (Kırmızı Gaga) ³⁵ ve ibikli (Kiyau—senn) namında ufak ³⁶ ördek; ehli ördek ve kaz; yabani kaz; ³⁷ kırmızı gagalı kaz (Hung—ye—n). Enva-i ³⁸ müteaddesi olan sokulanlar (Çe—ki) şöyle ki: ³⁹ Büyük, kuyrukları gayet kalkık, beş renkli ⁴⁰ ve dağ tepelerinde yaşayan (Şan—ce—ki) yani ⁴¹ dağ sokulanları: tüyleri siyaha mail sarı, ⁴² denize civar dağ tepelerinde yaşayan (He—ce—ki); ⁴³ kuyruğu uzun olup gayet sarı kuşan, ⁴⁴ gugu kuşu gibi bembeyaz ve koşarken daima ⁴⁵ bağırarak (Keyav—çe—ki); Kartal kuşu ⁴⁶ renginde (Yeu—ce—ki); sarı ⁴⁷ veya beyaz tüylü (Yan—çe—ki). Bunu so- ⁴⁸ kulanlardan birincisinin karnı az çok sarı ⁴⁹ renglidir. ikincisinin dişileri asla beyaz ⁵⁰ olmaz. Niğan dinilen bir nevi kumru ; Niğan—şun ⁵¹ dinilen kuyruğu gayet kısa ve lekeli bir nev ⁵² bildircin; Şu—kan dinilen göğsi lekeli ⁵³ bir nev kökercin; Kiyau—şu dinilen tüyleri ⁵⁴ siyah kara tavuğa müşabih bir kuş; tüyleri **104** ¹ sarı olup dağlarda yaşayan ve güzel güzel ² öten (Hevanğ—li); kaz cesametinde ve gagası ³ sivri (Ti—ku) namında ki tırmai; baş ve ku- ⁴ yruğu kırmızı, ibiği beyaz ve vücudu sarı ⁵ olup daima erkekli dişili gezen (Yuen— ⁶ yang) namında ki su kuşu; sarıya mail siyah ⁷ renkli (Si—nağan) namında ki tırmai.....Ehl ⁸ İslamlara ekli caiz olan çarpalar ⁹ şunlardır: (evvela)kik, ceylan, yaban ¹⁰ keçisi gibi orman dahillerinde dağ tepelerinde ¹¹ veya ovalıklarda ta'ayyüş iden hayvanat; (Saniyen) ¹² tavşan ve kuan—su dinilen hayvan gibi yere ¹³ sokulan hayvanat. ¹⁴ Ekle salih olan hayvanat-ı maiye: ¹⁵ Balıklar, kaplumbağalar, kaşriye vesaire. ¹⁶ Haşerat meyanında ekli caiz olan ¹⁷ çekirgelerdir. ¹⁸ deve, öküz ve koyun ekl idilmek istenildiği ¹⁹ halde onları ortak işte kullanmamalıdır. ²⁰ Deve eti büyük ziyafetlere mahsustur. Öküz ²¹ eti davetli ve misafirlere ikram olunur. ²² Aklu'l luhum ve mahleble yani pençelerle mücehhez ²³ olan hayvanatın lehmi gayri tahirdir. Gözleri ²⁴ çıkık, dişleri testere vari, münkarları ²⁵ eğri ve peçeli olan yırtıcı ve kıyafet ve renglerini ²⁶ tebdil iden kuşların eti dahi gayri tahirdir. ²⁷ Bunlar meyanında kartal, puhu, akbaba, tüylerinden ²⁸ ok yapılan (Kılu) kuşu, şahin, karga ²⁹ Hi—kau (Baykuş), tavus, beyaz kuku, ³⁰ turna vesaire bulunur. ³¹ Çar-palar arasında ekli gayri cazi olanlar: ³² Kaplan, kurd, arslan, pars, sırtlan, ³³ çakal, ayı, fil, yaban hınzırı, fare, samur, ³⁴ maymun, tilki vesaire ve alehusus bir takım ³⁵ emraza sebep olan hınzırdır. ³⁶ Sıhhat-i insaniyeye muzır olduğundan dolayı ³⁷ şeriat-ı mutahhara-i islamiye, ahkam celilince ³⁸ ekli haram olan lehm-i hayvanat

meyanında, lehm-i hınzır ³⁹birinci dereceyi tutmuştur. Hınzır dinilen hayvan ⁴⁰gayet obur olup fena bir koku neşri ider ⁴¹ve hakikat-ı hal, bütün hayvanatın en ahmakıdır. ⁴²Binaenaleyh lehm-i hınzırın, mukavvi bir gaza olmaktan ⁴³ziyade sıhate muzır bir maddedir. Hınzır en pis ⁴⁴ve murdar mahallelerden haz ider. Ne bulsa yer, hatta ⁴⁵hayvanat-ı sairenin lehum mütefessihe bile ekl ⁴⁶ider. ⁴⁷Lehm-i hınzırın eklinde derkar olan muzırata ⁴⁸dair Çin müellifatında ber vech-i ati beyan olunan fikirata ⁴⁹tesadüf idilir. Pan—çau—ken—çu namında ki ⁵⁰kitapta dinilmiştir ki: ((Lehm-i hınzır bariddir. Ekl ⁵¹iden kimselere az zaman zarfında semn ider. ⁵²Fakat balgam ve dahilen hararet hasule getirmekle ⁵³beraber gayet muhattaralı cild hastalıklarına sebep ⁵⁴olur. Binaenaleyh lehm-i hınzır hiç ber vechle **105**¹ekle salih değildir. Mevcud olan bir itiyada ²ittibaen Çinlülerden bir çoğu bu hayvanın ³bu berklerini ekl ittiklerinden dolayı hata ⁴ıdıyorlar. Je—heva—se isminde ki zatın ⁵bu gazayı su-i istimal idenlerin çocuğu olmaz. ⁶dimesi pek doğrudur.)) ⁷Mun—heyan dahi: Hınzır bu berki ⁸ekl iden kimsenin çocuğu olmaz.)) ⁹dimiştir ki lehm-i hınzırın derkar olan ¹⁰muzırrat-ı adidesine bu da bir delil teşkil ¹¹ider. Diğer bir hakim şöyle dimiştir: ((Bu ¹²hayvanın bilcümle aksam-ı vücudiyesinden zararsız ¹³olan bir kısım var ise o da şahmından ¹⁴ibarettir. Bundan mada aksamından her biri ¹⁵bir türlü emraz-ı tevlid ider ve bu marazın şiddeti ¹⁶lehm-i hınzır su-i istimal iden kimselerin ¹⁷yaşlı olmasına veya dermansızlığına tabidir. Lehm-i ¹⁸hınzır ekliyle kazib bir semn, dahili bir hararet ¹⁹hasıl olur ise de bundan bir çok emraz ²⁰tevellüd ider ki en başlucası illeti cüzamedir. ²¹Kafasının eti hurafe yani sayıklamağa sebep ²²olur. Yani, aza-yı tenasüliyenin kuvvetini kesr ider. ²³Kanı, dem-i insaniyi ifsad ider. Karaciğeri, ²⁴kan çıbanı ve karhalar husule getirir. ²⁵ve kuvva-yi bedeniye taklil ider. Ak ciğerleri ²⁶heva-yı dahiliye zarar verir. Bazı vilayat-i ²⁷ahaliyesinin mu'tadi vechle, hararetili mevsimlerde ²⁸hınzırın karaciğeri şekerle tabağ olunup ²⁹çokça ekl idilirse derhal kan çıbanları ³⁰baş gösterir. Bu hayvanın maddesinde bir sem şedid ³¹vardır. Kemiklerinin dūrununda bulunan iliği ademe ³²faide bahş ideceği yerde kuvvetini taklile sebep ³³olur. Em'ası, bariddir. Burun delikleri ³⁴harddır. Dili, kalbe zarar virebilir.)) ³⁵(İ—kanğ—pi—lu) namında bir tıp ³⁶kitabı, lehm-i hınzırın ekli kanın kuvvetini taklil ³⁷idüp çok ekli iden kimseleri git ³⁸gide fakrū'd-dem illetine duçar eylediğini beyan ³⁹itmiştir. Tabip Sanğ—si—mau demiştir ki: ⁴⁰((Her kim ki lehm-i hınzır çok ekl iderse ⁴¹hiç zürriyeti olmaz, yahud olursa da pek az ⁴²olur. Lehm-i mezkurun efrad-ı ekli emraz ⁴³vahimeyi mucip olabilirse de fakad her halde ⁴⁴sıhhat-i

bedeniyei ihlal ideceği derkardır. ⁴⁵Memleket sıcak olduğu nisbetinde boğaza, kesb-i ⁴⁶mazeret eyler. Hatta sıcak zamanlarda daima ⁴⁷necaset içinde ve ğazat müntene(?) suud iden ⁴⁸mahallerde yaşamağı itiyad iden bu hayvan, ⁴⁹oralardan kaptığı emrazi, lehmini kesretle ekl ⁵⁰iden adamlara intikal ittirdiği ekseriya vakı ⁵¹olmaktadır.)) ⁵²Şurasına dikkat olunmalı ki illet-i cüzame ⁵³mübtela olan eşhas Çin-i cenubide şimale ⁵⁴nisbeten daha çoktur. Hulasa-i kelim, din-i mübin **106**¹islamın lehm-i hınzırı tahrim itmekte ne derece ²isabet olduğunu delail-i mebsuta isbat itmiştir. ³Her ne kadar bazı hayvanatın lehmini yemini ⁴islamlara mübah ise de fakat onların aksam-ı ⁵tabiyesi, kan ve umumiyetle bağırsakları gayrı ⁶tahir ad idildiğinden ekl itmek caiz değildir. ⁷Zebh olunmayan ve kanı görülmeyen bir hayvanın ⁸lehmini ekl itmek caiz değildir. Aynı vechle ⁹sath-ı made mürde veya nim mürde balığında ¹⁰ekli caiz değildir. ¹¹Gayrı Tahir bazı gaza ile tagazzi eylemiş ¹²olduğunu mülhazasıyla lehmi ekl olunacak hayvanı ¹³zebh olunmazdan birkaç gün evvel bir mücellede hıfz itmek ¹⁴lazımdır. Bu müddet öküz için yirmi, koyun ¹⁵için on, tavuk için üç gündür. ¹⁶Kavaid-i şeriyeye tatbiken zebh olunmayan bir ¹⁷hayvanın lehmini ekl itmek caiz değildir. ¹⁸Şarab-ı hamr dahi nas katıla men olunmuştur. ¹⁹Minel kadim, şarab-ı hamr itiyadı ²⁰milyonlarca halkın mahv-u ziyana sebab-i ²¹müstakil olmuştur. Hamr, insanın hissiyat-ı ²²kalbiyesini tebdil ve mertebesini tezlil-i vuku-i ²³akliyesini taklil ittiği gibi hevesat-ı nefsanîyesini ²⁴dahi tahrik ider. Şarab-ı hamrı itiyad iden ²⁵kimse sözünde durmaz, mu'tekadatta kayıtsızlığı ²⁶görülür, hasılı hamr, fezail-i ahlakiye ve insaniye ²⁷içün bir mühlike-i azimedir. Din-i mübin islamın ²⁸şarab-ı hamrı bilcümle müminin ve muvahhidine haram ²⁹kılmakla umum-u alem-i insaniyete ne büyük bir rehberlikte ³⁰bulunduğu insanlar üzerinde husule getireceği ³¹seyyiatı gayri mahdudesinden müsteban olur. ³²(Şu—kanğ) yani Çin vekayinameleri ³³kariştirildiği halde hamra dair mucib-i ³⁴istifade bazı kuyudata tesadüf olunur. ³⁵Şöyle ki Çeu sülalesi devrinde imparator ³⁶(Kan—vanğ) şu tarzda bir emri name neşr ³⁷itmiştir: ((Hükümetin payitaht-ı cihet-i garbiye de ³⁸bulunduğu sırada, U—ven—vanğ, büyük ³⁹küçük bütün mandarinlere ve bilcümle ⁴⁰memurin-i hükümete kurban ayinlerinden ⁴¹başka bir surette şarap içmeği men itmiş ⁴²idi. Ahali fezail-i ahlakiyesini muhafaza ⁴³itmek ve memurin vezaif-i mevdualarını hüsn-ü ⁴⁴suretle ifa eylemek için kurban ayinleri müstesna ⁴⁵olmak üzere cümleye şarab-ı hamri men idiyorum. ⁴⁶Büyük ve küçük cümle ahali ve memurin bu memnuiyet ⁴⁷ahkamina tamamıyla riayet itmeye mecburdur. Yalnız ⁴⁸kurban ayinleri icra olunurken az

miktarda ⁴⁹şarab-ı hamra müsaade virilmiştir. İmparator ⁵⁰(Tan—Vanğ) zamanından imparator (Çun—vanğ) ⁵¹zamanına kadar, şarab-ı hamr için müsaade ⁵²zamani bulunamamıştır. Bundan başka, muamelat-ı ⁵³devleti idare etmek için akl ve fikre malik ⁵⁴olmak lazım geldiğini bildiklerinden bu içkiden **107**¹ictinab idiyorlardı. İşte bu hükümdarların ²eserine tebiyetle kavi ve faziletli olmanızı arzu ³idiyorum. İmdi şarab-ı hamrı men eyledim. ⁴Sarhoş olarak yakalanan her şahıs derhal ⁵en ağır cezaya uğrayacaktır.) ⁶Şu—kanğ yani (Vekayiname) şarihlerinden ⁷biri fikra-i mesrudeyi şu vechle şerh ⁸itmiştir: ((İmparator (Su—ven—van)ın ⁹bu kadar şedidü'l-meal bir emirname neşrinden maksadı, ¹⁰fezail-i insaniyenin ad ve ekberi olan şarab-ı hamr ¹¹itiyadına bir had çekmektir. Mezkur-u içkiyi ¹²peder ve validenin yevm-i mahsuslarından başka bir ¹³günde kullanmamalı yahud yaşlı kimselerin ¹⁴meclisinde ve kurban ayinlerinde içmelidir.) ¹⁵Diğer bir şarihde ber vech-i ati idare-i kalem ¹⁶eylemiştir: ((İnsanlar bu içkiyi ifrat üzere ¹⁷kullanarak aled-devam hal bedmestide bulunma- ¹⁸maları maksadıyla, yalnız kurban ayinlerinde ¹⁹istimaline cevaz virilmiştir. İnsan şarabı ²⁰su-i istimal itmemek üzere kendinde bir kuvvet ²¹gördüğü takdirde, şerbine müsaade olunduğunu ²²müte'ahhirin iddiaya kıyam ittiler. Bu mahz-ı hatadır. ²³Çünkü birçok kişiler bu içkinin virdiği ²⁴neşe ve zevke mukavemet idemediklerinden imsakı ²⁵bir tarafa bırakup kendilerini büsbütün gaib ²⁶iderler.) ²⁷Şarab-ı hamr şüphesiz ehemmiyetsiz gibi ²⁸görünür. Fakat vereceği neticeler gayrı ²⁹mahduddur. Hükemadan biri dimiştir: ((Şarabı ³⁰çok seven kimse et'ime-i nefiseye dahi ³¹ibraz-ı inhimak ider ve neticesinde manen ve madden ³²vücudunda asar-ı harabı nümayan olur. Çeu ³³sülalesinin intiha'i devrine doğru büyük küçük ³⁴herkes şarab-ı hamr fiil-i mekruhine mübtela olmuştur. ³⁵Fakat kafası da duçar mücazat oldu. Dinin ³⁶şarab-ı hamra kail olmadığını uşbu keyfiyet-i isbat ³⁷idiyor. Hiçbir şeyden korkmayan ve maneviyatı ³⁸nazar-ı hakaretle bakan bu adamlar yüzünden ne kadar ³⁹mesa'ibe ne kadar yollar açılmıştır! Bizim vekayına ⁴⁰melerimiz bu türlü vakayı müessefe ile dop ⁴¹doludur.) ⁴²Se—hung—siyen isminde bir zat şöyle ⁴³dimiştir: ((Çeu sülalesi devrinde neşr olunan ⁴⁴ve bütün sarhoşları eşed cezaya mahkum iden ⁴⁵emirname, şüphesiz ki pek şiddetli idi; Fakat ⁴⁶bu müthiş ibtiladan husule gelecek bilcümle ⁴⁷netayic göz önüne alınır ve bir hükümdarın, memleket ⁴⁸ve tebaasının menafini gözeterek fenalığı kökünden ⁴⁹kala etmek arzu ettiği teslim olunursa ⁵⁰bunda ki şiddetin hükmü nazarlarda ufalır. ⁵¹Tun—şi—Tanğ ise dimiştir ki: ⁵²((Şarap, ezmine-i kadime de kurban ayinlerinde ⁵³içilir idi.

Muahharen şarap içmek ⁵⁴adeti aileler meyanında revaç buldu. Fakad **108**¹istimali bazı Yortı günlerine talik idilmiş ²ve sarhoş olmamak şart-ı ittihaz kılınmış idi.)) ³Heya sülalesi zamanında ve imparator (Yu—vanğ) ⁴eyyam-ı hükümetinde (2914 mukaddem hicret). İlk ⁵defa Çinde malum olan şarabı (Yi) namında ⁶bir şahıs imal itmiştir. ⁷İmparator, bu yeni içkinin mahiyetini öğrenmek ⁸istedi; içtikten sonra böyle bir içkinin ⁹tebaası hakkında muhataralı olacağını mülahaza ¹⁰itti ve bir daha imal olunmamasını, amiline emr ¹¹ve tenbih eyledi. Fakat azar azar ve gizlice ¹²şarap imaline devam olundu ve (1798 mukaddem ¹³hicret) tarihine doğru şarap içmek ¹⁴itiyadı o kadar tamim itti ki imparator ¹⁵(Li—vanğ) istimal idenleri cezayı idama ¹⁶mahkum iderek men'i cihetine yürümeye mecbur oldu. ¹⁷Şi—kenğ yani (Kitabü'l-ebyan) da: ¹⁸((Şarap içen kimseler, yaptıkları efalden ¹⁹bi haberdirlir.)) denilmiştir. Kitabü'l-vekayi ile ²⁰yine kitabü'l-ebyanda şu fıkra zikr olunmuştur: ²¹((Şarap bütün efal-i kabihanın validesi ve bilcümle ²²seyyat-ı ahvalin mebde ve menşeidir.)) ²³(O—ey) sülalesi devrinde kaleme alınan ²⁴bir risalede rical-i hükümetten (Kau—yun) ²⁵imparatorun emri mahsusi üzerine ²⁶ahaliye hitaben bir beyanname neşr iderek her zaman ²⁷ve mekanda ve bütün mevcudat ve mahlukat meyanında ²⁸akvam ve ümeme en ziyade mazarratı dokunmakla beraber ²⁹fezail-i ahlakiyenin en müthiş bir düşmanı şarap ³⁰olduğunu ilan itmiştir. ³¹Çince muharrer diğer bir eserde şu fıkra ³²görüldü: ((Çok şarap içmemelidir. Çünkü ³³vücuda zararı vardır, kanın kuvvetini tenkis ³⁴ider ve dahil-i vücudda ihtirak iden bir ateş ³⁵gibi tesirat icra eyler ve birçok emrazın ³⁶tevellüdüne sebep olur; balgam ve safrayı tezyid ³⁷ider. Ciğerlere, dimağa, tesirden hal kalmaz, ³⁸işe güce iktidar bırakmaz, kayı davet ³⁹ider. Şarab-ı hamr olan kimse hadidü'l-mizac, ⁴⁰ürkek ve korkak olur. Bazı kere kan tükürür. ⁴¹iştihası kapanur. Bazı kere de nur-i basardan ⁴²mahrum olduğu vakidir. Şarabın netayic-i ⁴³müessefesi işte bunlardan ibarettir.)) ⁴⁴(Vanğ—lay) namında ki zatta şöyle ⁴⁵demiştir: ((Müteakiben döşeğe yatıldığı için ⁴⁶bazı kimseler akşamleyin içilen şarabın ⁴⁷zararı olmayacağı fikr-i sakimini beslerler. ⁴⁸Bu son derecede teessüfe seza bir hatadır. ⁴⁹Çünkü hararet-i sekr, uyku esnasında ⁵⁰dahi kan, rue ve gözler üzerine tesirden hali ⁵¹kalmadığından, gitgide emraz-ı muhlike zuhurine ⁵⁴sebebiyet vereceği tabiidir.)) ⁵⁵Yukarıdan beri serd ve beyan olunan ara ve muta- ⁵⁶latın tetkik ve teftişinden netice şu oluyor ki, **109**¹şarabın maddesinde son derece mühlik yakıcı ²bir ateş vardır ve ettıbanın beyan ve izah ³ittikleri vechle şarap, vücudi takviye ⁴idecek yerde cümle-i demeviye-ye hücumla onu ⁵duçar zaaf ve vehn itmektedir. Bundan maada

⁶şarap dinilen maya mekruh tedricen insanın ⁷bilcümle evsaf-ı ahlakiye ve fezail-i zatiyesini mahv ⁸ve efna ider. Fi'l vaki bu türlü içkinin memnuiyeti ⁹son derece elzemdir.



CEVAMİ-İ ŞERİFE, EİMME VE MEKTEP HEVACELERİ

110 ¹evami-i şerife (Li—yay—ze) nin ²kaffesi taş veya tuğla ile bina edilmiştir. ³Cevami-i şerife umumiyetle Çin usulünde bir dam ⁴ile örtülmüş irili ufaklı binalar olup ⁵etraf-ı erba'asında bir revakı havi olarak ⁶mürebbi havlunun vastında inşa olunmuşlardır. ⁷Bu havlunun kenarlarına imam, müezzin ve hutbanın ⁸ikamet ve beytutetinde mahsus hücreler ilave ⁹idilmiştir. Tecdid ve vuzu'a mahsus çeşme ¹⁰ve şadırvanlar, umumiyetle havluların sağ tara ¹¹flarına bina edilir. ¹²Cami-i şerif binasının ibadete mahsus ¹³olan kısmı ale'l-usul mürebbidir. Divarların ¹⁴haricen kırmızı boya ile telvin edilmiştir. ¹⁵Şarka nazır olan müdhalenin üzerine vaz ¹⁶olunan küçük bir levha da Çince Uvan—sui, ¹⁷U-an—sui, Uan—uan—sui [on ¹⁸bin sene, on bin sene, on bir kere on ¹⁹bin sene] ibaresi meşhud olur. ²⁰Cami-i şerifin düşmesi üzerine hasır²¹ ve halılar ferşidilir. Dahil divarları²² beyaza telvin edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'den istihrac²³ idilen bazı ayat-ı celile, hattı zerrin ile veya²⁴ kırmızı mürekkeple ipek veya kağıd üzerine²⁵ yazılarak divarlar tezyin edilmiştir. Cami-i²⁶ şerifin garp cephesinde Çinlulerce (Vanğ—²⁷yu—lu) tesmiye olunan mihrap⁶⁶ kırmızı²⁸ boya ile telvin ve tezhip edilmiştir. ²⁹Mihrabın sağ cihetinde hutbe kıraatine³⁰ mahsus bir minber vardır. Minber cihetinde ve mihrabın³¹ balasında hattı zerrin ile bazı Ayat-ı Kur'aniye ³²tahrir olunmuştur. ³³Cevami-i şerifenin kubbesinden aşağı doğru³⁴ lambalar avihte edilmiştir. ³⁵Çinde bulunan cevaami-i şerifeye minare ilave **111** ¹idilmiştir⁶⁷. Müezzin ya cami-i şerif kapusunda² veya cami-i muhit olan revak dahilinde seyr³ iderek Ezan-ı Muhammedi'yi tilavet ider. Cevami-i⁴ şerife, mahalle halkı tarafından idare ⁵ve muhafaza olunur. Mahallelere mahsus makbereler ⁶dahi vardır. Şurasını dahi ilave idelim ki, ⁷herkes vasiyet ettiği mahalle defn olunabilir. ⁸Büyücek cevami-i şerife de

⁶⁶ Hıtta-i Çiniye, kıblegah ehli imam olan Kabe-i mükerrermenin cihet-i şarkiyesinde bulunduğu cihetle burada meskun ihvan-ı dinimiz esna-yı salatta garbe teveccüh iderler ve bu cihetle orada bulunan cevami-i şerifenin mihrapları, İstanbul cevami-i şerifesinin mihraplarının aksi olmak iktiza ider.

⁶⁷ İbtia-i minare ihdas iden zat, Hazreti Muaviye tarafından Mısır'da vali bulunan Ashab-ı kiramdan Mesleme bin Muhlif Radiallahuanh'dır. Din-i İslam'la müşerref olan bazı memalik ahali meyânında minare ihdas ve bina edilmiştir. Ramazan-ı şerif geceleri vesair leyle-i mübareke de minarelerde kandil ikadı bi dene-i deyrine-i saltanat-ı Osmaniyedir. Şöyle ki cennetmekan sultan Ahmed Han ol zaman zamna saltanatlarında (1012) Koca Mustafa Paşa tekkiyesi seccade neşini olan Şeyh Hasan Necmeddin Efendi Mevlud-u şerif leyle-i mübarekesinde minareyi kandil ile donatmak mu'tadı olmakla Sultan müşarül-ileyh Hazretleri taraflarından istihbar olunup mucib-i mahzuziyet şehriyari olmuş ve eyyam-ı mübareke de bilumum minarelerde ibkad kanadıyla ferman buyurulmuştur.

imam, hatip⁹ ve müezzin namlarında üç ahond⁶⁸ bulunur.¹⁰ Bunların en ehemmiyetlisi imam olup Cuma namazlar¹¹ından ma'ada evkat-ı hamsede ahali-i müslimeye,¹² farize-i salata eda ittirmeye memurdur. İmam¹³ olan zat kezalik mahallede vuku bulan¹⁴ hitan ve velime cemiyetlerinde ve cenazelerde hazır¹⁵ bulunur. İmamlara umumiyetle imam namı virilir.¹⁶ İmamın hengam gaybubetinde, hatip kendisine¹⁷ vekalet ider. Eğer hatip imam vekaletini ifa¹⁸ edecek derecede sahib-i malumat değil¹⁹ ise, mahalle muteberatından ehil bir kimse imam²⁰ vekili olur. Hatibe, imamü'l-Cuma dahi derler.²¹ Bunlardan başka her cami-i şerifte seyau—²² ahond yani küçük ahond dinilen cami²³ hademeleri, kayyumlar ve ahaliye vaaz-u nasihat²⁴ itmeye memur (Uey—ze) yani vaiz veya²⁵ şeyhler vardır. İmam ve hatip olan zevattan²⁶ ahalinin talep eylediği mevad ilim ve irfan²⁷ ve hüsn-ü hal ve harekettir. Bunların hemen kaffesi²⁸ müte'ehhil kimselerdir. İmam vesaire gibi cevami-i²⁹ şerifeye memur zevat mahalle ahali tarafından³⁰ tayin ve maaşları tevsiye olunur. Bunların³¹ miktarı mayişetleri icra-yı vazife eyledikleri³² mahallenin ehemmiyetine tabidir. Kanton'da bir imam senevi³³ iki bin, hatip bin, müezzin ise yedi yüz³⁴ elli guruş raddesinde bir meblağ alır. Bunların³⁵ cümlesi birer sıbyan mektebi idare idüp³⁶ çocuklara Arabi ve Farsi ve Çince talim iderler. **112** ¹Buna mukabil senevi yetmiş beş elli yüz yirmi² guruş-u raddelerinde bir ücret tedriseye alırlar.³ Tekfin ve tedfin için bir şey almağa hakları⁴ olmazsa da vefat iden kimsenin ailesi⁵ sahib-i servet ise hediye namıyla ve hemen ekseriyetle⁶ kendilerine bir miktar meblağ i'ta iderler.⁷ Cevami-i şerifeye memur olan zevattan⁸ herhangi birisi, başka bir mesleğe dahil olmak⁹ üzere terk-i memuriyet itmek salahiyetini¹⁰ haizdir ve bunların cümlesi bir cemaat halinde¹¹ yaşamazlar. Çin de tekkiye ve zaviye ihdas¹² olunmamıştır. Her imam ve her müezzin cami-i şerif¹³ dahilinde kendine tahsis edilmiş olan hücrede¹⁴ beytutet ve vazifesinden aldığı maaşla kendini¹⁵ iaşe ider. Vezaif-i mevduasını ifa¹⁶ veya adem-i ifa eylediğinden dolayı yalnız mahalle¹⁷ mu'teberatı tarafından mesul tutulur. İmamların¹⁸ bazı vilayette mahalle ahali üzerine oldukça¹⁹ hüküm ve nüfuzu cari olup hatta o evamir-i şeriye-²⁰ nin icrasında müsamahaları görülenleri²¹ ceza-yı nakdiye mahkum idebilirler. Mamafih²² bu hüküm ve nüfuz o derece azim değildir. Çünkü²³ ahaliden bir

⁶⁸ Ahond: Moğol sülalesi devrinde imamlara Taşman (Danişmend) dinilir idi. Manğ Sülalesi devrinde imamların ünvanı Man—la (Molla) idi. Fi zamanına bunlara Ahond dinilmektedir. Alim ve ulema tabirleri Çin Müslümanları arasında hemen bilinmez derecede bir tabirdir. Çinde müfti ve kazi olmadığı gibi orada ki İslamların reis mezhebi de yoktur. Reis-i mezhebi de yoktur. Her cami-i şerifin idaresi ayrıdır.

kimse, kendine adem-i itaat ²⁴gösterdiği halde o kimseyi, hükümet-i mahalliyeye ²⁵ihbar ve ondan şikayet etmekten başka bir salahiyeti ²⁶yoktur. Kanton gibi diğer bazı vilayette ²⁷eimmenin iktidarları sarf-ı manevidir. Şu ²⁸kadar ki, taht-ı idarelerinde bulunan mahallat ²⁹ahalisinden birinin su-i hareketi meşhudları ³⁰olur ise, evvela mensup olduğu aile reisine ³¹vuku-u hal bildirirler. Bundan bir netice hasıl ³²olmadığı takdirde mahalle mu'teberatı keyfiyetten haberdar ³³idilir ve bu vechle ahval-i gayrı marziyeyenihayet ³⁴virilir. ³⁵Cevami-i şerife memur ve müstahdeminin kıyafetleri ³⁶sair ahalinin kıyafetlerine benzer. Yalnız eda-yı ³⁷salat zamanlarında arkalarına beyaz cebe iksa ³⁸iderler ve başlarına arakıyye giyüp üzerine ³⁹sarı sararlar. ⁴⁰Türkistan-ı şarkide, müfti ve kazi misillü, ⁴¹ahkam-ı şer'iyeye icrasına memur zevat mevcuttur. ⁴²Tarık-ı muhtelif dervişanına mahsus tekaya ve zevaya ⁴³inşa edilmiştir. Buralarda bulunan cevami-i şerife ⁴⁴umumiyetle tuğladan bina idilir. Bunların gerek ⁴⁵usul-u mimariye ve gerek tertibat ve tezyinat-ı ⁴⁶dahiliyece, memalik-i saire-i islamiye de inşa edilen ⁴⁷camilerden hiç farkı yoktur.

KÜTÜB-Ü İSLAMİYE

113 ¹Çin İslamlarına mahsus kütüb-ü diniye, ²Çin ulemayı İslamiyesi tarafından telif ³ve neşr idilmekte ise de (Kuan—si) valisi ⁴(Çu—çun) namında biri tarafından kütüb-ü ⁵mezkure tabında kullanılan estereuiyeti⁶⁹⁶ levhaları ihrak-ı evveline kitab-ı ⁷mezkurenin adedi tenakus itmiştir (1197) ⁸Taen sülalesinin ibtida-i devrinde kütüb-ü ⁹islamiyenin miktarı o kadar az idi ki impara- ¹⁰tor bundan dolayı (Han—len) encümenine ¹¹keratla(?) şikayette bulundu. 1089 senesi impara ¹²tor (Kan—hi) beray-ı seyduşikar (li—şen)de ¹³bulunırken, bir cami-i şerifde mevcut kütüb-ü ¹⁴Arabiyye nazır-ı dikkatini celb itti ve kütüb-ü mezkure ¹⁵hakkında kendisine beyan-ı malumat itmesini imamdan ¹⁶iltimastan eyledi. Fakad imam lisan-ı Araba vakıf ¹⁷olmadığını dermiyan eyledi. Bundan üç sene sonra ¹⁸rical-i hükümetten bir İslam imparatora arabıyyü'l ibare ¹⁹birçok müellefat ita etmekle müşarün-ileyh bunların ²⁰Çin lisanına nakl ve tercümesini memurin iadesine ²¹havale eyledi. Lakin bunların tercümesini deruhde ²²idecek kimse bulunmadığından bundan dahi bir ²³netice hasıl olamadı. ²⁴1906 senesi imparator (Kan—hi) Memalik-i ²⁵Çiniye de mevcut olan matbu ve gayri matbu ²⁶bilcümle müellifatin esamiyesiyle hulasa ²⁷mündericatlarının cami ve telfik olunması husu- ²⁸slarını (Han—len) ve (li—pu) ²⁹encümenlerine havale eyledi. Netice-i taharriyat ³⁰ve tetkikatda, kütüphane-i imparatori de külliyyetli ³¹miktar müellifat-ı arabiye mevcut olduğu ve bunlardan **114**¹kısm-ı azamının henüz Çin lisanına tercüme ²idilmediği anlaşıldı. ³Çinde İslamlar tarafından tab idilmiş ⁴olan kütüb-ü diniyenin en kadimi 1051 sene- ⁵sinde (uey—tay—ibn) namında ki zat ⁶tarafından telif idilmiştir. Andan sonra tab ⁷ve neşr olunan kitab-ı kible-nümayı mezhep saf ⁸ve hakiki demek olan (En—çen—çe--nan) ⁹namında ve on cildten mürekkep olup 1071 ¹⁰senesinde (Yun—nan) vilayeti ahalisinden ¹¹Yusuf (ma-uen-yen) namında ki zat ¹²tarafından telif olunmuştur. Yukarıda zikri ¹³sabk iden Sidalcel(?) sülalesinden olduğu iddia ¹⁴idilen bu zat bir unvan-ı fahri istihsal itmek ¹⁵kastıyla eserini imparator (Kan-hi)ye ithaf ¹⁶eyledi. ¹⁷Bu eserde her ne kadar ahkam-ı celile-i şer'iyeye ¹⁸beyan idilmek istenilmiş ise de vuzuh ve sarahat, ¹⁹efkar-ı aliye ve üslub-u ifade heman mefkud olduğunda ²⁰ulemay-ı İslamiye-i Çiniye müttelikdirler. Vukuat-ı ²¹tarihiyeye müteallik hatalara eser-i mezkurun hemen

⁶⁹ Estereuiyeti: Rumcada salb ve kani manasına olan (Setereus) ile harf manasına gelen (Tipus) kelimesinden mürekkep olan bu isim, matba-ı hurufatı vasıtasıyla tertip olunan bir sahifenin, ecsam-ı sulbeden biriyle, yekpare kalıbını almak sanatına verilmiştir. (Esterbutiyyep)

²²her sahifesinde tesadüf olduğu gibi Kur'an-ı ²³Azımüş-Şan'ın tefsirinde dahi bir çok sehv²⁴irtikab edilmiştir. ²⁵Çin İslamları arasında ilm ve fazlı ²⁶ile şöhet-i azime sahi olan zat (Nankin) ²⁷vilayetinde tevellüd iden (liyu—e—len)dir⁷⁰²⁸ alim-i müşarün-ileyh on ikinci asrın hicri ibtidalarına ²⁹doğru bir çok müellifat-ı müfide neşrine ³⁰ibtidar eylediki başlucaları şunlardır: ³¹Tiyan—fan—çe—şen—si—lu (Seyr-i nebi) ³²namında 1300 sahifelik bir eser, tiyan— ³³fan—tiyan—li (Mezahib-i İslamiye altı ³⁴cild): O—kun—şi—yi (Şeraid-i ³⁵islam bir cild); San—çan—şi—yi ³⁶(Akaid-i İslam); Tiyan—fan—e—mu (elifba ³⁷ve usul-ü lisan Arabi). Elh. ³⁸Alim-i müşarün-ileyh bilcümle asarı gayet makbul ³⁹olduğu gibi aynı zamanda Çin-i edebiyat-ı islamiye ⁴⁰sinin dahi en mükemmel birer mahsulüdür. Bunlardan ⁴¹sonra vücuda gelen asarın hemen kaffesi, ⁴²müşarün-ileyhin mahsul-u efkarı olan eserlerinin ⁴³letafetsiz ve vuzu-u ifadeden ari birer taklidinden ⁴⁴ibaret kalır. Liyu—e hakikaten dühatten biri ⁴⁵olup müellifatından birinin mukaddemesinden ⁴⁶((Kütüb-i mütenevvi'a mutalasına **115**¹altı sene vakf-ı vucud eyledim. Altı sene ²zarfında bütün müellifat-ı islamiyeyi tedkik ³ittim. Buda mezheine dair kitapların ⁴kaffesini üç senede okumağa muvaffak oldum. ⁵Taoze dinine dair olan eserlerinin bir senede tamamı ⁶okundu. Mezahib-i Nasara'ya dair yüz otuz ⁷yedi adet eser mutala' ittim. Çinin her tarafını ⁸dolaştım. Ne tarafa gitsem kütüphaneleri ziyaretle ⁹din-i mübinimize müte'allik asarı taharri iderdim.)) ¹⁰Liyu—sen asar-ı makbulesinden maada, ¹¹on ikinci asır evailinde (Pekin) de tercümanlık ¹²vazifesini ifa iden (Sen—pey—niğasu)nun ¹³yeu—men—şi—yi (ammi(?) ve binalara mahsus ¹⁴ilmihal) namında ki eseriyle (ma—za—çan) ¹⁵namında ki zatın siu—çen—mun—ini¹⁶(İbadat-ı diniyeye başlayanlara mahsus medhal) ¹⁷isimli mezheb-i Hanefi yi ve gayet vazih bir surette ¹⁸beyan iden eser mükemmeli; Ma—hey—kunk. ¹⁹Ta—heva—sun—Kuey (Kaffe-i Mahlukatın ²⁰rucu'u umumiyesi); (Ma—fu--nay)ın ²¹Huvey—huvey—yau—yu (Çin İslamlarına ²²elzem olan talimat) vesen—pusen—lu—ten ²³(İmanın erkan-ı asliyesi) namlarında ki eserleri ²⁴(Ma—ki—yun)un, jan—li—ne—yau (insana ²⁵elzem olan mezhepler) adlı eseri Çinde ²⁶bulunan eyade(?)-i müselleminde kamilen mevcuddur.

Tamam

⁷⁰ Liyu—se'nin Arapça ismine Maadteessüf vakuf hasıl olmadı. Müşarün-ileyh mutala'a eylediği müellifat-ı islamiyenin başlucaları şunlar olduğunu beyan itmiştir: Tefsir kazı, tefsir zahidi, mirsad, levahiy, tebsir, kafi, hidaye, şerhül vekaye, muhtasar vekaye, usulü'l fikh, cehar fasl, mühemmat, umde, hitap, maksut eminiyye, mecmuati ham, mes'ud, saadet, siracü'l hulus...Elh

III. BÖLÜM

3. SONUÇ

“Hasan Tahsin’in *Çin’de İslamiyet* Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Bilgilerinin Değerlendirilmesi” başlıklı bu çalışmada Osmanlıca kitapta olan bilgiler değerlendirilerek Çin’de toplumsal bir grup olan Müslümanların geçmişten günümüze nasıl bir tarihsel süreçten geçtikleri ve yaşam standartlarının nasıl olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. İslam’ın Çin’e girişi ve yayılışı hakkındaki kaynaklar çok sınırlıdır. Tezimizde Hasan Tahsin’in “*Çin’de İslamiyet*” adlı eseri esas alınarak, elde edilen diğer kaynaklarla birlikte İslamiyet’in Çin’e ne zaman, nasıl yayıldığı, Çin’deki Müslüman nüfusunun ne kadar olduğu, sosyal ve kültürel anlamda yaşamları incelenmiştir. Eseri günümüz metnine çevirerek bu alandaki eksikliği tamamlamaya çalışılmıştır.

Rusya, Myanmar, Hindistan, Kuzey Kore, Kırgızistan Kazakistan, Moğolistan, Tacikistan, Nepal, Pakistan gibi birden fazla ülkeye sınırı olan Çin’de toplam 56 farklı etnik grup bulunmaktadır. Ülkede Budizm dininden sonra Hıristiyanlık ve Müslümanlık dinleri yaygındır. Çin’deki en büyük dinlerden biri olan İslam dini özellikle Tang Hanedanlığı, Beş Hanedanlık Dönemi, Song Hanedanlığı, Yuan Hanedanlığı ve Ming Hanedanlığı dönemleri boyunca yayılma fırsatı buldu. Bu süre içerisinde Çinli Müslümanlar dini düşünce ve uygulamalarda kendi inanışlarının yanı sıra Çinlilerin de yaşam şekillerinden etkilendiler. Fakat genel olarak bakıldığında Çin’de yaşayan Müslümanların İslam’a uygun bir şekilde yaşadıkları görülmektedir. Burada yaşayan Müslümanlar günlük yaşamlarında İslam’ın esas mezheplerinden biri olan Hanefi mezhebine göre hareket etmektedirler. Dinlerini serbestçe yaşama şekilleri ise başta bulunan Hanedanlığın tutumuna bağlı kalmıştır. Yuan ve Ming Hanedanları döneminde toplumda sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda ilerlemeler yaşanırken özellikle Qing Hanedanlığı (1644-1911) döneminden sonra Çinli Müslümanlara çok daha farklı

davranılmaya başlandı. Qing Hanedanlığı döneminde Müslümanlara olan zulümler ve katliamlar giderek arttı. Bu katliamlara Müslümanlar ayaklanmış olsalar da bunun sonucunda gördükleri muamelelerin ardından eski hallerine tekrar dönemediler. 1911-1949 senlerinde Çinli Müslümanlara karşı sert tedbirler alınmaya devam edildi. Dini ortadan kaldırmaya yönelik uyguladıkları politikalarında başarılı olamadılar. Bunda Müslümanların toplu halde yaşamaları ve dinlerine sıkı bir şekilde bağlı olmalarının etkisi büyüktür. Qing Hanedanlığı döneminde ortaya çıkan bu tutum günümüzde de devam etmektedir. Bu zulmün en büyük nedeni ise dini anlamda Müslümanları asimile etmek istemleridir.

Müslümanların Çin'e gitmelerindeki asıl amaçları İslam dinini yaymak olmamıştır. Arap Yarımadasından Çin'e ticaret amacıyla giden birçok tüccar buraya yerleşerek bölgede çeşitli yapılar inşa ettiler. Geliştirilen diplomatik ve ticari ilişkiler, İslam'ın Çin topraklarında yayılmasının yolunu açtı. Özellikle Abbasi Halifesi Ebu Cafer el-Mansur döneminde Çin'e yardım amacıyla gönderilen Müslüman askerlerin buraya yerleşmeleri ve Çinli kızlarla evlenmeleri bölgede ki Müslüman sayısında artışa neden oldu. Görüldüğü üzere ülkeye tebliğ amacıyla değil çeşitli nedenlerden dolayı gelmişlerdir. İslam dinini yayma görevi Çin'e yerleştikten sonra gerçekleştirdikleri birer faaliyet haini almıştır.

KAYNAKLAR

- Abdürreşid, İbrahim (2012). *Alem-i İslam ve Japonya'da İslamiyet'in Yayılması*. II. Cilt. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Apak, Adem (2011). *Anahatlarıyla İslam Tarihi Hz. Muhammed (sav) Dönemi*. I. Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Apak, Adem (2011). *Anahatlarıyla İslam Tarihi Hz. Muhammed (sav) Dönemi*. II. Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Armaoğlu, Fahir (2013). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Aydın, Ertuğrul (2010). "Çin'de İslam Mirası". *Dünya Bülteni Araştırma Masası*: 1-10.
- Aydın, Mahmut (2016). *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi*. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Baban, Cihad (1983). *İsa Öncesinden Günümüze Kadar Çin Tarihi*. İstanbul.
- Batu, Ali (2012). "Türkiye'de Helal (Mahzursuz) Gıda ve Helal Belgelendirme Sistemi". *Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi Cilt 7 (1)*: 51-61.
- Berber, Oktay (2017). "Türklerin İslamlaşma Sürecine Dair Türk Tarih Yazımında ki Bazı İfadeler Üzerine" . *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi 2 (1)*: 1-24.
- Cengiz, İsmail (1983). *Çin'de İslamiyet ve Türkler*. İstanbul: Kent Basımevi.
- Ceylan, Ertuğrul (2016). "Çin Kaynaklarına Göre İslamiyet'in Çin'e Girişi". *CurrentResearch in Social Sciences 2 (2)*: 27-36.

- Çakan, Varis (2017). “Ülke Tanıtımı: Geçmişten Günümüze Çin”. *Asya Araştırmaları Dergisi 1*: 111-130.
- Çandarlıoğlu, Gülçin (1993). “Tarih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt 8*: 321-323.
- Çiftçi, Elif (2013). “II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi”. Bildiriler Kitabı –IV İstanbul: İlmî Etüdler Derneği (İLEM).
- Dağcı, Kenan vd. (2013). “Çin’in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları Bağlamında Hak İhlalleri”. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi 1 (2)*: 11-29.
- Develioğlu, Ferit (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dillon, Michael (2016). *Modernleşen Çin’in Tarihi*. Çev. A. Atılğan- E.Ü. Atılğan. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eberhard, Wolfram (1995). *Çin Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Gencal, Bahattin (2013). *Kitab-ı Tarih-i Ceride-i Cedide, Kari Kurban Ali Halidi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Gencal, Bahattin (2016). “XIX. Yüzyılda Doğu Türkistan Coğrafyasında Yaşayan Tunganiler (Dunganlar) Hakkında Yazılmış Olan Bir Risale: “Risale-i Hakan İçinde Tunganileri Kılğan İşi”. *Akademik Bakış Dergisi 54*: 1025-1034.
- Guanglin, Zhang (2005). *İslam in China*. Çev. M. Chang. Çin: China Intercontinental Press.
- Günaltay, M. Şemseddin (2016). *Dinler Tarihi Yeryüzündeki İlkel Dinler*. İstanbul: Köprü Yayınları.

- Hamidullah, Muhammed (1975). “Çin ile İlk Devir Müslüman Ülkelerinin Temasları”. Çev. Y. Ziya Kavakçı. *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 4 (1-2): 139-146.
- Hatiboğlu, İbrahim (2008). “Sa’d b. Ebu Vakkas”. *TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 35*: 372- 374.
- Hizmetli, Sabri (2006). *İslam Tarihi-İlk Dönem*-.Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Huang, Ray (2007). *Çin Tarihi Bir Makro Tarih Yaklaşımı*. Çev. A. Sönmez. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Israeli, Raphael (2003). *Çin’deki Müslümanlar: Bir Kültürel Çalışma Araştırması*. Çev. İ. Kapaklıkaya. İstanbul: Gelenek Yayınları.
- Jung, Yeon Kim Cho (2009). “Islam in China”. *Torch Trinity Center for Islamic Studies Journal* 2(2): 7-18
- Kabacalı, Alpay (2000). *Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Matbaa, Basın ve Yayın*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Kaçar, Gülçin (2011). *Gülzar-ı Musiki, Hasan Tahsin*. Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- Kaçaranoğlu, Duygu (2012). *Çin ve Doğu Türkistan’da İslam’ın Yayılışı*. Yüksek Lisans Tezi. Rize: Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kafesoğlu, İbrahim (1999/ 2006). *Türk Milli Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kahraman, Abdullah (2012). “ Gıda Ürünlerinde Helal ve Haramı Belirleme Yöntemi”. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (1): 453-478.
- Karaca, R. Kutay (2004). *Dünyadaki Yeni Güç Çin, Tek Kutuptan Çift Kutuba*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- Karaman, Hayrettin (2017). *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kasaboğlu, A. Hamdi (1963). "Sa'd B. Ebi Vakkas". *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 2 (3-4): 19-20.
- Kurt, Songül (2017). "19. Ve 20. Yüzyıllarda Osmanlı Basınında Çin Müslümanları ve Eğitimi". *Bilig 81*: 233-259.
- Kılıç, Filiz (2013). "Kırgızistan'daki Dunganlar: Tarihleri, Göçleri, Yaşamları, Dil Durumları". *Türkbilig*: 1-26.
- Kitapçı, Zekeriya (1988). *Türkistan'da İslamiyet ve Türkler*. Konya: Nur Basımevi.
- Köksal, Ahmet (2018). "II. Abdülhamid Döneminde Gazetecilik Mesleğine Dair Muhtelif Görüşler". *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu Cilt II*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Kulcalı, Abdülaziz (1903-4). "Çin'de Din-i Mübin-i İslam ve Çin Müslümanları". *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı no K/2621*.
- Kurban, N. Ahmet (2012). "Geçmişten Günümüze Çince Kur'an Çalışmaları Üzerine". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi Cilt 12 (1)*: 89-118.
- Lapidus, Ira M. (2013). *İslam Topluları Tarihi Cilt 1: Hazreti Muhammed'den 19. Yüzyıla*. Çev. Y. Aktay. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lee, C. Hee-Soo (1991). *İslam ve Türk Kültürünün Uzak Doğu'ya Yayılması*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Lee, C. Hee-Soo (1993). "III. Ülkede İslamiyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt 8*: 323-329.

- Maerjang, Wu (2018). *Çin Kaynaklarına Göre Mançu (Çing) Hanedanı Döneminde (1644-1911), Çin'de İslamiyet*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Maerjang, Wu (2019). "Çin Kaynaklarına Göre Çin'deki Tarihi Camiler Hakkında Bir Araştırma". *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi 2 (3): 47-67*.
- Memiş, Ekrem (2015). *Türk Kültür Tarihi (Türk Kültüründen Bazı Kesitler)*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Mitter, Rana (2012). *Modern Çin*. Çev. İ. Öztürk. Ankara: Dost Yayınları.
- Nargül, Veysel (2012). "İslamiyet'in Yayılmasında Savaş ve Şiddetin Rolü". *Journal of Faculty of Theology of Bozok University 1: 139-146*.
- Naskalı, Esko (2009). "Sasaniler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt 36: 174-176*.
- Okudan, Gülseri (2018). "X. Yüzyılda Çinlilerin ve Arapların Türkistan'da Hakimiyet Mücadelesi: Talas Meydan Muharebesi". *Avrupa Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD) 5 (1): 28-51*.
- Okur, İbrahim (2010). *Çin, 3500 Yılın Köşe Taşları*. :Okursoy Yayınevi
- Okur, K. Hamdi (2009). "İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler". *Usul 11: 7-40*
- Oral, F. Süreyya (1967). *Türk Basın Tarihi, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi 1728-1922, 1831-1922*. Ankara: Oral Yayınları.
- Özçelik, Nazmi (2009). *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özmen, İbrahim ve Buluş, Abdülkadir (2017). "Başlangıçtan Devrime Çin'i Anlamak(Mı)?" *. Medeniyet ve Toplum Dergisi 1 (1): 9-33*.

- Polat, Y. Can (2011). *21. Yüzyılda Çin Halk Cumhuriyeti Japonya İlişkileri ve Milliyetçilik*. Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Seyrek, Ahmet (2017). *Medeniyete Yön Veren Uygarlıklar, Çin*. İstanbul: Maviçatı Yayınları.
- Sezer Feyzioğlu, Hamiyet (2017). Batı-Çin Savaşları ve Osmanlı Devleti. *TAD Cilt 36/ Sayı 62*: 89-99.
- Sırma, İ. Süreyya (1988). *Sultan İkinci Abdülhamid'in Çin Siyasetine Dair Bir Vesika*. IX. Türk Tarih Kongresi'nden Ayırbaşım. Ankara: TTK Basımevi.
- Sırma, İ. Süreyya (2015). *Çin Müslümanları ve Çin'e Seyahat*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Taçalan, Nurdoğan (1998). *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken Hasan Tahsin*. İstanbul: Aksoy Yayıncılık.
- Taşagül, Ahmet (2001). "Karahıtaylar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt 24*: 415-416.
- Taşagül, Ahmet (2010). "Talas Savaşı" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt 39*: 501.
- Tekin, Mehmet (2011). "Tercüman-ı Hakikat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt 40*: 497-498.
- Tuna, Amine (2012). *Doğu Türkistan'da Asimilasyon Ve Ayrımcılık*. İstanbul: İHH Kitap.
- Türk Ansiklopedisi (1971). "Hasan Tahsin". *Türk Ansiklopedisi Cilt 19*: 28-29.

Wang-Zin-Shan, Celaledin (1960). “Çin’de İslamiyet”. *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*. Ed. Z. Velidi Togan. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. 157-188.

Yazır, M. Hamdi (2012). *Kur’an-ı Kerim Meali*. İstanbul: Nuh Yayıncılık

Yolaç, S. Can (2016). *Herkes İçin Çin Tarihi Siyaset, Kültür ve Medeniyet*. Ankara: KRP Yayınları.

Yücesoy, Hayrettin (2001). “Kadisiye Savaşı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt 24*: 136-137.

SÖZLÜK

A

A'kabı: Art, arka. Bir zamanın devamı, bir vaktin ilerisi. Halef.

A'za: Organlar, üyeler.

Aba: Atalar, babalar, cedler.

Aca'ibat: Şaşılacak şeyler, acaiplikler.

Ağuş: Kucak.

Ahfad: Torunlar, evlad oğulları.

Ahlaf: Gelecek kuşaklar, halefler.

Ahond: Moğol sülalesi devrinde imamlara

Taşman (Danişmend) dinilir idi. Manğ

Sülalesi devrinde imamların ünvanı

Man—la (Molla) idi. Fi zamanına bunlara

Ahond dinilmektedir. Alim ve ulema

tabirleri Çin Müslümanları arasında hemen

bilinmez derecede bir tabirdir. Çindemüfti

ve kazi olmadığı gibi orada ki İslamların

reis mezhebi de yoktur. Reis-i mezhebi de

yoktur. Her cami-i şerifin idaresi ayrıdır.

Ahz: Tutma, kabul etme.

Akilü'l-hububat: Tahıl yiyen.

Akilü'l-nebat: Ot yiyen.

Alil: Hasta, mariz, sayru.

Anifen: Az önce, dmincek, biraz evvel.

Arakıyye: Dervişlerin giydiği tiftikten yapılan ince külah.

Arz:Ene ait, en ile ilgili.

Asar: Nişanlar, alametler.

Asar: Vazifeler, yükler.

Avdet: Dönüş, geri gelme, dönme, rücu'.

Avdet: Dönüş, geri gelme.

Avih: Asılı, asılmış (şey).

Avn: Yardım, destek, katkı.

B

Ba'd: Zaman zarfıdır ve te'hir ifade eder.

Ba's: Gönderme, yollama, irsal.

Bad-ban: Yelken, gemi sereni.

Bahr-i Ahmer: Kızıldeniz.

Baliğ: Tutar, meblağ.

Bargir: Yük taşıyıcı, yük taşıyan.

Barid: Soğuk, tatsız, nahoş.

Bazargah: Pazar, çarşı, alış veriş merkezi.

Beca: Yerinde, uygun.

Bed': Başlama, başlayış.

Bedavet: Bedevilik, göçebelik.

Bedi': Eşi, benzeri olmayan, Hayret verici güzellikte olan.

Behemehal: Her ne olursa olsun.

Behre: Pay, hisse, nasip.

Beka: Öteki dünya, ahret.

Beray-ı: İçin, maksadıyla.

Berk: Sertlik, sağlamlık.

Berraniyye: Sahra veya çöle ait, yabani.

Besalet: Yiğitlik, cesaret.

Beytutet: Geceleme, gece kalma, geceyi bir yerde geçirme.

Bidayet: Başlangıç, ilk önce, ilk olarak.

Bilcümle: Bütün, hepsi, umumiyetle.

Bina-berin: Bundan dolayı, bunun üzerine.

Bünyad: Temel, esas.

Bürudet: Soğukluk.

Büt: Put, heykel, resim.

C-Ç

Cay-gir: Yerleşen, yer tutan, yerleşmiş.

Celb: Çekme, kendine doğru götürme, cezb.

Celile: Celalet ve celadet sahibi, azim, mertebesi yüksek.

Cem-i gafir: Çok fazla, kalabalık.

Cenah: Yön, taraf.

Ceneral: Yabancı askerlerinin müşir, ferik ve mirliva rütbesinde bulunanlara verilen unvan, general.

Cerib: Arabistan'da müstamel bir tür ölçek.

Cesamet: İrilik, büyük olma, cesim olma.

Cesamet: İrilik, büyük olma.

Cevahircilik: Elmas ve benzeri kıymetli taşlar ile bunlardan yapılan süs eşyalarını satan kimse.

Cevanib: Her taraf.

Cidal: Savaş, mücadele, muharebe.

Cürmi: Kabahat, günah, suç.

Cüst-cu: Araştırıp sorma, teftiş ve tahkik. (Cüst ü cu)

Cüzame: Cilt üzerinde bir takım harşefler vücuda getiren intani ve müzmin cilt hastalığı.

Çar-pa: Dört ayaklı hayvanlar.

D

Dai: Dua eden, duacı.

Def'a: Kere, kez.

Der-akab: Arkası sıra, arkasından.

Deraz: Uzun.

Derc: İçine almak. Katmak.

Derkar: İşte bulunan, işin içinde olan, zahir, ayan, aşikar.

Der-kar: Malum, aşikar olan, içinde olan.

Der-miyan: Ortada, arada.

Deruh: Üstüne almak, kendini vazifeli bilmek.

Devir-i Rabia: Dördüncü

Dıraz: Uzun.

Dide: Göz, göz bebeği.

Dindarane: Allah'a inanmış ve bağlanmış olan kimseye özgü veya ona yakışacak şekilde.

Duçar: Çatmış, tutulmuş, bağlanmış, rast gelmiş, yakalanmış.

Duhul: İçeri girme, içeri dahil oluş.

Dühat: Dahiler.

E

Ebniye: Binalar.

Ebyat: Beyitler.

Ecanib: Yabancılar, ecnebler.

Edyan: Dinler.

Efdal: Daha faziletli, daha üstün.

Efna: Noksan etmek.

Ehibba: Dostlar, sevgililer.

Eimme: İmamlar.

Em'ası: Bağırsaklar.

Emrar: Gönderme, geçirme, sevk etme.

Emraz: Hastalıklar.

Emti'a: Metaller, mallar.

Encümen-i danış azası.

Envar: Nurlar, ışıklar, aydınlıklar.

Erba': Dört.

Erkan: Başkanlar, ileri gelenler, reisler.

Esmar: Ürünler.

Ester: Katır.

Eşed: Çok şiddetli.

Eşhas: Şahıslar, kişiler.

Et'ime: Yiyecekler.

Etfal: Çocuklar.

Etvar: Tavırlar.

Evkat: Vakitler, zamanlar, çağlar.

Evsaf: Vasıflar, sıfatlar.

Ezmine: Zamanlar, çağlar, devirler.

F

Fağfur: Çin imparatorlarına verilen bir ad.

Fahri: Karşılıksız olarak, parasız olarak.

Fakrü'd-dem: Kansızlık, anemi.

Farıka: Farık sözünün müennes biçimi.

Fark eden, ayıran.

Fatanet: Fatinlik, zekilik, zihin açıklığı, zeyreklik.

Fatin: Zeki, akıllı, anlayışlı, kavrayışlı.

Feramuş: Unutma, nisyan, hatırdan çıkma.

Ferş: Serme, döşeme, yayma.

Fıkdan: Yokluk, darlık, bulunmazlık, kıtlık.

Forsan: Gemilerde kürek çeken hükümlü, kürek cezasına çarptırılmış kimse.

Fütuhat: Fetihler, zaferler, galibiyetler.

G

Gadiriye: Durgun su, gölcük, sel suyu birikintisi.

Gavamız: Bilinemez ve anlaşılmaz şeyler, karışık ve kapalı sözler.

Gına: Zenginlik, doyunluk.

Giran-baha: Değeri yüksek, kıymetli, değerli.

Giran-baha: Değeri yüksek, kıymetli, değerli.

Gunude: Uyumuş, uyuklamış.

H

Habl-sürrevi: Göbek bağı.

Hacegan: Hocalar.

Hacle: Gelin odası, gerdek.

Had: Sınır.

Hafiyyen: Gizlice, gizli olarak, gizliden.

Halidat: Sürüp gidenler, devam edenler.

Hamil: Taşıyan, götüren, malik, sahib.

Hased: Buğuz, çekememezlik, kıskançlık.

Hasud: Kıskanç, çekemeyen.

Hata'yyat: Yanlışlıklar, kusurlar.

Hati'at: Kabahatler, suçlar.

Havi: İçine alan, ihtiva eden, kaplayan.

Havlu: Avlu. Etraf, çevre.

Havza: Bir hükümetin yönetim bölgesi.

Hazıra: Bir yerde mukim olmuş, bir yere yerleşmiş. Şehirli.

Hazırın: Hazır olanlar, huzurda veya göz önünde bulunanlar.

He'yetşinas: Astronomi bilgini.

Helezoni: Kıvrımlı, yılankavi biçim.

Hemşire: Aynı sütü içen kız kardeş.

Hengam: Zaman, çağ, sıra, vakit.

Hevesat: Hevesler.

Hilkıyyet: Hilki olma, yaratılıştaki olma.

Hıtan: Sünnet, sünnet etme.

Hızran: Hezaren ağacı.

Hilmiyyet: Yavaşlık, yumuşaklık.

Hin: An, zaman, vakit.

Hin: Zaman, vakit, an.

Horoz: Horoz.

Hububat: Taneler, tahıllar.

Hufre: Çukur, oyuk, delik.

Hulasa: Özet olarak, kısaca.

Hulasa-i kalam: Bir şeyin, bir bahsin özü.

Kısaca esası.

Hulus: Halislik, saflık, doğruluk, yalan ve hileden uzak olma.

Hurus: Horoz

Hükema: Bilginler, hakimler, filozoflar.

Hükem-ferma: Hükümü yürürlükte olan.

Hüner-ver: Hünerli, marifetli, artist.

I

Isdar: Çıkarma, südur ettirme.

Isga: Söylenilen bir sözü dinleyip kabul etme ve yapma.

Itlak: Salıverme, başı boş bırakma.

Itriyyat: Güzel koku veren nesnelere.

İ

İ'ta: Vermek, bahşetmek, ihsan etmek.

İ'tap: Şikayeti kendisinden def' ile razı ve hoşnud olmak.

İ'zam: Gönderme, yollama, yola çıkarma.

İaşe: Geçindirmek, beslemek.

İbdida: Evvel, başlangıç.

İbraz: Göstermek, meydana koymak.

İbraz: Göstermek, meydana koymak.

İbtidar: Hızlı başlama, işe hızlı girme.

İbtıla: Düşkünlük, aşırı tutkulu olma, tiryakilik.

İbtina: Bina etme, bir şeye istinat etme.

İcbar: Zorlama, baskı yapma.

İcbar: Zorlama, baskı yapma.

İctinab: Çekinmek, sakınmak, uzak olma.

İctinab: Tereddüt etme, çekinme, uzaklaşma.

İddihar: Tekel mallarından depo yapma.

İdhal: Dahil etmek, içine almak.

İfrat: Aşırı gitme, ölçüyü kaçırma, sınırı aşma, aşırı davranma.

İfsad: Fesat karıştırma, düzeni bozma.

İhba: Sırdaşlar.

İhrak: Yakma, ateşe verme.

İhtilat: Karışmak.

İhtirak: Yanma, tutuşma.

İhtiraz: Çekinme, sakınma, tereddüt etme.

İhtiyatkar: Herhangi bir konuda ileriye düşünerek ölçülü davranma, sakınma.

İhzar: Hazırlama, hazır duruma getirme.

İhzar: Hazırlama, hazır duruma getirme.

İkrah: İğrenmek, tiksirmek.

İksa: Giydirmek.

İktifa: Fazla istemeyiş. Yeter bulmak. Kafi görmek. Var olanı yeter saymak

İktiham: Hücum etme, şiddetle saldırma.

İktisa: Giyinmek, giymek.

İktiza: Lazım gelme, gerekme, ihtiyaç.

İlga: Kaldırmak. Hükümsüz bırakmak. Lağvetmek. Batıl eylemek.

İlhaniye: İlhanlık, ilhanla ilgili, ilhana özgü. (İlhan: Bir ilhanlığın başında bulunan hükümdar, imparator.

İlka: Kovma, defetme, bırakma.

İltihak: Katılma, eklenme, eşlik etme.

İltimas: Haksız yere, yasa ve kuralara uymaksızın kayırma, arka çıkma.

İlzam: Devletin bir gelir getiren mülkünü veya bir çiftlik gibi bir malını işletmeye verme.

İmsak: Bir şeyden el çekerek nefesine hakim olma, perhiz.

İmtidad: Uzun, uzun sürme.

İmtizac: Karışma özelliği olma, karışabilme.

İnhidam: Çökme, yıkılma, yerle bir olma, viranlaşma.

İnhimak: Bir şeye aşırı düşkünlük gösterme, çok isteme, meyletme.

İnhizam: Bozguna uğrama, yenilme, mağlup olma. Basılma, ezilme

İnkıraz: Batma, çöküş, yok etme, son bulma.

İnkiyad: Boyun eğme, uyma.

İntiha'i: Sonla ilgili, sona ait, bitme ile ilgili.

İntihab: Seçme, seçip toplama, seçerek bir araya getirme.

İntihab: Seçme, seçip toplama, seçerek bir araya getirme.

İntihab: Seçmek, ayırıp beğenmek.

İntihās: Son, sona erme, sonu gelme.

İntişar: Dağılmak, yayılmak, üremek.

İntişar: Yayılma, açılma, genişleme.

İnzar: Geciktirme, erteleme, öteleme.

İrsal: Gönderme, yollama, bırakma.

İrsal: Göndermek, elçi gönderme.

İrtifa'i: Yükseklik.

İrtifai: Yükselme, yükseklik kazanma.

İrtikab: Uygunsuz ve kötü iş yapma, kötülük etme, rüşvet alma.

İs'af: Birinin istediğini kabul edip yerine getirme.

İs'af: Birinin isteğini kabul edip yerine getirme.

İsal: Ulaştırmak, vasıl etmek, yetiştirmek.

İsmet: Günahsızlık, masumluk.

İstiane: Yardım isteme

İsti'cal: Acele olmasını istemek. Acele etmek.

İsti'mal: Kullanma, yapma.

İsticvab: Sorgulama, sorguya çekme.

İstid'a: İsteme, yalvararak dileme.

İstid'a-name: Resmi makamlara başvurma.

Dilekçe, arzuhal.

İstihrac: Çıkarma, çıkarılma, sonuca varma.

İstihrac: Çıkarma, çıkarılma.

İstihsal: Hasıl etmek, elde etmek, üretmek.

İstikraz: Borçlanmak, ödünç almak.

İstima: Dinleme, dinlenilme.

İstimal: Kullanmak, faydalanmak.

İstinbat: Söz veya işten gizli bir anlam çıkarma, zımmen anlama.

İstirdad: Geri alma, yeniden alma.

İtab: Paylama, azarlama.

İtiyad: Alışkanlık, huy.

İttiba: Uyuma, tabi olma.

İttiba': Tabi' olma, arkasından gitme, itaat etme.

İttibaen: Tabi olarak, ittiba ederek, uyarak.

İzale: Yok etme, giderme, ortadan kaldırma.

İzam: Göndermek, yollamak.

K

Kabail: Kabileler, boylar.

Kabiha: Ayıp şey, yakışıksız davranış.

Kadem: Adım, bir ayak mesafesi, hatve.

Kaffe: Bütün, cümle, hep, hepsi.

Kaffesi: Bütün, cümle, hep, hepsi.

Kaht: Kıtlık, kuraklık.

Kain: Olan. Var olan. Bulunan, mevcut.

Kalikuna: Hindistan şibe ceziresinin garb sahilinde bir beldededir.

Karban: Kervan.

Karha: Yara, ülser.

Karib: Çok yakın, yerce ve mekanca uzak olmayan.

Kasr: Köşk, yüksek ve ferah bina.

Kava'id: Kaideler, yöntemler, kurallar.

Kavanin: Kanunlar, devlet idare kaideleri.

Kazıyye: İş, sorun, konu, dava.

Kesb: Çalışıp kazanma, alma, elde etme

Kesb: Kazanç, çalışmak, elde etmek, edinmek.

Kesretli: Çokluk, sıklık.

Ketm: Saklamak, gizlemek, sır tutmak.

Kevneyn: İki alemin efendisi, seyyidi. Hz. Muhammed'in (A.S.M.) bir namı.

Kezalik: Keza, bu; bu da öyle.

Kible-nüma: Kibleyi göstermeye veya belirlemeye yarayan alet, pusula.

Kılağuz: Kılavuz.

Kuang-tung: Haynan adası birlikte

Ku-lang: Marco Polo'nun (Kuey-lun) tesmiye eylediği mevki.

Kurb: Yakınlık, yakında oluş, yakın olmak.

Kutniyye: Pamuğa özgü, pamukla ilgili.

Kuyudat: Resmi işlemler ve haberleşme defteri.

Küşad: Açış. İlk açılış merasimi. Yeni yapılan resmi bir yapının ilk defa olarak açılması.

Küşad: Açma, fethetme, başlatma.

Küşad: Başlatma.

L

Labis: Giyen, giymiş.

Li'ecl'l:den dolayı, için maksadıyla.

Lühum: Etler.

M

Ma'ada: Başka, fazla, bundan gayrı.

Ma'ada: Başka, gayrı, fazla.

Ma'arife: Bilgi, kültür.

Ma'il: Bir tarafa doğru eğilmiş, eğri, münhani.

Ma'ruf: Bilinen, tanınmış. Belli meşhur.

Madde: Öz, cevher, maye.

Mader: Anne, ana, valide.

Mader: Anne, valide, ana.

Mahallat: Mahalleler

Mahasin: Güzellikler, iyilikler.

Mahdud: Etrafı çevrilmiş, sınırlı, sınır ve hududu olan.

Mahdud: Etrafı çevrilmiş, sınırlı, sınır ve hududu olan.

Mahdum: Oğul, evlad.

Mahfuz: Saklanmış, gözetilmiş, korunmuş.

Mahkukat: Kazınma veya tıraşlanma yöntemiyle yapılan işler.

Mahleb: Vahşi hayvanların çengelli pençesi.

Mahlut: Karışmış, saf olmayan.

Mahrut: Koni.

- Mahtum: Mühür vurulmuş, damgalanmış.
- Mahviyyet: Kendini hiçe sayma, kendine ehemmiyet vermeyiş, olduğundan fazla alçakgönüllülük.
- Mahz: Katıksız, saf.
- Mahz-ı: Katıksız, tam, ta kendisi, aslı.
- Makarri: Karar alınacak yerler, oturulacak yerler.
- Makarri: Karar kılınan yer, karargah.
- Makber: Mezarlık.
- Mamafih: Öyle olmakla beraber.
- Mandarin: Çin devlet büyüklerine Avrupaca verilen ad.
- Marziye: Rıza gösterilmiş, beğenilmiş.
- Masdar: Bir şeyin sudur ettiği, çıktığı yer, katnak, temel.
- Masun: Korunmuş, himaye edilmiş.
- Matlub: Talep olunan, istenilen.
- Mayi'attan: Su gibi akan, su durumunda olan nesnelere, sıvılar.
- Mazarrat: Zararlar.
- Maznun: Zan ve şüphe olunan.
- Me'kulat: Yiyecekler.
- Mebde: İlk, öncelik, başlangıç, ilk unsur; bilimin başı.
- Mebde': Baş taraf, başlangıç, kaynak.
- Mebdei: İlk, öncelik, başlangıç, ilk unsur.
- Mebsut: Yayılmış, döşenmiş, serilmiş.
- Mecma: Bir araya gelinecek yer, meclis.
- Med'uvvine: Davetliler, çağırılanlar.
- Med'uvvine: Davetliler, çağırılılar.
- Medfun: Defnedilmiş, gömülmüş.
- Medfun: Defnolunmuş, gömülmüş, mezara konmuş.
- Mefahir: İftihar edilecek, övülecek şeyler.
- Mehalik: Tehlike yaratan yerler veya durumlar.
- Mehalike: Tehlike yaratan yerler veya durumlar.
- Meham: Önemli olan konular veya işler.
- Mehasin: İyilikler, iyi ahlaklar.
- Melbus: İyi düşünülmüş, hatıra gelmiş olan, muhtemel, mümkün.
- Melbusat: Libaslar, giyecek şeyler, elbiseler, esvaplar.
- Melbusat: Libaslar, giyecek şeyler, elbiseler, esvaplar.
- Memzuc: Karışmış, alt üst olmuş veya iç içe girmiş.
- Menafi: Menfaatler, çıkarlar.
- Mensucat: Dokunmuş şeyler, fabrika dokumaları.
- Mer'iyü'l-icra: Yürütmeye uyulan.
- Mer'iyül: Riayet edilen, uyulan.
- Merbud: Bağlı bulunan, bağlanmış, bağlı.
- Merbud: Bağlı bulunan, bağlanmış, bağlı.
- Merkad: Uyku yeri, mezar, kabir.
- Merkum: Adı geçenler.
- Mervi: Rivayet edilmiş, kulaktan kulağa gelmiş, kesin bilinmeyen.
- Mesa'ibe: Kötülükler, afetler.
- Mesarıf: Masraflar

Mesrude: Dile getirilmiş, söylenmiş, zikredilmiş.	Mu'teber: İtibar gören, beğenilen.
Mesruriyyet: Mutluluk, sevinçlilik.	Mu'teberatı: İtibarlı.
Mestur: Örtülmüş, setredilmiş, gizlenmiş.	Mu'tedil: Ne pek çok ne de pek az olan, ortada bulunan.
Mestur: Satır durumuna getirilmiş, satır yapılmış.	Mu'tedilane: İtidal üzre, vasat derecede.
Meşak: Acılar, sıkıntılar, üzüntüler, meşakkatler.	Mu'tekadat: İtikad ve iman edilen şeyler, akideler.
Meşhud: Görülen, gözle teşhis edilen.	Muasır: Çağdaş.
Meşhud: Görülen, gözle teşhis edilen.	Muceb: Gerekli görülmüş, uygun bulunmuş.
Meşhud: Görünen, şahadet eden.	Mucib: Gereli olan, gereken.
Meşkuk: Şüphe edilmiş, şüpheli.	Mugayir: Aykırı, uymaz, zıt, başka türlü.
Mev'üdi: Sözleşilmiş. Zamanı önceden belirlenmiş.	Muhal: İmkansız.
Mevad: Maddeler, cisimler, varlıklar, yasalar, kanunlar.	Muhaleset: Birbirine iyi muamele etme. Birbiriyle dostça geçinme.
Mevad: Maddeler, cisimler, varlıklar.	Muharebat: Muharebeler, savaşlar.
Mevad: Maddeler, cisimler, varlıklar.	Muharrer: Kaleme alınmış, yazılmış.
Mevad: Maddeler, cisimler, varlıklar.	Muharrerat: Kaleme alınanlar, yazılanlar.
Mevakıd: Bölgeler.	Muharrire: Yazan, tahrir eden.
Mevdua: Emanet olarak verilmiş.	Muhat: Etrafı kuşatılmış, çevrilmiş, sarılmış.
Mevzı: Yer alan bölge.	Muhibbe: Dost, sevgi besleyen.
Minkar: Gagaya özgü, gaga biçiminde olan.	Muhit: Etraf, çevre.
Misillü: Benzeri.	Muhtasaran: Kısaca, özet olarak.
Misillü: Benzeri.	Muhtıra: Dikkat yazısı.
Mu'arefe: Bilişip tanışma, tanış çıkma.	Mukabil: Karşılık olan, karşı taraf.
Mu'aven: Unvanı olan, tanınmış.	Mukabil: Karşısında bulunan, yüz yüze gelen.
Mu'avenet: Yardım, destek, katkı.	Mukaddem: Zaman ve mekanciyetiyle daha evvel olan.
Mu'avenet: Yardım, destek, katkı.	Mukavvi: Güç veren, dayanıklılık sağlayan
Mu'tada: Alışılmış, her zaman ki gibi.	
Mu'tadi: Alışılmış, her zamanki gibi.	

Mukavvi: Güç veren, dayanıklılık sağlayan.	Muttasıf: Kendisinde bir sıfat olan, şu veya bu tarzda sıfatlanmış olan, vasıflı, nitelikli.
Mukavvi: Güç veren, dayanıklılık sağlayan.	Muvacehe: Karşısında.
Mukteda: Tabi olan, uyan.	Muvacehe: Karşısında.
Muktedir: Güçlü, iktidarlı	Muvafık: Uygun, yerinde, uygun.
Muktezayat: Gerekenler, sonuçlar.	Muvahhad: Bire indirilmiş, tevhid edilmiş.
Muktezayat: Gerekenler.	Muvahhid: Allah'ın birliğine inanan.
Mukteziyat: Gerekenler, sonuçlar.	Muvakkala: Tuğra ile süslenmiş.
Mumi-ileyh: Kendisine işaret edilen. İsmi evvelce geçen.	Bilenmiş, keskin.
Munkasım: İnkisam eden, ayrılan, bölünen, taksim olunan.	Muvasala: Ulaşma, vasıl olma, kavuşma, bitişme.
Munkatı: Arkası kesilen, tükenen, kalmayan, biten.	Muvasalat: Ulaşma, vasıl olma, kavuşma.
Murabbai: Dört köşeli.	Muvasalat: Vasıl olmak, erişmek, ulaşmak.
Murabıt: Kendini ibadete veren kimseler, dervişler.	Muvasalat: Vasıl olmak, erişmek, ulaşmak.
Murdar: Pis, kirli, mülevves.	Muvasalat: Vasıl olmak, erişmek, ulaşmak.
Musalaha: Barış yapma, barışma, uzlaşma.	Muvasalat: Vasıl olmak, erişmek.
Musırrane: İsrar ederek, üstelerek, tekrar tekrar söyleyerek.	Muzır: Zarar ve ziyana sebep olan, zarara sokan, muzi.
Mu-şikafane: Kılı kırk yararcasına.	Muzır: Zarar ve ziyana sebep olan, zarara sokan, muzi.
Mutahhara: Temizlenmiş. Kirleri giderilmiş.	Muztar: Zorlanmış. Cebr olunmuş.
Mutalebe: İstek, talep.	Mecbur kalış.Çaresiz kalmış.
Mutaliat:Herhangi bir yazı veya kitap okuyan.	Mübahasat: Söyleşmeler, müzakere etmeler.
Mutasarrıflık: Sahip ve malik olarak.	Mübeddel: Karşılıklı değiştirilmiş, değişik tokuş yapılmış.
Mutazammın: İçine alan, tazammun eden.	
Mutazarrır: Zarar görmüş, ziyana uğramış olan.	

- Mübeyyen: Açıkça ortaya konmuş, beyan olunmuş.
- Mübin: Hak ile batılın arasını tefrik edip, ayıran.
- Mübtedi: Bir işe yeni başlayan, acemi.
- Mübteni: Kurulmuş.
- Mücazat: Bir suç veya kabahatten dolayı mücrime verilen ceza.
- Mücazat: Bir suç veya kabahatten dolayı mücrime verilen ceza.
- Mücehhez: Techiz olunmuş, her bir noksanı giderilecek hazırlanmış, gerekli olan şeylerle donanmış.
- Mücelle: Dikilip üzerine kap geçirilmiş olan, ciltlenmiş.
- Müdevver: Ters yüz edilmiş, çevrilmiş, yuvarlak, top, küre, daire.
- Müdevver: Yuvarlak, değirmi halde olan, döndürülmüş, tedvir olunmuş.
- Müfide: İyi anlatan, anlamlı konuşan.
- Müftehirane: İftihar edilen.
- Müftereyat: Suçlamalar, iftiralar.
- Müfteris: Yırtıcı, parçalayıcı.
- Müheyya: Hazırlanmış, hazır, amade.
- Mühlik: Ürkütücü, tehlikeli, öldürücü, muhataralı, korkunç.
- Mükerreme: Saygın, muhterem, muazzez.
- Mülahaza: İyi irdeleme, dikkat kesilme.
- Mülakkab: Lakaplaşmış. Lakaplı. Başka isim verilmiş.
- Mülhaka: Eklenmiş, zammolunmuş, katılmış.
- Mülhakat: Bir merkeze bağlı veya ait olan yerler.
- Mümeyyiz: Temyiz iden, iyiyi kötüden ayıran.
- Mümtaz: Diğerlerinden ayrılmış, üstün, seçkin, seçilmiş.
- Münacat: Tanrı'ya yakarma, yakarış.
- Münaza'a: Ağız dalaşı, münakaşa.
- Mündericat: İçine girmiş, içinde bulunan, içindikiler.
- Münhasır: Yalnız bir kişi için, tek bir kişiye ayrılarak.
- Münhat: Düşen, aşağı inen.
- Münteha: Son, en son derece, en son yer.
- Müntehab: Seçilmiş, güzide.
- Müntehi: Sona eren, son, bir şeyi tamamlayan.
- Münteşir: Açılmış, dağılmış, yayılmış.
- Münteşir: Duyulmuş, etrafa yayılmış.
- Mürde: Ölmüş, ölü, meyyit.
- Mürekkeb: Terkib edilmiş, birkaç maddeden yapılmış.
- Mürtekib: Haram ve kötü yola giden, yakışsız işler yapan.
- Mürur: Geçmek, gitmek.
- Müselleh: Silah kuşanmış, silahlı.
- Müselleme: Doğruluğu tartışılmaz değerler.
- Müsta'mile: Yıpranmış, kullanılmış.
- Müstagrak: İnsanın başını döndüren, hayrette bırakan.
- Müstahdem: Hizmetliler.

Müstahkem: Dayanıklı, sağlam.

Müstahkem: Sağlamlaştırılmış, istihkam edilmiş.

Müstahkem: Sağlamlaştırılmış, istihkam edilmiş.

Müstahsen: Beğenilen, güzel bulunan.

Müstamel: Kullanılan, kullanılmış. Eski.

Müsteban: Açık olan, ayan, aşikar, meydanda.

Müsteban: Açık olan, ayan, aşikar, meydanda.

Müsterihane: Gönül huzuru ile.

Müşabih: Aralarında benzerlik olan, eş, benzer.

Müşabih: Aralarında benzerlik olan, eş, benzeş.

Müşarün-ileyh: Kendine işaret edilen. İsmi evvelce söylenmiş olan.

Müşfik: Sevecen, şefkatli.

Müştemiş: İçine alan, kapsayan.

Mütala'a: Okuma, ders çalışma.

Müte'ahhirin: Sonradan gelenler, yeni yetmeler.

Müte'allik: Bağlı bulunan, ilişkin, ilgili olan.

Müte'allik: Bağlı bulunan.

Müteakıb: Sıra ile, birbiri arkasından gelen.

Müteallik: Alakalı, bir yere bağlı, bir şeye mensup.

Müteallik: Alakalı.

Müteallik: Bir yere bağlı, bir şeye mensub.

Mütecavir: Civarda bulunan, komşu olan.

Mütecaviz: Haddi aşan, sınırı geçen.

Mütedavil: Elden ele dolaşan, geçen veya geçerli olan.

Mütedeyyin: Dini inanca düşkün olan.

Mütefessih: İşe yaramaz olmuş, kokuşmuş.

Mütehayyir: Hayretler içinde kalan, şaşkın

Mütehayyizan: Saygın ve itibarlı kimseler.

Mütekabil: Karşı karşıya gelen, karşılıklı.

Mütekaddim: Evvelki, önceki, öne geçen.

Mütemadi: Devamlı, kesiksiz, sürekli, daima.

Mütenevvi'a: Çeşitlenen, türlere ayrılan, değişiklik arz eden.

Müteyakkızane: Dikkatli davranarak, tetikte bulunarak.

Müzeyyene: Süslenmiş olan, zinetli.

N

Nafia: Kazançlı, yararlı, faydalı, karlı, hayırlı.

Namzad: Bir vazifeye tayin edilmesini isteyen veya istenilen kişi. Aday

Nasayih: Nasihatler, öğütler.

Naşi: Neş'et eden, yeniden vücuda gelen.

Naşi: Neşet eden, yeniden vücuda gelen, yetişen, delil

Nebatat: Bitkiler.

Nekayis: Eksikler kusurlar.
 Nev': Çeşit, türlü.
 Nev'i: Yenilik.
 Nevahi: Nahiyeler, bölgeler, yöreler.
 Nevzad: Yeni doğmuş.
 Nisvan: Kadınlar.
 Nuşirevan: 531-579 yılları arasında İran'ı yöneten Sasani hükümdarı.
 Nümayan: Görünen, ortaya çıkan.

Revnağ-dar: Çekici, parlak, gösterişli.
 Reybiye: Şüpheli, septik.
 Rical: Mevki sahibi kimseler, devlet adamları.
 Rucban: Üstünlük, üstün olma.
 Rufeke: Refikler, arkadaşlar, yoldaşlar.
 Rükub: Bir vasıtaya binme.

S

P

Pare: Cüz, parça, kesinti.
 Peya: Rütbe, derece.
 Pişegah: İş yeri, fabrika.
 Puyan: Koşucu, iyi koşan.

Sadır: Göğüs, sine.
 Sakim: Doğru olmayan, yanlış.
 Sakim: Yanlış.
 Salahiyet: Bir işe karışmaya veya o işi yapmaya hakkı olmak.
 Salık: Yürüyen, izleyen, bir yol takip eden.

R

Rabi'ni: Dördünü.
 Radde: Yaklaşık tahmin edilen ölçü veya zaman.
 Rakiben: Binmiş olarak, binerek.
 Ref: Yükseltme, yüceltme.
 Refika: Ortak arkadaş, eş, yardımcı, yoldaş.
 Rehnüma: Yol gösteren, kılavuz.
 Rekin: Yüce, yüksek, ali.
 Resis: Sabit, devamlı.
 Resmiyye: Resmi mektublar veya yazılar.
 Revabit: Münasebetler, bağılıklar.
 Revac: Kıymet, değer, makbuliyet.

Saman: 1.Huzur, rahat, aram. 2.Güç, kuvvet,kudret.
 Sarahat: Açıklık, şüphe ve tereddüde yer bırakmayacak biçimde açık anlatım.
 Sarahaten: Sarih olmak,zahir olmak. Açıklık.
 Sathi: Dış yüzle ilgili, satha özgü, yüzeysel.
 Savlet: Saldırma. Ani ve şiddetli atılış.
 Savt: Ses, seda, bang.
 Sefain: Gemiler.
 Sefere: Yazıcılar.
 Sehulet: Kolaylık.
 Sehv: Yanlış, hata, galat.

Sekene: Sakin olanlar, oturanlar, Bir yerde devamlı oturanlar.

Sekine: Karar, rahat, sakinlik, dinlenme.

Semerat: Sonuçlar.

Semn: Şişmanlık, semizlik, yağlılık.

Serd: Kusursuz, düzgün ve yerinde söyleme. Dile getirme, ifade etme.

Sihan: Kalınlık, içi boş olan şeylerin kalınlığı.

Sinn-i büluğ: Ergenlik çağı.

Sinolog: Çin yazılarını okumakla meşgul Avrupa ulemasına itlak olunur.

Sirkat:Aşırma, aparma, çalma, hırsızlık.

Sit: İyilikte şöhret ün,iştihar.

Sit: İyilikte şöhret, ün, iştihar.

Sud: Fayda, kar, kazanç.

Sü-çuen: Tibet hududunda ki arazi ile beraber.

Sühulet: Kolaylık, kolaylığı sağlayan şey.

Süluk: Bir yola girme.

Sürur: Sevinç.

Sürur: Yatacak yerler, tahtlar.

Ş

Şad-mani: Sevinçli, mutlu, mesrur, memnun.

Şahmın: İç yağı.

Şaşi: Taşkent.

Şayan: Uygun, münasip, layık, yakışır,yaraşır.

Şayan: Uygun, münasip.

Şebaba: Gençlik, tazelik, civanlık.

Şedid: Şiddetli.

Şitab: Acele, hızlı koşma, çabukluk, sürat.

Şüc'an-ı: Yiğitler.

Şüru: Başama.

T

Ta'acüb: Hayret.

Ta'allukat: Yakınlıklar, bağlılıklar, akrabalar.

Ta'ayyüş: Yaşayıp gitme, geçinme.

Ta'dad: Sayı saymak, sayıp dökmek, sıralamak.

Ta'mim: Umumileştirme, herkese bildirme.

Taaccüb: Şaşma, hayret etme.

Tabayi: Tabiatlar, huylar, yaratılışlar.

Tafsil: Etraflı olarak bildirmek, açıklamak.

Tagazzi: Gıda alma, beslenme.

Tahallüf: Değişme, uygun olmama.

Tahalüf: Uymama, zıt olma, başkalık.

Taharri: Gözden geçirme, irdeleme, araştırma, aratma.

Taharri: Gözden geçirme, irdeleme, aratma.

Taharriyat: Araştırmalar, aramalar.

Tahfif: Hafif duruma getirme, azaltma.

Tahir: Yüksek nefes.

Tahtı'eden: Birini hata ile itham etme, sorumlu tutma.	Tecviz: Cezav verme, izin verme, caiz görme, müsaade etme.
Tahvil: Bir halden başka bir hale getirmek.	Tecviz: Evlendirme, kocaya varma.
Tahvil: Değişirme, çevirme, tebdil.	Tedarükat: Araştırıp bulmalar, hazırlamalar, hazırlık yapmalar.
Takdirat: Takdirler, yazgılar.	Tedavül: Elden ele dolaşma, kullanma, geçerlilik.
Taklil: Azaltma, eksiltme, tenkis.	Tedfin: Gömme, defnetme.
Tama': Hırsla istemek, doymazlık.	Tedricen: Yavaş yavaş, azar azar, derece derece.
Tard: Sürme, kovma, uzaklaştırma.	Tedris: Okutma, ders verme.
Tari: Arız olan, sonradan oluveren, birden bire ortaya çıkıveren.	Tefahhus: Dikkatle inceleme, ayrıntılı gözden geçirme.
Tashih: Daha iyi ve daha doğru hale getirmek.	Tefahur: Şan ve şerefte bir başkasıyla yarışma, övünme.
Tastir: Yazı yazma.	Tefevvuk: Üstünlük, üstün olma.
Tastir: Yazma, kaleme alma.	Tefhim: Anlatma, açıklama.
Tavil: Uzun.	Tefriş: Döşeme, yayma, bir şeyle örtme.
Tazarru-name: Bir istek veya dilekte bulunmak için yakarır tarzda kaleme alınan tezkere veya mektup.	Tehevvür: Bir işe düşünmeksizin saldırma; birdenbire hiddetlenme.
Tazim: Hürmet, riayet.	Tehire: Geri bırakma, geciktirme.
Tazyik: Darlaştırma, sıkıştırma.	Tehyi'e: Hazırlama, hazır duruma getirme, hazırlanma.
Te'akub: Birbirini izleme, takip etme.	Tekarüb: Birbirine yaklaşma, birbirine yakın gelme.
Te'ehhül: Evlenme, ev bark sahibi olma.	Tekellüm: Söyleme, konuşma, lakırdı etmek.
Teb'id: Uzaklaştırılma.	Tekemmül: Kemale erme, tamam olma, olgunlaşma, gelişme.
Teb'iyet: Tabi olma, boyun eğme.	Tekessür: Birçok parçalara ayrılmak üzere kırılma. Nazikleştirme, medenileştirme.
Tebdil: Değişirme, başka bir duruma sokma.	
Tebeddül: Değişme, başka bir şekle girme.	
Tebettül: Allaha'a yönelme ve sığınma.	
Tecdid: Yeniletme, tazeleme.	
Tecdid: Yeniletme, tazeletme.	
Tecemmu: Her taraftan toplanma, birleşme, birikme.	

Tekfin: Kefenlenmek veya kefenlemek.	Teşa'ub: Şubelere ayırma; çatallaşma, dallanma.
Tekrim: Hürmet ve tazim göstermek ve görmek.	Teşa'ub: Şubelere ayrılma; çatallaşma, dallanma.
Teksir: Çoğalma, artma.	Teşyi': Uğurlamak, gideni selametlemek.
Telakki: Karşılama, kabul etmek.	Tevatüren: Ağızdan ağza yayılarak.
Telamiz: Tilmizler, öğrenciler.	Tevatür suretiyle.
Telbis: Ayıbını, kusurunu örtüp iyi göstermek.	Tevcih: Bir cihete çevirme, doğrultma.
Telbis: Ayıbını, kusurunu örtüp iyi göstermek.	Tevdi: Bırakma, emanet, teslim etme.
Telfik: Birleştirme, ekleme. İstif.	Teveccüh: Yüzünü birtarafadöndürmek.
Telvin: Boyama, renk verme.	Tevellüd: Dünyaya gelme, doğma.
Temayülat: Meyiller, sevgiler, muhabbetler.	Tevellüdat: Doğumlar.
Temekkün: Yerleşme, oturma, mekan edinme.	Tevessü: Genişleme, açık, geniş ve yaygın olma.
Tenakus: Eksilme, azalma.	Tevlid: Doğurma, dünyaya getirme; doğurtma.
Tenasül: Tenasüle ilişkin, üreme ve nesil yetiştirme ile ilgili.	Tevsim: İsimlendirme, ad verme.
Tenemmüv: Nemalanma, büyüme, artma.	Tevzi: Taksim etme, ayırma, dağıtma.
Tenkıs: Azaltma, indirme.	Tezayüd: Fazlalaşma, artış gösterme, çoğalma.
Tenzil: İndirme.	Tezevvüc: Evlenme, nikah yaparak bir kadın alma.
Terah: Gevşek davranma, tembel olma, gayretsizlik ve ihmal gösterme.	Tezvic: Nikahla bir kadını almak. Birbirine eş yapmak.
Terakki: İlerleme, makam veya görev bakımından yükselme.	Tezyid: Artırma, çoğaltma, ziyadeleştirme.
Terettüb: Dizilme, sıralanma.	Tezyin: Süsleme, süslendirme, ziynetlendirme.
Tertip eden, düzenleyen.	Tezyinat: Süslemeler, ziynetler.
Teshir: Zapt etme, hakim olma, zorla ele geçirme. İtaat ettirme.	Tezyinat: Süsler, ziynetler.
Teshir: Zaptetme, hakim olma, zorla ele geçirme.	Tul: Uzunluğa ilişkin.
	Tulu: Doğma, doğuş.

Tuyur: Kuşlar.

U-Ü

Ukm: Kısırlık, çocuk yapamama.

Uruk: Irklar, kökler, damarlar.

Ümera: Emirler, beyler, sancak beyleri.

Ümmehat: Analar, anneler.

Ünsiyet: Alışkanlık, dostluk.

V

Vasat: Orta, ortalama, ikisi ortada.

Vasiliye: Geniş yer. İmareti.

Vazı: Koyan, yerleştiren, bırakan.

Vazı: Koyan, yerleştiren, vaaz eden

Vehn: Gevşeklik, kuvvetsizlik.

Vesait: Vasıtalar.

Vesaya: Vasiyetler, öğütler, nasihatler.

Vesaya: Vasiyetler.

Vesi'a: Enli, bol, geniş, rahat.

Vifak: Uygunluk, aynı düşüncede olma.

Vukuf: Bir şeyi bilme, öğrenmiş olma.

Vus: Bir işi yapabilme gücü veya becerisi.

Vusta: Orta, ortada bulunan, arada olan, iç.

Vuzuh: Pek belli ve aşikar olan şeyin durumu, belli olma.

Vuzu-u: Nefsini alçaltma, hakir görme.

Vükela: Vekiller, bakanlar, nazırlar.

Vürud: Geliş, gelme.

Vüs'ati: Genişlik, bolluk, rahatlık.

Z

Zahife: Gururlu, kibirli, övülgen.

Zebh: Boğazlama, kesme.

Zikur: Erkek

Zi-şan: Şanlı, meşhur ve şerefli olan.

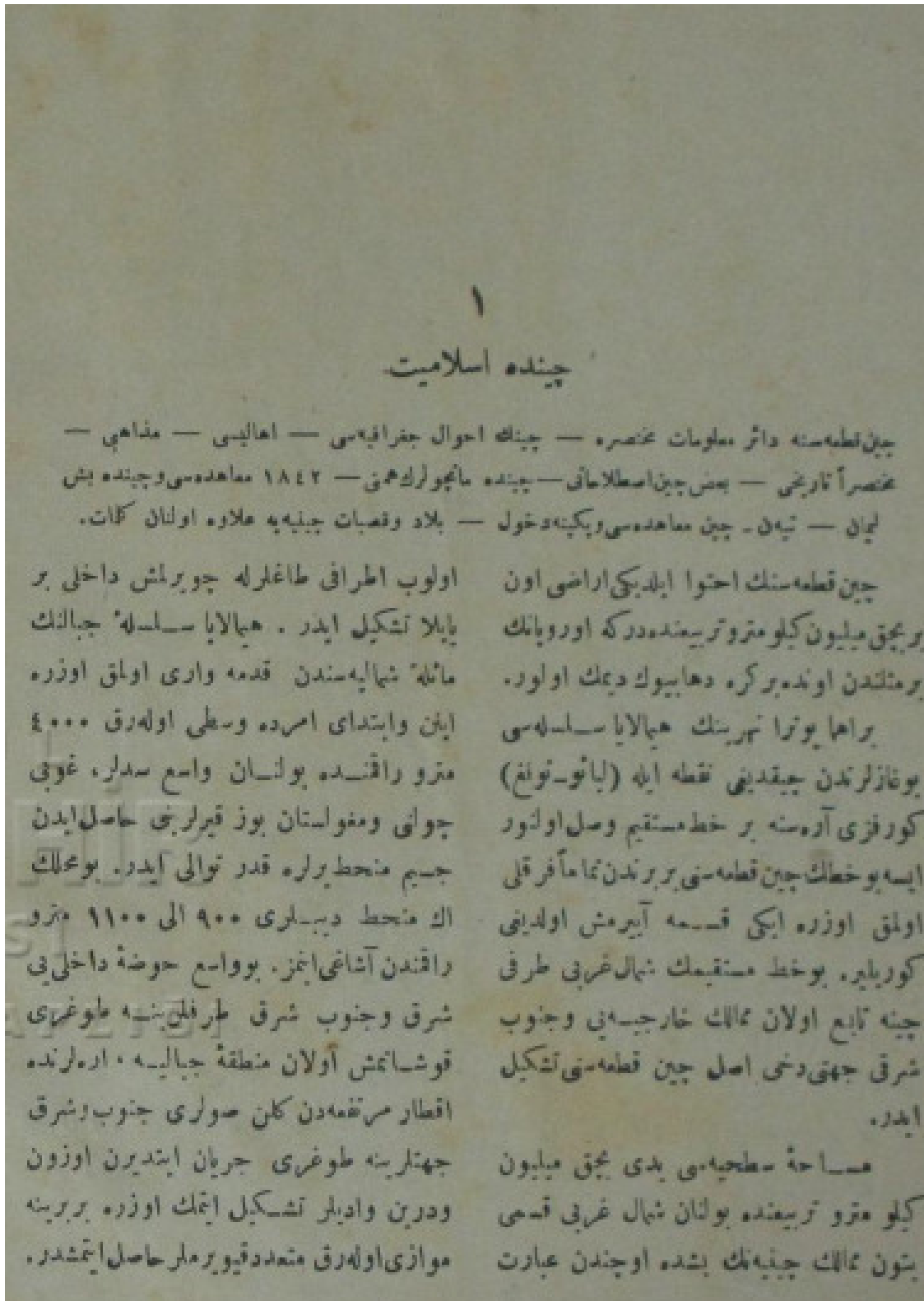
Zü'l-ma'aşeyn: Karada ve denizde yaşayan hayvanlara verilen ad.

Züyut: Zeytler, zeytinyağları.



EKLER

EK 1. Osmanlıca Metin



چینه اسلاطیت

کی قبر لرینک جنار لرینده غلی ایچون اعالی
جمیلری موجودور .

چینک هر طرفده طرز واحده بولمیان
بو اعالی نلکنک هر طرفه غیر مساوی بر
صورتیه طالعشده . هبالا با سلسله سنگ
بوکنک سداری اوژنده نیلیلر . ترکستان
چینده قسم اعظمی چینل ونورکن قاریشینی
بر قوم موغولستان بوژ قبر لنده موغول
اقوامی . آمور نهری ایله چولدار با نهری
ولیا تووق کورنزی ساحلی آریستو شجاعانه
معروف مانچولر اسکان ایدلر . مانچولر
قیشل هرته قدر چینک هر طرفه بر بارچه
انتشار ایندیلمهده (قوئی-چوئی) ولایتک
بعضی توامی جنوبیه سیه فور موژاماسی اعالی
اصلیسی استا ایدلیکی تقدیرده جمعی چین
عرفه منسوب اولان اعالیکنک اخلاق
واحوالری ایدله موفق اولدمیلر .

حکومت چینیهنک قوس عمومی
۳۶۵.۲۵۰.۰۰۰ قدر تخمین اولمشده . بو حسابی
کثافت قوس وسطی اولهرقیهر کیلو مترده
(۳۳) عالیدن عبارت اولیور . لکن چین حکومتک
تشکل ایدری اقسام مختلفه کوز اوکنه کنه ریلر
ایه اصل چین قلمسنگ قوسی ۳۵۷.۲۵۰.۰۰۰
دن عبارت اولدی کیوریه چکنر . یعنی کیلومتره
باشه ۴۶ قوس اصابت ایدم چکنر . مانچورده
قوس بدی یعنی میلیون اولوب کیلو متره
باشه ۸ کتی اصابت ایدیور . منولستانده

بوشده مینا چاربه دن یالکنر ایکسی
شرایط طوغری چین قلمسنگی بر باشندن
دیگر باشه قدر قطع ایدر . بو کورن برسی
هوانغ - هو یاخود نهر اسفر . دیکری کن-
شا-کیانغ (آتون قومل نهر) ویال-کیانغ
(یوک نهر) ویاخود بان-ن-کیانغ (اوقیاتوسک
اوغل نهر) ناملریه تویم اولوب اور ویاچه
مازی نهر ده طالعشده .

چینلر عرق اصفره منسوب اولوب
بوزلری باصی . بوزولری باصیق . الماچی
کینکری چینی . کوزلری چیکک و اوچلری
شقاقرینه طوغری قالیق و بولری متوسط
آدملرور .

چینلرک اشکال خارجهسی شو نریف
ایلهکنر کی اولدینی متلو طرز میشت و سازه
لری ده شایان تدقیقده : بو نرکشف و ابداع
جهتیه نگهده تقلید و تمیل جهتدن یوک
بر ذکا و شایان وقت برانمه سادی حاکم اولوب
قائم لری . مشغولیه زیاده قائللری .
فوق العاده صبر و نایب لری واردور . برکت نند
سیله لری ده یلک زیادهور . چینلرده اولدینی
قدر نایه حرمتی و بدراجه چوققلر آرمسده
روابط صحیبه یلک آز بولور . چینلرک
قوة ارتطایلری آرنه بران اسیا بدن بری ده
حیث متقابلدر : بر ایش ایچون نلکنکی
خارجه چوقسان چینلرک هیچ بری اجنی
بر نلکنده دفن اولمشده و ایش اولدینی

چینه اسلامیت

براهمه مذهبیدن اشعب ایتندور. بر اهمه مذهبه اولان فرقی اهلینک صنفی کوزنمردک جهین حتی اجنبیری بیله سالکانی آرمسنده قبول ایتندن عبارتند. میلادک برنجی عصرنده بومذهب چینه کپروب اورادن توره. ژاپونیا ویتنه طوغیری انتشار ایتدی.

بوندن باشقه چینه موسولر ورمقدارده خرسیتیان واردور. بونلر جزویت بیلملرینک دلالتیه تبدیل مذهب ایدن چینلردن عبارت اولوب ۱,۰۹۲,۸۱۸ کشیدور.

ارائه مکرمت - چین حکومتک اصول ادارهسی حوالینک اصل چین قطعه سته ویا مالک ملحقه مذهب منسوب اولسنه نظر آ تبدیل ایدر. بوسولک منقلره قدر چینلر ایکی بیوک نهرک جریان ایتدیکی قطعه وسیعی جویغ - قوئو (حکومت وسطیه) نوآ - قوئو (چیچنگلر حکومتی) ویا شوپانغ (ارن سکر ولایت) نسیمه ایدیورلر ایدی. عصر لر دتیری قوللایلان بواسم اصل چین قطعه سنده اداره حکومت تقیماتی ارائه ایتکمدور. محاربه اخیره نتیجه سنده ژاپونیا به ترک اولان فورموز آطه سبه ترکشان شرقیدن عبارت اولان (قان - سو - سان - کالغ) کی ایکی ولایت تشکیل اولدی بی حالده بیله بته بو اون - سکر ولایت تغییر دگیشدرله سنده. شوزمانه قدر چینگ مالک ملحقه سندن مدد اوله رق (قان - بانغ) عنوانی حائر اولان بو خط

۴ میلیون نفوس وار. بوراده ایسه کیلومتر باشه بر آمدن آز اصابت ایدر (۰.۶). نینده بر بقیق میلیون، ابراطوره مخصوص اراضیده اوج بقیق میلیون نفوس واردور. بوراده کثافت نفوس کیلومتر مربعی باشه (۰.۸). نینده ایسه (۱) در.

چینه باشلوجه دت مذهب واردور که برنجیسی دین جلیل محمدی اولوب اوتوز میلیون قریب اولان اسلاملر مالکستک هر جهنده بولمقدور. اینگیسی قونفوسیوس طرفدن اصلاح اولان (بو) مذهبدور که حکومتنک مذهب رسمیدور. (بو) مذهبه سالک اولانلر جناب حقت وحدانیتی تصدیق ایدرلر و کندیلرته مخصوص مددل واردور. فقط رهبان بوقدر. بومذهب، وسای سائرمی مابنده اولاده محبت، اختیارلر دعایت و اولولره مرحمت لازم اولدیغنی بیلدور. اوجنجیسی تاو - چه مذهبی اولوب میلادن آلی بوز سته اول فلسوف (تاو - چو) طرفدن ابداع ایدنش، فقط سرور زمانه سالکانی ندر آیه قائل ایدم جک درجه، بوزولمشور. بومذهبک رهبان مالاینی ابله اشتغال ایدر. دردنجیسی چینلرک (فو) نسیمه ایتدیگری بو مذهبیدور. بو مذهب اک ذیلده منکر اولانلردن برسی اولوب هندستانک شبال طرفده بانک کشیر قطعه سنده ثابت ایتکی فقط بیله چین بر زمانده

چینه اسلاط		
۱۲۰۰۰۰۰۰	۲۸۰۰۰۰۰	پون - تان
۷۴۰۰۰۰۰۰	۱۷۱۰۰۰۰	فوتی - چیتو
۵۲۰۰۰۰۰۰	۲۰۰۰۰۰۰	تو آخ - سو
۲۱۶۲۵۰۰۰۰	۵۲۹۶۱۰۰۰	
۷۵۰۰۰۰۰۰	۱۱۲۰۰۰۰	(۲) مایوری
۲۰۰۰۰۰۰۰	۳۵۱۳۰۰۰	مونسان
۱۵۰۰۰۰۰۰	۱۲۰۰۰۰۰۰	تیت
۳۵۰۰۰۰۰۰	۱۷۱۳۰۰۰	(۲) اسلاط عامه
۲۰۶۲۵۰۰۰۰	۱۱۵۸۱۱۰۰۰	چین ایبرالطوری
<p>پولایطریک سرکز اداره لاری سر مهیله شونطرد :</p> <p>پکین - تی - تان - نو - تانی - پوگان - نو .</p> <p>قانی - فون - نو ، نانکین ، تانان - کین - نو .</p> <p>تان - چان - نو ، نو - چیتو ، جان - چیتو - نو .</p> <p>جان - فوتو بانوچ چان - نو ، چان - شان - نو ،</p> <p>سی - تانان - نو ، لان - چیتو - نو ، چان - نو .</p> <p>نو ، قاطون - پون - تان - نو ، فوتی - چان - نو .</p> <p>چینه لیالی ازمه تک حدودی بو قدر مشهور</p> <p>(پون - تی) تک موجود تی ، ملسان آتی میلیون</p> <p>سه اول اولدینی تمین ایدرلر برهانک تلهور</p> <p>ایندیکی هند دیارنده بو خصوصه دهالطریه</p> <p>واولطردنی نوع بشرک قدسی دوت میلیار اوج</p> <p>پوز بکری میلیون سه به جیقارلمش . بو دین</p> <p>سکره اوج بیوک دور ، (اوج هوانغ) لری کلبه .</p> <p>(پونلر چین تاریخی ضبط ایدن راهلورد .</p> <p>پونلرکده نمی زمانلرنده هر طرفه حیرت افزا</p> <p>واکفریب تیلر کوریهورل .) اوج هوانغ لرا اول</p> <p>امرده نر بوزلی ییلان ، سکره پارکی آتیلی</p> <p>ازرد ودهاسکره انسان باشل کرتک دور .</p> <p>لری احنا ایدیهور . پونلری مشاقب (کی)</p> <p>نسبه اولتان اون دور دهال کلبور . پونلر</p>		
۱۹۳۵۰۰۰۰	۳۰۰۰۰۰۰	فوس
۲۵۰۰۰۰۰۰	۱۲۵۰۰۰۰	ساحلر
۱۱۲۰۰۰۰۰	۲۱۲۰۰۰۰	فوس
۲۴۱۰۰۰۰۰	۱۳۶۰۰۰۰	فوس
۲۱۰۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰۰	فوس
۲۱۰۰۰۰۰۰	۱۲۲۰۰۰۰	فوس
۲۴۶۰۰۰۰۰	۱۸۰۰۰۰۰	فوس
۲۰۵۰۰۰۰۰۰	۱۲۰۰۰۰۰	فوس
۱۱۸۰۰۰۰۰۰	۹۵۰۰۰۰۰	فوس
۳۰۰۰۰۰۰۰۰	۱۵۵۰۰۰۰	فوس
۲۱۰۰۰۰۰۰۰	۲۱۹۰۰۰۰	فوس
۵۳۰۰۰۰۰۰	۱۹۵۰۰۰۰	فوس
۹۲۰۰۰۰۰۰	۲۳۵۰۰۰۰	فوس
۱۵۵۰۰۰۰۰۰	۵۶۶۰۰۰۰	فوس
۲۹۲۰۰۰۰۰۰	۲۵۹۶۰۰۰	فوس
۱۰۰۰۰۰۰۰۰	۱۱۲۶۰۰۰۰	فوس
<p>پچیلی (پچلی)</p> <p>شان - نونج</p> <p>شان - سی</p> <p>سو - تان</p> <p>کیان - سو</p> <p>تان - مورئی</p> <p>کیان - سی</p> <p>نو - کیان</p> <p>چه - کیان</p> <p>هو - یو</p> <p>هو - تان</p> <p>شون - سی</p> <p>تان - سو</p> <p>سو - چوئیل (۱)</p> <p>تو آخ - نونج (۲)</p> <p>هان - چیانغ</p> <p>(دو کیانغ)</p>		
<p>(۱) تیت حدوده کی ارضی ایل برابر .</p> <p>(۲) هانان آله سی برکنده .</p>		

چینه اصلیت

زمانده السانر اینرده ساکن اولورور .
 بوزمانر مفاره دوری اولوب ۱.۱۰۰.۲۵۰
 سنه امتداد ایدیور . دور رابعه خانده اولان
 بوزمانده وسکزیخی دور ایتماندده السانر
 مفاره لوره اقامت عادی آراتق برافیسورور
 وایمراطورور کرکردان فوشیل آراجلره
 راکیا اولامردوان ایله ودهاسکره حیوان
 پوستریه لصل وجود تراوتنه جفی اهالی به
 کوستریورور .
 ایلك صورت تمکندن سکره السانر
 اخشاب اولره و ساکن قدرجه چکیلیورور .
 طقوزخی سلاله تک صوک حکمداری اولان
 (شان - کی) خط ، موسیقی ، بافر و سکه
 ایجاد ایدیور . بوزانک سکر کوزی وار
 ایتمش ال .
 ایتمه بنون بو حکمدارلرک حکومتری
 زمانده بر بوزی السانر طویور . بی
 بشر بنون حیوانانی استفاده باشلور . خروس
 سوز کم بک اولومسی برهلدن دیگر هلده ایتمه .
 پیلور . ایتمه بوزمانده چیللرک واضح قانونی
 اولان فومی کلورور بور واپانک انساخاردن
 بشقه برنی اولیه جفی طیبدر .
 چین وقایعه لرده مسکان بیک ، بوز بیک
 سنه تک وقعه لر موجودور . مع ماقبه ایلك
 واضح قانونتری اولان (فومی) ایله ایلك
 چینیجی لری اولان (بن - تی) و (شان - نون) ک
 موجودی لری دیلادن اونوز عصر مقدم
 بر زمانده اولدیرنی عقل قبول ایدم بیلمور .
 وقایع تاریخی بر تفصیل درج ایتمک
 خارج از صدد اولدیندن بانکر شون بیان
 ایله اکتفا ایدم که ۹۸۹ سنه هریچ ساندیری
 (شمن - نون) طرفدن ولایات شاپه ده
 اسکان ایتملره رخصت و بریان ماججورر بکی
 ضبط ایندیور و ریپس لری اولان (شون - چی)
 نامذات بنون چینه ایمراطور اولدیغی اعلان
 ایدی (۱۰۵۴) . شمن بکی حاده ملک
 مذکورده چمن سلاله سی نامه بوزماججورر
 حکم سور بیورور .
 حکومت چینه تک حال حاضر ده کی وسعت
 وجدانی ماججورر سلاله سنک همینه وقعه
 کادی اغان - چی (۱۰۷۳ الی ۱۱۳۹) بنون
 مغولستانی و فورموز آلمانی ضبط ایندی .
 کهن - لون (۱۱۴۸) بنون ، کانفر وجودی لری
 الکتری آلمدی وجود حکومتی بجمارا
 وهامستان سر حدلره قدر توسیع ایدی .
 ۱۳۱۰ سنه سنده باشلان (کجا - گن) ک
 حکومتی زمانده شاپان قیدونذ کار برنی بوقدر .
 بونک اوغل اولوب ناور - نوآن بی رونق
 عقل لقیبه ملقب اولان (تیسکان - کون)
 یسافه قارشو ملکته آفون کتیره کارندن
 طولانی ، انگلوزره اعلان حرب ایندی
 (۱۲۵۹) . بومهاره چیللرک حزقی مقاومتی
 متعاقب انگلوزلرک منفعتنه اولدوق برمانده
 ایله ختام بولدی (۱۲۵۸) . بو معاهده

بیضه اسلابت

موجبتاً چین حکومتی بش لیبائی اورویا تجارتیہ کشاد ایلدی . ۱۳۷۳ سنه سی انکلیز لر ، پرافقریبہ چینلیر طرفدن حفاتر ایلدیکنی سناہ ایلدیك بو دفعه قرانسزلره برابر چینه اعلان حرب ایلدیلر . قاطون طوبه طوئدی و متفقین طرفدن اشغال اولدی . (۱۳۷۴) . ایلر اطورد (هین - فونج) کندیسی اورویالیلر . یکدن لجانلر کشارینه ودها زیاده امتیازلر اعطاسه مجبور ایلدن (تیرین - چین) معاهدہ سی امضاده مضطر قالدی . (۱۸۵۸ جزیران ۲۸ - ۱۳۷۵ عجمی) معاهدہ مذکورک بضم ماده لرلی تحویلی چینلیر اجرا اتمامک ایلدیکندن انکلیز وقرانسزلر متفقاً یکینه کیدن (هینو) نوری منعی نورلادیلر وشدتلی برمدانجه تصادق ایلدیکن سکره یکینه کوردیلر و مواد

صاحبی ایلر اطوره قبول ایلدی (۱۳۷۷) . چین بلاد و قسایندن اکثر سناک آخرتیه علاوه اولسهرق برمنیای متضمن اولان کتاهن لزومی اولانلری بروجہ آتی درج ایلشدر :

په = شام	تاو = آله
نان = جنوب	تو = منجاق مرکزی
توانج = شرق	هین = فضا مرکزی
سی = غرب	په شو = ناحیه مرکزی
شان = طایف	چینج = لب
لینج = کیکه	تای = یوک
مور = کوانج	میا = آتانی
هر = کول	
کاو = کوانج	پوان ، مصب
توانج = ابرمان	

چنده اسلامك وجه تسميهسى

چينلر اسلاميت - چين مسلمانلىرى - اسكى جامع شريف - (هوهى هوهى) اسسى نه وقت
 معلوم اولدى ۱ (سى-كياتو) لر - چنده اسلام حكومتك نام واحوالى لصلدا - خوارزميلر -
 چين مسلمانلىرى مسلم و مؤمن كهلرلى
 كندى لسانلرینه ترجمه ايله (هوهى - هوهى)
 وبا (هوهى - چه) ديشلر ، (هوهى)
 كهسى هم رجوع و همده اطاعت مضاربت
 كابر ، (چه) ايسه اذات سلامتدن برادر .
 چينلر اسلاميت (هوهى - هوهى -
 كياتو) وباخود (هن - چين كياتو) دبرلكه
 صاف و حقيقى دين ديتكدر .
 بر اسم ۷۳۶ تاريخ هيريسندىرى معلوم
 اولوب چين مسلمانلر يك بونامى رسماً آللىرى
 ايمراطور (شون - نى) [۱] طرفدن تصديق
 [۱] شون - نى ، كىلاى بن تولى طرفدن
 تأسيس اولان ، بوقت ، باخود ، قول حلاله -
 صوك حكومتلى اولوب اصل نامى ، طوقانوردهر .
 بوسلاک ۶۹۱ - ۷۷۰ سنه هيريسنه قدر ايدار
 اولشدر .

اولششدر . (ساي - تين - چ) وباخود (سپد -
 اجل) نامنده ذكرى آئیده چك جك اولان
 بر مسلمان بونى ذكر اولسان ايمراطوردهن
 طلب ايش ابدى .
 اوزمانده حكومتك مقر ادارسى اولان
 (سى - لئان - نو) شهرتده كان اسكى جامع
 شريفك اسسى بومساعده رسته بيه اوزريكه
 (هن - چين - ط) ، كھويل ايتقى كك مبد
 صاف و حقيقى ديتكدر . ايشداى اسرده
 بوجامك اسسى كان كياتو - ط مبد
 دين صاف اولوب دهاسكره لرى نالغ - معن -
 ط - تالفرک مبد روتقداوى لسه بيه
 اولشش ابدى .
 شمدىكى حالده چنده جوامع شريفه (لى -
 باي - طو) نامى و بر باور كه مراسم دينيه مبدى

چینده اسلامیت

صکرة (اونولوتول = اوتارار) [۱] شهرتی ضبط ابتدی، چقئای (بو-لوتغ-کی-ئی = اورکنج) شهریه بناکت [۲] شهرتی تسخیر ایلدی . توجیچین (ان - لو - ح = باج) و (تاسلی-خان = طاقان) بلده لاری آدی . بوموقله برابر (ور-خا - آتول = بخارا) و (سی - سی - مزه - قان = سر قند) موقعلری انه چلدکن صکرة اردو (هوی هوی) حکومتی انکاسته کیردی .

(هوی - هوی) لک حکمداری بحر خزروه کان براطاره اجله موعودیه وفات ایتشد رکاسی محمد قطب الدین بن تکی اولوب خوارزمشاه عنوانیه معلوم اولان آل خوارزمشاه التاجیدر . توجیچین حرکت عسکره سی اناسنده حوزده حکومتی خوارزم و فرخ ختایلردن ضبط ابتدکی ماورانا لیر . ترکستانک برقیسی ، خراسان ، عراق عجم ، غزه حکومتی ، کرمان ، مازندران و سائردهن عبارت ایدی . متارالیه خوارزمشاهانک صوک حکمداری عد

[۱] دولتور بترسان طرفندن ترمیم ایلرین مکمل ترکستان قهری خریطه منده اوز اوز خرابه لرینک موش (سیر داوی) که شول ساغده و بترورسکی قله میله ترکستان قصبه سی آرمسنده کورترکنده . [۲] بناکت شهری ماورانا لیرده . و شتای مضامندن اولوب سلطان محمد خوارزمشاه زمانده خوارزمده فرخ خطای حکمداری کوشنک حال اراضیسی آرمسنده حدود تشکیل ایلدیورد ایدی . طاقان طنارسان بلادن اولوب شتایکی انا . اسنان داغده دور .

دیککده . اسلاملا مؤمن و مسلم اسملری قوالا نیراز . قرون وسطیه چین حوارنده بر (هوی هوی) حکومتی بولسور ایدی . بونکاسی چین تاریخنده برقی دفعه اولهرق ۵۱۸ تاریخنده کچوردک بوزمانده (سی - لیائو) سلاسلنک مؤسس اولان یه . لو . نا . شی [۱] غریب حکومتلریه قارشو بولسور عظیم آجیش ایدی . ظن اولدیفنسه کوره بو تاریخه قدر (هوی - هوی) اسمی چینده معلوم دکاسی . ۵۱۸ تاریخندن ۶۱۹ تاریخه قدر (هوی - هوی) حکومتدن تاریخ هیچ بحث ایز . بوسوک تاریخده اسلام حکومتک نام واحوالی چین تاریخ هومویسندن نقل اولان قرة آتیه صراحة بیان ایلشدر :

۶۱۹ سنسنده (۱۳۲۴ میلاد) توجیچین عظیم اردوسی اوجیه آیروب قومانکاسی اوج اولقار چقئای . اوقئای و تولی به ورددی . اوقئای پئی آبی محاصردهن

[۳] پالوتائی سرفنده واسل اولدی زمان ۱۰۰۰۰۰۰۰ فردن صوک اولوب بر (تورقان) تورمانک سنده بولان قهری حکومتلریه اردوسه اسادل ایدی . تورقانک اردوسی تاماً منجم اولدی و همرا اول تاریخ مسافه بقدر انسان یسدلیله اورتولدی . پالوتائی سرفنده اوج آبی اوتورودی . شکتنکه سنون تروسی و برکو اولق اوژده آدی . سی - لیائو (غریب لیا توری) لره « قره خطای » دسی تسبه اولوب (اوردو کیم) تسبه ایلداری کاشترده اوتوردیوردل ایدی .

و قایمانہ در بندہ (۶۵۷ تا ۷۶۸) مسلمانان
بعض کرہ (ہوئی ہوئی) و اکڑبا (ہوئی۔
ہے) ربا (ہوئی۔ ہو) نامی التبتہ ذکر
اولئنددر۔ سکر کی نامہ اسبابک پوسمنہ
مہم بروطفہ اجرا ایدن برانک نامی اولوب
بواندہ اسلامی قبول ایشلر ایدی۔ [۱]
اسکی (ہوئی ہوئی) لک لسانہ ویا
(ہوئی ہوئی) حکومتک اہالیسنہ (ہوئی۔
ہوئی۔ شو) نسبہ اولور،

آمیور، آیل دورہ، موزار، فلا پروت، شہبت،
پوشہ و سازہ کی تناز سیدولوج [۲] لڑ (ہوئی۔
ہوئی۔ شو) لک بخارادہ، فولانیلان فارسی لسانی
اولدیفنی بیان ایشلردر۔ دیلاری ایسہ (ہوئی
۔ ہوئی۔ شو) یعنی فارسی لسان و عرب
حروفاتیہ بازلش برانجہ ایلہ برابر آدرس
جموعہ سنک آبیوانک الہ کجسیدور، موئی ایہ
بولری لاین و فرانسز اسانریہ ترجمہ ایشلردر،
بوجھو عہدہ اور انکی جہلک جہم برانک
پارچہ لری اولوب ایمراطور (مانع۔ ہی) لک
امرہ عادات والسنتہ موجودہ ای اوسکر تنک
اوزرہ مالک مختلفہ پوج۔ ووق اولان بر طسرا
میلومالی ذوات طرفدن کوپب اولئمش ایدی،
عرب حروفاتیہ پازیلان بوفارسی لسانہ

[۱] بولرک بر فسی اولا خرسدان ایکن
سکرہ بودی مشہدہ کیرمن و اویغور نامیہ
طائندر۔
[۲] سیدولوج : چین و ایلرینی اولوب
مشقول اوردا علمانیہ اطلاق اولور۔

اولوب خوارزم ویا (ہوئی ہوئی) حکومتی
کوچینک اولور و اعفاری ادارہ سندہ قائمدر۔
ایوم خوارزم فلسفہ سی طیبہ خانلی در۔
(ہوئی ہوئی) نامہ کلنجہ بودہ امولرک
التجیبی اولان (ولید) زمانندہ قیبہ
بن مسلم طرفدن اسلامہ دعوت اولئسان
ایبانک برنجی حکومتی پوراسی اولدیفندن
شہہ پوق کہ دین مینی قبولرندن طولانی
چیلور طرفدن بوجھلہ کوسم اولئشلردر۔
قیبہ ۸۸ سنہ ہجریہ سندہ خراسان وایسی
لین اولئمش ایدی۔

مشاراہہ کرس قدیم ماسقانتدن اولان
خوارزم فلسفہ سی ضبط ایشدی و اہالیسنی
بت برسنلکدن منع ایدوب جوامع شرطہ
الشا ایشدیدی۔

بوتو جاندن سکرہ (سمرقند) و (بخارا)
شہر لری اسطیر ایدی، بوشہ لردن برنجیسندہ
حالا موجود اولان مکلف بر جامع شریف
بنا ایشدیروب بالذات دین مین حقدہ ماہالی بہ
وعلظ ولسیحت ایدی و شریعت مطہرہ احکام
جلبہ سی تا چینہ قدر انتشار ایدی۔

کین سالہ سنہ تاند و قایع تاریخہ شہہ
سنہ سی ایمراطور (ہی۔ چوانغ) ک ایام
حکومتندہ چینندہ اسلاملردن بر آلی
عسکر بولوب وظیفہ لری دشمن اوزرینہ
سوان ایشکن عسارت اولدیفنی پازمقدہ در،
مفسول (پون۔ ہی) سالہ سنک

عجا نهمیدن طولانی بخارا فارسی نامی
 و برآمدند و بوراسی برداروا کلابه مدینه می
 اعتراف ایدرز . احتمالاً که موسیو آبل دوره .
 موزانک فرض استدیگی کی امیراطسورک
 کوندردیکی ذالو بخارا قطعه سنک او تفرقه
 یکجا مشارو آدره سارون برچو غنی کندیلنگردن
 او بدیر مشاردو . بو فرضیه یک قیمتی حقدند
 اوزون اوزادی به مناقشای بر طرفه بر اقوب
 (هومی هومی - شو) تعبیرتک (هومی
 هومی) لک لسانی اولان عرب حروف قایله
 یازش فارسی لسانی دینک اولدنی اعتقادند
 بولم . (۱۸۸۸) تاریخنده قبلائی مرکز حکومتند
 بر مکتب تأسیس ایندی . بوراده (هومی هومی)
 و (اویغور) لسانتری تعالیم اولنورایدی . منبع
 - لاله سنک او چندی حکمداری اولان (چینگ -
 شو) درن دائره تأسیس ایندی که بوراده مکتب
 مذکوردن چیقمان طلبه ترجمه به آیتدیر .
 یلیورایدی . بو ترجمه دائره لژنده سکر لسان تعالیم
 اولیورایدی که شو یلیوردن : مفولجه ، زوج
 (شرقیه نامارجه سی) ، نبت لسانی (سیفان) ،
 - آله قریت ، اویغورجه (فارسیانغ) ، برمانی ،
 بیام و (هومی هومی) لسانتری .
 (۱۰۵۲) تاریخنده بو ترجمه دائره لری بکندن
 تأسیس اولدی و اولجه تعالیم ایدیان سکر لسانه
 (باب) لسانی دخی علاوه ایددی . بولسان
 شه بری حاده (شینگ) و (چینگ های) نسبه
 اولان و (لائوس) ایله برمان حکومتی ازمه سنده

واقع النکاه مستعمل ایدی .
 بوکمن بشقه اولکی مؤسسه بی برقم
 دها علاوه اولدی . بوده خصوصی بر ترجمه
 اولطسی اولوب بوراده شا کردار من ترجمه لریته
 آیتدیر یلیور ایدی . امیراطور (قانج - سی)
 بو ترجمه خاتره لری دها زیاده توسیع ایدوب
 مسلمان ترکر ایچون سکر و اویغور لری ایچونده
 ایکی مترجم دها امین و علاوه ایندی .

خلاصه کلام (هومی هومی شو) تعبیری
 (هومی هومی) لک لسانی بی عرب
 و عمومیته اسلام حروف قایله یازش فارسی
 لسانی دینکند . امیراطور (شو - شو) طرفندن
 و ۱۶۶۴ تاریخنده سنک غریبه به کوندردیان
 سفیر (نالو - هو آچی) تک یازش اولدنی
 سفارتنامه رسیده شو قهره کوریلور :

ه شو - شو حکومتک اون بدیخی سنده
 هایت سفارت دکر اوزونده ذرت آی سیاحتدن
 سکره (گو - لایغ) ، [۱] واصل اولدی
 و حکمدار (بی - لائی) به امیراطوره عرض
 مخالفت ایلمی تکلیف ایندی . حکمدار اول
 زمان امیراطوره تقدیم اولتیق اوزره عرضلر
 طرفندن قولانیلان (هومی هومی)
 حروف قایله بر نامه تحریر ایلمی (کن -
 نو - قیا - بو - لا - مو) به امر ایندی .
 (ایلی دن (شان - سی) و لائی حدودیت
 [۱] مارفور لوتک (لوتیلوم) نسبه ایلمی
 منبع .

اسلمی (اولنگ بك) طرفدن بزره خسیط
 و نقل ایداش و بواسطه نامیه ترکیه-اسلمدن
 عبارت بولمشدر . (بکین) ده موجود ترجمه
 دائره سی مأمور لر بک استعماله مخصوص
 اولان لغتلردن ماعدا اویغورجه ایچون ده جمیع
 برکت کتابی ترتیب ایش ایدی .

موسیو آبل دو رده موزانک روایت گوره
 بولغات کتابی یازمده رشید ابو جاده سنده
 کائن فرانسه کتبخانه سنده موجوددر و حاوی
 اولدیغی کلمات صافی ترکیمدر . موسیو (ده دیلو)
 کتبخانه شرقی نامده کی ارنده ترک لسانیه بحر
 اولمش بر چوقی مؤلفان دن بحث ایدر . و الحاصل
 بو گونه قدر وقوع بولان تحریکات نتیجه سنده
 اویغورجه بک شرقی ترک لسانی اولدیغی
 و القیاسی بدیخی و سکنزخی عصر میلاد اولده
 سریانی یلیاسلری طرفدن ادخال ایدیلن
 الفبا دن آله ایدوکی اکتلا شلیشدور .

علمای عرب گوره لسان عربک مشقانی
 قحطان ابن عامر ابن ساج دور و عرب نسجه
 می عرب بن قحطان دن طولاییدور . بولرک
 ایکیسی بمن قطعه سنده دولت حیره بنی تاسیس
 ایدیلر . ابرک اولاد واسفیادی طرف قیاسین
 استعمال اولان بولسان عرب . سریانی و عبرانی
 لسانلری بک باقلا شیور ایدی . بولک ایچو .
 ندرک حضرت ابراهیم علیه السلامک کتبه
 شرطین بنا ایلدیکی حجاز قطعه سنده بولان
 عربلر بولسانی آزا کلا یورلر ایدی . مخدومی

قدر منشر اولان اسلاملرک قولاندقاری
 دیگر بولسان دعا واردهرک آلان بولکنک
 بعض طرفلر نده استعمال اولمقدور . بولسان
 اسکی ترک لسانی اولوب کرک عرب حروفاتیله
 و کرک اویغور حروفاتی لسمبه اولان ترک
 حروفاتیله یازلمقدور [۱] . موسیو ترا آبیو
 طرفدن بولمش اولدیغی بالاده بیان ایلدیکنز
 اجنبی لسانیه یازیلن لغت کتابلری ایچنده
 بر دانیسی (فارسی) لسانک کتابی اویغورجه
 مقابلریله کورمزدکنده . طوقور بوز کتابی
 حاوی اولوب جزئیسی استنا ایدیلدیجه قصوری
 اویغورجه و یا شرق ترکیمه سی دینلن خاص
 ترک لسانه حاشدر . بو کیفیت قرون وسطی
 سیاحتلرک افادلری و موسیو آبیو . آله دو .
 رموزا و قلا یوروت طرفلر دن اجرا ایدیلن
 تدقیقات مکمله نتیجه سنده تحقیق ایشلشدور .
 اویغور منجملری بک لغام ایلداری ساعات

[۱] خودد خاندنه ساکن اولان ایچاقلرک
 قولاندقاری لسان مغولیه ایلد چنابجه آرمه سنده
 ک افلا بر نقطه انتقال تشکیل ایلکنده در . بخارا
 و خودد خاندلر نده (تاپیلک) نسبه اولان طیره
 خانی (سارن) لری خوارزم خانی قدیومی اسلمدن
 بولدیغی حالده لسان مادد زاملری اولان فارسی
 ترک ادوب شمدی ترکیه تکلم ایلکنده درلر .
 طیره ایلرک قولاندقاری لسانی چنابجه دینلن بر
 لهجه اولوب بولان . عجمستانک شمال غرب جهتلر نده
 حوام کورده ک استعمال ایلکنده بولدیغی لسان
 زاده (قزاق) ایلرک قولاندقاری تاجریجه دینلن
 اولدیغی موسیو (موزاروف) ترکستان سیاحتنه
 سنده بیان ایشلشدور .

چندہ اسلامیہ

چون مسلمانانہ مرتبہ متعلق اولیٰق اوزرہ، چندانہ ایکی لیسر دہا موجود در کہ بوتلر صورت مخصوصه، محررات رسمیه فوالائیلیر .

حالی مطلوب ایندیگی انشاء حکمدارک جوابی اولوب کنهینده یکه زیادہ حرمت و رعایت ایندیگی (ک ت ا . تونخ قو) نامده کی ذاتی لیسر ایندی ایلی . عمارتہ غالب ایندیگی انشاء (تاتونخ قو) حکمدارک کنهینده اینت ایندیگی بر آتون مہری آلوب قاجان فکرندہ اولدی . قسط اسم ایندی وتو . بینہ نزدیکه کنولدی . توجین بومہرک اصل اولوب دہ کندی یانده اولدیسی سوال ایندی . تاتونخ قو جواباً بومہرک دایر طرفندہ تکالیف ایندی و چون ماہدہ سلم ایندی آوزرہ ایلیور ایلم دیدی . توجین مہرولک عیوت و سہافلی شا ایشد کندی سکرہ مورده بر آتساں حروفان کنهینده ایضاح ایلی ریا ایندی . و (تایانج) حال تر دہ خدمت ایندیگی کی کندی زمانده دخی خدمت ایقله اوزرہ مہری کنهینده اعادہ ایندی . دہا سکرہ مہری (مہری عو) لڑک طادات و اتقاق عتدہ اوزون اوزرہ کی کنهینده سوالر صورتی و قریشی دچو جظریہ تکلیفہ باترینی و لسانی تطیع ایلی اسم ایندی . وزیر (پالو - جولہ) کتک مہرولہ اوکرش اولدی اوزرہ و چین حروفان بوزمانده اقوام مہرولہ طرفندہ مسائلات عمومیہ و فوالائیلستہ باشندی رو حال (تلاہ) حالک زمان حکومتہ قدر عوام ایندی (۶۶۸) تہ

تلاہ حال سونخ اقتدارہ واصل اولفندہ مساعیندن لک برنجیسی متول لسانہ دہا موافق حروفان ترتیب ایندیبرک اولفندو . بواسطہ مشورہ تہلی (پاسیا) نامده بریتہ حوالہ ایندی . بومادہ خدمتہ کتر ایندیبردی اسم شومورکہ ایلی : قسائل (ماتر) حکومتہ مہر ظہور ہندو . لسان شمدی بہ قدر چنلاردن برچوق کله استعارہ ایندیگی کی اوہرولرکندہ حروفان آکشدو . (پاتو) ک

حضرت اسماعیل علیہ السلام ارض مجازدہ قالدیندن ارہ لرنده بولندیجرم قومک لسانی اوکرندی . بون مشارالہ بویکی لسانی اصلاح ایلی . بوکون بالجملہ اقوام عربک یازدیسی و سوبلرکی لسان بولساندر . سربانی و کادانی لسانی اوالتر جہ کورہ اوج اہجہ دن عبارتدر . بوتردن برنجیسی آدامی لسانی اولوب آوام والجزرہ قطلمرندہ اولو اہجہدر . ایکنجیسی سربانی لسانی اولوب سورہ وقرات ایلی مہر سفید آره مندہ کائن بتون عالمکدہ سوبیلور ایلی . بوکا قلسطن اہجہ سی دخی دینلر ایلی . اوجنجیسی لسانی بطلی اولوب آتور طاقارندہ وھیاق یاخود کلامدہ مسکون اعالی طرفندن فوالائیلور ایلی . بولہجہ السنہ کلدانیہ تک لک اسمیکسی اولوب ابراہیم علیہ السلام واجدادی طرفلرندن سوبلشمس وزردشتک زند و یازندوستا اسملی کتابلری بولسانہ فرس قدیم لسانک بومقدار قاربتد براسیہ میدانہ آکشدو . بولسان نامخ سیلانی زمانده (۶۶۶) چیندہ معلوم ایلی . زیرا (سی)

ققان . فوکندہ بولتان قولک مذہبہ متعلق بر کتاب سربانی و یاقدم کلدانی حروفانیله یازلشدو . (قرآن تدوینان موقارینان) ناموزکات . سیاحتا . مہمندہ یازیوردکہ : بوجین بیکسندن عمارتہ تدارکانی کوردوب اوہرولر اوزرہ بوزورودی . اولاری مطلوب ایندی . مہرولریازی یازدی بیلمد کارندن اوہرولرک القیاسی قبول ایندیبر [۶] تہ

[۱] بوجین (تایانج) لڑک حکمداری اولان (تایانج)

بولتون بریسی و هوی - بو - اقوام
اسلامیه و سایر اولوب بحر خزردن چین
حدودینه قدر انتشار ایشدور.

عائیه ویاغانه خانی طرزنده دفتر نفوسه
قید اولتیق اوزره آیریش واساسا اسلام
بولتیش اولان عائیهله (هوی - خو) نسبه

کین لر ویکاماتل اوزاتی مملکتلرک حکمدارلی
کندی حکومتلرینه مخصوص حرلری اولدیلرین
طولای ایشاد ایچیورور. معل اولمکه واسل
اولدی درجه نوق لسانک استمدادینه باقیسر
برسورنده حرولای اولتیق اوزو ایدر. بیا عقیبه
بوخصوصه ایجاب این اومسی ویردک ورتورورک
ایراسی که زمان حکومتلری تزیید و تیرین ایدمکندور.
بولده خاک زاده مکه مسلم و صریسی اولان لاما
(یا - ها - سی - یا) به حواله ایندک . لانامیرت
و مهاولیه حکمدارک نصیحتای بیانه کتوردی.
دوت حرفدن هرک بیله قدر کله تشکیل ایندی که
بولتک ایکیشر اوچر درده ویشر ترکی مختلف
صدار حصوله کتوردیور و (مالفو) لسانک بون
سیرتای تماماً ایچا ایچیورایدی. حکمدارو بولنده
سکافه تا یور-سوانج مواییه برابر برسانک بایسی
ویردی . و (۶۰۶) کارخنده (دالای لاما) بی
بیوک راهب نص ایندی .

- اکثریا اوغور لسانیه فاریندر بریلان دیگر
برسان دها وارکه اوده نالوت باخورد (فان)
لانیور. نظیرک لسان مقدسی اولان بولسانده
تریب اولان برطاقم دطاری چین، ژاپونیا، سیام
دنت باسلری اکثریا سنالری اکلیبیوق خان
دائما اوغورلر . بولسانک حرلری (چاو-تو-چن)
دور حکومتده (۱۶۴) (هیا - نالوت) فرالیق
داختده بودی بر داس طرفدن اعتراف اولتندور.
بوحرلر (یا - فان - یا - تو - چوئی) نسبه اولان چین
حرولایه یک مشاییرلر . عدولری محدودور .

اولورکه اسلام خانه خانی ویاغانه سی دینکدر.
حکومتلک بون ولایته بیلش اولان بو
اهالی ویرکو تادیسی خصوصنده سائر اهالی
عائیهلری آرمسند ترییه داخل اولشدر.

قاسو وولایتمده کائن (هو - چه تو)
ناجیهسند بولان وسالار بولندن اولان
مسلمان عائیلر بولو جا کتوک اداره سینه

براقلمشدر. بضره کوره (خامل) اویسو.
رلری ظن اولان بو سالارلر مذهب شیعی
اوزره قبول اسلام ایشلر و دیگرلره کوره

بولر اسکی (هوی - خو) لر اولوب اون
برکی عصر هری به طوغیری (قاسو) دن
گلش اولان شیعی بر خواجه تک دلالیه

مذهب مذکوره سالت اولشدر . ایل
سکنسی همان عمومینه برلو اسلام عائیلرین
عبارت اولوب خطه چینیه آسیای غربیه

ریت این طریق کیر اوزرند کائن مستحکم
شیرلک اکثریتده. قوسی جا که بولرون
عبارتدور .

کانفر، خن و سائو ترکستان شهرلرینک
سکنسی بون اهل اسلامدر. ایل قطع سی قه
داخل اولدی حالد. بورلرده بولان قوسی

اسلامیه ۶۹۵، ۶۹۶ تا قون تهرات ایلدی.
سکندری چینده بولان دین فردا شلرینک
اسملری و مذهب اسلامی و جوامع شرفیه

ویردکری اسملری و سائوین اوگرلک.
بولدن سکرده اوزرده نه صورتکه ظهور
واقتار ایندک لرین بخت ایدم.

اسلاميك جيت دخول

عرب تاجرانك خدمتي - بيته گهله جاك بولر - تاخ سلاسله بديت حكومتده اسلامط
 - بعض كتابلر - زمان زمانده جيت حفر ايراي - واسيله جاك تدليقل - ۱۱۰ قديم
 ارتكاهده برناروا - جيتده اسلام تقوي - دينين اسلام خطه جيتده تصويقله كسر اولار
 حقيقت ايشكه باشلامشدر ؟ - وهب ابن ابوكندة گيدور - سد ايراي وراس جيت گيتيشيدور
 قاطونده جامع شريف انشاسي - جين اسلامطريك ايجاد ايريس .

دورنده (۵۰۲ الى ۵۵۷) وائيراطور هاور -

ايراطوردي (ال - تون) ك بيته يرانفرا اوساك
 ايلديكي تاريخ ذكر ايريبور . اوسا تدريته ك
 اولي ابي حكومتي آرمسته جروك ايدن بوما .
 ساكه تضرعت دوام ايش اولدرن خطده صحفا
 برشي سولدمن . قط (هان) سلاسله بتون ايام
 حكومتده اوچي صبريلايشك ايشالريته قور
 سايك مدكورده دوام ايش اولسي هيلدر .
 جين طرفلري ايرا اولان ايساو بمره صبر ايل
 لرغدن و صبره كورنوشك حركت ايدور هتدو كزري
 كهورك (قاطون) . و جيكه ديكر جنوي ايسالريته
 و ايريبور ايدى . (هان) سلاسله سكره وني
 و ومايلرله اولان معاملات تجارتهك دوام ايريشي قطن
 اولبور . و زمانده روم ايلر جنوب جيتده كان
 وخر حكومتي (كياخ - طانغ) شريفه وئال (اور)
 حكومتي ايله معاملات تجارتهك و ايريبور ايدى .
 ق - ۲

جين قلمده داخل اولان ايلك اسلام

ملك عرب تاجرلري اوللري لازم كير .
 آسيا و آفريقا اقواميه جين آرمسته بخرآ
 مناسبات تجارته (خون) [۱] سلاسله زمانده
 بدأ ايتشدر . (هياتو - بون - ق) و (هياتو
 ائغ - ق) نامده كي ايراطورلر (۱۵۱ :
 ۴۶۷۵) تاريخه قور بخر شرق طرفيه . هند
 حكومدارلري و روما ايراطورلري طرفدن
 ارسال اولان هداياي آديلر [۲] و باق . لر
 [۱] جين قلمده صبرته اوچي صبرده
 زيارت ايش اولان ابي عرب تاجريك سياحتا .
 ماري راعب (روتوهر) طرفدن فرانسوزيه
 ترجمه ايتشدر .
 [۲] هيرولان - قه لك زمان حكومتده روما

توہنک ایام سلطنتده برجوق قطعده، چین سلطنتی سبلان اطمنہ و عہد لہانگریہ کیدرک اخذ و اعطاء ایلدی .

دناغ و سلاطنتک ابتدای حکومتده چین و ایله عرسنجان و ایران آره سنده معاملات تجاریہ خیلیدن خیلی به کسب رواج ایلدی. بوزمانده چین ایله بصرہ کورفرینک مدخلی آره سنده برسیاحت بحریہ (عزیمت و عودت) برسنیدن برقاچ آی فضله بر مدته اجرا اولمہ بیلیور ایدی : چینولر (صیراف) بدمسہ قدرکلوب فورطندن فور قدرلی حیثتہ دعسا زیادہ ایلرولمک جسامت ایدمہ بیورلر ایدی .

(صیراف) بصرہ کورلی ساحلده بر شهر اولوب جزائر خاندات مبدأ اولدیغنه کورہ طولی ۷۸ ویا ۷۹ درجه و عرضی دخی ۲۸ درجه ۰۰ دقیقه ویا ۵۰ درجه ۰۹ دقیقه ایدی . ابوالدباہ کورہ (شیراز) دن بعدی ۹۵ فرسخ و دیگر مؤاظرہ کورہ ۹۹ فرسخ بولبور ایدی . بوراسی بصرہ دن و بحر احمر طرفیلہ مصر و عربستاندن کلان برجوق عرب و سائرہ سفانک مرکز اجنہای ایدی . سفان مذ کورہ (صیراف) دن بلکن آچوب (مسکت) . و مسکن ، قالیکونا ، (فوشن) اولسی مختل اولان (قاقام) . بورادن (قالا) ویا (قالا بار) . بر آی طرفده واصل اولور ایدی . (قالا) دینلان محل (سالار) رودی باقیئده بر آطہ ایدی . بورادن (بطونہ) به

آئی کوندہ واریلوب مسکرہ (سنک) . (ساندرفون) اوغریایله درق (قاطون) اسکتہ سمعواصت اولبور ایدی .

تعداد اولان تیمان اسمارندن اکثرسی ایوم مچو لدر . فقط ۸۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳ (سیونت) طرفدن ارسال اولان رسمی برهت سفارنک طریق نامہسی بروجه آی نقل اولور که بونوع سفارنک او زمانہ قدر سهولتہ اجرا اولدیغی کورمگده در :

- ۸۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳ [۱]
- ۱ نچی کونی پش نبلان ایرمانی [فوجہ نو — فو — کیون] فرینده بوران (مین) ایرمانی [مندیندن بادبان کشای عزیمت اولغش . اون آئی کون دکر اولورنده کیداش . ۱۹ نچی کونی (چان — چیغ) . مواصت اولغش . بومحکم قاطون ک جنوب غربده و محضاً ۲۰۰۰۰۰ لی (تقریباً ۲۰۰ فرسخ) بعدده بولغندمده . (قوشن شین) جدیددن عیارتک اولسی لازم

[۱] چینولر زمانی اخیر سنهک دورده تقسیم اینلردر . بو آغش سنه دن هریشک برو نای وارد . سفارشسی اولوب برنجی . ایکن اوچنچی آخ دن بشقہ بر صورتک نمبہ اوچنجان اون ایک آیدن هارنددر . آیلر اونوز ویکورن کلوروز کورمگدن . سة نمبہ دن قالا نصانی اون کلوز سنهک بر مدته بدی دفعه بر آی علامتہ اکل ایلدی . ۱۹۰۹ سنه بیلابیسی چینولرک دور حسابلرته کورہ ۷۷ نچی دورک ۶۶ نچی سنه بیدر . برنجی دورک برنجی سنهسی میلادک ۲۶۶۷ سنه طغنه چقار .

کلان بوالکایه (قباچ) لر زمانه (چانغ - یو)
 لسمبه اولور ایدی و (چان - چیتغ)
 حکمدارینک مقری ایدی . بوراسی دهسا
 سکره لری (- تونج) سلاطنتی زمانه و طوقوز
 نجی عصر عجمی ابتدایه طوغری (آنا)
 قرالبتدن ضبط و بورایه علاوه اولسان حالکه
 دخی اسی لعمیم ایدلشدر . شمال و شرقی
 بحر محیط کبر ایدمحدوده اولوب غرباً کابوچ
 (چونج - کتغ) و جنوباً دخی (چن - لا)
 قابوچ) . منسی ایدی . بیوک بر (تونق)
 [۱] تو - کیمن ، دن (چان - چیتغ) .
 قدر اولان مسافه ای اون کونده قطع ایدمیلیر .
 ۸۲۳ سنسی برنجی آیتک ۱۱ نجی
 کونی بلکن آچیلش . ۲۵ کون سیاحت
 ایدلش ، ایتکی آیتک ۶ نجی کونی (نوا -
 نا = جاره) ۶ و (سولومالی = سورانی)
 سوارلش ، آتشی آیتک ۱۶ نجی کونی بلکن
 آچیلدی اون برکون سیاحتن سکره آیتک
 ۲۷ نجی کونی (کین - کینغ = سوماره
 آمانده باغا بوتازی) . مواسلت اولمشدر .
 بدنجی آیتک برنجی کونی بلکن آچیلدی ۲
 کون سیاحت ایدلش و سکرنجی کونی (مالاقا
 = ملاقا و باغورد شیه جزیره اوزرنده باشا
 بر محل) ۶ وارلشدر . سکرنجی آیتک ۵ نجی
 کونی بلکن آچیلدی اون کون سیاحت ایدلش .

[۱] زوقی عهدین طرفلرله احصالی اولان
 برنج بلکن سوله لریدر .

آیتک اون سکرنجی کونی (سومانتلا =
 سوماره) ۶ مواسلت اولمشدر . اوننجی آیتک
 اوننجی کونی بلکن آچیلش . بکرمی الی کون
 سیاحتن سکره اون برنجی آیتک ۶ نجی کونی
 سیلان (سیلان) . واسن اولمشدر .
 بورانک لیمالی (بیلولی) در . آیتک اوننجی
 کونی بلکن آچیلدی طوقوز کون سیاحتن
 سکره آیتک اون سکرنجی کونی (نولی -
 قلیکون) ۱۱ وارلشدر . آیتک بکرمی ایتکینه
 بورانک بلکن آچیلدی اونوز بش کونی
 سیاحتن سکره اون ایتکی آیتک بکرمی
 اتشی کونی هرمنه مواسلت اولمشدر . موسیاحت
 برسه اون بش کونده ایتک ایدلشدر .
 ۸۳۵ سنسی ایتکی آیتک ۱۸ نجی
 کونی عودت اولدیوق اتشی آیتک اوننجی
 کونی درت آتی سکر کون امتداد ایدن سیاحتن
 سکره (لین - شان = لوقوت) آطسی
 پیشکافه مواسلت اولمشدر .
 بومرودورک اسراسنده درکار اولان
 سولتین قانی (چین - لا) بنی قابوچ
 حکومتدن تافرس و عربستان جهتربه
 قدر اولان مالک ایه چین حکومتی آرمنده
 مامسبات نجاره کرمی نام آلدن کرمی
 قالدی (قونج - تونج) بنی قاطون دولانی
 وقایع ناملرله دیلیوردکه : دناغ اسلاطنتک

[۱] عهدین شیه جزیرسده غرب ساحلده
 برنجیدر .

ایندای حکومتده انام، قانچوق و مدینه منوره و افشار سائردن بر جوق آدملر (قانلون) قواغ جه تو) شهرینه کلدیلر. بونلر سایه (یعنی جناب حقه) عبادت ایدوب معدرلنده نه هیکل، نیت و نه رسم وار ایدی. مدینه حکومتی هند (تیهن-جو-قو) حکومته قریب-در، قو(بودا) مذهبته تماماً مفایر اولان بو آدملرک مذهبی ایشته بو حکومتده ظهور ایشددر. طهوز آن یزلر، شراب ایچمزلر و اهل کتاب طرفینده ذبح اولغیان بنون حیوان آنلرینه غیر طاهر نظریه باقارلر. بونلر، ایوم (هومی-هومی) تسمیه اولیبور. تاریخ سلاله سنک میادی حکو-عتسده تائیس اولغش بر جامعلری وارددر. عبیدک بانی باشنده (قواغ-تای-غیرمزین قه) دیستان بر قه اولوب ارتقاسی ۹۶۰ قدم و مدورددر. بو آدملر هر کون جامه کدوب عبادت ایدیورلر ایدی. قانلونده بر لشمک اوزره ایبراطوردن مساعده استحصالی ایدوب بر مکبلره مفایر بر اصول معاریده تکلف یئارلشا ایندیلر. بونلر جوق زینکین ایدیلر واردلنده انتخاب اولتان بر رقیبه اطاعت ایدیورلر ایدی. بونلر اوقدر جوق و زونلری صاحب-سینده اوقدر صاحب قون ایدیلر که لرینی محالدر.

بعض چین هرروری اسلاملرک قطعه مذکورده دخولی (سونی) سلاله سی زمانه یعنی میلادک ۵۸۹ کچی سنمه چیدار ییورلر.

حال بوکجه بو فکر تماماً مجر و جدر از بر حضرت رسالتیه افندیوزک دنیایی شریطلری میلادک ۵۶۹ کچی سنه سی ۹۳ یسانه تصادی ایدر. ۵۸۶ سنه سی هنوز سن عالیلری اون سکزه بوتیبور ایدی. ذات پیام بر لرینه قرق باشنده رسالت کلدی. (۶۱۰) هجرت نبویه ۶۲۲ سنه سی تموز سنک ۳۲ سنده وقوع بولدی. تاریخ اسلام بوزماندن بد ایدر. تاریخ سلاله سنک ایلك ایبراطورک مقام حکومته نمودی ۶۱۰ سنه سنده وقوع بولشددر. چینه اسلامیتک دخولی بونلر یخنده وقوع بولش اولسی نفس الامرده مواقعدر.

اسلامیتک هانکی ذات واسطه سایه شر اولدینی مسئله ته کاسجه، بوراسی هنوز فصل اولونه نامشددر. دها غیری شوراسی که اهالی اسلامیه، اصللری حقهده رشتی بیلمدکلری کچی بوایدیگی ظن و تخمینلری ایله موجود اولان آثار و محکوکات مقایسه اولنور سایه حقیقه اصلا تحریف ایتمکلرینه حکیم اولور. آثار مذکوردهدن بعضلری بورایه درج ایدیورلر:

[قانلونده کائن (هومی - شین - ز) جامع شریطک امم برینه و اتیج بر کتیباجتک سورتی]:

[بیاض بلوطلرله مسنور اولان جیتک انکندن تواراً ثابت اولدیغه کوره (لی-تایغ) سلاله سی دورنده غریبدن کائن بذات طرفیندن بد ایدلش ثابت بوکسک بر قه وارددر.

چندہ اسلامیات

۱۱

جناب حضرت محمد علیہ السلام کے - اصحاب کرامی حجر مقدسہ توجہاً جناب حقہ عبادت ابدولر - اصحابین (سا - قا - با) بی نشر دین میں ایچون چینہ اعزاز بیوردی -

بوزماندیری تخمیناً ۸۰۰ سنہ کیستدر، صحابی مشہور الہ بجز آرم ٹلکتیزہ کلک ایچون بر سندن زیادہ زمان صرف ایستدر، قاطونہ چقدی - چینی طولانندی وقاطونہ نشر دینہ بدہ ابدی - (او آئی) تک ایام حکومتک (چہ - چن) سنسی اوئی آیتک سکڑنھی کوئی (۵۷۵۲) -

جامع شریف مذکورہ ماند دیگر بر کتابدہ فقرہ آتہ ذکر اولختدر :

جامع شریفک قہ (یعنی شماره) سی (نئی - توتق) ایام حکومتک (چہ - قوآن) سنسی انشا ایستدر - (قانع - ہی) تک اوکوز بدیھی سنسی (۱۱۱۱) [(۱۱۶۶)] سنسی قاطونہ وفات ایچن اولان حاجی محمد نامک کی ذاک کتابت سنک مزایدو] :

بوزادہ ورفون اولان ذاک اسی محمد حاجی بن محمد حاجیدر - دو - نو دولتی (دوان عنایہ) نشر اقدن اولوب (نئی - توتق) حکومتک اوچنھی (چہ - قوآن) سنسدہ (۹ هجرت) وفات ایچن اولان رئیس (سارنا ساپو - واقاسا) بی زیارت ایچک اوزدہ قاطونہ گلشدہ - رئیس مشارالہ ایسہ (نئی - توتق) ایام

حکومتک اوچنھی (چہ - قوآن) سنسی بوزادہ وفات ایستدر -

ایچراطورد (نئی - توتق) زمان حکومتدہ قاطون شہرندہ شہد ایچن فرق مسلمان حقدہ کی کتاب فقرہ آتہ بی جاویدو :

حکمای اسلامیہن فرق ذات حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلمک امر جلیلیتہ اتباعاً چینہ قرآن عظیم الشانی ایصال و دین میں نشر ایچک اوزدہ اصحاب کرامین (واقع مقامذ) دفاتر مدینہ منورہن حرکت ایستدر - حکمای مذکورہ (نئی - توتق) حکومتک (چہ - قوآن) سنسدہ چینہ مواصات ایستدر - انہی عبارتدہ بعض اشخاص دذہ طرفدن شہد ایستدر - (کلیتق) ایام حکومتک بدیھی سنسی دزدیھی آبی (۱۳۱۶) -

حکیم قدیم ساری ویا ساراکک قبرینک تعمیر ہی مختلر بر کتابدن اخراج اولان :

حضرت رسالتدہ اقدبیرک دایلیری اولان حکیم قدیم (او آئی) ایام حکومتک ایچن سنسی (۲۵۸۷) چینہ کلکک بیوک بر جہارت ارازا ایلی : حضرت فخر کائنات اقدبیرک دیای نشر ظہرینک ایچک سنسدہ ایلی کہ علم وفضلہ یچک زیادہ شہرتشعار بر ذات نکات فریبدن بر محمد - جناب حضرت اکوکی قولک تولد ایچن اولدی ہی ایچراطورد - اعلام ایستدی -

ایمپراطور بویاتسک حقیقی اکلایق
 اوزره در حال بر سفیر اعزام ابتدی .
 بر آرزو حضرت محمد صلی الله علیه و سلم
 چین ایمبراطورینه هدیه کورتورمک اوزره اصحاب
 گرامندن درت ذاتی اعزام بیوردی . قاطون .
 کدیگی جامع شریفی بنیادین بو ذالقدر .
 بعضار ادما ایبریورلر که حکیم قدیم ناقار
 زمانده تجارت مقصدیله قاطونو کاری .
 بو افاده کذب سریندور . مشارالیهک (سوقی)
 سلاطه سی زمانده قاطونو کاش اولدی
 محققدر . حضرت رسالتیناه اقدیمزک درت
 تهر بیونوری بالآخره مالکترینده عودت
 ایشلردور . بوجانده دن بکرمی شو قدر سنه سکره
 ایمبراطور هوانغ - تی و جفر ایفاخریطامسی کونو .
 رمک اوزره مالک غربیه به دیگر برهجات سفارت
 اعزام ایلدی . حضرت بیقبر اوزمان حکیم
 قدیمک هوانغ - توه مالکته کدوب دین محمدی بی
 نشر ایلدی امر بیوردی . حکیم قدیم حضرت
 فخر کاشانک امر شریفینه اتباع ابتدی
 واکال وظیفه ایلدیکی وقت مافردو جودات
 اقدیمزک عالم آخرتی شریف بیورد قفرنی خبر
 آتله اوردجه مستغرق حزن و کدر اولدی که
 شو آتده بولمقدده اولدی (بان - بو
 هیان = قاطون) شهرنده وفات ایلدی .
 حکیم قدیم چند بر مدت بر حیات اولمشدر .
 مرقدی (نای - سوانغ) ایام حکومتسک
 اوچنجه و پن - نو آزه سنه سنده (۹۰۰ هجرت)

اشا ایلشدر . کیا - هنج دورسک بکرمی
 سنه ایکنهی آبی . (۱۲۳۰) .
 حکیم قدیمک مرقدیسک تصدیقینه دائر
 بر کتابدن مخرج :
 (حضرت سیدالمسلینک والدشکر مغزی
 تعلقانندن بولان حکیم قدیم ایمبراطور او آتی
 حکومتک آتدی (نای - هوانغ) سنه سنده
 (۵۸۷) شریعت مطهره احکامی چند نشر
 ایلدی . صحابی مشارالیه بوشهرده وفات ایش
 و بوجه دفن ایلشدر) (نای - هوانغ)
 دورسک بکرمی - کزنجی سنه سی ایکنهی
 آبی . (۱۲۴۳) .
 [حکیم قدیمک داخلده مدقون اولدی
 ترهنگ دیوانده محکوک اولان بر کتابدن
 استخراج اولمشدر :]
 • بو ذات عالی قدرک نام مفسرین الساعفری
 صحابی اولوب و سابقه تاریخ و شرحی شهرتیندور .
 حضرت محمد صلی الله علیه و سلمک دایر قردور
 • کدی - هوانغ - دورسک آتدی سنه سی
 چند بعض علامت سهاره نابان اولدی و حکومتک
 • منجمنی بوجانک غریبه بیونو بر ذانک تولدی .
 اشارت اولدی بیوردی . فی الواقع بر آت
 زمان سکره سرور کاشانک مکامکر مدده عام
 دنیای شریف بیورد قفری و کندورینه بر
 کتاب جلدن نازل اولوب بوند و سعادت
 السوی کندی اتمه تمام و شریعت مطهره
 احکامسک نشر و تصدیق امر بیوردی

چینه اسلامیت

۲۲

یسته سویطیر . او امر مقدسه بیغمیری به
استلاً (ساری) اوتوز جزؤدن عبارت اولان
قرآن کریم چینه کونوردی اهللی به توزیع
ایندی . بده برمدت دعا جامع شرحه بر
حیات اولدوقدن حکره قاطولده . وفات
ایندی . بومرقد آتک ایچون ما اولمشدر .
بوکتابک تاریخی بو قدر . فقط (۱۲۶۹)
سننده حک ایله بیکی مظلومدر .

[(سی) نامنه مسلم برعالمادان طرفدن
۱۸۶۲ ویا ۱۸۶۳ سنه میلادیه لرندن برنده
(بکین) شهرنده اشرا اولسان بر یانسانه تک
معلم (واسیلیه) کچینه اسلامیت ترقیبی
تایله یلادی بی برآرد کوریلن صورت مزاجه
سندن استخراج اولان معلوماتدر] :

هجرت نیوه دن (۱۰) سنه حکره ایچرا .
طور (ای - تونخ) دوربتک آلتی (چین -
چون) سننده حضرت رسالتله اندیز
هنوز عرساتده حال حیاقده ایکن دایلیری
(او وانغ - کوج - ابو حمزه) نامنه کی ذات
فرقان حقیقی متصاحباً و اوچ بیگ کشتی
میلانده اولدی بی حالده چین حکومت وسطیمه
داخل اولدی لر .

دایمیراطور بودات شرطک تریستی
و معلوماتی و علم حکمته واقف اولدی بی کوردک
مقر اداره بی (چان - تان) والیسنه بر
جامع شریف بنامی امر ایندی و ابو حمزه
(چن - تان) ده قالسی ایچون مصراه رجا

طوبولدی . او زمان ایبراطور ، جناب بیغمیر
ذیشانه عرض هدیه چاک و ذات رسالتله ایلیری
ایله عقد مناسبات ایلک اوزده قره بریوک
مأمور کونوردی . [عرساتده یازیلان سیر
نیولرده شریک آلتی سنسی چین ایبر
طوربتک حضرت لعل کاشانه برهبت - فاربت
ارسال ایله بیکی و سیدار سلین طرفدن دخی
(ساری) و (قانو) ناملنده ایکی ذاکت
چینه اعزام قلدی بی مسطوردر .] بو ذاکت
چین مقر حکومت و سول بولدی قری کی
ایبراطور کیدیلر بی صورت خصوصیه قبول
ایندی و مذهب محمدی حقیقه اوزون
اوزادی به استجواب ایندی . بولک اوزرینه
ایبراطور در عقب و کال نمونینده شریعت
مطهره اهدیه تک (تونخ - تو) داخلنده
شیر اولمشی (ساری) دن رجا ایندی . بده
ساری (تان - جه تو) یعنی قاطون شهرندکی
جامع شریفی بنا ایلدوب اوراده برمدت قامت
ایندی . مطار ایله ملکته چین نمودنده حضرت
سیدالکونینک عالم آخرتی شریف بیورمش
اولدی بی او کزدی . (ساری) بو دن تولدایدن
پاس ونگردی تحقیق ایلدکن حکره حضرت
بیغمیرک کندوسه بروصیبی اولوب اولدی بی
عیانندن سؤال ایندی . قرآن عظیم الشانک
همه کونلری اوقونیق اوزده (تونخ - تو)
ملکته کونوردی حضرت رسالتله ایلد بیزک
وسبت ایش بولدی قری بیون دوستلری کند .

ایندی، (او وانغ - کو - چ) ایبراطورک تکلفاتی قبول ایلوب مفر اداره قلدی، بویکی کن آدمک کونده بش دله عبادت (لی-بای) اتمک اوزره بوجامع شریطه اجتاع و غریبه توجه ایدرک جناب خانی خلقی به سجده ایسیورار ایدی، بوجامعه بده (لی-بای-ز) یعنی (بای) اجرا ایلمن مبدل سببه اولبور ایدی، دها سکراری بومؤنلرک مقصداری چونالیدی وایبراطور (نای-نو) بری (تاسکن) دیگری (قائون) ده ایکی جامع شریف بنا ایستدردی و مسلمانلرک بوا یکی شهرده اقامت برینه رخصت و بریدی.

[قونج - قونج (قائون) ولایتی و قاینامه لرندن استخراج اولمشدر] :

(هووی - شبن - ز) یعنی بادکار مقدس جایی قونج - چو نو - نو (قائون) شهرینک واخلند کاشدر، (خان) سلاله سی (۶۲۹-۹۰۷) دورنده اجیلر طرفندن بنا ایلمشدر، انه - سنک یعنی مناره سنک رأسه دورانی برمره بون ایله چیلیلر، بومناره ۱۶۵ قدم ارتقا مندور، (منج) سلاله سی (۱۳۶۸-۱۵۰۵) زمانده عبادت نامنده، راجهی ضابط اون پدی ناله ایله بوجامهک ملحقاتنده پشاپور ایدی، خارهک رأسنده آلتوندن معمول بر خروس بوشوب روزکار ایله دور ایدی، سنهک پشهی آلتهی آیلرند، بواجیلردن رجاعت مناره چیلوب بوکک سنهک مساعد هوا

اولسی دها ایدرلر ایدی، ۷۹۰ - سنه سنده بر طایفون فورطنسی بو خروس دوریدی، بار، چهلری خزیه قاصدینه وضع اولیدی، اتون خروس برینه سکره دن فونیلان بانر بر خروس دخی یته برطایفون فورطنسی ناسنده دو شمشدر، اولوقت برینه بر صوفیانی وضع وضع اولیدی که (۱۰۰۴) الان موجودور، (۱۸۰۱) قمره آتیه (هان-شی نونان) طرفندن مذاهب فدیبه فیوداتسمن استخراج اولمشدر: سون سلاله سنک (۵۸۱-۶۰۰) کی هو وانغ و سنه لرند حکومت اسلام بار کاندن صاحب، ساحونی، قونج-نو، قوناننده کی دانلر پینده مذهبی لری نشر اتمک باشلا دیلر، ایسته و منج و سلاله سنک ابتدای حکومتنده (۷۷۰) اسلام تقویتک استعنائی بوندن طولا ییدر، ایبراطور (قان - من) تک ایکنهی سنه سنده (هووی - هووی) لریک منشائی عنوانیه نشر اولان برظروفک صورت مفر، چه-بدر :

خانج سلاله - سننن ایبراطور (نای - قونج) نامجو ایام حکومتک و چن - قونج، (۵۷) سنسی اوچاهی آلتی اوان سکرلرده منجملر، وانج اولان - قونج نو جوانی آلمشدر؛ (قالسو) رلا یند، بول - کجا - چ (کیگدینک) غریبندکان مالکک (هووی - هووی) لرندن بری اورا یکه چکور بوندن اشقه بو آدم (بیر-قان) یعنی هر استان اها ایسندن اولوب بولورک

چینه اسلایت

۲۰

پادشاهی زنگین، قوتی صاحب دها و فضیلت
اولدیغی و مقدار کل محار بولک کیمسی امر ایله یکنی
علاوة بیان ایله دی. بو حکومت هر درلوسه ندره
مالکدرو اها ایسنگ اطوار و اخلاقی مستحسنه.
اونلرک حکمندی غایت عالی بر ذات اولوب
دنیا بی تشره ندره خارق العاده بعضی وقایع
جرمان ایتمه در. شویله که گوشش رسنگه گیردی.
کچمه این بش دلمه صباح اولدی. روی
ساده کی ماوی بلوط لر دن بر کتساب جابل
نازل اولدی. بنده علیه حکومتک منافی قطعه
نظر ندرن حضرت رسالتناه (صلی الله علیه وسلم)
ایله مناسبات حسنه تأسیسه قیام ایتک احمد در.
دیددی. امیر اطور بواو کر ندیکی مواده اوزر به
اوزون اوزادی به صرف فکر ایتدکن مکره
طرف رسالتناه (صلی الله علیه وسلم) به هدایای
مناسبه و بر نامه ایله برابر (شو - مفتح - تعاق)
ایتمه در سفیر کونهدمکه قرار و بردی. افضل
موجودات اقدیمیز حضرتلری دخی
طرف رسالتناه ایله ندرن. غایت فطین و عالم
اولان که حریفی، اونه - سی - قورسه ن
ناملر ندره اولان اوج صحابه کرامی اعزاز
یتور دیله. آرتور ندرن ایکنی انشای راهده
ارتحال داتیم ایله دی. (قورسه ن) چینه
واصل اوزدی و امیر اطور، کندیسی و سینی
افزای بیجون تکلف بر دائره احضار
ایتمه دردی. (قورسه ن) ک و زود ندرن بر قاج
کون مکره امیر اطور آنی کورمه که کندی

و کندی منجه تک شکل و قیافتی امر ایله یکنی
(قورسه ن) دیکیز مدیکنی فرق ایتدی. (قورسه ن)
دخی در حال امیر اطوری طایفه یق احترامات
لازمه در بولدی و آکا خطابه آ: و مقدمه
وقوع اولان حرمت و رعایت ندرن طولانی نمون
و منشکر بر اساتیر و انشیای مام حقه اولان ملول.
مانت و نامه م در حال یکسری طاسته بردی. دیددی.
امیر اطور بو جوابدن نهایت درجه دره متعجب
اولدی و ابرسی کوی کندیسی دائره سه جلب
ایتدیردک ملککی اوزر به اوزون اوزادی به
استجواب ایله دی. قورسه ن دیددی که: و تم
ملکتکم بیوک بر السکادر. اها ایسی ابو
و مان کیمه لر در. مساجدن ندره اولمش
و فرآن کرم نسبه اولسان بر کتساب
مقدمه واردر. اساتیرک طریق مستقیم
و سعاده نه وجهه کندیلری سوق ایله
بیه جکفری یتدیرد. بو کتاب جابل دنیه
موجود اولان کتب ساتر مکه کافه سنگ
فوقه دره. بو و کاتالی جواب ندرن امیر اطور
غایت مطمئن اولدی. (قورسه ن) بر قاج آی
چینه اقامت ایتدکن مکره عودت ایتک
ایتدکنه امیر اطور کندی عسکر ندرن اوج
یک نفری محافظ صقیله میب و بردی.
بوترا اعراسانده وطن ایتدیلر و حضرت
بیمبر (صلی الله علیه وسلم) اقدیمیز حضرتلری
دخی بولرک برینه داییلری (اووانغ - غلسا
= ابوخره) میندکی اوج یک مساکر

اسلامی چینه سوق بیوردیلر. ابو حمزه قرآن عظیم الشانی دینی مملکت مذکورده کوتورمهکه مامور بیورلش ایدی. امیر اطور (تای - تونغ - تاغوی) بقیه مشارالیهک آداب معاشرته اولان وقوف کایسته، ذکاوت و علم و عرفانه حیران اولدوبتدن معینده بولسان اسلاملر ایچون بر جامع شریف بنا ایدلسی حقیقده حکومت والیسه امروردی. (جان - لئان) ده اقامت ایلمسی رجا ایدی. (او وانغ - غامسا) امیر اطورک تکلیفاتی قبول و معینده بولسان افراد ایله (جان - لئان) ده اختیار اقامت ایدی. بکی کلتورک غربه منوجه اولهرق کونده بش دفعه جامع شریفده عبادت ایله کربنه اهالی دقت ایدرک جامی (لی - پای - ژ) نسبه ایتدیلر. دهها صکره لری اسلاملر نکتز ایلدیکندن امیر اطور (ناسکن) و (قائون) شهرلنده اقامت و بوشهرلردن هر رتده برر جامع شریف انشا ایتک اوزده مساعده اعطای ایدی. ایسته دین مبین اسلام، خطه چینده بووجه نشر انوار حقیقت ایچمهک باشلامشدر.

چین قلمهسه اسلامیتک دخولی حقیقده دهها بر جوق قیودات صورتلری ازان اولمشق قابل ایسهده بولنده اولکی ذکر اولنا لئیرک عینی کیدر. یعنی دین مبین اسلامک ایتک زمان دخولی وضوحه ایساته چیقارامیوردلر. حتی چینلر بیه شریعت مظهره احکامتک

نه زمانه تیری مملکتلرنده انتشار باشلا دیبتدن بی خبردیلر. مع سابقه موجود اولان قیوداتدن مبین احمدیتک (تایغ) اسلامسی زمانده و هر تک دوت سنه مقدسندن اوچ سنه مؤخریت قدر بر زمانده چینده نشر انوار ایتدیکسه حکم اولته یایر.

شدهی حضرت رسولاه اقدیمزک جانب عالیلردن چینه اعزام و اورداده نشر انوار حقیقت ایتکه مأمور بیوریلان ذاتک کیم اولدیکسه نقل کلام ایدلم: بو قاروده کوردلیکی وجهه به ضلر بوزاتی او وانغ - ک - حی یاخود او وانغ - قاسسا و یاخود او وانغ - قاسط نامنده حضرت فخر کاشات اقدیمزک بر داییلری اولقی اوزده روایت ایتشلر. دیکر لری صاح - حایا یاخود صاح - حایب اسمیه ایشلر و بر قاسمی ده ساری و یا سارنا تانی و بر مشلر وجهه سی ده بوزاتک حال جناب رسالت یاهی اولدیکسه منطبق بولمشلردو.

چین علمای اسلامیه سی، نشر انوار عمومی ایتک اوزده چین قلمهسه ایتک ایتق یاسان ذاتک اصحاب کرام (رضی الله عنهم اجمعین) نکل حال نبوی (و هب ابن ابوکثه) (۱) حضرتلری

[۱] ابوکثه، عبدالله بن حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم طرفندن جناب نبوی (و هب بن عبدالله) ک کتبه سی ایدی. حضرت رسول کریم صلی الله علیه و آله و سلم جهابله صریحه شیه ایدی. علی قول ابوکثه حضرت رسولک صریحه لری حلیقه سیدیه تک

اولیٰ یعنی بیان ایدولر ، طوغریسی سے ہوا اولیٰ لازم کایر . شیخ القسطلانی ہونان دن بحث ایدیور . اوروہ حکماندن بعضری والدہ حضرت سیدالکونین ، حضرت آنتہک اولک فرنداشلری اولیٰ یعنی زعمندہ ہونمشلر ایسہہ ہوقضہ صرف خطایدہ . شیخ قسطلانی مرحومدن ماعداد . ابوالندا تاریخ عمومینک ہ حضرت رسول اللہک اقرابا واقفات تالیلری ہ قابہ معنون اولان فصل مخصوصندہ حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم اقدیمزک والہ اللہ مکرملری بر کون برادرلرینک زیارتسہ کیدر ایکن مکہ مکرمہ ایہ مدینہ منورہ آردسندہ ابوا [۱۹] قانتہکی محلہ ازتجال دارفا ایملکری حکایہ ایدیورسہہ اصلاحری بیان ایجامشد .

بالادہ درج ویلان اولان قیودات تاریخیہ صورتلرندہ کوردیہ حکمی وجہلہ زمانہ حقدہ . املائی صحیف ایلمن چین اسلرندن اکثرسی قاطبوندہ دقین نیک شقران اولان وانور شریعت مہاروی کتدیورسہ اولاندبران صحابہ کرامی واسقاساوا باووانغ - قاسط [۲] نسبہ ذوق گزینسی ایدی باغزود مثالیلک اولندک عمومہر کینسی ایدی . دایو کتہ امھاندن نام باغود (اوسالکوسی) دھم ران سیدالاناری کیدلرد (قاموسی) .

ایدوب اولہ سمد وعضی کرہ ابو ویائی گہلرندن بری کتیرہ دک (واسقاسط) سورتسہ بازار . صورت مستخرجہ منی درمیان ایملرکمز کتابدہ ہواسم عرب حروفائیسہ ہزیدرق سمد ابوقاسم اولقونیور . حالہوگہ تاریخ اسلامدہ عشرۃ مبشرہ (رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین) دن سعدان ابوقاسم حضرت نوری وار ایسہہ کتدیوری خطہ چینی اسلاتشریف ایملکری کی حضرت عمر القاروق رضی اللہ عنہ جانبندن فرسہہ ہولان عساکر اسلامیہ اوزورسہ قانتین بیوریلرکی ہجرت نیویک اون ہشجی سنسی قانسبہ مھارچینی قرا . تندن سکرہ دجلہ نہری بالرور یاغت ایرانی ضبط و ۵۵ سنسی ازتجال دارجان ایلمزک مدینہ منورہہ مدفون ہونشلرد .

ایدی قاطبوندہ مدفون اولان ذلک سمد ابن ابی وقاسم (رضوان اللہ علیہ) اولسی ہکن دکاندہ . سدا علیہ چین مؤلفلری ہوقضہہہ دوچار خط اولشلرد . ہوجالہ محلہ مذکورہہ مدفون اولان صحابی کرامک چین مسلمان .

توریک اعتقاد ایملکری وجہلہ حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اقدیمزک خال مبارکری وعب ابن ابوجکثہ اولیٰ یعنی

ہاشمہ ہولدی حلقہ (اورانغ) ویا (اولر) ویا (اورآج) اولقونسندن نشأت ایلمن ہونظامد . سمد دیلمو فرسی سدا گھاسک دخی سالت . سالت ویا سالت ہاشمی بہ ہوسیدن طولاید .

[۱۹] ہر ہرک فوجہ ودان لریندہ برسو . ضح آندور (قاموسی) .

[۲۰] چین ہرولندن اکثرسی ہوزان چیسہ (اورانغ - قاسط) نسبہ ایدولر . ہوجکثہ عن ہرک

قبول اہمیت و تاریخ اسلام د دعوت سنہی لسمیہ
اولان بدیہی سنہ ہجری ۷۰۰ء جانب سیدالکو
نیزدن چین ایمپراطوریتہ حدیہ کو نورسک
و ظہور اسلامی بیلدیرسک اوزرہ چینہ گلش
اولدیغی تصدیق اہمیت لازمدیر . چین وقایعنا
مہاری . اسلام طرفدن کوندرین ایلک سفیرک
ہجرتک فرقی سنہی چتہ واسل اولدیغی
بیان ایتمک کوندرن بو سفیرک دھا اول چتہ گلش
ورسالتینام اقدیمز طرفدن مملکت مذکورہ
سفیر کوندرلش اولسینی بیان ایتمک بلکہ
دوچار اعتراض اولہ جقدر . بو باندہ اعتراض
ایتمک حقی واردر . فقط شورانی فراموش
ایتمک بیلرک ہجرتک بدیہی سنہی [۱] عربستان
قطعی ہونزدوات ساسانیہ تابعندہ بولبور
ایدی . ایستہ ہوندن طولانی چین وقایع نامہ لری
بوسفارتدن بحث ایتمک شدہ او چینی عصر ہجری ۷۰۰ء
چینہ گلش اولان ایکی عرب سیاحک قلعه آندقوری
مناقب سیاحتہ موضوع بحث اولان اطافہ
فریشتن ابو وہب نام ذات دخی بر ماوریت
سیاسیہ ایلہ اوراہ کینامش ایدی . مع مافیہ ہونذات
ایمپراطورک سرایتہ قبول ایستلوب مشارالہ

ملاقات ایتمک . خلاصہ کلام چین عدلیہ
اسلامیہ سنک فکر لری وجہلہ وہب ابن ابو کثہ
رضی اللہ عنہ ہجرتک بدیہی ویا سکزنجی سنہی ہجری
چینہ گلرک (فانلون) اسکلہ سنہ چتہ گلش واورادن
مقر حکومت اولان (س - سنان - فو) ہجرت
ایتمش و عصر ندہ اکثریادہ جوردوسخا ایلہ مشہور
وانک زیادہ صاحب علم و عرفان اولان ایمپراطور
(تای - نونگ) طرفدن قبول اولسوری
انہی ملاقاتہ دین میں محمدینک طوغریاندہ
ایمپراطور طرفدن فصاحت حاصل اولغہ
قائلوندہ بر جامع شریفینا و حکومت داخندہ
عبادت اسلامیہ تک اجرا ایلمسینی حقدہ
مساعدہ اعطا ایلمک . حضرت وہب ابن
ابو کثہ ا کال وظیفہ ایلہ کون سکرہ حضرت
رسالتینام اقدیمز تکرار مشرف اولش
و کندیلرینی رمایہ بیت عظیمہ اسیلایم بیلرک کون
فریشتندہ بر آز استراحت ایتمک .

وقتا کہ حضرت ابو بکر الصدیق رضی اللہ عنہ
معلوم اولدیغی وجہلہ کلام اللہی جمع ایتمک
مشارالہ بر قطعہ قرآن عظیم الشانی حاصل کینہ
تکرار عزمت ایلمدی . قائلونہ واسل اولور اولماز
مشاق سفریہ دن طولانی تکرار حال وحوالہ ایلمدی .
(رحمۃ علیہ) امش مبارکی شہرک ملحقانندن
برندہ دفن ایتمک . مرقدی ایوم منہای شرقی
اسلام سنک زیارتک ایلدہ . چین ایمپراطور
لشک ایکی یاچتدن بری اولان (س - سنان - فو)
شہر ندہ ہوندن دھا سکرہ لری فقط شمال غرب

[۱] ہجرتک بدیہی سنہ تاریخ اسلام د دعوت
ورسالت سنہی تبع اولور . مورسالتک ال
مشہور لری لری سنک داری خسرو ہر روز تانی ایلہ
دوسا ایمپراطوری ہراقیوس (ہراقل) کوندر .
پنلور . ہراقیوس . جانب رسالتینامیدن اعزام
بیوریلان ذرائع پاک ہونک زیادہ مرمت واکرا ایلہ
قبول ایلمک کندیلرینہ پاک ہونک معایا و برمش ایدی .

چېنە اسلامىيەت

۲۹

اوتونىيور. يولغا ھالىقنى اسلامغا دەپت
 اقبوب كىنېلېرىنى مەسافىرلىك قىلۇپ اېدن
 ماۋىراقىدە آرزۇ چوقى مەنت اقامت اېتىدىكىن
 سىكرە مەلىكىتورە غوردن اېدىر اېدى.

خطە چېنەلىك غەرب طرفىت اېلك
 غەربى اېدىلن توات اسلامىيە اېمپىراطور
 (سون تۇنخ)، مەلۇت اېلك اوزدە ۱۳۸۸-سە
 ھىجرەتتە مەسلىدىن ابو جىفرا مەسور
 طرفىدىن چېنە غەرب اۋلادىق نەرا مەرفىسى
 (ج - شۇوى - كىوف) ئانى حازىر اولان
 دوت بىك غەرب مەسكىرىدۇ. اېمپىراطور
 بولۇك باغا اېلىكلىرى خىدەتە مەككەتە حكومتىك
 مەشھور شەرلەندە اقامت اېتىك اوزدە كىنېلېرىنى
 مەسەدە ورمەشەدۇ. چېنە سۋابىلە ازدواج
 اېتىش اولان بو مەسكىر اسلامىيە چېنە اسلام
 مەلىكىتە اجزائى قەدىمىي نەزىرىلە باقمەقەدۇر.

چېنەدە اېلك سىنالىن جامە شەرىف اېمپىراطور
 (مىن ھو آن-تى) اېمپىراطورنىك بىر نەچچە تەيىن
 (سېلۇ) مەسلىدىن بوز بىكرىنى اۋچىنى سە
 ھىجرەتتە ائىت اېتىشەدۇ. بو ۋاقىتتە مەلىكىتە
 خطە اجزىيەلىك شىمال طرفىدىن داخىلە مەلۇغىرى
 مەشھور اېمپىراطور زەمەندە ائىت اېتىك
 باشلامش اولدىقى ئىلىن اېمپىراطور مەسلىدىن
 مەلۇغىرىدىن بىر نەچچە مەلىكىتە بىكەرچە مەلۇ
 مەسەدە بولۇن بلامە مەلۇغىرىدىن بو زەمەندە چېنە
 كېرەكلىكى بىيان اېتىشەدۇ.

ھازىر بو كەمۇر خەمىس ۱۳۳۳-سە ھىجرەتتە
 سەندىن چوقى اولىن حكومت اېمپىراطورى بولۇپ
 شىمال غەرب طرفىدىنە ۋەجەت جەنۇبىيە مەندە
 ا كۆپىنچە تىجارەت مەلۇغىرى اۋزىدە جامەت
 كۆپىنچە تەشكىل اېدىن اسلاملىك ۋە جەنۇبىي

چندہ ہونان اہالی مسلمانہ

چندہ ہونان اہل اسلام وارد ؟ — اسلام چندہ نہ سورتہ نکتہ اینشلردہ ؟ — چین جدیدہ
 رسدہ سی — ماہجو قطعہ سنک سرگزندہ جامع شریف — اسلام ہمارے خانہ لاری و چین مسلمانوں کے
 حالات بارفہ خصوصیت کی اجازت — اہالی اسلامہ چندہ چین ہائڈرولریک اعطای اینڈکری معلومت .

دو تہہ رسان) ہویا بدہ علمای اسلامہ دن بر
 جو غنہ مراجعت اہلک ہویہ بر شینک اصلی
 اولدہ بی و حقیقت حالہ ہر سنہ بر مقدار
 مشرکوںک اسلامینی قبول اہلکوںک و ہونوںک
 مقداری اوقدر زیادہ اولیوب اہلک اہلک
 اسلام عالمہ لاری آرمہ سنہ موجود حسن
 اختلاف و موحدیتک متعصب اولدہ بی بر کم
 و شفقت کی اوصاف عالیہ ک، چند ہلر ہونان
 اجرا اہلک کی تأثیرات مشہورہ دن اہلر و کلاسیک
 ہونامکہ اولدہ لاری بیان ایدہ ہور .

یہ علمای ملہ گوکہ دیہ مشرکہ ؟ چین لاریک
 اوقوم شاری بیہ جہالت لاری حسیدہ یزما فنکار
 واعتقاد اہلک فلانیق کتابلر اوزورینہ بنا
 ایدیلن چین افکار و اعتقادی آرمہ سنہ بر فرق
 اولدہ بی خالق کائنات اولان جناب حقہ

چین قطعہ سنہ ساکن اولان اہل اسلامک
 مقداری چین مسلمانوںک بکرمی میلون
 تخمین ایدہ ہور . اسلامینک چین زمانہ دخولی
 منہای شرفہ نفوسک سرعتہ تر ایدہ
 ہونامکہ اکثر یا عارض اولان آفات کونا
 کون اہل خراب اولان ولایتوںک نیز زمانہ
 تکرار اہالی اہل طوولسی، والحاصل مسلمان
 نفلک کوتدن کونہ توسع اہلی نظر دقتہ
 آتہ حق اولور ایسہ ہونامک ہنکہ زیادہ
 اولیوب ہنکہ قصصان اولدہ بی اکلایسیلہ
 بیلیر . چندہ ہونان مسلمانوںک امر
 مذہب اہلک اوزرہ ماہرانہ تربیت ایدلش
 پلانوںک اولدہ بی شمدی بہ قدر اوزو یا چہ
 ظن ایدلش ایسہ آرتدن بک چہوق
 استفادہ ایندیگمز موسیور (واری

چندہ اسلامیت

۳۱

شرعاً تک عددی ۳۰۰۰ ی تجاوز ایسیور
 ایسی . قانسو ولایتہ اسلامک انجیلک
 بولدی ہی برار شوئرد : (نہن-ہیا-نو) .
 (س-نہن-نو-لیان-چہ-نو-نو) .
 (قان-چہ-نو-نو) (قوان-چان-نو) .
 قانسو ولایتہ اعلیٰ مسلمانک سار
 چینلیہ لئی واپرد . ہوآن-ہوئی
 اوزردہ کان تجارنک شہرین بری
 و (تانسون) ترک مقر قدیمی اولان
 (لین-چہ-نو) شہری اعلیٰ تک قسم اعظمی
 اسلامدر . چین قطعہ سنک منہای شانہ
 اولان (لیان-چہ-نو) متصرفتک اسلام
 قوسی دخی بوندن آزدکندو . ایتراطور
 (کیمن-لون) دوردہ (سولر) مقداری
 کھیآ ۶۰۰۰۰ مانہدن عبارت ایسی .
 شہن - سی ولایتی ۶۵۰۰۰۰۰ قوس .
 شہن - سی ولایتک بروجہ بالا ۶
 مایوندن عبارت اولان قوس اسلامیسی
 آکیون - نو . یولین - نو . تون - چہ-نو .
 نو . سی - قان - فونون - تیان - متصر .
 قانقریہ نیمن - چہ-نو . لن - چہ-نو . شان -
 چہ-نو قناری داختره امتصار ایتمشورد .
 اوچ اولکی متصرفن داخترہ بولان اسلام
 متصرفانہ امرار حیات ایسیور ایسی .
 (شان - سی) دوالی اولان (ی - یوتن)
 نامندوکی دانک اعطای کی لایحہ اوزردہ ایتر
 طور (کیمن - لون) طرفمن تسطیر قنن

ایسیور عبادت و طاعتک ساتا تم ساتا
 سادہ بولان فونوسوس [۱] . ایسیور
 عبادتدن فرقی اولدی ہی بزم علم کلاسیک
 سار یوک قانسو فونوسوس عینی اولدی ہی
 ادبایہ قابوردر . فقط بو کی مدعیاتک
 حقیقہ قارنی هیچ برائی ہی اولدیہ جسدن
 بواید . تطویل کلامہ حاجت کوریدہ مشدر .
 ماحن فیہرہ کتجدہ . دیہ جکرک اسلام مانہ
 لری ازلردہ وقوع بولان ازلدو اصل بوزندن
 چندہ اسلامیت تدریجاً تراید ایتمکدور .
 بوسوک افسانہ قابولہ صحیحدر .
 چندہ بولان اون سکر ولایت داخترہ
 مسکون اسلامک مقداری بروجہ آیدر :
 قانسو ولایتی ۳۵۰۰۰۰۰ قوس .
 (قوسی - نو-چین) قانسو ۶۳۰۰۰
 متجاوز جوامع شریفہ موجوددر . (لان -
 چہ-نو) و اطرافندہ دھا اول جوامع
 [۱] چندہ بولان اهل اسلام ، حوالی
 برہاندن :
 « چندہ بولان اهل اسلام مذکور بون نان
 ولایتہ حضور اولوب ہر طرفہ کثرت اوزردہ .
 هیچ برہر سوسبہ بوزدک لائل آندہ جوامع
 اولدہ اهل اسلامک عہد لری دخی آبریدر . جن
 یون کسندہ منہای سنکی اسلامدن سید بوسوک
 لسان عربی اوزردہ ناب اولان (اقلم الصیق) نامندوکی
 کتابندہ بیان اولدی ہی وجہہ چندہ یمن مایون
 اهل اسلام آتوریک طرفہ جامع شریف و اوزردہ ساقہ
 ذکر اردخی [آیدر بون نان ولایتی فصلہ مراجعت
 بوردہ] چندہ قوس اسلامیہ تک اول مقدور
 اولدی ہی اہمیت ایسیور ایسی . »

اک زیادہ اہل و عیال کی تحفظہ ہوا سیدہ ہورامین
دعا ایلری امور نہری اوزدندہ و روسیہ
حدودندہ کانن (آہون = عہ - لون - کبان)
قصہ سندہ اسلام عالمگیری بولندینی مرویدر۔
جی۔ لی (پجلی) بولائی ۲۵۰,۰۰۰ نفوس۔

(۱۲۵۸) تاریخندہ بکن شہرندہ بولان
مسلم الملک مقداری ۳۰,۰۰۰ عالمی تقریباً
۱۰۰,۰۰۰ نفوسدن عبارت ایدی۔ مقرر حکومتک
اطرافندہ صرف اسلاملرہ مسکون ہر جوق
قرا و قصبات موجوددر۔ بکنندہ اون ہر جامع
شریف وارددر۔ سربلک جو واردندہ و ناصر
ایمپراطوری ایلہ قارشو قارشوہ بنا اولنش
کوزل ہر جامع شریف وارددر کہ (۱۱۴۸)
سنہ سندہ ایمپراطور (کبان - لون) اسلاملرک
شرقہ اولہرق وجودہ کثیر مشدر۔

دو کشور مارتن طرفندن بکن جتندہ بولان
ہر مقالہد۔ (۱۲۹۰) بکن اسلاملرک کبان
کافہی کجارج کہ مشقون اولہنی بھدر مشدر۔
اسلام ناجر لربنت کجارجلری مغازہ و جہمی
اوزدندہ برہلال بولندیندن طولانی و بکتر لربنت
تفریق ایدیاہر۔ اسلاملر جو اہر چیلک و کور
کبلک ایدرلر۔ قصاب دکانلری و حماملرک کافہمی
ولیککتونی اسلاملر طرفندن طولنددر۔

مجرہ و بیواکان ایچون ہر جمعہ ایلری
کونی آرہ لزندہ صدقہ جمع ایدرلر۔ اسلاملر
ہر جہتہ سائر چیللرندن فرقلیدرلر۔

ہر امر نامہ خاکندن اکلانش۔ بابور کہ (۱۱۹۵)
ہ بولایندہ چیلک اقسام سائرہ سنہ ایدندہ ہا
زیادہ اسلام وارددر۔ (سی - تان - لو)
شریہ جو ایدندہ لون۔ چہنو۔ قومصر قلندہ
اوتی۔ نان۔ ہیمن۔ این۔ لون۔ ہیمن، قاور این
ہیمن، ہیمن۔ بان۔ ہیمن ناحبہ لزندہ (ہان۔
چون - لو) منصر قلندہ کانن ہوا۔ چہنو
قصابندہ نان۔ چہن ناحبہ سندہ و دہا سائر قضا
و ناحبہ لزدہ اعلیٰ اسلامیہ متعدد (چلی)
یعنی نصبات اشغال ایشکندہ درلر۔ سی لکان
فو شہرندہ الہی بیکی منجہ اوز اسلام
عالمگیری والینک (ہامن = قرانک) نک
بولندینی محوہہ اسکان ایدیور۔ بولرک ایدی
جیم جو اجم شریفلری بولوب اک بیوک
نامہ اسلامی دورندہ بنا ایدلنددر۔

شان۔ سی و مغولستان جنوبیدہ ۵۰,۰۰۰
اسلام وارددر۔ تا۔ لون۔ فوجوارندہ و مغولستان
حدودیت قدر مواقندہ اسلاملر بولندنددر۔
مغوللرک ہودا مذہبہ اولان میلرینسہ و عملاً
ہوراندہ بولان مغوللردن ہر جوقی دین اسلامی
قبول ایشلنددر۔ مغولستان جنوبیدہ کانن
ہر شہر و قصبہدہ ہر جوق اسلام بولور۔ مقرر۔
لستانک مقرر ادارہ سی اولان (فوخا۔ خونو =
فوقو۔ خون) شہرندہ دینی اسلام بولندنددر۔
عصر سابق ابتدالرندہ دینجو قطعہ سنک مرکزی
اولان (سی سی خار) شہرندہ ہر جامع شریف
وار ایدی۔ شریعت مطہرہ نک نہالی شرقاً

چندہ اسلامیت

سکرتھی عصر مہری ابتدائندہ مہر رائیسی
 اولدینی جامع التواریخ مسند کی تاریخ یون۔ نان
 ولایتی سکست یعنی (قراچان) ترک عمان
 کافہنی مسلمان اولق اوزدہ قید ایستدر۔
 این طوطہ بو حقیقی تصدیق ایست و اوزدہ
 نیری عکسی ادعا بدن برکیمہ بولتاشدر۔
 ایوم یون۔ نان ولایتک نفوس اسلامیہ سی اوج
 یعنی میلیون قدردر۔ برمایا حدودی اوزدہ
 سا کی اولان اقوام بحسابہ داخل دکادر۔
 بولر (یون) یعنی منول سلاسی دورندہ
 اسلامی قبول ایستدر۔

بولردن بشقہ :

۱۰۰۰۰۰۰	تفوس	یاقو۔ توح ولایتندہ
۱۰۰۰۰۰	۱	ہو۔ کان ۱ حویہ ولایتندہ
۱۰۰۰۰	۲	کیان۔ سی
۱۵۰۰۰۰	۳	کیان۔ سو۔ کان۔ حویہ
۲۱۰۰۰۰	۴	توگ۔ (تاطون)
		بو ولایتندہ ۱۲ پنج شریف واردر
		دردی (حای۔ نان) آلمندہ
۱۵۰۰۰۰	۱	توگ۔ سی
۱۰۰۰۰۰	۲	توہی۔ چہ تو
۱۰۰۰۰۰	۳	ط۔ چوٹھی
۲۰۰۰۰۰۰	۴	عو۔ نان
۳۰۰۰۰۰۰	۵	چہ۔ کیان ۱ تو۔ کیان

خلاصہ کلام بیٹک اعلیٰ اسلامیہ سی
 امیرالطوراندہ تابع اولان مسالکہ بولسان
 مسلمان داخل اولدینی حاکمیکر میں کرسی
 برملیونہ قدر تخمین اولتقدرد۔ بر معلومات
 ماندانلو، علمای اسلامیہ و اشراق ولایات
 طرفدن اعطا ایدلر بی جہتہ موسیو (پیرسان)

شان۔ تون ولایتی ۳۰۰۰۰۰۰ تفوس۔
 شان۔ تون ولایتندہ سا کی اولان
 اسلامک اکثریتی عسکر بوستہ جیدر۔
 بیوک قال اوزدہ کان (لین۔ تین۔
 چہ تو) شہری چندہ عالم اسلامک باشلیجہ
 مرکز لریدن برییدر۔ یکندہ بولان علمای
 دین بورا مدرسہ لرندہ علوم دینیہ تحصیل
 ایدرلر۔ شان۔ تون ولایتندہ ۳۲۵ باب
 جوامع شریفہ موجوددر۔

یون۔ نان ولایتی ۵،۰۰۰،۰۰۰ الی
 ۳،۰۰۰،۰۰۰ تفوس۔

یون۔ نان ولایتندہ اوج بچق الی دون
 میلیون قدر نفوس اسلامیہ موجود اولوب
 تالی۔ فو۔ شین۔ تین۔ فون۔ یون۔ جان۔
 فو۔ چاو۔ تون۔ فو۔ یو۔ تولد۔ فو۔ لی۔
 کیان۔ فو۔ کین۔ یون۔ فو۔ فو آن۔ کان۔
 فو۔ لی۔ نسان۔ فو۔ جا۔ هیون۔ فو
 مشرف ففتری داخلہ ایستدر۔ اسلامک
 قسم کلیسی یون۔ چہ تو قضائندہ و کین۔
 یو۔ تیغ و یون۔ یو۔ تیغ آجہ لرندہ دخی
 بو کفندہ دولر۔

۶۸۵ الی ۶۹۵ بتلرت قدر بو خطہ
 طولانشش اولان مارقو بولو نامدہ کی سیاح
 (یون۔ نان) ولایتی اعلایی (قراچان)
 نامیہ ذکر ایدوب قسم اعظمک مسلم
 اولد ففتری خبر و بریبور۔

رجال البخاریہ دن رشید الدین نامدہ کی ذات

صحيح عد اجك لازم كچي جكني بيان اجشمدر . اولورسه البوم چين حكومت وسيعه سنده
 تركستان شرفي ، مغولستان ، تبت وسائر ممالكده اولورز ميلوني متجاوزز موحدين موجود
 نولستان اسلاملرده داخل حساب ايديه جك اولدني تحققي ايدر . (كتر همده)

چينده بولتان اسلاملك اوصاف مانده و منزهه لري

چينده ك اسلام ايداسل چينلرله عرفي جهته اخلاق - چين مسلمانلرله اجده قديمي . السام
 حربه و شرفيه آرمنده طرفي سواسله كيم كنده ايندي - چين مسلمانلرله اخلاف عرفي خصوصنده
 مؤلفلرله مطالبتي - چين مسلمانلرله نالت بدنه و نكره . بولرله شريعت مطهره اهديه و رهايلرله .

چيني مسلمانلر سببا و اخلاق جهته ديكر چينلرله اساساً فرق ايدر . بولر
 يكي برچسب تشكيل ايدوب عرب ، ترك و چين
 قائلرله اختلافندن حصوله كادكلري و هه
 اولاده لرق و كيز اولور . هيج برنلكنده
 موجود اوليان بومرفي اوجه كلامي ايجون
 اصل و طهوردي فسانه قدر چيندي لازم
 كاي . اولده بيان ايديكمز وجهه چيني
 مسلمانلرله اجده قديمه لري (۱۳۸) سنده
 حلقاي حيا سبه دن ابو جعفر المنصور طرفندن
 ايراطور (سون تونج) ك معاونته اعزام اولان
 و بالاخره ايراطور ك مساعدده سي اوزرته چينده
 بر ادوب چيني قائلرله ازده و اج ايان ددن بيك
 عرب عسكردر . بندن اوج عصر سكره
 توجين آسيا قطعه نك السام حربه
 و شرفيه آرمنده . كيش بر طرفي مواضع

آجده سرياني ، عرب ، عجم ، ترك ، هومي -
 هوو اولورلردن بر چوق خلق آجر .
 صنعتكار ، عسكر و مهاجر صفتيه چينه
 داخل اولفك باشلايلر . بولردن بر
 چوني داخل ممالكده برلشمه باشلايلر
 و او وقت اجراي حكومت اين (مطول)
 سلاسه نندن بر درجه حسن قبول كورديلر .
 ناكل اولدق قري امتيازات و مسايلندن طولان
 مدت عصر دنبري برلي اهانك عروف حبه ي
 كورلك ايتك . بولتان بواجيلر كسب ساعه
 افرادي كتير و پارلاق برهت اجنابيه تشكيل
 ايتيلر . اولده بر وجهه قدر بالكلر آدرنده
 فر آوب و بر مكلر ايكن بالاخره چينلرله دنده
 ايرالنه باشلايلر .

چين قطعه نده داخللرله مشهور اولان
 عرفي اخلاقي بولان بولان غيب ايدوب

دکنی و ہندوستانی اولان چینلو اسلام
 مائڈلری دیپتکر مائڈلری- نرجیح
 ایدلر مش . ذرا اسلام مائڈلری دھا عادل
 ودھا حلیم اولوب دیگر لری کی مرتکب
 دکالردر .

چینی مسلمانن بیانن براصلدن شعب
 ایلش اولدق لری نابت واضح مسوردنہ
 کوسر مکتوب من اشاعار مالکدولر . شوبہ کاترک
 عرفہ مخصوص اولان خطوط کیزہ بیات
 عرب جہلندہ مسکون اولان اسلامک قسم
 اعظمندہ نابان اولور .

چین قطعہ سندنہ اصطری عرب اولان
 دیگر مسلمانن دخی بولوب فقط بولرک
 عمویت اعتباریہ چینلر بیک زیدہ بکر . دیکنی
 و آئردن لری بالکرقامت . قوت و دھانتلی
 اطوارہ مالک اولارندن عبارت بولدیقی
 (فرانس تاریخہ) بیان ایشدور .

بومشابت شہر سز . مسلمانلرک اسلام
 مانگاری آرد سندنہ اعقاب ایشک لری لوجہ
 مشر و دھارندن مادعا چینی قرلردن اوطاق
 آلد لری اعتبارندن ایلری گلکندور . (جون-تلی)
 اسلام لریک دندا حقیق لری کلاجه . بولرک دور
 عربلرک ترک دھاجر لری و چینی قاتر لری
 قارشدھقلندن حاصل اولش اولدیقی بت
 (فرانس تاریخہ) بیان ایشکندور .

دوقنور (مارن) . کورہ بکین مسلمانلرک
 اخلاقی اطواری دیگر چینلر ککنندن چوق

بوجہ چین عرفندن آری بر عرف تشکیل
 ایشدور .

چینی اسلام لری مشاهدہ ایدن بتون
 مباحلر . سہای مخصوص لری حدیثہ بولری
 حکومت سیاویہ تک دیگر افراد اعالی سندن
 قولایجہ تعریف ایشدور .

جون آندرسون دیورک : چینی
 اسلام عمومیہ ای بیلی پہلوان بیلی وقامت لری
 وسطدر . بولری اوزون . کولری خلیفہ
 مائی . الماسق کیکلری چیلیقدور . سپاری
 بیبتون مردانہ اولوب قوت و منانت ازانہ
 ایدر . بیفلری سلت سبہ اوزرہ قطع ایدوب
 بولرک تک دیگر قسمی تراش ایشدور .
 باشلوجہ سر بولری سارقدور .

چینی مسلمانن هیچ بوجہ اصصباری
 کوسر مزمزل . بولر ماهر ناچر دورلر . مال
 سائرہ ایہ علم روابطہ منافع کیہ استحصال
 ایشک طرف لری ابوجہ بیپلر . ناموس
 و استقامت لری سرورلو لریک فوقدور .
 شقاوت اخیرہ انامندہ (جون-نان) ولایت
 شمال طرف لرنده سیاحت ایدن برچینی بکا
 دیدی کہ : دینک شرق طرفہ کیدن بر عظیم
 کاربان . ابراطورہ سکر لری (بان نای) ترک
 همان بخارجہ کیرشہک اوزرہ بولد لری
 برخطہ کلمی . اسلامک قوماندان بولرہ
 پول و برہک اوزرہ اجموسی سرور لرندن
 سکر دھالین ایدی . بت بوجینی بکا بولدی کہ :

چندہ اصلاحات

زہ شرف یعنی استنبول باسلامی درخاطر
ابتدوی۔ اشکین نظری ، معلوم اولان وقار
واندام واطوار به عرب عرفت کتالی اورادہ
کوزیمزہ پتندہ کورکیور ایدی ۔

دینون اسلامی بیاض و سراجین (ها -
هوخ) یعنی علما حنی اشیل صاریق صارازار۔
چین قابیله اولان اصلاحات آرزو با
چوققتہ کورہ بو عرب، ترک وچیننی صرف
شعباً کتالی کورہ ترکندہ۔ پوزجہ
مسلمانن آرزو یعنی ولایتندہ بوکر
دعا مین قیافتری ، اوزون پوزری ودعا
سین و قبصہ بیقریبه دیگر چینلرون فرق
اولور۔ بالکسی دیگر ولایتندہ وعلی الخصوص
ایرطورنک نیال وغرب چہترندہ بو
عرفت اوصاف تیرسی پت آشکار اولورق
کوریلور۔ بوتر قامت وسطین برتر قبصہ
بوی اولوب ارککلرک اعضاء مناسب
وعضل۔ وقاریلر ارککلرین برتر دعا قبصہ
بوی اولوب سیدرری اولدقبصہ کبیش
وقابلری چقیقندہ، آل ویاقلری کوچککک
چہتہ تابان دقت برورجہ۔ فقط شریفندہ۔
زنگین طاکلرہ منسوب اولان قادینرون
اکثری تضییق ایله آققلری کوچککک
مادی قبول ایشلرندہ۔ ولایتنرک اگزینندہ
مادی صاف منسوب قادینر بوغرب نادہ
ایضاح ایکی ایستہ مشرورہ۔ اسلام چینلرون
جدی زینونرہ مائل صغری اولان دیگر

فرقاندہ، عرفندہ وچلسی عینی طرزہ وعلی
ایضاحندہ مسلماننر سہاربه چینلرون
قولایجہ تقریق اولدبیلر۔ داعب (هوک)
چین سیاحتندہ اسلام حقدہ دیشکک:
(جدد ۱۱ ص ۷۶) اسلامنرک سہارری نومماچینلی
سہارندہ، فقط فکرری چینلی فکرری دکندہ۔
بوندن بشقہ داعب موسی الہ اسلامنر دعا
مناسلی اولدینی چہتہ بو کیفیت چینلرہ
حرفت فکرری الفسا ایلرکی علاوہ بیان
ایشلرندہ۔ موسی الہک بوندہ حنی واردہ ،
حنی دعا ایلری کدیلوب دینہ بیلرکک۔ برگون
ککچکک مسلماننر نون چینہ جا ککولہ چقدہ۔
(الفتاوارحن)

خطہ چینہی اگہ بویتہ طولانست
اولان مشهور بیسیوز (داوبد) چینلی
سولتاندہ اصلاح داعب ازی کورلیدیکی ،
تراب وعلم کتارین ایضاح ایضاحنری وحتان
وسازرکک سولتاندہ ایضاحنری برکال اولوب
ایشلرندہ برچوققلرکک قرصیح نریب ایضاح
ایضاحنرکک ایلرینی بیان ایشلرندہ ۔

چین حکومتنک هرچہتندہ سیاحتندہ
آجر الہدک چینلی مسلماننرک احوال وطاقانی
هرکندن زیادہ تحقیقہ موفق اولش بولان
موسبو (دویونی) بروجہ آئی قدراندہ
بولدندہ :

دین - شین طرزندہ متعدد سیاملر
کورکک۔ ایچلرندن بری اطاعت واحساندہ

چیتیلردن پادشا اسمر ویا دها بیاشدور.
ساجلری سیاہ وللری قایلدر.

• مع مایه غریب طرفلر تده قرال ساجیلر
تادور ککدر. صفالری دها طوق و دها انجه دور.
چهره لری بیاش. کوزلری خفیجه مائی و دها
بیو ککدر. الماحق کبکگری دها جیققی بورونلری
اولد قجه طویل و قیاری قدر. ارککلرک آنار
یسالت و جدیت اراته ایدن سیاری. دیگر
چیتیلرک کبوشکلک و جیه ککلیق کوسون
وجهلریه نام بر لشار حاصل ایدر.

• چینی اسلاملرک ادبیاتیه اول قدر اشتغاللری
اولیوب سلاحتشورلق و نجارت صناعه ترجیح
ایدلر. عومی دها استقامت و ناموس احماسیتندلر.
حکومت مأموریتلر تده استخدام اولانلری
اهالی سور. و کندیلرینه رعایت ایدلر. نجارتیه
مشغول اولانلر ایسه اعتبار عظیم صاحبیدلر.
چینی اسلاملر شفتت پرور آدملر اولوب
یتون اعضاسی بکبگری حیا و محافظه ایلم
جسیم برمانویه بکزدلر.

• چینده یولان اسلاملر حکومت ایبراطوریه ده
نیمة سائرک مالک اولدفلری باطلیه حقوق
و امتیازاته صاحبیدلر. اسلاملر چینی. عمده
تاجر و متجیزان اهالی سره سنده بولک بیلکگری
کی وسائط تغذیه و لیساقی درکار اولانلر.
مآهارن [۱] صنفده دخی بولک بیایرلر.

[۱] مآهارن کلسی لایحه ده اصیالک سیداسه
کان مآهار. mandare کلسدن بورک بولک لیساق

• اسلاملر اوردورده. محاکم صلحیه ده (هان
سلان [۲] لر انجمن قوننده. حتی تروا بیبرلر
طور بیده بیه اجرای مأموریت ایتکده درلر.
مع مایه (فوتوس یوس) ک شمعب تلیدلر تدن
بولان چینی مأمورلری کوجند بر مالک اوزده
کندیلرخی اونوتد بر مینه و ایتادقت ایدلر. دیگر
چیتیلرکی اوزون روزه اکتسا ایدلر
وسر بوتن ملی طانتلر لر سده جوامع شرفنده
بولسد فلری زمان غمروط ناص یعنی فس
بیچیننده و مختلف الوانده قیه و کلاه کیرلر.
بیوک مأموریت اشغال ایدن اسلاملر حکمت
مذاهب مرفقیه تقریر ایش اولان عبادات
و طاعتن بلا تردد ایضا ایدلر. خلاصه کلام

آتش اولان (مآدار) کلسدن دها نخره ایش
برکله مندیبه دن مأخوذدر. چینیسی (فوهان ده).
اوروپالور دها این ایله آفرک بیوک مأمورلر تده
بولکله لسیه ایدلر. مآهارلر صگری
ملکی نابله ایکی صنفده جاز قدر. ایبراطورک
مشاورلری اولان دوت ذات اولرک ویا سکنده
بولدوق برنهی صنف مآهارلری تشکیل ایدلر.
بولردن سکره ایکنهی صنف مشاورلری اقراره
دولته بولساک مأمورین عالیه و ولایات والیوی
اولان مآهارلر کلور. بیوک مآهارلرک مآهارلری
مقور بیک راه سنده بولوب مآهدن اولان مآهار.
دولرک مآهاری بولدن چوقی نضله در. مآهارلر
برهانت مخصوصه تشکیل ایترلر. فقط هر برینک
ولاسن کولنده اداره حکومتک بولسا بیک مشغول
اولان برینکده دها تم و زوردر. هر مآهارن کلسی
دائرة قوننده اجرای مآهارن ایلم.

[۲] انجمن دانش اعضاسی

(۱۹۴۷) سەئیدە دین عەمەدی حەقەدە
مەقتۇبات و کتەب ایله مەلی برابور تەقدیرە
جەسەت ایلمش اولان (خان-ھووی) جاگە
ایمپراطور (بون-چین) طرفەدن تەظیر اولان
شەتلی بر توغھنامەدە شو صورتکە اداریە لسان
اولمیشدە: اسلاملار تەلکەتک اولایدەر. بولر
سائر چینیلر کی چین تەلکەستە منسوب بولیبورلر.
اسلاملارک سیراستجە مراسم دینیلری اجرا
ایلمی مظلومدەر. تەلکەتک قوائتە رطابت
ایلمکە حەقەندە سائر تیرە مظلومدە
اولمیشون. مذهب، سیرف و جەمائی بر کیتەدەرکە
آکا داتر تحقیقات و تەئیشاتەدە بولمیش هیچ
کیسەتک صلاحیتی داخەتەدە دکلەر.

بەئینوز مەسکەل بیئ سەئسی اکابر اسلامیدەن
بر دانە اعطای ایلمی بوز جەردەن مەزک بر و جەدە
بەلکەن حضرت نەز کاشات اندیز حضرت تریکە
مدح و تەئاشەدە بولمیشدەر. لوجە مذکور مەزک مەنور
جائی شونەن مەبارت ایلمی: « کتەب اسلامیت مەقت
کاشاتی ایضاح ایلدەر. دین مبین اسلامکە شارح
و تائیری فریدە قول ایلمش بوزک بر دانە شریفەدەر.
کتەب تیرە اولتوز جەردە کتەب چینیل تەزە اولمیش
بولمکە بئول عالی شوبر ایلمی. »

کافەسی دە حکومەت ایمپراطور بە تەلکەت بولمیش قوائین
و جەدانە تطبیق مەزکە و مەظاتم اسلامیه بی برینە
کتیر مەکەدەرلر.

« تصادفاً اسلاملار چین علماسیجە
مباحثات مذهبیه بوز بولمیش اولور ایسە
حضرت رسالتینا اندیز حضرت تریکە نە
بیورد فلەردن طولانی اکل لم ختیر و شرب
حر، زنا و قاروسائیر حەقەدە کی احکامی تەئاد
ایلدەر. چینیلرک اک معلوماتی مەزک تەئیشیه
اسلاملارک شو بیاناتی اکتساب رجحان
ایتمکە باشلامیشدەر. ایوم اسلامیت قوتوسوبوس
بولور مەزەبلەردن مەزج بر دین نظریە
باقبولر ایسەدە بک یاقیندە کەجک اولان
بر کوندە دین مبین احمدینک حقیقتی اکتلا بولمیش
تکمیل چین عالم اسلامیت داخل اولمە جەدەر .
حکومەت هر زمان اسلاملری آز جوق
حمایە ایتمیشدەر، بولمەدە مەزک امر نامەلر تەشر
اولمیشدەرکە خانی اسلامینک علوی قەدیرە
و اسلاملر ازان و جفادن مەزە خدمت ایتمیشدەر. [۸]

[۸] بیخ مەلەسەدن ایمپراطور (تەلی - توی).

چینگ عربستانه اولان مناسباتی

چینگ ایله عربستان اوستونده مناسبات نوزمان باشلادی؟ — عربستان حلقده چین مؤاقلرینک معلوماتی —
 بزدره تات — قتیبه بن مسلمه چینه سفری — چین ایبراطورینه هیت مخصوصه اعزام ایلمی .

عربستان قطعه سی چینده اسلامینک انتشاری
 خصوصنده مهم برخدمت ایفالا کدر . بنا علیه
 مرکز انتشار شریعت قرای محمدیه اولان عربستان
 قطعه سیله چین آره سنده اولدیری نه کی مناسبات
 موجود اولدیغنی او کز تک لازمدر .
 (هان) سلاله سی زمانه قدر چینلر
 آسیای مرکزده (هندوکش) دن آریله رقی
 (اولوق طایغ) ، کعب از تسلط ایدن (بور)
 طاقلرینک غرب جهنلری حقدنه ثابت مشکوک
 معلوماته مالک ایدیلر . هجرت نیویه دن ۲۹۶
 سنه مقدم (چان-کیان) نامنده برجنرال میبنده
 یوز کیش اولدیغنی حلقده ایتمه نامش وجرانیه
 اوزمان ماوراءالنهری اشغال ایتک اوزردموشان
 (بو-جو) لیک مملکته آقین وردی . بو
 سفرونه مقصدی قوتی کوندن کونه زاید و حکومتی
 جدی رسورتنده و چاراضطراب ایتکده و شان
 (هپون-تو) یعنی هو نگره تقارنو (بو-جو) لر
 ایله اخلاق عقد ایتک ایدی . (چان-کیان)
 آنای راهده هونگر طرفدن ابر ایددی .
 اون سنه اسارتدن سکره فراره موفق اولدی .
 بیک درلو مهالکی آنلابه رقی (بو-جو) لیک
 مملکته وارد بیلدی . بوراده فرس . هند

چېندە اسلاھت

۱۱

اھالىك غايت لاقيد بولدىنى بىلن مامورلار بولمىك چولغە مشمول اولمىقلىرى كى قىصرلار دىنرى تىقپ ايەك كلكە بولدىنى اصول موجدىچىە حكومت دىنى بو دىلو مسالى حقتە تامە اھالىنى خىردار ايتىك نىرت ايتيور ابدى .

ھىرستان اېھ عربلر حقتە چېنلىك ابدىە بىلدىكىرى معلوماتى خاى اولان چېن مؤلفاندىن بىض قىرمارك بوراھ درىسىمكى ايسە بو ئىرك كاتسى كىب بىض اولدىندىن بىنا درىندىن سىر قىطر ايتىك .

چېن اېھ ھىرستان قىطەلىرى آرمىندىكى مناسبات تىجارىتىك (تېن) سىلاھسى زىمانلىرى قىر بىزدىنى اولجە بىسان ايتىش ايتىك . حال بوكى بولكى حكومت مياىدە مناسبات سىياسە (تايخ) سىلاھسى اونجە چىمەنە بىنى بو مناسبات فرىس حكومىتارى بىزە جىرد تاتىك شىحجان اسلاميان طرفدىن مقلوب ايدىلى زىماندىن بىد ايتىدور (سەنە ئىجرە ۲۸ ويا ۲۹). ھىمىستاندە اھالى آرمىندە قىلىش اولان تواریخ نظر آزد جىردىك قارىبە تىجارىتىندە مقلوب اولىسى اوزورىە (بىت) اقوامە تىجارتە بىجور اولىش ونا حكومت وسطىتەك حدودىبە قىدر ايلرولمىشدر . حتى بىجوھرا تېرە، نو تىپروا تىك خىرىتلىرى چېن ويا تارىستان خىقاتە و بىردىكى خىقاتە ايسە بونى بىدھا كېرە و بىردىكى سول بىلرە و اوردو . ھىرە ايسە بىزە جىردىك و تىندىن

وھىرستان (تاش) [۱] جىنلىرىنە دائىر تىرت مقلوب معلومات اسىھصال ابدى .

بوزماندىن اھىلارآ چېن قىطەسىبە تاتىك قىرىبە آرمىندە ابواب مناسبات آچىلدى . اېمپراطورە ھىدە ايتىك اوزورە حكومتىتە ھىتەمىن اھىرام اولان سىقارت ھىتلىرىندىن وھىتلىرىك بىھىولاقى مياىدە ايتىك اوزورەكان كارباھىردىن اسىھصال اولان معلومات تارىخىبە و جىغرافىبە حكومتىك اھىرىبە طبع اولوب كاملا قىر ابدى . آخىقى شوسورتە اسىھصال اولان معلومات كاتسى الطبع موافق بىھت و حقىقت دىكل ابدى . فقط اىتارىبە تامە خصوصىتە

[۱] بو (تاش) ويا (تايخ) تارىھىتىك و اھالى تىرىك نام قىدىرى ويا ھۆدە (يارىت) اركىلىسىبە ايسە اولوب بىزخرا كىدى بىلدىرى اولان قىرمايلرە اسىھال ايتىش بولمىس ھىدور ايتىدېھى اھىرەدە بىلور فرىس قىطەسى و ھىرستان كى بىر اھىمىر و طاولان لىطات سا تىرەبى (تايوچى) ايسە تىرە ايتىدور ابدى . بو سىكە (پورسىچ) تىھويل دەھى سىكرەتلىرى و تىھوچ بولمىدەكە (پارى) كەتسەك ئىھىوورتە ئىقتىدىن ھىوولە كىلدور . سولار فرىس قىطەسى خىبط ايتىكلىرى زىماندە ھىرستانكە بىھىدور ايتىدور اولان تاش (تېن - تان - بىت) ويا (تېن - تان - بىت) ابدى . چېن ھىرلىرىدىن اھىلىرىكى ھىل سىكوت بىرەك اولان (تېن - تان) تىھىب ھىرىبە دىھور مقلوبى مناسىبە اولان بىسەن كاتسى سىياسەتە دىر دىھىتلىر ايسەدە دىھور مقلوبى . ارضى جاز ا اربە بىن قىطەسى . بىلە سىكرەتەك سايغ طرفىدە بولمىدە بىن طولاى بىھت بىن مناسىبە اولان (بىن) تارىكە تىھىب اولمىشدر . حتى (شام) دىنى سول طرفىدە كىلدور . ھىرستان تارىخىدە پارھا ايتىك حكومىتارى اولان (بىرپ) ك اسىدىن آتىدور .

سکره کبیرلرک (بی-لو-سن) اسمیه ایله کبری
 فیروز نامده کی اوغل طخارستانه چکدی .
 وایبراطور (قاز-توتغ) دن هر بلره قارشو
 معاوتقی نیاز ایله دی . ایبراطور بلاد فرسک
 اوزاققلندن طولانی امداد کوندرمک تمکن
 اوله به جفتی وقف کندی حفته خلیفه زیشان
 حضرت عثمان رضی الله عنه اقدیمزدن شفاعت
 طلب ایله حکمی جواباً یلدیردی .
 هجرتک ۶۸ هجری سنه سی عساکر
 اسلامیه ماوراءالنهره داخل اولدی . ایبراطور
 طرفندن کوندریلن سفیر حضرت عثمانک حسن
 قیوتنه مظهر اولدی . خلیفه مشارالیه
 حضرتکری امراسندن بریسی حین موتمده
 سفیر ایله چینه کوندردی . بو ذات هجرتک
 ۶۹ هجری سنه سی (جان - تان) واصل اولوب
 یکن بیوک مراسم ایله قبول ایله دی .
 خلفای اموی دن برنجی ولیدک ایم حکو .
 متده قتیبه بن مسلم الباهی خراسان والیسی
 تبیین اوله رقی (۹۵) تاریخنده آمودریانی
 یگدی . ماوراءالنهره داخل اولدی . ایبراطور
 طور (هیوتن - توتغ) ک یکنی قومانداسنده
 بو تان اردوی مغلوب و مرکز اولان (بخارا)
 شهرتی ضبط ایله دی . [۱]

(۱) ماوراءالنهره ایضا غرا ایند هیبده بن
 زبانه . مشارالیه ۵۱ سنه سی جیحونی کیوب
 بیکنده و ایند ونف نام دیگر نخشب شهرتی
 ضبط ایله دی غالباً دوندی . بنده (۵۶) ده سجدین
 عثمان تکرار غرا ایله دی . خط سیر قلدیلر مشار
 الیه هغه معاضه ایله دی .

بر آن زمان سکره خوارزم خانی بو تان
 مانغوری دخی دوچار انهزام ایله دی او ایله
 آسیا قلمنتک بلای باشلی بازار کاهلریندن بری
 و هند و چین اتمهنتک ال مهم مجوسی اولان
 سمرقند شهرینه التجاره مجبور ایله دی . شهرک
 بولدیغی اوده محصولدارلیقه مشهور اولوب
 آسیانک ال مسور محلی عد اولیوردی . قتیبه
 شهرتی عاصره ایله دی . فقط بوزندن سوک
 درجه کاش اولان مدافین شدتلی برمقاو .
 متدن سکره اسمیه مجبور اولوب سنوی
 ۱۰۰۰ دینار و رگور و ۳۰۰۰ کوله و برمک
 شرطیه دین مین اسلامی قبول ایستیلر .
 قتیبه تکلف برجامع شریفینا ایستیلر
 عقائد اسلامیه حفته بالقات خلقه و خط
 و لیسحت ایله دی . بعد مشارالیه بخارا
 شهرنده دخی دیگر برجامع شریف یلیا
 ایستیلر . بنون مملکت دین اسلامی قبول
 ایله دی . قتیبه شر شریعت غرا مقصد
 جلیله شرفه طوغری ایله ولدی . چین
 حدودیه باقلاشده یعنی سرده ایبراطورده
 براخطارنامه کوندرمک اوزره رهانت
 مخصوصه اعزام ایله دی .

مشارالیه اخطارنامه سنده . اگر خلیفه به
 سنوی و برگور برمک شرطیه عرض اطاعت انج
 ایسه حفته خیرلی اولیه جفتی یلد بریوردی .
 بو هیات مخصوصه (هیبره بن مشر) ریاستده
 اولوب علامدن اولقه برابر امور عسکره به دی

حکومت کی حمیاتی احترامکارانہی ہیئت
- غارتہ بیلدیروی و بوترون هرریت آیری
آیری التغات واکرام ایدوک اعضای طاقه
سندن دوت برسی رفاقتیت و پروپ آقیه
اردو کاغزه قدر کتدیلری تشیع ایشدیروی .
قیه بن مسلم طرفندن ۹۵ سنه
هجره سنه ماوراءالنهرک استیلاسی چین اسلام
مینی نارتخنده قایت مهم بروقه تشکیل ایدر .
زیرا الاخره (هومی) دوا چینلی اسلام
حکومتی اولان خوارزم قطعه سنه دین مین
اسلامک تاسی بو زماندن بده ایدر .

هیرتک ۹۹ هجری سنه سی چینلردن
خشنود اولیان بعضی اعالی آسیای خریده
بولان چین مأمورلری تملکتدن طرف ایتک
اوزده خلقای امویدن عمر بن عبدالعزیز ایله
توت حکمدارلندن معاوت دچاننده بولدیلر .
خلیفه طرفندن سوق اولان قطعات عسکره
ایله نیشلر کاشغر تملکتده ایلی شهری
محاصره ایشدیلر . فقط چینلر ده لاجل الماونه
گنش و طورقان جوارنده اخذ موضع ایلدش
اولان متعدد چننرک کتدیلری خرو لامقده
اولدیندن طولای محاصره ایشکاری شهرلری
ترکه مجبور اولدیلر و چین ایله حرب ترکاری
و نیشلری سنه برمتارک عقد اولدی .

هیرتک ۱۰۱ هجری سنه صفد جوارنده
بولان تملک حکمدارلری هر طرف قارشو
کتدیلر .

واقف اون ذاتدن مرکب ایدی . بو هیئت
ایمراطورک تربیت بیقده قلمی زمان قایت مکلف
ایسه کیمش واک لطیف مطریات سوروش
ایدیلر . بو بارتلری اناسنمه ایمراطورک
پانده هیچ برسوز سولیمیه تک برمدن سکره
چکیدیلر . بوجال کتدیلری فوق العاده
حرمته قبول ایدن ایمراطورک تعجبی موجب
اولدی .

ایکنجی کون سیاہ و کبار لباس کینمش
اولدقلمی حالده بیه ایمراطورک پانده چینوب
برکون اولکی کی حرکت ایشدیلر . فقط
اوچنجی کونی حرب لباسلری کینمش و تیره دن
طرافغه مسلح بولمش اولدقلمی حالده تکرار
ایمراطورک قارشوتنه بیقیدیلر . بوجال ایمرا
طورک کتدیلرینه توجیه خطاب ایدوب سبب
ورودلری و اوچ کون حصره سیله تبدیل قیافت
ایدوک کتدی پانده کارندن مقصدلری
ناکولدیغی - ژال ایدی . هیره جواپا: درنجی
کونکی قیاقمز دو کونکرده اکتساب ایلدیکنز
ایمراطورک ایکنجی کونکی حضور خلیفه ده
بولدیغیز زمانکی قیاقمز در . بو اوچنجی
کونی طاشیدیمیز ایستایسه محاربه بیقیدیغیز
وتدیمکی قیاقمز در . دیشدر .

ایمراطورک کرک بونطقدن و کرک هیرتک
حامل اولدیغی الخطار نامدن اورکش و هر آن
حدوددن آدیغی حوادترکه قورقش اولد .
پنندن یک جوق بارما عطا سیله برابر اولد

(هونگ-توئ) زردت سطر از نام این دیار،
ایمپراطور (تای-توئ) که ایام حکومتش
اوت - شان [۱] کیهن یعنی (قوفن) [۲]
وسمرقند حکمداری چین ایمپراطور سه
تبعیت ایله طاییدیلر وقتوحات اسلامیه به رعناً
دائماً آکا صادق قالدیلر. ۱۰۶ سنه هجره سنه
خلیفه اموی هشام، ایمپراطور هدیدیلر
کوندودی. بونلر آره سنه آنلر، کرلر
وسائر، بولبور ایلی.

هرنگ ۱۲۹ هجری سنه هشام طرفدن
هدایای جدید ایله ورود ایندن سلیمان کاندیه
برسفر بک بیوک احترامایله قبول اولوب
کندیه (قون) عنوان ایله برابر فریزی
زنگلی برنوس و تکلف برکرا عطا اولندی.
بوندن بویه امویلر ایله چین ایمپراطوری

[۱] حد شمال حکومتی اولوب (او - تو -
تو) دسی نسبه اولور ایلی. طول - ۵۰ فرسخ
اولوب اعالیس طایت زنگین، فقط حله کار و ماهر
آدلرور. مذهبی بودا آیدر. لسان و یازیلری
هندک سائر جهلریله هینی اولوب فن تحریرده
طایت ماهر کیمه لرور.

[۲] بو حکومت (چونج - لینج) سلسله سنه
جانبیه کاشدر. حکمداری (سه-تو - تیه-چونج)
سنه وغان - یان (بایه) که ۹ میل شمالیه
(نالی) که ۶ میل شرقیه و (توآ - جه تو) که
۶۶۰ میل شرقیه اولان بر شیرده سا کادر.
حکمت مستوی طایت اوراقی و اقبیس ماملر. اعالیک
اخشاب و مادن اینشله خصوصاً نرینه طایت دهاقی
و ادر، اورز نرینه آن تصویری بولان آنولر گوش
مسکوکات فولاتوب تجارت استفاده لری در کاردر.

آره سنه مناسبات خیلیدن خیلره کتب
صدیقیت ایلیدی. حتی ۱۲۵ سنه شیانی
حکمداری امریلر قارشی ایمپراطورک معاوضی
طلب ایله یکی حالده رد اولوب وقه هشام طرفه
یلدیرلیدی. [۱]

بخارا و ماوراءالنهر مسلمانلردن برنج
غیرک و عرب تاجر لرینک امویلر ایله ایمپرا
طورک آره سنه موجود اولان مناسبات
حسنه دن استفاده ایدرک تحریر "تروت مقصدیه
چینه داخل اولوب (چان-لیان) [۲] شهریه

[۱] پلاس (غوبیل)، بو کیفیت هرنگ ۱۰۲
هجری سنه هارون الرشید طرفدن چینه امرام اولان
اوچ سفیرک لشین اوزرینه حصوله کلدیکلی بیان
ایدیور سنه ۱۰۶ قانغ و قایم ماملرینک بیانانی واجب
صرفونک بولاده سنه توانی ایبور.

[۲] چین اسلام لری بو (چان - تان) و با
(سی - تان - تو) شهرنده چین - کلدانی لار.
طریقه مشرفک اولش اولان حکوکات نریه تاپه نریه
کتف اولدی هله ایلک جامع شریفه زمان اناسی
اولان ۱۲۵ تاریخه مالد بر آیدر اسلامیه کتف
اولدی یعنی ادعا ایدر. (چان - تان) شهرنی
تریف و توجیه ایدن مؤلفانده نهو جامع شریفدن
ونه مذهب اسلامدن بحث اولدی هله بو کیفیت
ایضاً مشکادر. بو حال ایشانه بیلورک اولاقانده
اسلامک آروجه برنای چوق ایلی و اوچ وادرت
مذهبه بر چوق طرفلری ازانه ایدن (تا - تیج -
کیا تو) مذهبه تاریخده بریلور ایلی. بحث ایله بکنز
جامع شریف ۵۲۱ سنه (ها - تو - لا) نامده
بر حکمرانی مادلرک هله جدوا بنا ایله کادر.
(چونج) یعنی فول سلاسی ایام حکومتده (چونج)
سنه اولان (لوی تان) حکمداری ایمپراطور

چينده اسلاميت

حکمدار به شهر مذکورک شرقه کان (نغان)
 حکمداری عباسیله، قارشو حمایه اولغولری
 چین ایبراطوروندن استرحام ایلدیلر.
 اوجده فرانسور، قوج یینی (ابومرزه) [۱]
 نامده برقات قوماسیاسیله ۱۰۰۰ متخپ
 عسکری ایبراطور (سو - تونغ) ، مساوت
 ایچون کوندردی. برچوق مورخلر، کوره
 اعدا بریشان ایله کدن سکره بودت
 ییک حرب تلکترینه عودت ایلدیلر. [۲]
 قاطون والیسی بودت ییک حرب
 چینه قائلرینه مساعده ایبراطوروی
 استحصال ایندی. ایشته بالآخره بودت
 ییک حرب عسکری تلکت قایلرینی تروج
 ایلدیلر. الوم اوراده منشر اولان اهل اسلام
 بولرک احقارلندن عیارتدو.

(سو - تونغ = صونجیو) ک خان اولان
 (ای - تونغ) نایاب حکومتده (بنت) ایلدی

[۱] بو عرط چینه یوک کومو صامی اولغولر
 ایلی. (۱۱۱۱) (توج) ک منر حکومت ورودی
 زمانده (توبان - آو) نامده بری (موی -
 ه) لوظونده سارنگه کیش ایلی. نزد ایبراطوروی به
 ایلك اول کورمه امرده بولکی قان آره سنده
 مازمه ظهور ایندی. نیایت ایبراطورک تهرجا.
 نجیسی هر ایکسندده منی درجهده منیر اولان
 آری آری فیوردهن اذغال ایلمک مازمه ک لولکی
 آلهی.

[۲] دیگر برروایت کوره بودت ییک حرب
 (خوارزم) ، دوتیلر. خط اوردوی اسلامک
 یان قوماندانلر صحریلر تکرولجیته عودت ایلدیلر.
 اورادماللر ایلمک اوزور مریضت آلدیلر.

کامداری و اورادماللر و کوجلرله اوغراشوق
 اوزور، اقامت ایچون وخصت آلمدقاری
 مورخین اسلامیه بیان ایتمکده ددرلر.

(ما - اونن - یین) ، کوره (چان -
 نغان) شهرده ایلك جامع شریف بوزمانده
 بنا اولوب (نین - کياتو - ط) یعنی مذهب
 صافی مبدی نسیبه اولغولشی ایلی. لو - تیمن - نیو)
 اسخنده بر ماندان اسلاملر اوزورینه ناظر
 عمومی تعین ایلدی. بر قاج سته سکره (نین -
 کياتو - ط) نامی ایبراطورک امریه
 (نان - مین - سز) اسمته تحویل ایلدی.
 عیرتک ۱۳۲ نجی سنهسی ایبراطور
 (هویون - تونغ) شانسی تلکتنی ضبط
 ایندی. تلکت مذکور، والیسی و اوغلی
 ایله اکار مأموروی امولردن مردان
 نایک مساوتی استرحام ایلمک مسو.
 لری اسراف اولدینی سورنده نایبیتی قبول
 ایله چکری قیلدیردیلر. ه مروان ه ک علی.
 اکستجال سوقی ایلمکی اردو (طراز) قرینده
 چین اردوسی کلبه آچار انزام ایلی.
 عیرتک ۱۳۳ نجی سنهسی سمرقندک شال
 غریبتمکی مالکدن عیارت اولان غریب (چاو)

طرددن ایشو جامع شریفک تسمیرت مأمور اولغولر
 ایلی. حکمدار منار البره (نان - مین - سی)
 نامده چین اسلاملر ییک مذهب نسیبه ایلمک لری
 (نین - یین - کياتو) اسمکده نغان اولان (نین -
 یین - طو) اسمته تحویل اولغولر مساعده منی
 ایبراطورون استحصال ایلی ایلی.

اوج بوز بیک عسکر ایله حدودی استیلا
 اخلری اوزرینه اوجعفر التصور دن استیلاجه
 مجبور اولدی . مشایر الیک سوق وار سال
 ایلدیکی قوه عسکره تک افرادی اودرجه
 کثیر ایدی که بوتلری ااشه واداره ایچون
 حکومت جای رسومی اضیفه لزوم کوردی .
 ۱۷۱۱-سنسی (هوی - ه) امر استدن بری
 چین پرلسلر ندن برله عقد ازدواج مطالبه سنده
 بولدی بی صرمده وکلادن بری (تت) لبره
 قارشو بر (هوی - ه) لبره عذد افاق ایتک
 لزومی ایبراطور (تو - تونغ) - اکلاندى .
 حق (بون - نان) وهند حکومتلری وعباسیلرله
 اتقاق ایتک اوزره مذاکره شروع اولمسی
 لزومی ایبراطور . بیان ایدی .

على الخصوص (تت) لبرك اك شديد
 دشمنلری و غریک اک زیاده صاحب شوکت
 بر حکومتی اولان عباسیلرک معاونتلی
 استحصال اولمقی باشده اصرار ایتدی .
 ایبراطور بوزانک رأیی استحسان ایتدی
 (هوی - ه) خانه بر پرلسس تزویج ایده .
 چکنی وعد ایتدی . بون نان حکمدارینه . هند
 پرلسرینه وعباسیلرله سفیرلر کوندردی .

۱۷۱۸ سنه هجره سنده هارون الرشید .
 چین ایبراطوری تزویجه حمزه اولی . شایر
 ناملرند اوج سفیر کوندردی . بعض
 مورخلر بواج - سفیری حمزه باخوه (مفتی)
 نامبله بره تزیله ایدرلر که ایبراطور

بوزانی مستغرق انعام ایلدکن صکره
 (چون - لان - هیان) عنوانی و برمشدر .
 بوزمانده آسیا قطعی آلی بیوک حکومت تقسیم
 اولمش ایدی . شویله که : شرق جهنده چین .
 جنوبده شمدیکی حانده چینگ (بون - نان) نامی
 حائر اولان ولایت معلومه سندن اشفه مانج نهر بیک
 اونه طرفلرینه قدر هندک بر بیوک قسمندن
 عبارت اولان (بون - نان) ویا (نان - طاو)
 حکومتی و (تین - شو) یاخود هند - ستان
 - فلانک اک مقتدر حکومتی اولان (ماندا)
 قرالیتی . غرضه حکومت عباسیه . وسطه
 کوندن کونه بیومکنده اولان بت حکومتی
 وشانده ایسه بحر حزره قدر اوزانان (هوی - ه)
 (ه) یاخود (تومی - ق) حکومتی بولمقده
 ایدی . (تت) لبره هر لبرله علی الدوام محاربه
 بولبورلر ایدی .

بناءً علیه حدود حکومت اوزرینما کتوبا
 آقنلر اجرا ایتکنکه بولان (تت) لبری
 بوسکورت بیلک ایچون هر لبرایله متفق بولمقی
 چیلیرک منافی اقتضاسندن ایدی .

هجرت نسویه تک ۳۶۲ هجری سنه سنده
 عربستان ایله چین آزوبنده موجود اولان
 مناسبات سیاسی و تجاریه اسکی حائندن چیقمشدر .
 هر لبرله چین آره سنده مناسبات سیاسی
 هر تک اوچاچکی و دردی ویشکی عصرلرند
 دوام ایتشدر . (صونغ) - سلالهسی تاریخی
 ۳۱۹ سنه سنندن ۶۷۹ سنه قدر هر لبر طرفندن

چینده اسلامیت

۱۷

اعزاز ابدیش اولان ایکی هیئت سفارتدن
 بخت ایدر. (صوتغ) لرتون چین قلمینه
 صاحب دکل ابدیلر. شمال ولایتلری اول
 امرده (لیتو) لره ویده. (کین) لره تابع
 اولش ایدی. (لیتو) لره تاریخی بوسلاقلک
 ایلک حکمداری اولان (آلو - ق)
 - ۳۰۴الی ۳۱۵هـ تک (۳۱۲) سنه بوسلاقلک
 (هوئی - ۵) لره اسکی مفر حکومتی اولان
 (بوقوجان) شهرنده برعرب هیئت سفارتی
 قبول ایلدیش اولدیحی بزارو. ذکر اولدیلان
 (بوقوجان) شهر تک برینه دهها سکره لری
 (قارا قوروم) شهری بنا اولمشدور.
 ۸۴۰ سنه بوسلاقلک شایه - سینه نامنده بر
 عرب سفیری امیر اطوره هدایای مختلفه کونور.
 مشدرکه بوتلر میانده ارسلان دخی وار
 ایدی. بوسلاقلک سکره عربستان ایلچین
 آرمینده مناسبات سیاسی منقطع اولمشدور.

۷

قانون ولايتده اسلاميك تاريخي

چنده اسلاميك نفوذ سياسي — عرب سياسي — عرب تاجري — چنده
معارف و ادبيات — جوامع شرعيه .

چين عالمي اعضا مندن بولمق حسيديه
اصل برونليفه اجرا ابدقري ييلمك قائمدهن
خالي اولماز .

قانون ولايتده دين مين اسلامك تشري
بحراحر استكلرندن قان عرب تاجرلرينك
همفريفه وجود بزر اولشده . بو كويت كرك
مورخين عربك بياني و كرك بوقار و رده .
ذكري سبق ابدن وقابلهلر مندرجايه
تحقيق اولشده .

كذلك چنده ايلك جامع شريفه دني
اهل اسلامدن چينه بركي دفعه داخل
اولان عليه الصلات والسلام المديرك حال
دسا اينا بولري اصحاب كرامدن (وهب بن
ابي كيشه) رضي الله عنه چا بدن قانون شريعه
ينسا اولشده . چينك جنوب طرفلرده

چيني اسلامك مقتضيات مذهبي بولري
سربسته اجرا ايتك مساعده سي استحصال
ايندقري كوندقري حكومتك اهالي سائره سي
كي اصراو حيات ايتكده بولمشلرود . اسلامك
سائر چينلريك حاز اولدني باجله حقوق
وامتيازانه ملك اولدني (تابع) سلاله مندن
زمانزه قدر وقوعه كلان باجله وقايح سيا .
سيه اشتراك ايتشله در .

ابدي بولريك تاريخي قسماً چينك
تاريخيه قاروشمقدهدر . يالكز اسلامك بولكون
چين ايتده بر حكومت تشكيل ابده چك
درجهده كسب اقتدار ايتكده اصل موفق
اولدقري . اعصار مختلفهده ترك احوال
سياسيه ، مذهبيه ومدنيه لر بولريك نه مركزده
بولدقني والحاصل هم اسلام اولق عمده

اسلام ملک برقاہیسی بولمنی و خلیفۃ اسلام
نامہ خطبہ قرأت اولیٰ شد۔

حریک اوج بوزنرق ستاریہ طوغری
برجات اولان مسعودی ، چین حکومتک
فاطون کرگدن شکایت باندہ راستدغایہ
ورزش اولان - بر عرب تاجرینک دعواسیہ
اصل مشغول اولدیجی و ایسی فریادن بری
نه وجهه قبول ایلیکی برتغصل نقل ایلدی.
بو واقعہ عربجه آل پازسی رکتانده کورونلکه
بروجه آئی نقل اولتور :

• وقتیہ بصرہ شہرندہ فریادن و (ایلدی
بن الاسود) احضاردن (ابو وهب) نسبه
اولتور برذات و اراہدی. بذات (بصرہ) بن
جینوب (حیراف) ، کندی. اورادن چینه
حرکت ایچکے مویسارگی بولدی. مذکور
سینبہ راکباً حرکت ایلدی. چینه واصل
اولدیجی زمان کندیسنده فائزہ حکومتی ذیارت
ایچکے مراسم حاصل اولدی. ایکی آئی سید
حنن مسکر. (قافو) شہرندن (کوبندن)
شہرت کندی. مدت مدیدہ اورادہ اولتوردی
وسادادن اولدیجی مین حکومت متعدد
پاسنامار وردی. بولک اوزرنہ حکمدار.
کندیسنہ بر شاه و برلمسی و محتاج اولدیجی
اشیاکک نبارک اولتوسی امر ایلدی. مع مابہ
بوداکک سادادن اولوب اولدیقتک عرب
تاجرلندن کھرق ایلیسی حفسدہ (قافو)
والیسہ تبلیغات اجرا ایلدی. (قافو) و ایسی

(ناع) سلاله سندن (بولن) سلاله قند
(۶۵۹) اسلام تاریخندہ شاپن وقت قبورہ
نصافی اولتور. اسلام ملک چین قلمسنتک
حرطرقندہ اجرائی خود افتری بو تاریخندن
یعنی. چین ایبراطورلداک تیموچین احفادیہ
کجریکی زماندن بدایدی. عرب و چین تاجر.
لری آرمسندہ منافع تجارہ جاری اولسندن
طولانی بیلتور حرطرقه ممکن اولہ بیسلیکی
درجہدہ مناسبات حسنتک اداہستہ صرف
مقدورت ایقتوردی. عرب تاجرلریک بناندہ
قزلی اسکھلرک و ایلیری بولتور مسورت
خصوصدہ رحایت ایلدی ایدی. حتی چین
قانونسنتک تحریراتسندن خارج مسورتدہ بنا
القاسمی ایچوندہ کندیلرنہ مساعده و برر
ایدی.

حرکت ایچکے بصرندہ ساحل بحرہ بولان
تجار کھلر تجارت خارجه نقطہ نظرندن اک
زیادہ باب تنویت احوالہ بولتورلرایدی.
بھراً (فاطون) دن مسودت ایدن عرب
تاجرلری طرفندن کندیلوب عرب حرطرقی
کارکدن حفظ ایڈاش اولان معلومانہ کورہ
اسلام حکومت ایبراطورہ اسکھ و ایلیلرنده
حسن قبولہ مظهر اولتوردی. اصل ساجدہ
دخی بیان ایلدیکی وجہہ ابو جعفرالصود
طرفندن ایبراطور (صو-توخ) ، معاونت
خمسندہ دوت بیک عرب کوندراشدی.
حرکت اوجنہ بصرندہ (فاطون) شہرندہ

چندہ اصلاحات

سوزینک یعنی تصدیق ایسدی . اور زمان حکمدار آنکی ملاقات ایسدی و عداپای کرانیا اعطا ایسدی . زائر ہدایای آفرق عراقہ معاودت ایسدی .

۵ ہوزات چین حکمداریہ وقوع بولان ملاقاتلریک برہد حکمدارک عربلر حقندہ کندیشدن عربل شہر و علی الخصوص فرس حکومتی ناصورکھ ہو ایسکلیری سؤال ایسلیکی بڑہ حکماہ ایسدی . ابو وہب جواباً دیشک کہ : (ہومظہریت جنساب حقت عون و عتابیکہ اولشدر . زبرا فرسایر بت برست ایسلیر .) حکمدار یوگا جواباً عرضلرک انک زینکین وانک کوزل بر مملکت فتح ایسکلیری سوایہرک بیان تقدیرات ایسشدر . ہمدہ حکمدار حضرت رسوالہ اقدیمزایہ پیغمبران دیشان حضراتی حلقہ ہمدہ بعض سؤالر ابرادایسندکن سکرہ بچون مملکتی ترک ایسلیکی سوردی . ہمدہ جواباً سیاحت قصہیکہ بصردن (صبراف) ہمدہ کادیکی و چین مملکتی چین زبارکدہ کوردش اولدیم عجائبانی نقل ایسوب مملکتہ عودت ایسدیہکم زمان حکمدارک معاملات مستحسنہ سی حکماہ ایسچکی بیان ایسدم . یونک اوزریتہ حکمدار ہکا ہدایای کرانیا ویردی و ہوستہ بار کپڑریتہ راکیا (قاضو) پہ اعزام اولمفلدلی امر ایسدی . ہر بردہ حقدہ حسن معاہدہ ایسدی . چ لندن عودت ایسدیہکم اناردرہ برچون قریب مل ہدیچلر آلمش ایسدم . ۵

ہوزماندہ چینک جنوب جہانگدہ ہوشان اسلاملرک مقداری کپیل ایسدی . ۵ ایسراطورد (ہی - نونخ) ایام حکومتک آلتھی (کین - او) و ہا (قان - نو) ہمدہ سندہ اوقی آکفدہ ناصر و ثابت حریص شہرت (ہو آخ - چار) اسندہ اعلی علم برکیمہ (کو - زین) یعنی حکیم رہبہ سی استحصال ایسدمہدیکندن طولانی (قوآن - نان - چینک طرف جنوبی) اہالی ہندن بعضلری طوبلاہی و قوآن - چہ تو (قاطور) (ا) تہریتہ طوغری یوریدی .

(۱) ہمن مورخلرہ کوردہ (قاضو) شہری ساحلن تاکلو مقر مسالہدہ و (چورکان) ہمن ایسور شہری ہوتدہ ایسدی . (قاضو) شہری موضع ہمدہ ہمدہ قدر زمین ایسین مورخلرک نہکی دلال ہمدہ ہمدہ اسناد ایسکلیری پہلہ ہمدہ . انک عرب ہا ہمدہ لاندہ ہالکر (ہا - شو) و ہا (ہا - شوآ) ہمن (ہواخ - چار) نامدہ برسر کردہ مکدہ کر گناریتہ چین بیوک ہمن اوزدندہ ہمن و عرب آجرزیک کازک ہوتدہ اولدھلری (قاضو) شہری اوزریتہ یوریدی ذکر ایسولر . انک عرب نامبرلرک قاطور شہری (ہو آخ - چام) طرفدن ہمدہ ایسلیکی چلدرہ کھلری زماندہ شہر مد کوردہ اصل ہمدہ (چو - کان) شہری ہوتدہ ہوتدہ ایسدی . ہمدہ (قاضو) شہری (قاطور) شہرکدہ یونک یونک اولدھلرہ دلیل . لریندن ابو وہب ہمدہ ہوشر ایسدمہ کپیل چلدری و ایسراطوردن ملاقات طلبدہ ہوتدھلی ہمدہ سادات لریندن اولوب اولدھلرک کھلری ہمدہ قاطور ذوالحجہ اسطیر اولدھلر امرانہک شہر مد کور و قاطور ہمدہ ہمدہ چلدری ہوتدھلر . ہوشلرک ہمن ایسہ (قان - نو) ہمدہک

چندہ اصلاحیت

چین مورخاری بووقایی ذکر ایشورد .
 فقط بو کیفیت عرب سیاحلرک اولداتک عدم
 صحته دلیل اولدمن . چین وقته نوبلری
 اوزمانلرده (قان - ژین) نسجه ایشکری
 اجیلرله طاقوقایمک تفصیلاتده قایت احتیاطکار
 طاورا ایشلردو . عیجا بولرک بووجه حرکت
 ایلملری جهائلرندمی بو قسه طرفدارق
 فکرندمی ایلمی گلشدر ؛ حتی (هان - لهن)
 یعنی انجمن دانش اعضالری بو کون ییه هیچ
 بر معلومات ذیبه صاحب دکادرلر . کذلک
 ملکاتک تاریخ وادیاتنه قطبیا و قوقلری بو قدر .
 ذاتاً صاحب اولد قلری تاریخده بک سطحیدر .
 ایشک بو سیدن طولاییدرک (تایخ) و (سوتخ)
 سلاله لری زمانه دیلر بلان مؤلفا قده هیچ ر عرب
 اسمی ذکر اولنماشدر . حال بوک اوزمانلرده
 حکومت ایتمه لری طوریه تک کرک شال و کرک
 جنوب طرفلرکده عربلر کتله بولمقده ایدی .
 چین ارباب قلمی جهالت انوی اولوق اوزده برده
 قید سزاق علاوه ایشلردو . بولر (قوتو
 سیوس) ک تلامبندی اولوب حکیم مذکورک
 ایسانی بالذات یقینه قارشودخی بیون عجزی .
 بیون قاضی . بیون مکل و خطبائی ایله بالکر
 بر اقان و امید استقبالی اوزرندن رفیع ایمن
 (تاهو) شهرله قارند برلسدن عبارت اولسی بک
 مکل و بک سفیت درجه سدهدر . بشار بو (تاهو)
 شهرسی (یه کوانخ) ولایتده بولساک (قان - یو)
 شهرسی طن ایلمکدهدر .

ظرفه ریسمه آسایع ایشلردو .
 بنا علیه چین مورخاری بکده اسلامک
 وجودندن بحث ایشامش اولد قلری تعجب
 اولسه حق بر کیفیت دکادر . مذعب جلیل
 اسلامک تاریخ - لاله سندن (مقول) - سلاله
 قدر نه امله نوسیم اولدیم حتمه کی معلومات
 دخی بک امره سزدر [۱] . بو وقته نایبنا بدن
 دلالت تاریخیمون بری بودرک ایکی عرب
 سیاحه کوردو (قانتون) شهرسی (هوانخ - چو)
 طرفندن قارت ایدک کدن سکره عربلرک بخرآ
 چین ایل اولان تجارتلری ۳۱۹ سنه قدر بر
 چوق سنلر نیلماً منقطع اولوق درجه لریبه
 واروب بوتار بندن سکره شهرسز بکدن کسب
 گرمی ایلمکده . زورا (تای - تونخ) حکومتک
 اوچنجه (چمن - هوان) - سنه سنه (قان - های) ده
 بولان عرب تاجرلری ایبراطوره ناموجات
 قطیه . قشقر . بشم طوققلی کرلر اهدا ایلوب
 بولرک بک زیاده بکنلرکی قانتون (قوان
 - تونخ) و قایضامه لری ذکر ایشکدهدر .
 ۱۱۱ سنه عمره سنه و ایبراطور (ژمن -
 تونخ) زمانه کاشو (عربستان) حکومتدن
 بر چوق اجیلر قانتون گلشردو . رقیسلی
 اولان (یو - سی - یو) ایبراطوره سنه
 [۱] چین اسلاملی طرفدن یزیک اثرلرده
 دعا صحیح وعلی الحصوص دعا مفضل ایضاتک
 بولدیجی امید ایلمیردهده مع التأسف ایلمک چین
 اسلام تاریخلری بیون بر زمانه بآزش اولسی و مسائل
 دهه دن معلومات لازمه و بر مکه حاج اولاندو .

دفعه‌های گوناگون و بزرگ مقابله و مخالفت
کنیم و مظهر اولش در .

۶۶۱ سنه هجریه سنه ابراهیم (شاه
نویغ) بواجیوردن (سوزی-تالو) نامده کی
ذاتی بشون عرب تاجر لریك امر اداره سنه
مأمور ایشدر . بو ذاته (هوآن-هوآن-نیان
کیو) عنوان ویردی . بو مأمور اجیدری
علاقه توزیع ایندی و فاکلر دقار حکومت
قید اولدی. بینه بو اثره قارشو تدابیر شدید
اقتصاد اولدینی قویاً لمن ایدیلدور . ذرا
بولرک بر فسی (کیوان-چه نو-فو =
های - نان آطسی) بهجرت ایدوب الآن
موجود اولان دوت باب جامع شریفینسا
ایشدر . (بو) نسبه اولان بواسی فاکلردن
برینک اعطای مذکور آطده بولنده در .
اوزماندن اعتباراً قانطون شهرینک اجیدرله
اولان تجارتی کوندن کونه آزالدی. ایشدردن
اکثریسی مملکتلر بینه عودت ایدیلر. نوچینک
معاصر (۵۵۰ الی ۶۲۵) اولان بر
عمر قانطون تجارتدن بحث ایدیلکی سرده
بوشهرده اسلامک عددی آزالدینی و هیچ
بر حکم و نفوذ صاحب اولدق لری بیان ایشدر .
(بوتن) سلاله سی زمانده (۶۵۹) عرب
تاجر لری اسلامک (قبلا) نژده
صاحب اولدق لری حکم و نفوذدن استفاده
ایدک چین ایلدی بولر بیهوده تجرید مناسبات
ایدیلر . فقط اکثریسی (قانطون) عودت

ایدی چک (فو - کین) (چو - کین)
(کین - سو) و سائر ولایه کابلر [۱] بوتن
طولای (نوئن - چه نو - فو کین) لری
بیوک بر سر کز تجارت اولدی. اجتی سفینه لری تا
(مان - کین) قدر تا کین (مان - چه - کیوان -
ماوی شهر) وادینه ایلر و ایوردلر ایدی. بونکه
برابر ۷۵۴ سنه هجریه سنه قانطونده بوطن ایدن
اجیدلرک مقناری حالا زیاده اولدینی اوزمانده
پارلس اولوب ایلروده ترجمی اراة ایدیلر.
چک اولان بر کتابدن اکتلا شلشفه در .

۸۷۰ سنه هجریه سنه و ابراهیم (چون - تی)
زمانده اسلام تاجر لری وان - لساو
(ماقاو) آطده بر لشد بر بایر. بورده دعا
سهولته معاملات تجارت لری اجرا ایدیلدور
ایدی . بو زماندن اعتباراً اسلام تاجر لری
راحتلر لیکه اوغرا میدیلر و حکومت داخنده
تبعه سائر ملک نائل اولدق لری حقوق و اعتبارک
کافه سنن بر صورت معیتره ایدیلر .

فوان - نویغ (قانطون) ولایته بوئان
جوامع شریفه تک عددی اون ایکیه بالغ
اولوب بولردن بشی [قس] قانطونده [۲]

[۱] بوگون قانطون شهرده اسلامک بک آرز
بولنک اصحابی بوسال ایشدر. شمدی
حلقه شهر مذکورده ۵۰۰ خانه قدر اسلام
بولنده در .

[۲] قانطونده بولان بشی باب جامع شریفک
اساسی و وائی بوجه آن بیان اولدور (فوان)

چینده اسلاط

۵۲

اوسى (شاو - كنگ - فو) شهرنده ودروى
 دنى آى - نان (هايتان) آلمه سندهد .
 قانطون شهرنده بولان جوامع شريفهك
 اك قديم واك مهسى حضرت سيدالكونين
 صلي الله عليه وسلم اقد يترك خال سعادتلرى
 اولوب شريفك آلتجى ويا دنجى مهسى چينه
 گلش بولان وهب ابن ابى كيشه رضى الله عنه
 طرفدن بنا ابديان (هوى - شهن - ظا) بنى
 يادكار مئرز جامع شريفدهد . بناسى چينه
 بولان ديك جوامع شريفهك بناسه مشاهد .
 طولى ۴۵ و عرضى ۳۶ قدم اولوب اوسى رچين
 طابيه مستوردهد . بنانك اطرافده برزاق
 بوانوب مرمى برحوينك وسطدهد . جامع
 شريفك درونه حصير قورش ايدلشدهد .
 آيات فر آيه و اجاريت توبه دن بهضلىرى
 قرمى ويا سارى دنك ايرك ويا كاند اوزرجه
 نجر اوله رقى بو وجهه حاصل اولان لو حمله
 وائلى تزيح ايدلشدهد .
 جامع شريفك قبا سندن آنائى طوب
 قديمك و آونك اقليق اولمشدهد . رواقت
 جامع و حوله بولان هجره لده (آقوتق =
 تا - كره) ياد مريده (هوى - شهن - ط) جاسى
 كان - شون - لي - كه) ياد مريده (ژك - جه - ط)
 جاسى ، (هار - فان - كه) ياد مريده (كهن -
 جه - ط) جاسى ، تال تپوستك خارجده اولوب
 وهب ابن ابى كيشه رضى الله عنه تربة شريفهسى
 جارى اولان (تون - چين - ط) جاسى ، شرف
 قپوس خارجده كان (تپور - تون - بو) اولوشده
 (تون - بو - ط) جاسى .

آخوند) بنى مكاب حيان مطلملى اقامت
 ايدلر . شادروان حويلك ساقمدهد . جامع
 شريفك باقىنده عين تاريخده بنا ايدلش بر
 شاه كورپور . بو شاهده (قوتق - تا)
 اسمى و برطوب مدور و آفرضا وسوره
 شاه لنده كورلجى كى بگديكرن كيرتك
 اوزده اوج قان قديم اولمش عرب اصولى
 جسيم بر فهدن يشده بر شى دكلسد .
 ارتقاسى قريبا ۱۶۵ قدمدهد . بزم شاه لده
 اولجى كى مؤذن شريفه حوزوى بر مريدونكن
 چيقار . شاهك قپوسى بش قدم ارتقاه قدر
 اليوم افاضى ايله قانلشدهد .

جامع شريف درونده بنانك حصير
 و تجميدنى مين ابكى كناه واردهد . برنجيك
 تاريخى (۷۵۱) اولوب شو جاره هجردهد :

• بو جسيم جامع شريف • مسعود بر عاينه
 و ذكاي قوبيله مدوح و حافظه مظهر اولان سيد
 محمود طرفدن بنا ايدلشدهد . سيد مشايرايه
 بو عئنه افعال حنهك اك بو كسك مريسته
 ارتقا ايدى . جامع شريفك بناسى ۷۵۱
 سنهسى رچينه باشلايدى . جناب حق
 كندى سندن نغشود اولسون . • (بولان
 سكره كن بر قاچ تركه گانرا و قونجور مش .
 مع باقى بوراسى كتابهك تاريخ تحريرى اولوب
 اتجق ۹۰ رقى بلوا ايش) .

بو ك آت طرفده كتابه بنى تريب
 و نجر بر ايدن ذواتك اسملى پازلشدهد .

قالون شېرك خازىندە واروشرك
 نھابت بولدىنى نقاتىدە خىطە چىيىدە
 موجود اولان جوامع شېرككە ائەمزىلرندىن
 بىرى اولوب اصحاب كرامدىن وھب ابن كئشە
 رضى الله عنك مرقى شىركى مەنوى بولان
 (ئەن-جەن-ط) جامى بنا ايلىشىدۇ. بوجامع
 شريف شېرك خىزاندىن بارىم مىل شىكە
 (ئون-ھوآ) نھابىس طرىق اولۇندى (چار-ئەن-
 سەن) قىرغولۇق (بوتوھوآ) كۆرپىنىك بىرى
 طرفىدەدۇر. جامە مەرجوت اولان اراخىنىك
 وسىلى ئون جىرىبەنى اولانكى دەنم وسىتىدە
 اولوب ائىقە مەشھەسى طوغۇقايە بنا ايلىشىدۇ.
 صرف اولان وقت و اھنام سىيە بىنىك ھىلت
 جھومەسى نقرە قابت لطف بر صورت و روحايت
 بخش ايدۇ. ئون مكار اسلامىدە بولدىنى و جھە
 جەسىم وھىر دىدە آناچىلر مزارلىرى ئز
 وئازە سايلۇقە مھافىظە و تىزىن ايدۇر.
 زائر اول امرىدە طىار بر ھەبىز و بىيان
 قېودىن كچەك ئىخىبائاً الى قدم مرمى وسىتىدە
 طىاش دوشىالى بر حولى بە داخلى اولۇر.
 بو حولىك اورتىسىدە بىر قىرە بنا ايلىشىدۇ.
 زائرلىك ا- تراختى ئامىن ائىك اوزرە مىندالى
 وقابەلر قونلىشىدۇ. حولىك شىرك جھەسىدە
 ائىكى كىش اوطە وازدۇر. بولۇدىن بىرىنىك
 زىمىنە ئىكە و اوزۇرىتە خىصىر قىزى ايدىلەرك
 ادائى صلوات و عبادتە ئىختىصىس ايلىشىدۇ. جو-
 لىك شىرك جھەسىدە (كۆن) دىنلن برىدا
 لون (آقون) بىنى امام ائىدى بە مخصوصدۇر.
 حولىك مقابل طرفىدە بىنى ادائى مىسلاھ

مخصوص اولان دائىرىكە اصالتىدىكى مھل جامع
 خىدەملەرتە و بولشىدۇر. ئىچىدە وضو ائىچون
 اقنا ائىدىن سو حولىك شىمال طرفىدە بولان
 چىمەدىن ئىدارك اولۇر. كرك قىرە بىك اطرافىدە
 و كرك مسجد و اوطەلردە بىض آيات كرىمى
 حاوى ئوھىلر و آرافلرى ارانە ايدۇر
 چىنچە يازىل شىرىد وادى مھرىرات بولۇدۇ [۱].
 ائىك قىدىم مزارلە وادىق ائىچون حولىك
 مركز و ائىكى جناھلردە بولدىق اوستلرى
 اخىساب دوا قىلۇقە مزىن اولان اوج قېودىن
 كچىلۇر. دوا قىلۇقە مھفامە مىسب
 سوزلر مھرىدۇر. مزار سىنىدە اوتۇزى
 مىجاوز كىيە بولۇپ كافىسى طوغۇقەدىن مەمولى
 كرىچە ھىوالى وھىچ بىرندە كىتابە بولمىدۇ.
 قىرىنىك مركز ئىدە ۵.۶۶ مەتر و ارتقا مىدە بىرقە
 ائە مەتور مرمىس برىنا وازدۇر. وھب ابن ابى
 كئشە ھىضر ئىرىنىك قىر شىرىق ائىشە بو كوچىك بنا
 فاختىلىدۇر. بورايە (كىسان ب قىزى)
 ئىسىمىدە ايدۇر. دىوارلىرىنىك ئىككى ۵.۵۰
 مەتر و عرضى ۶.۶۰ مەتر دۇر. ائىنا و ائىشە كوچىك
 بىر قېودىن كېرىلەر. مەركۇر قېولىك اوزۇرىتە
 مرمى الصابە برىناچايت حىك اولۇشىدۇر
 اوطەنىك اورتە بىرندە طولى ۳.۵۰ مەتر عرضى
 ۱.۰۲ و ارتقاھى ۰.۴۱ مەتر و اولان طوغۇقەدىن
 مەمولى برىندە قەھجائى كرىك غۇدە بولدىنى
 مھل ارانە ايدۇر.

[۱] حول طوغۇقە برىدە وازدە دائىرە سادە مھالط اولوب بورادىن آيدىلان برىقو و ائىشە قىرىنىك كېرىلەر.

يونان و لايتنه تاريخ اسلاميت

يونان و لايتنه نوردن اپن سيمالهدر - بر تصرفه - يو ولايت داخلهك اسلامي احوال .

يو ولايت اولمري (سي - تي - تپن - فو) لدميه اولموب ولايت حاضرتهك بر قسمنن عبارت ايدى . چوئو سلاهنك اتاسيه چين قلمهسك يدي حكومه آوردهني بر هكلمده (هووي) نامدهك (تو) حكوماري (هو - تان) لي جنرال (چوانغ - كياو) ي (يو - لان) حكومتي داخله بولان روجه بالا (سي - لي - تپن - فو) ولايتك جنوب حدود لويه اعزام ايدى . بر مدت سكره (تپن) حكوماري (تو) فرالي مغلوب و (تپن - شون) شهرني ضبط ايدى . كدن سكره جنرال (چوانغ - كياو) آرتق (تو) ملكته عودت اچك كنديسي ايجوز غير كچن اولمدهني سكره ديكتمن (يو - لاج) (سي - تي - تپن) ده حكومارلني اعلان ايدى . تعاقب امام ايه (تپن) حكوماري (ط - شون) شهرني ضبط ايدوب (سي - تي - تپن) فراليني دسي تحت اطافه آلي يث ايدى . بونك

ايچون بش قدم عرضنده بول ديك اولان (هو - چو - طاو) ديلان طريق تنظيم ايدى . بروب يو واسطه ايله سوق اچيك اوردو (تپن) حكومارلني اداره سنده بولان بتون ناسكي تحت اقياده آيدى .

(هياو - هو - تي) زمان حكومتنده (سي - تي - تپن) ولايتنه عاقد كوچك بر حكومتدن (تي - چين - كيون) امارتي تشكيل ايدى . بومارت ط - شون ولايتك جنوب غروب سنده بولان متعه (تپن) يعني ناحيه لري مشتمل ايدى و آلتون بريه يون - تان - هيسن بستي (يون - يان) طاعنهك چيونده كان ناحيه دبليو ايدى . دها سكره لري (يون - تان) ناحيه سي (يون - چان) امارتيله (تاي - لاو) و (پ - تان) ناحيه لري آرمنده محدود آيدى .

(هان) سلاهنك نهايت حكومتلويه

چند اسامیت

طوغری (توتو) اسمیه ابدلین (ط-شونین) و تیلیری تحت حکم آلهرق (ط-شونین) حکومتی (یون-نان) ناحیه سی برمانه کویل ابدی . (یون-چان) (کهن-اوانی) ناحیه لری بوریا تابع ابدی .
 یون-نان امارتی (نون-نون-چونین) نامیه یکی بر شهر بنا و بوریا مقر حکومت الخاز ابدی .
 (نان) سلاطین زمانده (یون-نان) امارتک نامی (نن-من) امارتسه، دها سکر لری (ن-چنو) به و بنام ایسا (نخ) از زمانده (اوت-ت) سنسک در ده کجسده (یانو-چنو) به تبدیل ابدی . بو (چنو) تک ریسه (مان-وانغ) یعنی (مان فرالی) خوانی و بریلوب او تو زایی (چنو) به قوماندا ابدیور ابدی . حکمدار (ون-نون-چونین) مقری بر مدت ترک ابتدگدن سکره (نن-ت) سنسک بر کجسده به هودت ابدی . (۱۳ مقدم هجرت) و هر سنه چین غفور به سه هجره کوندر مگده دوام ابدی .
 تین-پاو سنه لرتک نهایت طوغری (۱۳۶) مان فرالی (فولو فون) حرکات غیر لایحه فکرته دوشده . (ط-شونین) ولای ایسی (یون-شوا آی) کیتی باش و کل (یان-فون-چون) . الجبار ابدی . در حال جدال (سین-بو-چون-نون) قوما . تعداد سینه ۱۰،۰۰۰ عسکر سوق اولدی . فولو فون امپراطور عسکری مغلوب ابدی

و تیلیری تحت حکم آلهرق (ط-شونین) حدودنده کفریانه باشلادی . (چان-یونین) سنسده . (۱۶۷ هـ) ط-شونین ولایتدن (اولی-قاز) نامنده بر (تی-تو-ط) مانترک رئیس اولان (تی-مو-نن) ی تحت اطاعت آلفه موفق اولدی . امپراطور دخی بودله (نان-چاو) حکومتی توجه ابدی . (نان-چاو) مانترک مملکت برانده و برین بر سسبه دیگرور . ۱۷۹ سنه سی (نان-چاو) فرالی فوان-نون یعنی قائلون مانترک بر لشکرک ط-شونین ولایتک بر قسبی ضبط ابدی . بودجه له حوزه حکومتی امپراطور لرتک جنوب غریبه . کان حکومتک جمله سندن دها بیوک اولدی . حکومت مذکوره او تو زورت (چنو) ایله ینون سکنه سی هیچ بر مذهب و قانونه تابع اولوب بینون و حتی اولان مانترک عبارت اولق اوزره یونکی متجاوز ناحیه دن مانترک ابدی . ۱۷۸ سنه سی (تی-مو-نن) امپراطور اردو لرتک معاضد تله تیلیری مغلوب ابدی . بو فردن یوز پیکر متجاوز آدم امپراطوره عرض تبعیت ابدی . ۲۱۵ سنه سی ایلی-چاو فرالی کندیسه . تا لی حکمداری خوانی و ر . ک امپراطور لره ماندا اولان بو-چان-نن-چنو شهر لری پیکر لری متعاقب ضبط ابدی . ایرلی-ه (نون-کگ) ایسی (خاوسگر) ایسی ایلا ایدوب کندیسه قارشو امپراطور

چند اصلاحات

۲۶

طرفین سوئی اوٹان اونوز بیک کتبک اردو تک اوکندن کری چکیدی۔ ۳۴۹ سنسی پکندن (طون - کن) هجوم واورادہ بولتان عسکری مطلوب ابتدی ۔ حدوداروہ مسکون اولان باجلہ مائلر بحکومت تبعی قبول ابتدیلر ۔ ۳۵۲ سنسی نان چار ونا۔ لی فرالی جنرال (قار۔ بن) مطلوب ابدک (طون۔ کن) ای استرداد ابدی ۔ ۳۵۴ سنسی (ئی۔ مو۔ ن) ایبراطور (ئی۔ تون) لہ عقد مصالطہ ابدی۔ ایبراطور کتبستہ بربراسی تروج ابتدی ۔ (سون) سلالہ سنگ اقراتہ دکن کارینخلرندہ آرتقی (نان۔ چار) مسکندن بخت ابدیلور ۔

۶۵۰ سنسی (کین) ۔ لالہ سی (سون) ۔ لالہ ۔ بیک برلکدہ اجرای حکومت ابدیکی سرحدہ (نان۔ چار) حکومت قدیمہ سی چندر ابدیلور آری برچوقی حکومت صفیرہ مقیم اولشدی ۔ فتح غریبہ کائن تالی شہری بو کوجک حکومتلورن بیک مرکزی اولوب قیلای خان بوردک نخرینہ نشبت ابدی ۔ بو حکمدار (ت۔ بن) مملکتہ واصل اولقدہ هریری ایشوقہ بنسلفه بول اعطیب انک اوزرہ اردوسنی اوج قدسہ آیردی ۔ (تو۔ نوآن۔ تو۔ ن) جنوب جهندن قرب بولی طریقہ (بن۔ نان) اوزرینہ نوحہ ابدی ۔ براس (سو۔ تو۔ ئی۔ ئی۔ لی) شری بوتندن بیاض مائلر (ب۔ مان)

اوزرینہ یورودی ۔ قیلای خان ایسہ اوچنی فرقه ایہ (شمن۔ سی) ولایتدہ قرارکافی تأسیس ایش اولدینی (لن۔ ناور) موقعدن حرکت وسطی بولی طونوب صرب طائفی و اوچوردو مطلق بر مملکت انجرو سندن ۔ فرسخ مسافه قطع ابدکن سکرہ (کن۔ شاک۔ کبان) نهری مساحطہ چبقدی ۔ صائلر یادپردی ۔ بو واسطہ ایہ اردوسنی نهرن کیروب طو۔ فریجہ مو۔ سو۔ مان یعنی مو۔ سو وحتیلری اوزرینہ یورودی ۔ برلسلری عجاق عرض ثابت ابدی ۔ قیلای خان اورادن کالی اوزرینہ نوجیه عثمان ابدی۔ بوراہ دھا ۔ فرسخ بول وار ابدی ۔ اون برنجی آیدہ قیلای خان بوجہلرہ جنرال (بو۔ لہ۔ چو) کونهددی وکندیس (پ۔ مال) اوزرینہ کونهددی اوزرہ ایہ براسک اوزرہ اقوام مذکورہ نواچستہ طوغری حرکت ابدی۔ پ۔ مالک رئیس اصلاح مقابلهہ بولندی ۔ فقط یکنگرددن بری ادارتک مغری ضبط ایہ بورادہ اعلان حکومتہ نشبت ایشی اوزرینہ قیلای خان شہری هجوم جہری ایہ ضبط ابتدی ۔ ابدل سکرہ بو طرف اعالیسی جانا لرخدن محفوظ قلوب حکومتہ تابع اولدیلر۔ قیلای خان (بو۔ لن۔ چو) تک خودت ایشی اوزرینہ ونا۔ ئی۔ اوزرینہ حرکت ابدی ۔ بورادہ نوآن۔ ط۔ اسسندہ بر حکمدار برتیسور ابدی ۔ شہری ضبط

ایندی. تاسلی شهرتک محافظه سینه قبائل
 متجاوزہ تک تحت اطاعت آلتھی خصوصاً ساری
 (تو - لوآن - نو - ہی) و (لہن - نیقو -
 تون) . حوالہ ایدرک قبلائی خان عودت
 ایندی . بوجالہ (تو - لوآن - نو - ہی)
 نو - مان یعنی سیامانراوزرینہ حرکت ایندی .
 منگولر بولورہ قاراچان نسجیہ ایروب
 پ - مان یعنی بیاض ماتری دخی شانان جان
 نامیہ طانیلردی . نو - مانلرک مرکزی (یا -
 چ - چہن) [۱] شهری اولوب ثابت مستحکم
 [۱] رشید الدین دمارقوچولوطرفلرندن قاراچانلرک
 بحر حکومندین و برہوق مؤلکین طرفندن بدنون
 یون - نان ولایلی عند ایڈین - (یا - چ - چہن)
 شهری ایوم موجود دقتدر - خرابلری (یون -
 نان - لو) دائرہ سی داخلندہ و (لو - نہ) ناحیہ سی
 مرکزندن آکر بر مسافندہ مشاہدہ اولفندہ و .
 (نہ - هوآ - نو) دن دوت اوتاق مسافندہ بولان
 (هوایان) لریندہ طاقین بر نقطہ اراضی بولفندہ
 اولوب ایوم ہر بریندہ آبری آبری ریشلری اولان
 بر طاق اقوام طرفندن ساکن اولدینی و جلسہ سی هوایان
 لریندہ اطاعت ایڈین بر حکمدارہ نام اولدقزی روایت
 اولفندہ و . بو حکمدار یون - نان ولایلی صاحب اولان
 حکمدار لر مسالہ سندن بولدیغی او جا ابتدا کدن مامدا
 (یون - نان -) (قوئو - چنو) و (نوآن - سو)
 ولایتلرندہ ساکن اولان بالجلہ اقوام اولزرت
 حق حاکیت دعوی ایڈیورمش - اقوام منورہ
 روئاسی فی الحقیقہ بو حکومتہ فارشو احقرمانندہ
 یونوروز و عداہی کثیرہ اولمال ایڈوز . بنون
 اطرائدہ بولان طاقلر ولیلہ لرک حکمداری
 اولدینی بیان ایڈوک اولطوردینی حاکم اسدہ
 (ہونوئ - تیمن) دینلر .

وہر طرفی صوابہ محاط ایدی . بوزماندہ
 قراچانلر (یون - نان - نو) دائرہ حاضرہ سنک
 تمامہ صاحب ایڈیلر . (نو - لوآن - تو - قانی)
 نو - تو - شان - جان شہر لرینی ضبط ایڈوک
 نو - مانلرک (لان - شان) طاقی دیندہ مغلوب
 و (لو - یو - شان) شہرینی ضبط ایڈ (یا - چ - چہن) ی
 محاصرہ یہ قویولدیلر . شہر مذکور بلا مدافعتہ
 عرض تسلیمت ایڈی . بولک اولزرت قبلائی
 تاسلی قاراچان و شانان جان و موسومان و سائرہ
 کھی اوافق فلک حکومتلر اراضی سی ولشد بولرک
 بر ولایت تشکیل و تاسی (یون - نان) نسجیہ
 ایڈی و ولایت مذکورہ تک ادارہ سی ۶۹۳
 سنہ سی بعضل طرفندن عمر و دیگر لرینی طرفندن
 (سہ - تیمن - چ - شان - ط - تان) - سیدالجل
 [۱] اسی و برین اسیران رذاتہ حوالہ ایڈی .
 (یا - تان) مسالہ ایڈر اطوردینہ عائد جغرافیای
 کیردن اسقاط اولدینی و جہلہ (یون - شان)
 ولایتی اشغال ایڈوب قراچان (نو - مان)
 شانان جان (یو - مان) و موسومان و سائرہ
 کھی کوچک حکومتلر تاسیس ایڈین اقوام
 و قبائل سیدالجلک بو طرفلرہ ہر برینلرندن
 اول مدیننم ایڈونوی ی ہورہ حال بدایتندہ
 [۱] سہ - تیمن - چ - شان - ط - تان دینلر
 نان کہ عمر دخی نسجیہ اولور . مسالہ طاعرتہ
 حضرت سیدالمرسلین ایڈی . (سہ - تیمن - چ)
 تہری ملکتندہ عاتقہ سلطنتی جان ایڈ . مسالہ
 بخارا ایڈی . قبلائی مشارالین اولاً عالیہ نظری
 و دیگر آ یون - نان ولایلی نصب و تعیین ایڈی .

چینده اسلامیت

سیدالجلت نامولایین (اسرارالدین) حسن .
 حسین، شان - طاب - تیز (شمس الدین) - طابو -
 حو (سییح) نامرند، بشر اولخل واریدی .
 ناصرالدین یون - کان وایسی نصیبین
 اولندی ویدرینک مسکنده دوام ایلهدی .
 آگون سیدکریک ایتمسینه مساعد ایلهدی .
 علی الطحوس (طون - کین) و (برحانی) ده
 وقوع بولان محاربه کتب نیز ایتمسدرکه
 بوکن طولای برحانیک برقمسی چینه الحاق
 اولتمسدر . مشارالیک وقاتمه اون ایلی لوقلی
 قلمی . بوتردن سدی استمه اولای کنا
 (یون - کان) وایسی اولدی .
 ایست مشارالیه (سه - نیم - چ)
 باغود سیدالجل درک ۶۹۳ سنه حریمده
 یون - کان ولایتده شر اسلامیت کی جانب
 حق و پیغمبر نبشتری خشنود ایله جک
 بر خدمت ویندازانه و منتظرانده بولتمسدر .
 رشیدالدین ومارقو بولونک اولدولرکن
 متبیل اولدیمه کورد . (۶۷۷ - ۶۹۸) یون
 قواجان اعابسی یمنی (یون - کان) لبراهیل
 اسلام ایلهلر .
 ۷۰۴ سنهسی نوسما - ونون - نون - چوشن .
 مان - برومان - توتن قباتی امیر اطور عسکرینک
 کندیلری آتاربه آتده لزو بکریکن بحث
 ایله شکابنده بولدیله بالاخره جنرال (ایه - تو -
 نو آ - که نو) طرفدن معلوب ورتیلری (ش -
 شه) نامنده کی ذاتا سبر اولدی . ۷۰۹ سنهسی می -

اسرار حرمت ایدن . اراضیسی . ودرعت بیلمین .
 قرهده وصورده بولدیقری اولره ایسی
 ایدن و هیچ بر دین ایلمسدرین اولتمسدرین
 اولولری باقن نامرله وحشی برطاقم اسلاردن
 عسارت ایلهدی . سیدالجل بولره طوبرانی
 اگکی . وظائف بشریه و احنا عیبی بلزی بلانی
 اوکرندی و نظامات منقوله ایله بولری مازنه
 مدینه آلفه و کندیلرکده حسابات اخلافیه
 اولدی برمه موفق اولدی . مشارالیه قبائل
 صرفومده دین اسلامی تلکین ایلهدوب یونک
 اولدیمسه شهرلرده جوامع شرفیه انشا
 و بنیاد اولدی . [۱] سیدالجل اطرافین
 بر چوق علمسای اسلامیه جانب ایله
 حفرلرکده حرمت و بطلان اطافین کری طورمدی .
 بوردجه آتارک یون - کان ولایتده بر اشعلری
 احبابی توره ایلهدی . بوسورکده یون - کان
 ولایتی آتی سنه اداره ایلهدوب بسمه
 وقت ایلهدی . مشارالیک ارمحالی بنون
 اعابلیک تأر عظیمی موجب اولدی . (کن -
 مان) نامیه سنده ایوم مشهور اولان مکلف
 تربه تأیید و تذکراتی ایچون (یون - کان) لبر
 کتر قین تیا ایتمیر لشدیر . قبلا . مشارالیه
 نامنه بر مسجد شریف با ایتمیردی ووقایسن
 ساره کدیسه (هان - بان وان) عنوائی
 ایضا ایلهدی .

[۱] کون - مان نامیه سنده کان (شاموآ)
 طار اولدیمده سیدالجل طرفدن با ایسلی بر مسند
 آلان موجوددور .

آجیلی، تاجیلی، پادپسی، مو دینان
مان اقوامی بون - نان والیسی سو - ل -
تی - اول - اوری طرفدن اطاعت آنندی.
۷۱۵ سنه می بون - نان ولایتی قرالته
ارتقا ایدوب (چین - تون) ک یکنی
(قوشی - لا) بورابه حکمدار تعیین اولندی
ایسده وظیفه می داشته کتیبوب سیرای حکمدار
ریده قالدی. ۷۲۵ سنه می براساردن (وان
- چان)، (له آن - وان) عنوانیسه اولکنک
یرته قائم اولوب وفاتیه دکین قرالیتی اداره
ایتدی. یونک اخلاقی (مەن) لاله می زمانده
دخی ۷۸۵ تاریخده دکین (له آن - وان)
عنوانی محافظه ایتدیله. امپراطور (هی - نو)
سنهالی حکومتده قعود ایدیکجه (وان - تونهی)
تسبه اولتان بر (هان - لهی - یونن) یعی
سفیری (بون - نان) حکمداری نزدیکه
کوندردی. (یا - سال - اووا - تول - می)
نامده اولان بون - نان حکمداری سفیری حسن
سورته قبول ایتدی. بو سرده (یونن)
سلالتک سوک حکمداری اولان (شون - تی)
یعی طوقانخور بون نانه برجنرال کوندردیکندن
(وان تونهی) برشینه موافق اوله ندی. ۷۸۰
سنه می امپراطور (تای - تو) تک اعزام
ایتدیکی ایکنجه بر سفیر حکمدارک امریه قبول
اولندی.

۷۸۳ سنه می اوچ بوزبیک طرفدن مرکب
اولان اردو (کن - تونغ) قرینده بون نانلیطری

مطلوب واون بیک کتیبون زیاده تلفاته دوچار
ایدوب ایلر اولدی. بون نانلیطری طاقار آرد.
سنده کاش (فونا - پئی) دینان (فون - مەن -
چەن) نامده کی مستحکم قصبه کتجا ایلدیله.
یونن سکره یسون بون نان ولایتی
سکان (مەنغ) لره اطاعت ایتدیله. ۷۸۷
سنه می (مو - یونن) بون نان ولایتی والیکنه
تعیین اولندی. ولایت مذکورده اوان ایکی دایره،
بر متصرفی و آلتش آتی ناعیه دن مرکب
ایتدی.

(مەنغ) ل حکومتک مانجو نایر لریسه
چین استقلالده بر درجه به قدر خدمتی مشهور
اولان جنرال (تو - سان - فونهی) ۱۰۸۳
سنه سنده (چن - می - اووان) عنوانیسه
(بون نان) و (فونهی - چەن) حاکمی
نصب اولدی. امپراطور (قان - هی) طرفدن
مقر حکومتده دعوت اولندیکی اضیاده و آکر
تی تطبیق ایتمکده دوام ایتدیله ایسه یکنه
۸۰،۰۰۰ عسکر ایله کله حکمده بولای جواب
ورمی برطاق شهملر اوپاند بردی. (چن -
مەن - می - اووان) ک بیانی پیوده دکل
ایتدی. دوت ولایت کتیبوی طرفی سولزام
ایتدیله. قالمون، قو - کپن، وفور موزیر سئری
دها سکره کتیبینه اتحاق ایتدیله. توجوین
اولاندن بریسه ده بو فرصندن استفاده ایله
چین حکمدار لئی دعوا به قیام ایتدی. (قان
- هی) اولو مغول برلسته هجوم ایتمکده ایسه

۶۱	چندہ اسلامیات
<p>بانیلاہرقی ہوئی اسمیر ایندی . دیگر متفقہ برونڈن آبرلہیلر ویا عرض اطاعت ایلہیلر . (تو - سان - قونئی) . حکومتی محافظہ ایدہ . پیلدی . ۱۰۸۹ سنسی وفات ایدوب اوغلی (اون - ہون - ہو آ) حکمدار اولدی ایسہ ۱۰۹۱ سنسی وفات ایندی . برونڈن قطعہسی یکی ہانڈن حکومتک والابی عداوتہ داخل اولدی .</p>	<p>بانیلاہرقی ہوئی اسمیر ایندی . دیگر متفقہ برونڈن آبرلہیلر ویا عرض اطاعت ایلہیلر . (تو - سان - قونئی) . حکومتی محافظہ ایدہ . پیلدی . ۱۰۸۹ سنسی وفات ایدوب اوغلی (اون - ہون - ہو آ) حکمدار اولدی ایسہ ۱۰۹۱ سنسی وفات ایندی . برونڈن قطعہسی یکی ہانڈن حکومتک والابی عداوتہ داخل اولدی .</p>

۹	
شہنسی ولایتدہ تاریخ اسلامیت	
<p>شہنسی ولایتدہ ایلق انشا اولسان جوامع شریفہ — چین قطعہسندہ موجود اصحاب طرفتک مقداری — اعلیٰ اسلامیہ قطعہ چین حکمدار لرینگھامرنامہسی — اسلامیہ ویرین مختلف وسفر — چیندہ محافظہ اسلامیت — چین وما چین اسمیر لرینگھامرنامہس زردن گلش — چین اکابر رجال اسلامیہسی .</p>	
<p>ہا - تو - لا (عبادہ) اسمندہ برعسکر ماندان طرفدن اسمیر ایلشدور . (۵۲۱) (ہون) سلالہسنتک ابتدای حکومتدہ (فونہ - تان) حکمداری اولان (ہو - ہو) نامندہ بر اسلام . جامع مذکورہ تجویدوا عبا ایلشدور . جامع شریف مذکورہ . اولجہ قبلائی خانک اک معتبرہ آموری اولوب بالاخرہ (ہون - تان) والیسی حسین ایلشدور اولان سیدالجل طرفدن یزدی ہوز قرقیش تاریخدہ اسمیر ایلشدور و مشافرا لہ جامع شریف اسنتک (ہون - چین - ظ) . یعنی (حقیق) وصافی عبادنخانہ) بہ تحویل ایلشدور . (سی - تان - فو) تہ کلان بر جامع شریضہ موجود اولان تاریخ سلالہسی زمانہ عائد بر کتابتہ قدیمہ بہ چین مؤلفانندن (ما - توون - ہنغ) ک بیانہ کورہ دین اسلامک (شہن - سی) قطعہسندہ دخولی . حکمدار (ہون - ہو) ایام حکومتہ تصادفی</p>	<p>چین مؤلفرینک افادہ لرینگھامرنامہ (شہن - سی) ولایتدہ ایلق دفعہ اولہرقی انشا ایلہیلر جامع شریفہ . حضرت نبویہنک ہوز بکرمی اوچنچی سنہ تصادفی ایلن و حکمدار (ہنغ - ہوان - تی) ایام حکومتک (یین - ہاو) برلچی سنہسندہ ولایت مذکورہنک بتون چین قطعہسنتک مقری اولان (چان - تان - فو) ویا (سی - تان فو) شہرندہ بنا ایلشدور اولان معبد مبارکدور . جامع شریف مذکورہ (چین - کیا - نو - ظ) یعنی (چین) مذہبی عبادنخانہسی نامی ویریلہرک (تو - یین - تیو) نامندہ بر ماندانک لغارتہ توک اولشدور . ہوزات عین زمانہ ولایتدہ ساکن بتون مسلمان ترکدہ آمری ایدی . ہرقاچ سنہ صکرہ حکمدار جامع شریفک (ہنغ - من - ظ) یعنی (تانگ لک معبد رونقداری) نامیہ اولشدور امر ایلشدور . جامع شریف (ہون) سلالہسی زمانہسندہ</p>

چندہ اسلامیت

ابتدیی کتبیا جینول طرفدن فرس کتبیا
(پو-ط) نسخہ اولدی . هجرتک ۱۷۲
سنهده بوکتابک (نا- نایغ) بی بیوک
نایغ کتبیا نسخہ اولنن . حقدہ امرنامہ
حکمداری بزلشد .

ن- فوئغ سنلرندہ (۳۱ الی ۵۵) کتبیاک
نام قدیمک نسخہ بی حقدہ حکومت طرفدن
امر ورنن . بده حکمدار (منج-هوان)
مذکور کتبیاک تکرار (نا- نایغ) نامہ
طامسی حقدہ بکدن امرنامہ اصدار ایلمشده .
(۱۲۶) .

۱۲۳ سنه هجره سنهده اسلاملر برجام
بنا اینک اوزده حکمدارون رخصت طالب
ایندلری زمان جامع شریعت اسمه جینول
(نن- کباتو- ط) دبدیلرک . (نن) مذهبی
هادکاتمی دیکدور . (نن) نامی . جناب
خاق السوات والارضه حاجت ایندن بنون
مذاهب خاقه جینولرک وریوکی برنام صوم
میسده . بانکر مذهبی یکدیگردن تحریق
اینت ایچون قوللکک (کن- کباتو) ورون
میین اسلامه (نن- کباتو = مذهب صافی)
وصقلری تخصیص ایلمشده . دن اسلامه
وریلان وصف مذکور اولوا (منج = راق)
وبلاخره (نن - چن = صافی وحقی) یه
کھوی ایله تراز قلمشده .

نن- سی مسلمانلری حقدہ نشر اولن
امرنامهک صورتی بروجہ آئیدر :

اینگلند . (سی - بو - چوئن) (سی) (آسیا
قطبہ سنک نواسی' ضریبه سنه عاثر روابات)
نامندگی اثرک مژانی دیورک : ه غای-پوئن
سنلریک (۹۳ - ۱۲۳) دورده غرب
جهندن غایت اوزاق برمسالیدن وپوزرجه
حکومت اعلیاسندن برسوری خاقی کتب
مدرسارنی خدلا چینه کادیلر .

بونلرک کتابلری . کتب مقدسه وقانونیه
ترجمه سنه مخصوص فارجه وضع ایلدی .
حکومت وسطه داخلده ایوان مختلفهک
انتشاری ایته پوئن ایلری کلدور . بونلرک
السیا اینت اولدقلری مبدلرک مقصدارندن
مقدامی مذهبلری حقدہ برنکر کتبینی حاصل
اولور . بوزمانده خطه چینهده ۵۳۵۸
بیادکجامو ۷۵۰۲۸ ی ارکت . ۵۰۵۷۶ سی
عادرین اولوق اوزده برچوقی اھاب طریقت
موجود ایدی . بونلرک مقصداری کھلیق
اینت اوزده ایبراطور قریبکی مکر حکومت
برمفشن امین ایلمدی .

تورانه شایان چرت کوردیلان برشی وارسه
اوده - بلادک ۷۸۱ هجرتک ۱۶۳ تاریخده
کرئیب اولکة رفق سی کالان - فوشهرنده بولان
وقوایت مذهب هادر کتاب حقدہ دورودرلر
بخت ایندن چین مؤلفلریک مذهب اسلام
حقدہ هیچ بریالاندہ پوقاملریدر . طفولکھی
(چن- فووان) سنسی (۱۳ هجرت) چن-
نغان شہرینه حاصل اولان (اولوپن) ک بنا

سندھ مسکون اسلام پر امور و زراعت و حیوانات
 اسلام کے اشتغال ایدر لر بمصلحتی بک زنگبدر .
 آره لر تده هر رتبه دن عسکری ماندارنر کترکه
 بوتور . اسلام لر آره سندھ بر جوق اعلی علم
 فائلر واردور . بوتورک نلامیذی هر سنه اجرا
 اولان مسابقه اشتغال لر تده ادبیاتده ابراز
 اعابت ایدر لر . ولایتک هر جهتده اولدی بی
 کی مفر حکومت اولان سی - لغان - فوشیر تده
 دخی بو اسلام لر شایان حرمت و عایت معتبر
 کیمه لر دور . هر نظر فده که بر مقصدار اسلام
 ساکن اولسه اورا یه بر جامع شریف بنا ایدیلورک
 بر امامک اداره سنه وریایر . بو ذات احکام
 جلیله دینی بی تعلیم ایدر . معاشتی تسلیم
 ایدر بی جااعتدن آیر . شه ن سی ولایتده
 بوتان اسلام لر « نان » سلاله سی دور تده بی
 بوراده اسکان ایتکده لر . الخ ...
 فونسی - جنو و سائره کی چین ولایت
 مرکزیه سندھ ساکن اعلی اسلامک تاریخ
 موجود بنارنده بللی باشلور و قایده تصادف
 اولمزلر . چینده مرعی الاجرا اولان سربدی
 مذاهدن بالا - تقاده اسلام لر کرک قانر
 حکمدار بده و کرک ولایتده مهم امور ایدر
 اشتغال ایدن مذهباتده لر بک حمایتی
 آتنده اولدقلری حلقه تجارت و صنعتی
 مشغول اولور لر .

۶۵۵ سنه می نشر اولان بر امر نامه
 حکمداری ، چین حکومتک اسلام لر حقدده

« قانا - صو ولایتده ساکن اولوب آتی
 بیک مانکدن عبارت اولان سالور لره دائر
 مرجندن ارسال قتلان لایحه حقدده . تدقیقات
 اجراسی ایچون مأمور ایدیلان (شه ن سی)
 والیسی (فوی - یونن) تحت اداره سندھ
 بوتان (شه ن سی) ولایتده ساکن مسلمانلره
 دائر بروجه آتی محظره ایله عرض معلومات
 ایلدر :

« شه ن سی ولایتده نفوس اسلامیه
 کتر تیدر . حکومتک مفر اداره سندھ ، چان -
 تان ، یان - تون ، قانولان ، هان - یان ناحیه لر -
 تده ، چون - چنو - فو دائره سندھ ، هو آ - چنو
 متصرفلنده ، کالی - فو و هون - چنو - فو
 دائره لر تده ، هان - چن ناحیه سندھ ودها بر
 جوق دائره ، متصرفاتی و نواحی اراضی سندھ ،
 اهالی اسلامیه عیانت کتیر و متعدد جای (مستحکم
 قصبه) لر اشتغال ایتدورور . یالکز (سی - تان -
 فو) ده بر جوق بیکلرجه (دوت و پاش بیک)
 اسلام مانکسی بوتوب بوتور دن بر چسوش
 حکومت فونانی فرسده اسکان ایدر لر . اجرای
 عبادت ایچون بدی باب حسب جامع شرطی
 واردور . بوتورک اک حسبی (نان) سلاله سی
 ایام حکومتده انشا ایداش ایدی . هر جامع
 شریفه ایکی ، اوج و بعض دوت فلسفه العین
 اولمشدور که بوتور اولوغ (آخوند) خواجه
 و باخود ط - فو (صوفی) سبیه اولور . بوتور اهل
 سنت کیمه لر دور ، آخوند لر سی - لغان - فو دائره

چند اصلیات

ابدلیکی و جبهه اوتورک مذهبی اجداد اوتورک مذهبدر . قوانین حکومتی اخلاص ایتماک شرطیه هرکس بکندیکی مذهبک اوتورک قیاجرا ایتکه مختاردر .

سکزیی یونج . جویغ . مناسک بشنی آیتک اون بشنی کونی .

خطة چین و ماچینک (۱) ولایات سازه .

سندہ تاریخ اسلام ولایات مذکوردهن هر رنده ساکن اولان اعالیتک تریختدن عبارتدر .

آرتی بوترون بجه لزوم کورمدک . بالکنز شوراسنی بیسان ایتک لازمدهک (یونج)

سلاطنتک زمان حکومتدن اعتباراً اسلاملردن بر جوق ذوات کرک یاختنده و کرک ولایته

تایت مهسم و عالی موقع و مأموریتلردن بولدیلو . بکنده هیئت و کلازه داخل

اوتوش . اردو قوماندانقلرند . ولایات

(۱) لرون وسطیه چین نظامی شمال طرفی

عنا . جنوب طرفی دغ ایبراطورلی تشریط ایکی

قیه آبراش ایدی . ایشه جغرافیا کاتلیزده

وخریطه لریزه و قیه قوللاننده ایکن . ایوم

مفردک اولان « ماچینه » تعیری ایشو دغ کهنسندک

أشوردو . شریطه که بو که بعض اولدو یا ساحینی

طرفلردن « ماچین » سورنده لاتیجه نقل اولدیق

بین جنوبیه علم اولوش و بورادن کدم و ناخبر

نه درجهده ابراز مائر درایت و لطافت ایتکه اولدیقی کوسوزمکندهدر :

« هون - هوی » ولایته برنجی ساکن اولان

(هون - هوی) نامدهکی کیمه خعه چینده

مسلمانلرک مقداری بک جوق اولدیقی .

ترکیبک غیر برنجی تقوس قوللانقلری .

باشلریه بیاض رنگلی و سرپوش کینقلری .

سومه رعایت ایتدقلری و اطاسله نرمطبات

و اطوارمزک ضدینه حرکت ایتدقلری بکا

بر لایحه ایله اخبار ایلدی .

بو لایحه بی دور و دراز تدقیق ایلدم .

قراردم شوتدن عبارتدر : چوقدنبری چین

قطعه سنده ساکن اولان مسلمانلر دیکرا عالی

مثلی مالکیتک اولادی و چین مالکجه سیمه سیک

اعضای اولمشلردن . سوک امر نامه ک

تشرینبری . اسلاملرک موجب شکایت

سال و حرکتده بولدقلری ایتیملاشتدر .

حتی ادبیات ایتجه لرنده خیلیدن خیلره

کترتلی اولدقلری تبارک وجود ایتیکه اولدقلری

کورولشدر . ایدی آلری تریک ایتیکدن منته

برنجی دینه من . مسلمانلر آره سنده بک جوق

ویسله دولته بولمدهدر . قدمه سالانسنه آغ

ماله یون . الخ کئی ذوات حکومتک سعادت

حالی بولنده بیوک بیوک خدمتلر ایتا ایتدیلو .

ایوم هال یونج سن . ماله - مو (محمود)

ورده ایک چوققلری فوق العاده مشهوردر .

اولجه تشر اولتان امر نامه لرک برنده بیسان

چينده اسلاميت

۶۶

والىلىكلارنىڭ خىزمەت مەھەتتە سائىرىدە بولغىنى
 خېلى مۇتلەق ئىزدان اولتە يىلغى . اسملىرى
 چينىدە كى زىيادە مەشھور ومەشھور اولان
 اسلاملىرى ميانىدە : اولتە قىيلاي خالىق
 خىزمەتدە بولغوب مۇخرآ بون- ئان واليسى
 لىمىن ابدىلن ساي - تىمىن چ (سېداللىق) بلە
 مشاراللىق ناصرالدىن ، حسن ، حەدىن ،
 شان-سەدىن - دىيىغ (شەمسالدىن) وباخود
 مالا ، وما - سو - سو (سېيىر) ناملىرىدە
 وھىررى حىكومت چينىدە بىوك بىوك مامور .
 بىلغىدە بولغان بىش نقر اولغانى ، مىجىق
 انشاسى قىندە نايىت ماھىر اولان مالاالدىن
 -فانى ، سەدى ، مەھمۇد بلواج ، ئابدالرحمن ،
 جىي-ھونودنو ، جىلانچور وابىمىل نامىدەكى
 ذوقى ، ھىدىت شىناسى مەشھور جىمالالدىن
 (جىمالالدىق) ، علوم زىيادە مەدرىسى مەدرىسى
 مالىب ، تىمىن وسائىرىگە بولغوب كافە-سىك
 ناملىرى چىن تارىخىدە ھىرمتكە بار اولغىدەدىر .

تعلیم و تربیة اطفال

چین اسلامیری جوجقلری نعل تربیة ایییورلرا عربی، فارسی، چینیه تیلیسی - تزلک تعلیم و تربیسی -
چین اسلامیریله تعلیم و تربیة اطفاله خاندان کابلری - چین حروفاتی - چین مکتبلریله موجودی -
اییان اسلامیریله صورت ابراسی.

طریق علمیه به سلوک ایله، حک جوجقلر
هرجامع شریفه امام و خواجهلر طرفندن
اداره اوانسان مکتبلره کوندریلیر، بورانه
جوجقلره وسطی اوله قی سنده دوت
وایش خروش [بزم خروشه تخمیناً یکری
خروش] اجرت تدریسیه مقابلهه بیلیجه،
عربی فارسی تعلیم اولسور، اول امرده
حروفات عربیه تک شکی و صدوت نقطلی
بلتمکدن باشلاییلیر، بعد جوجقلرک افریه
السا کنسانی وریلیر، حروفاتک یکدیگره
دیلی و حروفاتی اوکرده کدن صاره قرآن
عظیم الشان علمیه یله اولسور، بوتدن سکره
فارسی تعلیمیه برابر بیلیجه تدریسی باشلار،
چین علمای اسلامیه سندن (توسییه سلان)
نامده کی فایک چنجهون عربیجه به ترجمه
ایله کی اوج کمالی کتاب، دوت کمالی کتاب..

خطه چینهده اسلام جوجقلریله تعلیم
و تربیسی، عین زمانده اولتوک استعداده
طبیعیه، اخلاقییه و مکرملری تم و تکمل
ایندیرمک مقصدیه ایقا ایلمشدر.

جوجقلر جناب حقه عیادتک معنایی
اکلاهی حقیقونی ابراهیمیه بیلیجه سینه
کواسل اولدقده، بارکال اصول عیادت کندیلرییه
تعلیم اولسور. بر جوجحق دوت سینه دوت
سیکولک اولدقده جامع شریفه کوندریلیر،
ایونی، اهلل نفوی و صاحب عقل و ذکا
کاولدی، جناب حقتن استرحام ایلر، آتی
وایدی پائنه اصل اولدقده ادیبان تعلیم
و تدریسه ایشار اولسور که بوده جوجقلرک
ایلر وده علمای دین سره سنده بولمجه،
حکومت مأموری اولدقده و بار ستمه سلوک
ایله چکنه نظر آ کخالی ایدر.

وسائره کی متعدد فلاسفی کتابلر وارد ،
 بر قاج سته تعلیم و تدریسدن صکره چو جعفر
 وظائف دینیه لری احرا ایدم جک مرتبه ده
 عربی فارسی لسانیه کتب و قوف ایدم بیلیر .
 لر سده لسان مادرزاد لری اولان چین لسانی
 حقدمدکی معلومات لری یک قصان قایر . خواجکان
 صنای آره سنده چین لساندن (کور-ژرن)
 یعنی مادریت دینیه بی حائر اولان لریک محدود
 اولدینی حالده دیگر صنفلرده بولار اسلاملردن
 مأذونیت شهادتنامه سی آلمش وانجمن دانشه
 اعضا اولمش بر جوق ذوات مر زمان کورلنکده در .
 مراتب عالییه نائل اولوق خصوصتک شرائطی
 چین لسانی لایقیه تحصیل ایتکدر . بونی
 بیان چو جوق بیلاری سعه مالیه لری مساعده
 اولدینی مرتبه ده هیچ رفعا کالعدم چکنمبه رک
 احرا اولان مساعده لردم قزاقوب حکومت
 مأموری صر سنده بولوق اوزره چو جعفرینه
 چیجه اوکرتک سی ایتکدر درلر .

فر چو جعفر ، تلیم و تدریس یک آز
 کوردرلر بولک باشلیجه سی آتار و باار قزلریک
 تلیم و تدریس ایچون اوصاف لازمه بی جامع
 بر معلمه بوله به جعفری ادعا ایتکده برابر
 چو جعفری نظارت نهادیه آتده بولدبرم
 به جعفردن طولانی خواج لره اساسی موافق
 اولماسی فکر سقبمدر . بولدن ماه دار قاریک
 وظیفه اساسی خاناموریه انتظامدن عبارت
 اولدینی حالده . ایتکدر لردمی دکار اولوب فقط

قاریلریک درجه عقل و فطانتلریک متناسب
 اولیان ادبیاته اوغرا شمعق کندیلری ایچون
 فائده دن زیاد ، مضرت حصوله کثیر ، حتی زخمنده
 بولبورلر .

ارکک چو جعفرک مبدأ تحصیل آتی و بادی
 یاشندن باشلار . چو جعفریک تعلیم و تدریس
 ایچون ایون کتاب الازکاده ارا تا اولسان
 اصوله تطبیق حرکت ایتلدر . مع مافیله چو .
 چق بیلریک بولدن بشقه مراجعت اولته .
 چق بر چوق ره ناز و تریه اطفال رساله لری
 وارد رکه بولریک مهمی (چو-هی) نامنده بر
 ذات طرفدن ترتیب ایدیلن (سباتو-هیو -
 مطالعة صغیره) رساله سیدر . مؤلف موسی الیه
 بورساله منده دیبورکک :

« چو جعفری حسن صورتیه تریه ایتک
 ایستمن بر پدر هیچ برجهت لزوم کورمبه ک
 اولری حلیم . مرحمتل . شغفل . صافی دل . کور
 بولنی و کلاملرنده اولدینی کی طود و حرر
 کتفرده دخی احتیاطکار و حسن نظم و حرمت
 القا ایدن قاریلریک آغوش تربیت ترک و تودوع
 ایتلدر . چو جوق لافری سولنک باشلامینی
 زمان اکر ارکک ایلله سکرته و جنتلریک
 جواب و بر مکار اکر قز ایسه آغره آغرو زار
 کتله مقابله ایتدبرمکه آتدبرالی . بدی یاشنده
 نمداده و جهات اریه اصلیه دائر معلومات
 ویرلی . بو یاشنده ایکن آرتق ارکک چو جعفر
 همشیره لریله برابر بر یانفده یانفده و بر سفرده

چینه اسلامیت

۶۹

طعام اینک مساعدهء الحامل. سگز پاشنه باند
 فدہ گندی مانوفرتیہ فارشو وقلباتی تمدن
 عبارت اولدینی اوکر تمل وکتدی سودی
 قدر دیگر اشای نوعیه هیت اینک لازم
 کله جگنی اکلایدیر .

دایون پاشنه واصل اولدقدہ ارکک چوجقلر
 بر مکتبه کوندیلیر . اورادہ کوندز وکیجه
 یازی و حساب اوکره برلر . لباسلری داتما
 سادہ اولور . بوسندہ نقیب ایده جنکاری خط
 حرکت کندیلیرتہ بیهد بریلیر . وداتما حلوس
 وسداقت ایله حرکت اینک قضیہ مهمسی
 ذهنلیرتہ پرشد بریلیر . اون اوج پاشندہ
 موسیقی و شعر تعلیم ایدیلیر . اون اتی پاشندہ
 سلاح و آراء قوللائق اصولی کونتریلیر .
 یکرسی باشی که بر جوجفت آرککک چاقیدر .
 بوسندہ وخالق مدنیہ تک جهت عملیسی
 تمام ایدیلیر . بوسندہ بولکان دلیقاتی شفقت
 فرزندانک غرامتہ واقف اولدینی اویسنہ
 آبان ایده جکک وچوزمانہ قدر کسب اینش
 اولدینی معلومات وسیعہ سندر طولانی قاعردن
 کاجتساب ایله چکدر . اوتوز پاشندہ تأهل
 ایدر بیلیبر . خصوصیات ذاتیہ سنی ده
 رؤیت آیلر . قرق پاشندہ حکومت
 مأموریتی سررستہ داخل اوله یایر . اتی
 پاشندہ رجال حکومت سررستہ بولنه ییلیر .
 یتش پاشندہ اجرای قاعدینی استدعاہ حق
 اولور . چوجقلرہ داتما حقیقی سولگی .

موقبلر قی محافظه اینکی وسولتیان برکلامی
 حرمت ورفقہ اسنایع ایلکی اوکر تعلیمدر .
 ابر برشا کرد ملنک کلانی داتما تراکت
 ونواضعه تنق و قبول اقلیدر . قضیت پرور
 ذواته تصارف ایدیلیرکی حالده آتیرک حرکتی
 تقلید وکوزل منظر ایشیدیلیرکی قدرده
 آتیرک تطبیق حرکت اقلیدر . ذهن کلن
 بتسون قسا فکری رد ایدوب طریق
 استقامتدن اصلا آیرلامیلیدر . کندیته تصایح
 عاقلانہ ویرن وقلنک حسیات وکلیالاتی
 تدقیق وتفحص ایدن کیسہ لک مجلسه ملازم
 اوللی . هر ساله وکارندہ انتظام بولمق . هر صباح
 یکیدن برشی اوکره نوب افشاملین آتی خطرہ .
 سندن تکرار کیرمیلی در .

ایتنہ نظریات بوندن عبارت . کلم اینک
 حقیقتہ: بر آرکک چوجقن آتی وایدی پاشنه
 کبودکده عالمہ ونیسی اوکا بر علم آرامشہ
 مشغول اولور . بر یدرک درجه سلطمانی
 ناولور ایسه اولسون مشغولیت ذاتیہ سندن
 طولانی اولادنی تمام ایدیلیمسی بلک نادر
 واقع اولور . بولک ایچون اگر عالمہ زنکیکن
 ایسه چوجقن ایچون غلامستہ بر علم جلب
 ایدر یایر . وایبعض اقربا واحبا طولیالاترق
 بش آتی ویاون چوجقن ایچون بر علم جلب
 ایدرلر . حل الا کثر چوجقن عمومی مکتبلردن
 برینہ کوندیلیر . بودرلو مکتبلرده اولندن
 قرقہ قدر چوجقن جمع اولوب بولرک

تعلیم و تربیتی، جهت تدریس بی حکومت
 مأموریت ترحیم ایدن و اجرا اولئان مسافه
 امتحان نرند قرانجهان بر نامزد در عهد ماید.
 بونلرک معانی مختلفدر. شهر لده بر چو جندن
 شهری بکرمی ایشن قرق غروشه قدر احرت
 تدریس آتیر. کوبلده سنوی بخشش، بوز
 بکرمی بش غروشدن مامدا اهام بسیار گده
 اوچ دوت دفعه هدیهش آتیر. مانده دوام
 ایدن خصوصی معلم سنوی طقوز، اون
 بیک غروش آتیرلر. حکومت طرفندن اداره
 اولئان مکتبلر موجود دکادر. محومی مکتبلره
 خارجی طایه دوام ایدر. مکتبلر بیوک وبا
 کوچک برد سالوندن عبارت اولوب تریقات
 و تفریقاتی هر طایه ایچون برد رحه اله برد
 اسکله و حواجه مخصوص بر کرسیدن
 عبارتدر.

کتاب ایدیلر .
 شاگرد مکتبه کیمز ایکن خواجه لری
 سلاملاوب محل خصوصیه اوخوردلر .
 مبتدیله مخصوص رحله لر اوزرنده (سان-
 چه-کنغ) بنی اوچ گله کتانی بونلور. خواجه
 آواز بلنده و حرره فاکت مخرجلرینه رحط
 ایدرک برنهی سطره اوقوز. شاگرد هر
 بر آقزندن و بوکسک-سه بونی نکر ایدرلر.
 هر شاگرد بوسطری بلاه کدن و بر آقزندن
 اوقومسی حساب صورتله ذکر ایدر کدن
 سکره هر برینه آبری آبری اوقونلور. اوچ
 گله کتانی تمام ایدر کدن سکره بیک گله کتابسه
 (ط-شو) (او-کنغ) [۱] دینلن کتابلردن
 خلاصه ایدیلن بختله کیلیر.

خواجه شاگردانه بازی اوکر تیک
 ایچون بوذکر اولسان اولرده کی حرره فاکت
 اولاً صبار کافیه قلبه ایدر بکنین باشلاجه.

بر مسلمان، چو جتی مکتبه کونور بکی
 زمان خواجه بردا ایدر. چو جتی ده خواجه تک
 آلی اوبد کدن سکره امر ندرسه کندیسه
 کوزل بردهر اولسی رجا ایدر.

[۱] (او-کنغ) بنی کتب فلسفه و طبیعه
 کنغ (کتاب شئون) مشول کنغ بکتاب
 اولل) شو-کنغ (کتاب الایان) اول-کر (موسیقی
 دینه) چون-شو (بهار و خزان)

محصله زما لری طلوع شمعدن اعتباراً
 زوالدن ایکی ساعت اوله وزوالدن یازم ساعت
 اولدن زوالدن اش ساعت سکره به قدر اشداه
 ایدر. باین اوله طماندن سکره درس بوقدر.
 فقط فینین شاگردان اوکده دن سکره ایکی
 ساعت ده مشول اولورلر. اینجهیلرله
 کونده کیلیر. مخصوص مکتبلر اقتصاد لری

دوت کتاب مناره اولان (ط-شو) شو طوقدر
 تدبیر (ط-کجه)، جوج-بولغ (هبط لایحه)،
 لن-ج (اصاحیات و مقالات اخلاقیه)، مولغ-جه
 [فلسوف مدغ-چه تک کتانی] ایکنی صدق
 اولان کتب نظیه آهسته. هاتو-کنغ (صحت
 فرزندانه) و سائر-میر (ط-نفسه) کتاری
 دخی وارد.

رقی طوشریدن طوغری به فورچه ایله ازیره
 ترسیم ایدر برجه به قدر بولاییه دوام ایدر .
 بو وجهله شاگردان برقاچ بیک حروف ایله
 (۴) کتب السبب ایدکجه به قدر بر ویا ایکی
 سه زمان مرور ایدر . خواجه عین اصولی
 تطیب ایدرک جهلرک . کهلرک وهر حرکت
 منالرنی شرح وایضاح ایدرک قاعده اکتلا .
 نغفه غیرت ایدر .

امر تحصیلیه حصر ایدیلان سنلرک عددی
 ابوبنک حال ووقته ویرده جو جقلری حقتدیکی
 تصورلرنه تا معدود . تاجرلر . مماللر و کویلرده

[۶] بیجه لاشده علی التمش بیک قدر حرف
 موجود اولوب چترک ایچدن تخمیناً بکری دوت
 بیکی مسائلات جاریده وارقدری احوال معدودده
 قولاییلر . دیگرلرنه کتجه اونزده شکلری مختلف
 اولدونی حالده اولکلرک معایجه مترادفی اولدیلدن
 ایضاً قولاییلر . هر وقتدن بقلاری بکری دوت
 کبیر کیدن حاصل اولشدر . بولساک تحصیلیه
 درکلر اولان مشکلات بونکله حکم ایتملی .
 معناییه اول بیک حرکت طانی . بیجه بقلش
 بتوق اولدونی اولومعه وهر ماده حقیقه اولتولالات
 کالییدر . بیجه بقللرنی اولومعه معروف (رومبار)
 (۱۶۳۰-۱۶۳۵ م) دوت ویا بقی بیک حرکت
 طانی هر دوتلر احتیاجه کلمات ایده بکنی اوما
 ایله برابرسا بجه انگوس بی اوج بیک قدر حرکت
 حل مشکلات ایده بکنی اوما ایتدور .
 یوقارده اسلاری ذکر اولان مکتوب کتایده
 ایچ دوت بیک اولومعه مختلف حرف دارودر .
 معناییه تبار برهیلر اوق ایچون خارق العاده
 بر دکا . سنوک درجه صبر وای ولسن ویدیه
 تحصیل لازمدور .

امرار حیات ایدن کیمسهلر چوجقلرنه
 کتب مستمهله حقیقه بقدر کافی معلومات
 حاصل ایدر برونکن صکره خصوصیات
 ذاتیلرنی بولیه اوارا ایدر بیک بر تطبیله
 قناعت ایدرلر . فلاسینق کتایلرله تمکنک
 تاج وایویاتندن مایه شاگردانه هیچ قرنی
 اوکره دلساسی بودلو علم و تزییه وکی
 قنایسنددر . علوم طبیعه . ریاضیه . تاریخ
 طبیی . جغرافیا . حرف و صنایع والسنة
 اجنیهه داتر اصلا معلومات ویرلر .
 اودرجه که . نکلا تجارته سلوک اینتک ایستین
 بر چوقنی مکتبین چیلدقندن صکره خصوص
 معلولدن حساب تحصیلیه عبور اولور .
 اعدملاری وعلی شهادتنامهسی آلتق
 ایستین برشا کرد علی العموم اوج دوت
 سه مکتبه دوام ایدر . اگر طانی حال
 رفاهده دکل ایسه بودنت اکثریا وها آرز
 اولور . قدر جو جقلری آتیق برتا و تلبایه
 ایکی سه قدر مکتبه دوام ایدر بیلرلر . اطفالک
 قسم اعظمی هیچ علم و تزییه کور میوب
 وادی جهاندور . بوین اولورلر . چینده تحصیل
 علم و معرفت عبوری دکلاید .

حکومت چینیه معارف عمومی و علم
 و تزییه عوام قانیه هیچ رتبه صرف ایتمز .
 چیتولرک علم و معرفتدن نه قدره قدر
 بردهند اولدقلری قدر برانتک شهرتکن کیدر .
 چونکه بودر جات ولایتلر . شهرلر و قلعیلر

کورد، حزقی وکلی فرق ایدر، شهرلره،
 باشجوانلر، بالقجیلر، صندالچیلر، حلالر
 و-اتره مستقا اولدنی حالده هرکس اوقومنی
 بیلیر. حتی ذکر اولسان اصناف بیله
 حروفلارن بر مقصدلری طایفه بیلیر.
 کذاک شهرلره اهالیک اولنده ایکی و اوچی
 مکمل تحصیل کوردکلرندن ادبیاته اشتغال
 ایدرلر. بالمکس کوبلره ارکاک اهالیک
 آتخیق اوچده ایکیسی ویا بعضی اوقومنی بیلیر.
 چینده مکاتب ابتدائیه دن ماعدا اعدادی
 مکتبلری و مکاتب عالیه دخی واردلر.
 قاطعونده اوندرت مکاتب عالیه و اونوز
 اعدادی واردلر. بو اعدادیلرک اوچی غایت
 بیوک اولوب بیرنده ایگیشر بوز طلبه وایکی
 ویا اوچ معلم بولور. بو مؤسادلر انتظار
 اولسان فوائد ادبیات مسابغه سنه نامزد
 اولان شاگردانی حاضرلامقدلر. ادبیات
 اریبه درجه لرندن بربیک استحصالی آرزو
 ایدن برشا کردک اهتمام ایدمکی مزاجم.
 هل الاسول فورجه ایله یازی یازمق، انظار
 رغبتدن دو-ش-مین مؤلفات قدیمه مشهوره بی
 کندیته مخصوص اسلوب افاده و تصوراتیه
 تقلیداتک، بعضی اییات قافیله لیکدن عبارتدر.
 ذکر اولسان درت درجه دن برنجیمی
 اولان (سیو-چای) شهادتنامه نی استحصالی
 ایدم بیلیمک ایچون اوچ مسابغه امتحانه داخل
 اولیلر.

بونلرک برنجیمی ناحیه مدبری (هیر-
 چانغ) نسبه اولان بر مأمورک مواججه سنده،
 ایکنجیمی متصرف ایله معارف اظهارلندن
 مأمور بیکر بونلرک مواججه لرنده، اوچنجیمی
 ایسه ولایت مرکزنده اجرا اولتور.
 ایکنجیمی درجه (کیو-زین) شهادت-
 دن نامه سی اولوب بو، ولایت مرکز لنده اجرا
 اولان (سیو-چای) امتحانلری آرمه سنده
 اوچ سنه اجرا اولان مسابغه امتحانلری
 نتیجه سنده قزاقیلر، مسابغه لرک صوکتنده
 نالک چینه نلک هر طرفنده جماعاً بیک ایکی بوز
 ویا بیک اوچ بوز نامزد (کیو-زین) اولیق
 اوزره قبول ایدیلر.
 اوچنجی درجه اولان (چن-ط)
 درجه سی، یکننده اوچ ییلده برکمه اجرا
 اولان مسابغه نتیجه سنده (کیو-زین)
 شهادتنامه سی آلان مسابقره اعطا اولتور.
 دردیجی درجه اولان (چان-لن)
 یعنی انجمن دانش اعضالی یکننده اجرا
 اولان مسابغه امتحاننده قزاقیلر.
 دین اسملری حائز اولان عسکری
 درجه لری دخی مسابقره نتیجه سنده اجرا
 ایدیلر بیلر. بالکیز فرق شوراسنده که بو
 مسابقره داخل اولان نامزدلردن معلومات
 عسکریه طلب اولنماز. آتخیق توانا بر آت
 چو بیکلکه بونلرک، بیوک ویا کوچک قلمده
 پای باغلامق، هر هانکی بر مسابغه اوق آتخیق،

پینده اسلامیت

۷۳

مهسارنگه قلاج قوللائیق ، پهلوانلری دوچار
 حیرت ایدمک درجهده آغوشیلر قالدیرمق
 کبی ادمان تعلیملری ایستیلیر .
 ترکستان شرقی یعنی کانتغرده جوجقلر
 سکز ویا اون باشه وارنجه مکتبه کوندریلیر .
 ارکک وقر جوجقلر برلکده مکتبه کیدرلر
 ایسهده درسخانمک برجهنی ارکک و دیکرجهنی
 قر جوجقلر . تخصیص ایدیلدک خواجه مکت
 رحله تدریسجه نهایت بولان بر بول ایکی
 جهنی بکدی بکردن آیریر . اون ایکی باشندن
 سکره قر جوجقلر مکتبه کیندزلر . فقط
 ارکک جوجقلرا ایچون حد تعیین ایدلامشدر .
 جوجقلر يتون کون مکتبهده قایلرلر و شهری
 خواجهیه پرویا بر ییق (آتما = تنک) اجرت

ویرد . [تنک بختارا و آسیای وسطیده متداول
 بر سککک اسمی اولوب تقریباً اوچ غریش
 قیتمشدر .] تحصیل مجبوری دکلمدر . معنایه
 اولادنی مکتبه کوندرمک ایچون ابرون بر
 درجه اجبار ایدیلیر . اسلامیت فقط
 نظرندن دهسا عالی تحصیل کوردولسی
 آرزو ایدیلان اسلام جوجقلری مدرسهجه
 کوندریلیر . بوراده علوم عالی و آیه . قوانین .
 طبه شعر . تاریخ . خط و حساب تعیم
 و تدریس اولتور . علوم طبیعه دخی تدریس
 اولتمقد ایسهده بک اطرافقر شهرلرده هر جامع
 شریعت برر مدرسه ویا مکتبه وارددر . اصحاب
 خیرات طرفندن تأسیس ایدلن اولان برؤسات
 عالییه بر جوق وقلر تخصیص ایدلشدر .

۱۱
تاهل وازدواج

چينده تاهل - كوردوچيلر - محققان اوابه - طريقت موافق - عديله - نكاح مراسيم - دوگونك
سورت اجراسي - زفاف - حوقق ادا طلاق - چينده اسلام قانديلريك اوصافي - بين قبايل مختلفه
اسلابيه سنده تاهل - تولدات .

ماليه نهي صوك اولدر قودوق محله وضع ايدر . بوجه
معروض قزخانه نهي حقد . معلومات لازمه اخذ
وناق ايديك گون سكره ايكي خانه ينده تا . پس
روابط ايديك آرزويه قزخانه سته فلاغوز
كوندريدير . اكر قزك آنا و بائسي بو خصوصه
رضاگو - قز لوسه . كوئي خانه - نيك . دمه قز نيك
كوئي و آنا و بائسي حقد . معلومات ائتن اوزره
طرفلر ندر كوئي خانه . بو قز فلاغوز گوندرلر .
كوئي خانه نيك رئيس . طب ايدمان معلوماتي
در حال و نهر بر اعطا خانه افرادن اولوب ده
بيوك كوچك بر مامور حقد و با صنعت صاحبي
اولانريك اسايه نهي دني بوكان نهر بر ايدر .
كوئي خانه سده عين . اولانريك حوايجي دانغا
برقلاغوز واسطه سله كاي خانه سندن طب
ايدر . اكر قزك آنا نهي بائسي وقت اتمشله
خانه رئيسي آنله وكالت ايدر . ايلروده

حكومت چينيه داخاند . مسكون مسلم
خلقت اسر ازدواجلري همان بزمنك بيشدر .
مع صافيه بسض نخطه اوزه بزمنك دن آيرتقده
اولدني جهته معلومات قيزدن اولاق اوزره
بروجه آني بيان اولدي :

ارلك اولادني اولدريك آرزو ايدن
برگيمسه . آلاحي قزك مند . وب اولدني
خانه نك نوت وسامانن زبانه اوخانه نك
صاحب ناموس و اخلاق اولوب اولدني
تخلفه اشغال ايدر . اول امرده بو خانه
نورن كاتدر . نه يه مشغولدر . عبادات
و طائفه مشغولتري نه درجه در ۶ بونلري
تكن مرتبه وضوحه بيانك ايچيون خانه
مذكوره حقد . معلومات لازمه ايددير .
بوتدن سكره كاي و كوئيك اسوال مادي
و متوبه لري نظر دقه آير و اير نيك احوال

رئیس عالمه بشقه بر او طبعه چکلهوک آلدینی
مکتوبک مندرجانی. مستخدمه علائم اولان
ساز ارکان عالمه بیدر بر. بده بر جوانانه
نظم ابدیهوک فلاغوز و ربلیه اوده مستخدمه
اولان ذواتدن برینه تسلیم ایدر .

بر جوانانه فلاغوز. تسلیم ایدر کن .
شوو طیفه کن دینه حواله ایدل بکندن طولانی
حصوله کله جک زحمت قالدینی ایچون .
مکن اولدینی مرتبه ترا کته بیان اعتبار
اولور . فلاغوز کوکی خدمت نمودن رحمت
اولدینی مکتوبی عالمه دینت اعطا ایدر . بوکا
مقابلده کن دینی طبعه دعوت اولور .
بایش بند کدن مکره اصولاً نسبت ایچون
هیچ ر مجبوریت یوق ایسه فقط علی التعموم
رطبت واجرا ایدیه کلکده اولان بر طاعت دعا
وارد که بده فلاغوز کلین طرفک جوابی
کوکی طرفه کتیردکن مکره عالمه ربینک
برادری ویا بر حصصک یاننده اولدینی
حاله کلین عالمه تک خاونه موصلت و صوت
بشاید بیان فنکر ایشندن عبارتد بارئسی
کونی بوز بارت کلین عالمه اعطاسان دری
طرفدن اعطاه ایدر . مراسم عمره ایدر .
کدن مکره ایکی عالمه بکدیگره حدیله قدیم
ایدر . شوبله که کوکی عالمه کلین طرفه
ایسکنی قشقر اوسال ایدر و عالمه تک
اقتدارینه کوره . بوقاشلره کورکلر .
مجوهرات ، البسه ، میوه و سایر علاوه

عالمه آرمسته قبل وقلی موجب اولانی
ایچون ایکی طرفک برینه قارشو و بریدی
معلوماتک صحیح اولسی ایجاب ایدر . اگر کوکی
وکلین عالمه اولدن بکدیگری طایور لریسه
بودلو مراسم اجرایی بی لزومدر . بوحاله
بالکنز کلین و کوکی ایله و ایله ربینک اسلمری
تحریراً اعطا اولور .

کلین عالمه سی خدمت نادی فلاغوز
طرفدن و بریان معلوماته کزک اختیاری
و کزک غیر اختیاری خطا و نوح بولوب
بولدینی کلامق اوزره کوکی عالمه سی ازدواج
مستعملده معلومات مکملی اولمکه برابر
کلین عالمه سیبه معارفی بولان افراردن
ربینک و یا امن اجاسندن بر ذلتک و ساطتی
نیاز ایدر . ایکی عالمه خاق آرمسته موافقت
حاصل اولمده (چونین) بی فلاغوز ک
کوزل باجی نایس ایش اولدینی حلاله
کوزک ایوقی طرفه تک صورت مخصوصده
تحریر ایدلش اولان تصکر نامدی کلینک
ایچونه قدیم ایدر .

فلاغوز کلینک خاونه واصل اولمده
اوطور ائسی رجا اولور . موضوع بحث
اولان فنکر نامدی میتمده اولان ذواتدن
بری فلاغوز و برر . اوده کال تنظیم ایله
عالمه نایسه قدیم ایدر . رئیس فلاغوزی
سلامه ایدن مکره برفاچ دقیقه کن دینه
مساعده اولتسی رجا ایدر . بو تک اوزرینه

ایدیله بیلیر، تخدم اولان ایتمک قانق قیمتی
 لایق بر نائل (تخصیصاً فرق غرضی) اولدیلمر.
 مرعی الاحرا اولان دیکر رعایت دعا اولدور که
 اووه عاتکه رئیسک ازدواج عقدده رضای
 استحصال اولدیلمی کونده کلینک ایتمه
 پاره جق التون ویا کوشدن معمول برویا
 ایکی پاره شینی ویا دیرت عدد کوچک التون
 سگای کلین عاتکهسه کوندرمکن عبارتدر .
 بوندن بشقه بوم ازدواجدن برویا ایکی کون
 مقدم به کلین عاتکهسه یوقاروده بیان اولان
 هدایاتک برعینی دعا کوندرمک اصول
 مرجیه اقتضاسنددر . یوقاردره زنیکن
 کیمه لر صرف اقتضای اولدوق نسبت
 ایدرلر . یوقسه قانوناً مجبوریت یوقدر .
 حتی بعض احوالده بوکا ثابت فنا نظرله یاقلیر .
 زیرا کوکی عاتکهسه کوندردیکی هدیه لره کلینی
 سالون آلتش کی کورینور که بوده ایلریده
 ایکی عاتکه وزوج و زوج آرسنده وجودی
 لازم اولان حسن آمیزش ووقای مبدل
 نفاق ایتمک سبب اولور . بوندن ماعدا بعض
 کیمه لر بوردلو طایفه نسبت ایتمک ایستدکری
 حالد یارمک فداالسندن طولای موقی
 اوله مازلر . بوده امر ازدواجی تأخره اوغراودر .
 یاره بولجه به قدر کلین باشلانیر . نتیجه ده
 ازدواجدن بکلین نمرات نالعه به خلل طاری
 اولور .
 هدایای معناه قدیم اولدقدن سکره

کوکی عاتکهسه برخلانوز وسطیله کلین طرفه
 برمکتوب کوندرلر . بونده بوم ازدواجک
 (توزیک) تمین اولنسی رجا ایلریر . کلین
 عاتکهسک رئیس در حال جواب اعطا ایدر .
 بوم معیندن اوچ کون اول کلینک اقراسندن
 بزوات (شو-کوشن) نامی ویربان آدم نکاح
 مقوله نامه سکت تنظیمنده حاضر بولنق اولور
 کوکی عاتکهسه زوبنه کیدر .
 عمومیتله نسبت ایدیله کلین دیکر رعایت کوره
 کلین عاتکهسک بشون ارکانی نکاح عقدی
 مراسمده دعوت ایلریر . اوکون بده سکت رئیس
 العلماسی اولان ذات ده دعوت اوله رقی کندیسه
 غایت تیز بر اولطه احضار ایلریر و موسمی ایتمک
 اوامر و وصایاینی اجرا ایتمک اولور . عاتکه
 ارکانندن ایکی کیمه انتخاب ولیم اولنور .
 ایکی طرف عاتکهسک موافقتی استحصال
 خصوصنده خدی میبق ایتمش اولان قلاخور
 شدیدی ده دعوتیلرله وازدواج مقوله سست
 متعلق مراسمده مشغول اولنسی کندیستندن
 رجا اولنور . بوم مذکورده قلاخور ایتمه
 مزینه اکتفا ایلدیکی کی کوکی عاتکهسک
 بشون ارکانی رضی الیم یکی ایتمش لایس
 اولورلر . کلینک یدریله سائر مدعیون کوکی
 خانسه واصل اولدقدن عاتکه ارکانک ان
 مسیری خانمک خارج قیوسنده کدیلمی
 استقبال ایدرلر ، بولراورته قیوده . چوققلر
 سالون قیوسنده دعوتیلری قبول ایدرلر .

چیتنه اصلانیت

وضع اولنور. کلین مائھسی و دعوتیلری سول طرفده. کوکی مائھسی و دعوتیلری صماغ طرفده اولطوردر. کوکی ایسه مزینه لایس اوله بی وایشده نکاح رسمه مخصوص سرپوش بولسدهنی حلقه دیز چونکدرک اولطور. امام حاضرونی سلاملار. بوکا قارشو کان لفظیه مقابله اییلیر. بده وظایف ازدواج حقیقه چیتنه خطاباً ابراهیمقال ایدهرک برینه اولطور. کوکی وکلینک بددری اسحارلی تقدیم اولسان هدایک مقداربی فرمزی کاغذ اولزریه تخریر ایدر. کاغذ بشون مدعوبه اراده اولنور. صکره ماسه اولزنده بولان طباقتن اوج میوه آلهدی کوکی به آتار. بولک اولزریه کوکی قاندر و طعمه نظارت اینک اولزده کیدر. ازدواج ده بوسورکده قدر ایملش اولور. یومازده واجدن برایی کون اول کلینک اونی تروئلریک درجهته و قوانین موضوعیه لطیفاً قزلریه قدر. امان ییبه. ایسه و سائر [۱] اوله دی و بر دکری جهازی کوکلک خامسه کوندورلر.

سالونه کیریلدگده کوکی طرفی سول جهته. کلین طرفی صماغ جهته دیزایلرلر. بده دعوتیلر سالونک باش سدرده. مائھارکانی غرب جهتهده. اجبا. امام و سائر شرق جهتهده اولطوردر. بولسانده اوچر قجان پای ایچیلیر. مراسم رئیسی آیفه فاقسار. کلین مائھسندن بولان مدعوبینه یوزلری غربه توجیه اینک اولزده شرق جهتهه کیملری رجا ایدر. کوکی مائھسه مندوب مدعوبن دخی غرب جهتهه کجوب کوکی مائھسنک اولک طرفنده اخذ موقع ایملر. مراسم رئیسی بر مقدار غریقه بولور. دعوتیلرله مائھ ارکانک اوکته بیوک بر خالی فرش اولنور. بده مراسم رئیسی کلین مائھسی ارکا. نیله دعوتیلر برینه دوت رکعت نماز قبله لری اختصار ایدر. بولر نمازی ادا ایندکن صکره کوکی مائھسی ایله دعوتیلرله ده دوت رکعت نماز قیلازلر. متعاقباً هر کس برلی برینه اولطوردر اولزمان بر ماسه کتربولک اوله بولک اورتا برینه قونور. بولک اولزنده نکاح مقاوله نامه سی یازمق ایچون هرش موجودور. مائھه بولک اورتسه بر بخوردان و بولک ایکی طرفه بیچیکلر میوه نر قونکدر. نکاح مقاوله نامه سی ایچون قولایلاز کاغذک دنی فرمزیدر و موجود اولان کاغذلرکده اک اعلا سندر.

ماسه بولک کر بینه امام ایچون بر صندالیه

[۱] قوانین موجودیه نظر ایچنده ایکی یوزریک کلن بی تقریباً اون آتی میلون غروش نرولک دیلنکر برنز اولادی اولان مائھ جهته اولونون نرینه تمبیا یوز لریک غروش بینه اولانیسه. ایسه و سائر. بیره اولریک غروش بینه اشیا برش سکنان بیک غروش کسورور. اگر مائھه برده یوزده اولادی و ایسه مده لریک مائها سه نر اولون. مائھ بفرش بی و ائی قزالیسه ایسه برینه فرق بیکل ای بیک غروش حضورور.

بر قره دانما بر ارکک چو بیله ورین
 مقدارک نصی وریایر. اگر برانکده بر ارکک
 ورفز چو حق وار ایسه قراردن هر بری
 ارکک فرزندانتک الهی حصه تک نصی آیر.
 اگر بر ارکک ایکی فر وار ایسه قراردن هر
 بری ارکک فرزندانتک الهی حصه تک
 نصی آیر. اگر ایکی ارکک بر فر وار ایسه
 فر چو حق شده بر ای و اگر خانکک یا نکور
 فر چو بی وار ایسه او جانک ایور تک نصی مانه
 صاحب اولور. بعض فرخانکک قانون آیین
 اولان مقدارن فضله جهاز ووردکاری وحی بو
 خصوصه استقرض مقدسه بیله مجبور اولدقاری
 اکثریا واقع اولور. بونک نتیجه سی اولدقده
 ایون دوچار ضرورت اولدقاری کبی دیگر
 چو جملری دخی بو ضرورت دوچار ایدرلر.
 بعض خانکک ایسه جهاز نامنه فرارسته بر شی

در منزلت که بوده شایان تأسیف بر حال اولور.
 چو خانکک بو مسأله کوکی خانکک سیله اولدقده
 هر چ بر زمان مجاهدتک ا کسبک اولماسه
 بیت ورر. رده داماد کندینه جهاز
 اعطای مخصوصه ایونی اجبار ایدرسه
 بوده اصول موضوعه به مفاردر. قانون تطیب
 اولنسی لازم کنن قواعدی تعیین ایلمشدر.
 بوم معینه داماد برسدی [چینگک شمال
 جهلرند ایسه بر آرایه] دوت قار ، ایکی
 جفت بخوردان تدارک ایستدر. اگر اصحاب
 ربه و مأموریتدن ایسه شمس سبیل و ربه
 و مأموریته مخصوص علائق احضار ایدر.
 نامد الک کوزل لیاصلری کینیر و خانکک ندن
 آریلاردن اول بدربنگ اوکنه دیز چو کر ،
 پدی کندینه و صابای چکپانه، بولور .
 بوسم و خانه (نن - بونن) ویا (ارغ - نه)
 دیرلریده داماد آنه، آرایه و یا سیدیه لری
 اولور. کلن آلا نیک تر نه بدوت خاوسی اوکنی
 کیدر. دها سکره دامادک مأموریته مخصوص
 دبدیه، بولی متعاقب بخوردان چککار. کلنک
 ر کوبه مخصوص سدی ویا آرایه، بار کوروستند.
 داماد افربا اولمقات احبارکک چو کر. خور متجیل
 بولسور. کلنک خانسی قیوسته مواسکت
 اولدقده بخورلر یا قلمنه باشلایر. داماد آندن
 ایتر، قاین پدی کندینه آوه دعوت ایدر .
 قار سبیل و سارزه ایکی صره اولدق قیونک
 اوکده بکلرل. بخوردان سبیل اورتی نوردن

پدی بوژ ای بیله خورش غدی ویا نکور برلر
 اولاد صاحب اولان خانکک قرینه ایکن بکری ایس
 بیک خورش جهاز ویرد. بوژ بکری بیک خورش
 اولان خانکک قرینه دوت ویا ایس بیک خورش جهاز
 ویرد. بدنی بر خانکک قرینه ویرد چکی جهاز .
 ایسه و آقا وین ماعدا لره سینیر . ایون رسالره کبی
 حیواناتن عبارتدر .
 زوج . خانکک ایمره ویا نوسینه مجوردور .
 بونن ماعدا بقی طاقی خاویک بیه زوجه خانکک و .
 کبار خانکک ایکی بیک . ایکی بیک ایس بوژ خورش
 مصرله تدارک اولسور . دوگون مصرنی دخی
 داماد ویرسدده صرفانکک نصی مدعورن طرفدن
 لسویه ایدیایر. بو مصرف زنکین خانکک دوگونلرند
 ایس ایس بیکدن بوژ بیک خورش قدر رسیده اولور.

اوتومان آلتانده شمسداتر بولان ایکی
قدین و خورودان چدن ایکی کوچک اوتولان.
خاهتک سوک جهته، بولمسی لازم کلن حجهیه
قدر کلنه رفات ایدرلر .

دلماد واندی کلین ایله برابر اوطیه
کیردک باشندن اوردوننی آتور و اوطورونق
ایجون بر کورنر . دلمادک اقربا وعلقانی
کلین اوطیه کیردن لر . بولمسه مانکه دیسی
کوکیتکنده بولمسی دموئیلردن رجایده (۱)
اقتام اولوج حجهیه طامعه متوعه . علی الخصوص
چوردک . شکرلر و سارمقن مراب بولان
برسره احضار ایدیلر . کوکی - فرمک بر طرفه
کلین دخی دیگر طرفه اوطور و یکیلر
برقاج چوردک قدیم ایدرلر . دعوتی قدرینلر
اوطیه کیرد بیلرلر و زوج و زوجیه میوه
و چوردک اگرام ایدرلر . بر مدت مرورندن
سکره - فره - قلد ریهدق لکن اریق کتیریلر .
زوج و زوجان و آغزلاری ییقلارلر . اوطیه
دوت کوشمسه بر مقدار سو سر ییلر .
بولدن سکره هر کس جهیه ترک ایدر .

ایرئسی کون کلین ثابت ابرکن قاققار . ساچی
باشنی تعظیم ایدر . کلین مانسی قسم اعظمی
(۱) بوم ایزدواجده دلمادک اقربا و احیاس ،
نورک ایزدواجده برابر اولورلو عدیله کورنورلر .
کلینک صیقلی ساچلری تریز ایفک اوزده چیلکلر
و اقربا وعلقانی دخی یلکلر ، ساچ بیکلری .
فوزدهشی و سار شیلر کورنورلر . کلینک اولماتلری
سوک کول و کیمیهی برانکه اسمار ایدرلر .

کیردرلر . دلماد . قان پدر طرفدن حالونده
قبول ایدیلر و حالونک بر کوشه - سده اوطورلر .
کندیسه رفات ایند نوات حالونک
ایکی جهته . اخذ موقع ایدرلر . آلاک
ورودینه انتظار ایند کلین آناسی قرینه
کوزل کوزل لیجتلر و برر . احکام شرعییه
تیباً نهجهیه حرکت اینسی لازم کله چکنی
تقوم و بیان ایدر . کلین دخی دو کونه مخصوص
البسهنی کیش و حاجتی دوزلش اولدی
حاله اوطیه - ندن چقار و بدینک اصباح
و وسایلی بکیمدن اصباح ایدر . بولمسی تمام
اولمقدن سکره ییلسنک . آمانک - بیوکلر تک
اوتکنده بر چوکر . کتیرلری ایشلمالی
ایک بر اورتو ایله باشی سقر اولور
و کیمسه بوزنی کوشمکسزین رکوشه
مخصوص اولان آراجه سدییه اوطور و بدری .
زوجهی وهر طرفدن برقدین کندیسه رفات
ایدر . پدر آناسی . جامه اولورکده . زوجیه
آرقده اولدی حله اولور بیان اولان صره
مویچجه دلمادک اوسیه طومعهی عودت
ایدر .

کلین دلماد - اویک قوشنه کلنجه ،
قارچیلر ، بخورچیلر و سارنه حولییه داخل
اولورلر . کلین حامل اولان سدییه اورتو قیو
اوتکه اصل اواجده دلماد حیواندن ایر .
اورتو قیو و غایبه مذوب ایکی قدرین اچرویه
کیرمسی کلندن - افرحام ایدرلر .

چورمك وميودن عبارت اولمق اوزر، صورت
 مخصوصه احضار ايديلن طعامي قزلبنه
 گوندر لر. بون قان پدر وقان والدهسنه
 تقديم ايدر. بوتوره اولكه طعمندن مسكره
 كينلرني مائهك ديكه ايرايينه تقديم ايدر.
 ديكه اصوله گوره كلين زقالت ايراسي كوني
 قان پدر وقان والدهسنه هدبار تقديم ايدر.
 دهسا ايراسي كوني بالترينه جيقار، بوطوت
 هر روزه جاري دكاسر. شوقدركه قان پدر وقان
 والدهسنه ماعدا ديكه افرما واملقالتك زقالتك
 اوجيني كوني زيارت ايدلسننه براسي بوقدر.
 كوني دغي عيني كونده قان پدر وقان والدهسنه
 زيارته كيدر واحترامات لازمه اجراسييه
 هدبار لريخ تقديم ايدر. بده خانه مصادقته
 پدر ووالدهسنك واقرباسنك بكيدين
 آياق لري اوبر. بو كوتك افتشامي تقرايه صدقار
 توزيع ايتك مسودتيه آيين ازدواجه خانه
 وريبور.

تاهل ايدن كيمسه دوت دولو مجبوريت
 آلته كيرر. اولاً: زوج ايله زوجه بكمجهت
 ويك وجود اوليدر. ثانياً: قانين شرع شريفه
 مفابر حركت ايتدكجه زوجك اكاوومعهاده
 ايتك حقي بوقدر. ثالثاً: زوج برعهه سياحت
 ايتك ايستره اولان زوجه منه مراجعتله رأيي
 استحصال ايتيدر. رابعاً: ارتكك برده تاهل
 ايتك آرزو ايدرسه زوجهنك بونده رضاسي
 اولمق لازمدر.

چينده ايتك نكاح ايديلن قابيه (قي)
 نسبه ايدرلر وچين قانونه نظراً بوقانين
 حال حياتده اولدقجه وزوج طلاق ايله
 آندن آيرلدقجه زوجة مشروعه لك
 مالك اولدغي كافة حقوق وامتيازاته صاحب
 اولدقن ماعدا زوجك خوشه ترق خانه داخله
 سوقه بيلديكي ايكجه قابيلر اوزرينه دغي
 حكم و تقوذي شاملدر.

بو ايكجه قابيلر، چيچ بر سر اسمه تابع
 اولدق ترق بالكر قلاغوزلر آره سننده قلعه
 آلتان و بوند. قزك ابرني طرفندن كندى
 قزلبني فلان كيمسه لك ايكجه قاريسي اولقه
 راضي اولدقنن طولاي كندى طرفلرندن
 الى الايد ترك اولدغيني قزك چين تولدندن
 بو آنه قدر اختيار ايلدكاري شوقدر مقدار
 مباني آلدقنن طولاي اختيار اولدقنلري
 درميان فلان نكاح مذاوله نامه لري طوهر بندن
 طوهر ييه بازيبور.

بو ايكجه قابيلر ريخي قابيلك ميمكند، درك
 ريخي قانين بونلري قباحتلرندن طولاي
 بحق مواخذنه ايدم بيلير. زوج دغي ريخي
 قابيه فارشوعيني جقوقه مالكيدر. كور بيلور كه
 چينده قابيلك دائرة حكم و تقوذي واسعدر
 وقانون دغي بو حقوق محافظه ايتكنددر.
 هر كيم ريخي قاريسي ايكجه قاري منزلته
 ايتدبرمك ايستره جزايه مستحق اولور.
 هر كيم ريخي قاريسي حال حيسانده ايكجه

درجه قادیان درین برنجی مرتبه ارتقا یافت اینتره کثک جزایه مستحق اولور. بواجی حاله برنجی قادیان مانسی خامسه عودت اینک ماؤنودر. هرگم که برنجی قادیان ناعل ایندکن سکر یا اینکی بر قادیان دها آلهرق آئی برنجی قادیان عد ایدرسه کثک جزایه مستحق اولدینی کی اینکی ازواجکده حکمی اولماز و اینکی قادیان مانسی تریته عودت ایدر بیار [۱۱].

فقط قانون من زمانده کرک برنجی قادیان کرک اینکی قادیان تولد ایدر چک چو جفلیک کالسی مشروع طایفه برابرستون چو جفلیک من حقوقه اشزاک ایدر برمشدر. حقوق زوجیت ایچون در درجه لیین ایشدر. چین قانونی بر قادیان اوک طرفین اطراف اول امرده زنا تمتمدن طولانی مساعده اینکوب بر وجه آئی بدی سینه دسی طلاقه کساعده ایشدر ز

علم، لغت، زوجت، پدر و والدیت عدم اطاعت، کوزک و باغصافلی، سرقت، بیل، حسد، غیرقانونی کماوی بر مرض، بر قادیان عظیم اولدینی فرق باشه و ارمهون قبول ایدر.

طول قادیان تکرار ایدر و ایدر بیلور. فقط نه کسیدی مانسی نده منوق زوجت این و اشفاق بو خصوصه کندیسی اجباره حکمی اولماز. بر طول قادیان ازواجی مشروع اولقی ایچون طول اولماز حقه اجرا اولان مراسم کالسی اجرا ایدر. این حاله اسمنی طایفیان اینکی کسیدی آرمسده عقد ازواج نموده [۱۲]. چوندن مانعا اولجه وقوع بولان بر ازواج مناسبتیه دردی درجه حصم اولان کیمسدر و شقه بشقه بیلرین حاصل اولان اوک مشیره و قزلر دیگر بر بیلک اولمیشه و اینک نوجهستک قزلیه اینکی نوجهستک اولمیش آرمسده وقوع بولمیشی ازواج منع ایدلشدر.

[۱۱] چینده حاله اسطوری بی (سرخ) برنجی بوزدن زینده کالدر. ایوم دوت بوز بیلورن کومه قزب اعلالدرن عیارت اولان اسوم چین مانکلی: شامشان، شوق... آخ کیرم (سرخ) ازواج بوزد دیگرین حالدر. چوندن شقه عیارتیه، بیض چین اولمیشله اولدینی، بر کوزل مکتاب اسمنی (حور - سبخ) و کتاب حیاتم دینه (لسکینک حیات کورده بکری باشه و اصل اولمیش برنه (حب) و بر بار.

[۱۲] چینده اینکی چلیدن اسرا اولور. بوشتر اینشامس مایره ایله عقد نکاح ایلمیش قانون منع ایدلشدر. فقط اسرا اعالی ایشله سوونیه وقوع بولان ما کات مایول عد اولور. برونیه تدبیریه حاکم و اینکومت، شاموورن سره مساعده بولان بر ذات بر او برنجی قزلی تریته برنجی و اینکی قادیان سره مساعده بولد برنجی قانون منع ایدر. بوجالده وقوع بولان ما کات کالم بکن حکمدهدر. شاموورن حکومت، تحت اداره زنده بولان مانکده مسکون مانکازدن تر آله منور.

مقصودیه بنی در . غری شوری که
برخی قادیان ، اوزماه قدر جناب حقت
کندیسه احسان اللمدیکی برارکک چوقق
طوغورر و اختیارلق زمانده بر موجب قانون
کندیسه بافار فکریه و یاخورد خانه داخلده
کندیسه خدمت ایدن قادیانک فضله اولسی
نقطه نظریه ، اکثریا قوجیه سی ایکنهی
درجه قادیان آلفه تشویق ایدر .

شوجیهه چینده ناس ایتمش اولان
لعدد زوجات قانونی خانه تک صاحبه مطلقسی
اوللق اوزره ، بالکیز برزوجه مشروعه قبول
ایدر . بوندن بشقه چوقققر عین حقوق
وامتیازاته مالک اولدققریدن میراث مستهلری
چیندیبهک فولایلقه حل و فصل اولتور . حسن
اخلاقک عافطه سی و بالذات چوقققرک ، نامنی
نظردقته آلان قانون ، عقد ازدواج حقوقی
بابیه ، بیوک بابیه و یاخورد بونترک برینه قائم
اولان ذوات بخش ایتمشدر . بوجیهه
تاهل خصوصده ابویک آرزوشه تپینه
کندیسی ایچون انتخاب اولان قزی آلفه و اویسی
اداره ایتمک مجبوردر . بوندن صکره ایسه
بکندیکی ایکنهی قادیان آلفه سربسدر
مع مابقه برکنج اجنبی برقرله عقد ازدواج
ایدسه و یا غیرتده اولیره اوزمان ابویک
رضاسی نصیبه لزوم کورمن و بوازواجده
صیح نظریه باقیلیر .

چینده قادیان ارکک بر برندن آری ویشارلر .

بعض اسبابدن خلایق تاهل آرزو
ایتمک باکر قائق ایستین نزلک و بانکرار
اولنک آرزوشده بونیمان طول قادیانک طرف
حکومندن بر مکافات اخذیه حققری اوله بیلیر .
بکندیگرله خوش کینه بیهوک مشترکا
آیرلمی آرزو ایدن زوج و زوجه به قارشو
قانون مخالفت ایتمز . بر قادیان ، قوجه سببه
برکنده یشابه جفتی بهانه ایدرک خانه زوجی
ترک ایدسه آئی نکرار اوله کنیره بیلیمک
حقق حائزدر . بزوجهک غیوبشدن بالاستغاده
بشقه بر ارکنکه عقد ازدواج ایدن قادیانک
آغیر مجازاته محکوم اولور . شوایکی جرمی
ارنکاب ایدن قادیان ایکنهی درجه قادیانردن
ایسه جزا ایکی درجه تخفیف اولتور .

چین اسلامزنده طلاق ایدر اوله قوق و قوق
بولور . حکومت محلیتک بو خصوصده نادراً
موافق منضم اولوب اکثر احوالده طرفین
آرسته بر صورت تسویه بولتور .

خلاصه ، لعدد زوجات چینده موجوددر .
فقط بونک بیوک بر مقیاسده موقع تطیقه
وضع ایدلش اولدیقتی ظن ایتمک یا کاشدر .
کولبرده و چنتی مسنفته بر قادیان زبانه
زوجه به مالک اولان ارکنک نادردر . حال بونکه
ناجرلرک ، حکومت مأمور لرینک ، علی العموم
رقاه حال اصحابک تخمیناً بشده ایکیسی متعدد
زوجه صاحب لیردر . اکثر زمانده ارکنکلرک
متعدد قادیان آلملری ارکنک ذریت بشدر برکنک

بعضی ولایاتند قادیان، فوجی و جو جفری
برابر طعام ایدر . بعضی بھارند ایسہ آری
آری بھک پیرل . دعوتی بھارے برابر قادیان اصلا
طعام سفر مندہ بولخازل . کرک اسلام کرک
بھومی چین قادیان لستہ اجزل و اهل ایدن
قادیان لزمی درجہ مندہ سرستی به مالکندل .
اغیا قادیانری زمانلرینک ایوک قسمی اویون
اویامق . بھیلری زیارت ایتک ایہ امرار
ایدلر . خانہ اموریہ اوقدر ایشقاری اولوبوب
بو وظیفہی قان والداریتہ و یا خدمتچیلریتہ
حوالہ ایدلر . چنسدہ لسوان علی العبادہ
اوکلدن ایکی و باواج ساعت اول بناقدن قاقارلر .
زمانی نواتہ حصر ایدلر . بوندن سکر یا کندیسی
زیارتہ کیمرو با زیارتہ کھلری قبول ایدلر . اوخو
زمانی ایسہ کجه باریندن ایکی ساعت اولدو .
هوا کر و حنه منسوب قادیانر . کرک
شہر رده و کرک کورده اولسون بالکس
یک جوف چابشچیلر . حتی چین قادیانری
قدر جالیشان قادیانر هیچ بر ملکندہ بوند
دینہ بجادر . چینی قادیان هر دلو ایشدہ
کوچمتہ مین اولور . خانہ ایشلریتہ نظارت
ایدلر . چوجفری بیونور و الحاصلی مراحل
وزماندہ کندینک بر ریفہ مشفقہ و مطیبه
اولدیغی ایتاہ جود و غیرت ایدر .
چین لسوانک حال و شانہ قبصہ ویرن
بر جهت وارسه اوده تسلیم و کھصل کورده
ملرهدر . لسوان چین مبارکہ بوزده ایکیسی

ایق اولقوبوب بلزمی بیلیر . هر عساکری
سافہ منسوب اولور ایسہ اولسون چین اسلام
قادیانری احتیاطکار قھلری . طور و حر کھلری
و وظیفہ لرینک اجرا مندہ ابراز ایشقاری سی
و غیرت لری سائر لسوان چیندن نمایه کیمز
اولتورلر . بو قادیانر اک مشفق و اک مرحمتی
والد لردو . حکومت چینی بھک هر طرفندہ
خان اسم ایش اولان هو نوزاد جنابلی
اسلام قادیانری هیچ بر زمان ارتکاب
اجزلر .
ترکستن شرقندہ کیفیت ازدواج چیندہ
اولانک عینی نکاحد . بوردہ قادیانر احکام
شرح شرقندہ نمایه تبیت بھورودلر . قادیانر
اکلرین آری امرار حیات ایدلر . خصوصیه
شہر رده چارناغیز سو قافہ چنسدہ منزل .
کوی و غیر رده ایسہ قادیانر فوج لریینک
طرز سبقتلریتہ ایشزانک ایشقاری و با کیمز
صرتندہ اولرله برابر هر طرفہ کیشقاری
جهنبدہ امر لستردہ بر آز بالاسز قھلری
کوریلور . بوردہ مسکون اھالی اسلامیه بھک
صنوف عالی مندہ و کویلیری مبانندہ چوجفر
دها یک کوچک ایکن نشانلا نور .
بالکمز ازدواج چوجفر من بلوغ ابریشدہ
کھلری زمان وقوع بولور لک بوند اون مدت
الی اون آتی باش آرد مندہ کخالف ایدر .
نشانیلر دور شبابہ واسیل اولجہ
تزوج لری طلب ایدلر . اگر بر کج اولجہ

ابوئی طرفدن ایشانلارغاش ایسه تزوج اینک
ایستیک فزک اسمنی پدر و والده منه بیلدر برک
مساعده لری طلب ایدر پدر و والده اولغر.
ینک طالب اولدی فزک خانه سی اولجه
بیلیمورسه آنر عتده معلومات آلدقن
صکره اصولاً بر طلبانه کوندورلر. سرعی اولان
برداغه کوره بو طایفه ایکی دفعه فز ابوئی
طرفدن رد و ایحق اوچنجه دفعه وقوع بوله.
حق طلب اوزرینه اسعاف اولور. موافقت
استحصال اولدی حاکمه اوغلاک انا و بابا سی
قره بر یوزوکه برده مکتوب کوندورلر
بو مناسبتله فز خانه سندن کوندوریلن
جای و شکری آیلر. بولمهه اجرا اولدقن
اون وداون ایکی کون صکره ویا بش. آلی
آی نهایتده نکاح عقد ایدیلر بیلر.

ولیه کونی تقرر ایدیلر فزک پدر و علقانی
حکومت دائرته منه بالعزیه کیتدی اعلام ایدرلر.
کلین و کویک اسم، سن و محمد اقامت لری
میل اولق اوزره کتبلرینه بر ازدواج رخصت
نامسی اعطا اولور. بو رخصت نامه
دفتر مخصوصه قید اولور و بو ایلورده
برجت شرحیه اولق اوزره طایسلور.
کوک بو ائساده کلینه کتیره چکی جهازک
تدارکله مشغول اولور. بو جهاز کلینک وسائط
تزییه سی، البسه سی، مجرهراتی، ایجو کوردنک،
کوپه و سایرین عبارتدرکه مقداری هر کتک
درجه نروسته کوره تسدل ایدیلر بیلر. فقرا

کروسی، قیدی فرق غروشدن عبارت اولان
براشلق و بر جفت ایلق قان تقدیریه اکتفا
ایدرلر. جهاز احضار اولدی کوی، کوکی
بر ویا بر فاج رآسی قیون. برنج و ایچ باشیه
برلکمه بونی نشانیستک خانته کوندور.
بو مناسبتله کویکک پدری، والده سی
و علقانی کتبلرینه برابر فزک خانته
کیده دک سکر کون قایلرلر. بومدت
شوق و سرور ایله اسرار ایدیلر. دردنجی
کون فز کیدی ذقاف جهاز لری نشانیستک
تقدیم ایدر. بوده ایسه و انات ینیدن مر کیدر.
بعده فز خانه دوستلرینک اک مستغرتدن
برخی (نوی آنا) بیی دو کون بابا سی نامیه
اتساب ایدر. بوزات ملا و یا امانه برلکمه
شرائط و مقاوله ازدواجیه بی تزیی و تحریر
ایدر. نوی آنا، موافقتی منظم اولدی
حاکمه زوجیه بی بر شهر دن شهر آخره نقل
ایدیه چکنه. هیچ برخیا ارنکاب ایتمدی
حاکمه آکا اذنا و جفا ایتمه چکنه. قاریستک
رضایی اولدقده اوزرینه بشقه قارین آله مید
جفته، ازدواجک ایلق آلی آئنده هیچ
بر طرفه سیاحت کیده م چکنه. اگر بوزماندن
سکره سیاحته چیده حق اولور ایسه اوبنه
آلی ایلق ارفاق ادخار ایدر چکنه
والحاصل زوجیه منه هیزمان ایچون
آنا سی بابا سی و یا فین اقربا و علقانی زیارته
کتیمک اوزره مساعده ایدیه چکنه دائر کوکی

چینده اصلیت

کاین و هموماً قراردن عبارت اولان
تعلقاتی ، اوج کون کندیسله برابر قایلور .
کاین حامل اولدیغی زمان کندیسسه جوان
نسیبه ایدرلر و بوقلمن مسوده ناسیبه مالکلر
آره سنده مسرووریت حکمفرما اولور .

چینده دخی ذویجات مشروعتک عددی
درندور . فقط ایکیدن زیاده ذوجه صاحب اولان
أرکک ایدرور .

طلاق قوانین شریعه به تطبیقاً اجرا
اولور . قاضی طرفدن طلاق حکمی اعطا
ایدلر کیم ایکی طرف قاضیتک مهرله محکوم
بر طلاق ساهه بی حفظ ایدرور . تاریخ
طلاقدن اوج مله مسروورنده قالدن تکرار بر
آره وارد بیلیر . طلاق وقوعنده چوققلر
علی العاده تقسیم اولورور . شوهرک آرکک
چوققلر بده و قز چوققلر والده و بریلیر .
طلاق وقوعنده قالدن حامل ایسه و یا آمنز بریدی
چوچنی واریسه آرکک کندیسسه بر مقدار
تفه اعطایه مجبورور .

سرفقول (۱) حواله ایسنده آرد و اجه متعلق
مهراسم و عادات بر آرز قز قلدور . بوالرور
ارکک مالکس قز مالکته قیون ، باز کبر و سائر

(۲) نسیبه آردا جسدن اولان سرفقول
اعایینه مقداری اولدی بده بیك بش بوز قوسدن
جواندر . بولر همومیهله شریعه . صحابه حتی الشعب
بوزلرجه مالک بولر بیاتمه بولقلمنده در بولر بیک
سی اولدی و احکام شریعه به رعایتی بولدی
دوایت ایدیلور

آخردن سوز آردور . ایکی طرفک مواظقتی
استحصال اولورقدن سکره ملا و یا امامانندی
بو خصوصه متعلق آیت قرآنیه و احادیث
نیویهی قرائت و برده یا ایله جمله ختام و برور .
حاضرورن اظهار شهادتانی ایدرور . بعضی کیم
بو مراسم بر قزچ شاهد مواجه ایسنده نکاح
ورقلمسک قاضی طرفدن قرائت بده تمام اولورور .
بسنده بر مقدار طولی آنسوب بر آرز سو
دروشنده آریدیلیر . قز و اوغلان بللاری
آلرندور بولسان برور پارچه اکتکی بوسوده
ایصالیق اوزور . یکدیگره مساجده ایدرور . اگر
کینیک بیایسی آنده بولان اکتکی اولجه ایصالده .
بیایرجه کوکی ایچون فوق العاده علامت خبر
عدا اولورور . زوج و ذوجه بوندن سکره کو کینیک
خانه سنه منی عزیمت اولورور . انمای راهده
چوققلر بولرک اوکلر سنه ایل کرمدک بول
ورمالک صورتیه کندیلرله اکلر بولر و اوقق
کونک هدیهلر و بروریکه مجبور ایدرور . کسج قز
خانه پدری تک ایدرور سنون اقربا و اطفالک
کوز پانی آقینسی طلدندور . کاین ، فوجه سنک
خانه سنه داخل اولدیغی انانده قبولک اوکمه
لایب بولدیغی اولان برخلی و یا کیم مالک اوزرجه
اولورور . قارشوسنده بیوک بر آلتی و اولورور .
کوکی مالک سنده اکل پانی قالدن کیم ایسه
خالیک دوت اوچدن طولورق کلینی آلتک
اطرافده طولاش بولور و بسده شاه داخانه
کوتورور . کاین ایله برابر کوکی اوش

کون دهونیلر عودت ایدرلر. کونک زوجهنی کندنی خانسته کنیرر.
 کیفیت طلاق بورالده معلوم دکلسدر.
 رؤسامسنا اولاق شرطیه. ایلك زوجهنی حال حیاتده اولان برکیمسه دیگر بر قادیته عقد رابطه ازدواج ایدمه من. طول قادین برسنه اجرای ماندن سکرمنکرار ناهل ایدمه ییلیر. اگر برسنه سکرده ناهل ایتمه چک اولورسه خانه پده عودت ایدر. قادینلر ذراعت ایشلرنده آرکنکلریه معاونت ایتمکلری کبی خانه اداره سی تمایله کندیلر نمددر. سر بقول (ساری کول) حوالیسنده قادینلر قوجه لری طرفدن بک چوق حرمت و رعایت اولور. بوراده پالکز رؤسا زوجله قزلی نستر ایدرلر وارکنکلردن آیری برده اسرار حیات ایدرلر.

وربر برده سازدواج آیتک اجر اولنه چی کون لیسن ایدیلیر. بوم مذکورده. کونک افر با اولمقان وقونور قومشوسی مواجهه سنده و ضیاقلر. او بوتلر. چالغیلر و سائره ایله اظهار اولتان سرور و شادمانی آره سنده. ملا رابطه ازدواجی عقد ایدر. شویله که: ایکی نسانلی بر خالی اوزرنده بان یانه اولورورلر. ملا بوتلرک اوکنده آیفده قبضه بردن او قور و موجود اولان شاهدلر مواجهه سنده کلینه خطاباً: « بو آدمی زوجله که قبوله موافقت ایدیورمیسکیز؟ » دینه اوچ دفعه سوال ایدر. کلین هر دفعه سنده: « موافقت ایدیورم» جوابی ورر. عین سوالی اوچ دفعه کونک بر ابراد ایدر. بوم هر دفعه سنده موافقتی بیان ایلر. بده ملا احضار ایدیلن قیون کز ایدن بر بارچه آلوب ایکیه آیرر و اوزرنده بردن او قوروب اولفده کدن سکره طوزه با قوروب بر بارچه سی صاغ آله کونک آغزینده. دیگر بارچه سی قول آله کلینک آغزینده ورر. او حالده شاهدلر طوهری دو تکرار: « بو آرکک و بو قادین فی مابعد بک وجود اولشلردر. جناب حقت برلشدیر. دیکنی قولی آیره ماز. « درر. زوج و زوجنه قیام ایدرلر. دوستلرینک تبریکلریه برابر کندیلریه تقدیم ایتمکلری عدیله لری قبول ایدرلر. اوچ کون اوچ کیجه او یون و چالغیلرله اظهار شادمانی اولور. بو انشاده بر مقدار دوه وقیون ذبح واکل اولور. اوچنچی

۱۸] قیرغیز [۱] لرك آیین ازدواجی سر بقول اعالینک اجرا ایدمه کلنکلری مراسمه ایجه مشایه در. قیرغیز لرك قادینلرینه ایست کلمه لری و حرمت فوق العاده لری وار ایسه ده روابط ازدواجیه تک او قدر صبق اولد مسدن طولانی ا کنزیه مانکر آره سنده عدم امتزاج ظهوره کلنکده در. قیرغیز لرده قادینلر منسوب اولدق لری خانه تک وقع و حیثیتیه متناسب اولان بر مقدار جهاز آلورلر. بو

۱۹] قیرغیزلر سی لذهب اولدق لری حالده اسکلیم چیلله اسلامییه دائره مطومانی کوزدر.

جهاز ، نقدی اولیوب موایی و مطبوسات
چینستدن و مقداری ایسه طقوز عددینک
مئلرندن عبارتدر .

اسماً اسلام اولان لوب [۱] اهدا
ایستک ازواج خصوصتده ثابت غریب بر
عادتلری وارددر . ایلك چهار ویز موسملرند
کنجملر ابرداق بولرند قوشو یاغنه بیقارلر .
آئی و سکز نر هر بری کنندی کوچک
صندال و اکب اولدی حله اولجه نین
ایدیلن بر محله تجمع ایدرل . قزلرک عددی
قدر دلقانی دخی هر بری آنلریه سوار
اولد قیزی حله ساحله طویلاتورلر و بریلن
بر اشارته یاریش باشلار . صندال و آنلریین
ایدلش اولان قطعه طوغری سر عته کیدرلر .
اگر قوشون قزلر قزانلریه قطعه واصلت
صبر سینه کوره دلقانلری انتخاب ایدرل

واکر دلقانلر قزانلریه قزلی انتخاب
ایلك حتی اونلر، مالد اولور و بونکله اوزریه
نگاه عطف ایدیلر .

بارکند صوی بونجه (مارالباشی) حوال
ایستده اسکان ایدن (دولان) بر دخی اسلامدر .
بونلرک مسکنلری طوبراق ایینه او بولش
طولانی حفرلردن عبارت اولوب طاملری
قواق اناجلردن تدارک اولسان کیریشلر
اوزریه فرقی ایدیلن قامشلرک وجوده گلشدر .
طاملرک ارتخامی همان فرق و نیمز اوله بیه حتی
درجهه زمین سویمستدن بوکلمشدر . ثابت
بیانی کلملردن عبارت اولان بو مسکنلر
عالملر حیواناتیه برابر صیقلهشلرددر . مع
ماقیه قیشک شدتلی برودنلردن و باترین
حرارتلردن انسالقزی محافظه ایتمکددر .
دولانلر ثابت قیبر و اوقوبوب یازمقدن بی بهره
ددرلر . بونلرک بللی باتلی مشغولیلری حیوا
تلری دخی ایلك ، ابعیسه حتی موادی جمع
ایلك ، یازار ، کوتوروب سانه جنی کیرلی طوزی
چولدن طویلاق و ددرلری ساندنی تلکی
و قوشلری آولاملدن عبارتدر . دولانلر
اسلریه خواجه ددرلر .

ترکستان شرقی تسوانک باشلوجه مشغول
ایتلری ایلك بوکک ، نقش و دانته ایشلمکدن
عبارتدر . شیرلر ، بعضی قادیملر عطار دکان
ایتملر ، فروغیلق و بادیکش حیات ایدر .
زراعتله ایشغال اولان نواحیده قادیملر ،

[۱] ترکستان شرقی تبت حدودده و قازم
تیرنگه مالتی اولدی لوب کول اطراف و جوارنده
بولغان لوب ایله سینده کلبلر داخلده و قادیملر
ایچیده یکنی بیله کراوه سینده قوس باشلدهددر .
تیرنگه و قازم لردن عبارت اولان بر اعالیه کانه سی
اسلام اولوب امام دمللری وارددر . بونلر بری
دیبری سید ایلدکلی حیوانات و مانی آنلریه
و شیلر قیزی شورولرک محصولیه نیش ایدرلر .
لوب اعالیه کانه کلبلر لیون ، کچی و اوکوز - سوزلری
وارددر . کندی کدیلملری داخله اداره ایدرلر .
میرآلای (بریه والسی) شاه - یا حتمه (نورلا)
شیردن ۱۱۶ کیلو متر مسافتده و لوب اکولک
چوینده یکنی ماکه دن عبارت اولان بر نصیه
کوردیکنی بیان ایدیور .

علی الخصوص حصاد زمائی ، ترا ایشلریه
پاردم ایدرلر ویا خود خاندہ فالان حیواناتہ
باقیہ مشغول اولورلر .

قیغیز قادیلری خلقی ویکه طسوقورلر
وچلسی حیوانات اعلیہ یباقی وخاله ایشلری
نسوخ ایشککه اشتغال ایلرلر .

ترکستان شرقینک مرجهتده قادیلر
موسیقی ورقصی چوق سورلر و بودرلو
اکتیلری اولرده و آره لرنده ترتیب ایدرلر .
همومه قارشو بر قادیلرک چالنی چالنی ورقص
ایتمی غیر واقعدر . قادیلر . صاحب صنعت
هنرورلر طرفیدن اجرا اولنان مسامره
موسیقیده وخواننده جمعیتلرنده دخی
بوله ییلرلر .

ترکستانده برارنک چوجق تولد ایلرکده
درجال ضیافتلر و شائیکلر ترتیب و فونو قومشو
واقره اولودا بوکا اشتراک ایتمک اوزرده دعوت
اولسور . قز چوجق تولدنده آنا سرور
وچسور مشهور اولساز . ترکستانده قز
چوجق تولدانیسه ارتک چوجق تولدانی
آره منده نسبت ؟ اولدینی روایت اولیبور .
بو طرفلرده سیاحت ایدن کیمسلر قز چو .
چقلرک اولغلان چوجقلره عددجه تفوق
ظاہر لری اولدینتی بیان ایدرلرک ایشته
بالادهکی نسبت تفوق مذکورک حقیقتی اثبات
ایدیبور . ترکستانده ایه قادیلر مجبولدیر .
خلوسه نیک والدمسی ویا قومشو قادیلر وضع

علی انساننده اجرامی لازم کان معاملاتک
کافهتی بازار . جیل سر وی بی (یعنی نوزادک
کوبکته خارجاً مربوط اولان باغیر سمانی)
چوجقلک آلی حذانه قدر قادیلرمدق بو
ارتقاءده قطع ایدرلر . بوکن بر حفظه ایچنده
اولهرق کوبکی اوزریت طویلار و بر دینده
ایه اوزرخی باغلار . کوبک . وضع حملک بدلیخی
و یا سکزیخی کونی کندنی کندیت دوشلر .

وضع حمل مناسبتده ذبح اولنان قربانک درسی
بعض کره آتوب نوز حاله کتورلش زعفران
رقشور [۱] ایدن مرکب بر مخلوط دری اوزریت
سورولر کدن سکره صبحاق صبحاق خلوسه نیک
قازنیه و آرقمنه صاردر برهرق یگریمی دوت
ساعت حالی اوزره بر ایلورلر . بو وجهه دری
خلوسه نیک ایلری صیقلشدیر . جفنی ودر حال
وجوده شکل طبیعتی اعاده ایده چکنی ادا
ایدرلر . ذنکین عائللر چوجق ارضاع المجنونلر

[۱] قدور : کلمسی شرح سلیمان قدیمی صر حوتک
ترتیب ایلدیکی لنت چمنای و ترکی معانی ناسدیک اورد .
موجود اولدیلدیق ناکمی بر ماده اولدینی ، کلبلی
اوزره ترکستانده چوار اولان خولمدل بر کیمسه دخی
دخی ارضاع کیمیت ایلمی ایسهده عدم سلولماندنک
ایله بر اقلدهده یولمندی و بر کیمیکه دؤن ایلر یول
ترکی اولیبور لنت مری اولدینی و لور و حائل اولدنه
قاسوسه صراحت اولدیلدی . کیشور : حور و ذننده
شول دارویه اطلاق اولورک آتکجه جهره نیک بیلری
وقالینجه بر مری صیقلوب نزا کئلور . الخ
طرزنده بر تعریف کورلش ایسهده ترکستانده
مستعمل اولان قدور بوسور و یولدی حالده
سائزده معانی قدور ، کفین ایلدیلدیلر .

چینه اسلامیت

۵۹

تولقی تکیه معروف بر میلیونان زبانه اهالی
اسلامیه موجود بود. ترکستان مستعمل اولان
ترک لهجه سه گونه دودغه و بیگ اولان
تونکان، دونکان و یا تونکانلو، سکزنجی
عصر هجریده امیر کورکاتک بو طرفیلرده
اجرا ایلمیکی سفر اتاناسند. میتمد بولکان
نام علمایندن بوزانک همته مذهب شافعی
بی قبول والآن چینه ننگم این برطاقم چینلو.
لردو و چینلور مقدملری (تون-ژن) نسبه
اولان حدود عسکرلری ایلی که حکومت
بوللری حدودی محافظه ایتمک و قبائل
متجاوزلرک بین داخلده اجرا ایلمه چکلری
آینلر. قارشو قومق اوزده سوق و ترتیب
ایتمش ایلی . ایبراطور (کیم - لوتج)
ایام حکومتده ۱۱۷۷ قریحه طوغری جوقلار.
لرک دوچار هزیمت اولانلردن طولای بوش
قالان اراضی بی اشغال ایتمک اوزده ماججو
و چاقارلردن انتخاب اولان اونون بیک عسکرکانه
لرک برابر جوقلار یا و علی الخصوص اودومچی
جوارینه سوق اولندی و کنیلرک تخلفاتی
ولاولورلشیدی. بالآخر بولرک کافسی ده
دین اسلامی قبول و تونقایلرک مقدماتی
ترید ایتمیلر .

علی الاصول بر سودنه جلب ایدرلر. طوغری
فرق کون بشاقده قالیر. بده حمامه کیدر
و عیلملریک زیارتی قبول ایلمر و نسه بوکون
چوجغه برنام وریلمر. بعض کره اسم ویرمک
قبضی بلامراسم اجرا اولورسده اکثریا
برخواجه دعوت اولور. بده چوجق قونداغه
ساریلدی بشکه قونور. آ-وددن کینلرجه
قدر بشیکمه یاتر .

چوجق طوغار حوتماز آفرینه بر مقدار
شکرلی سو آقیدرلر . والله بدی کون
چوجقی یاننده بولندرلر . سکزنجی کون
یانندن آیدرلر . بالکتر بیه ویرمی اقتضا
ایتمیکی زمان والله منک قوجاغنه ویرلر .
چوجنک، تولدیك عقیده برخواجه دعوت
ایدیلمک قولاغه اذان محمدی اولوتیلمیر .
اگر نوزاد ارکان ایسه فرق کون سکر
ساجلری کیدر بریلر و بولایشی کون برره
ساج آفرلنجه کوموش بده ویرلمیر . سن
بولوغه قدر لورک چوجغه اوغل-بولق،
و فر جوجغه قر-بولق ویرلر . سن بلوغده
تولدیك چوجق بیکت و فر جوجق چاققان
نامی اولور.

لرک برور ترک تاندر قیده (ایلی) ایله خامیل
(خامی) آره سنده کائن تواجده تونقلی و یا

وظائف ابروین

- بین مسلمانان برتک فواید آداب و حکیمانه
 نظر ابروین هر شب من اقدم. چو جفای ابروین
 رحیم و شفیع اولماید. و خطایف ابروین
 بوجه آن ماده اردن عبارتند :
- (۱) ابروین احکام شرع شریفه ابراهیم
 عبودت در. جنبت رحم مادریه اشکافدن بینی
 حمل زمان معلوم اولدندن مکره ابروین معزلاته
 حرکت ابروین در. عین زمانه قارین. کنده بینی
 ابروین کوزنگه مناسبتر اولدندن اجتناب ابروین
 عبودت. حامل برقارین ممکن اولدینی مرتبه
 ذهن و فکری مستزجانه طوفانی. ساکنانه
 بر حیات کیردن. مدوی طعام بیل در خسته.
 لکی وبا غیر خلقی ده-وت ابد-جک هر درلو
 حال و حر کندن صافناید. چو جق دنیا به
 کله یکی زمان بال و شکرلی صو. غاب و ساره
 کی طاقی بر ماده بی امزرتوب بنده نه و بر ماید.
- (۲) چو جق اوچ کونک اولدندن اولی
 بر نامه اسمیه ابروین و بنام پیغمبران عظام
 و اولیای کرام اسمزدن بری وبا قیمتدار
 اشپادن برتک اسمی اولماید. چو جقه بر
- طعام وبا حیوان اسمی و برتک جائز نکادو.
 کذا چو جفک اسمی. پدرتک. والده-سنتک
 برادر و همشیره-سنتک اسمندن غیر اولماید.
 (۳) ازضاع هنگامنده. چو جفک صحت
 ضرر ایران اتمامک ابروین سودنه بی هر درلو
 تدابیر احتیاطیه نوسل ابروینکه عبودت
 (۴) نولک بدخی کون جناب حقه عرض
 شکران ابروین (عقیقه) ذبح قربان ابروین.
 اگر نوزاد آرک ایسه ایکی. قر ایسه برقبول
 قربان ایدیلر.
- (۵) انک کوچک افعال و حرکات و ابروین
 قدر چو جق نظارت آتند. و اشد بر ماید.
 (۶) چو جفک اذغسانه و ملبوساتیه بدخی
 تمامیه دفت ابروین. نبرک صحت ابروین.
 (۷) چو جق بدیهه اولم و تربیه ابروین
 و خطاری کورده که اصحیح اولمیل.
 (۸) جناب صفت کنده اسمیه احسان ابروین
 اولدینی عقل و لطائفه مناسب بر-سمت
 و یا مسک انتخاب ابروین چو جفک ادکار
 و تابلانی موشکافانه تدقیق ابروین. اگر

چند اسباب

۹۱

سپا و ارض جناب خالق کائناتک امرایوسیه
پالمن مخلوقاتک سیه بود . و الله و پدر ایس
جناب حنک تقدیر آسویه نوع بشرک تکثیر
انسان و اعقاب پدیم ایدیورلر . بولرک فضل
سپا و ارضک فضلن دعا زیاده دگر ایلد .

فخر کائنات صلی الله علیه وسلم اقدیرک
بیوردقنری وجهه عالمه ناسی الی الابد محافه
ایده جنکی دوشونورک برارکک اولادقن قریبه
ترجیح اینک نفیور حفسر و عبت برسانه بود .

چونکه نفیور اولادک بلایستک حسن صلی
لکدار اینستد و برارکک اولاد . اوسته پدیم
ایده پیلرسه . عین زمانه آنری مظهر
اجتیده محفلد . برچو جنک دنیا به کسی
تقدیر آسی نیجسی اولدیقی واسیانی
اکلامده عاجز بولندیمز ارادات صداییه
دانا اقدار اینک جهه و طاقتمزدن بولدیقی
اصلا خاطر دن بیقرار ایلد .

اوله ایسه درجه عقل و ذکاسی . محاسن
و فایح جسمانی هر نه اولور ایسه اولسون
ارکک اولاد و قر اولاد . اولاددن بشق برنی
دکلمد . بنسارین آنورک هر برینه عین
درجه . سلم و ملایکه سانه اقلیدر . اولور .
و خاص دینه و مدنیلری تعام اینجی . کند .
پلری فقر و ضرورتدن وقایه ایده سیه جنک
و صالحی تدارک اینجی . حاصل جناب حنک
کتاب کریمه امر و فرمان بیوردی وجهه
اولوری ارکک و قدرین اینجی . بو وظیفه .

چونق عقول محموده احبابدن ایسه اولی
تحصیل علوم و فنون ایله اوزون اوزادی به
اوفرایشده برمن بیومدر . اگر چو جنق
سینه غیر متناسب بر اوز ذکا اراکه ایلد
و چالشمن ایچون کندیسند . فوق العاده
سراق و عوس کوریلیرسه برجهنر نظر دکه
آنهوق اولی نه ذوقه و نه طبیعت موافق
بولدیجهنی برصامت و مسلک و بر مک مابیت
آلاز .

(۹) چو جنق . تحصیل علم و معرفت
باشلا دقنری زمان . وسائط قدیله ری مساعد
اولدیقی مرتبه ده . اولوری سیه ملک و کبر بر مک
ایونک جهه و طاقتمزدن . دنیا ده موجود
استلرک اعظمی تحصیل علم و معرفت اولدیقدن
بو جهتی اعتبار ایچن بر چو جنک هر هانکی
برصامت چرافندن دعا فضل اعیان کوروسی
لازمده . تحصیل ایچون ازم اولان اشیاک
قصای چو جنک اکنساب فیض و توفیقی
نقطه نظر دن یک نظم سوما نبر اجرا ایلد .
ایچون . دنیا ده هر کسک پاشمغه مجبور
اولدیقی و بر عمل نفیور عیب اولور ایسه
لاؤدن اطلاق ایشیه جنک امرانک اولدیجه .
اعلا اولدیقی چو جنق برک ذمته برلشد بر مک
غیرت اقلیدر .

(۱۰) چو جنق سن شیای یمنی ارکک
بکرمی و قر اون آتی پلشی بولمده آرق
اولوری اولدی بر مک چاره لری دوشونک ایلد .

تقصای اولان ایون بونن طولای صوک
درجهه کنه کاردرل و بوم آخرکنه دوچار
غناپ اوله جعفردر .

چینده برکیمسه ننگ آرکک چوجنی
اونازسه برادری مانگه نمن بر آرکک چوجنی
انخاب ابدک کندسته اوله معنوی انخاب ابدر . برونه
معنوی به چه کی - نزه نامی و برابرکه وراثت
ایمون انخاب اولمش چوجنی دینکدر . اگر
اوکیمسه ننگ برادری بونی ایسه و یا خود برادری
اولوبه اوله معنوی اولهرق و بر بیک ننگ نصبه
چوجنی اولماز ایسه اول زمان بیانگی بر چوجنی
اولادانه قبول و قبول ایدلش بیانگی ممانت
اولهرق (نوسان - نوق) نسبه ایدیلیر برنجی و یا
ایکنجی حرمتدن تولد ایش اولان - نون چوجعفر
قانون نظرکنده و عین حقوقه مالکنکدرل . وراثت
و نوهنده و یا امواک عین تقسیمکنده بنون
ارکک اولاد عین مقدرده حصه به صاحب
اولور . اجبی بر خانوندن تولد ایدن ارکک
چوجنی برادرلر ننگ آلدینی بر حصه ننگ نصفه
صاحب اولور . برونه معنوی ننگ قبول اولدینی
مانده ارکک چوجنی بونی ایسه امواک کافهسه
مرفوم صاحب اولور . اگر بر اجنبی قاریندن
تولد ایش ارکک چوجنی بر چوق و ارسه امواک
آردلر ننگ تقسیم اولور . اگر مانگه دینه ارکک
اولادونه اوله معنوی موجود دکل ایسه امواک
مترکه قزلر مانگه اولور . قر اولاده اولدینی
تقدرده امواک بیانگی اوله معنوی ننگ حقیقدر . اگر

بیانگی اوله معنوی اوله موجوده امواک متو .
مانگه برادرینه و بولاندینی قدرده همیشه برادرینه
ماندور . بونن صکره وراثت اولانلر بیجا
ویا آنا طرفه من ال یالین اولان افرمادر .
امواک تقسیم اولدقدن بشی سه صکره .
برلمسی صائق لازم کلدکنه . بونی سمانان
وراثت امواک تماماً تقسیم ایدلش اولدینی
مین بر نصبه بنامه ابراز ایدکنجه کبیت
فروخت قانوناً مقبول اولماز .

چینده کیا - چان - نسبه اولان مانگه
رئیس غایت واسع اقتدار و امتیاز صاحبدر .
فقط عین زمانده قانون . بودانی بیوک بر
مشولت ائسه صوفشدر . قانوناً مانگه
رئیس ننگ عهدسه سنه ننگ ایدن وظیفه نمن
بری چوجعفری - بچیل نفوسه قید ایدلر ننگ
وظیفه سیدر . مانگه رئیس (مدن - پای) دینن
کوچک لوجدار اوزرینه . بر طایم آئنده
کندیسجه برابر بولان کالوقه ننگ اسامی
قید ایدکن ماعدا دوت بائسه ننگ نصبه
اولان باطله ارکک چوجعفری تی - پالو
(تهر رده محله رئیس) و پالو - کیا و یا خود
پالو - چمن (کوی و غیره) که بجز مأمورینی
اخباره مجبوردر . بو مأمورلر دینی اخبار
ناملری - بچیل نفوسه قید ایدکنجه موخلف
اولان چ - هیسن (ناحیه مدبری) -
کوندردرلر . بو سچیل دفترلر ننگ بر رسم
چو - نو (منصرف) و فان - نای (وزیر خدار)

چينده اسلايت

خدمت من استا ايدلشد. احوال سائرمده
 آنتش پشته قدر باجوه اعالي مأمورين طرف
 قندن وقوع بولان دعوتيه در حال اجابت
 ايتك جيوورد. بونگر برهنگه ويا بر مأمور
 ميده. مباشرت كي . مسركك منقو ويا
 صحت كي ايشرده استعمال اولور. فقط
 وعليل اولانلر خدمت من منقو مد اولور.
 خدمت دعوت اولقان هر شخص منوي حكومت
 بر مقدار وركو امضا ايدر. حكومت نالند بر
 ايتك دؤني ضمتده مأمورين هر حاكمي
 بر ايستميكي قدر عمده جلب وجمع ايتك
 حقي حازرد. فرق سكر سلامت طرفده
 امرينه اجابت ايتين كيمه جيس جزاسنه
 محكوم اولور. بدل وركم دني نكن اوله
 بيلير. افراد مسكره جمنه منجه اولان مأمورين
 مسكره طرفدن لزوم اولان افرادك عددي
 ناهيه مدركه اعلام اولور. ناهيه مدبري ده
 (ئ-پانو) ويا (پانو - چن) نيليق كليت
 ايدر. مسركك سلاح آت جه بونگر واسطه
 بيه اجرا اولور. برقر خستكك ويا منقائي
 اولدقجه خدمت مسكره چه آنتش پشته قدر
 دوام ايدر. فقط برقر آنتش پشته قدر
 خدمت ايتدرك جبر وضعت نيجيسي
 وكادر. سلاح آت دعوت اولان كيمه طرفدن
 مسكرلكه قاني آرزو ايتيلر نلكلترينه
 اعاده واولرك برزبه برعاشه قاني اولق
 سوماستده بولان كوكابلر اقامه اولور.

طرفلرندن حلقه ايدرلوب هر اوج سنده بر
 مابه نظارته ارسال اولور.
 مفيدلري - بو حاكم قانون هر فردون
 نامي ناهيه طب ايدرلور ايدر. البو ويا ملاك
 صاحبلي بركا اتباعاً حركت ايتكك دور .
 دركه اون آني پاش آرمنده بولان بر اركك
 چو جفت وقاي منقلب ناهيه رئيسي (ئ-
 پانو) ويا (پانو-چن) نه معلومات وركه بوده
 كليت وقاي ناهيه مدبريه نيليق ايدر . فر
 چو جفته اولقدر استعمال اولقان وسورت
 خصوصه امر وقوع بولدقجه برخاه داخلده
 بولان قوسى كوستون لوجانر تدقيق ايدلر.
 بار عليه چين قطعه منده ساكن اعاليتك
 مذماتري . نخبيني اوله فرق بيله . نخبين ايتك
 چين حكومتجه غير نكندور. ميسو اوليه در سان
 ديوركا : ساكن اوله پشمز شهر لره بولان
 لوجال حكومتده اولان مناسبات حتمه من. رعا
 بولانلر دن هيج بركت مقدار قوسى صحباً
 او كركك نكن اولدي . چونكه كيمه طو.
 قوسى بيليبوردي .
 سكرار كك چو جتي اون آني پاشه واصل
 اولداده ناهيه رئيسي بكمون اخبار وسعيده
 بولده جتور . بوسنده بولان بر چو جفتك
 شاب . (چن-نن) اولديني اعلان ايدر
 وخدمت همويه ناه طونيليرك لائل
 امدادي شهادت نامه اديسه مني حاز اولان
 ذواته ماندان اوغني اولان كيمه من بو

چندہ اسلامیت

۹۱

محکمہ لودہ مباشر صفیہ ہولڈنگ کمپنی
 بربری متعاقب اوج سے اجاقی وظیفہ ایدرلر .
 کاب صفیہ استخدام اولناکر بش سے خدمت
 اجا ابتدکن سکرہ جائہلری تزدینہ کبدہ

بیابار سمدہ بنہ برخدعت ظہورندہ شرمین
 برمدت ایچون بنہ دعوت ایدیلیرلر .
 صلحانلرودہ ساتر چینلور منلاواشبو
 مجبوریت قانونیہ پہ نامدرلر .



چو جفرك وظيفه و مجبورى نرى

چو جفرك آيا وامهانت قارشو وظيفه
 و مجبورى نرى بوجه آن اون مامدن عبارتند:
 اولاً: بلبايه، آيا اعظيم، حرمت و اطاعت
 ايتك، امر اولان ايتلىرى كورمك .
 ثانياً: قوه مجزة عظيمه و اوامر جايله
 دينيه نيماء، آنلك مدار مجبورتلى ندرت
 و احتياجلىرى دفع و دفعه سى و اهتمام ايتك،
 ثالثاً: ايتى و كوجلىرى معاونت ايتك،
 رابعاً: صنعت و مسلكلىرى متعلق و طاعتى
 اجرا ايتك .
 خامساً: تحصيل علوم و فنون و اغيا و لى،
 سادساً: شخصلىرى ضرر و ربه جك حال
 كو حركنده بولماق .
 سابعاً: جان حيتلىرى محافظه نيرت
 ايتك .
 ثامناً: ايتىدن صادر اولان تقابلى
 و خطباتك از آله سى و هيچ اولمز، دورجه نيك
 تحملى بولمده بون وسع و قدرتى سرف ايتك،
 نهماً: ايتى نيك آرزولرى بربنه كتورمك،
 عاشرأ: وفاتلر نيك مسكره خاطرلرى
 حرفياً محافظه ايتك .
 آخراً بيان اولان وظائف عشره شفقت

فرزنداهى حاصل ايدرك بولمده، اساسى
 حرمت و رعایتند، قرآن عظيم الشانه بولمده،
 بر چوقه خطاب عزت وارددر، شفقت
 و ايتى نيك قارشو شاكر است و متدار اول،
 هر شيتك بر مصدر و مبدان اولور، صومئيدن،
 آماج كو كندن، بدن انسانى ايتىدن، روح
 فرزنداه، چو جفرك ايفاسته مجبور بولمده نرى
 اوج مهم وظيفه نرى عبارتند:
 (۱) چو جفرك، سفاعت ميله ايدرك
 بوجه ايتى ايتى ايتى ايتى ايتى ايتى ايتى
 محافظه ايتيدر،
 (۲) اقربا و نطقانك عيتى جلب ايتك
 ايتىدن آنزه اظهار محبت ايتى و بر بوزدن
 ايتى نيك يادى خستوريسى اولميدر .
 (۳) صاحب فضيلت و عظمت اولان
 كيمه نيك مجلسلىرى دوام ايدوب آنلك طور
 و حر كتر ندى و تصاح كاملانلر ندى استفاده
 ايدرك انسان كامل اولملى و بولمده ايتى
 مسعود و مختيار ايتيدر .
 حديث شريفده دئى بولمده يك چوق
 تايدت نبوتياى وارددر .
 بروك آنا و ايتى نيك بر خطا و يا قباحت

اوتکاب ایشکریته کتب نمازت ابرسه ،
 اولی حرمت عظیمه و صوگ درجه بر حلدینه
 کندیلرینه آکلایفه غیرت ایتلیدر . و بر دکاری
 اوامر ، مقتضیات شرعیه به مخالف اولدی
 تقدیرده در حال اجراسنه صرفی مقدرت
 ایتلیدر ، و برین بر امرک اجراسنده
 چوچک ضعی درکارایسه او ایشده کندیلرینه
 معاونت ایتک اوزره دیگر بر کیمسه نکلده لیرین
 اولقسی ایتلیدن رجا ایتلیدر .

چوچق - باعث حیاتی اولان آنادوباسی
 قارشوسنده دائما بر طور تطبیکارانه طاقتلی
 و ابراز صورت ایتلیدر . صوت بلندله قونو-
 شیاغلی ، آل و سایر اعضا حرکتله مناسبتر
 اشارتورده بولمالی . اگر او کسورده چک ایه
 بوانجه و مکن اولدی مریه آن صدا ایل
 او کسورملی . بورتی سینه چک ایه باشی
 بر طرفه چورملی . پاهاسنه و با آمانه سوز
 سولرکن عالیا بوزلرینه با قورق سولیملی ،
 اویتک باشنده اوطور برکن بر آبلی
 دیگریک اوزرینه آمانلی ، اویسی اقتضا
 ایدن بعض احتیاجات طبیعی و ارسه سینی
 کیمسه با کلا بیری ، اورادن سوبوشملی .

ای بر چوچق ابوری حال حیانه اولدنجه ،
 بری و یا بخری اوزون سباحتره نسبت ایلدهملی
 و مهالک کنیری القابجا ایلدر . اویتک در حسی
 اولدقجه طایهک نروقی نزیید ایتک
 چانه سیه ، کندیلرین آیرلایلدر . حاملی

بر چوچق ، ملک اولدی و سائتک کافه سی
 اویتک مکن اولدی مریهده مسرتیجانه
 بر حاله حیات کیمرسی بوله صرف ایتلیدر .
 صاحب تکلیف اولبان بر چوچق ، انای
 صلاطه اویتک سؤاله جواب و بره بیلیر .
 جامع شریعه ایکن اویتک خسته لکنی خبر
 آیرسه در حال اورادن آیریلدیق ابوری
 نزیید شباب ایلده بیلیر . ای بر چوچق پدرو یا
 و ایلدهستک و فاندن صکره ، نروتک درجه سینه
 کوره اوامر دینه مقتضیاتی ایضا ایتلیدر .
 ایشکریته خاطره سی الی لایده محافظه ایللی ،
 سوز دکاری شیرلی سوملی . موثق اولقی
 ایشکری و زیاده هجت کوسر دکاری شیرله
 موثق اولقله غیرت ایتلی و زیاده هجت کوسر-
 مایدر .

شفقت فرزندانه به منق و طایف کرک
 دین اسلامه مشرین بولنان و کرک دیگر بر
 مذهبه سائک اولان بیلی . چوچق لایحه
 اولدجهده بر ایشد بر ایشد که هر حال و کارده
 سبب حیاتلی اولان با و آنلرینه تاریخیه
 عبور اولدققری حرمت و رعایتی و سر و کجک
 نامی ابرازدن بر آن نیکی قلمازلر . سینهک
 محافظه موجودینی شفقت فرزندانه ایله قائم
 اولمشدر . واضح قانونلر ، بوشفقت فرزندانه
 قضیه سی دوام وطنی حکومتک و سعادت
 ایشریته که حکم اساسیلرین بری اولقی
 اوزره ناسیس ایشلردر .

وظائف زوجیت

زوجت عهدہ سے تربی ایدن وظیفہ
 اولیہ زوجہ سے محبت ایتکدر . زوجہ ،
 فرائض تحتہ اسلامیہ ایلہ برابر یکت پیشہ .
 ملک و با احضاریت نظارت ایتک ، امور
 پیشہ بی ادارہ ایتک ، چوجقلمہ کوزلمہ باقی
 کئی گدیسه تربی ایدن وظائف خصوصیه بی
 بیلمی و بوموادده اصلاحیہ نیز تراشی اولیاد
 ملیدر . بر ایتک رفیقہ بی حلال پارہ سببہ
 اخاق و اطاعت ایتلیدر .
 بر ایتک تاسراف نده طمع و ادبیریه
 صابیدرق ، درجه ترونت کوره مصارفی تنظیم
 و تربیب ایتلیدر . عالمہ ایچده بر انتظام و آسایش
 تمام تلمیس ایدرک برتک کرک داخل و کرک
 خارجاً زوجہ بی و خدمتکارلری طرفلریدن
 حسن سورتہ محافظت ایدلنت نظارت ایتل
 و گندی رخنی اولقسزین قادیتلر بر طرفہ
 کیتکامل واک یاقین قریرلریدن بنقلہ بر کیسه تک
 زیارتی دخی قبول ایتلیدر . ایتک زوجہ سببہ
 مجاہدہ کن اجتناب ایتلیدر . مجاہدہ ،
 زوج ایلہ زوجہ آره سنده چابگیر اولسی الزم
 اولان آعتک سببنتی اخلاق و آنلری برلشدیرن
 روابط السبت و محبتی کسر ایدرک بر بریدن

تبیده سبب اولور . قادین ، بر کتله و با
 قیاحت ایشلریه ، زوج کتات طیہ و نصیاح
 حاقلاہ ایلہ بوتلری تصحیحہ جهد و غیرت
 ایتلیدر .
 بر ایتک ، زوجہ بی بی منی و خفیہ
 قیاحتلریدن طولایی اطلاق ایتلیدر . زیرا
 بر منقلو احوال تبجہ سنده قادین سرفت
 و سائر خاتمه بیال اولور .
 معافیہ قادین ، فوجہ تک اویتہ عدم
 اطاعت و حرمت کوستورہ ، شفقت فرزندلرہ
 مناعی و خانق ایشا ایتلر وظائف بیتمہ
 منادی اعمللری کوردیلیر ، ایتک و سائل
 اقامتہ و حلیہ تک جلمنی لطیف ایتدنکن
 سکرده ، قادین بولہ کتیرہ مزہ اولزمان
 ترک ایتسی اولادر .
 بر ایتک فقر و ضرورتدن و با چر کیتلکندن
 طولایی زوجہ سندن اکراه ایتلیدر . دانما
 آنکھ خوش یکنیل . بر مسالک وجودی
 و با سائر سبب موجود اولمدقجہ برابر طعام
 ایتل . ایتک بر خاتمه محبت و سکونتک دیوانہ
 باشلویجہ واسطہ بودر . بر قادیتک عفت و عصمتی .
 تروت ذاتیہ و محاسن طیبه سندن یوز قات

دکر لیدر.

بر اُرکاک زوجہ سنی کوزلےکتدن طولانی دکل، بلکہ فضائی اخلاقیہ سندن ناشی سوملیدر. بوجہ حسن و آئی ایچون سویلن برقادینک کندیسیبہ بوجہ مشغول اولهوق، کیت کیده فضائی و با اوصافی بر کزیده سنی غالب ایتک محاطرمی واردر. بر زوج هر شیدن اول قاریسه، کندی پدر و والدینه خدمت ایتکی اوکر تلیدر. بر اُرکاک عالمه افرادی شکتیر ایتک و ایویته خدمت کورمک خصوصاً لند. کندیسه معاوت ایدجک بر قاری زوجہ لکنه انتخاب ایتلیدر. بر خانه اوغل، عالمه ک طشره ایشلریله مشغول اولیلیدر. کلین ایسه خانه ایشلریته باقلیدر. بروخاتک اکیلیه شفقت فرزندانهک ایجابائی تمام اولش اولور. متقدمین کلینی، خانمک برکھی خدمتجیسی نامیله یاد ایدر لردی.

بر زوجہ، جهلدن اول کندی زوجہ تعظیم و حرمت ایتلیدر. زوجتک و طسانی بوجہ آئی بش مادمه دن عبارتدر: (۱) زوجتک اوامری اصفای ایتک، (۲) زوجتک بر شپشی و برمک و با آلیق اوزره واقع اولان تبہلریته اطاعت ایتک، (۳) زوجتک اذنی اولقسزین خلیاً سواقعه بوجہ ماتی، (۴) زوجتک رضایی اولقسزین خارجدن بر کیمسه ایله کوروشیامک، (۵) زوجتک بشون آرزو و مقصدلری بریته کتیرمک.

برقادینک، زوجتک اوامری اصفای ایتکی، هر نه خصوصه اولور ایسه اولسون زوجی کندیسه بر شپشی امر ایدرکی آئی کال صبر و سکوتنه دیکتمک و قضا را زوج خطا ایدیلور ایسه، حلیمیت و نزاکت دائره. سنده اوخطا ربا قباحتی کندیسه اکتلامنه غیرت ایتک دیکمک. خارجدن بر کیمسه ایله کوروشیامکن مقصد و مرام، زوجتک عالمه منسوب اولبان اشخاصه مارتدنه بولماک لیدر.

خلیق طیبی اقتضایی اولهوق اُرکاکده آزیوق حمت و شدت آکاری بولور. زوجہ هر حال و کارده آکاری روی تعظیم و تکریم کوشتمل، هیچ برصورتنه غضب و تهورتی اظهاره قائلتیا ایدر. اگر زوجی کندیسی سومیورسه و یا خود کندیسی اوله طن ایدر بیورسه زوجتک عیبائی قرائتی ایچون بشون مساعیسی صرف ایتلیدر. چنان واجب الوجود حضر تلمی بیله، کندی زوجتک سودیرمک خصوصه یا بیله چکی شینارک کافه سنی اجرام ایلیمسی قادینه امر ایلشددر. با اعلیه کندی زوجتک سودیرمک خصوصه قضائی اولان برقادینک اوامری ایسه به قارشو قضائی اولش اولور.

زوج کندیسندن بر شپشی حقدده سوال ایتدکده، اصلاً حقیقت مادهی کتم و اخفا ایتدایدر. اُرکاک کندیسی چاشمردنی حالده،

چند اصلیات

۹۹

دعوت اجابت ایجابک ایچون، زوجه بر سب
آرامنه قیام ایتملیدر. اگر بواشاده زوجه
هم برایشله مشغول ایسه کنديت خبرورملي
وینه زوج گفنی طلب ایدر ایسه همه حال
آنک آروسته تبعاً حرکت ایتملیدر .
اگر قوحه سی ، کنديت بر ایشک
یا ایلمه سی سبارش ایش ایسه، او ایشی
خدمتچینه حواله ایتملیدر . چونکه بر
آرکک حرمت و یا خدمتچیلرندن برینه حواله
وسبارش ایده چی ایشک درجه سی یکنامل
ییلر و چونکه امره اطاعتک برابر حرمت
ورمات، محبت حقیقه تک رکن دیکلرندن
بریدر. اگر زوج، حرمت حدتلمش ایسه،
قیاحت آرککله اولسه یینه قالدین آنکله
شدتلی منازعه و مجادله کیرشمه ملیدر.
قالدین طائی سوزلرله آرککک غضب و شدتی
لسکته صرف مقدور ایتملیدر.

صبرونائی بر زوجه تک نصائل اوله سندن
بریدر . اگر زوجی غضب و حدت حانده
تایسینه توشندن قاجیل ، نه شدتلی منازعه
کیرشمه ملی و نه سکونی محافظه ایتملیدر .
قالدین حلیتی آوصوک درجه طاقیه آرککک
عقل و فکرینه سکونت و استراحت کتیرمک
وساطتی آواملیدر .

بر زوجه تک کوزلایکی، پوره کتک کوزلک
و تیزلکندن عبارتدر . بوقه حسن و لطافت
ظاهری و جسمایی دکلدر .

بر قالدینک صاحب اوله چی نصائل اخلا
قیه تک ای بیوکلرندن بر کجسی نمایان مینه
ایله برابر هوا و هوسانه حاکم اولی یلمک
دیگری ده طبعاً حسودا و نامقدور .

مانده فقر و ضرورت باش کوستردکلر
زوجه اصلا و طائف زوجیه سی اونونکامل
درون طولانی اسلاشکیت ایتملیدر. قالدین،
هر حال و کارده زوجک سرور و کدرلرینه
اشترک ایلمک یلملیدر .

زوجه تکله شو قالدینه وینورک زوجتک
غنا و سرزنشلرینی سکونت و سلیجینه نقل
و قبول ایدر. کندي خطبات و قصائلرینی
تصحیح ایتک وساطتی جستجو ایلر . قرائت
دینیه و وظائف مانکن نمایله اجرا و بوقه
حسن خدمت ایجا ایلر .

آز سو بیان فقط سوبلرکی زمان مناسبلی
لاف ایدن بر قالدین دالما حرمت کورد. بر قالدین
حرکات و ایضالده منقظه طاوراندنجه ،
زوجتک شهرت و اعتباری هر دولو نخطمین
مصون اولور .

سن بوقه ایرمش اولان کتج قرار ،
هموجه و دای و فرداشلری کی ای یاقین
اقرار مستأ اولدینی حانده هیچ بر آرککک
مناسبات دوشانده بولتملیدرلر. بر قالدینک
ای کر ایها خزیه سی کندي هفت و عصمتدر.
بنایلیه بونی محافظه ایتک ایچون هیچ بر
سورکله افعال جائز دکلدر.

و خاتم احبا

مزینان شخیصه شدن اول ، اوصاف قلبیه
و فضائل اخلاقیه سی نظر دقته آید.

اوج درلو دوست وارور ، برنجیسی
استقامت و صدائتری جهتیله محبت ایدیتلر ،
ایکتجیسی کندی بوزلردن استفاده ایتک
امدیله سویتلر ، اوچنجیسی رفقای ذوق
اولقی صفیه مظهر محبت اولانلردر . عاقل اولان
کیسه ایکی اولکی سندن اولان دوستلره
محافظة مربوطت ایلر .

مقدمه ، درجه تروت و غنا ، دوستلرک
عددندن عبارتند در لرزش . لکن
قولاً دوست اولاملی ، قلباً دوست اوللی
بر دوست ایچون برایشه باشلاندمه مطلقاً
آنی تمام ایتایدور . ایکی دوست مناسبان
متقابله لرنده دائمی آداب و ارکانه رعایت ایتیلدور .
یوندن ماعدن بر دوست دیگر دوستی بر خطا یون
و بار فلا کندن فوراً رقی مقصدیه . آکا لصاح
عاقلاً و بر ملیدر .

مشهور در که دوستلرک فضیلت مکده لک
نیلدر .

دوست اولان کیسه لر : (اولاً) آرزو
و میلرله بیکدیگره مربوط اوللی ، (ثانیاً)
فکرلری عدل و حقانیت و استقامت خطه لرنده
بیکدیگره مطابق بولنلی . (ثالثاً) بیکدیگره
قارشو دواملی و صمیمی خلوص صاحب اوللی .
ایکی کیسه آرمنده محبت و دوستلرک صحیح
و دائم اولقی ایچون او ایکی کیسه لک لذت
آلدق لری اشیا ایله تمایلان بر برینک عینی
اولقی لازمدر . مثلاً اداره دولتمه بر مأموریت
آلده ایتک اوزره ایجاب ایدن علوم و فنونی
تخصیصده بولنن بر ذلله وسائط میشتی طریق
تجارتده آرمنده اولان بر کیسه مخالفت مسلک
جهتیله لایقیه دوست اولمه چقدری کی ایکی
کشی مثلا عینی مسلکدن لذت آلان ایکی تاجر
دخی استقامت و محافظه جزیت خطه لرنده
عین حیثیات مالک اولانلر سه بر برله ائی
احباب اوله مالر .

بر کیسه ایله دوست اولقی ایستلرکده
او کیسه لک تروت ، حسب و لاسب کی

۱۶

احوال طایفه حیاه منشی

وظائف و آداب

برایه، نیاتان بنسایه و سیزهله، میوملرده؛
 افاج، اوت، سارماشقی، نیاتان ماییه
 و طوبراقده حاصل اولان آتساره، لحوم
 حیوانات دخی، هواه، قرده، سودیباشایان
 حیوانلر لحومیه ذوالعائن و حیوانات ذاخفه
 آنلریه، مایعات دخی، صو، سود، بل،
 میولردن حاصل اولان مایعات بیچکلردن
 حاصل اولان مایعات کملرله بشر قسه
 آیرلشلردن، الساترک علی الاکثر استعمال
 اینکده اولدقنری موادک عددی قرقه بالغ
 اولور.

جناب واجب الوجودک، استعمال نوع
 بشر ایچون خلق واحسان بیوردنی اشیا
 آرهسنده بخلری واردکده مناسب و معتدل
 سورنده قوللانارسه بالاخره انسان ایچون
 مضر اوله ییایر، ایشته بولغری قوللریسه
 ییلدیرمک اوذره حق تعالی و تقدس حضرتلری
 ییلمبران عظام حضراتی بیست وارسل
 بیورمشلردن.

مساکن، ملبوسات و عا کولات کی
 حیاتک احوال طایفه تعلق ابدن شیلر
 حقد و رعایت ایدلسی الزم اولان بعضی وظائف
 و آداب موجوددر، بولر، رعایت ایتمک اواس
 شرعییه عدم رعایت عد اولتور.

مساکن بشریه ایچون شایان استفاده بش
 درلو مالزمه واردن:

آفاج، قامش، طاش، طوبراق و تویلدردیلر،
 بوتدن ایشته انسانلر استعمال اینک ایچون
 آتون، کوش، بانر، قالی و تچوردن عبارت
 بش معین و ملبوساتده قوللانق اوزره
 یاموق، ایسک، کتور، قسور و توی
 کلرلرمن عبارت بش ماده حیویات، نیاتان
 اناز، لحوم حیوانات و مایعاتن عبارت اولق
 اوزره بش نوع ماکولات دخی واردن.

بوتولردن هرر یسی دخی تکرار بشر
 و عهه تقسیم اولمشدر، مثلا حیویات، برنج،
 بشدای، سپورک اوقی، حامل زبون داهلر،
 تویقلی داهلر، نیاتان، نقاشیه [تباق، خیابره
 قارون قارپوز سازه]، نیاتان ماییه، نیاتان

ساکن

حضرت رسالتیہا ائمہ ہمزہ اسلام لک
 ایں و ناموسلی جانکار جو ارتدہ مسکن تدارک
 ایلرین امر و نوصیہ بیور مشلرود . شہر لود
 و بر آز غلبتک محاردمساکن ایتک دهاخیر .
 ایدر . چونک حکمتا و علما نوری اولیان
 ایدر محاردم . نوذ عقابہ و بجزہ نالیقن طالب
 ایتدیکی حالده نفوسی زیادہ اولان مراکز شریہ .
 ده علم . فن . صنعت دهازیادہ در .

بر مسکن انتخاب ایدہ چکی زمان . غوطا
 وجدالین احراز ایتک ایچون . قونوقوشولک
 ایں و یا فنا آدملر اولوب اولدیغی تحقیق ایتک
 لازمدر . بر قیاسقویطیہ و یا خراب بر دیوارک
 اهدامیلہ ازیلک تہلکسی اولان محاردمصو
 آکتده قلوب بوغلمق . حیوانات مفترسہ
 هجوضہ اوغرامق ملحوظ اولان بر لودہ
 والحصائل بر حضرت وقوسی حس اولان
 طرفرود مسکن تدارکی غیر جائزدر . بوندن
 مامداشخصی . نروقی و ناموسی دوچار تہلک
 اوله جق مرتبہ دہ منقرود بر مسکن تدارکی دسی
 جائز دکادر .

بگد بکردن دوت یوز مترو اوزاقتده
 اسکان ایدن و یا خود کیجه این سلفی بر برینہ
 ایشدیر . مین قومشولرک عوضی دسی موافق
 دکادر . بر کیمسہ . بجهولی اولان بر محلدہ
 کیجه این بوجلیق ایتدکده باخود دشمن بر

ملکشدن مرور ایدر ایتک دائما احتیاطلی
 بولایدر .

عبادت ایتک ایچون جامع شرطہ
 مداوم اولایددر . تکلم ایتدیکی اساندن
 غیر بر لسان قولالایلان و اہالیستک اخلاق
 و عاداتی کندی ملککتک طیباع و عرقہ موافق
 اولیان اجنبی بر ملکک زیارت ایتدیکی حالده .
 کندی قومیتک اخلاق و طیبانی قاتب ایتک
 محذوریسہ مینی . اورادہ اوزون اوزادی بہ
 اقامت ایتاملیدر .

کریک ذکور و کریک نسا طافہ سندن . اون
 ایتی و اشندن اونوز باشہ قدر کینجلر بر سفر دہ
 او طورہ مازلر . اولدن اونش باشہ قدر اولان .
 تریک ایسہ قردهاش . اقربا علم و شا کردک
 مستقا اولدیغی حالده یسہ بر سفر دہ بر لکده
 او طورہ ملری جائز دکادر . بیسکار آرککلر
 طول قادیترلہ برابر ساکن اولاملیدر اولان
 سوہ شہرت صاحبی اولان بر عاتقہ تک خانسی
 اوکتدن مرور ایتاملیدر .

ما کولات

جناب واجب الوجود مخلوقا کدن
 بضرلری منحصرأ نوع بشرک قیضایی
 اولهرق خلق واحسان بیور مشدر . ایشہ
 ما کولات اولهرق پانکر بولردن اسدغادہ
 اولایددر . حیوانات ارمنندہ اکلن اسلاملرہ
 حلال اولانلر اکلن حیوانات اولان طیبور
 وحشیہ ایلہ اکلن ایبات اولان حیواناتدر .

چندە اصلاھت

۱۰۳

اولور، غایت اوزون قوروقل و غایت خەلى
 اولوب بەش کرە پىدى قىسم بولۇپ
 تصادف ایدىلن تو - ق (دوہ طاووسى) ،
 توپىردن ايسه اعمال اوله بيلن موسوقى
 (آتش طاووسى) ، غاناسى غایت سبوری،
 قوروقى سياه بىنگلى اولوب (تان - سار)
 دىلن بر نوع بيان اوردىكى ، فرمىزى غانا
 وايىگلى (کيانو - تان) نامىدە اوقى
 اوردىكى ، اهل اوردىكى و قاز ، بيان قاز ،
 فرمىزى غانالى قاز (هونج - يە - ن) انواع
 مندەسى اولان سوکولتر (ج - ق) نوبەگە
 سوك، قوروقلى غایت قاتئيق ، بىش رنگلى
 وطاخ تپەرنىدە باشايان (شان - چ - ق) بىش
 طاخ سوکولترى ، توپلىرى سياه مائلە صارى ،
 دکرە جوار طاخ تپەرنىدە باشايان (هج - ق) ،
 قوروقى اوزون اولوب غایت سرج قوشان،
 قوفو قونى كى بىم بياش و قوشانكى مانا
 باغيران (کيانو - چ - ق) ، قرال قونى
 رنگىدە (بانو - چ - ق) ، سيارى
 ويايىش توپلى (يەن - چ - ق) ، بر نوع سو -
 کولتردن بر نويىسنگ قازى آق چوق صارى
 رنگىدە ، ايکتچىسنگ دىشلىرى اصلا بياش
 اولار. تان دىلن بر نوع قومو، تان - شون
 دىلن قوروقى غایت قىصه و لىگلى بر نوع
 بىلەرچىن، شو - قان دىلن کوکسى لىگلى
 بر نوع کوکرجىن، کىن - شو دىلن توپلىرى
 سياه قرە طاووغە مشابە بر قوش ، توپلىرى

منقارى طاووق منقارىتە مشابە اولان
 قوشانكى اگلى حلال اولوب قرال منقارىتە
 يىگىز دىلنكى ايسه طى حرامدور. بو چىگە تەقى
 ايدن سو قوشانكى اگلى جا تورد. عربستاندە
 حيوانات اهلە دوہ ، آت، اوکوز، قيون ،
 مرکب و استرون عبادندور. بو حيوانات مياندە
 آت ، مرکب و استر مختلف خىدمتلردە
 قولايلاپلار ، فقط آتى يىلنر ، دوہ ابلە
 اوکوزە کتچە بولر هم خىدمات مختلفدە
 استخدام اولور هم طى اکل اولە ياپلار .
 قيون ايسە يانگىز تەقى ايجون بىيلنلار .
 دوہ اوکوز و قيونكى آتى اعلا و مقوئدر. آت
 آتى هر نەقىر غەدىستان اهلەسى اکل ايدر
 ايسە اوقدر مقوى دگادور.

دجابه بىنى طاووق نوزنگ بياپلىرى
 آرمىدە اگلى سايغ اولانلرک اسامىسى
 شولردور : نادى طاووغە مشابە فقط آدن
 دغا کوچنگ اولوب تەلى الاکتر اوقاى خوزدان
 جوقوللى اوزرندە کچىون چو - قى : نادى
 طاووق جسامتدە ، بىلنگ بىلن طرفلى موى
 رنگلى اولوب جام آناچلرندە بولان شا -
 قى ، توپلىرى سيارى بە مائل فرمىزى ابلە
 بياش اولوب (اين - يە) دىلن مېومى
 اکل ايتىپىگىدن طولاي (اين - يە) دىلن
 دجابه ، باغ - قى دىلن سو قونى ، باشدە
 ايسكى بولوب آناقلىرى اوزون اولان نەج -
 قى نامىدە سو قونى ، بولنگ دىشلىرى بىنگلى

اوق باسیلان (قبیلو) قوشی، شاهین، قارغہ،
 می-خاتو (بای قوش)، طاس، بیاض، قوقو،
 طورہ و سائرہ بولور.

چارپار آرمندہ اکلے قہر جائز اولانلر:
 قیلان، فورد، ارسالان، پارس، صرتلان،
 چقال، آبو، فیل، بیان خنزیری، قارہ، صدور،
 میمون، تلکی و سائرہ و علی الخصوص برطاقم
 امراضہ سبب اولان خنزیردر.

صحت السانیہ بہ مضر اولدیغندن طولانی
 شریعت مطہرہ اسلامیه، احکام جلیبجہ
 اکلے حرام اولان لحم حیوانات میانندہ، لحم خنزیر
 برخی درجه بی طوتمشدر. خنزیر دینان حیوان
 غایت اوجور اولوب فنا بر قوقو نشر ایدر
 و حقیقت حال، بنون حیواناتک اک احقیدر.
 بنا علیہ لحم خنزیر، مقوی بر غذا اولقدن
 زیادہ صحت مضر بر مادمدر. خنزیر اک پس
 و سردار محظرون حظ ایدر. نه بولسیر، حتی
 حیوانات سائرہ مک لحم و تنفسه، نه بله اکل
 ایدر.

لحم خنزیرک اکلده درکار اولان مضرانه
 دائرچین مؤلفاننده بر وجه آتی بیان اولان فقراته
 تصادف ایدایلر. پن-چانوی-کن-چونامنی-کی
 کتابده دینلمشدر که: «لحم خنزیر باردر. اکل
 ایدن کیمسه لره آرزمان طرفنده سمن ویرد.
 فقط باقم و داخلأ حرارت حصوله کنیرمکه
 برابر ثابت مخاطر علی جلد خسته لقرینه سبب
 اولور. بنا علیہ لحم خنزیر هیچ بر وجهه

صاری اولوب طاهرده باشابان و کوزل کوزل
 اون (حوالغ - لی) قاز جسامتده و فانیسی
 سیوری (لی- تو) نامندہ کی طیرمانی، بانی و فو.
 بروخی قرمزی، ایسکی بیاض و وجودی صاری
 اولوب دائما اؤرککلے دیشبل کزن (بوته-
 باغ) نامندہ کی صوقوشی، صاری به مائل سیاه
 رنگلی (لی - نغان) نامندہ کی طیرمانی... الخ
 اسلامله اکلے جائز اولان چارپار
 شونلردر: (اولا) کیک، جیلان، بیان
 کیسی کی اورمان داخلرند. طایغ تیرلرند
 و یا اووه لقرده نیش ایدن حیوانات، (ثانیاً)
 طوشان و قوآن- تو دینان حیوان کی بره
 صوقولان حیوانات.

اکله صالح اولان حیوانات مایه:
 بالقر، قیلوبه لره، قشره و سائرہ.
 حشرات میانندہ اکلے جائز اولان
 چکر کلردر.

دوه او کوز و قیون اکل ایدلک ایستلر کی
 حالده اونلری آرتق ایشده قوللا ناملیدر.
 دوه آتی بیوک ضیاقلره مخصوصددر. او کوز
 آتی دهوتی و مسافرله اکرام اولور.

اکل اللحم و غلبه یمنی بجهلره مجیز
 اولان حیواناتک لحمی غیر طاهردر. کوزلری
 چیغیق، دیشلری دستره واری، منقارلری
 اگری و نجالی اولان برخی حیوانات و دنگلرینی
 تبدیلی ایدن قوشلرک آتی دخی غیر طاهردر.
 بونلر میانندہ قرناک، پوهو، آتی بابا، توبلورندن

چشمه اسباب

۱۰۵

اکلی صالح دگدر. موجود اولان بر اعیانه
 انبساطاً چسبولردن بر جونی بوجوانک
 بورکری اکل ایشدکفرندن طولانی خطا
 ایدیورلر. ژ. هوا. نه اسنده کی ذاتک
 بوغذایی سواستعمال ایدلرک جوجنی اولان
 دیمی بک طوغریددر. *

مون. عین دخی : * خنزیر بورکی
 اکل ایدن کیسه تک جوجنی اولانر *

دیشددرک لم خنزیرک درکار اولان
 مضرات عیدده سنه بده بر دلیل تشکیلی
 ایدر. دیگر بر حکیم شوبه دیشددر : * بو
 جوانک بالمله اقسام وجودیه سندن ضرر سز
 اولان برقی وار ایسه اوده شجمندن
 عبارتدر. بوندن ماعدا اقسامندن هر بری
 بردلو امراسی تولید ایدر و بوسرک شدنی
 لم خنزیری سو. استعمال ایدن کیسه لرک
 پاتلی اولسیه و یا درعاسزاقته نایددر. لم
 کوزرا کلبه کاذب برسن، داخلی بر حرارت
 حاصل اولور ایسه بوندن بر جوق امراسی
 بوند ایدر که اک باشلوجه سی علت جذامدر.
 قفاسنک آن خرافه یعنی صابقلامه سبب
 اولور. یعنی افعای نراسیه تک فووق کسر ایدر.
 قانی دم انسانی افساد ایدر. قره جگری،
 قان چینی و فرجهار حصوله کسیر
 و قوای بدنیین تغذیل ایدر. آقی جگر لری،
 هوای داخلی به ضرر و برر. بعضی ولایات
 اعالینک معنای وجهه، حرارتی موسلمده

خنزیرک قره جگری شکره طبع اولوب
 چوقجه اکل ایدلرسه در حال قان چیناری
 باش کوستر. بوجوانک معده سنده برسم شدید
 وارددر. کیسکریک دروسته بولان ایلکی آده
 قائده بخش ایدر چکی برده فووقی تغذیه سبب
 اولور. اعصابی، بارددر. برون دلیگری،
 حاردر. دلی، قلبه ضرر و ریه یلیر. *

(ن - کفخ - بی - نو) نانه برطب
 کتابی. لم خنزیرک اکلنی قانک فووقی تغذیل
 ایدوب جوق اکل ایدن کیسه لری کیت
 کیده قرائم عتک دوچار ایلدکنی بیسان
 ایتشددر. - طیبیه تیج - سی - مائود دیشددر که :
 * هر کیم که لم خنزیری جوق اکل ایدر
 هیچ ذرقی اولانر، یا خود اولور. دیک آرز
 اولور. لم مذکورک افراط اکلی امراسی
 و خیمه بی موجب اوله یلیرسه در قطره حله
 صحت بدنیین اخلال ایدر چکی درکاردر.
 مملکت صیجاق اولدنی نسیسه بوغذا، کسب
 مضرت ایلر. حتی صیجاق زمانوره نامسا
 نجاست ایچده و قازان منته صعود ایدن
 محظوره بشامنی اعتبار ایدن بر حیوان.
 اورالردن قایدنی امراسی، حتی کزنه اکل
 ایدن آده لره انتقال ایدر و یکی اکثریا واقع
 اولقدددر. *

شوراسه وقت اولنیل که علت جذامه
 مبتلا اولان اشخاص چین جنوبیه نهاله
 نسبتاً دعا چوقدر. خلاصه کلام، دین مبین

اسلامك حرم خنزیری محرم ایتكده نودرجه اصابت اولدیقی دلائل مبسوطه ایات ایتشدرد. هر نه قدر بعض حیوانات طمی بیك اسلامیه مباح ایدره فقط آتوك انسان طمیسی، قان و عمویتیه باخر صافقری غیر طاهر هه ایدله بکندن اکل ایتك جائز دکادر. دغ اولتیان وقان کوردولدن بر حیوانك طمی اکل ایتك جائز دکادر. دین وجهه سطح ماده مرده و یا نیم مرده باقشکده اکل جائز دکادر.

غیر طاهر بعض غذا ایله تغذی ایلمش اولدی ملاحظه سیه، طمی اکل اوله حق حیوانی ذبح اولمازدن بر قاج کون اول بر عهده حفظ ایتك لازمدر. بومدت او کوز ایچون بکرمی، قیون ایچون اون، طاروق ایچون اوچ کوندرد. قواعد شرعییه لطیفاً ذبح اولتیان بر حیوانك طمی اکل ایتك جائز دکادر.

شرب خردخی لیس قاطعه منع اولتشدرد. من القدم، شرب خرد اعتباری میلسونلرجه خاقشک عمو و ضعیفانه سبب مستقل اولتشدرد. خرد، انسانك حیيات قلبیه سی تبدیل و مرتبیه سی تدبیل و قوفا عقلیه سی تقبیل ایتدی کی هوسان طمییه سی دخی محرمک ایدر. شرب خردی اعتیاد ایدن کیمه سو زنده طور ماز، معتقدانده قید سزانی کوریلیر، حاصل خرد فضائل اخلاقیه و السایه ایچون بر مهلکة عظیمه مدر. دین مین اسلامك

شرب خردی باطله مؤمنین و موحیدیه حرام قیلمه عموم عالم انسانیه نیبوک بر رهبر لکده بولدی بی انسانلر اوزرکده حصوله کتیره چکی میات غیر محدود سندن مستبان اولور.

(شو - کتب) یعنی چین و قایمانلاری قایمشد بولدی حاله خرد دایر موجب استفاده بعض قیودانه تصادف اولور. شوبه که جنو سلاله سی دورکده ایچرا طور (قان - واقع) شو طر زده بر امر نامه نشر ایتشدرد: «حکومتک باغنی جهت غریبهه بولدی صرده» تو - ون - واقع، بیوک، کوچک بشون ماندانلره و باطله مأمورین حکومتیه قربان آیشلرندن بنقه بر صورتده شرب ایچمکی منع ایش ایدی. اهالی فضائل اخلاقیه سی محافظه ایتک و مأمورین و طائف مودوعه لر سی حسن صورتیه ایا ایتک ایچون قربان آیشلری مسکنا اولوق اوزره جمله شرب خردی منع ایلدیورد. بیوک و کوچک جمله اهالی و مأمورین بو تنوعیت احکامه نامیه رهات ایتکده هجوردرد. بلکتر قربان آیشلری اجرا اولورکن آز مقده کرده شرب خرد مساعده ویرلشدرد. ایچرا طور (نان - واقع) زماندن ایچرا طور (چون - واقع) زمانه قدر، شرب خرد ایچون مساعده زمان بولمامشدر. بوندن بنقه، معاملات دولتی اداره ایتک ایچون عقل و فکره مالک اولوق لازم کلدیکنی بیلکلرندن بو ایچمکدن

کود و نوزاد . فقط ویرجی تجویز نمی
 شود . حکیمان بری درمقدار ۱۰۰ شرابی
 جوی بدون کیمه اطعمه قبیله به دخی
 ابراز اهمیت ایدو و نتیجه است . عماً و مماناً
 وجودند آنگار خرابی نسلیان اولود . چنو
 سلاله سگانه های دورینه طول می کشد . و کویک
 هر کس شرب خرفل مکر و هه مبتلا اولندی .
 فقط کافسی ده دوچار هه از ان اولدی . و سگ
 شرب خرفه قائل اولدی ایشو کیفیت انبات
 ایدیور . هیچ بر شیدن نورقبان و مغزوت
 نظر حقایق بان بو آدمی بوزندن نغفیدو
 مصایبه نغفیدو بولر آجیل مشهور ایزم و قایند
 مکرر بر بو دلو و قاج مؤسسه ایه طویب
 طولود .

ت - هونج - نین اسنم بر ذات شویه
 دودرد . و چنو سلاله سی دورند شر اولان
 و ستون سرخوشتری اشد جزایه حکوم ایدن
 امرانه . شیه سزگه یک شمتی ایدی . فقط
 بو مدعی انلان حصوله کجکت ایلجه
 نتایج کوزاکنه آتیر ویر حکمدارک . محاکمت
 و نتیجه نیک منافعی کوزم تدرک قانی کوکندن
 قاج اجمت آرزو ایشو سکی تسلیم اولورسه .
 بوندکی شدتک حکمی نظر لوده اولایر .
 نون - نی - نغ ایسه دیشمه رکه :
 شراب ، ازمنه قدیمه . قرین آیلرند
 ایچیلیر ایدی . مؤخرأ شراب ایچیمک
 عادی عاکار بیسانده رواج بولدی . فقط

اجتاب ایدیور لودی . ایشو بو حکمدارک
 اترینه نجهت قوی و مضامین اوله کزی آرزو
 ایدیورم . ایدی شرب خرفی منع ایدم .
 سرخوش اولدی قائلان هر شخص مدخل
 الک اقیب جزایه اولغرایه بقدرد .

شو - کنگ بی (و فاینامه) شارح اردن
 بری قره مسرودین شو و وجهه شرح
 ایشود : ه ابراطور (نو - ون - وانج)
 بولدی شیدمالک بر امرنامه شردن مقصدی .
 فضائی اسایه تک عدوا کبری اولان شرب خرف
 اضلایه بر حد چکنمکر . مذکور ایچیکدی
 بقدرد و اولدیک بوم مخصوص بولدن بشقه بر
 کونده بولایمامل یاخود باشی کیمسارک
 بیلسند . و قرین آیلرند ایچیلیر .

دیگر بر شارح ده بوجه آتی اماره تم
 ایشود : فالسائلر بو ایچیکدی افراط اولور
 کولایماملی علی الدوام حال بدمند . بولما .
 مری مقصد قره : بالکز قرین آیلرند
 اسنممانه جوار ویرمشور . انسان شرابی
 سویرا استعمال اجمکت اولور کندند برفوت
 کوردیکی تقدیرده شریه مساعده اولدی
 متأخرین اویجا قییم ایشیر . بوخص حطارد .
 چونکه بر جوی کبیلر بو ایچیکدی ویردیکی
 لفته و ذوقه مقاومت ایدم بکارندن اساک
 بر طرفه بر افوب کندیلری بسبتون قاق
 ایدر .
 شرب خرف شیه سز اهمیتز کی

چندہ اسلایٹ

اقوام وانہ ان زیادہ مضرتی طوفونفہ برابر فضائل اخلاقہ تکمال مدعش بردشنی شراب اولدینی اعلان اجندرد.

چینچہ عمر دیکر برآردہ شو طرفہ کوریلیر: ہ جوق شراب ایچمہ ملیدرد. چونکہ وجودہ ضرری واردد، قائلک قوتی تنقیص ایدر وداخل وجودہ احتراق بدن بر آتش کی تأثیرات اجرا ایلر ور جوق اسراحت تولیدتہ سبب اولورد، بلغم و سفرانی تزیید ایدر. جگر لرد، دماغہ، تأثیردن خالی قالماز، ایشہ کوچہ اقتدار بر اقلز، قبی دعوت ایدر. شارب خمر اولان کیمسہ جدید الزاج، اورکک و فوری قاق اولورد. ایدنی کره قان توکورور. اشتہاسی قبالور. بعض کره نود بصردن عروم اولدینی وانمردرد. شرابک نتایج مؤففسی ایشہ بولوردن عبارتدرد.

(والغ - لای) نامتدکی ذاتتہ شوبہ دیشدرد: ہ متعاقباً دوشسکا یا نلدینی ایچون بعض کیمسہ لر افشاملین ایچیلین شرابک ضرری اولمہ جنی فکر سقیمی بسیلورلر. بوسوک درجہ تأسفہ سزا برخطادرد. چونکہ حرارت سکر متاورقو اشاعتدرد. دخی قان، رتہ و کوزلر اوزریت تأثیردن خالی قالدیشدن، کیت کیدما سراض مہلک نظرہ و ریتہ سینت و ریدجکی طیبیدرد.

یوقاریدنبری سرد و بیان اولان آراومطار لائلک تدقیق و تخفیشدن نتیجہ شو اولبورکک،

استعمالی بعض یورطی کونترینہ تطبیق ایدلش و سرخوش اولماق شرط الخافذ قندش ایدی. ہ ایصالہسی زمانتدو ایبراطور (یو - وانغ) ایام حکومتدہ (۲۹۱۴ م قدم عبرت) ایلک دفعہ چندہ معلوم اولان شرابی (بی) نامتدہ بر شخص اجمال اجندرد.

ایبراطور، یوکی ایچیکینک ماہیتنی او کر تک ایدنی، ایچدکن سکرہ بویہ بر ایچیکینک تہماسی حقدہ مخاطرمی اولمہ جنی ملاحظہ ایدنی و بردعا اجمال اولماسنی، عامک اسر و تیبہ ایدی. لفظ آزار آزار و کیزلیجہ شراب اعماک دوام اولندی و (۱۷۹۸ م قدم عبرت) تاریختہ طوفوسری شراب ایچیک اغتیبادی او قدر لعم ایدنی کہ ایبراطور (لی - وانغ) استعمال ایدلری جزای اعدامہ حکوم ایددک مشی جہتہ یورو مکہ عبور اولندی.

شی - کنگ یعنی (کتاب الایات) دہ: ہ شراب ایچن کیمسہ لر، یادقلری افعالدن بی خیردولر. ہ دیشمشدرد. کتاب الوقایع ایلہ یئ کتاب الایاتدہ شوقردہ ذکر اولنشدرد: ہ شراب بتون افعال فیجہ تک والہسی و باطلہ سینات احوالک بردا و نشایدرد.

(او - شی) - لالہسی دورندہ قلمہ آنان برسالہدہ رجال حکومتدن (قانو - یون) ایبراطورک اسر مخصوصی اوزریتہ اعالی بہ خطاباً بر بیاننامہ شر ایددک ہر زمان و مکاندہ و بتون موجودات و مخلوقات بیانندہ.

بیعتہ اسلامیہ

۱۰۹

شراب دینن طایع مکروه تھدیجا انسانک
باجلہ اوصاف اخلاقیہ وفضائل ذاتیہ سی عو
واذا ایدر. فی الواقع بودلوا ایچیکتک تنوعتی
سوک درجه ازمدد .

شرابک مادمستہ سوک درجه مہلت باقیہی
بر آتش وارد واطبائک بیان وایضاح
ایندکری وجہلہ شراب . وجودی قویہ
ایندک بردہ جہلہ دموہیہ ہیولہ آتی
دوچارضف ووعن ایچکمدد. بوندن ماہدا

۱۷

جوامع شریفہ ، ائمہ و مکتب خواجہ لری

وخالیر قرش ایدیلر . داخلہ دیوارلری
بیاضہ نلون ایدلشدو. فرآن کرمدن استخراج
ایدیان بعض آیات جلیلہ. خط زرین ایلہ ویا
قرمزی سرکلیہ ایسک ویا کافد اوزرینہ
بازیلررق دیوارلر ترین ایدلشدو. جامع
شریفک ضرب چہہ سندہ جینولرچہ (دماغ -
بو - نو) لسمیہ اولنان مھراب (۱) قرمزی
بو یا ایلہ نلون و تذهب ایدلشدو .
مھرابک صاخ جہتہ خطبہ قرآنمقلو
مخصوص ر منبر وازدو. منبر جہتہ و مھرابک
بالاسندہ خط زرین ایلہ بعض آیات قرآنیہ
تھریر اولشدو .

جوامع شریفہ، (لی - ہی - ظ) تک
کافہ سی طاش واطوغلہ ایلہ بنا ایدلشدو .
جوامع شریفہ، عمومیتلہ بین اصولندہ برطام
ایلہ اوردکش ایریل اوقافلی بنسار اولوب
اطراف اربہ سندہ برروالی حاوی اولدوق
مربہی برحولیک وسطندہ انشا اولمشلردو.
بوحولیک کنارلرینہ امام، مؤذن وخطبائک
اقامت ویتسوتلہ مخصوص مھربلر علاوہ
ایدلشدو. تجوید وضوئے مخصوص چشمہ
وشادروانلر، عمومیتلہ حولیک صاخ طر -
قرینہ بنا ایدیلر.

جوامع شریفہ تک قہہ سندن آتاش طوغری
لامبلر اوچتہ ایدلشدو .

جامع شریف بنا سائک عبادتہ مخصوص
اولان قسمی علی الاسول مریبدر. دیوارلری
خارجاً قرمزی بو یا ایلہ نلون ایدلشدو .
شرقہ ناظر اولان مدخلتک اوزرینہ وضع
اولنان کوچک برلوحہدہ چینجہ ٹوآن - سوئی،
ٹوآن - سوئی، ٹوان - ٹوآن - سوئی [اون
بیگ سندہ، اون بیگ سندہ، اون بیگ کرہ اون
بیگ سندہ] عبادتہ سی مشہود اولور .

چیندہ بولنان جوامع شریفہ بہ متارہ علاوہ

[۱] خطہ چینہ ، قبلہ کاه اعل ایمان اولان
کبہ مکربہ تک بیوت شریفہ سندہ بولسلی جہتہ
بودادہ سکون اخوان دیر اشای سلاحدہ غربہ
توجہ ایدلر ورو جہتہ اوردادہ بولشای جوامع
شریفہ تک مھرابلری ، استنبول جوامع شریفہ تک
مھرابلر تک مکی اولیق انشا ایدر .

جامع شریفک دوششمی اوزرینہ حصیر

چندہ اصلاحیت

۱۱۱

بولنگ اڈا اہمیت کیسی امام اولوب جہہ نکلور۔
 نڈن سامدا اوقات جہہ اہالیہ مسلک،
 فریضہ صلاتی اما ابتدہرکے مأموردر۔ امام
 اولان ذات کڈک مجھدہ وقوع بولان
 ختان وولہ جہتکڑدہ وجاترہلردہ حاضر
 برتور۔ اعلیٰ عمویمہ امام کاسی ویرلیہر۔
 امامک ہنگام غیبتدہ، خطبہ کندیسنہ
 وکالت ایدر۔ اگر خطبہ امام وکالتی اجسا
 ایدر جک درجہدہ، صاحب معلومت دکل
 ایہہ مجھ معتبراندن اعلیٰ بر کیمہ امام
 وکیلی اولور۔ خطبہ، امام الجہہ دخی دبرلر،
 بولنگون ہشفہ ہر جامع شرفہ سبائو۔
 آخوند یعنی کوچک آخوند دینان جامع
 خدمتاری، قیدلر و اہالیہ وعتلر نصیحت
 ایتمک مأمور (نوی - ظ) یعنی واعظ ویا
 شیختر واردر۔ امام وخطبہ اولان ذواتن
 اعلیٰ تک طلب ایڈرکی مواد علم و عرفان
 وحسن حال وحرکتدر۔ بولنگجان کافہی
 مشاہل کیمہلردر۔ امام وسارہ کی جوامع
 شرفہ مأمور ذوات مجھ اعلیٰ طرقتن
 تعین وعتلری لہوہ اولور۔ بولنگ
 مقدمات مہیشتری اجرائی وظیفہ ایڈرکی
 محبتت اہمیتہ ایدر۔ قانطوندہ بر امام سبوی
 ایکی یرتہ، خطبہ بیک، مؤذن ایہہ پدی ہوز
 انی خدیوشی راندہ سندنہ بر مبلغ آیر۔ بولنگ
 جہہ ہی ہر سیدان مکتبی ادارہ ایڈوب
 چو جگلوہ عربی و فارسی وچینچہ تسلیم ایدرلر،

ایدنامشدر۔ [۱] مؤذن باجامع شرفہ قبولندہ
 ویا جاسی محیط اولان روائی داخلدہ سہر
 ایدرک اتان محمدی بی تلاوت ایدر۔ جوامع
 شرفہ، مجھہ خدائی طرقتن ادارہ
 وحصافظہ اولور۔ مجھلرہ مخصوص مقبولر
 دخی واردر۔ شورانی دخی علاوہ ایدہم کہ،
 ہر کس وحدیت ابتدہرکی مجھہ دخی اولہ بیلیہر۔
 بیوجک جوامع شرفہ امام، خطبہ
 و مؤذن ناملرندہ اوج آخوند [۲] بولور۔

[۱] ایسا دائرہ احداث ایدر ذات، حضرت
 مبارکہ طرفتی ہمدردہ والی بولنگ اصحاب کرامت
 مسندہ بن خلف دخی اہہ ہمدردہ دین اسلامتہ صرف
 اولان بعض حکاک اعلیٰ ہیہ ہاندہ دائرہ احداث
 ویا ایدنامشدر۔ ہمدان شرفہ کچہلری وسائر
 اہالیہ مبارکدہ، ناملرندہ قیدل ایضادہ دینتہ
 دبرینہ سلطنت خلیفہ ہمدردہ، شریفکے جہتکڈک
 سلطان احمد خان اول زمانہ سلطنتدہ (۱۰۱۲)
 توجہ مصدق پاشا تکہی سجادہ نشینی اولان
 شیخ حسن محمد بن اقبلی مولود شرف اہلیہ
 جہتکڈکندہ ناملری تسلیل ایہہ دونان ستادی
 اولکھ سلطان مشائرتہ حضرت لری طرفتدہ
 استخبار اولوب موجب مہظوظیت اشرافیہ اولش
 ولیم مبارکدہم بالقوم مبارکدہ ایضادہ قیدل فرمان
 بیولمشدر۔

[۲] بقولہ سیلابی دورندہ اعلیٰ کاتب
 (عالمشہد) بولنگ ایدر، مدخ ملافس دورندہ
 امامک عوائی خان - ۷ (ملا) ایدر - فی زمانہ
 بولنگ آخوند دینکدہدہ، امام وعتلر امیر لری
 چین مسلمان لری آرمہ سندنہ خان یلمز درجہدہ بر
 ایدردر، چندہ مہن وفاق اولاندی کی اورادہ کی
 اسلامک رئیس مدعی ہہ بولنگ، ہر جامع شرفہ
 ادارہ ہی آیریدر۔

بوکا مقابل سنوی بخش بنی الی یوز بکرمی
 فروش راده لرنده پراجرت لدریسه آلبرلر .
 تکفین و تدفین ایچون برشی آتسه حقلری
 اولانزسه وقت ایدن کیمسه تک طاطیسی
 صاحب تروت ایسه هدیه نامیله وهمان اکثریت
 کندیلرینه بر مقدار مبلغ اعطا ایدرلر .
 جوامع شریعه مأمور اولان ذواتدن
 هر هانکی برسی ، بشقه بر مسلک داخل اولق
 اوزره ترک مأموریت ایتمک صلاحیتی
 حائزدر و بونلرک جمعی بر جماعت حائده
 باشامزلر . چینده تکبیه و زاویه احداث
 اولمامشدر . هر امام و هر مؤذن جامع شریف
 داخلنده کندینه تخصیص ایدیش اولان هر ده
 بیوت و وظیفه مندند آلدینی معاشله کندینی
 اعاشه ایدر . وظائف مودعه سنی ایضا
 و با عدم ایضا ایدرکندن طولانی پالکز محله
 معتبرانی طرفندن مسئول طوبیلر ، اماملرک
 بعض ولایانده محله اهالیسی اوزرینه اولدقجه
 حکم و نفوذی جاری اولوب حنی اوامر شریعه
 تک اجرا سنده مسامحه لری کوریلنلری
 جزای نقدی به محکوم ایدر بیلرلر . مع مافیله
 بوحکم و نفوذ اودرجه عظیم دکلددر . چونکه
 اهالیدن بر کیمسه ، کندینه عدم اطاعت
 کورتردیکی حالد او کیمسه بی ، حکومت محلیه به

اخبار و آندن شکایت ایتمکدن بشقه بر صلاحیتی
 یوقدر . قانعلون کی دیگر بعض ولایانده
 ایتک ائسدارلری صرف منویدر . شو
 تدویرک ، تحت اداره لرنده بولسان محلات
 اهالیستدن بر تک سوه حرکتی مشهورلری
 اولور ایسه ، اولان منسوب اولدینی حاله رقیسه
 وقوع حالی بیلد برلر . بوندن بر نتیجه حاصل
 اولدینی تقدیرده هله معتبرانی کیفیتدن خبردار
 ایدیلر و بوجهله احوال غیر مشریعه نهایت
 و بریلر .
 جوامع شریعه مأمور و مستخدمینک قیافتلری
 سائر اهالینک قیافتلرینه بکزر . پالکز ادای
 صلوة زمانلرنده آرقه لرینه بیاض جبه اکسا
 ایدرلر و باشلرینه هر قبه کبوب اوزرینه
 سابق سارارلر .
 ترکستان شرفیده ، معنی وقاضی منلو ،
 احکام شریعه اجرا سنده مأمور ذوات موجوددر .
 طرق مختلفه درویشانه مخصوص تکاب و ذوالا
 انشا ایدلشددر . بورالرد . بولسان جوامع شریعه
 عمومیتله طوغلهدن بنا ایدیلر . بونلرک کرک
 اصول معماریه و کرک ترتیبات و ترتیبات
 داخلیه جه ، محاکم سائر تا اسلامیه دمانشا ایدیلان
 جامعلردن هیچ فرقی یوقدر .

کتاب اسلامیہ

- چین اسلامیات پر مخصوص کتب دہلی ،
چین علمائے اسلامیہ سے طرفین تالیف
و نشر ایڈیلنگ ایسوسی ایٹس (فوانسی) والیسی
(چو - چون) نامیہ بری طرفین کتب
مذکورہ طبعیہ فولائیلاں استرہ تونی
[۱] اوحاری احرار اولیہ لیدتری کتب
مذکورہ تک عدوی سانس ایڈیٹر (۱۱۹۷)
تاہن سلاہنک ایڈای دورندہ کتب
اسلامیہ تک مقداری اولیہ آئی ایڈی کہ ایبرا
طوبہ بوندن طوبای (هان - لہن) انجنت
کراتہ شکایہ بوندی . ۱۰۸۹ سنسی ایبرا
طوبہ (ان - سی) برای سیدو شکار (لی - شان) وہ
بولور کن . بر جامع شریعہ موجود کتب
[۱] رویمودہ صلب و فانی مناسہ اولان
(سہرہ ٹوس) اہل حرف مناسہ کلن (تیوس)
کلستدن صوب اولان ہوام . مطبہ مروانی
واسطہ سہ لڑی اولان بر صحنہ تک . ایمام سلیمان
بریل . یکبارہ فانی آئی صحتہ و ولتندر .
(استروپ) .
- عربیہ نظر دقتی حلب ابتدی و کتب مذکورہ
حقندہ کنوتہ بیان معلومات اہمینی امامدن
انجامدن ایڈی . فقط امام اسان مرہ واقف
اولدیہنی دو میان ایڈی . بوندن اوچ سنسکرہ
رجال حکومتدن بر اسلام ایبرا طوبہ عربی ایبرا
بر چوقہ مؤلفات اعطا ایتمک مشاوریہ بوتوک
چین لسانہ نقل و ترجمہنی مامورین مالدہست
حوالہ ایڈی . لکن بوتوک ترجمہنی درمہدہ
ایڈیک کہہ بولہ مدیقندن بوندن دخی بر
تیجہ حاصل اولامدی .
- ۱۹۰۶ سنسی ایبرا طوبہ (ان - سی) تاک
چینیہ موجود اولان مطبوع و غیر مطبوع
بالجہ مؤلفاتک اسلامیہ خلاصہ
مندرجاترینک جمع و تالیف اولتسی مخصوص .
صلی (ہان - لہن) و (لی - بو)
انجمنیہ حوالہ ایڈی . تیجہ تحریرات
و تدقیقاتہ . کتب خانہ ایبرا طوبہ کلینل
مقدار مؤلفات عربیہ موجود اولدیہنی و بوتوکدن .

قىم اعظمىك هنوز چىن لىسانى تىرچە
ابدلىكى اكلاشلىدى .

چىندە اسلامىيەت تىرچىسىدىن طبع ابدلىشى
اولان كىتاب دىيىلىك كى قىدىمى ۱۰۵۱ - تىر
سندە (تۇرەمى - تاي - ابن) نامىدە كى ذات
تىرچىسىدىن تاليف ابدلىشىدۇر . آندىن سىكرە طبع
واشەر اولان كىتاب قىيەتلىق مۇتەپەسسىف
و حىقنى دىك اولان (تۇن - چىن - چى - نان)
نامىدە وان جىدىن مەركىب اولوب ۱۰۷۱ - تىر
سندە (بون - نان) دىلانى اھالىسىدىن
يوسف (ما - تۇرەمى - بىن) نامىدە كى ذات
تىرچىسىدىن تاليف اولمشىدۇر . بوقارىدە ذىكرى
سېقى ابدىن سېدا جىل - لالەسىدىن اولدىمى ادانا
ابدلىن بوزات برىغوان نىظرى انحصال ائىك
قىدىمى تىرچى ائىراھور (قان - مى) بىرە انھاف
ابدلى .

بولۇدە هر نەقىد احكام جايىدا شرعىيە
بىان ابدلىك ابدلىشى ابدە و شۇج و سىراحت .
افكار تاليم و اسلوب افادە مان مەقۇد اولدىمىدە
غىداى اسلامىيە چىندە مەنقىدلىرى . و قونان
تارىخىيە مەنلىق خىطالار . اثر مذكورك مان
هر مەنقىدە نىسادف اولدىمى كى قرآن
عظيم الشانك تىرچىسىدە دىشى بىرچوق سېو
ارنىكاب ابدلىشىدۇر .

چىن اسلامىيەتلىرى آردىندە علم و فضل
ابىشەرت عظيمە صاحى اولان ذات (نانكىن)

ولايشىدە تولى ابدىن (لىو - تى - لى) در . (۱)
عالم مشارىك مان ائىكچى دىشى بىرچوق ابدلىرى
طونھىمى بىرچوق مۇلقات مەنقىدە تىرچىسىدە
ابدلىرى ابدلىكى كە باشلىمىچىلىرى شىوئىدۇر :
تېمىن - قان - چى - شەن - شى - لىو (سېرىمى)
نامىدە ۱۳۰۰ صحىفەك بىر اثر ائىمىن -
قان - تېمىن - لى (مەناب اسلامىيە آئى
جىك) : او - قون - تى - لى (شىرايط
اسلام بىرچىك) : سەن - چىن - شى - لى
(عقائد اسلام) : تېمىن - قان - تى - مو (القبا
واصول لسان عربى) . - الخ .

عالم مشارىك بائىمە آندى قايىت مەقبول
اولدىمى كى عىن زىماتە چىن ادىيات اسلامىيە
سىك دىشىك مەكمل بىر مەسئۇلىدۇر . بوندىن
سىكرە وجودە كان آنداك مان كافىسى .
مشارىك مەسئۇل افكارى اولان تىرچىسىدىن
لطفلىشىدۇر و شۇج افادەدىن مەنقىدلىدىن
مبارت قاير . لىو - تى - حەقىقەت دەندىن بىرى
اولوب مۇلقاتلىدىن بىرىك مەنقىدە :
كە كىتاب مەنقىدەك مەنقىدەك

(۱) لىو - تى - لى مەنقىدە مەنقىدە مەنقىدە مەنقىدە
حامل اولدى . مشارىك مەنقىدە مەنقىدە مەنقىدە
اسلامىيەك باشلىمىچىلىرى شىوئىدۇر اولدىمى مەنقىدە :
نەبى قاضى ، نەبى زەھىدى ، مەسئۇل لىو ، لىو ، لىو ،
كالى ، مەنقىدە ، شرح لوقايە ، مەنقىدە لوقايە ، اسول
الغە ، چىهار فصل ، مەنقىدە ، مەنقىدە ، خطاب ،
مەنقىدە ، لىو ، مەنقىدە ، مەنقىدە ، مەنقىدە ، مەنقىدە ،
سراج الملووس . الخ

چندہ اصلاحات

۱۱۰

آئی سنہ وقت وجود ابدیہ . الی سنہ
 طرفہ ہون مؤلفات اسلامیہ کی تدقیق
 ایسدم . ہوا مذہبہ دائر کتابک
 کافیہنی اوج سنہہ اوقومہ موفی اولدم .
 تاؤزہ دینہ دائر اولان ازلر برسہہ تمام
 اوقوندی . مضامین لکراہہ دائر یوز اونوز
 پدی عدد اثر مطالعہ ایسدم . چینگ ہر طرفی
 طولاشدم . نہ طرفہ کیشم کتابخانہ لری زیارتہ
 دین میںوزہ متعلق آکادی تخری ابدوم .
 ابو۔ تہک آثار مقبولہ سنہن ماہدا .
 اون ایکتہی عصر اولاندہ (یکین) نہ ترجماتیق
 وغلیفہنی ایضا ابدن (نہن۔ ہی۔ لٹاؤتک
 یو۔ مہن۔ ہی۔ ہی) اعمی وبارہ مخصوص
 علم حال) نامندہ کی اربہ (مادہ۔ چان)

نامندہ کی ذاتک سینو۔ چان۔ موند۔ اہی
 (عبادات دینیہ باشلابلر، مخصوص مدخل)
 اسلی مذہب حقیقی وثابت واضح رصورتہ
 بیان ابدن از مکمل، ما۔ ہی۔ توتک .
 تا۔ ہوا۔ تون۔ توتی (کاتہ تملوواتک
 وجسوع صومبسی) ، (ما۔ نو۔ ہی) ک .
 ہووی۔ ہووی۔ ہوتو۔ ہو (چین اسلامیتہ
 ازم اولان تعلیمات) وسہن۔ ہون۔ لو۔ نھن
 (ایمانک ارکان اصلیمس) نامندہ کی ازلری ،
 (ما۔ ہی۔ ہون) ک، زن۔ لی۔ تہ۔ ہوتو (اساتہ
 ازم اولان مذہبیلر) آملی ازی چندہ
 یوتان ابدی مسالمتہ کاعلام موجودہ .

تمام